

Departament d'Antropologia Social
i Història d'Amèrica i Àfrica
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

L'AU FÈNIX SUDAFRICANA

L'ANC

1 Moviments d'oposició a l'Àfrica del Sud

Alfred BOSCH i PASCUAL
Per optar al títol de Doctor en Història
Director; Ferran INIESTA i VERNET

Barcelona, Abril de 1994
Tesi Aprovada en programa de R.D. 185 -1985, bienni 1989-90
Inscrita el 16 de Febrer de 1990, n.160, UB

AQUEST TREBALL NO HAGUÉS ESTAT POSSIBLE SENSE EL SUPORT DE:

Fundació Jaume Bofill de Barcelona

Centre d'Étude d'Afrique Noire - MSHA de Burdeus

Africa Institute de Pretoria

SPMD, Witwatersrand University, Johannesburg

SOAS, Universitat de Londres

Voldria també expressar el meu agraïment a l'abnegat suport i amistat de la Mònica, de la meva família i dels meus amics, i en especial de la penya del CEA, és a dir: a tots els que han patit la gestació d'aquesta obra amb resignació modèlica. També a tots els amics de Centres d'Estudis europeus, als africanistes de València i Madrid, als coneguts sudafricans -per als quals la lluita continua- i als companys d'alguns mitjans de comunicació, que van compartir uns dies vibrants l'abril de 1994.

INDEX

<i>Confessions veritables d'un Pixatinters Albí</i>	7
<i>L'Au Fènix</i>	17
<i>L'Arc de Sant Martí</i>	91
<i>Profetes i Deixebles</i>	155
<i>Les Pompes Fúnebres de l'ANC</i>	225
<i>Es busca: una Nació per a un Poble</i>	265
<i>Un Panteó Negre</i>	309
<i>Les Tres Sudàfriques</i>	357
<i>A mode de Conclusió</i>	375

CONFESSIONS VERITABLES D'UN PIXATINTERS ALBÍ

NOTA: Aquestes primeres pàgines pretenen donar un petit color autobiogràfic al treball, i per tant podrien arribar a tenir valor humà o anecdòtic, però difícilment acadèmic. Prego als membres del jurat que ho entenguin com a tal, i que ho interpretin més com un signe de complicitat que com una *boutade* irreverent.

"Decidia els seus propòsits tot bevent, per mor que no els manqués energia, i hi reflexionava passada l'embriaguesa, per mor que no els manqués sentit", Tàcit.

Va ser tot just passat el peatge de Martorell. Els tres anàvem cap a València, amb l'acné encara a la cara i unes ganes boges d'estrenar cotxe. Al primer revolt de l'autopista el vam veure, assegut a sobre la seva motxilla, estirant el dit i eixugant-se el front amb un mocador. Vam aturar-nos a la cuneta i el vam fer pujar. Teníem l'esperança que aquell rodamón de pell fosca pogués animar-nos més de tres-cents quilòmetres de ruta.

L'home no ens va decebre. Era un gran conversador, i ens va explicar que volia viatjar en auto-stop fins a Ciutat del Cap, el seu lloc d'origen. Jo havia llegit ben poques coses de Sudàfrica, i el vaig bombardejar amb preguntes. De petit havia cantat *Sarie Marais*, naturalment, una melodia nostàlgica promoguda pels cançoners dels minyons escoltes i altres sectes pròpies de l'època. També havia sentit quatre coses sobre les revoltes de Soweto, mig perdudes entre l'allau de notícies locals que havien envaït el nostre país durant una transició absorbent i trepidant.

I Nelson Mandela, és clar. Qui era aquell home? Què havia fet? El nostre interlocutor no va poder satisfer la nostra set d'informació, ja que el llegendari líder africà feia prop de vint anys que no apareixia en una sola fotografia, i les seves paraules eren prohibides pel govern. Li vam explicar un parell d'aventures de la *Pasionaria* i de Josep Tarradellas, però no estic segur que aconseguíssim impressionar-lo gaire. Aviat, a més, la conversa va entrar en un terreny que ens va deixar completament descol·locats.

El nostre amic ens havia semblat, des del principi, un negre africà com qualsevol altre. En conèixer la seva procedència, vam assumir automàticament que havíem d'expressar les nostres simpaties per un dels dos bàndols en disputa. Vam llançar-nos a una crítica sense paliatius del racisme i del colonialisme. Ell, però, reaccionava a l'embat amb una ambigüitat inexplicable. I quan es referia als negres, ho feia en tercera persona, sense sentir-s'hi gens implicat. Com si li tingués més por al despotisme negre que a la tirania blanca. Quan el vam deixar, a les portes de València, encara ens fèiem creus de la seva actitud.

Aquell dia havia trencat el meu primer tòpic en relació a Sudàfrica. No deixaria de trencar-ne en els propers dotze anys. Més tard, entendria que l'individu amb qui havíem parlat era un mestís del Cap, procedent del país d'Àfrica on, malgrat l'Apartheid i uns quants segles de segregació, hi viu la proporció més elevada de gent de sang creuada. Les evasives d'aquell home no eren altra cosa que una manifestació de la complexitat sudafricana. La meva passió per Sudàfrica havia rebut el primer estímul important.

La següent oportunitat arribaria tres o quatre anys més tard. Jo havia acabat la Tesi de Llicenciatura, basada en les calaverades del règim franquista a Àfrica, i tenia ganes d'endinsar-me en les realitats sub-saharianes. Les grans revoltes de 1984 havien esclatat, i les imatges de la televisió arribaven plenes d'acció dels ghettos de Johannesburg i Ciutat del Cap. Vaig organitzar a corre-cuita una primera expedició a la terra de Mandela.

El viatge va constituir un èxit rotund. L'ocurrència d'anar-hi havia partit d'un brot d'entusiasme, i l'experiència es va convertir en una aventura de passions poc contingudes. A Ciutat del Cap vaig tenir ocasió de trencar uns quants estereotips més sobre el país, i en contacte amb la comunitat mestissa també vaig enfrontar-me amb aquella curiosa *Llei de la immoralitat* que prohibia els idil·lis entre persones de colors diferents. A Soweto vaig entrar-hi d'amagat en un cotxe, comprovant fins a quin punt les fronteres racials eren també fronteres legals, territorials i socials.

L'embraguesa inicial començava a deixar pas a la reflexió emboirada de la ressaca. Al capdamunt dels Wilds, uns turons de Parktown des d'on s'albira tota la conurbació del Witwatwrand, vaig tenir-hi la primera revelació important. Al sud, s'hi perfilava amb claredat el *skyline* de Johannesburg, solcat de gratacels: en la distància, s'hi endevinava el cinturó miner i els fums de Soweto, una de les zones més depauperades i delictives del planeta. A les meves espatlles, els suburbis del nord, Parktown i Houghton i encara Sandton: una ciutat-jardí, travessada per passeigs i àmplies autopistes, puntejada amb piscines i grans mansions... una de les zones més afluentes del món.

El contrast era massa estrident per a ser ignorat. La col·lisió entre la blancor impoluda del darrera i la foscor turmentada de davant semblava incontenible, i de fet en aquells mateixos moments prometia conduir a una de les conflagracions socials més espectaculars de la història de la humanitat. La gran revolució, però, no es consumaria, en bona part gràcies a la moderació dels líders negres. L'única revolta roja de la qual ens parlaran les cròniques sudafricanes, en el futur, és la de 1922, en la que els obrers blancs van alçar la bandera socialista amb la consigna de *Proletaris del món, uniu-vos per a una Sudàfrica blanca*.

Què diantre li passava a aquell país? I més concretament: de quin pal anaven els dirigents negres, els homes de l'ANC i de Mandela, que no apel·laven a la profecia marxista quan ells, més que ningú, comptaven amb les *condicions objectives* per a fer-ho? Potser simplement no es veien amb cor d'enderrocar la màquina de poder blanca: potser preferien refugiar-se, per raons que jo desconeixia, en el seu populisme tradicional, tot reivindicant l'orgull negre i l'extensió dels drets civils.

Just abans de marxar, en una carretera desolada camí de Bophuthatswana, un policia va estar temptat de detenir-me per voler fer un riu a la cuneta: allà vaig topar-me de cara amb el puritanisme calvinista dels blancs. I vaig esbrinar que les distincions culturals i de moral pública eren enormes, ja que la majoria d'africans buidaven la bufeta a peu d'autopista sense cap mena de problema. En tota una vida de vocació miccionera mai no m'havia parat a pensar que un membre blanc pogués ser més obscè que un de negre.

Segurament va ser aquell episodi final el que em va convèncer per saltar definitivament de la pixaneria aventurera a les reflexions del pixatinter. L'abrandament cedia el pas a l'anàlisi serena que, com en el cas de Tàcit, intentava posar una mica de sentit a les coses. La idea va quedar en repòs durant un temps, ja que els obstacles eren considerables: una tesi doctoral sobre Sudàfrica havia de resultar, per necessitat, molt costosa en diners i temps. I l'ANC, el potencial objecte d'estudi, era un moviment il·legal, amb tot l'hermetisme que això comportava.

Mentrestant, els déus de l'Olimp van davallar a Barcelona, i no em vaig voler perdre l'espectacle. La meua implicació amb l'esdeveniment va resoldre, en part, el primer problema: vaig poder estalviar per als desplaçaments i vaig bastir una bona col·lecció bibliogràfica especialitzada en *Mandelologia*. Restava, sens dubte, trobar les estones ocioses per dedicar al treball. Sortosament, la febre olímpica va resultar passatgera, i un cop despatxats els remers, gimnastes i corredors vaig poder activar la feina. La sempre eficaç administració universitària va apressar-se a col·laborar amb un parell de pròrroques acadèmiques. Un altre obstacle va desaparèixer quan De Klerk va convidar a parlar els exiliats muts i els arxius secrets de l'ANC.

Havent-me passejat per biblioteques de Burdeus (CEAN) i Londres (SOAS), vaig fer les maletes per residir una temporada llarga a aquella terra que tant m'havia captivat. Vaig ser convidat per l'Africa Institute, centre ubicat a la ciutat més ensopida del país: Pretoria. Val a dir que la calma somorta de *Ciutat-bigoti* * em va ajudar a centrar-me en el paperam sòrdid i repetitiu que qualsevol aspirant a doctor ha de remenar, encara que sigui d'ofici. Corrien uns temps força turbulents, amb una guerra civil al Natal, l'assassinat de Chris Hari, la mort de Tambo, el pacte constitucional,... i estic segur

que qualsevol altre indret m'hagués posat a prova amb irresistibles temptacions de la carn i de l'esperit.

Aquella estada pretoriana hagués hagut de ser el darrer viatge, però una feliç circumstància va alterar els meus plans, quan ja havia tornat a casa i redactat prop de la meitat de l'obra. Vaig fer les maletes altra vegada per seguir de prop, durant un mes, les primeres eleccions multi-racials sudafricanes. Més enllà de l'interès personal que podia tenir la festa d'abril de 1994, tenia cert sentit esperar a tancar un estudi sobre un moviment d'oposició al moment precís en què la formació deixava de ser moviment i deixava de ser opositora. No puc negar, però, que m'hi impulsava una curiositat irreprimible, i que no tenia preu comprovar com dels bancs segregats a les parades d'autobús es passava a veure els bancs del govern atapeïts d'africans.

Podreu comprovar com bona part dels personatges observats i entrevistats en el decurs d'aquest treball són avui Presidents, Vice-Presidents i Ministres. A tots ells, és de justícia retre'ls homenatge i agrair les estones que m'han volgut dedicar, en una època quan la visita impertinent d'un investigador estranger era la darrera prioritat en les respectives agendes. En honor a la veritat, però, cal també admetre que la seva contribució al procés d'elaboració de la present tesi ha estat força limitat: els seus compromisos de partit, que avui són compromisos d'estat, no els ha permès d'oferir-me l'estímul intel·lectual que, en canvi, he trobat a la comunitat acadèmica sudafricana.

Un dels estímuls més importants, en aquest sentit, va ser el de Shula Marks, tot i que la seva reacció als meus plantejaments resultà extremadament hostil. Marks em va recriminar, en síntesi, que fer una tesi sobre la història sencera de l'ANC, des de 1912 a 1994, era una sobirana ximpleria. El tema no era prou acotat per exposar una teoria central, i segons ella era excessivament ambiciós. No va servir de res que li exposés com, en el món acadèmic hispà, era un tant absurd fer un treball reduccionista sobre, posem, les relacions entre les joventuts de l'ANC i les imprentes clandestines al ghetto de Mamelodi.

A la llarga, les observacions de Marks van servir per a refermar les meves fixacions inicials. En escometre una tasca relativament pionera en l'àmbit català, els continguts havien de ser generals a la força. Vaig arribar a la conclusió que treballar sobre una base essencialment bibliogràfica, amb una intenció més aviat interpretativa, era el més assenyat en el meu entorn. La llarga durada, a més, no tenia perquè ser necessàriament un obstacle. A Sudàfrica, ningú no s'esquinçaria les vestimentes si algú estudiés es despengés amb una Tesi sobre la història del PSOE fins al 1982: s'ho prendrien com un *estudi de cas*.

Tinc la impressió, però, que el rebuig de Shula Marks anava més enllà que la simple reticència a teoritzar a partir dels processos de llarg abast. Ella i els seus deixebles, els anomenats *Shulamarksistes*, van fer època en els anys setanta gràcies a una visió molt particular de la història sudafricana. La seva anàlisi partia de la primacia de les classes com a motors de canvi, bandejant altres nocions d'identitat, de filiació religiosa o racial, i d'influències personalistes, en el curs de la història. No devia sintonitzar gaire amb els meus pressupòsits, que passaven per una arriscada marginació del fet de classe, o fins i tot dels processos ideològics entesos en un sentit clàssic.

Encara m'estava flagel·lant pels meus pecats quan vaig assistir, l'abril de 1993, a una Conferència que l'*establishment* acadèmic sudafricà havia convocat a la ciutat de Grahamstown. Allà em va semblar detectar un notable esgotament de l'escola de Marks, i una desorientació impressionant sobre qüestions d'identitat -etnicitat, preferien dir-ne ells. És més: les eines d'anàlisi marxianes s'havien enfonsat en una crisi profunda, marcada per la liquidació del món bipolar i el rebrot d'uns sentiments que es consideraven atàvics. L'ensulsiada acadèmica em remetia a l'incident de l'auto-stopista mestís i a l'afortunada revelació que havia tingut, uns anys abans, badant des del mirador dels Wilds. Allò era més complicat que una simple pel·lícula de lladres i serenos.

Només el meu bon amic Peter Vale, Director del Centre d'Estudis d'Àfrica austral, tan polèmic i tan honest com sempre, va atrevir-se a pujar a la trona i anunciar, davant de tal concentració de saviesa, el que tothom es temia: "*We work with words, but words do not work any more*" (Treballem amb mots, però els mots ja no funcionen). Les paraules havien fugit, front a uns esquemes interpretatius, del passat i del present, que havien estat presentats com a definitius. Potser la sentència de Vale no aportava dades noves al meu treball, potser no polia aspectes teòrics o metodològics, però m'oferia una cosa que la professora Marks no havia sabut, o no havia volgut, comunicar-me: capacitat de suggestió.

Tres personatges més van representar, per a mí, un estímul intel·lectual de primer ordre. Un d'ells, Marinus Wiechers, és un expert en dret constitucional, de noble nissaga afrikaner, i que si hagués nascut deu anys abans hagués pogut ser ministre de l'Apartheid. Amb un posat calmos i paternal, aquest diletant de les arts, sensible i erudit, rebenta tots els tòpics possibles sobre els boers. De 1990 a 1994, va ser un dels principals artífexs de la nova Constitució sudafricana, i fa poc va ser elegit rector de la Universitat de Sudàfrica, aclamat pels estudiants negres com a *Heroi d'Azània*.

Tot i que no era l'objecte de la meva recerca, l'exemple del Dr. Wiechers em va animar a revisar els meus prejudicis sobre la tribu blanca d'Àfrica, a entendre la seva metamorfosi en els darrers anys i el seu posicionament crític en el període de transició. I a intuir que, en el desmuntatge de la supremacia blanca, hi ha tingut tant a veure

la resistència negra com el transformisme blanc -desembocant en la cessió pragmàtica del poder sota el mandat De Klerk.

Un altre estímul ha estat el de Mark Swilling, un professor de la meua edat que vaig conèixer en el meu primer viatge, i amb el qual hi he mantingut una relació d'amistat malgrat molts quilòmetres i uns quants anys de separació. La seva progressió ha estat la dels rebels dels anys vuitanta, grenyuts i àcrates, que han assumit actituds escèptiques i eminentment conservadores a cavall dels noranta. Ell va ser el que em va confessar, amb tot cinisme, que entenia que l'ANC havia durat molt perquè mai no hi havia estat. Entesa tal com s'ha d'entendre, l'afirmació era enormement suggerent: la idea que el Congrés de Mandela havia sobreviscut perquè havia tendit a veure la guerra des de la llotja, permetent que altres s'hi deixessin la pell.

La darrera revelació, en aquesta travessa serena i desapassionada d'e l'oceà intel·lectual, va ser la de Tom Lodge. Lodge va escriure, el 1983, una obra cabdal en l'estudi del passat de l'ANC, *Black Politics in South Africa since 1945*. El primer cop que la vaig fullejar, fa cosa d'uns cinc anys, la vaig deixar en repòs per a tornar-hi més tard: em calia més bagatge per a aprofitar un treball de tals dimensions. Entretant, vaig tenir una entrevista amb ell -la primera d'una llarga sèrie de converses ben fructíferes- i vaig rebre encantat el seu encoratjament.

Quan m'hi vaig posar de debò, el llibre de Lodge em va deixar desencaixat. El que jo volia dir, en bona part, ja estava dit. Tant per tant, podia abandonar la feina, perquè algú ja ho havia fet, molt millor del que jo mai podria ni somniar. Lodge havia construït hipòtesis a partir d'estudis de cas, evitant les generalitzacions sense base, però sense perdre's en un empirisme estèril. Era un exemple de com arribar a síntesis enriquidores i útils tot arrencant de coneixements enciclopèdics. I a sobre, amb la suficient honestedat per a renunciar a aquells pressupòsits que la realitat es resistís a admetre.

Vaig trigar un temps a recuperar-me de l'impacte. L'obra de Lodge contenia algunes diferències fonamentals respecte al que jo pretenia: cobria tots els moviments d'oposició negra, començava el 1945 i, sobretot, emprava un mètode molt distint. Vaig optar, doncs, per reforçar la diferència, col·locant-me encara més a les antípodes del que Shula Marks hagués acceptat com a ortodox. Vaig eliminar el capítol que pensava dedicar a evolució ideològica i actituds de classe, que els *Shulamarksistes* i en menor mesura Lodge havien tractat abastament; vaig desfer-me, també, d'un apartat que tenia previst sobre la projecció internacional del moviment, que m'hagués forçat a entrar en detall en els estira-i-arrosses de la guerra freda.

Em vaig posar a treballar, doncs, en aquells sis aspectes de la història de l'ANC que podien resultar més innovatius i més polèmics. També eren, al meu parer, uns àmbits d'acció i de pensament altament rellevants, que explicaven molt millor la irregular progressió

del moviment polític. La cara oculta del Congrés, doncs, havia de ser observada a través de cinc telescopis; el de la raça, el de les persones -líders i masses-, el de la violència, el de la identitat, i el de l'espiritualitat. No eren àmbits ni equivalents ni auto-excloents. Simplement mostraven la història del Congrés sota prismes contrastats, que després podien incorporar-se a un sisè aspecte, el que més em fascinava i el més oblidat en altres treballs: el de la longevitat.

A les conclusions, intentaré defensar la meua visió sobre el fet de la longevitat. Només diguem que, per a mi, la supervivència no és només resultat de l'encert en altres camps, sinó que pot arribar a ser, per ella mateixa, un considerable factor d'èxit en l'arena política. La llarga durada, per tant, no és només important en la mesura que ens il·lustra cicles i esquemes genèrics. També pot convertir-se en actora de ple dret. Així, la reconstrucció de la història passa a ser agent de primer ordre en la construcció del present... Fins que el present esdevé passat -cosa que succeeix a cada instant-, i anar-hi anant.

* Pretoria és la ciutat gran de Sudàfrica on hi habiten més afrikaners, i aquests tenen una marcada predilecció per a exhibir mostatxos. D'aquí el simpàtic apel·latiu de *Ciutat-bigoti*.

L'AU FÈNIX

"... De sobte salta del flascó, el seu cap a tocar dels núvols i els seus peus a terra ferma. Tot seguit desapareix, el flascó és tapat altre cop, i la vida recupera el seu ritme ordenat", John de Saint Jorre, sobre el geni de l'oposició sudafricana (1)

"El 1960 el mur massís pot tenir una esquerda. El 1970 l'esquerda pot ser una bretxa. El 1980 les aigües poden estar rajant-hi amb força. L'any 2000 el riu potser discorrerà amb calma vers la mar, i res més que un parell de runes recordaran els antics obstacles, monuments històrics de la follia humana.... Això *podria* passar... Hi ha pocs indicis ara mateix, però m'atreveixo a vaticinar que el procés de desmuntatge funcionarà a ple gas l'any 2000 ", Alan Paton, sobre la caiguda de l'Apartheid, 1955 (2).

"Ja no el puc veure, però sé que les seves arrels encara hi són. Creixerà per una o altra banda. Per a mi, el Khakibush és un símbol de supervivència, una manifestació de vida inconquerible. Com el Khakibush, l'ANC ha crescut i s'ha fet gros. Les seves arrels són sota terra a Sudàfrica. No les podem veure però ens mostren els seus branquillons. Creix i es fa gros... el seu missatge no podrà ser mai prohibit perquè és un missatge de germanor ", Helen Joseph, 1986 (3)

A finals del XIX, les hosts africanes es batien en franca retirada a casa seva. L'ocupació europea, que havia començat amb el desembarcament de l'holandès Jan Van Riebeeck al Cap de Tempestes el 1652, havia penetrat terra endins, havia passat el Limpopo i deixava enrera un rastre de sang i de cendra. L'èpica dels Shaka, Moshoeshe, Makana i Sekhukhune semblava destinada a l'extinció. La invasió també deixava un llegat civilitzador i evangèlic, fent bona aquella dita segons la qual la creu seguia a la pólvora. Una nova Sudàfrica, nascuda del foc i la mort, de l'or i la Bíblia, es disposava a emprendre un vol incert.

Durant molts anys, el vol dels africans hauria de seguir una ruta separada de la dels seus veïns de pell blanca. En algunes ocasions, la batalla de la reconciliació semblaria perduda, la desesperació s'imposaria als somnis i la remuntada de la llibertat apareixeria impossible. De la primera devastació en naixeria, a principis del nostre segle, una criatura feble i inexperta. Una criatura infantada per la injustícia, encarnació del greuge negre, poruga i respectuosa. Una criatura que aniria creixent, al cap dels anys, fins a convertir-se en un cos poderós i savi. El Congrés Nacional Africà (ANC), es convertiria en un portador dels mites de resistència, i ell mateix en un mite de primer ordre. Al llarg de vuitanta anys, manta vegada es cremaria i amagaria el cap, per renéixer de les cendres més fort i madur que abans. I finalment, l'Au Fènix sudafricana emprendria el darrer vol, el vol de la llibertat i del poder.

La gènesi d'allò que, des del principi, seria percebut com el moviment dels africans, no va ser ni fàcil ni ràpida. Altres formacions

i tendències s'havien establert, amb èxit desigual, al llarg del territori sudafricà, en la segona meitat del segle XIX. A la colònia del Cap, en concret, la dominació britànica havia permès el desenvolupament de certes organitzacions polítiques a l'empara d'un sistema electoral i jurídic més obert que a la resta dels territoris colonials. Les èlites africanes i mestisses disposaven d'un vot censitari en aquesta zona, segons criteris de renda i d'alfabetització, constituint una classe d'*assimilats* que podia influir en el govern autònom de la colònia.

Cap a la dècada dels vuitanta, alguns grups organitzats, corrents d'opinió i publicacions periòdiques havien desvetllat unes aspiracions clarament participatives al Cap (4). Posteriorment, els fundadors o els hagiògrafs de l'ANC ens han volgut fer creure que es tractava simplement de tempteigs aïllats, poc efectius i alienats del seu entorn. Val a dir, però, que aquests sectors no eren ni tan ingenus ni tan inexperts com es pretén, i així ho han demostrat alguns estudis recents (5). Personatges com John Tengo Jabavu, A.K. Soga o Walter Rubusana simplement intentaven adaptar-se al context de la seva època, encetant línies d'acció i de pensament que, en molts aspectes, sobreviurien ben bé fins a la segona guerra mundial.

Els prohoms esmentats eren l'excepció a la norma, ja que disposaven de posicions privilegiades en el clergat, l'ensenyament o la incipient *intelligentsia* negra. La seva ascendència personal entre els compatriotes africans era utilitzada per a influir en la política blanca, sense intervenir-hi de forma directa. La creació de l'entitat *Imbumba Yama Afrika*, el 1882, va representar una fita en aquest camí cap a la política organitzada, però la formació no va pretendre mai presentar-se a unes eleccions. En tot cas, recomanava el vot dels negres cap a una o altra força blanca, captant així l'atenció dels parlamentaris blancs vers la seva problemàtica.

Es tractava, per tant, més aviat de grups de pressió, respectuosos amb la supremacia militar i econòmica dels colonitzadors, que no pas de moviments d'emancipació (6). S'aspirava abans a representar els interessos dels africans que no pas a reivindicar els seus drets. La diversitat ètnica i confessional, la partició del territori sudafricà en quatre grans colònies, i els personalismes, van impedir que en aquells moments prosperés la gestació d'una ampli front opositor (7). Jabavu, en concret, s'esforçaria per a convertir-se en el centre de tota activitat protestatària, dinamitant més d'una vegada els assaigs unificadors dels seus rivals negres.

Aquests nuclis del Cap, però, van cometre dues equivocacions o dos errors de percepció històrics. En primer lloc, van entendre que la corona britànica se sentiria en l'obligació de protegir la totalitat dels seus súbdits, blancs i negres, i que per tant una de les apostes més intel·ligents consistiria la crida constant a la intervenció de Sa Majestat (8); una noció que, en honor a la veritat, es perpetuaria en el primer Congrés. D'altra banda, van imaginar-se l'evolució del país en una línia de progrés, interpretant que l'extensió del sufragi i de la

ciutadania arribaria amb el temps, si no s'incordiava amb excés l'amo de rostre pàl·lid.

Els fets, però, demostrarien ben aviat que aquestes percepcions no lligaven amb la realitat. La corona britànica va optar per deixar mà lliure als colons europeus, i aquests van embarcar-se en consolidar la segregació que existia a l'Àfrica austral -com, en aquells moments, a la resta de l'imperi africà. El vot negre al Cap va davallar, des d'un respectable 25% l'any 1887, a una xifra quasi simbòlica a principis de segle (9). Més efectiva, en canvi, resultaria la mobilització dels mestissos en l'Organització Política Africana (APO) que, dirigida pel musulmà Abdul Abdurrahman, aconseguiria alguns escons, iniciaria una certa activitat sindical i seria enormement respectada per l'*establishment* colonial. El Congrés indi Sudafricà (SAIC) de Mohandas Gandhi, similarment, obtindria un èxit espectacular en la defensa dels drets d'aquest col·lectiu al Natal (10).

La contesa anglo-boer modificaria substancialment el panorama de "oposició africana. De fet, no seria tant la guerra com la pau subsequënt. El Tractat de Vereëiniging (1902) consumaria el pacte entre les tribus blanques, fonament essencial de la futura Unió Sudafricana. Els gruix dels il·lustrats negres, que s'havien aliniat amb els britànics, patirien un gran desencant en veure que la seva gent era la que pagava els plats trencats (11). Lord Milner, governador anglès del Cap, ho havia expressat amb prou cruïsa al seu premier Asquith; "Al capdavant, si sacrificues al *negrot* el joc és senzill" (12).

La desorientació post-bèl·lica es reflectiria en l'atomització dels grups africans i dels seus òrgans d'opinió. Alguns seguirien esgrimint l'antiga estratègia participativa, amb l'esperança que els pocs privilegis negres serien respectats i fins i tot estesos del Cap a les altres tres colònies -el Transvaal, el Natal i l'Estat d'Orange-, un cop exhaurida la precària aliança blanca entre boers (o *afrikaners*) i britànics. Jabavu, els seus correligionaris conservadors del Cap Oriental i el seu periòdic *Imvo* s'apuntarien a aquesta tendència.

Un altre grup moderat, però convençut que calia estrenar d'una vegada la via exclusivament africana i combativa -dins del marc constitucional- s'arregleraria a l'entorn de Rubusana i d'un plegat de professionals joves com Pixley Seme, John Dube, Sol Plaatje i Alfred Mangena. Els seus òrgans serien les revistes *Izwi*, *Ilanga Lase Natal* i l'efímer *Koranta ea Becoana*. La seva influència es distribuïria al llarg del territori sudafricà, i no només al Cap, que era on es concentraven la majoria d'electors negres. Just després de la guerra, aquests sectors formarien un rosari de formacions que iniciarien un lent i difícil procés de convergència, arrencant d'una Convenció Indígena Sudafricana el 1902 -repudiada per Jabavu (13).

El tercer grup dissident apel·laria pel retorn a les armes, tot sostenint que el diàleg amb els blancs afeblia i diluïa la reivindicació

africana. L'exponent més sonat d'aquesta escola seria el cap tribal Bambatha, un zulu que es va aixecar en armes l'any 1906 i va provocar la intervenció cruenta dels soldats de Sa Majestat. Bambatha s'havia alçat contra la imposició de taxes noves, però en el fons la rebel·lió expressava el rebuig general a l'assimilació forçada (14).

L'opció violenta i irredempta de Bambatha va ser esclafada, sense contemplacions, en un parell de mesos. Però les seves conseqüències es farien notar durant molt de temps. Per un costat, els blancs van refermar-se en el temor d'una sublevació en massa, que podia amenaçar el seu emergent edifici supremacista. Es va activar, per tant, la unió entre pobles blancs, i es va tancar una política indígena coherent per als propers anys, consistent en la dominació combinada amb l'occidentalització dels africans. Entre els africans, la revolta de Bambatha també va tenir un impacte enorme, ja que va desterrar la via violenta, i va fer bellugar els partidaris d'una plataforma unitària:

"Els africans...van veure la necessitat d'una unitat negra... Les pèrdues enormes per part dels rebels demostraven el cost d'un aixecament armat, i oferien un impuls a la formació d'organitzacions polítiques a la occidental, així com a la demanda d'una educació occidental" (15).

Els fets de 1906 evidenciaven, doncs, que la via insurreccional estava condemnada al fracàs, i al mateix temps que la classe política blanca actuaria amb tanta força bruta com els convingués, ignorant fins i tot als més servils dels seus súbdits de color. L'execució sumària de Bambatha i dels seus seguidors, així com els judicis contra el rei Dinizulu, acusat de complicitat, crearien una considerable malfiança envers la capacitat dels blancs per escoltar els greuges dels negres. El corrent històric, en consonància, jugava a favor de la segona línia apuntada més amunt, la que s'aplegava a l'entorn de l'orgull africà dins del marc polític formal que permetia el sistema.

A les acaballes de 1906, John Dube, conscient que els plets tribals cedien davant la convicció d'una acció concertada, suggeria un encontre entre les formacions indígenes del Natal, el Cap i el Transvaal (16). Amb això intentaria anticipar-se a les deliberacions de la Conferència Nacional (blanca) que preparava l'esborrany constitucional de la nova Unió. La impressió era que el nou estat no atendria els interessos dels africans. L'APO del mestís Abdurahman i algunes personalitats liberals, com W.P. Schreiner, farien causa comú amb els seus compatriotes de pell fosca. El debat girava a l'entorn del sufragi, però també del paper de la corona britànica, els drets de propietat i la inclusió dels protectorats imperials - Basutolàndia, Swazilàndia i Betsuanalàndia- a la futura Unió.

Les pitjors sospites dels africans es van confirmar el 1909, amb la publicació de l'esborrany constitucional; el sufragi negre només seria respectat al Cap -restringit als comicis locals-, les terres africanes

serien expropiades arreu excepte a les reserves, i els tres protectorats serien annexionats a la nova Unió. Ràpidament, fou convocada una altra Convenció Indígena Sudafricana a Bloemfontein, amb la pretensió de frenar l'agressió racista. Jabavu i bona part de l'aristocràcia tribal es van desmarcar de la iniciativa, massa amoïnats en preservar el vot simbòlic de les èlites del Cap i en no vulnerar la llei tradicional vigent a les reserves (17). Malgrat tot, l'home es va apuntar a una delegació que, sota el padrinatge de Schreiner, i amb la participació de la Convenció Indígena, de l'APO i el suport de Gandhi, va viatjar fins a Londres per a impedir el consentiment anglès a la Constitució sudafricana (18).

La missió a Anglaterra va conduir a un fracàs sonat. Els delegats negres i bruns representaven interessos diferents, sovint divergents i tot. La majoria no havien trepitjat en la seva vida la terra de Shakespeare, i per tant havien de confiar-se dels bons oficis de Schreiner. Aquest, que es va revelar com un mitjancer honest i abnegat, també tenia les seves limitacions. La majoria dels seus companys blancs havien desertat la seva causa, convençuts que la Unió no es tancaria mai si no es cedia a les aspiracions segregacionistes boers. I al capdavant, el govern imperial d'Asquith ja havia definit la seva posició: no s'oposaria a l'autonomia dels criollos sudafricans, ni a costa de l'extensió dels drets africans. Com a molt, retardarien l'annexió dels protectorats mentre Pretoria no garantís el respecte als tractats signats per la reina Victòria amb les monarquies tribals dels territoris en qüestió (19).

La visita a Londres va desvetllar, malgrat tot, un procés positiu i inesperat. Els homes que havien impulsat la Convenció de 1909 -sens dubte l'encontre més ampli i representatiu que s'havia celebrat fins aquell moment (20)- van establir contacte amb Pixley Seme, un jove advocat que aleshores cursava els seus estudis a Londres. Seme els va animar a crear una plataforma permanent, sobre la base de l'esmentada Convenció, per a defensar els interessos africans de forma permanent. Quan va tornar al seu país, l'any següent, Seme va posar-se a treballar. Va convocar un Congrés Indígena Sudafricà per al gener de 1912 (21).

Mentrestant, la Unió blanca havia seguit el seu curs. El 1910, els delegats dels colons havien aprovat la Constitució final, i el Parlament de Westminster l'havia ratificat amb l'oposició d'alguns laboristes. Sudàfrica es convertia en un domini de la Commonwealth, com ara el Canadà, Austràlia o Nova Zelanda, amb un grau d'autogovern considerable. Alguns dirigents africans van voler reaccionar amb totes les armes legals que els quedaven. Walter Rubusana va causar sensació quan es va presentar, i va obtenir, un escó a la cambra provincial del Cap -el màxim ofici polític al qual un negre podia aspirar. Abdul Abdurahman va fer el mateix. La *nomenklatura* blanca ho va considerar un insult, i John Tengo Jabavu, pres de gelosia, també(22).

Jabavu es va capbussar en una mar de contradiccions, que aviat el portaria al suïcidi polític. Obsessionat en continuar fent la cort als progressistes blancs -que l'havien menyspreat reiteradament-, va despenjar-se de la línia majoritària i va fundar, el mateix 1912, un Congrés de Races Sudafricà (23). Encallat en la tradició colonial del Cap, que ja era cosa del passat, i en unes rivalitats personals improductives, va renunciar a emprendre el primer gran vol de la protesta negra a Sudàfrica. Molt a desgrat seu, emperò, no va impedir que un nou ocell, alhora fràgil i prometedor, aparegut entre les cendres de la conquesta colonial, s'enlairés cap a un firmament ennuvolat.

El primer vol (1912-1919) -

La fundació del Congrés Nacional Indígena Sudafricà (SANNC), més tard rebatejat simplement Congrés Nacional Africà (ANC), havia estat fruit d'una crisi en el sentit etimològic de la paraula, en el sentit de canvi o transformació. L'exterminació dels exèrcits tribals havia desqualificat la via armada, i tot seguit la construcció d'una Unió supremacista havia anul·lat la corda col·laboracionista de Jabavu. S'havia imposat, doncs, un viratge estratègic per a mantenir viva la flama de la protesta africana. La reacció de 1912 potser va arribar un pèl tard, acompanyada de molta ingenuïtat i de poca astúcia. Però va constituir, en aquella cruïlla històrica, el pas més raonable i pràctic per a la lluita contra la discriminació.

Un conjunt de factors havien animat, més enllà de la conjuntura assenyalada, a bastir una tribuna unitària per als interessos africans. La mateixa fusió de les quatre colònies -a partir d'aleshores províncies- en un sol estat despertava, encara que fos per pur mimetisme, la necessitat d'agrupar l'oposició negra en un únic estament polític. La matèria primera ja existia, en un corol·lari de forces locals i d'esglésies etiòpiques que denunciaven l'exclusió creixent dels *indígenes* en les grans decisions de futur. Les Convencions nadiues i la delegació a Londres havien enfortit els lligams entre els líders naturals o la burgesia il·lustrada de la raça pària (24).

La cerimònia fundacional seria presentada més tard com una ocasió de pompa i gravetat històrica, tot i passar gairebé desapercebuda a la premsa i a les institucions blanques. L'etapa constitutiva va comptar amb un entusiasme i un vigor inèdits, però també amb una indefinició crònica, que no es va resoldre fins a 1919 amb l'aprovació dels estatuts del moviment (25). De bon començament, semblava que la formació assolís els seus objectius immediats: una nodrida representació de la noblesa tribal donava suport a la iniciativa, i els professionals negres s'hi adherien sense reserves, convertint-se alhora en la seva força motriu. L'APO i el Congrés Indi aplaudien el nou company de trinxera. Només Jabavu i els liberals blancs es distanciaven de l'experiment, al·ludint que la

bandera africanista estava condemnada a l'aïllament, i que calia orientar la pressió més aviat cap als progressistes blancs més receptius.

La majoria de les fonts coincideixen a destacar el paper germinal de Pixley Seme en la creació del Congrés. Seme era un individu orgullós i molt impulsiu; hom explica que en una ocasió havia desenfundat la pistola per imposar-se a una banda de galifardeus blancs (26). Seme havia enviat una invitació formal a tots els caps tribals, i havia fet campanya entre les organitzacions africanes per a aplegar-les en la columna vertebral del nou moviment. L'altre gran activista fou Sol Plaatje, repescat per alguns autors recentment a l'hora d'explicar la gènesi del Congrés. Plaatje era un intel·lectual auto-didacte, molt més afable que Seme però també força inquiet: havia estat director de diverses revistes i tenia una habilitat insòlita per a accedir a i negociar amb els estadistes blancs (27).

Seme i Plaatje van compondre el trencaclosques de la primera junta directiva del SANNC. Volien assolir un equilibri generacional i ètnic. Així, ells dos van ocupar la tresoreria i la secretaria general; John Dube, un home de mitjana edat, va ser col·locat a la presidència. Dube no havia ni tan sols assistit a la reunió de Bloemfontein, però era una figura pública, i era important que, després de la revolta de Bambatha, un zulu líderés una formació que es declarava pacifista. Rubusana, sens dubte el personatge que havia fet més mèrits per a ocupar la trona presidencial, va ser marginat a causa de les seves disputes amb Jabavu: els joves artífexos del Congrés encara mantenien falses esperances d'incorporar aquest darrer a la nova força política (28).

El bateig de foc del SANNC va arribar ben aviat. El 1913, el govern va aprovar la Llei de la Terra, que reservava el 87% del territori als blancs, i deixava un escàs 13% disponible als propietaris i llogaters negres. En cosa de dies, va desfermar-se un dels episodis més tristos de la història sudafricana. Milers de famílies van haver d'evacuar els seus conreus i traslladar-se a les reserves bantús. Als dirigents del Congrés se'ls va glaçar la sang:

"Ni Plaatje ni cap dels seus col·legues... estaven preparats per a reaccionar amb eficàcia a una legislació tan draconiana... Havien crescut tot creient en nocions de progrés i emancipació gradual [dels africans]" (29).

Plaatje va organitzar una gira per les zones més afectades, i va escriure un relat esgarrifós, *Vida Indígena a Sudàfrica*, sobre les tribulacions dels seus compatriotes desnonats. El SANNC va presentar protestes formals al govern i va subvencionar alguns litigis legals, però es va veure impotent per combatre, amb els mètodes tradicionals -queixes, negociacions i conciliacions-, l'actitud ferma i inamovible de Pretoria. L'agressió institucional, però, va servir per a galvanitzar les files del Congrés immediatament després de la seva concepció (30). Alguns grups obreristes del Transvaal van suggerir

una crida a la vaga general, però la cúpula del SANNC es va espantar i va preferir optar per enviar una altra delegació a Londres (31).

Jabavu va aprofitar per tornar a fer el paper del préssec: va expressar el seu suport a la Llei de la Terra, sostenint que per fi els africans comptarien amb unes parcel·les on, per petites que aquestes fossin, podrien imprimir-hi una dinàmica autònoma. És a dir; abonava les tesis segregacionistes, probablement influït pels seus mentors blancs. Plaatje es va desplaçar a correu fins al Cap oriental per entrevistar-se amb ell, però no va aconseguir ser rebut pel patriarca negre. El bon Solomon va fer mitja volta, amb la cua entre cames, dolgut i ressentit: "Les expulsions a sang freda... són irrellevants perquè encara no han arribat a la linca del Sr. Jabavu" (32).

Una última calaverada d'aquesta patum erràtica coronaria, tot seguit, una existència plena de despropòsits. En presentar-se Rubusana a la reelecció per al Consell provincial del Cap, Jabavu optaria per fer campanya a la mateixa circumscripció: no obtindria gaire sufragis, però prou per a desbancar el seu etern rival i obrir un llarguíssim parèntesi -fins a 1994- en què cap africà ocuparia un escó a cap instància legislativa del país (33). No cal dir que el vell Jabavu es va enfonsar, a continuació, en el més profund descrèdit. Uns anys després, admetria els seus pecats i intentaria reconciliar-se amb els dirigents del SANNC; però les ferides encara no havien cicatritzat, i l'home moriria en l'ostracisme, ignorat pels seus amics blancs i odiat pels seus rivals africans.

En qualsevol cas, en aquell funest any de 1913, els activistes del Congrés eren conscients que no podien perdre el temps; al cap d'uns mesos, van embarcar-se altra vegada, rumb a la pèrfida Albion, per a presentar un segon memorial de greuges. L'expedició, però, ja va marxar dividida. Plaatje era potser el detractor més vehement de la legislació segregadora, mentre que Dube només s'oposava a la migradesa de recursos que el Parlament havia concedit als africans -no al principi separatista en sí. El govern de Sa Majestat va tancar-se en banda en veure aparèixer la comitiva negra, que aquesta vegada no arribava escortada per cap cicerone blanc. En tot això, va esclatar la guerra europea, i els soferts militants van haver de fer les maletes i tornar a casa (34).

Ja en terra africana, el Congrés es va convertir en un galliner. El dispendi d'un desplaçament inútil havia arruïnat les arques, i els magres resultats del viatge havien refredat els ànims. Més greu va ser la disputa conceptual: les tesis *toves* de Dube van ser desautoritzades, i l'home va ser cessat com a President. De forma natural, el càrrec va ser ofert a Plaatje, però aquest va declinar-lo adduint raons econòmiques i familiars. Va ser nomenat un home del Transvaal, Makgatho, que tot seguit va haver d'arromangar-se de valent per a desactivar les vagues dels sectors radicals de Johannesburg (35).

Al final de la guerra, es van produir dos fets crucials en la vida del moviment opositor. D'una banda, va ser aprovat per fi el reglament estatutari, o *Constitució*, del SANNC. Dissortadament, el document arribava massa tard, i les seves clàusules eren o bé excessivament tècniques, o bé penosament ambígües, el qual no contribuïa a resoldre els problemes d'orientació del Congrés. D'altra banda, es va programar una tercera expedició al Regne Unit, aprofitant la fi del conflicte mundial i l'eufòria de Versailles. Val a dir que l'excursió va conduir a un tercer, i darrer, fiasco:

"Aquesta última visita a la Gran Bretanya apareix com una frontissa crítica en la història del Congrés. Fou el darrer intent seriós d'obtenir la intervenció britànica en els afers sudafricans, i va cloure la fase inicial en què... el Congrés havia esdevingut el conducte acceptat universalment per a la protesta política africana. Rera el fracàs d'aquest gest desesperat, el moviment va perdre bona part de la seva energia i coherència. El suport dels caps tribals va esvaïr-se, la militància es va estancar i va començar a davallar, i el Congrés va entrar en un quart de segle de frustració política i feblesa organitzativa, que més d'un cop va estar a punt d'ensorrar-lo" (36).

A tot això, al degà dels moviments opositors ja li havia sortit algun competidor seriós. Mesach Pelem, un intel·lectual moderat, va intentar cobrir el buit deixat per Jabavu a la província del Cap, amb una organització nova anomenada Unió Bantú. Pelem va rebre, com el seu mestre, un cert recolzament de liberals blancs que discrepaven de la línia africanista i contestatària del SANNC. Però a principis dels anys vint, amb les tensions pròpies d'una societat proto-industrial cavalcant-se damunt els aires de crispació racial, la seva aposta possibilista va desaparèixer del mapa (37).

Més greu va resultar la concurrència dels socialistes radicals, que van escindir-se dels laboristes blancs i van entretenir-se, rera la primera guerra mundial, en vampiritzar la clientela objectiva del Congrés. L'estratègia de la Lliga Socialista Internacional, primer, i tot seguit del Partit Comunista de Sudàfrica (CPSA), va aconseguir - com veurem més endavant - capturar una militància africana dinàmica a les zones mineres. I encara més important, tot i que més passatger, va ser el repte plantejat pel sindicalisme negre, que en el decurs dels següents anys va despertar les aspiracions socials de la massa africana, a una escala que el Congrés mai no hagués pogut ni somniar.

El SANNC anava perdent pistonada, front a un país ben diferent del que havia assistit al seu part de 1912. El primer vol havia durat menys d'una dècada, i en el turbulent context dels anys vint l'organització ja apareixia envellida, inefectiva i irreparablement esgotada. Els pares fundadors havien plantat cara al govern, però s'havien empantanegat en uns mètodes poc expeditius: peticions, delegacions i comissions. La seva paciència il·limitada, la seva resignació cristiana, els havia impedit recórrer a la mobilització de masses, que sens dubte era el que més respecte podia haver inspirat als governants. Als ulls dels seus torturats conciutadans, el

SANNC havia esdevingut una peculiar penya del bon mot, amant de les més elevades proclames i dels ideals més preciosos, però poc receptiu a la crua realitat social dels temps que corrien. Joseph Ki-Zerbo els caricaturitzaria com a tals, "...amb congressos on un club d'intel.lectuals, en un càlid ambient de fraternitat, es rabejava en complaure's dels seus propis actes" (38).

Cendres (1919-1939) -

Alguns anys després de l'aprovació dels primers Estatuts, el Congrés escollia el seu himne oficial, la seva ensenya i la seva denominació definitiva -Congrés Nacional Africà o ANC (39). Però una fase que podia haver estat de creixement o si més no de consolidació, va resultar ser una de les pàgines més fosques de la formació. Tal i com s'ha apuntat més amunt, un dels motius de la crisi va ser el difícil encaix de l'ANC en l'incipient sindicalisme africà.

El règim havia promulgat una llei de discriminació laboral el 1911, que prohibia als africans el dret de vaga i consagrava desigualtats de salari entre treballadors de races diferents. Abans de la guerra mundial, les protestes obreres havien portat un fracàs rera l'altre; en acabar la contesa bèl·lica, es van produir dues aturades d'escombriaires a Johannesburg i Port Elizabeth, que van ser reprimides durament. El 1920, prop de 70.000 miners negres van deixar de treballar, fins que el govern va desmuntar l'acció. A la majoria de mobilitzacions, les autoritats van usar una combinació de mà esquerra i força bruta, negociant per separat amb petits grups i fent plegar els més obstinats a punta de pistola. Les vagues no van aconseguir en cap cas els seus propòsits i van acabar amb la vida de diversos dels seus protagonistes (40).

Una colla de membres destacats del Congrés van participar, a títol individual, en les accions. També van promoure cremes massives de passis, els odiats documents que els africans havien de portar obligadament per viure o treballar en *zones blanques*. Però la radicalitat creixent dels activistes, així com la ineficàcia d'aquests primers intents, van distanciar la direcció col·legiada de l'incipient món sindical. Un notable de la formació, Selby Msimang, va fer un darrer esforç en aliar-se amb el carismàtic Clements Kadalie, un líder populista de Niasalàndia que comptava amb certa popularitat entre els estibadors de Ciutat del Cap. Van fundar la Unió de Treballadors del Comerç i la Indústria (ICU).

Al cap de poc, van aflorar divergències personals entre els dos dirigents: Msimang va abandonar el sindicat i el va deixar en mans de Kadalie, que li va imprimir un aire més polític i el va distanciar del Congrés. La vehemència de Kadalie va fer derivar bona part del suport negre cap a la seva òrbita, encetant un període de forta rivalitat amb el Congrés (41). Tot i que la doble militància a ambdues organitzacions era prou corrent, la iniciativa política estava passant

clarament al grup de Kadalie. L'ANC, esporuguit per l'abast de la revolució bolxevic a Rússia, es va quedar encallat en les seves tàctiques negociadores, reforçant la seva qualitat de portaveu d'una minúscula èlite burgesa, mentre que l'ICU, optant per vies d'acció més directes, va guanyar popularitat entre el comú del poble a les ciutats (42).

Cap a mitjan anys vint, l'ICU ja tenia uns 100.000 afiliats, i aplegava obrers de tots els sectors excepte la mineria -l'aïllament de les colònies mineres n'impedia la penetració. Kadalie va muntar una estructura permanent d'*alliberats*, va traslladar la seu central a Johannesburg, va estendre la implantació de l'ICU a tot Sudàfrica i va orquestrar un seguit de mobilitzacions, recollint alguns èxits notables (43). La trajectòria de l'organització fou tan espectacular que els comunistes i els irredemptistes africans *garveyistes* no es van poder estar d'introduir-s'hi i lluitar per capturar la direcció del sindicat.

Aviat, però, l'ICU es precipitaria en un declivi que seria tan vertiginós com el seu ascens. L'oratòria encesa de Kadalie no podria compensar, tota sola, les contradiccions i les tensions internes de la seva criatura política. L'organització s'havia expandit de forma caòtica, i aviat hi van aparèixer irregularitats financeres, protagonismes i tendències fraccionàries. L'expulsió final dels comunistes va obrir una bretxa insalvable en l'àmbit sindical. Kadalie va abandonar del tot les responsabilitats logístiques, que li semblaven sòrdides, i es va dedicar a voltar Europa per fer gala dels seus èxits. El 1927 va tomar amb un assessor, el laborista britànic William Ballinger, que havia de bastir un aparell eficient i que va acabar exacerbant les divisions (44).

El caràcter del líder no va ajudar a resoldre els conflictes: "Era el més vanitós dels homes... Podia ser seductor i persuasiu en les negociacions amb altres, però entre els seus col·legues era intolerant. A més, va tornar-se imprevisible i addicte al whisky" (45). Aquell personatge magnètic, que hagués pogut conduir Sudàfrica més a prop de la revolta que qualsevol altre coetani, va ser en gran mesura el responsable de la fallida del seu propi projecte. L'ICU es va escindir entre les faccions d'A.W.G. Champion al Natal, Ballinger al Transvaal i el mateix Kadalie al Cap. A la dècada dels trenta, les escorrialles de l'ICU no eren gaire més que el trist record d'un passat irrecuperable. Kadalie, després de participar en algunes protestes de forma testimonial, i protegit dels seus nombrosos detractors més d'un cop per la policia, va morir en l'oblit l'any 1951 (46).

Més enllà de les gelosies personals i el desgavell intern que havia minat la força de l'ICU, Kadalie segurament es va equivocar en qüestions més estratègiques. Per començar, havia confós les funcions d'un sindicat i d'un partit polític (47). Si bé d'arrencada això li havia servit per captar suport sota un i altre concepte, al capdavall havia aconseguit que les mobilitzacions laborals passessin a un

segon pla i que l'escena principal fos ocupada pels cops de colze amb altres formacions. L'enfrontament ferotge amb els comunistes, i sobretot, l'absurd litigi amb l'ANC, havien acabat per debilitar-los a tots plegats. El menyspreu de Kadalie per Makgatho i el seu equip al front del Congrés, la inclinació a curt-circuitar els càrrecs principals de l'ANC i acostar-se als elements de base més afins, i un excés de confiança en la seva pròpia força, no van fer-li cap servei a l'hora de buscar aliats naturals i evitar la implosió final de l'ICU (48).

En resum, l'ICU de Kadalie va ser incapaç d'amenaçar seriosament la supremacia blanca. Alguns crítics de l'òrbita marxista van entendre, amb judicis potser massa severos i irrealistes, que havia perdut una oportunitat d'or per a fer la revolució. Els rivals polítics de l'època probablement van sobrevalorar el seu paper, i la prova és que l'estat no ho va tenir gaire complicat per a dinamitar l'organització quan li va semblar propici. D'altra banda, cal reconèixer que l'ICU havia canviat els mètodes de l'oposició negra al país: a diferència de l'ANC, havia captat un suport de masses, i havia introduït sense reserves la pràctica de mitings, manifestacions i vagues obreres. Unes tècniques polítiques que el Congrés recuperaria després de la segona guerra mundial, però que als anys trenta encara no estava ni predisposat ni prou madur per assumir (49). De moment, l'ICU passaria a engruixir l'antologia d'ocasions perdudes dels negres sudafricans.

L'emergència del marxisme-leninisme a Sudàfrica com a corrent organitzat també es faria sentir en l'ANC i afebliria la seva implantació en el mateix període. La Lliga Socialista Internacional, una diminuta plataforma d'intel·lectuals radicals blancs, s'havia format el 1917, en plena guerra i inspirada en les proeses de la revolució bolxevic. Sydney Bunting, un dedicat negròfil, havia capitanejat l'escissió per l'esquerra dins del laborisme, i havia apostat des del principi per una aliança amb el Congrés. Quan va esclatar la revolta del Rand, el 1922, aquest sector va confirmar el seu divorci amb el sindicalisme blanc. Ja sota la bandera del Partit Comunista de Sudàfrica (CPSA), va entendre que el futur polític del proletariat passava per la combativitat dels treballadors negres, i no per les aspiracions petit burgeses de l'aristocràcia obrera blanca.

No tots els comunistes, però, compartien l'optimisme de Bunting respecte al Congrés. El sindicalista Ivon Jones va aconseguir desviar les preferències del partit cap a l'ICU, que en aquells moments semblava més prometedora. Jones va desqualificar l'ANC com una "... petita clique d'indígenes instruits... contents amb agitar per a l'obtenció d'una igualtat de drets civils i polítics" (50). Va equivocar-se en els seus càlculs, tot preveient que l'ICU enterraria el Congrés i que la passivitat d'aquesta darrera força acabaria per fer-la desaparèixer del mapa polític.

L'error de càlcul de Jones quedaria palès poc després, quan Kadalie expulsaria els militants del CPSA, i el seu edifici començaria

a esquarterar-se. Al mateix temps, el Comintern faria arribar a Johannesburg consignes ben clares sobre l'estratègia a seguir. Els estalinistes del partit es prendrien al peu de la lletra les instruccions sobre una aliança tàctica amb les nacionalitats oprimides, i adoptarien l'eslogan dictat per Moscou: la lluita per la creació d'una República Negra de treballadors i camperols. Calia acostar-se al Congrés. J.T. Gumede, president de l'ANC des de 1927, va ser convidat a Moscou, d'on va tornar amb una forta simpatia pel que havia percebut com a paradigma del socialisme emancipador.

La bolxevització de l'ANC va discórrer en paral·lel a l'africanització del CPSA. Front al desgavell de l'ICU i el sopor de l'ANC, el petit partit oferia un refugi de seriositat a l'idealista devot. El que després seria Secretari General i President dels comunistes, Moses Kotane, descriu la seva iniciació al partit de forma eloqüent: "La gent entrava i sortia [de l'ANC]. Els que eren famosos un dia s'havien esvaït a la propera crida. Jo també m'hagués pogut esfumar si no hagués entrat al Partit Comunista... Assisties a les reunions [de l'ANC] i protestaves, però no aprenies res... No semblava que l'ANC tingués una fita... Els dirigents eren intel·lectuals o homes de classe mitjana, mancats de sensibilitat popular" (51).

La lluna de mel, no obstant, va durar ben poc. Gumede va ser expulsat de la presidència per Pixley Seme, que encapçalava una conxorxa de la vella guàrdia. Els elements conservadors estimaven que el CPSA aspirava a fer de l'ANC un pur instrument per als seus dissenys revolucionaris, i eren ben conscients que el moviment no estava en el seu millor moment -i que per tant era una presa fàcil. Seme va ser nomenat President el 1930, però la seva va resultar ser una victòria pírrica. La poca credibilitat que Gumede havia guanyat per al Congrés va trencar-se, de la nit al dia, en mil bocins. Els comunistes van continuar amb la seva campanya de captació d'africans, restant-li força a l'ANC. I Seme, que tant havia fet per donar vida al moviment, va enfonsar-lo en el pou més profund de misèria política.

El Congrés, certament, havia patit malures cròniques. Si havia nascut com una reacció a la Unió blanca, no l'havia arribat a amenaçar d'arrel en cap moment. Havent trencat amb el servilisme de Jabavu, i amb l'estretor de mires d'aquells que encara confiaven amb el vot censitari de la província del Cap, no havia reeixit a adoptar un posat prou combatiu. La seva política racial havia vacil·lat entre l'exclusivisme africà i la visió d'un futur utòpic de cohabitació entre blancs i negres: tot just encetat el seu periple, s'havia vist forçat a esporgar aquells que feien el joc amb el principi segregador, com Dube, i aquells que advocaven per un front sense distincions de color, com els comunistes.

Els seus líders i el seu cos social no havien assolit en cap moment el magnetisme d'un Jabavu o el fervor popular de l'ICU. Algun dels joves i dinàmics fundadors, com ara Sol Plaatje, van desesperar en comprovar que la seva criatura havia envellit molt més que ells, i que l'estat de les arques no permetia ni tan sols cobrir

les simples dietes de desplaçaments (52). El pacifisme i la resignació cristiana de la primera hora s'havien estavellat contra la violència d'estat i la hipocresia dels governants blancs.

Malgrat tot, més enllà dels enfrontaments i de la competència procedent d'altres forces, l'antic moviment havia conservat una mística que encara apel·lava als sentiments d'una incipient classe professional i urbana. I l'ANC havia sobreviscut a desgrat de comptar amb un ideari ambigu i amb un suport cada cop més exhaurit. El seu pan-tribalisme inicial, sense haver superat els greuges ètnics, seguia inspirant tant als caps tradicionals com a l'èlite occidentalitzada. Els colors i els himnes de l'ANC no deixaven de tenir una forta ascendència entre els africans.

La presidència de Seme, que s'havia inaugurat amb la vaga esperança de trobar un revulsiu que revifés la il·lusió fundacional, va obtenir uns resultats diametralment oposats. Molt poc després d'accedir al càrrec, l'home va ser acusat d'*inèrcia culpable*. El problema no era ja d'estratègia política, d'orientacions ideològiques o d'incapacitat organitzativa, sinó de pura i simple indolència. Una indolència que encarnava el President, però que s'estenia a tota la formació. Les poques propostes que sorgien de la cúpula de l'ANC, al llarg de cinc o sis anys, fracassarien estrepitosament.

Seme va suggerir recuperar un Senat de Caps Tribals, una iniciativa que no havia acabat de qualificar en l'etapa fundacional, atesa la dependència creixent de la noblesa africana als subsidis de Pretoria. També va apostar per promoure, des del Congrés, una convergència de les confessions religioses més implantades entre els africans, sense aconseguir gran cosa. Una altra proposta inaudita, que suposadament pretenia reforçar les línies d'autoritat i la disciplina a l'organització, va consistir en intentar ampliar les competències del President. Finalment, Seme es va despenjar amb la idea de crear uns Clubs del Congrés, una espècie de centres morals -llocs de reunió destinats a activitats edificants-, que mai no van superar la fase de l'esborrany escrit.

L'ANC va entrar en un període d'esclerosi. El màxim dirigent actuava a la defensiva, replicant a crítiques gairebé unànimes: "Si la meva suposada inèrcia pot provocar una reacció unitària tan àmplia, em declaro satisfet" (53). L'obsessió del seu equip se centrava en la contenció dels sectors més radicals: "En realitat no ens cal l'agitador comú, que només vol suscitar conflicte i odi de classe... El nostre jovent instruit s'apunta a la moda de crear noves organitzacions, esglésies i el que sigui amb la pretensió d'enfeblir les antigues. Cap altra nació no ho fa. Necessitem sang nova per a enfortir el que és vell, i no pas per a destruir-ho com s'està fent ara" (54).

Cap al final del seu mandat, Seme va introduir recomanacions tan tronades i insòlites com la de confiar les finances de l'ANC a algun funcionari del Departament d'Afers Indígenes, tot basant-se en la bona fe de Pretoria: "Hem de recordar sempre que l'obligació del Congrés és convèncer el Ministre d'Afers Indígenes de les nostres bones intencions. En tot

moment hem de procurar guanyar-nos la seva confiança, essent el pare que el govern ha nomenat per vetllar els nostres interessos i el nostre progrés. El ministre ha demostrat sempre que es mereix tota la nostra confiança" (55). No era d'estranyar que les branques provincials de l'ANC, fartes de tanta ximpleria, acabessin desmarcant-se de la direcció:

"...els Congressos provincials no s'han limitat a violar la Constitució [de l'ANC]; han desobeït les resolucions del plenari. Les ordres i les instruccions del President han estat menystingudes. L'expulsió de càrrecs que havien ignorat la Constitució ha estat ignorada, i s'ha comprovat una rebel·lió oberta arreu. S'han aprovat resolucions de gran abast, particularment per part dels Congressos provincials del Transvaal i del Cap Occidental, sense sotmetre-les abans a la sanció o a l'aprovació de l'executiva... La manca de fons ha impedit que els responsables de recollir quotes es desplaressin... Els Congressos Provincials refusen enviar les llistes d'afiliats, així com les seves contribucions al Congrés. És per tant impossible saber si el Congrés encara compta amb militants... Si no millorem, altres organitzacions prendran el relleu" (56).

La cita és de Mveli Skota, aleshores Secretari General de l'ANC, i ha de ser entesa com una autocrítica, el qual converteix els seus comentaris en doblement creïbles i devastadors. Les tendències centrífugues, a més, sembla que no es circumscrivien als grups que, si més no formalment, encara professaven adscripció al Congrés. Algunes fonts detecten l'existència de fins a tres escissions: la dels particularistes zulus al Natal, la dels radicals socialistes al Cap Oriental i la dels *garveyistes* -exclusivistes negres- al Cap Occidental. Immers en un clima d'apatia general, l'ANC agonitzava, estava a punt de caure en la mateixa desintegració que l'ICU i de perdre allò que havia semblat irrenunciable des del principi: la unitat de propòsit entre els diferents pobles i faccions que composaven la comunitat negra sudafricana (57).

Seme va intentar, el 1934, una campanya contra els passis, però aquesta va passar absolutament desapercibuda. Poc després, va adreçar-se a l'Assemblea del moviment amb el seu peculiar estil servilista, assegurant que el govern plantaria "...els fonaments d'un gran temple de justícia, pau i bona voluntat per a tothom" (58). El plenari es va dissoldre enmig del caos, amb bona part dels delegats acusant a crits el seu President de conductes autocràtiques i inconstitucionals. Els comunistes van furgar la ferida tot demanant-se com un líder "...que llepa el cul del lladre imperialista i sanguinari de forma desvergonyida" podia conduir els destins de la seva gent contra l'opressió, i sentenciant que "Tenim dirigents reformistes negres al país, però cap organització reformista que mereixi aquest nom. L'ANC i l'ICU, formidables fa uns anys, han desaparegut" (59).

Els que, en retrospectiva, han abordat aquest període de la història del Congrés, han coincidit de forma unànime a retratar un cos gastat i moribund. Albert Luthuli, poc sospitós d'animadversió als orígens d'un moviment que ell mateix presidiria, va observar que l'ANC de Seme, abans que un suport a la resistència dels africans, s'havia convertit en un fre de caràcter conservador (60). Un dels cronistes oficiosos de l'ANC, Francis Meli, sostenia que la ineficàcia

d'aquell grup de notables es devia al lideratge abúlic del màxim dirigent i a la incapacitat manifesta d'adaptar-se al canvi dels temps. La *Breu Història de l'ANC*, publicada oficialment pel Congrés el 1972, passa directament dels anys vint fins a mitjan anys trenta, esborrant d'una escombrada la fase que ens ocupa (61).

Aviat, amb les purgues de tipus estalinista que sacsejarien el CPSA -com la resta dels partits comunistes del món-, la resistència contra el règim segregador no podria comptar ni amb la disciplina dels comunistes més entregats. Les tres organitzacions -ANC, ICU i CPSA- que, en un o altre moment, des d'una o altra perspectiva, havien apuntalat la protesta, entraven en un profund marasme (62). La desolació en el camp de l'oposició africana semblava presagiar el pitjor. No era previsible que el govern es quedés de mans creuades, davant d'una tessitura tan propícia a la cobdícia blanca.

L'hora de la veritat va arribar el 1935, amb la publicació de l'esborrany de les Lleis Hertzog. Aquestes mesures, proposades pel líder afrikaner i Primer ministre Hertzog des dels anys vint, no havien aconseguit fins aleshores els dos terços del parlament necessaris per a retocar la Carta Magna sudafricana. Essencialment, la reforma aspirava a eliminar el migrat sufragi censitari negre que encara existia a la província del Cap, tot substituint-lo per un organ segregat -el Consell d'Indígenes, presidit per un alt funcionari de l'estat- i assignant a quatre senadors i tres diputats la representació dels africans al parlament.

L'ANC s'havia passat una pila d'anys a la defensiva, apel·lant a la consciència i a la benevolència cristiana dels governants. Sota el mandat de Seme, havia tocat fons i era incapaç de reaccionar amb fermesa. Era un Congrés de derrotats. Igual que l'ICU i el Partit Comunista, en aquelles circumstàncies no podia oferir gaire més que la seva carcassa exsangüe (63). El revulsiu, doncs, havia de provenir d'uns altres, amb sang nova i disposats a plantar-se davant l'agressió de Hertzog. Es va crear una plataforma inèdita, la Conferència Plenària Africana (AAC), amb la missió de combatre a capa i espasa les lleis Hertzog.

D'arrencada, semblava que el nou invent hagués de funcionar. Africans de totes les procedències, així com mestissos i algun simpatitzant blanc, van prendre part al nou projecte. D'una banda, s'hi van aplegar representants de les velles i les noves generacions de l'ANC: homes com el mateix Seme -a contracor-, el Secretari General James Calata o John Dube, juntament amb el reverend Mahabane -nou President-, Alfred Xuma -màxim mandatari a partir de 1940- o comunistes de doble filiació com Moses Kotane i J.B. Marks.

D'altra banda, s'hi van incorporar els perpetuadors del llegat de Jabavu, i notòriament el seu fill D.D.T. Jabavu, aleshores President de la Convenció d'Electors Indígenes del Cap, i que va ser escollit

per a encapçalar el nou front (64). Aquests sectors, fins aleshores inclinats al possibilisme, van adonar-se que aviat perdrien l'atribut principal que els distingia de la resta dels seus compatriotes negres: la plena ciutadania, expressable a través del vot. L'antiga APO i un col·lectiu de mestissos trotsquistes també van fer pinya, tement-se que els propers a rebre serien ells. Els comunistes van oferir el seu suport incondicional. Havia nascut el paraigües de forces oposidores més ampli i divers que mai no havia existit al país.

Aviat, però, haurien de començar els contratemps i aparèixer les esquerdes que debilitarien i acabarien ensorrant el nou edifici. Rera la trobada de Jabavu i una petita delegació de l'AAC amb Hertzog, no va quedar clar si els representants havien acceptat claudicar a canvi de concessions menors. Fos com fos, el parlament blanc va decidir, el 17 de febrer de 1936, suprimir el vot africà que, de forma testimonial, havia sobreviscut a les vicissituds de la supremacia racial. Si prenem com a barem els seus objectius fundacionals, l'AAC havia fracassat. Els negres sudafricans apuntaven una altra desfeta a la llarga llista de frustracions.

Curiosament, la darrera garrotada de Pretoria no havia esclafat la vitalitat de la resistència africana. De seguida es va obrir un debat ferotge sobre el futur de la Convenció. Certament, la criatura havia generat un entusiasme i una unanimitat que animaven a mantenir-la amb vida. Entre els objectius estatutaris, s'hi trobava una clàusula que recomanava "Assistir en la rehabilitació d'organitzacions africanes condormides i moribundes", i una altra que la contradeia tot fixant les convocatòries cada tres anys -hom es pregunta quina tasca de reconstrucció es podia escometre amb tal periodicitat (65).

Calata i Xuma, ajudats per alguns comunistes, creien que el que calia revifar era més aviat el Congrés (66). Seme, un cop desposseït del seu càrrec, va fer circular tota la sang que li quedava a les venes per oposar-se a la supeditació del Congrés dins d'una estructura federal sense història i infestada de radicals i mestissos (67). Setanta notables de l'ANC es van pronunciar contra la seva absorció en l'AAC (68). El 1937, les celebracions pel vint-i-cinquè aniversari del moviment degà van fer pensar en un passat millor, i van insuflar aires de determinació als seus membres (69). James Calata va al·legar que l'AAC havia estat essencialment una creació del Congrés, i que mai s'havia concebut com res que el pogués substituir en la lluita dels africans per la igualtat de drets:

"L'ANC, que es reuneix anualment i es considera el parlament dels africans, no ha revisat mai la seva Constitució per delegar el seu mandat a l'AAC, i l'AAC mai no ha passat cap resolució que encongeixi les funcions o que disminueixi el status nacional del Congrés... Si l'AAC eliminés el Congrés i prengués el seu lloc, patiria exactament els mateixos problemes que aquest" (70).

Calata, diguem-ho de passada, es convertiria en un incansable predicador de la renovació, i recorreria de dalt a baix el territori per dinamitzar una militància somorta. Va ser un personatge clau a l'hora

de ressuscitar el Congrés, des d'una Secretaria General que ocuparia fins a 1949. Ell, com tants d'altres, havia viscut l'aprovació de les lleis Hertzog com una catarsi de debò, adonant-se que la seva gent acabaria tornant a l'esclavatge si dirigents i masses no es posaven d'acord per relançar una resistència sòlida. I què podia resultar més consistent que un Congrés regenerat? Una força que, malgrat totes les vicissituds i els errors, havia aguantat un quart de segle de persecució, podia arribar a ser invencible si, d'una vegada per totes, encertava les fórmules ideològiques i logístiques apropiades.

A mesura que l'ANC tornava a aixecar el cap, la Convenció s'estancava en debats estèrils. El punt de discòrdia més important va passar a ser, un cop aprovada la legislació de 1936, la posició a adoptar front a les institucions-titella que el govern ofería. El Congrés va decidir que calia aprofitar el Consell d'Indígenes i els parlamentaris blancs que havien de representar als africans. Els comunistes, entregats de ple al front-populisme dictat per Stalin, descobrien cada cop més afinitats amb l'ANC, i es van apuntar de seguida a la via possibilista. A més, les noves disposicions els permetien proposar candidats seus com a diputats i senadors negròfils, opció que en els anys a venir explotarien amb un cert èxit.

Els mestissos, els trotsquistes i alguns africans, entre ells antics votants del Cap -com ara l'enigmàtic I.B. Tabata- preconitzarien el boicot a les noves institucions (71). Aquests sectors acusarien l'ANC de retorn al racialisme, col.laboracionisme i foment de la desunió. Durant un temps, participarien en un veritable diàleg de sords amb la direcció del Congrés. Uns i altres s'exigirien mútuament la supeditació d'una o altra formació, segons el cas, a la seva pròpia organització (72). Només els anys demostrarien quina de les dues flors estava destinada a no fer estiu. En la dècada dels quaranta, l'AAC va estancar-se sota la batuta de grups testimonials, que canviarien repetidament de nom i es perdrien en una retòrica encesa però improductiva (73).

En una perspectiva immediatista, la dècada dels trenta havia resultat desastrosa per al Congrés. Les constants picabaralles dintre i fora del moviment, la momificació del lideratge i de la militància, la pèrdua del vot africà, havien colgat el seu prestigi i la seva influència. Cal admetre que l'època descrita va significar un enorme retrocés per a la protesta i la situació dels africans en general. Però en retrospectiva, i a partir d'una òptica un tant cínica, les coses no li havien anat tan malament al vell Congrés.

Mentre el sindicalisme de Kadalie volava pels aires, Seme i companyia s'ho devien mirar amb un punt de complacència, des de la seva enrunada barrera. Quan el CPSA es debatia alhora contra purgues internes i contra les bastonades de la policia, les velles guineus del Congrés s'apalancaven tot esperant temps millors. Les lleis Hertzog havien representat un cop molt dur, sens dubte, però

havien acabat d'una vegada amb l'arrogància dels Jabavu i de la jet-set del sufragi; per a la resta d'africans, la constitució del Consell Indígena tampoc no era cap desastre, i a la majoria els obria una via de representació fins llavors inexistent.

El fracàs de la campanya contra les lleis de 1936, a sobre, era fàcilment imputable a l'AAC. L'únic que calia, en conseqüència, era desfer-se d'una plataforma impotent, que no havia complert el seu objectiu prioritari. I el Congrés podia tornar a primera línia, a cavall d'una progressiva recuperació de l'activisme africà. A la reraguarda, l'antic moviment havia sabut sobreviure, bé o malament. La llarga crisi dels anys vint i trenta havia socarrimat a totes les forces de l'oposició, entre elles l'ANC: però per alguna misteriosa raó, aquest seria capaç d'arreplegar les seves cendres, recompondre la criatura i volar cap a nous destins. Hom sospita que l'Au Fènix de la resistència, segurament sense pretendre-ho, convertia les retirades en victòries, tot aplicant el proverbi xinès: "En temps de ciclons, la canya que es vincla aguanta; la que resisteix es trenca".

El segon vol (1939-1960) -

El setembre de 1939, Hitler va invadir Polònia. Els fets van ocórrer a milers de quilòmetres de Sudàfrica, però tindrien un impacte inesborrable en el decurs de la seva història. Per als afrikaners més extremistes, l'empenta del nazisme havia d'afermar les seves nocions sobre la superioritat racial. Per als africans, l'esforç aliat, especialment a partir de 1941, amb la contribució de soviètics i americans en la contesa bèl·lica, obria una esperança que entroncava amb els seus ideals progressistes i multi-racials.

De bon inici, l'ANC no es va fer cap il·lusió sobre les repercussions immediates d'una futura victòria aliada (74). La primera gran guerra europea havia demostrat que, posades a escollir, les potències occidentals optaven per reconèixer el tutelatge blanc a l'Àfrica del sud. Els greuges dels africans tenien ben poc interès per als qui, nord enllà, s'omplien la boca de democràcia i drets humans. Quan el Congrés va elegir, per un estretíssim marge de vots, al nou President Alfred Xuma, l'executiva va aprofitar per recomanar la inhibició africana davant el conflicte (75).

Calia admetre, però, que l'enfrontament revestia un tarannà molt més ideològic que el de 1914-1918. A sobre, els imperis europeus, capturats o seriosament amenaçats pels exèrcits de Hitler, van haver de prometre l'oro i el moro a algunes de les seves colònies per poder mantenir la màquina militar. Homes de tots els colors van mantenir les divisions de De Gaulle a Àfrica, dels britànics a Birmània, i sobretot, van entrar amb els alliberadors americans al vell continent. Les potències que van derrotar Hitler, i que a partir de 1945 es repartirien el món, estaven nominalment per la no-discriminació racial, i així ho van consagrar a la Carta de San Francisco.

Xuma no era, ni molt menys, un gran agitador, però tenia prou perspicàcia per adonar-se que calia aprofitar el caliu del moment, tot apuntant-se a la marea igualitarista que començava a amarrar el planeta sencer. Sudàfrica, membre de la Commonwealth, estava del costat dels aliats, i això obligava a certes concessions de forma: el CPSA estalinista era respectat com en cap altra època, i el govern insinuava que després de la guerra, *tot seria diferent* per als africans. Xuma va aplegar uns quants intel·lectuals per a redactar una versió adaptada de la Carta Atlàntica, que ell anomenaria *Reivindicacions Africanes*, i per a elaborar una Constitució que exigia allò que els seus predecessors no s'havien atrevit mai a suggerir: el sufragi universal.

L'entorn social afavoria la radicalització de l'ANC. Atesa la demanda de matèries primeres, de transports i de manufactures generada per la guerra, Sudàfrica va desenvolupar un sector industrial que, fins aleshores, havia anat massa a remolc de la mineria. Els negres no podien portar armes, i per tant havien de substituir els seus compatriotes blancs que marxaven al front. La classe obrera negra va créixer en progressió geomètrica, el qual volia dir també que molts africans emigraven a les ciutats, per ser més a la vora de les fàbriques, les escoles i, per descomptat, també dels agitadors polítics i sindicals (76).

De la mateixa manera que cal parlar d'un món d'abans i un de després de la guerra, també podem parlar d'un ANC abans i un altre després de l'era Xuma (77). Els vells dirigents havien quedat ancorats en el passat, amb les seves conviccions sobre el progrés, la caritat cristiana i les forces de mercat -que suposadament havien de fer caure la discriminació racial. Però les seves protestes educades, la seva anglofilia ridícula, el seu rebuig a l'acció de masses..., havien estat a punt d'ensorrar l'ANC. El seu món havia trontollat amb la supressió del vot negre, i trontollaria de nou amb els canvis experimentats a principis dels quaranta, tant a escala local com internacional (78). S'imposava un viratge decidit.

Xuma va assumir, amb èxit, la primera fase d'aquest viratge. Va acabar amb els Congressos provincials, que havien demostrat certes temptacions secessionistes; va reconduir les finances de l'organització; i va començar a atraure -sense generar una avalanxa- grups de joves professionals negres, interessats en recuperar el contacte amb la seva gent (79). Un grup d'activistes, d'entre vint i trenta anys, la majoria d'ells universitaris, van fundar el desembre de 1942 la Lliga Jove de l'ANC (80). Aquest col·lectiu, que no era gaire conegut però que aviat alteraria radicalment la història del Congrés, va rebre la benedicció de Xuma.

El que l'energètic dirigent no estava disposat a fer, però, era convertir el moviment en un partit de masses, sostingut per obrers i camperols. La recuperació de l'ANC, en bona part atribuïble a Xuma,

era encara un fenomen restringit a les èlites urbanes, i l'objectiu fixat a l'Assemblea de 1942, encaminat a obtenir un milió de militants, apareix en retrospectiva del tot irrealitzable (81). Les mobilitzacions dels primers quaranta demostrarien fins a quin punt el Congrés es resistia a trencar la confortable barrera que el separava de la massa dels africans.

En els boicots d'autobusos d'Alexandra, un ghetto proper a Johannesburg, l'ANC va avalar les primeres protestes pels augments dels transports, però aviat va retrocedir i va deixar la iniciativa en mans de grups radicals. Una nova formació, el Partit Democràtic Africà de Paul Mosaka, va robar-li el protagonisme local. Mosaka pretenia revolucionar els mètodes tradicionals amb l'adopció de tècniques més agressives -vagues i manifestacions. L'ANC va denunciar-lo tot esgrimint que intentava dividir les fidelitats dels africans, i va sortir-se amb la seva. Per a Xuma, aleshores era molt més respectable l'actitud de la Lliga Jove, que maldava per la metamorfosi dins el Congrés (82).

Les campanyes contra els passis de 1944-46, el moviment de barraquistes de James *Sofasonke* Mpanza a Soweto i la gran vaga minera de 1946 van obtenir respostes similars per part de l'equip Xuma. Si bé la plana major de l'ANC no s'oposava a les mobilitzacions agosarades, tampoc no s'atrevia a integrar-s'hi de ple i apropiar-se de la bandera resistencial. Conservava, en aquest sentit, tics molt similars als dels pares fundadors, que havien esperat, una i altra vegada, a que els rivals es cremessin per a mantenir la respectabilitat i la supervivència del Congrés. Com si l'organització fos massa valuosa, massa delicada, per a embolicar-la en aventures incertes.

En canvi, l'ANC sí que decidiria, en el context de la guerra mundial, participar en aliances tàctiques amb altres grups racials i ideològics. D'una banda, la convergència amb el Congrés Indi (SAIC) va començar a ser una realitat. La comunitat índia havia observat a certa distància els fracassos polítics dels anys trenta: el SAIC s'acomodava amb no patir agressions directes del govern, tot vetllant pels interessos comercials i petit burgesos de les èlites índies. El 1943, però, el govern va dictar una llei que restringia els moviments i les propietats dels indis, i el SAIC va ser pres a l'assalt per un grup de joves socialistes, que van redactar un programa de deu punts inspirat, com les *Reivindicacions Africanes*, en la Carta Atlàntica (83).

L'apropament entre els dirigents indis (bàsicament els Drs. Naicker i Dadoo, representant les branques del Natal i el Transvaal, respectivament), i el Congrés del Dr. Xuma van culminar l'any 1947 amb un acord estable, que inevitablement passaria a ser anomenat el *Pacte dels Tres Doctors*. Les relacions amb les principals formacions mestisses, després del litigi produït a l'interior de l'AAC, no prosperarien gaire fins al cap d'uns quants anys. El que

evolucionaria de forma notòria seria la col·laboració amb els comunistes. Com apuntàvem abans, l'entrada en guerra de la Unió Soviètica havia portat una aurèola de respectabilitat al CPSA. I malgrat la presència encara desproporcionada d'intel·lectuals blancs, el partit havia recorregut un llarg camí en la seva africanització.

Al capdavant, l'estratègia de Xuma era la d'un home prudent i viu. Si ho hagués planificat, la jugada no li hagués sortit millor. Els seus contrincants polítics es desgastaven a la trinxera, amb accions plenes de coratge però mancades d'astúcia. Les coalicions tàctiques amb d'altres grups permetien ampliar el radi d'activitat a terrenys que el vell Congrés no hagués gosat mai trepitjar. De passada, l'organització esdevenia una tribuna selecta de líders, un veritable *Congrés* d'africans instruits, que algun dia havia de prendre el relleu i agafar les regnes del sistema polític a Sudàfrica.

Quan va acabar la guerra, Xuma i els seus van sortir als carrers de Johannesburg per a festejar la derrota del totalitarisme racista a Europa. "*Enllestim la feina!*", cridaven els manifestants negres, blancs i bruns, cofois d'esperança. Els grups opositors entenien que el sistema estava obligat, de forma immediata, a abaixar la guàrdia. Era inevitable un canvi de considerables proporcions. Les eleccions de 1948 van demostrar, efectivament, que la política segregacionista es disposava a emprendre una aventura memorable. Però no en la direcció que Xuma, l'ANC i la majoria d'africans esperaven, sinó en un sentit diametralment oposat. Amb la victòria del Partit Nacional, i la implantació del *desenvolupament per separat* o *Apartheid*, Sudàfrica s'embarcava en una singladura que desafiava els canvis esdevinguts a tot el món, i rebentava de cop l'estratègia de Xuma.

La perspectiva del temps, i de l'experiència històrica, ens mostra fins a quin punt Xuma i els seus havien sots-valorat l'amenaça dels nacionalistes afrikaners de D.F.Malan. Durant la campanya, Xuma havia carregat les tintes per criticar el govern del moment, i no havia atinat a veure com l'accés al poder dels teòrics de l'Apartheid podia perjudicar encara més els interessos africans: "La política d'Apartheid del Partit Nacional no representa res de nou, i no hauria de sorprendre a qualsevol estudiós honest i seriós de les relacions racials. És una simple elaboració, una excrescència natural i lògica, de la política indígena de la Unió, amb millores i una progressió per a incloure també Indis i mestissos [en l'esquema]" (84).

James Calata, sempitern Secretari general de l'ANC, es despenjaria amb unes declaracions d'incomprensible ingenuïtat, tot just després de la victòria de Malan: "El que significarà a la pràctica és difícil d'endevinar; però en teoria, l'Apartheid vol dir, per al no-europeu, una gran mesura d'independència a través de l'auto-confiança i l'orgull propi, i al mateix temps la creació de més oportunitats per al lliure desenvolupament d'acord amb el seu caràcter i capacitats". I encara més sorprenent: "Els africans no tenim res a témer... Hem d'acceptar el govern al poder i trobar una forma de cooperar amb ell en la promoció del nostre benestar... Els principals problemes els tindrem amb els funcionaris que hauran d'atendre el públic rera el taulell... Aquests han de ser denunciats al seu supervisor i sens dubte perdran els seus llocs de treball... El Dr. Jansen, Ministre d'Afers Indígenes, no és nou en aquest càrrec i no té perquè

resultar pitjor que el Dr. Van der Byl... Seguiu amb les vostres vides com fins ara, com si res no hagués passat, i no notareu cap diferència en el tracte, excepció feta dels petits inconvenients previsibles sota aquest govern, i que podreu afrontar sense problemes" (85)

No caldria esperar gaire per comprovar com s'havien equivocat Xuma, Calata i els de la seva generació. L'Apartheid no era un simple maquillatge de l'estat de coses a l'Àfrica del sud. L'experiment involucionista afectaria el país, de forma profunda i ineludible, durant més de quaranta anys, alterant fins a l'extrem les relacions socials, econòmiques i humanes en general. Per als opositors negres, però també per als blancs, mestissos i indis, hi hauria un clar abans i després de l'Apartheid (86). Tot el que la resistència sentiria, diria o faria a partir d'aleshores quedaria marcat per l'aparició d'aquella abominació racista.

Alguns culparien l'adveniment de l'Apartheid a la impotència crònica de l'oposició, i en bona part també a la miopia de l'ANC de Xuma. Encertadament o no, els africanistes de la Lliga Jove i alguns radicals d'esquerra van interpretar que una organització de masses més poderosa hagués aturat, o si més no hagués forçat a reflexionar, als supremacistes del Partit Nacional. I encara que potser fos massa tard, això és el que van apressar-se a intentar, a partir d'aquell funest 1948, mal que calgués passar per damunt del cadàver polític de Xuma.

Per a Yusuf Dadoo, dirigent indi del Transvaal i membre del CPSA, l'opció era clara; "Vull fer una crida... al Congrés Nacional Africà com a moviment del poble africà. Faig una crida a la direcció perquè tinguin el coratge de plantar-se i treballar contra una política tan clara [l'Apartheid]; i si tals líders no hi són, aleshores els actuals han de ser retirats, i el moviment nacional africà ha de passar a les mans d'uns dirigents progressistes que tinguin la confiança de les masses... En les circumstàncies presents, o bé fem una pinya o bé actuem per separat. Aquest és el dilema de Sudàfrica... democràcia per a tothom o Apartheid i feixisme" (87).

En aquella cruïlla històrica, els joves lligaires probablement haguessin compartit el judici de Dadoo en tot excepte una cosa: l'aliança multi-racial. Potser per un excés de maniqueïsmes en l'oposició a Xuma, però sens dubte també arran de conviccions íntimes, la nova generació d'activistes consideraven que els acords puntuals de l'ANC amb altres forces havien debilitat l'autonomia i la confiança dels contestataris africans. El Congrés havia d'atendre preferentment els interessos de la seva gent, reclamant la legítima africanitat del país, i un cop acomplert això donar la benvinguda als sectors més avançats d'altres col·lectius racials -no a la inversa.

La Lliga Jove comptava amb un líder carismàtic, Anton Lembede, que des del principi havia fixat la línia ideològica del grup. La seva prioritat era desvetllar l'ànima somorta dels africans, com a primer pas per a recuperar la terra que els corresponia. Lembede i els seus companys havien optat per romandre a l'ANC, abans que iniciar una aventura política com la de Kadalie, vint anys enrera, o la més recent

i efímera de Mosaka. De tota manera, estaven convençuts que s'imposava una revolta des de dins. Sense fer ús d'una anàlisi de classe de tipus marxista, que consideraven forània a Àfrica, en les seves tesis hi havia un gèrmen de reacció a les pràctiques petit burgeses del Congrés. Al Manifesto de la Lliga, i en un llenguatge intel·ligent, Lembede hi havia introduït una crítica en tercera persona a l'organització mare:

"Els crítics del Congrés impulen la incapacitat del Congrés d'impulsar la causa nacional en els darrers vint anys, d'acord amb els nous temps, a febleses en l'organització i els estatuts; a la política erràtica de rendir-se davant l'opressió, convertint-se en un cos de cavallers amb les mans netes i incapaç de captar els problemes dels africans en la perspectiva correcta... El Congrés va entrar en decadència i va esdevenir la formació d'uns quants privilegiats, alguns professors, petits comerciants, quatre intel·lectuals i conservadors d'intensitat diversa. Això, s'addueix, va imprimir al caràcter del Congrés un tint reaccionari i conservador que va allunyar el Congrés del contacte amb les necessitats del comú del nostre poble... El Congrés va assumir el rol dual de ser, per una banda, la policia inconscient de les reivindicacions populars, i per l'altra, advertir constantment a les autoritats que una retallada creixent dels privilegis de les èlites els obligaria, eventualment, a cedir davant la pressió de l'avalanxa de l'opinió popular, farta de contentar el poder mentre la vida es feia cada cop més intolerable" (88).

Resumint així, en poques ratlles, la seva particular visió del passat de l'ANC, Lembede i els seus col·legues havien tocat el punt més sensible de l'organització. D'arrencada, constituïen un grup reduït i compacte, però possiblement encarnaven una percepció molt estesa entre la majoria d'africans. Anton Lembede va morir prematurament el 1947. El seu lideratge es difuminaria entre els seus col·laboradors, entre persones hàbils i enèrgiques com Walter Sisulu, Nelson Mandela i Oliver Tambo. Van ser aquests els que, davant l'escomesa de l'Apartheid, van preparar el relleu generacional del Congrés.

Els tres homes van redactar un Programa d'Acció, que havia de ser presentat a la conferència anual de 1949, on també estava previst renovar els càrrecs. Van trobar-se amb Xuma, que va rebutjar el Programa: l'home no estava disposat a acceptar les mobilitzacions obreres i les protestes multitudinàries, així com el boicot del Consell d'Indígenes creat el 1936, per oposar-se a la política del nou govern. Els joves li van formular un xantatge en tota regla: o bé acceptava el Programa, o ells mateixos li retiraven la confiança i votaven per un altre candidat presidencial. Xuma no va cedir. La Lliga Jove va presentar a James Moroka, un metge prestigiós que s'acabava d'apuntar a l'ANC, i va guanyar l'elecció (89).

La defenestració de Xuma va representar un veritable cop de palau, no només pel canvi de personalitats a la plana major de l'organització -Walter Sisulu substituïria a l'incombustible Calata a la Secretaria general-, sinó sobretot pel canvi d'orientació que ben aviat adoptaria el Congrés. El Programa d'Acció vindicava, igual que les *Reivindicacions Africanes* de Xuma, la igualtat de drets civils per als

negres, però anava un pas més enllà, en suggerir fórmules organitzatives per a assolir aquesta fita: "...ens comprometem... a usar les armes següents: boicot actiu i immediat, vaga, desobediència civil, no-cooperació i altres mitjans similars que puguin facilitar l'acompliment i la materialització de les nostres aspiracions" (90).

Semblava que el moviment passava a l'ofensiva, en el que alguns observadors van descriure com un *canvi de marxa*. Per primera vegada, s'intentava saltar de les paraules a l'acció, i del *petit comité* a la massa. Durant prop de quaranta anys, l'ANC havia estat engegat pel seu propi llegat, captivat en una actitud conciliadora que no havia arrencat cap concessió important del govern. Sota la batuta de Xuma havia acabat refent el funcionament intern i depurant el seu ideari, però no el seus mètodes de lluita. Fins que va produir-se el relleu directiu, i l'aprovació del Programa d'Acció. Un programa confrontacional, que no esquivava ni la feina de carrer ni el sacrifici. S'havien acabat les delegacions educades, les peticions formals i la protesta buida. El Congrés volia franquejar el seu cordó protector i col·locar-se al capdavant dels descamisats, mullar-se d'una vegada per totes i arriscar-se de debò (91).

El bateig de foc va arribar el 1950, rera la prohibició i autodissolució del CPSA. Els joves africanistes que ara portaven el Congrés van condemnar la mesura, però es van distanciar d'una celebració del primer de maig que va fer sortir grans multituds al carrer. En la seva obsessió per afirmar l'africanitat del combat, van convocar una manifestació el 26 de juny, que va constituir un relatiu fracàs -la *Diada d'Àfrica*, tal com la van batejar, no tenia excessiva tradició entre els seus conciutadans (92). Sisulu, Mandela i Tambo van tornar a la política d'aliances de Xuma, bo i mantenint la projecció social massiva que s'havien plantejat des del principi.

La fórmula màgica havia de ser la desobediència civil, que Gandhi havia introduït a Sudàfrica, amb certa notorietat, des de principis de segle, i que als Estats Units estava donant bons resultats. Es va orquestrar una campanya per a 1952, en què grups de voluntaris -negres, bruns i blancs- havien de desafiar les lleis considerades injustes per a les respectives comunitats. La proposta va rebre crítiques importants, per part de la vella guàrdia i fins i tot, curiosament, del propi Xuma -suposem que ressentit fins la medulla. Alguns africanistes de darrera hora, decebut per la traïció multi-racial dels seus companys, també s'hi van oposar. Un membre de l'ANC va arribar a dir que el pacte amb indis i blancs era el d' "un naufrag aferrant-se a un tauró"(93).

La campanya, que es va allargar fins a finals d'any, va obtenir uns resultats desiguals. Si bé no va assolir els objectius fixats -que el govern derogués algunes de les primeres lleis de l'Apartheid- l'espectacle va atraure l'interès i l'admiració de l'opinió pública, dins i fora del país. Milers de manifestants pacífics van anar a raure a la garjola, i les pàgines dels diaris es feien un tip de retratar africans a

lavabos per blancs, blancs als ghettos africans, indis que traspassaven les seves demarcacions, etc... Al Cap Oriental i al Transvaal, la campanya va tenir-hi una forta incidència. Al Natal i sobretot a Ciutat del Cap, on la població mestissa mantenia les seves distàncies amb l'ANC (94), va passar sense pena ni glòria.

A fi de comptes, el més destacable va ser l'impacte psicològic de la campanya entre la població negra. Persones normals i corrents, que no tenien cap experiència com activistes, van afegir-se espontàniament a les protestes. L'aire desafiant s'estenia al comú de la població, i ampliava per tant el radi d'influència del Congrés. L'ANC va créixer, en pocs mesos, d'un grapat de milers a prop de cent mil militants. Des dels temps de Kadalie no s'havia vist mai una cosa semblant. S'estava aconseguint, en el fons, la premissa bàsica del Programa de 1949. El Congrés sortia en massa al carrer (95).

La campanya de desobediència obria una dècada d'activisme, que superava definitivament la fase moderada de l'ANC. Aviat veurem que creixement no volia dir a la força èxit, però sí que volia dir esperança de canvi. Els nous líders, a més, s'instal·laven amb seguretat al capdavant d'una dinàmica social decidida, i seguirien fent-ho durant molts anys -alguns, fins als nostres dies, oferint al Congrés una imatge de continuïtat i coherència que no havien tingut mai (96). Va caldre, això sí, rellevar a Moroka, que s'havia estrenat durant la campanya amb una inhibició i un pànic a les represàlies impropis del càrrec que ocupava. En ser detingut, Moroka va encarregar la seva pròpia defensa i va negar reiteradament que tingués cap relació amb els comunistes: els seus lloctinents van intuir que havia sonat l'hora del recanvi.

Albert Luthuli, un zulu cristià que havia renunciat als seus privilegis aristocràtics per romandre a l'ANC, va ser escollit President. Si bé Luthuli era un gran defensor dels mètodes passius, no l'espantava gens l'activisme (97). Però Luthuli desembarcava massa tard: la campanya era a punt de tancar-se, i la repressió policial havia començat a fer estralls entre els quadres del moviment (98). Alguns incidents havien degenerat i s'havien hagut de lamentar pèrdues de vides humanes.

La desobediència havia cristal·litzat en un ANC molt més gros, però també més desordenat i vulnerable. Al terme de la campanya, el Congrés remetia una circular a totes les sectorials indicant que les finances i la cadena de decisions eren a punt d'esfondrar-se a causa d'una expansió mal planificada (99). Molts dels líders havien estat confinats o empresonats per la policia i els seguidors, que tan alegrement s'havien apuntat a la festa, tornaven a casa (100). Mandela, en ser nomenat President del Congrés al Transvaal, va fer sonar l'alarma al seu discurs inaugural:

"Avui... un nou esperit i noves idees han il·lusionat la nostra gent. Avui el poble parla un llenguatge d'acció: s'està produint un desvetllar poderós entre els homes i dones del nostre país... La desobediència ha estat un pas de gran significat polític.

Ha deixat anar forces socials enèrgiques que han arribat a milers dels nostres conciutadans... [Però] el corrent de desobediència havia de recedir, i ara ens veiem obligats a fer una pausa i estudiar la nova situació... Un moviment polític ha de mantenir el contacte amb la realitat... Hagués estat suïcida i estúpid seguir avançant sense mirar, com si res no hagués passat... l'admissió de nous membres no va ser portada correctament... pallassos, oportunistes, facciosos, sabotejadors, agents provocadors i informadors, fins i tot policies, van infiltrar-se en les files del Congrés... Ens hem de lliurar de tals elements... Enlloc no és fàcil el camí a la llibertat, i encara haurem de passar per les valls de l'ombra de la mort abans d'assolir els cims que anhelem... La millor manera de preparar-se per a l'acció radica en extirpar tota impuresa i indisciplina de la nostra organització, per fer-ne aquell instrument lluent que obri el camí de la llibertat d'Àfrica" (101).

L'argument de Mandela era que, vista la intolerància del règim, era imperiós fer els preparatius per a entrar en la clandestinitat. Si el Partit Comunista havia estat il·legalitzat, perquè l'ANC no havia de patir la mateixa sort, sobretot quan prenia embranzida i esdevenia una amenaça palpable per a Pretoria? Mandela va suggerir l'adopció d'un pla de resistència clandestina, el *M-Plan*, que organitzava l'estructura jeràrquica a partir de petites cèl·lules, i que introduïa un secretisme i una disciplina pròpies d'un exèrcit guerriller (102). La resta dels dirigents, malgrat tot, estaven massa ocupats a assaborir l'entusiasme popular, sense parar massa atenció en els mals ocults del moviment, i van capbussar-se en una segona fase d'excitació de masses.

L'estratègia multi-racial havia donat els seus fruits: un Congrés de Demòcrates, en bona part recollint les despulles del CPSA, havia arrelat entre un grupuscle de radicals blancs, i es perfilava una aliança de races permanent. Encara que el gruix de la població blanca continués apostant pel Partit Nacional, en les eleccions successives, la plana major de l'ANC va considerar que s'havia plantat una bona llavor en la conversió dels seus germans de pell clara. Z.K. Matthews, un acadèmic africà de gran prestigi, un home d'església i de conviccions liberals, va recomanar la convocatòria d'un gran Congrés del Poble, encarregat de redactar una Carta Magna utòpica i multi-racial.

Al llarg d'uns quants mesos, homes de l'ANC, del COD i del SAIC van treballar a fons per muntar la festa. I el 26 de juny -*Diada d'Àfrica*-, uns quants milers de persones de totes les races es van trobar a Kliptown per aprovar la Carta de la Llibertat. Luthuli, Mandela, Sisulu i altres no hi van poder assistir, degut a les respectives ordres de confinament, i la gernació potser no va ser tan multitudinària com s'esperaven els seus organitzadors (103). Abans d'acabar l'acte, la policia hi va irrompre amb aires marciais, va confiscar el material i va dispersar els presents. Al cap de poc, es van produir al llarg de Sudàfrica un centenar llarg de detencions. L'acusació era d'alta traïció a l'Estat, i els processos judicials que en van resultar van lligar de peus i mans a la cúpula del moviment durant quatre anys. Tal i com es temia Mandela, Pretoria estava decidida a interrompre l'ANC en ple vol.

La crisi de creixement i la repressió d'estat no eren els únics problemes que havia d'afrontar el Congrés. Un impediment important consistia en la manca d'un sindicat afí, amb cert pes, que pogués traslladar l'entusiasme del carrer a les mines i a les cadenes de muntatge. El 1946, amb la gran vaga minera, s'havia produït una oportunitat històrica. De fet, els organitzadors d'aquella acció tenien lligams ben explícits amb l'ANC. J.B. Marks, un sindicalista que va ser clau en el procés, era membre de l'executiva del Congrés, així com altres líders obrers o comunistes que exercien la doble militància (104).

La directiva de Xuma no va saber capitalitzar el moment. Un cop rebentada la vaga per la policia, i conegut el nombre de víctimes, es van formular les corresponents protestes al govern, i es va armar una brega al Consell d'Indígenes que va obligar al seu ajornament *sine die*. Però als líders de l'ANC no se'ls va acudir, en cap moment, que podien ajudar a sostenir la bandera dels miners, o menys encara plantar-s'hi al capdavant. El govern havia desactivat la vaga, mina per mina, aprofitant la manca de coordinació entre els activistes, i la plana major del Congrés no va ser capaç de moure un dit per una causa en què bona part dels seus quadres hi estaven implicats.

El moviment obrer sudafricà va entrar en un parèntesi de quasi deu anys. Ja hem vist com els successors de Xuma, i sembla que de forma notòria Mandela, s'havien resistit a participar en el primer de maig de 1950, convocat per diverses forces d'esquerra -just després de la prohibició del CPSA (105). Havien deixat passar, doncs, una segona ocasió d'entroncar la seva lluita amb la d'uns sectors que, tot i situar-se a certa distància dels plantejaments africanistes, comptaven amb les simpaties de bona part de la classe obrera negra.

Alguns anys més tard, a tenor de l'estratègia multi-racial adoptada per l'ANC, es va intentar repescar el cordó umbilical amb el món obrer. L'aliança sorgida del Congrés del poble, que havia incorporat als radicals indis del SAIC, els blancs del COD i alguns mestissos sota les sigles del SACPO (Organització del Poble Mestís Sudafricà), va trobar a faltar un apèndix sindical. El 1955, va ser constituïda la federació SACTU (Congrés de Sindicats Sudafricans), que arreplegava les restes del sindicalisme dels quaranta sota la supervisió de l'ANC.

Les executives de la nova federació obrera i del moviment africà se solapaven, fins al punt que alguns sindicalistes destacats es queixarien de constants intromissions polítiques. Significativament, les protestes salarials de 1957, i les vagues generals de 1958, 1960 i 1961, obeïrien més a crides de l'ANC o de l'Aliança en ple que no pas de SACTU. La resposta popular deixaria molt a desitjar, degut a la minsa implantació del sindicat a les fàbriques. El govern, que tanta mala sang havia demostrat en la il·legalització del CPSA, i que tanta

més en demostraria en el seu moment amb l'ANC, no es molestaria mai en decapitar SACTU. El sindicat agonitzaria durant uns anys i moriria, de mort gairebé natural, el 1963.

El ressorgiment del Congrés topava irremediablement amb els límits imposats per altri i per ell mateix. La Campanya de desobediència i l'aprovació de la Carta de la Llibertat havien obert perspectives inèdites, però s'havien cobrat el seu preu. Alguns analistes van qualificar les accions de mitjan anys cinquanta de fracàs (106), en un evident excés de derrotisme. El que semblava obvi era que la remuntada o el creixement no podien ser mecànicament equiparats a èxit polític. Fins i tot la creació d'un ampli front multi-racial, que constituïa un clar encert logístic (pels nous recursos que blancs, indis i mestissos podien aportar a la resistència africana), tenia el seus inconvenients d'imatge, i obria una escletxa progressiva entre la direcció transigent i els africanistes intransigents del moviment (107).

A partir de 1956, les mobilitzacions patien problemes ben diferents dels que havien afectat crònicament l'ANC en dècades precedents. En el peculiar metabolisme de la formació política, ja s'havia superat l'etapa adolescent, amb unes extremitats que es desentenien del cervell, i un cervell que pecava d'ingenu i contemplatiu. Tot entrant en una fase adulta, s'havia resolt la connexió entre cos i ment: tots dos havien assolit formes proporcionades, i per tant les malalties necessàriament atacaven tot el conjunt. Als líders i a les accions projectades no els mancava determinació; més aviat s'enfangaven en l'absència de quadres i en el cansament dels militants. Era l'excés de confiança de la primera maduresa. En certa manera, el Congrés havia arribat més lluny del que raonablement es podia permetre, i allargava més el braç que la màniga.

La campanya contra l'Ensenyament bantú (1955-56), les mobilitzacions per evitar les deportacions de Sophiatown (1956) i els boicots d'autobusos de 1957 constitueixen exemples clars d'aquest excés d'ambició. La primera d'aquestes operacions va ser organitzada en resposta a la llei de 1953, que imposava un model segregat i estatal en el sistema educatiu del país. El Congrés va concebre una campanya relativament dirigista, que obviava els interessos de pares i alumnes: les escoles alternatives que va muntar arreu del territori van tenir una minsa acceptació. Estudiants i progenitors preferien acotar el cap i assistir a les aules segregades, abans que quedar-se sense instrucció i títols homologats (108).

El desnonament col·lectiu de Sophiatown també obeïa a disposicions segregacionistes, que maldaven per a eradicar la presència de *punts negres* prop d'àrees urbanes blanques. De forma similar, l'ANC va prendre la davantera, i va organitzar unes protestes que només van oferir falses esperances als afectats. A l'hora de la veritat, la cúpula del moviment va ser incapaç de

participar en la campanya, ja que es trobava embarrancada amb els Processos de Traïció -iniciats arran del Congrés del Poble. L'ANC tampoc no va encertar a proposar alternatives sòlides. La resistència es va dissipar en un matí, quan la policia va irrompre al barri i va evacuar, sense disparar ni un sol tret, tots els habitants i les seves pertanyences (109).

A Sophiatown hi van despuntar alguns activistes de base de l'ANC, molt crítics amb la direcció, que havien portat el pes de les mobilitzacions. Aquests sectors consideraven que el moviment s'entretenia massa en pactes d'alta volada i en operacions d'imatge, i que negligia les tasques de carrer. Aviat van connectar amb els africanistes radicals, descontents des de feia alguns anys amb el viratge cap al multi-racialisme. Uns i altres coincidien en estimar que Sisulu, Mandela i altres *lligaires* havien traït l'esperit del Programa d'Acció de 1949.

L'experiència es va repetir l'any 1957, durant els boicots d'autobusos del combatiu barri d'Alexandra. L'augment de les tarifes havia provocat, igual que dotze anys abans, una negativa en massa dels residents a utilitzar el transport públic. Durant mesos, els treballadors d'Alexandra van votar amb els peus: cada dia, desfilaven dues vegades per cobrir els deu quilòmetres que els separaven de Johannesburg. L'ANC va oferir el seu suport, però la seva participació activa va deixar molt a desitjar. Els representants del Congrés al barri eren poc coneguts, i gairebé a diari havien de consultar amb la plana major -que era immobilitzada al Palau de Justícia de Pretoria.

Quan la Cambra de Comerç de Johannesburg va oferir unes ajudes per a subvencionar els augments, els homes de l'ANC hi van donar el seu vist-i-plau i van recomanar la suspensió del boicot. Els veïns, però, es van plantar i van continuar, amb l'aval d'una colla d'independents, dels trotsquistes i dels africanistes locals del Congrés -que a la pràctica van consumir una escissió oficiosa. Al cap d'un mesos, totes les exigències dels veïns van ser satisfetes, i els oficialistes van quedar en evidència. Segons un observador de l'època, "L'ANC, que havia renegat del gran [boicot], va veure's reduït a un flautista solitari, sense res més que la cua d'un abric esparracat al darrera" (110).

A diferència dels dos episodis anteriors, aquí la direcció del Congrés havia fet marxa enrera, quedant en descobert davant els seus potencials seguidors. La crisi entrava en una fase qualitativament superior, on la perillosa frontera entre impotència i inhibició estava a punt de ser franquejada. Els apologetes de l'ANC interpreten que la repressió policial, combinada a la crítica demolidora dels africanistes, van ser les principals culpables del fenomen (111). Altres analistes disputen aquesta percepció, tot destacant les deficiències endògenes del moviment:

"L'ANC no va avaluar correctament la seva força en relació a la del govern. Va actuar com si pogués mobilitzar masses d'africans a les campanyes amb objectius relativament distants -un error costós... A més de malversar recursos físics, els valors adoptats pel Congrés van tendir a alienar bona part del suport africà que el Congrés podia atraure. En abraçar la no-violència -per atractiu que fos en el terreny ètic-, i en reclamar el suport d'altres grups racials, es tornava en essència a valors burgesos no compartits pels africanistes radicals del Congrés. La majoria dels africanistes creien fermament, a sobre, que l'organització era controlada pels seus aliats. Certa o falsa, aquesta assumpció repugnava al militant radical. No només hi havia un xoc d'objectius, sinó també de valors" (112).

Semblava que el Congrés retrocedia altra vegada, i tornava a les inèrcies malaltisses del passat. Abans per defecte, i després per excés, s'esgotava i cedia la iniciativa a rivals més dinàmics que li restaven suport popular. Els africanistes de l'ANC eren a punt de desmarcar-se per a repetir les aventures de l'ICU o de l'AAC. Hom es pregunta si el degà dels moviments d'oposició a Sudàfrica no tendia, de forma instintiva, a fer-se enrera davant les petites victòries, a l'espera de la glòria final. Segons Tom Lodge, observador atent dels cicles històrics del Congrés, els experiments de la segona meitat dels cinquanta "...demostraven la possibilitat d'obtenir millores materials immediates, i d'obtenir-ne capital polític. Sovint les possibilitats que aquests combats presentaven eren menystingudes... Per als revolucionaris socials de l'Aliança del Congrés, res no rendia com el fracàs: ... La victòria final només arribaria a través d'una successió de desfetes" (113).

Aturem-nos un moment, però, en la gènesi de la tendència africanista que, durant aquests anys, s'anava congriant en el sí del Congrés. El 1949, coincidint amb el destronament de Xuma, bona part dels fundadors de la Lliga Jove van saltar a la formació mare. Sisulu va passar a la Secretaria General de l'ANC, i Mandela, que portaria el pes organitzatiu de la campanya de desobediència, aviat seria nomenat President de la secció del Transvaal.

Godfrey Pitje, un jove graduat de la Universitat de Fort Hare, va ser nomenat President de la Lliga Jove, i Robert Sobukwe en va esdevenir el Secretari. Aquests dos homes crearien al seu voltant un equip d'intel·lectuals radicals, ubicats principalment a la província del Cap, que aviat es mostrarien tan crítics amb la direcció com els anteriors ho havien estat amb Alfred Xuma. Tal com indica el polítològ americà Edward Feit, "... primer, els joves se'n reien dels patriarques, dient que l'edat els havia provocat ronquera, i el contacte amb els ministres afrikaners els havia cobert de cendra. Més tard, els africanistes acusarien llurs predecessors *lligaires*, aleshores al capdavant del Congrés, d'esdevenir funcionaris socialistes que havien venut l'ANC als blancs i als indis". L'embrió del Cap es desfaria al cap de poc, donada la passivitat de Pitje, però la llavor ja hauria estat sembrada (114).

Sobukwe es traslladaria a la zona de Johannesburg i fundaria, a l'entorn d'un petit cenacle de debat, la revista *The Africanist*. Les seves reaccions a la Campanya de desobediència i a l'Aliança del Congrés -forjada el 1955 a Kliptown- serien un tant estridents, si més no en el pla verbal: "Hem treballat a fons per a netejar la porqueria pestilenta heretada de la direcció oportunista que ha servit amb lleialtat interessos aliens als

d'Àfrica... Hem capitanejat la marxa d'aquells homes i dones de l'ANC que han vist llurs opinions ...ofegades per a satisfer els lacais, farsants i funcionaris de minories no-Africanes... hem refusat pertinaçment ser reduïts a la condició de catifes de benvinguda i instruments dels egoistes liberals blancs capitalistes i de la classe mercadera india" (115).

Els anys següents van oferir un camp de cultiu excel·lent per als dissidents. Més enllà de la discrepància ideològica, el desori organitzatiu i els errors estratègics del sector ortodox van facilitar l'ascens dels africanistes entre les bases. La plana major va reaccionar tot inventant-se una altra campanya, amb el slogan "*Tots amb els nostres líders*", que aspirava a formar una pinya humana per a recolzar els quadres immobilitzats a causa dels Processos de Traïció. Els africanistes van reaccionar adduint que els esmentats líders cada cop eren més distants, i que la seva absència crònica deixava el moviment en mans d'altres col·lectius racials i de doctrines percebudes com forasteres -el marxisme, per exemple.

El 1958, l'executiva va decidir cessar Josiah Madzunya i Potlake Leballo, dos militants fogosos que havien jugat rols destacats en els conflictes d'Alexandra -boicot d'autobusos- i Sophiatown -deportacions de 1956. El segon no va acceptar la mesura, i al seu torn va destituir el responsable de la notificació -el missatger, per entendre'ns. La conferència general del Transvaal, al novembre, prometia ser moguda. Els africanistes van conxorzar-se per a invadir la sala, col·locar els dos expulsats i Sobukwe a l'executiva, i fer-se amb el control de l'ANC. Els més assenyats van aconseguir frenar un intent de segrest de Luthuli, Tambo i Mandela.

Es vaticinava una repetició, més barroera i violenta, del cop intern de 1949. A darrera hora, Oliver Tambo fou designat moderador de la conferència, i va aplicar una rigorosa selectivitat en la concessió de credencials als delegats. També va assegurar-se, en paraules del biògraf de Sobukwe, Benjamin Pogrand, que la facció oficialista "disposés de més esbirros que els rivals". Totes les mocions alternatives dels dissidents van ser derrotades. Davant aquesta resistència inesperada, els africanistes van abandonar la sala -sense descuidar-se d'esgrimir pistoles i bastons abans de marxar-, i es van reunir en un local contigu. Al cap d'unes hores, l'escissió era un fet consumat: el Congrés Panafricanista (PAC) acabava de néixer (116). Sobukwe va adreçar una carta a Tambo, que val la pena reproduir extensament:

"L'any 1949, vam acceptar per al poble africà un Programa de reconstrucció nacional. Hem abonat, consistentment i honestament, aquell programa... El 1955, la Carta de Kliptown va ser adoptada. En opinió nostra, aquesta entra en contradicció flagrant amb el Programa de 1949, en sostenir que la terra ja no pertany al poble africà, i que pot ser subhastada a tots els que viuen al país... En diverses conferències de l'ANC hem aclarit que ens comprometem a l'enderroc de la dominació blanca i a la restauració de la terra als seus propietaris legítims.

A la Conferència del Transvaal [de novembre 1958], hem insistit una vegada més, pacíficament i lògicament, en els nostres postulats ... Hem sabut, malgrat tot, que un gran nombre de gàngsters armats han estat contractats per la direcció

actual del Transvaal, amb el propòsit concret de liquidar als africanistes destacats del moviment... El nostre combat, Sr. moderador, és contra l'opressor. No som una clique paramilitar obcecada en l'eliminació de compatriotes africans.

En conseqüència, volem notificar a la conferència que:

1. No serem part implicada en les decisions que es prenguin a aquesta conferència.

2. Ha arribat el moment d'emprendre camins separats, i ara i aquí informem que ens dissociem de l'ANC tal i com s'ha constituït al Transvaal.

Procedim al llançament unilateral de la nostra opció, com a custodis de la política de l'ANC formulada el 1912 i perseguida fins a la formació de l'Aliança del Congrés" (117).

Malgrat la seva crida al llegat de l'antic Congrés, els escindits serien considerats com a tals. Tot i que a la majoria dels ghettos del Transvaal, i a bona part de Ciutat del Cap, el PAC s'enduria la majoria de la militància activa, l'executiva oficialista patiria poques pèrdues, i les seccions remotes de l'organització no es veurien gaire afectades pel trencament (118). El PAC s'emportava les bases radicals i la iniciativa, l'ANC preservava el lideratge carismàtic, l'aparell i l'herència històrica. En aquesta conjuntura es produiria, el 1960, la pitjor de les crisis que el Congrés hauria d'experimentar en tota la seva dilatada existència.

En cedir la primera línia de front als panafricanistes, la *nomenklatura* de l'ANC tornava a les tàctiques habituals. De forma conscient o inconscient, deixava que una organització rival s'enganxés els dits al camp de batalla, es desgastés i es cremés com una falla, mentre l'aparell oficial conservava els elements de lideratge i de llegenda que garantien la seva supervivència. La Sudàfrica del moment, però, ja no era la del període d'entreguerres. L'Apartheid havia nascut com una reacció a la presència creixent d'africans a les ciutats i a la indústria, i es va nodrir i enfortir en la resposta a l'estímul de l'oposició. La radicalització de l'africanisme generava una radicalització del poder blanc, i viceversa, suscitant un cercle viciós difícil de trencar. Amb la repressió de les vagues, l'esclafament de les campanyes populars, i l'empresonament dels líders, la resistència no tenia altra alternativa que la confrontació directa amb el règim. I Pretòria no tenia altra manera de tractar amb l'oposició que a través de la força bruta (119).

Era evident que, des de la seva fundació, l'ANC emergia i se submergia, obeïnt a cicles un tant peculiars. La seva pervivència era explicable, en gran mesura, gràcies a aquests canvis de ritme històrics. Val a dir, però, que la inflexió positiva dels anys quaranta havia significat molt més que una simple revifada. La formació havia canviat, fins al punt que alguns dels seus creadors es resistien a reconèixer-la. I havia patit un canvi fonamental, lluny dels viratges tàctics d'altres èpoques. Havia acceptat els mètodes de lluita de masses, havia embastat una coalició multi-racial, havia desafiat la llei, havia obert la porta a sindicalistes i comunistes... Havia enfilat el camí clàssic d'un moviment d'alliberament (120)

El règim també havia evolucionat; ja no obeïa als esquemes colonials i liberals, que es prenen la segregació com una fase transitòria i inevitable en la cohabitació amb els indígenes. La supremacia ocupava l'espai de la ideologia institucional, esdevenia pràctica i utopia. Si la protesta tradicional resultava molesta, la reivindicació militant dels anys cinquanta resultava intolerable (121). En la immediata conflagració que va seguir, tant l'ANC com el PAC, sense discriminació aparent, van estar a punt de quedar reduïts a sutge per l'ofensiva de Pretoria. Tant si era fruit d'un càlcul com si no ho era, la retirada tàctica de 1960 va estar a punt de costar-li la vida al Congrés. Ja no quedava, com havia quedat en d'altres temps, reraguarda per al replegament. Tot l'espai polític havia estat ocupat per la guerra racial.

Més cendres (1960-1976) -

Cal parar certa atenció als fets que tenen lloc l'any 1960 a Sudàfrica, perquè d'ells se'n deriva i a partir d'ells s'explica bona part del que succeeix posteriorment. La confrontació arriba al seu punt culminant, i els canvis que tot seguit s'operen als principals moviments d'oposició determinen la seva trajectòria fins als nostres dies. Pel que fa a l'ANC, si bé la metamorfosi dels anys quaranta marca molt més el viratge ideològic i el relleu generacional de la formació, l'aventura trepidant de 1960 prefigura les pràctiques i els mètodes de prop de quatre dècades de lluita clandestina i d'insurgència.

El detonador del procés se situa, sens dubte, en la rivalitat creixent entre el PAC i l'ANC. La ruptura descrita més amunt desvetlla una forta competència, entre les dues organitzacions, per a mantenir el lideratge de la resistència contra la supremacia blanca. El PAC s'estrena amb una estrafolària campanya per a la recuperació de l'orgull africà, tot reivindicant l'extensió de certes formes d'urbanitat -com ara els tractaments de Sr. i Sra.- als ciutadans negres. L'acció fracassa, entre altres coses, perquè es basa la voluntat anònima dels seus militants, i resulta poc vistosa.

Els panafricanistes pensen en recórrer a una campanya molt més clàssica, que evoca les que el Congrés havia anat desplegant, una i altra vegada, al llarg de la seva existència: la protesta contra els odiats passis per africans. En aquells moments, el plantejament no suscita gaire expectació; la data de la convocatòria no es concreta, i en tot cas no representa, en absolut, cap novetat respecte a les habituals fórmules de mobilització entre la població de color. Serà més tard, i arran de la inesperada explosió de la primavera de 1960, que polítics i estudiosos tornaran a regirar, per davant i per darrera, aquesta històrica resolució.

Els advocats de l'ANC adduiran que els primers en prendre la decisió van ser els dirigents del Congrés, els quals van aprovar a

finals de 1959 el desplegament d'una campanya pròpia contra els passis, que havia d'arrencar el 31 de maig de 1960. Segons ells, fins aleshores el PAC no havia fet altra cosa que expressar intencions i esbossar idees sense comprometre's. I vet ací que, sempre segons fonts afins a l'ANC, una setmana després de la resolució esmentada, Sobukwe es despenja fixant la data de la seva acció per al 21 de març, anticipant-se així als seus rivals (122). Alguns historiadors la fan encara més grossa, i en descriure els esdeveniments d'aquell any carreguen tot el crèdit als homes de Luthuli, sense ni tan sols esmentar el paper dels seus antagonistes (123).

Els cronistes més propers al PAC, és clar, ens dibuixen un panorama diferent: Sobukwe havia fet la crida molt abans que els seus competidors, i si no n'havia fet pública la data era per a impedir que la policia se li anticipés. L'oportunisme partia més aviat de l'ANC, que temia perdre, per sempre més, la iniciativa política. El més probable, com apuntàvem abans, és que simplement el PAC prengué la decisió abans però en ratifiqués la data després que el Congrés. La disputa pot semblar bizantina, però reflecteix un debat de fons ben pertinent: en definitiva, es tracta de comprovar qui portava la davantera en aquella cruïlla decisiva. Edward Feit, poc sospitós de concomitàncies amb els panafricanistes, apunta que "...el PAC va marcar el ritme i el to de la campanya, independentment dels plans previs que l'ANC hagués contemplat... La campanya del PAC mostrava, en la seva concepció, més sintonia amb el sentir popular" (124).

Un altre debat, associat a aquest darrer, consisteix en determinar el grau de culpabilitat, de totes dues formacions, en la tragèdia que es va desfermar arran de les campanyes. Per als uns, potser el PAC s'havia mostrat més dinàmic, però això l'havia portat a actuar amb precipitació i a assumir riscos que acabarien esquitxant tota l'oposició. Per als altres, els dubtes i la manca d'energia de l'ANC havien esguerrat una situació pre-revolucionària única i irrepetible, facilitant de passada la resposta demolidora de l'estat. Les acusacions creuades eren entre pintoresques i grotesques: que si el PAC havia estat teledirigit per la CIA, que si era responsable de la sang africana vessada a continuació, que si havia excitat innecessàriament el règim, etc... (125). Des de l'altre costat, s'acusava l'ANC de vampiritzar l'activitat dels panafricanistes o de sotmetre's als interessos d'un grupuscle de comunistes blancs (126).

Van haver de passar alguns anys per a asserenar la discussió. Si calia identificar algun culpable dels fets, calia fer-ho més aviat en el terreny del règim; i si havia existit imprevisió i excés d'entusiasme, el PAC no havia fet altra cosa que recollir el sentiment d'impaciència de sectors militants. L'abrandament dels radicals, en suma, era tant imputable al dirigisme del PAC com a la inhibició de la cúpula de l'ANC (127).

És de justícia reconèixer, doncs, el treball obstinat dels panafricanistes en certs ambients, adreçat a ocupar el lloc dels seus

rivals quan aquests havien perdut, presos del seu esgotament o de la seva paràlisi, les cotes de popularitat obtingudes a mitjan dels cinquanta. És important tenir en compte que el PAC, a diferència dels rivals que el Congrés havia tingut en èpoques anteriors, era una escissió de l'antic moviment, i es disputava una clientela similar (128). L'heretgia sempre és més dura de païr que el paganisme, i en el cas que ens ocupa la lluita entre cosins-germans explica, en gran mesura, les energies malversades en cultivar una rivalitat que distraïa l'oposició en el combat central contra l'Estat.

En molt pocs mesos, el PAC s'havia emportat una pila de quadres joves, i havia fet volar la imaginació d'uns seguidors predisposats al missatge utòpic. Tot repescant el llenguatge de la Lliga Jove sota Lembede -que els seus antics col·legues havien desat als mals endreços-, havia reclamat Àfrica per als africans, i havia imprimit una noció d'immidatesa a l'emancipació. No oblidem que, el 1960, bona part del continent africà ja s'estava deslliurant dels lligams colonials. Els eslogans panafricanistes prometien la llibertat per a 1963, en uns Estats Units d'Àfrica que abocarien el poder blanc a l'oceà (129).

L'irredemptisme immediatista del PAC havia arrossegat alguns dels féus tradicionals del Congrés, com ara Alexandra, Orlando (Soweto) o Langa i Nyanga (Ciutat del Cap (130)). La seva penetració, però, va ser notòria al triangle del Vaal, una zona minera al sud de Johannesburg. A finals dels cinquanta, l'activitat dels africanistes en aquesta zona, sobretot en ocasió dels boicots d'Evaton, va ser destacada. Però enlloc no s'hi implantaria amb tanta força com en un barri de nova construcció, inicialment modèlic i tranquil, i que en pocs anys havia patit una nefasta política d'eixamples, augments de lloguers i repressió policial. En aquest territori, fins llavors políticament verge, van esclatar-hi els avalots de 1960. L'indret s'anomenava Sharpeville (131).

El 21 de març de 1960, tal i com estava previst, grups de voluntaris del PAC van adreçar-se a les comissaries per a renunciar als seus passis i lliurar-se a la policia. Sobukwe havia donat consignes per a mantenir el caràcter pacífic dels actes, i de fet a la majoria de poblacions no es van registrar incidents remarcables. Molts dirigents, entre ells Sobukwe, van passar a disposició policial sense més -un dels errors que després se li imputaria, ja que el moviment va quedar automàticament decapitat. A Sharpeville, una gran gernació es va concentrar davant la comissaria de districte, separats del petit destacament de guàrdia per una reixa.

Mai no s'ha pogut saber què va passar exactament aquell dia, però aparentment algun agent, pres de nerviosisme, va disparar el seu fusell. El pànic es va apoderar dels presents. La policia va deixar anar una ràfega indiscriminada fins que la multitud es va dispersar, tot allunyant-se d'un rastre de seixanta-nou morts i centenars de ferits. Quan les ambulàncies van arribar-hi, l'esplanada adjacent a la comissaria estava entapissada de cadàvers. La notícia de la

matança es va estendre com la pólvora arreu de Sudàfrica. Finalment, l'ANC va reaccionar i es va afegir a les protestes; Luthuli va cremar públicament el seu passí i va convocar una vaga general. El govern va decretar l'estat d'excepció a les zones afectades i va detenir milers de persones.

A Langa, prop de Ciutat del Cap, una manifestació similar, a escala menor, va acabar amb el resultat de dues persones mortes. De seguida, el focus d'atenció es va traslladar a aquesta zona. Una manifestació monstre, de caràcter espontani, va sortir dels ghettos i va davallar al centre de Ciutat del Cap. Philip Kgosana, un jove i molt seguit del PAC, va negociar amb les autoritats la suspensió temporal de la llei de passis. Els més entusiastes presagiaven una gran victòria popular, ja que per primer cop en molts anys el govern semblava cedir a una reivindicació popular.

Tan aviat com els manifestants es van retirar als seus barris, però, la policia els va caure al damunt i van organitzar una forta batuda per a detenir els activistes principals. Kgosana es va salvar de la cacera, i a l'endemà va encapçalar una altra columna fins al centre de la ciutat. El noi va pactar una entrevista amb el ministre de torn i, quan va acabar de convèncer els seus seguidors perquè tornessin a casa, va ser traït i detingut per la policia. En les converses entre Kgosana i la policia, un liberal blanc, Patrick Duncan, hi va jugar un paper ambigu. Segons l'ANC, Duncan va embaucar l'activista i va ser el principal responsable de la desarticulació d'un moviment popular que prometia desestabilitzar el règim. Segons el PAC, i el mateix Kgosana, Duncan no va fer altra cosa que el pallasso, i la revolta es va esgotar degut a la seva dinàmica interna (132).

Fos com fos, el govern va esclafar les protestes, va decretar l'estat d'emergència arreu del país, i va il·legalitzar tant el PAC com l'ANC. Durant algunes setmanes, els africans de Ciutat del Cap havien amenaçat Pretoria amb el que era, probablement, l'escac més important patit per l'Apartheid. El cap de policia de Ciutat del Cap va admetre que "...la situació era extremadament delicada... si Kgosana hagués aixecat un dit, s'hagués desfermat el caos" (133). En opinió de Tom Lodge, es va perdre una ocasió esperançadora: "Per poc que haguessin obtingut els manifestants si aquell dia no haguessin marxat de Ciutat del Cap, una cosa és clara: ho van perdre tot en tornar a casa" (134). Joseph Lelyveld, un periodista anglès, seria encara més explícit: "Podem determinar amb exactitud l'hora en que la Bastilla hagués pogut caure a Sudàfrica, i no ho va fer. Aquesta possibilitat va aparèixer, va ser intuïda i es va acabar extingint el dia 30 de març de 1960, un dia que va experimentar la més impressionant demostració de voluntat política negra que el règim havia vist al país" (135).

Malgrat tot, els esdeveniments no s'escriuen mai en clau del que podien haver estat, i per tant és absurd plantejar si el procés desencadenat per Sharpeville, d'haver estat conduït d'una altra manera, podia haver desembocat en una insurrecció general. El cert és que l'embrió d'aixecament va esclatar en poques hores, de forma

inesperada, va treure el cap durant uns dies, i va ser guillotinat per l'estat tan ràpidament com havia sorgit. A continuació, va obrir-se un període de tres o quatre anys, que per al règim va significar la consolidació del sistema supremacista, i per a l'oposició la caiguda a la marca més baixa d'activitat del segle XX.

L'ANC, tot i afegir-se, una mica a la valenta, a la dinàmica contestatària, no va saber o no va poder aprofitar el moment. La vaga convocada per al 29 de maig va arribar unes setmanes massa tard, i va ser un rotund fracàs. Bona part dels seus líders van entendre que la repressió indiscriminada havia estat injusta amb ells, sobretot en trobar-se entre barrots a resultes d'una campanya que no havien iniciat. La notorietat que de sobte havia assolit el PAC, especialment a nivell internacional, els va semblar injustificada. Les incriminacions entre les organitzacions rivals van aflorar altre cop, quan potser la situació hagués exigít, més que mai, certa acció concertada. Però l'orgull de l'Au Fènix havia resultat ferit. Sense estratègia aparent ni objectius immediats, l'antic moviment actuava purament a la defensiva i es batia en retirada (136).

El PAC havia recollit la impaciència de les masses africanes, i havia reeixit en oferir un missatge renovador i transcendent. Havia seguit amb més sensibilitat que l'ANC les oscil·lacions del baròmetre social sudafricà, inaugurant una nova època de consciència i d'activisme polític al país. Sobukwe l'havia encertat en vehicular la força i el coratge latent als sectors més atrevits, cosa que el vell Congrés havia defugit. El seu error, doncs, no va consistir en sobreestimar la militància i la determinació del respectable. Més aviat va errar el tret en recórrer a les mateixes tàctiques que l'ANC - la denúncia dels passis, per exemple-, en la immaduresa tàctica - permetent l'arrest dels líders de bon començament- i sobretot, infravalorant la duresa i la capacitat de resposta del govern (137).

Les disputes intestines, dins de la resistència, així com l'excés de seny dels uns i l'excés de rauxa dels altres, van malmetre una ocasió d'or. No era, certament, la primera crisi viscuda per l'oposició negra. El matís crític, en aquest cas, consistia en la resposta de la màquina repressiva, que impedia un retorn a la normalitat, o a la crònica anormalitat, de l'oposició. El PAC estava castrat. I el Congrés no podia procedir com ho havia fet en altres ocasions, recollint les desferres d'un rival i reapareixent en escena per reprendre el protagonisme perdut. Les condicions generals ja no ho permetien:

"La significació de la crisi de Sharpeville no radicava en haver escatimat una altra ocasió, política i social, propícia. Més aviat representava un punt d'inflexió en la història del nacionalisme africà, en què la protesta havia d'esdevenir a la força resistència dura i pura, i en què els polítics africans havien de començar a pensar en termes d'estratègia revolucionària" (138).

D'arrencada, és clar, ningú no va desestimar la via pacífica. A finals de 1960, alguns clarividents de l'ANC i del PAC van mirar de compondre un Front Unit Sudafricà clandestí, amb la intenció

d'arreplegar les peces d'un escenari fragmentat per la piconadora de l'estat i per les discrepàncies entre els dos moviments principals. Inicialment, a la plataforma hi havien de tenir cabuda els dos Congressos i altres formacions -el Partit Liberal, legal i fundat per progressistes blancs, el Partit Comunista ressuscitat amb les sigles SACP, el Congrés Indi, els trotsquistes i alguns independents. Es va fixar una Conferència Plenària per a l'any següent.

Paral.lelament, els Processos de Traici , inaugurats quasi cinc anys abans, es tancaven amb l'absolució de tots els inculpats. Els moviments d'oposició i els sindicats convocaven una vaga general per al Juny de 1961, i l'executiva de l'ANC aprovava el *M-Plan* que Mandela no havia pogut imposar a finals dels cinquanta. Semblava que alguns s'esforçaven per a recuperar el temps perdut, i per a veure bons auguris en qualsevol signe de recuperació de l'activitat política. De seguida es va comprovar que no hi havia motius per a l'esperança.

El *M-Plan* no es va poder aplicar, excepte a algunes poblacions del Cap Oriental, on el Congrés disposava, des de feia temps, de cèl.lules actives i organitzades. A la resta del territori, simplement no hi quedaven prou quadres i militants per a bastir la miraculosa estructura piramidal. Les accions sindicals van ser desarticulades per la policia abans de començar, i el Front Unit es va esfondrar a causa de les desavinences entre els socis més destacats. Atesa la persecució que patien els protagonistes dels fets de 1960, el pes organitzatiu va recaure en les mans expertes dels militants comunistes, que portaven més d'una dècada en situació il.legal. La Conferència Plenària es va arribar a celebrar, però va ser una festa d'un sol amfitrion: l'Aliança del Congrés (139).

Els testimonis de l'època ens dibuixen un quadre de desolació a les files de l'oposició, que semblava definitiu però que encara empitjoraria en el futur. Un cronista del penal de Robben Island ens retrata la desorientació d'un c ndid seguidor de Sobukwe: "Ens va preguntar si no seria possible la victòria per a 1963... Li vam explicar que no, no seria possible" (140). O d'un càrrec intermedi de l'ANC: "Tenem cada cop menys mans experimentades per a fer la feina... La confusió regnava arreu... fulletons anònims inundaven els ghettos cridant a vagues interminables. Els fidels de l'organització, sense instruccions ni bons contactes, es gronxaven en el vent... No era fàcil" (141).

El desembre de 1961, la branca armada de l'ANC, *Umkhonto we Sizwe* o MK, s'estrenava amb accions de sabotatge a l'interior de Sudàfrica. No cal estendre's aquí en els detalls sobre l'assumpció de la via violenta, les seves causes i els seus efectes (142). Només diguem que aquesta decisió crítica corroborava i reforçava els processos enumerats fins ara: immersió en la clandestinitat, dispersió de la militància, estrenyiment del setge policial... L'aparell, i no cal dir la direcció del Congrés, passen a l'exili o bé es converteixen en fugitius al país

Nelson Mandela, com a comandant de MK, es converteix en el gran proscrit, el *pimpinel.la negre* que inaugura la seva llegenda personal. Després de viatjar per Àfrica i Europa, de passejar-se per pobles i ciutats de Sudàfrica, de parlar impunement amb la premsa i comandar, alhora, la branca armada de l'ANC, és detingut finalment l'Agost de 1962. El Congrés Nacional Africà, el moviment negre més antic del continent i protagonista de pàgines glorioses en la història sudafricana, no és ja gaire més que un grapat d'aficionats a la piratècnia i un reduït grup de revolucionaris que coordinen, d'amagat, accions de sabotatge i emissions de ràdio clandestines.

El juliol de 1963, la plana major de l'ANC i de MK és pescada *in fraganti* a la granja de Rivonia, prop de Johannesburg, i jutjada per alta traïció. Una dotzena d'alts càrrecs, entre ells Mandela i Walter Sisulu, són condemnats per atemptar contra l'estat: la pressió internacional impedeix que siguin executats, però ingressen a perpetuitat en el penal de Robben Island. De la nit al dia, les esperances ocultes de molts sudafricans negres s'esvaeixen: "Rivonia va ser un fet traumàtic. Va ser un enorme trasbals per a les masses desposseïdes de vot, que havien pregat a diari perquè [la policia] no trobés l'amagatall de Sisulu. Als trens, tot tornant cap a casa, la gent expressava estupor per la maledicció de tanta dissort junta" (143).

Dins del país, Rivonia obre un llarg període d'inactivitat política per al Congrés. L'estructura clandestina ha estat destruïda, els líders són emmudits a presidi i el moviment es mostra incapaç de recobrar la iniciativa. Fins a mitjan anys setanta, la missió exterior de la formació és l'única brasa, en un paisatge socarrat, que manté viva l'antiga flama. Alguns s'aventuren a llegir un encefalograma pla per als insurgents: "Encara que van intentar sobreviure després de la batuda policial al quarter general de MK a Rivonia... es trobaven a les portes de l'extinció" (144).

Els rivals del PAC van tenir una sort encara més galdosa. Sobukwe, gràcies a les argúcies legals fabricades pel govern, va restar a presó durant més de deu anys -sense passar mai pel jutjat. L'organització va passar a mans de Potlake Leballo, un personatge incendiari que va orquestrar el grup armat *Pogo*, el va portar a una política indiscriminada d'atemptats sagnants, va anunciar una revolució en tota regla per a 1963, i finalment va deixar que la policia s'infiltrés a l'organització i esventrés l'operació sencera. Leballo va marxar a Dar-es-Salaam, on es va veure embolicat en intrigues locals, va provocar una escissió rera l'altra al PAC, i va estar a punt de fer desaparèixer les sigles del mapa polític. En la dècada dels setanta, es pot dir que el PAC existia més en la imaginació de certes persones que en la realitat (145).

Tornant a l'ANC, val a dir que una mínima estructura política i militar va sobreviure a l'exili. La Conferència de Lobatse (Botswana) el 1962, havia servit per a comprovar la prostració del moviment. Una cinquantena de delegats van aconseguir assistir a l'encontre, el darrer plenari que el Congrés celebraria abans del seu retorn legal a

Sudàfrica. La missió exterior, encapçalada per Oliver Tambo, i els quatre gats de l'interior que havien fet mans i mànigues per passar la frontera, van decidir relançar la lluita des de l'estranger. La guerrilla es va arrengrar amb el MPLA d'Agostinho Neto a Angola, el FRELIMO de Samora Machel a Mozambic, i el ZAPU de Joshua Nkomo en el conflicte de Rhodèsia.

A la propera conferència *consultativa* de Dar-es-Salaam, tres anys després, una concurrència molt delmada va ratificar la lluita armada, malgrat uns obstacles que semblaven insuperables. Mentre el procés d'emancipació africana avançava a tot el continent, encara no hi havia cap estat independent que fes frontera amb Sudàfrica. L'aventura rhodesiana no havia recollit altres fruits que la mort d'una colla d'insurgents, a centenars de quilòmetres de les seves terres, i fins i tot la tria d'aliats apareixia com un error, ja que els progressos militars més destacats eren els de Robert Mugabe i el seu ZANU. L'exili es feia suportable gràcies a la disciplina dels comunistes i al lligam preferencial que aquests facilitaven amb Moscou.

La plana major va celebrar una segona cimera *consultativa* a Morogoro (Tanzània) el 1969. Allà es va enfortir el procés de *bolxevització* i es va insistir, a desgrat de problemes evidents, en la via armada des de l'exterior. L'ANC assumia de ple la seva conversió en un moviment d'alliberament tercermundista, com els que aleshores proliferaven arreu del planeta, i dipositava totes les seves esperances en l'enderroc revolucionari del règim de l'Apartheid. La situació a l'interior no donava marge, aparentment, a cap acció clandestina d'envergadura. Els sindicats plegaven, i els activistes més agosarats preferien marxar abans que malviure a casa seva. Pretoria se sentia més segura que mai, a cavall del *boom* econòmic -el més espectacular des de la febre de l'or al tombant de segle- i a resguard de qualsevol iniciativa per part d'una oposició quasi inexistent (146).

Mongane Wally Serote retratava, amb versos punyents, la desolació dels africans més lúcids, en un poema que després donaria títol a una novel·la d'André Brink: "És una estació seca i blanca / Les fulles fosques es moren, llurs vides breus s'assequen / i amb el cor trencat es capbussen suaument cap a terra / sense vessar ni una gota de sang / És una estació seca i blanca, germà / Res més que els arbres coneixen el dolor mentre es drecen / secs com l'acer, les branques seques com filferro / certament, és una estació seca i blanca / però les estacions acaben per passar." (147). El jovent urbà, tan dinàmic en altres èpoques, s'ensorrava en un menfotisme passiu, com el que esbossa M.O. Mtshali en uns altres versos: "Ei! sap / Que ha de portar un passí / Se li'n retot la política / No va a missa / Sap qui és Sobukwe / Sap qui és Mandela / Són a Robben Island / I a mi què? / No és cosa meva!" (148).

Per al comú dels habitants dels ghettos o dels bantustans, l'ANC era ja una cosa del passat, enfonsat en el pou de la memòria col·lectiva. El procés de ruralització i de desestructuració social activat pels bantustans dificultava l'accés al territori. La policia havia

après a ser més primitiva en la tortura, i més sofisticada en la intel·ligència. El sabotatge esporàdic era més simbòlic que altra cosa, i conduïa a represàlies cada cop més dures. Mandela havia desaparegut del mapa -tant visual com mental-, i Luthuli moria el 1967, atropellat per un tren al llogaret on el govern l'havia confinat. La Carta de la Llibertat ja no era gaire més que un lligall d'arxiu. Quan un periodista britànic va visitar el país a principis dels setanta, a la recerca de les cendres de l'antic moviment, a penes va trobar-hi res: un activista veterà li va comentar, "Així que heu vingut a resseguir els vells fils? ... Doncs bé, s'han trencat" (149).

Per acabar d'adobar les desventures de l'ANC, a principis dels setanta el somnolent món dels exiliats es va veure trasbalsat per la dissidència d'un petit grup d'africanistes, que van crear l'*ANC-Nacionalistes Africans*. Liderats per un notable de la formació, Tennyson Makiwane, aquesta colla s'exclamava contra la captura, per part dels marxistes i radicals d'esquerra blancs, del Congrés. En termes numèrics, no era un trencament important, però van generar una incomoditat més en la tortuosa travessa del desert. Al cap dels anys, els oficialistes aconseguirien que la comunitat internacional els girés l'esquena, i la facció es va morir d'inanició. D'altra banda, les disputes parroquials amb el PAC -o amb la seva ombra, que encara era respectada a les cancelleries africanes- no es van resoldre mai (150).

Per si de cas, afegim que quan s'aborda la crisi del Congrés durant aquests anys, sovint s'oblida el més important -la força del règim racista de Sudàfrica. El desgavell de l'ANC, i de l'oposició negra en general, no és explicable si no es comprèn l'abast, els recursos i la capacitat de resistència del poder blanc. No estem davant d'un club de colons decadents, disposats a saltar a la metròpoli en sorgir el més mínim inconvenient. Els blancs representaven una fracció important de la població, i el nacionalisme afrikaner comptava amb arrels que es perdien en la història, així com amb el suport de la majoria de blancs. No necessitaven, en aquells moments, ni tancs ni diners forasters per a mantenir-se en el poder. A sobre, la població no-blanca era heterogènea, i l'Apartheid va saber explotar la seva diversitat racial i ètnica (151).

El desastre negre subseqüent als fets de 1960, per tant, ha de ser analitzat en aquest marc. És així com, a l'hora d'estudiar els cicles vitals de l'ANC, d'inserir-los en la seva trajectòria de llarga durada, o d'entendre la formidable revifada del moviment en els anys següents, resulta tan il·lustratiu copsar l'enorme desori de la resistència com la seva habilitat per sobreviure i superar el cataclisme. La misèria dels anys seixanta és també la seva riquesa. L'oposició, i l'ANC de forma particular, preparaven la convalescència en plena agonia. El mal portava el canvi, i la caiguda anticipava l'aixecament.

En un clima netament hostil i desesperant, el Congrés incorporava una cotilla ideològica i organitzativa que també servia de cuirassa. L'anti-imperialisme, la lluita armada, el socialisme científic, eren instruments toscos i sectaris, però ajudaven a passar el tràngol. Les estratègies d'inspiració leninista oferien una eina dogmàtica, i utòpica, per a combatre en una guerra que semblava perduda. Si n'exceptuem l'episodi de Makiwane, el Congrés va mantenir al llarg de la dècada una cohesió extraordinària, tant entre els líders com entre les bases. El fet és encara més destacable si ho comparem amb el PAC, que es va desfer en una immensa Babel, devastada pel faccionalisme i les pugnes personals (152).

Els cronistes oficials de l'ANC, en referir-se a aquest trist període, optarien per despatxar-lo de pressa, o bé per a pintar-lo com una pausa, com una fase de reconstrucció. En un brot d'optimisme quasi ofensiu, alguns es van atrevir a comparar el lapse amb la resistència als nazis en l'Europa ocupada, o amb la lluita del Vietcong contra els americans: un autor va equiparar els fets de 1960 amb la Rússia tsarista de 1905, que inevitablement havia de conduir a un esclat com el de 1917 (153). La veritat és que l'abatiment dels lluitadors per la llibertat, en el cas i el moment concrets que ens ocupen, va resultar molt més greu. Però també és cert que el món encara no s'havia acabat, i que de la sang, la suor i les llàgrimes d'aquesta època en sorgiria un moviment renovat, amb més moral que l'Alcoià i resolt a plantar cara a un dels sistemes polítics més atrinxerats del planeta.

No deixa de ser significatiu que el retorn de la contestació va arribar, en la dècada dels setanta, de la mà de corrents que servaven pocs lligams orgànics, i fins i tot ideològics, amb l'ANC. No podia haver estat d'una altra manera, atesa la persecució a la qual l'antic moviment es veia sotmès, i el poc marge de maniobra del qual disposava a l'interior del país. D'una banda, es va produir una certa reviscolada de l'activitat sindical. El tret de sortida va ser, el 1973, la vaga d'estibadors del port de Durban. Vint-i-cinc mil vaguistes van exigir augments de sou, i aviat la protesta es va estendre a diversos rams industrials.

Al cap d'un mes, el govern va sufocar la vaga, però es va veure obligat a concedir alguns augments i a introduir un determinat grau de flexibilitat front a les mobilitzacions laborals. A finals dels setanta, l'acció persistent dels sindicats -entre els quals hi destacarien el multi-racial TUCSA i l'estudiantil NUSAS-, va forçar la introducció de les mesures recomanades per les comissions Wiehahn i Riekert, que suposava el reconeixement limitat del dret de vaga entre els negres, per primer cop en més de mig segle (154).

D'altra banda, i relativament desconnectat del moviment sindical, va brotar un fenomen contestatari en el món universitari, entre els estudiants africans, mestissos i indis que no havien viscut el cataclisme de Sharpeville. El jovent instruit, que no havia vist altra

cosa que l'Apartheid, i que s'havia sentit desemparat per l'èxode de la generació anterior de resistents, estava decidit a jugar la seva part en la història de l'oposició sudafricana. Els últims anys de bonança econòmica havien obert a aquests joves la possibilitat d'accedir a estudis secundaris i superiors, però la segregació havia barrat el pas a les seves lògiques aspiracions socials.

El corrent Consciència Negra va convertir-se en portaveu de les frustracions d'aquests sectors. En la línia dels *panteres negres* americans, Consciència Negra reivindicava la bellesa i l'orgull de la negritud, centrant-se en la superació de barreres psicològiques i, molt especialment, en el bandejament de complexos d'inferioritat o d'impotència -precisament el que demanava a crits, en aquell moment, una població sotmesa als èxits de la tirania blanca. El moviment, per entendre'ns, recuperava més el llegat del PAC que de l'ANC, però introduïa un matís crític en el seu exclusivisme racial: era *negre* tot el qui no era o no pensava en clau de blanc, incorporant d'arrencada les comunitats mestisses i índies que ja començaven a patir els excessos de l'Apartheid (155).

Consciència Negra va aportar, a més, un nou profeta carismàtic: "Amb Mandela a la presó i Sobukwe confinat, durant alguns anys va produir-se un buit de lideratge en la política negra sudafricana. A finals dels seixanta, el buit va ser omplert per Stephen Bantu Biko" (156). Biko era, a més, un personatge excepcional; la seva aparent radicalitat conceptual passava pel sedàs d'un temperament tranquil i cerebral. Partint de les lliçons de 1960, va eludir els plantejaments insurreccionals dels antics moviments, i quan va fundar l'Organització d'Estudiants Sudafricans (SASO), i la Convenció del Poble Negre (BPC), va definir-les com a plataformes culturals negres, sense ambicions polítiques clares. De bon començament, el règim va permetre l'expansió d'un corrent que, a primera vista, encaixava a la perfecció amb criteris racialistes.

Biko era prou conscient, a més, que la clandestinitat havia ofegat l'acció dels seus predecessors, i que calia jugar el màxim de temps possible amb la tolerància de Pretoria. Alguns dels seus pressupòsits es revelarien, aviat, excessivament ingenus; "Penso que el govern s'adona que necessita el contacte amb negres moderats, i que si ens prohibeix, perdrà aquest contacte. Crec que el govern continuarà prohibint els individus, però no els grups" (157). Però Biko va disposar del temps suficient per a estendre les seves paraules i les seves criatures polítiques. Tot evitant una vinculació massa explícita amb els seus predecessors, a mitjan anys setanta havia reeixit a recuperar-ne l'esperit combatiu i a disseminar-lo entre les joves generacions. Per a més d'un, sense guanyar cap batalla material, el nou experiment ja havia obtingut victòries importants: "El moviment de Biko havia tingut èxit, tot alliberant els negres de les cadenes d'opressió mental" (158).

Entre 1974 i 1975, l'ambient es va començar a escalfar a Sudàfrica. Les derrotes portugueses a Angola i Mozambic van trencar el cordó sanitari de l'Apartheid, obrint un parell de flancs hostils en fronteres immediates. La guerra de Rhodesia ja apuntava

a una retirada dels supremacistes d'Ian Smith. En aquest context, i de forma inesperada, el ghetto negre més poblat de la zona de Johannesburg -i de tot el país- va encendre's. Un inesborrable 16 de juny de 1976, els alumnes de Soweto van sortir al carrer, i la policia va reaccionar com ho havia fet setze anys abans: amb un fatídic excés de nerviosisme.

Les manifestacions havien començat a les escoles, i el mòbil principal n'era l'obligatorietat de l'idioma afrikaans -que la majoria d'alumnes percebien com un obstacle més en la seva formació. Les forces d'ordre van encendre el caos en obrir foc a discreció contra els escolars. Les protestes es van estendre a les àrees urbanes del Transvaal, i tot seguit a la resta del país. A Ciutat del Cap, la participació de la comunitat mestissa va ser impressionant. No podem oblidar que el 1968 s'havia abolit el vot censitari dels mestissos -fruit d'una llei similar a la de 1936 per als africans-, i que les mesures segregacionistes ja s'havien fet sentir en aquest col·lectiu i també entre els indis. La convergència d'interessos dels no-europeus, doncs, sorgia tant dels postulats de Consciència Negra com de la *discriminació indiscriminada* del govern.

A finals d'any, el recompte de morts ascendia a més de cinc-centes persones. El sistema educatiu havia estat paralitzat, les dependències del govern en zones negres havien estat destruïdes, i els aires de revolta havien reanimat una oposició condormida. Pretoria va haver de retirar l'obligatorietat de l'afrikaans, i va formular una sèrie de promeses -drets de propietat per als negres, abolició dels passis, autogovern als ghettos, millora de l'ensenyament bantú- que es complirien només parcialment i amb considerables retards.

La majoria d'observadors coincidirien en afirmar que les revoltes havien tingut un origen espontani i impremeditat. Algun analista afí al Congrés, com ara Baruch Hirson, sostindria que l'aixecament no s'hagués pogut originar i mantenir tants mesos si no hagués existit una mínima estructura de suport, connectada amb les agrupacions d'estudiants: per a ell, es podia traçar una línia de continuïtat entre la Lliga Jove del Congrés i la formació de SASO o de BPC -que varen comptar amb l'ajut d'antics *llogaires* com Nkomo o Moerane (159). La conflagració, segons aquesta teoria, era un secret a crits, un esdeveniment anunciat si no preparat a fons.

Les tesis de Hirson, però, són l'excepció a la norma. Estudiosos de procedència tan diversa com Brooks i Brickhill, Ellis i Sechaba, Haski o Kane-Berman comparteixen la impressió que l'origen i el desenvolupament del conflicte no van ser fruit de cap manipulació, i que si algun moviment va arribar a tenir certa ascendència sobre els estudiants rebels, va ser el de Biko, i no pas els de Mandela o Sobukwe. Brooks i Brickhill destaquen l'aïllament històric dels protagonistes: "... van créixer mancats de la mobilització, el suport i la formació de lluites quotidianes com les que prèviament havien portat els moviments d'alliberament a l'avantguarda de l'anti-colonialisme i l'anti-imperialisme. Bona part de les lliçons apreses per generacions pretèrites van haver de ser apreses de nou

pel jovent". Haski interpreta Soweto'76 en un context de fenòmens mundials comparables: "Els joves que es revoltent... no són *manipulats* per cap organització, ni tan sols les de Consciència Negra, que encara compta amb estructures embrionàries... Soweto, 1976 és també un Maig del '68, amb la seva explosió cultural, l'emergència d'una nova generació d'escriptors i de poetes que extreu la seva inspiració de la vida i la lluita dels ghettos" (160).

Kane-Berman veu en els orígens de la protesta uns motius puntuals -imposició de l'afrikaans i brutalitat policial-, i uns motius de fons -saturació de les escoles i dels ghettos, inici de la depressió econòmica, manca d'expectatives negres... A diferència de Haski, entén que l'emancipació d'Angola i Mozambic i sobretot la gestació de Consciència Negra constitueixen factors decisius, si més no a mode d'inspiració (161). Certament, si bé SASO i BPC no havien dirigit orgànicament les accions, la filosofia de Biko impregnava els activistes, i els líders més madurs de la revolta havien intervingut, d'una o altra manera en la gènesi de les formacions afins a Consciència Negra. Per descomptat, l'exclusivisme negre de Biko era més popular a les escoles que els ideals multirracials associats al Congrés. Quan un periodista li va demanar a Biko que li subministrés proves del suport popular de Consciència Negra, aquest va respondre amb una sola paraula: Soweto (162).

En honor a la veritat, hem de concedir que ningú no havia previst el desenllaç i l'abast d'aquell fenomen que, a recer de l'estímul intel·lectual de Biko, es coïa a les aules de Soweto. La memòria dels protagonistes ens remet a un debat del tot innocent, quasi infantil, que en qüestió de dies va degenerar en una guerra d'adults precoços, i per bé que l'element sorpresa havia estat un dels pocs principis tàctics dels estudiants, cap d'ells no podia ni imaginar el que els queia al damunt: "L'estiu precedent havia anunciat tots els símptomes i els auguris, però mai ens en vam adonar fins després de l'esclat" (163). L'arquebisbe Desmond Tutu abonaria la mateixa noció: "Sí, aquells nois van agafar a tothom per sorpresa, fins i tot als seus pares. Ni la seguretat de l'estat, que havien infiltrat la nostra comunitat amb una xarxa de delators, van tenir temps de pujar-se els pantalons" (164)

El debat acadèmic entra, a continuació, en determinar fins a quin punt l'ANC va reaccionar en comprovar l'abast de les revoltes, i quines vies va emprendre per a contactar amb els estudiants. Hi ha prou evidència per afirmar que els fets del 16 de juny també havien agafat la cúpula de l'ANC amb els pixats al ventre (165). Testimonis presencials només recorden la distribució d'una sola octaveta de l'ANC, en el moment culminant dels avalots. Montsitsi, President de l'associació d'estudiants de secundària, pròxima a Consciència Negra, va recomanar als seus col·legues que no s'afiliessin al Congrés, ja que "... el seu historial era extremadament pobre". Mosibudi Mangena, mà dreta de Biko, va precisar que "El moviment de Consciència Negra no va planificar i orquestrar els aixecaments violents del 16 de juny, però va organitzar les reunions prèvies i la marxa estudiantil d'aquell dia, que van detonar la conflagració" (166).

Visions més ponderades apunten que, si bé els assaigs de l'ANC per penetrar en les organitzacions d'estudiants van ser rebutjats, l'antic moviment era prou conegut entre el jovent. Era impossible que, si més no entre els líders més sensibilitzats, no sonés el nom de Mandela i no es parés atenció en les petites notes que apareixien a la premsa cada cop que MK cometia un atemptat, perdia un soldat o n'enviava un altre a presó. Fins i tot és possible que, cap al final de la revolta, l'ANC hagués creat més d'una cèl.lula a determinades escoles. Tabello Motapanyane, cap dels comitès de Soweto, i segon en la jerarquia sindical estudiantil, expressava el sentir general dels seus companys quan manifestava: "No creïem que Consciència Negra, tota sola, pogués conduir-nos a l'alliberament... L'ANC era conegut entre els estudiants i les seves idees havien influït molts d'ells... Sabíem que l'ANC encara operava... Ens arribaven notícies sobre les operacions de la guerrilla de l'ANC... De temps en temps, aconseguíem revistes i pamflets de l'ANC" (167).

El Congrés va afegir-se a remolc en la dinàmica rebel, però s'hi va afegir, mal que fos tard i poc. Quan l'aixecament s'acostava a la seva fi, la missió exterior ja disposava de lligams fiables a l'interior, i preparava el retorn d'una organització clandestina renovada. Entretant, els veterans de lluites passades oferien cobertura als pròfugs, muntaven grups de solidaritat i facilitaven l'accés a impremtes. Com assenyalen Brooks i Brickhill, "...qualsevol interpretació de l'aixecament que contraposi els estudiants als moviments d'alliberament [històrics] fa un trist favor a la realitat d'un lligam que havia estat forjat entre ambdós i que va sortir enfortit en el curs de la revolta" (168).

Els notables de l'antiga Aliança del Congrés que encara disposaven de cert marge de maniobra van pujar, tan aviat com van poder, al carro de les protestes. Helen Joseph, destacada dirigent del vell COD, va passejar-se per totes les facultats del país i va ser nomenada Vice-Presidenta honorífica del sindicat universitari NUSAS. Joseph suggereix, a la seva autobiografia, que la militància efectiva de l'ANC entre els estudiants era molt minsa, però les simpaties eren inqüestionables. Winnie Mandela ocuparia una posició de relleu a l'Associació de Pares Negres (BPA), una entitat que va oferir suport logístic als nois perseguits o represaliats. Winnie seria detinguda i confinada al poblet de Brandfort per la seva implicació a la BPA i declararia, més tard; "No vam poder parar els peus als nostres fills. No vam poder evitar que sortissin al carrer... Ens vam trobar enmig del conflicte... En el BPA, els nois hi veien un portaveu, i el sistema el va reconèixer automàticament com a tal, tot i que la nostra activitat se centrava en tasques de suport" (169).

Simplement no és cert, en canvi, el que defensen alguns advocats de l'ANC en les versions homologades pel moviment. John Pampallis, a la seva història de la resistència africana -el manual que l'ANC destinava a l'adoctrinament en els seus camps de refugiats-, afirma que "...Des dels primers dies de l'aixecament, l'ANC clandestí va ser molt actiu en la direcció i en la captació de grans sectors de la comunitat per a [impulsar] la revolta". Linda Price, en una biografia simplificada i simplista de Biko, sosté que Consciència Negra havia begut des del principi en les fonts ideològiques i humanes de l'ANC, tot i que els

lligams explícits no es van tancar fins després de Soweto: "L'ANC sempre havia admès la importància del moviment de Consciència Negra, perquè maldava per unir els negres de Sudàfrica contra l'Apartheid... Una visió que es fonamentava en posicions polítiques que l'ANC havia reivindicat durant molt de temps". L'intent de fagocitació històrica és obvi (170). Altres autors, més prudents, prefereixen passar per alt el rol del Congrés en l'albada dels desordres i van al que més els interessa, o al que resulta incontestable: la vampirització *a posteriori*, o si ho preferiu la captura intel·ligent, de les energies de Soweto'76 per part de l'ANC.

El mateix govern sudafricà, obsessionat en veure conspiracions bolxevics i terrorisme de MK sota cada pedra, acabaria contribuint a enaltir la imatge de l'ANC. L'Agost de 1976, en plena conflagració, el ministre de justícia Kruger va culpar als dos Congressos dels disturbis de Soweto. Un any més tard, Kruger va revelar els plans de Steve Biko per cooperar amb l'ANC, amb vistes a constituir un ampli front opositor. Aquest segon cop, l'honorable ministre parlava amb més coneixement de causa.

Biko, ben conscient de les limitacions de la seva criatura política, havia intentat aproximar-se en secret als moviments històrics, tant abans com després d'esgotar-se les revoltes. Si els joves de Consciència Negra podien aportar sang nova i implantació a l'interior, l'ANC -i en menor mesura el PAC- podien contribuir amb la seva xarxa internacional, els exèrcits guerrillers i la seva experiència. Però el que més atreïa a Biko era la llegenda dels seus predecessors. El Congrés, en particular, portava a les espatlles sis dècades d'història: Mandela i la colla de Rivonia eren mites prohibits però vivents. Quan l'ambaixador negre de Jimmy Carter a l'ONU, Andrew Young, va visitar el país, va sol·licitar una entrevista amb els líders de Consciència Negra: aquests van emetre un comunicat precisant que s'hi avindrien amb la condició que Young es trobés també amb un conjunt de vells dirigents de l'ANC i del PAC (171).

Avui ja són prou conegudes les gestions de Biko amb altres líders històrics per a fer un front multipartidista. El 1976, la BPC havia aprovat a la reunió de Mafeking un programa de *Comunalisme Negre*, que provava de situar-se a mig camí entre les doctrines de l'ANC i del PAC. Alguns dirigents van veure Griffiths Mxenge, membre clandestí del Congrés i home de confiança de Tambo, per acostar posicions: les converses es van estimbar contra la negativa de l'ANC a abandonar la seva suposada primacia i els preceptes multi-racials de la Carta de la Llibertat. Oliver Tambo, deu anys més tard, va referir-se a les rebequeries del Congrés en un to sorprenentment cínic:

"El moviment de Consciència Negra podia esdevenir, en el pitjor dels casos, una formació política que reemplaçés l'ANC, i en el millor, un moviment competidor que gaudís de la mateixa legitimitat. Era d'una importància cabdal que frustréssim totes dues possibilitats per als nostres oponents. Malgrat els severs revessos que havíem patit en els seixanta, l'enemic no havia pogut liquidar el prestigi i les idees de l'ANC entre el poble... Aquest fet ens servia de base per a

marcar punts a l'hora d'establir les nostres relacions amb activistes de Consciència Negra i ensorrar el projecte de bastir l'anomenada *Terçera Força*" (172)

Biko es va entrevistar a Kimberley, paral·lelament, amb Robert Sobukwe, desafiant l'ordre de confinament del líder panafricanista. No se sap exactament de què van parlar, però el delicat estat de salut de Sobukwe -entrava en la fase terminal d'un càncer-, i la seva creixent moderació política, devien convèncer Biko que calia buscar un altre interlocutor per al seu projecte. Això no impediria, diguem-ho de passada, que Sobukwe declarés abans de morir que "Steve podia aplegar-nos a tots com Déu mana". Biko no va defallir, i l'agost de 1977, en una entrevista amb la televisió alemanya, va expressar la seva esperança d'unir-se amb els moviments històrics d'alliberament. I un cop superada la primera fase de les revoltes, l'activista negre es va traslladar a Ciutat del Cap, on esperava trobar-se amb Neville Alexander, un intel·lectual trotsquista d'extracció mestissa.

Alexander era el cap visible del Moviment d'Unitat, una petita organització que havia recollit l'herència de l'AAC, i que Biko volia integrar en el seu front. A més, l'home acabava de sortir de Robben Island, on havia cultivat una bona relació amb Mandela i altres membres de l'ANC i del PAC. Biko estava segur que Alexander podia ajudar-lo a engegar el procés unificador, i a sobre trobar la manera de fer arribar missatges als presidaris -els quals, suposadament, s'avindrien millor que Tambo a entrar en raons. Per alguna estranya raó, l'home no va voler rebre Biko. Potser s'imaginava que l'estaven espiant, o potser coneixia la consigna de l'ANC a l'exili per fer avortar la convergència política; en tot cas, el pretext que va oferir -la manca de consentiment del seu partit respecte a l'encontre- no resulta gaire versemblant. Biko va haver de tornar a casa, i va ser precisament al final d'aquest viatge quan va ser detingut i interrogat per la policia: el 12 de setembre, va morir a causa de tortures i mals tractes (173).

L'assassinat de Biko va fer rebrotar les mobilitzacions, forçant el govern a prohibir totes les organitzacions de Consciència Negra i a estrangular la revolta, en el que es coneixeria com la *massacre d'octubre* de 1977. El clima de protesta, a diferència del que havia succeït quinze anys abans, no es va dissipar: un seguit de plataformes locals, especialment a Port Elizabeth i a la rodalia de Johannesburg, van mantenir l'activitat, en un continu que portaria fins a les revoltes de 1984-86. A Soweto, els seguidors de Biko que encara eren en llibertat van fundar l'Organització del Poble Azanià (AZAPO), una formació que aviat derivaria cap a posicions marxistes i que progressivament perdria implantació front a l'ANC i els seus aliats (174)

Un analista perspicaç ja anticipava a mitja revolta, amb certa acidesa, la previsible pèrdua d'influència del corrent protagonista: "Per bé que recentment hem vist el creixement d'una exuberant ideologia, amorfa i primerenca, en la *Consciència Negra*, no hi ha cap raó per dubtar que no torni la receptivitat envers el marxisme vulgar de l'ANC i el SACP. En qualsevol cas, en la

mesura que el corrent [de Biko] fou responsable d'abocar els joves radicals negres cap a la vall de mort de Soweto -una confrontació sense massa resultats positius-podria perdre part de la seva empenta i influència originals... L'aliança ANC-SACP... garbellarà i triarà, a pesar de cruces ideològiques i malformacions burocràtiques" (175).

L'home havia encertat el pronòstic. Un dels actors de la tragèdia, el ja esmentat Motapanyane, serà acollit a l'exili pel Congrés, i s'apressarà a fer els honors al seu amfitrió: "Per damunt de tot, és important que el jovent connecti la seva activitat amb aquest gran moviment d'alliberament nacional, l'ANC" (176). Oliver Tambo, des de la seva poltrona de Lusaka, pontificarà que "Fos quina fos la força dels disturbis de 1976, hi mancava una estratègia i unes tàctiques que [modèstia a part] només es trobaven entre els líders de l'ANC" (177). I, probablement animats per les brillants anàlisis que acabem d'esmentar, milers d'estudiants van deixar les respectives escoles per apuntar-se a MK o a l'aparell del Congrés a l'exili.

No cal reiterar la poca inclinació, per part dels protagonistes d'aquesta diàspora adolescent, a recórrer al PAC. El seu teixit organitzatiu estava esparracat, i els bronquinosos dirigents panafricanistes no van estar a l'alçada del moment, malgrat l'evident proximitat de plantejaments amb els deixebles de Biko. Va ser el vell Congrés, doncs, el que va co-optar els fugitius, els va donar pa i armes, i els va encoratjar a redoblar els esforços contra l'ogre de Pretoria. L'opció logística i material s'havia imposat a la ideològica i sentimental. En pocs anys, les accions de sabotatge van augmentar de forma exponencial, tant a Sudàfrica com a Rhodesia -que cauria el 1980, oferint un nou motiu d'esperança als combatents sudafricans. A Robben Island, el gruix dels nous reclusos va optar també per apropar-se a l'ANC (178).

Els fets de Soweto, en algunes coses tan semblants als de Sharpeville, havien produït per a l'ANC uns dividends incommensurablement més forts. Sharpeville era un final d'etapa, Soweto era l'inici d'una altra (179). La revolta de 1976, de fet, representava una frontissa important en la història del moviment degà, encetant un altre d'aquests cicles de bonança que li permetien sobreviure a llarg termini. Aquesta vegada, a més, el ressorgiment seria molt més espectacular que en cap altra ocasió, i seria gairebé en solitari. Per raons que tot seguit intentarem esbrinar, l'ANC empenia el camí de l'hegemonia i, a la llarga, del poder democràtic a Sudàfrica.

Pot sorprendre aquest darrer i definitiu vol del Congrés, quan la seva trajectòria durant una dècada i mitja havia estat molt més que discreta. Però com dèiem abans, en la desfeta dels seixanta també hi podem trobar el gèrm de la recuperació. Tots els desastres tenen el seu vessant estimulant, i la prostració post-Sharpeville, per aquelles coses de la vida, es tancava amb un saldo positiu -el de la supervivència que s'associa a la paciència i a la determinació. Soweto havia salvat l'ANC de l'atrofia de la diàspora. Apel·lant altra

vegada a Tom Lodge, sempre disponible a l'hora de les cites, "...l'habilitat de les organitzacions revolucionàries per a incidir en l'evolució de la resistència negra, en les condicions dramàticament alterades de finals dels setanta, va ser més el fruit de la mesura en què havien reeixit a superar les dificultats inherents de l'exili, que no pas la seva classificació en la parrilla de sortida a l'interior del país, en el moment precís que la marea va començar a pujar al seu favor" (180).

El tercer vol (1976-1989) -

A finals dels setanta, el poeta de la generació de Soweto O.T. Mthinkulu escriu; "Fuig, mil nou-cents setanta-sis / ja no et necessitem... / Vas perdre la batalla / No vas ser prou revolucionari / No ens enorgullem de tu" (181). És una sentència de mort, inclosa en el poema "Any de foc, any de cendra", que dona títol a un dels estudis més coneguts sobre la revolta de Soweto. Ja hem observat fins a quin punt Consciència Negra s'enduu la cendra i l'ANC s'emporta el foc.

Segons els antics col·legues de Biko, l'ANC i la seva guerrilla capten a més de la meitat dels protagonistes de 1976 que decideixen seguir en actiu. Per a fer més fàcil el transfuguisme, el Congrés recorre a un discurs que recupera l'africanitat de la formació: el període i els personatges de la Lliga Jove, la llegenda de Mandela, fins i tot l'herència de Biko com a *etapa en la lluita*. Amb la desaparició de Steve Biko, la desorientació dels seus acòlits -tant dels que van fundar AZAPO com dels que van ser reclutats a altres organitzacions-, i la resurrecció del Congrés a l'exili, ja no tenia sentit insistir en les diferències. La prioritat era, un cop presa la iniciativa, reforçar la cohesió i la unitat del moviment, i no caure en una crisi de creixement similar a la que havia erosionat l'ANC en la trepidant dècada dels cinquanta (182).

L'any 1978, una enquesta sobre les preferències polítiques entre els africans havia indicat un 21'7% de suport per a l'ANC, contra un 7'4% del PAC, un 5'6% de Consciència Negra, i un impressionant 62'1% d'opinions favorables als diversos líders dels bantustans (183). Era obvi que els principals rivals a batre, en el camp africà, ja no eren els inspiradors de Soweto '76, sinó uns altres. L'estratègia passava per l'enfortiment de l'ANC en el camp revolucionari, la promoció de la seva llegenda i la seva memòria, i l'absorció de tot allò que podien oferir panafricanistes i rebels estudiantils sense desnaturalitzar l'essencial de l'ANC. És a dir: unió i força en les files del moviment d'alliberament, com a requisit previ per a la unió i la força entre els africans -derrotant, així, l'opció *oportunist* i *antinacional* potenciada per Pretoria al KwaZulu, Bophutatswana, Transkei, Ciskei, etc...

La compactació interna del moviment passava, però, per evitar tota temptació considerada dissolutòria. A finals dels setanta, l'ANC rebutja pressions provinents de l'OUA per a consumir una coalició amb el PAC, quan aquest darrer s'hi mostrava favorable. Si l'aparell

no havia pogut suportar els dissidents africanistes de Makiwane -que per cert, abans de desaparèixer, havien festejat amb el PAC- encara menys toleraria un compromís ideològic i un repartiment de càrrecs amb l'organització rival.

Ben aviat, la directiva de Tambo va creure's amb la necessitat d'esclafar dues desviacions més. Per un costat, el poeta Breyten Breytenbach i una colla d'afrikaners d'esquerra van fundar el grupuscle Okhela, que aspirava a apuntalar l'ANC sense formar-ne part. Okhela va aconseguir fons de solidaritat internacional, i va preparar el desembarcament clandestí a Sudàfrica tot preconitzant la seva peculiar marca de *Consciència Blanca*. Per raons difícils d'esbrinar, la cúpula del Congrés va repudiar l'intent, va denunciar el grup per apropiació indeguda de nom i de fons, i va jugar un paper com a mínim ambigu en la captura i empresonament de Breytenbach a Sudàfrica (184).

La segona espina important que els oficialistes van haver d'arrencar-se provenia de grups d'exiliats sindicalistes. Esperonats pel Partit Laborista i pels sindicats britànics, un col·lectiu d'intel·lectuals radicals van formar una Tendència Marxista Obrera dins de l'ANC. La seva preocupació principal consistia a revifar el rol de SACTU en l'Aliança del Congrés, i a fer primar consideracions de classe per damunt de criteris de color. Denunciant, per una banda, el paper subsidiari de SACTU des de la seva creació, i per l'altra l'encaix entre capitalisme i segregació a Sudàfrica, van defensar la tesi que la revolució havia de passar, inescapablement per una coalició incolora de proletaris. Segons ells, les inclinacions racialistes, tant blanques com negres, no feien més que obstaculitzar una acció de masses realment efectiva.

El més destacat activista d'aquesta tendència, Martin Legassick, va fundar la revista *Inqaba* i va enfrontar-se als dirigents del Partit Comunista, acusant-los de traïr la puresa del missatge marxista, de fer el joc a l'ala africanista del Congrés, de promoure la burocratització estalinista, i d'ignorar els interessos puntuals dels obrers. El debat va degenerar en una típica disputa parroquiana d'exiliats, infestada de personalismes i altres malformacions psicòtiques. A l'hora de la veritat, la direcció de l'ANC va decidir conservar la tradicional aliança amb el SACP i depurar la incòmoda penya de Legassick. Els membres del grup de pressió van ser suspesos, i finalment expulsats el 1985 (185).

A la Conferència consultativa de Kabwe (Zàmbia), Tambo es va veure obligat a donar explicacions sobre les dissidències, en el seu habitual estil opac i estereotipat: "El nostre ampli moviment d'alliberament nacional conté alhora una tendència nacionalista i una socialista. La nostra revolució té alhora compromisos de classe i nacionals que s'afecten mútuament. Les forces de la contra-revolució persegueixen sense defallir la separació d'aquestes tendències... Així, l'enemic sempre pot especular sobre divisions entre *Marxistes* i *nacionalistes* a les nostres files. El PAC va ser creat sobre aquesta base, així com el grup ...que s'autoanomena *ANC (Nacionalistes Africans)*...

Malgrat aparèixer més tard..., la *Tendència Marxista* a l'interior de l'ANC... enfrontada al nostre aliat, el SACP, intentà fer derivar tant l'ANC com SACTU en un suposat viratge a l'esquerra. Els membres d'aquest grup ja no són entre nosaltres. Malauradament, és cert que algunes de les seves idees han penetrat el moviment democràtic dins del nostre país. Cal combatre'ls, altre cop, per assegurar que aquest moviment no s'esquerdi entre faccions de dreta i d'esquerra" (186).

En una altra conjuntura, les petites fissures que apareixien en la formació podien haver afectat seriosament la seva cohesió i la seva força. A cavall dels anys vuitanta, però, la salut del Congrés i la seva projecció pública a Sudàfrica estaven millorant ostensiblement. Els episodis no van arribar gaire més enllà de purgues puntuals, afiançant la línia oficialista i permetent a la missió exterior de l'ANC preparar, com una pinya, la seva segona primavera. Les condicions a l'interior del país estaven canviant, i l'ANC desenterrava totes les destrals per a millorar la seva implantació.

La primera gran arma era, sens dubte, la dels tòtems vivents, amb Nelson Mandela al capdavant. La generació de Rivonia era a punt de complir els vint anys de presidi, i començaven a portar la inevitable aurèola de sant que es derivava del seu sacrifici. El jovent dels ghettos urbans, que havia despertat de cop amb les revoltes de Soweto, necessitava l'encarnació d'un mite, i el rol messiànic però fugisser que havia assumit Biko havia de ser traspassat a un nou apòstol. Podem aventurar-nos a dir que, si no hagués existit Mandela, el Congrés hagués hagut d'inventar-ne un.

El 1980, la revista *Post* va llançar una campanya per a l'alliberament del *Madhiba*. La censura prohibia publicar la foto o les declaracions del vell líder, però sembla que el misteri va contribuir a atiar encara més la idolatria popular. En poques setmanes, l'avi Nelson es va convertir en hoste d'honor i motiu de conversa a la majoria de llars negres del país. La seva figura agermanava a pares i fills, infonia esperances i recuperava la mística perduda de l'ANC. Les contínues negatives del personatge, i dels seus companys del penal, a acceptar una excarceració pactada, no feia més que inflar el seu prestigi. Mandela enviava missatges clandestins des de la cel.la, i es desfeia en vots de fidelitat a la seva gent i a l'organització de Tambo: "Resulta ben gratificant saber que, malgrat l'enorme distància i els anys que ens separen, així com la manca de canals de comunicació efectius, encara som una organització compacta, conscients de la importància de mantenir la unitat, i resistint tot intent de divisió o confusió... La unitat és la roca en què el Congrés Nacional Africà fou edificat" (187).

Una altra arma que el Congrés insistiria en explotar, a partir d'aquest moment, seria una política multi-racial cada cop més definida, fins arribar a un genuí model no-racial. A partir de l'aliança multicolor engendrada en els cinquanta, l'exili havia permès d'incorporar progressivament a blancs, indis i mestissos en l'organització. El 1969, a la trobada de Morogoro, membres de qualsevol col·lectiu racial havien estat admesos com a militants a l'estranger, i el 1985, a Kabwe, s'havien suprimit totes les barreres

racials en l'executiva del Congrés i en la xarxa clandestina interior. Les disputes amb el grup de Makiwane, o el de Breytenbach, havien tingut com a teló de fons aquesta progressió en l'ideari racial.

La no-discriminació era tal vegada el concepte més rellevant dels que preconitzava la Carta de la Llibertat, i la majoria de sudafricans van veure amb bons ulls la repesca d'un document que afirmava "Sudàfrica pertany a tothom, blanc o negre". La societat estava canviant, i mentre la doctrina exclusivista del PAC o de Consciència Negra havia arribat a un punt d'esgotament, la cohabitació *Cartista* semblava portar aires nous. El mateix règim, amb les reformes de Botha, havia iniciat el desguàs de l'Apartheid pur i dur, i la impressió generalitzada era que el futur s'escriuria en clau multi-racial, fos quina fos la força encarregada de construir aquest demà incolor.

La Carta de la Llibertat va ser repescada per l'ANC del bagul dels avis, i aviat va ser assumida de forma espontània i entusiasta pels activistes de l'interior. En tractar-se d'una declaració de principis, genèrica i en llenguatge semi-bíbic, la seva popularització no va resultar difícil. Oliver Tambo va contribuir a vendre el producte, tot al·legant que "...no és simplement la Carta de la Llibertat del Congrés Nacional Africà i dels seus aliats. És més aviat la Carta per a l'alliberament del poble de Sudàfrica" (188). Només alguns africanistes exaltats van denunciar la iniciativa, en un llenguatge desesperat que denotava certa impotència: "Els Cartistes estan insultant la intel·ligència dels negres. Els patriotes i els revolucionaris genuïns han de rebutjar aquest document reformista de Judes Iscariot amb el menyspreu que es mereix... Azània no és una prostituta. Només una prostituta pot pertànyer a *tothom*. ...Azània pertany als negres" (189).

Un seguit de factors es van afegir als esmentats, ajudant a fer remuntar el moviment a Sudàfrica. L'increment en l'activitat guerrillera, apuntalat pel reclutament massiu de joves a partir de 1976, i per l'obertura d'un nou front des de Zimbabwe, va coincidir amb la intensificació de la guerra freda durant el primer mandat de Ronald Reagan: en aquest context, els lligams amb el SACP van resultar ben útils, donat que els comunistes van proveir d'importants recursos humans i materials a MK. La peculiar *propaganda armada* de l'ANC va esdevenir, en aquest període, un poderós instrument de divulgació i mitificació de l'esforç resistencial -malgrat alguns fracassos militars de consideració (190).

L'arrelament d'un patriotisme supra-ètnic, i la connexió amb els màxims exponents de la teologia de l'alliberament, van arrodonir el missatge del Congrés, activant-ne la represa política en la primera meitat dels vuitanta (191). El desplegament combinat de totes les armes indicades, en el moment propici, va impulsar l'antic moviment fins a cotes d'acceptació insospitades. La dimensió del retorn era difícil de calibrar, però els indicis eren arreu: banderes i símbols, manifestacions, presència en mitjans de comunicació, atenció internacional...(192). L'ANC declara el 1982 oficialment l'*Any de la Unitat en l'Acció*, per a recalcar la seva aspiració hegemònica, i es

presenta com a única opció vàlida per a amenaçar de mort el règim (193).

En moments diferents, alguns rivals de l'ANC s'havien atrevit a sots-estimar o a menysprear el llegat de la vella organització. En la dècada dels vuitanta, el Congrés era ja septagenari i comptava amb un currículum ben orfe d'èxits palpables. Però en el moment decisiu, quan el búnquer pretorià mostrava les primeres esquerdes, la formació va saber explotar les lliçons de la seva pròpia longevitat, adaptar els missatges històrics als nous temps, i alçar-se com el principal nucli opositor. El 1984, diverses enquestes evidenciaven un espectacular augment de simpaties populars per als Cartistes, situant-los en lloc preeminent amb un 35-40% arreu del país -mentre els radicals d'AZAPO/PAC es quedaven per sota del 10% i els particularistes dels bantustans tot just fregaven el 15% (194).

L'únic problema, a partir d'aquí, era la condició il·legal de l'ANC en territori sudafricà. La reactivació dels quaranta no era reproduïble, perquè el mínim brot d'activitat podia ser tallat d'arrel pel govern. Calia, doncs, trobar una organització que, sense explicitar els seus lligams, actués com a paraigües legal del Congrés. La fórmula màgica va quallar l'Agost de 1983, amb la fundació del Front Democràtic Unit (UDF). De fet, els grups més radicals s'hi havien anticipat el mes de Juny amb el Fòrum Nacional, que aplegava en una plataforma socialista els irreductibles de Consciència Negra, AZAPO i el grupet mestís de Neville Alexander. El Fòrum, però, no admetria la presència de militants blancs i acabaria, en un entorn que afavoria cada cop més l'opció no-racial, adquirint un caràcter testimonial (195).

L'UDF, en canvi, captava a la perfecció el rebuig a les darreres propostes constitucionals del màxim mandatari sudafricà, Pieter Botha -unes propostes que aspiraven alhora a trencar el monopoli blanc, tot ampliant el legislatiu a un sistema tricameral que incorporés indis i mestissos, i a perpetuar la marginació política dels africans. Bona part de les comunitats índia i mestissa van fer causa comú amb els Cartistes, rebutjant la maniobra seductora de Botha i ressuscitant, en certa manera, l'aliança de 1955. Els Congressos Indis del Transvaal i del Natal, que no havien estat mai prohibits, van emergir d'una llarga letàrgia i van propiciar la creació de l'UDF. Un grapat d'associacions i col·lectius mestissos del Cap, encapçalats pel reverend Allan Boesak, i insatisfets tant amb les reformes del govern com amb el faccionalisme d'Alexander, van adherir-se al Front.

Boesak es va convertir, aviat, en el portaveu principal de la nova criatura política, que a més dels col·lectius assenyalats reunia a mig miler d'entitats de barri, d'església, de dones, d'estudiants, etc... La seva filiació amb l'ANC no era prou evident com per provocar les iras immediates del règim. A la seva executiva, per exemple, hi havia persones procedents de l'antic ANC, i dels Congressos Indis, però

incorporava també activistes procedents de Consciència Negra, i d'àmbits polítics i sindicals diversos (196). La Carta de la Llibertat no va ser adoptada formalment fins al cap d'uns anys, i en la conferència inaugural, no es feia cap menció del Congrés.

Els vincles, però, eren ben detectables. L'Assemblea fundacional va aclamar la lectura d'un missatge de Nelson Mandela, i un altre de Helen Joseph -antiga dirigent del COD- que va acabar amb la insòlita proclama; "...un gran aplec, després d'un quart de segle de silenci". L'òrgan oficial de l'ANC, *Sechaba*, aclaria els termes de l'equació tot remarquant que "...l'emergència de l'UDF és una reacció a la degradada situació... no pretén ser un moviment substitutori dels moviments acreditats del poble" (197).

La manca de concreció del Front va ser, inicialment, una de les claus del seu èxit, o si més no de la seva supervivència. Resulta obvi que Pretoria no es devia sentir directament amenaçada per l'aparició de l'UDF, i potser hi veia fins i tot un interlocutor útil per a cobrir les aparences, davant el món, sobre la sinceritat de les reformes. L'actitud del govern es va anar agrejant a mesura que la plataforma reeixia en generar una protesta de caràcter massiu, i a tenor de la creixent identificació entre lluita interior i consignes de l'exili. L'equip de Botha no era tan ingenu de pensar que l'UDF era del tot independent del Congrés, però sí prou ingenu per imaginar que podria arribar a obrir una bretxa entre ambdós.

No va ser així. Quan van esclatar les revoltes de 1984, a bona part dels ghettos urbans de Sudàfrica, els mateixos activistes es van encarregar de demostrar fins a quin punt equiparaven una i altra organització. Els retrats exhibits eren els de Mandela i altres figures mítiques del Congrés; les consignes, literalment transcrites de la Carta de la Llibertat; els símbols, els de l'ANC... Oliver Tambo va fer una crida, des de Lusaka, per a *convertir els ghettos en ingovernables*: de forma quasi automàtica, es van encendre les barriades negres, es van constituir administracions i tribunals revolucionaris, i la policia va perdre el control de districtes sencers. Botha es va veure obligat a decretar l'estat d'excepció a una colla de demarcacions (198).

Allan Boesak va situar l'èxit de l'UDF en la traducció a la pràctica del principi de cohesió que l'ANC, des de l'estranger, venia predicant en els darrers anys: "Què és el que hem fet? Nosaltres, al Front Democràtic Unit, hem forjat una unitat que aquest país no havia vist en quasi dues dècades. Hem renovat l'esperit de lluita dels cinquanta. En un sol any, ... hem aplegat un moviment de masses, que ara representa a milions de persones d'aquesta terra. Hem rebutjat la constitució del govern sudafricà i, encara més, hem vençut. Hem fet que el poble s'adoni dels seus drets" (199). Boesak potser pecava d'un excés d'eufòria, però la fulgurant cursa ascendent del nou engendre polític era realment impressionant. Cinc o sis anys enrera, ni en el millor dels seus somnis, podia haver esperat el Congrés l'emergència d'un tal fenomen. Però a més del triomf de l'unitarisme i de l'hegemonia cartista, l'experiment tenia altres punts a favor.

La gran virtut organitzativa de l'UDF era el seu tarannà associatiu, que convertia les seves resolucions en orientatives, i que per tant oferia un bon marge d'autonomia a les entitats afiliades. El govern sabia, per tant, que la supressió de la dinàmica de protesta no podia passar per les clàssiques represàlies contra els dirigents o contra l'estructura central. Sufocar les mobilitzacions implicava un desplegament policial enorme, a escala local, per a domesticar totes i cada una de les iniciatives particulars que componien el Front. D'altra banda, el missatge de l'UDF es transmetia més a través d'una premsa desperta i liberal que no pas a través de condutes interns, el qual al seu torn volia dir que per emmordassar l'activisme calia abans aplicar una estricta censura de premsa (200). Botha va acabar recorrent a les dues mesures descrites, però també va esperonar una implacable estratègia contra-revolucionària en altres àmbits.

La prioritat del règim consistia a explotar, més enllà de la repressió física, les diferències de l'ANC amb els seus rivals en el terreny de la política africana. Les forces que havien anat sorgint als bantustans, i molt especialment el partit Inkatha del KwaZulu, jugarien un paper determinant en l'esclafament de les revoltes. Si bé les organitzacions creades per Lucas Mangope a Bophutatswana, per Lennox Sebe al Ciskei, o per Kaiser Matanzima al Transkei, eren en bona part ens infantats i sostinguts per Pretoria, no era aquest el cas del moviment Inkatha ye Sizwe, una antiga associació cultural zulu reconstituïda per Mangosuthu Gatsha Buthelezi.

Buthelezi havia dut a terme un joc ambigu amb l'estat. Tot i rebutjar els principis de l'Apartheid, havia acceptat la via possibilista en treballar des de l'administració segregada del bantustan del KwaZulu. Rera la mort de Steve Biko, havia intentat omplir el buit amb un discurs africanista inspirat en el de Consciència Negra, sempre en una òrbita més conservadora. El 1978, el dirigent zulu s'havia esforçat per trencar la cotilla ètnica d'Inkatha i implantar-se a tot Sudàfrica, a través d'una Aliança Negra que abraçava dissidents d'altres bantustans i una colla de partits moderats indis i mestissos (201).

Una enquesta del Bergstraesser Institut alemany, entre africans de zones urbanes, apuntava el 1978 un 43'8% de preferències per a Buthelezi, front a percentatges molt inferiors per als moviments històrics i per als altres líders de bantustans (202). Era el moment àlgid d'Inkatha; exhaurit l'ímpetu de Soweto '76, i amb l'ANC en ple procés de reconstrucció, semblava que s'obria un forat en la política negra per a una força transigent. Els aliats occidentals de Pretoria veïen amb bons ulls una operació a l'estil Muzorewa -abans que aquest fracassés estrepitosament a Zimbabwe- que acabés amb les sancions i es pronunciés per un sistema de mercat.

L'aparent fortalesa d'Inkatha va fer dubtar al mateix Tambo, d'altra banda tan sectari i políticament gelós com de costum. A finals dels setanta, es van celebrar un parell de reunions entre Tambo i Buthelezi, on es va apuntar la possibilitat d'unir esforços entre les respectives organitzacions. Les temptatives van fracassar, segurament degut a un excés de seguretat o de confiança per part de tots dos. Ni l'un ni l'altre van atrevir-se a renunciar a la seva línia doctrinària, a sengles clienteleles o a la penetració popular dels darrers anys. L'explicació oficial de l'ANC entonaria, poc després, el *mea culpa* en la gènesi de l'infant bord:

"Dissortadament, vam fracassar a l'hora de mobilitzar la nostra pròpia gent en la ressurrecció d'Inkatha tal i com l'haguéssim volgut... La tasca de reconstrucció, doncs, va recaure en Buthelezi tot sol, que va construir Inkatha com a base de poder personal, ben allunyada del tipus d'organització que havíem imaginat -un instrument per a la mobilització del poble a les zones rurals" (203)

La confrontació va quedar servida tot seguit. Buthelezi es va atrevir a acusar l'ANC d'utilitzar la campanya per a l'alliberament de Mandela com una arma contra la seva pròpia credibilitat -el qual, d'altra banda, no deixava de ser legítim-, i de fer el joc al bloc de l'est amb unes pràctiques partisans i militars insurreccionals. El govern, sense pensar-s'ho dos cops, va revelar un suposat atemptat de MK contra Buthelezi, i va promoure Inkatha com a alternativa tranquil·la als bolxevics exaltats del Congrés. Buthelezi encara va allargar una darrera branca d'olivera el 1983, en proposar que l'ANC i el PAC actuessin com a agents externs i Inkatha com a agents interns de l'oposició a l'Apartheid (204).

Aquests darrers esforços de Buthelezi ja eren, però, accions a la desesperada. La fundació de l'UDF havia fet trontollar els seus plans com a portaveu dels africans dins del país, i va comprovar com poc a poc se li escurçaven els índexos de popularitat. Un enfrontament entre estudiants a la Universitat del Natal va ser el pròleg -que, en retrospectiva, sembla innocent- d'una acarnissada guerra de faccions entre sudafricans negres. Als turons de Zululàndia, a les barriades obreres, arreu on hi havia comunitats zulus de certa importància, la disputa per l'hegemonia es va estendre i es va solapar en l'aire tòrrid de les revoltes de 1984-86.

El líder zulu reivindica, amb més passió que mai, un bocí de l'herència conservadora de l'ANC, i al·lega que els buròcrates incendiaris de Lusaka han deformat l'essència del llegat de l'antic Congrés. Amb un discurs ben similar al de la Lliga Jove en els quaranta, o al del PAC en els seixanta, reclama les figures de Dube, Lembede o Luthuli, i adopta els símbols (bandera, himne,...) de l'ANC. Els homes de Lusaka, segurs ja de la seva corba ascendent, es limiten a desqualificar-lo amb un lacònic "Està gelós. L'ANC ha esdevingut més popular que Inkatha" (205)

Els politòlegs afins al cartisme passen a l'atac, amb arguments un pèl més sofisticats: "Per començar amb el més obvi: Inkatha no és l'ANC

reencarnat a Sudàfrica després de quinze anys de prohibició. Pot semblar obvi, però Inkatha ha estat percebuda i presentada sovint com precisament això -l'ANC en la legalitat. Ha seleccionat i adoptat alguns dels símbols de l'ANC, i n'ha rebutjat d'altres, vi: la credibilitat que arrossegaven aquests símbols a causa de la història d'oposició i de lluita de l'ANC, i amb la intenció d'oferir una opció dignificada als militants i a altres organitzacions, governs i interessos econòmics distants de l'ANC clandestí" (206).

Podem observar com l'herència del Congrés, doncs, es converteix en pedra angular de la rivalitat dialèctica entre bàndols africans. Al carrer, però, els conflictes es dirimien amb menys raons. Bandes d'activistes reaccionaris van sorgir a les zones *alliberades*, per a combatre els excessos dels joves camarades de l'UDF que havien trasbalsat els cànons tradicionals d'autoritat. Els famosos *vigilantes*, afins a Inkatha o altres poders conservadors, incontrolats en les seves accions, van enfrontar-se a la militància cartista i van convertir un seguit de ghettos en veritables camps de batalla. Començava la primera fase d'una guerra civil continguda que avui, als suburbis de Johannesburg o al Natal, encara cueja.

El govern va veure amb bons ulls aquest flagell ultramontà, i el va incitar tant com va poder. Sens dubte, la desestabilització social era altament inflamable a llarg termini, però en el neguit immediat d'ofegar els aixecaments, el clima de violència intestina semblava afavorir l'estratègia repressiva. Pretòria aconseguia transformar el rampell cavernícola en cinquena columna, facilitant així la missió de la policia a nivell local. Com dèiem més amunt, la resistència dels vuitanta no era comparable a cap de les onades de protesta anteriors, atesa la configuració un tant anàrquica i localista de la contestació, i calia extingir la sublevació carrer per carrer, gairebé casa per casa.

A finals de 1985, la rebel·lió havia adquirit un tarannà molt més amenaçador. Els sindicats cartistes s'havien agrupat sota la federació COSATU, l'organització obrera més formidable que mai no havia aparegut en terres sudafricanes, amb més d'un milió d'afiliats. Estava a punt de superar-se, per tant, el principal obstacle que havia arruïnat les protestes de 1976, ço és la desconexió entre lluita estudiantil i de barriada i la mobilització a fàbriques i mines. A més, l'erecció de petits poders autònoms a certs barris, a remolc de la consigna d'ingovernabilitat llançada des de Lusaka, havia fet perdre el control d'extenses zones suburbanes -el qual volia dir boicots de lloguers, impostos, pagaments de serveis i comerços. La força moral de les sancions internacionals s'afegia als temors d'empreses internacionals d'invertir en aigües turbulentes.

La creixent radicalització de l'UDF (207) i el seu enfortiment semblaven indeturables. El poder blanc se sentia realment assetjat, i actuava per primera vegada a la defensiva. L'oposició ja no es preguntava *quan* s'enfonsaria el règim, sinó *com* s'esdevindria l'esperat col.lapse. Els cronistes de l'època retrataven la progressió d'un tal miratge, prou estès en els primers mesos de 1986: "Els

diversos elements de la crisi... s'havien conjurat el 1984 per a precipitar una marea de resistència popular molt més forta, de llarg, que el que s'havia experimentat [en el passat], i molt més amenaçadora perquè havia connectat amb grans vagues obreres... Mentre les guerrilles de l'ANC a l'exili intensificaven els seus esforços militars, l'esfondrament del règim, bé a través de negociació, bé en una insurrecció popular, o bé per una combinació d'ambdues, semblava purament una qüestió de temps" (208).

Alguns prohoms del Congrés tocaven el cel amb les mans, convençuts que aviat entrarien a Pretoria al capdavant d'una columna de tancs. Altres, més realistes, confiaven en una rendició pactada amb Botha, a l'estil dels acords de Lancaster House amb el rhodesià Ian Smith. L'ANC proclamava amb eufòria que "Fins i tot aquells que no accepten la nostra política i perspectiva han admès el fet que no hi haurà cap solució del problema sudafricà sense la participació de l'ANC i el moviment democràtic de masses com a forces centrals" (209). Un grup de mitjancers internacionals, destacats per la Commonwealth a l'Àfrica del sud, van defensar la conveniència d'una negociació entre govern i oposició, i van precisar:

"No hi pot haver cap sortida negociada a Sudàfrica sense l'ANC; l'amplitud del seu suport és incontestable, i el suport no para de créixer... El govern ha afirmat que no veu l'ANC com l'única part en una negociació. Hi estem d'acord, però recalquem que l'ANC és part necessària... La identificació oberta amb l'ANC a través de banderes i cants, a funerals i esglésies... malgrat els riscos patents, sosté la impressió general que, si avui se celebressin eleccions amb sufragi universal, l'ANC les guanyaria" (210).

El 18 de maig de 1986, el govern va decidir tallar en sec l'erosió del seu poder i la seva imatge de feblesa, en un raid aeri a diverses capitals veïnes on s'hi havien refugiat membres del Congrés. Els delegats de la Commonwealth van declarar, estupefactes, que s'havien trencat totes les expectatives d'un diàleg pacífic entre el govern i l'oposició, i van agafar el primer avió cap a casa (211). En la pugna interna pel poder, semblava que la *securocràcia* havia imposat les seves tesis a Pretoria. Poc després, l'estat d'excepció era decretat arreu del país, i s'hi implantava una fèrria censura de premsa. L'UDF i altres organitzacions eren prohibides. El Congrés, veient que el sistema tallava les ales als seus aliats interiors, va repescar amb vehemència un dels al·legats que, amb la boca petita, ja havia anat repetint al llarg dels disturbis: "...el que ens manca és una forta presència clandestina de l'ANC" (212).

Massa tard. La involució havia robat la iniciativa als militants artistes. Milers de persones compromeses van ser detingudes, l'exèrcit va entrar als ghettos, i ni els mitjans de comunicació podien explicar al món la resistència activa dels irreductibles. Les bases estaven massa entretingudes en contenir els embats dels parroquians d'Inkatha o dels vigilantes, i no van poder respondre de manera coordinada a l'onada de repressió. A sobre, i a mesura que la revolta s'encongia, va esclatar un altre contenciós entre els seguidors de l'UDF i els del Fòrum Nacional, que es disputaven ara una clientela política minvant.

Sense adquirir les proporcions de la confrontació amb Inkatha, aquest nou front va obrir unes ferides potser més doloroses. A Port Elizabeth, a Soweto i a Alexandra, els cartistes i els exclusivistes negres es van atrinxer en petites zones d'influència, preparant-se per una lluita a mort. En poques setmanes, les batusses van deixar prop de tres-cents morts, nombrosos ferits, cases cremades, famílies trencades, i barris devastats per l'odi entre antics companys de fatigues. Els simpatitzants d'AZAPO es van veure encerclats; alguns van salvar la vida renunciant públicament a les seves conviccions, i altres van recórrer a la protecció policial -el qual no va ajudar-los a desterrar certes acusacions de connivència amb l'estat. Va resultar una victòria pírrica per al Congrés, ja que el front principal, contra el poder supremacista, va acabar de cedir davant la piconadora de Pretoria (213).

De l'extrema eufòria, es va passar a la depressió més profunda. Aggrey Klaaste, un respectat columnista negre, va lamentar; "...Haurà de ser un llarg períple... i alguns d'entre nosaltres ens atrevim a dir que, arribada l'*Uhuru* [llibertat], pujarem als primers avions que surtin d'Azània!" (214). La gran promesa dels vuitanta, l'UDF, havia caigut víctima del botxí governamental i de la seva pròpia intolerància. L'ambigüitat inicial, que tan útil havia estat a les beceroles de la revolta, s'havia anat perdent a mesura que el Front s'associava a l'ANC i al moviment cartista. Aquest acotament ideològic havia catapultat la seva massa partisana, no només contra l'estat, sinó contra els africans a dreta i esquerra del seu espectre. D'altra banda, com apunta encertadament l'investigador americà Anthony Marx, l'estructura organitzativa de l'UDF tampoc no havia pogut salvar un funcionament un tant heterodox:

"La força del cartisme... era també la seva feblesa. El moviment jugava amb les reformes institucionals, el finançament extern i la premsa per a bastir la seva cohesió. No es va poder ajustar a la nova situació quan l'economia es va deteriorar, i els recursos aliens van ser estroncats per l'estat... Amb el seu zel desbordat per a assolir la unitat nacional, van dedicar poc temps a establir uns principis amplis que poguessin enfortir el seu públic potencial, més enllà de les aliances tàctiques" (215).

Malgrat els revesos, la brasa de les protestes va seguir cremant durant un temps. L'UDF s'esforçava per operar en la clandestinitat, i COSATU, que no havia estat prohibida, mirava de reanimar l'acció sindical sota l'estricta vigilància de l'estat. El 1988, una nova plataforma, el Moviment Democràtic de Masses (MDM), era constituïda per arreplegar les despulles de la resistència. El MDM agrupava els líders sindicals, personalitats independents i organitzacions d'església -que assumien un rol substitutori a través d'homes com Allan Boesak o Desmond Tutu (215).

L'ambient, però, era ja clarament hostil a les forces que, escassament uns mesos enrera, havien presentat una amenaça formidable al règim. La seu central de COSATU i la del Consell

Sudafricà de les Esglésies van ser destruïdes per explosions que ningú no va reivindicar, però que apuntaven incòfusablement a les forces de seguretat. La ressaca post-revolucionària arribava a la guerrilla de l'ANC, que va començar a afuixar el ritme d'atemptats i accions des de l'exterior. Tots els indicis suggerien que, de no produir-se algun fet miraculós, l'Au Fènix tornaria a quedar calcinada per uns quants anys més. L'editorial de la revista oficial del Congrés, *Sechaba*, sentenciava; "Una cosa és clara: la lluita en els propers anys serà dura i costosa, i requerirà un sacrifici enorme" (216)

Davant la crisi, va obrir-se en les files cartistes un intens debat sobre si era pertinent o no sol·licitar l'inici de negociacions amb Pretoria. Les eleccions de 1987 havien confirmat un viratge a la dreta de l'opinió blanca, en obtenir els ultraconservadors de Treurnicht un 26,5 % dels vots. Els dirigents de Lusaka s'inclinaven més aviat per respondre a l'enduriment del règim amb la resistència a ultrança. A la declaració d'Arusha, Oliver Tambo es pronunciava en termes confusos sobre tal opció, afirmant per una banda que mentre Sudàfrica no entrés en un període democràtic no hi hauria cap contacte amb el govern, i dient per l'altra que "...l'ANC mai no s'ha oposat a les negociacions" (217). Les diferències de criteri van reflectir-se a les pàgines de *Sechaba*, on els irreductibles asseveraven que "...no es poden fer truites sense trencar ous", i els conciliadors partien del supòsit que "...la crisi política a Sudàfrica no constitueix una situació plenament revolucionària, en el sentit leninista clàssic" (218).

Enmig de tanta desorientació, el miracle es va produir. El vell Botha, mentre es recuperava d'una embòlia cerebral, va ser foragitat de la direcció del Partit Nacional per un jove tecnòcrata, de ben poca solera reformista, anomenat Frederik De Klerk. La trajectòria del nou líder polític no oferia cap esperança als opositors de l'Apartheid, però en canvi la seva praxi, un cop es va instal·lar al capdavant del partit, va animar l'equip de Tambo a escoltar-se'l. A mitjans de 1989, De Klerk va preparar un viatge a Lusaka, en teoria per parlar amb el President zambian, Kenneth Kaunda. Botha, que ja no era dirigent del partit però sí President del govern, va témer que el seu delfí rebel volgués acostar-se a les oficines de l'ANC. Es va obrir una esquerda important en la cúpula del poder, i la majoria de ministres van fer costat a De Klerk -que va confirmar el seu viatge a Zàmbia. Botha va dimitir.

L'ANC desconfiava clarament de la vocació aperturista de De Klerk. El mes de juny, en el Congrés de la Internacional Socialista, Tambo havia donat el vist-i-plau definitiu a un hipotètic procés negociador, però insistint que abans calia que el govern complís amb certes reformes fonamentals. Poc després, el Congrés adoptava les *Recomanacions Constitucionals*, on especificava les condicions prèvies: alliberament de presos polítics, legalització dels partits d'oposició, fi de l'estat d'excepció, retirada de l'exèrcit, i anul·lació dels judicis polítics i execucions. L'OUA va adoptar les *Recomanacions* en la Declaració de Harare (219). El plenari dels

representants de l'ANC insistia, des de Noruega, que "La recent elecció de F.W. De Klerk com a líder del Partit Nacional no aportarà cap canvi significatiu de política... Els diversos intents de Pretoria per a recuperar la iniciativa estratègica han fracassat" (220).

L'esforç dels darrers anys segurament havia deixat l'històric moviment afectat de cert grau de miòpia. Quan De Klerk va inaugurar el seu primer mandat, el setembre de 1989, la plana major del Congrés es preparava a reaccionar com ho havia fet tantes vegades, davant les maniobres embaucadores del govern: a la defensiva. De Klerk, en canvi, va engegar la locomotora del canvi a l'endemà mateix de jurar el càrrec. Va declarar que volia ser el líder de tots els sudafricans, i "...no només dels que eren representats al Parlament", i que el seu objectiu consistia en aconseguir que "...tots els sudafricans, d'una forma justa i equitativa, esdevinguessin part activa en la presa de decisions" (221).

La revolta que havia fracassat des de baix era a punt de començar des de dalt, i l'ANC no se'n volia adonar. La seva popularitat, la llarga història de lluita, l'experiència d'una decepció rera l'altra, van estendre la sensació que tan dolces paraules no podien ser sinceres. L'exhauriment de la dècada dels vuitanta tampoc no el permetia col·locar-se en posició d'avantatge. Trigaria un temps a copsar l'abast del seu error de càlcul, i vacil·laria encara uns mesos a reprendre la iniciativa. Per aquelles ironies de la vida, l'enlairament final cap a la llibertat no havia obeït a un tret de sortida propi, sinó al pragmatisme dels fills d'aquells que, anys enrera, l'havien proscrit.

El vol de la llibertat (1989-1994)

Hem intentat descriure com, després de gairebé un segle d'oposició, l'ANC i les forces afins havien arribat al punt culminant de la seva confrontació amb l'estat. En la dècada dels vuitanta, el front cartista s'havia quedat a un pas de la revolució social; i quan semblava que el règim estava disposat a cedir, aquest havia reaccionat, només per encetar el seu propi *hara-kiri* al cap d'uns mesos. No hi ha dubte que el procés, vist a certa distància, podia semblar insòlit: tots dos bàndols, just quan es capbussaven en l'abisme d'un conflicte civil, s'havien trobat amb l'obligació de retrocedir i conformar-se amb una sortida pactada.

El Congrés havia jugat amb totes les seves cartes en el trepidant període 1984-86, i amb un encert notable. Havia perfilat la seva política no-racial, convertint la Carta de la Llibertat en la vaca sagrada de la resistència; havia sabut connectar unes bases dinàmiques amb uns líders legendaris, a través d'uns quadres competents a l'interior; havia aconseguit el suport de la jerarquia religiosa, i havia derrotat definitivament el règim en la contesa moral; i sobretot, havia fet valdre el seu llegat com a degà de les forces polítiques sudafricanes, capturant una ascendència pràcticament

hegemònica com a portaveu de la llibertat. Havia topat amb obstacles imprevistos, però, en la construcció d'un model nacional - tot col·lionant contra una incipient *involució blanca* i contra l'irredemptisme zulu- i en les campanyes militars, on s'havia mostrat impotent per a fer-li la més mínima esgarrapada a la potent maquinària bèl·lico-repressiva de Pretoria.

En girar la truita, cap a finals dels vuitanta, el govern havia aprofitat les febleses del Cartisme. L'esgotada UDF havia estat esclafada, i les plataformes sindicals i religioses que havien pres el relleu no havien pogut recuperar l'aire desafiant dels anys precedents. L'estratègia divisionària, en el foment de conflictes intestins a la massa social africana, havia funcionat prou bé; l'emudiment dels mitjans de comunicació i la interrupció del flux de solidaritat internacional havia estat possible; i el Partit Nacional havia conservat, en el sí de la població blanca i de la classe empresarial, una hegemonia tant o més sorprenent que la del Congrés entre els desposseïts de la terra.

Difícilment es podia parlar obertament de derrota o de victòria en cap dels dos camps; el qual, en realitat, significava que l'oposició havia avançat en relació amb la seva crònica prostració històrica. La fase post-UDF no era comparable al post-Sharpeville o al post-Soweto. L'escac polític era, sens dubte, una novetat. Passada la borratxera de 1984-86, doncs, no era sorprenent que els Cartistes es plantejessin la conveniència d'una fórmula negociada. Mai no havien empatat les seves forces a les del govern: mai no havien pogut parlar d'igual a igual, mai no havien sortit d'una crisi amb tanta solidesa.

El periodista Allister Sparks sosté que, de fet, la mecànica de l'UDF ja havia anunciat un viratge crític en les files centrals de l'oposició: "... no va haver-hi cap pla ordit pels estrategues de l'ANC a Lusaka o l'UDF entre bastidors... Més aviat a la inversa. Les coses van succeir de manera espontània, i en l'huracà dels esdeveniments els líders negres van fer el que van poder per a dissenyar estratègies arran del que s'esdevenia... Confrontació i negociació, fúria i raó. Les tropes de xoc negres atacaven i els dirigents s'oferien per a parlamentar" (222). Els radicals d'esquerra combregaven amb aquesta anàlisi, tot i que denunciaven la via pactista. Per a ells, la direcció moderada de l'ANC no s'havia atrevit a empènyer la insurrecció fins a les darreres conseqüències, en part degut a la seva incapacitat militar, però també a causa d'una secreta predilecció per la sortida pactada: "Què impedia a Oliver Tambo seguir els passos de Robert Mugabe? Certament,... res en la trajectòria del Congrés no ho impedia -i els líders del Congrés, de fet, abonaven un horitzó de negociacions" (223).

La resistència a futures converses s'expressava, o bé a través d'una retòrica forçada, o bé a través de nuclis insurreccionals dins del mateix ANC, agrupats a l'entorn del SACP, i inspirats per les tesis d'un Debray o un Che Guevara. Però la Sudàfrica de Botha ja no era la de Verwoerd, i el món de Gorbàtxov ja no era el de

Brèjnev. Ni tan sols l'ANC de Mandela era l'antic ANC de Mandela. La penya militar-insurgent havia estat desacreditada pels seus fracassos, i els nous quadres de l'UDF, combatius però pragmàtics, homes de fúria però també de raó, eren els qui portaven el pes de l'activitat contra Pretoria. Si alguns il·luminats de l'exili apostaven pel tot o res dels seus somnis, els presidians o els activistes sobre el terreny preferien que s'acabés el malson, encara que fos gradualment (224).

Uns anys després, un destacat militant comunista, Jeremy Cronin, retrataria amb lucidesa la situació d'escac que aleshores començava a fer forat entre els més realistes: "A finals dels vuitanta, l'equilibri estratègic de forces era caracteritzat per: Un moviment d'alliberament que gaudia de molts avantatges sobre el règim... un alt nivell de mobilització i desobediència de masses, que havia acorralat l'Apartheid... un món arrengrerat contra l'Apartheid... Al mateix temps, els canvis operats a Sudàfrica havien complicat les coses per a l'ANC... la lluita armada ja no augmentava... La crisi en l'Europa de l'est... exercia noves pressions... forçant l'acomodació a una cultura emergent de *democràcia multipartidista*... L'Apartheid ja no podia governar a l'antiga manera... Alhora, el moviment d'alliberament no tenia la capacitat immediata d'enderrocar el règim... Tots aquests factors van preparar l'escena per a una resolució negociada del conflicte sudàfricà" (225).

Per què dintre, doncs, quan va sonar l'hora de la veritat, els prohoms del Cartisme no es van llançar de cap a la mar de promeses de De Klerk? A què es devia tanta vacil·lació, tanta inseguretat, quan finalment semblava que el règim allargava una mà conciliadora i es disposava a parlar? La influència dels més irreductibles, a Lusaka, ofereix una explicació parcial, però ja hem vist com ells mateixos es planyien de la seva marginació front a la cúpula moderada del moviment. La pervivència d'una retòrica revolucionària, en la tradició opaca de Tambo, potser contribuïa a difondre una falsa imatge rebeca d'una organització que, en el fons, es delia per acudir a les tertúlies de De Klerk.

En realitat, les aparents carabasses inicials de l'ANC responien a dos fets irrefutables. En primer lloc, els dirigents més hàbils i clarividents, tant del Congrés com de l'UDF, eren a presó: això no impediria la interlocució del govern amb Mandela, per exemple, però el propi Mandela preferia respectar la legitimitat dels homes de Lusaka, i sabia que qualsevol acord personal precipitat hagués posat en perill la sagrada cohesió del moviment (226). La paràlisi cerebral de Tambo, a partir de novembre de 1989, va exacerbar encara més la clàssica torpesa de la *nomenklatura* exiliada, en posar les converses en mans d'Alfred Nzo, un vell estalinista d'escasses llums. Quan De Klerk va voler contrastar els seus projectes amb persones de certa credibilitat, va haver de recórrer a homes d'església: Tutu, Boesak, etc...

En segon lloc, cal entendre que el Congrés tenia totes les virtuts dels avis, però també tots els defectes. Era una organització vella i experta, i per tant intrínscament desconfiada. La primera reacció, quan algú anunciava l'arribada del llop, era no creure-s'ho. Massa

vegades, al llarg de la seva dilatada existència, havia caigut en el parany de les grans esperances i de les falses promeses. Els anys li havien fet aprendre la lliçó de la paciència, i havia incorporat fins al moll dels ossos l'oculta convicció que el temps, necessàriament, acabaria jugant al seu favor. La pressa era l'enemiga de la saviesa. La plana major no era cega, és clar, i probablement entenia que alguna modalitat de transició política era a punt d'arrencar; però segurament també intuïa que el procés seria llarg i ple d'entrebancs, que la juguesca de De Klerk no era del tot sincera, i que el millor atac era una defensa a ultrança.

El columnista Allister Sparks va captar, altra vegada, la sensació d'incertesa malfiada del moment, quan manifestava: "...al llindar dels noranta, la dècada de transició és a punt de començar. Serà una dècada confusa, plena de sortides falses i fracassos... Tindrem més constitucions estrambòtiques i esperpèntiques, maquinades per a compartir el poder sense perdre el control" (227). Sparks no va errar el seu pronòstic: el procés seria laboriós i difícil, encara que no arribaria a esgotar ni mitja dècada. I, en honor a la veritat, les barreres no serien plantades únicament per Pretoria. L'ANC també hauria d'assumir part de culpa en els retards, i reconèixer que la seva incredulitat inicial contindria l'avenç de les reformes. Hauria de passar un temps fins que l'enorme llegat de l'organització, invocat amb tant d'encert en la guerra, fos reconvertit per a la pau.

Just després de l'accés al poder de Frederik De Klerk, l'editorial de *Sechaba* aclaria que el Congrés, de moment, no pensava renunciar a la seva guerrilla: "La lluita armada pretén assolir l'alliberament nacional... i l'ANC entén les negociacions com un mitjà per als mateixos objectius.. Són dues cares de la mateixa moneda" (228). Quan el govern va decidir prendre la davantera, l'octubre de 1989, i alliberà set presoners del grup de Rivonia -entre ells Sisulu-, el Congrés va advertir a la comunitat internacional que no es deixés ensarronar pels gestos simbòlics de Pretoria, i va apostar per una escalada de l'activitat militar. Una cadena de proclames oficials demostren fins a quin punt l'ANC es movava dels primers tempteigs reformistes:

"L'alliberament [dels set] és resultat dels nostres sacrificis. No té res a veure amb els canvis d'actitud de De Klerk", o també "El règim De Klerk no té ni la voluntat ni cap intenció de tocar els fonaments de la dominació i la desigualtat racial", o fins i tot "Les promeses de De Klerk, en el sentit que culminarà la transició en cinc anys, són tan buides com insolents" (229).

El 2 de febrer de 1990, De Klerk provoca un dels moments més dramàtics en la història de Sudàfrica. Al Parlament, proclama solemnement que "El temps de la violència s'ha acabat... L'hora de la reconstrucció i de la reconciliació ha arribat". Mentre en general s'esperava una derogació amb comptagotes de les lleis de l'Apartheid, el President opta per legalitzar l'ANC, el PAC, el SACP i un munt d'organitzacions prohibides. La mesura desencadena un seguit de reaccions positives. Tutu afirma que se li ha tallat la respiració;

Boesak diu que "Si De Klerk ens hagués ofert més, no hauríem sabut què fer-ne"; el columnista socialista Colin Legum escriu que "El discurs valent de De Klerk ha acabat amb l'Era de la supremacia blanca a Àfrica"; un activista s'acosta a l'estàtua del general Smuts, al centre de Pretoria, i el corona amb una gorra de l'ANC (230).

La direcció del Congrés es queda glaçada, i l'únic comunicat que els exiliats són capaços d'improvisar assegura que no pensen traslladar la seva seu central a Johannesburg. Mandela, en contrast, s'entrevista diverses vegades amb el màxim mandatari blanc i coincideix a marcar un període de cinc anys per a la transició democràtica. La premsa internacional crítica la poca agilitat de l'aparell de Lusaka. *Newsweek* sosté la tesi que "De Klerk intenta fer perdre l'equilibri a l'ANC...és gairebé un tòpic en la política sudafricana que els canvis arriben més ràpid i més profunds del que els més optimistes mai no s'haguessin atrevit a esperar... [De Klerk] ha enxampat l'oposició anti-Apartheid a precari, sense saber com reaccionar ni què fer a continuació" (231).

El *Times* de Londres assevera que "L'ANC necessita un estil diferent", i adverteix que "Si l'ANC s'hagués pres seriosament els indicis de canvi, privats i públics, de De Klerk..., la direcció a l'exili hagués retornat a Sudàfrica en bloc, deixant ben clar que s'estimaven més recuperar la iniciativa que no pas esperar que De Klerk digués qui podia i qui no podia tornar". No hi ha dubte que el vell Congrés se sentia més còmode en la tradicional cultura d'oposició vociferant, i que li costava fer-se a la idea d'assumir la seva quota de responsabilitats: si corria, podia ser pitjor. Durant una temporada, era més descansat obrir la veda a la retòrica insurgent de sempre i permetre que els elements radicals campessin a la seva. Però la crítica amiga no parava d'incitar a un canvi d'esperit: "El que ha sofert l'ANC ha estat tan terrible que, si vol, pot inventar-se excuses per sempre més. Però és una temptació que ha d'eludir: ha d'encarrilar la dolorosa transició a la maduresa com a partit polític i, encara més difícil, començar a pensar -i a actuar- com el futur govern" (232).

Escassament una setmana després del primer anunci inesperat, De Klerk es treu un altre as de la màniga: Nelson Mandela, l'home llegenda, serà alliberat. El dia 11 de febrer de 1990, l'heroi deixa la presó de Victor Verster i torna al món dels vius. Aquí, la cúpula de l'ANC, extasiada, es veu obligada a admetre la credibilitat dels canvis, i a reconèixer la valentia de De Klerk. De tota manera, l'editorial de *Sechaba* emet un judici molt ponderat, i insisteix que l'esdeveniment no suposa cap *frontissa històrica*. La revista recorda, en un to marcadament mesquí, que Mandela no deixa de ser un militant enquadrat en l'organització (233).

L'aparició en escena del tòtem ambulant del Congrés, però, no acaba de trencar la tònica vacil·lant del seu moviment. Aviat De Klerk reprèn la iniciativa, i convoca la cimera de Groote Schuur, que produeix un acord on l'ANC pràcticament no cedeix en res significatiu, i en canvi el govern es compromet a decretar una amnistia política i a acollir tots els exiliats sense delictes de sang. La premsa reitera que "Mentre s'accelera el pas dels canvis, Mandela i l'ANC

s'exposen a perdre la iniciativa" (234). Quan Mandela se'n va de gira triomfal pels Estats Units, l'equip De Klerk no perd el temps i prepara, per a l'agost, una segona cimera a Pretoria.

La Declaració de Pretoria ratifica els acords de Groote Schuur i els fa extensius al món de la comunicació, aixecant *de jure* una censura de premsa que en els darrers mesos ja havia estat revocada *de facto*. Finalment, l'ANC es veu obligat a correspondre i adopta una decisió coratjosa, a despit del motí que s'insinua entre els sectors més radicals: la lluita armada és suspesa fins a nou avís. La mesura és un tant ambigua, atès que MK no desapareix, i el moviment es guarda el trumfo de tornar a les armes *si les condicions ho requerissin*. Però a De Klerk no li calen gaire més senyals: les converses per a una Sudàfrica democràtica (CODESA) són convocades a finals d'any (235).

Un nou fenomen contribueix a escurçar el marge d'actuació del Congrés. La guerra civil larvada, que havia anat bullint des de mitjan anys vuitanta, esclata amb tota la seva virulència. El conflicte amb Inkatha, que en definitiva partia de la rivalitat pel control d'una població que aviat decidiria el govern del país, es dispara en espiral a partir de l'alliberament de Mandela. No cal dir que Buthelezi tem la reaparició de l'ídol negre, i es ressent de la seva exclusió en els acords bilaterals entre l'executiu i el Congrés -com ara els de Groote Schuur i Pretoria. Inkatha anuncia la seva conversió en partit polític a escala estatal, i la lluita faccional esclata al Natal i a les rodalies de Johannesburg. La primera trobada entre Mandela i Buthelezi, a principis de 1991, no aconsegueix deturar les matances (236).

De Klerk, mentrestant, avança a velocitat de creuer. El febrer de 1991, deroga tres lleis bàsiques de l'Apartheid: la del registre de la població, la d'àrees de grups i la de la terra, aquesta darrera vigent des de 1913. Com qui diu, només falta esmenar la Constitució per aplanar el pas vers unes eleccions amb sufragi universal. L'ANC respon primer amb una paràlisi muda, i tot seguit convoca *accions de masses* per a forçar la convocatòria urgent d'eleccions veritablement democràtiques. Alguns comunistes, fins fa poc advocats a ultrança del model soviètic, reclamen incoherentment l'*opció Leipzig*, emmirallant-se en les revoltes populars contra els règims de l'est d'Europa. Al mateix temps, però, la formació es veu embolicada en una angoixant batalla contra Inkatha, i és incapaç de fer quadrar la militància, de repartir el nombre esperat de carnets o de promoure mesures concretes per a facilitar la transició. L'únic que s'arriba a fer, l'estiu de 1991, és dissoldre l'UDF, per evitar redundàncies amb un ANC que ja opera obertament (237).

El Congrés no acaba de fer net a casa. Les tensions entre radicals i moderats, entre exiliats i veterans de l'UDF, entre comunistes i liberals, dificulten qualsevol presa de decisions. La *Tendència marxista*, que aparentment s'havia esfumat en la dècada anterior, torna a aixecar el cap. Els rumors sobre una aliança tàctica

amb el PAC preocupen més a alguns que no pas el ritme de les reformes: es crea un Front Patriòtic fantasma que només s'aguanta, sobre el paper, un parell de mesos. En aquest clima un tant confús, l'ANC celebra una Conferència Nacional a Durban -la primera en prop de quatre dècades (238). És la gran oportunitat per posar una mica d'ordre a l'organització: Nelson Mandela és nomenat President, Tambo obté una Presidència d'honor, i la major part de l'equip de Lusaka queda en segon terme. Cyril Ramaphosa, antic dirigent de l'UDF i de COSATU, ocupa la Secretaria General.

A Durban també es clarifiquen una mica les relacions amb el SACP. Diversos personatges continuen mantenint la doble militància, però es demana als dirigents principals que escullin treballar a una de les dues executives. En suma, Mandela aconsegueix apropar l'organigrama al joc de tendències real, i reforçar al capdavant de la formació un equip rejuenit, pragmàtic i sensible a l'atmosfera negociadora. Poc després de la Conferència, a més, es destapa un escàndol que sacseja el panorama polític del país i posa el govern De Klerk en una situació delicada.

El *Guardian* de Londres i el *Weekly Mail* de Johannesburg recullen les declaracions de Nico Basson, Major retirat de l'exèrcit sudafricà. El militar al·lega que el govern ha transferit, en els darrers anys, 100.000 dòlars USA a Inkatha per a sostenir la seva guerra contra l'ANC. Buthelezi desmenteix les acusacions i despatxa al cap de turc d'ofici, però el ministre de l'Interior, Adriaan Vlok, es veu obligat a confirmar-ho. De Klerk compareix per assegurar que els pagaments s'havien interromput el 1990, poc després d'arribar ell al poder, però el mal ja està fet. La bola es va fent gran: al cap d'uns dies transcendeix que la quantitat real, traspassada en tres anys, s'acosta més a la figura de 600.000 dòlars, i que havia anat acompanyada de subministres d'armes (239).

El Congrés, lògicament, denuncia el joc brut de Pretoria i exigeix les dimissions de torn. Per una vegada, però, no cau en la protesta estèril, i utilitza amb intel·ligència l'avantatge recuperat. Les converses de CODESA són reactivades, i l'ANC fa demandes concretes: que el govern abandoni la seva pretensió de formar una presidència col·lectiva i de conservar el dret a veto dels representants blancs -dues condicions que De Klerk havia imposat des del principi (240). La cosa s'anima: el Partit Nacional demana la configuració d'un estat federal, i contraataca convocant un referèndum entre els blancs per avalar, el març de 1992, les reformes democràtiques.

La jugada és arriscada, però és magistral. El Congrés, malgrat el seu tradicional discurs unitarista, no es podrà oposar a un patró polític descentralitzat, que reflecteix millor el caleidoscopi identitari del país. Pel que fa al referèndum, l'ANC es troba ben desorientat. D'una banda, cal recórrer a la recitació fàcil, desacreditant el plebiscit com una *fita racista*, i rondinant que, altre cop, els negres

són marginats de les grans decisions. Però l'ala pactista s'adona que una derrota del sí pot engegar en orris la precària negociació dels darrers anys. Les enquestes indiquen un inquietant 40% per al sí, i Mandela expressa els seus temors obertament: "... De Klerk pot patir una desfeta... i si ens mostrem massa amoïnats en apuntalar-lo, la dreta podria explotar [negativament] el nostre suport" (241).

Finalment, el vot afirmatiu s'acosta al 70%, i De Klerk s'apunta un altre èxit al seu impressionant haver. La comunitat internacional aplaudeix la gosadia d'un home que, a més de transformar el seu partit -l'antic constructor i impulsor de l'Apartheid-, i de recórrer un llarg camí en l'obertura democràtica, ara ha aconseguit que els seus compatriotes blancs, per primer cop en la història, accedeixin a cedir el poder a la majoria. Sembla que el govern recuperi la seva credibilitat, i que les converses puguin avançar de nou, aquest cop amb un ANC més afiançat i segur d'ell mateix. El mes de juny, però, la desgràcia torna a cernir-se sobre el país, quan dotzenes de persones són massacrades a Boiphatong per esbirros d'inkatha. De Klerk s'hi desplaça per aconsolar els familiars de les víctimes, i és apedregat per la multitud. L'ANC acusa la policia de connivència amb l'escamot zulu i es retira de CODESA.

Els radicals del Congrés tornen a despuntar, agrupats rera l'ensenya de la mobilització de masses i la famosa *opció Leipzig*. Són programades un seguit de marxes a les capitals dels bantustans, amb la pretensió d'enderrocar els règims titella antagònics a l'ANC. En la primera manifestació, a les portes de la capital del Ciskei (Bisho), les imprudències dels tabalots de l'ANC es fan pagar amb una important collita de cadàvers. Per a Mandela, i per a la facció transigent del moviment, s'ha acabat la comèdia. El Congrés cancel·la les mobilitzacions programades, i torna a la taula de negociacions, més resolt que mai a evitar el caos i a accelerar l'adveniment de la Nova Sudàfrica.

A finals del 1992, els principals dirigents del Congrés i del Partit Nacional es tanquen en una casa pairal per a embastar el perfil constitucional del nou sistema. Per part del partit governamental, De Klerk i el seu delfí reformista, Roelf Meyer, són els principals interlocutors. Per part de l'ANC, a part de Mandela, Ramaphosa i Joe Slovo porten la veu cantant. La presència de Ramaphosa no és insòlita, ja que l'home era Secretari General des de la trobada de Durban, i a més havia participat oficialment en les converses anteriors. La intervenció de Slovo, President del Partit Comunista i vell cap de MK, resulta més sorprenent. Però Slovo coneix a la perfecció els tripijocs apresos en l'escola estalinista, i és la persona ideal a l'hora de contenir els ànims dels sindicalistes i els sectors militaristes -a través de la corretja de transmissió de Chris Hani, segon en l'escalafó del SACP.

Slovo, per tant, esdevé un dels grans arquitectes del compromís, a la manera de Santiago Carrillo en el procés de transició espanyola.

Quan es convoca la taula multipartidista, el febrer de 1993, la fórmula màgica suggerida per Slovo ja ha estat cuinada pels dos principals partits: el poder blanc renuncia al dret de veto i accepta el sufragi proporcional, mentre l'oposició negra s'oblida de l'estat unitarista i consenteix un govern d'unitat nacional, on rera les eleccions hi siguin representades les principals formacions polítiques. L'assassinat de Chris Hani, el mes d'abril, representa un seriós revés per al procés, i està a punt de despertar altre cop les temptacions insurreccionals de l'ala exaltada del Congrés. Sortosament, els culpables del crim són capturats, i és desarticulat el complot de l'ultradreta que pretenia desestabilitzar el curs de les negociacions (242).

A mig termini, val a dir que la mort de Hani contribueix a activar el procés. Abans de l'estiu, es fixa la data de les primeres eleccions multi-racials -per a l'abril de l'any vinent-, i el novembre, queda aprovada la Constitució provisional que ha de regir els destins dels sudafricans en els propers cinc anys. Sudàfrica haurà de convertir-se en un estat semi-federal de nou regions, sense bantustans i amb un govern de coalició obligada que aplegarà totes les forces amb més del 5% de vots. Les decisions s'hauran de prendre per consens, els partits amb més del 20% podran comptar amb una vice-presidència, l'exèrcit i MK es fusionaran, s'admetran 11 idiomes oficials, l'himne i la bandera seran un híbrid dels símbols vigents i dels de la resistència, etc (243).

L'Apartheid ha mort, fruit del compromís. De Klerk entendre el resultat com una victòria personal, ja que s'acompleixen tots els objectius que ell mateix s'havia marcat en engegar les reformes. El Congrés també s'enorgullirà del seu èxit, havent acabat amb el règim odiat i havent assolit també tots els seus objectius: "El 1989, l'ANC va formular les mesures concretes per a assolir la democràcia a través de negociacions: converses multipartidistes per a pactar els mecanismes de transició; eleccions... i un govern interí. Això s'ha assolit a tots els efectes... refermant la victòria de la legitimitat per damunt la il·legitimitat" (244).

Com a la majoria de pactes, tots hi sortien guanyant i perdent. L'organització política més vella d'Àfrica hi guanyava, principalment, la llibertat formal dels negres i l'accés al poder. L'Au Fènix, després de tants alts i baixos, assolía la fita essencial, esperada durant quasi un segle: la plena participació dels africans en els destins de Sudàfrica. Les prediccions d'Alan Paton, citades a l'encapçalament d'aquest capítol, es convertien en realitat.

Hi perdia, a canvi, elements importants però no consubstancials, que el poder blanc es cobrava com a preu de les seves concessions: una revolució econòmica que alterés les desigualtats socials del país, i un model unitari i dirigista que permetés desplegar una política de redreçament nacional homogènea. Per al Congrés i per a l'oposició en general, els factors de llarga durada s'imposaven als més recents o subsidiaris. L'ANC havia jugat a fons amb la seva herència mítica. Fins a cert punt, la memòria li passava factura a

l'antic moviment, i a l'hora de la veritat li ofería el cor del seu llegat, tot exigint l'abandó de vernissos insurgents, socialistes, o jacobins.

L'ARC DE SANT MARTÍ

"Crec que el que realment fa por al govern és que els indígenes puguin, algun dia, convertir-se en blancs". Camperol negre ironitzant sobre la Llei de la Terra de 1913 (1).

"Un amor infinit per la gent negra que rebutgi la humanitat d'altra gent està condemnat. Va ser l'amor infinit dels blancs per ells mateixos el que els va conduir a rebutjar la humanitat de la gent de color i a perdre la seva pròpia humanitat". Carta oberta de E. Cleaver a Stokely Carmichael, 1969 (2).

"Tant per tant, podríem intentar fer enrera l'oceà a cops d'escombra". Jan Smuts, comentant el programa de l'Apartheid propugnat pel Partit Nacional, que el va derrotar l'any 1948 (3).

A principis de segle, tot just acabada la guerra Anglo-Boer, es produïa al port de Durban una imatge insòlita. Milers de xinesos, marejats encara per un llarg viatge que els havia portat des de les costes de Manxúria fins a l'extrem del continent africà, omplien a vessar els molls i es dirigien amb resignació als trens que els havien de conduir fins a les mines del Transvaal.

L'artífex de l'operació havia estat la Cambra de Mines de Johannesburg. Davant l'escassetat de braços provocada per la guerra, i la reticència dels africans nadius per sotmetre's a feines dures i denigrants, els magnats de l'or havien optat per atraure en massa mà d'obra oriental, barata i disciplinada. Els minaires blancs, tot just arribats del front de guerra, abatuts i exhaustes, devien mirar-se l'espectacle amb incredulitat.

El 1904, diverses fonts calculen que havien desembarcat en terres sudafricanes de cinquanta a vuitanta mil *coolies* xinesos (4). No era la primera vegada que es recorria a migracions d'aquell estil. Al llarg del segle dinou, s'havien instal·lat milers d'indis al Natal i al Transvaal, per enllestir les obres del ferrocarril i ajudar en la recol·lecció de la canya de sucre. La seva permanència no havia provocat cap contenció racial de certa magnitud.

Aquest cop, però, les reaccions van ser molt més airades. Els liberals britànics van protestar pel que qualificaven d'esclavatge encobert. Els miners blancs van denunciar la intrusió com a competència deslleial. Els pagesos boers van deplorar la infusió d'un nou element de tensió racial, que s'afegia als existents i accentuava la derrota en una contesa que, en bona part, havien sofert per al manteniment de la supremacia racial.

L'experiment tampoc no va rutilar tan bé com es preveia. En la tònica habitual d'aquestes operacions, els xinesos no havien entès

del tot perquè els embarcaven, i es van sentir enormement decebuts en comprovar la duresa dels treballs que els havien reservat. Un nombre important van desertar les mines, i es van apuntar a la indigència errant o al bandidatge. Els Chinatowns improvisats al voltant de Johannesburg es van convertir en ghettos de delinqüència i de marginació. L'estampa d'orientals depauperats, vagarejant sense rumb per la plana pelada del Transvaal, devia resultar ben insòlita i desoladora.

El 1907, en compliment dels acords de pau, el Transvaal va recuperar cert grau d'autogovern. El govern autònom no va perdre el temps. Pràcticament tots els xinesos van ser expulsats i repatriats al seu país d'origen. Quan es va crear la Unió Sudafricana, tres anys més tard -i el Transvaal va passar a ser una de les seves quatre províncies-, el *problema xinès* havia quedat esborrat del mapa. Només un grapat d'immigrants s'hi havien quedat a viure. Avui, la comunitat xinesa de Johannesburg constitueix una de les més pintoresques de la ciutat.

La fallida importació de xinesos va acabar, doncs, com un episodi curiós en la història sudafricana. Per a molts va representar un respir en la tortuosa configuració d'una societat ben complexa. Hagués introduït un altre element de color en l'embolicat caleidoscopi racial del país, i qui sap si les lleis de l'Apartheid haguessin hagut d'afegir una categoria més a la seva perversa i intricada catalogació de grups.

Val a dir que, amb xinesos o sense, començar un llibre sobre Sudàfrica amb un glossari de termes racials, a mode d'apologia, constitueix un acte de fe indispensable per a l'autor cautelós. En cercles progressistes, cal demanar perdó per pronunciar els apel·latius *Bantú, Indígena, Negre i Blanc, no-blanc, no-europeu*, etc... L'Apartheid ha fet tant ús i abús d'aquests mots que han caigut en el més ignominiós descrèdit. "Digue'm quines paraules utilitzes i et diré qui ets", sembla que t'adverteixin tot just trepitges terra sudafricana.

Es tracta d'una disputa a escala internacional, influïda pels apòstols de la *correcció política* nord-americana i altres corrents aficionats a la semàntica. Però és també en bona part una disputa parroquial, marcada per les obsessions i els tics racials d'una societat obcecada pel seu passat recent. La Llei de Registre de la Població, aprovada el 1950, era un dels fonaments legals de l'Apartheid. Classificava als sudafricans com Indígenes (amb subdivisions ètniques), *Colorejats* (mestissos, indis i altres) i Europeus. La percepció d'una societat composada de grans blocs racials ja era corrent abans de la llei, i ho segueix sent avui, de forma oberta o encoberta.

Es pot discutir *ad infinitum* -i de fet hi ha experts que hi han dedicat manta pàgina i esforç (5)- sobre la vigència de les

catalogacions racials clàssiques. El govern De Klerk, el 1994, encara definia la població segons característiques físiques, tot i l'intent d'apropar-se a definicions acceptades per la comunitat científica internacional, i malgrat l'abolició quasi total de l'aparell discriminatori legal (6). Però els mateixos moviments d'alliberament tampoc no s'han abstingut d'emparar-se, sota un o altre llenguatge, en la diversa realitat racial del país.

El consens general és que al país hi cohabitaven quatre grans blocs racials: africà, indi, mestís (*coloured*) i blanc, agrupant-se els tres primers grups sota la denominació de *negres*, introduïda amb èxit pel moviment Consciència Negra als anys setanta. És corrent l'ús dels termes esmentats entre la majoria d'analistes, i és a partir d'aquesta classificació que es construeixen els discursos polítics, fins i tot els de caràcter emancipador.

Òbviament, tal acceptació no implica que les categories siguin considerades rígides i inamovibles, com pretenia el Partit Nacional en el passat. Les fronteres són difoses i impossibles de dibuixar amb certesa. L'esquema racial no té perquè coincidir amb l'esquema cultural, lingüístic, ètnic o de classe. De fet, a Sudàfrica hi coincideix rarament, oferint un combinatòria àmplia i rica de factors d'identitat. Si prenem com a exemple els Afrikaners, veurem que des del punt de vista racial s'apropen a altres blancs, però des del punt de vista etno-cultural s'apropen als mestissos del Cap, que parlen la mateixa llengua, tenen filiacions religioses molt similars, i comparteixen tradició històrica, gastronòmica, esportiva... En el cas dels zulus, en canvi, ens trobem amb un poble que, tot i reunir trets morfològics comuns, es distingeix culturalment d'altres col·lectius africans (7).

Però això no treu valor al factor racial. Potser sí que un determinat ús dels mots predetermina l'enfoc. Ara bé, la manca d'ús de certes definicions també pot abocar al desenfoc, a perdre's en circumloquis feixucs o, fins i tot, a ignorar en l'exercici teòric el que constitueix una realitat en les ments i la vida dels actors socials.

Una cosa és bandejar termes desfassats, que han perdut la seva vigència acadèmica i social. Té cert sentit, sens dubte, aparcar uns usos ambigus de *raça*, com ara en les expressions *raça hispànica*, *raça social* o *raça ària*. En el context sudafricà, sense anar més lluny, els historiadors del tombant de segle parlaven de la confrontació entre les races anglesa i boer. Però renunciar a l'evidència d'una cosa tan òbvia com el color, i en un marc com el sudafricà, on la pigmentació de la pell ha tingut tal impacte històric i polític, sembla una absurda prestidigitació conceptual -entre altres coses, perquè si refusem la visió convencional de la *raça*, ens veurem impotents per a abordar o denunciar el racisme.

De la mateixa manera que quan parlem de classe o d'identitat, no és el mateix l'existència de distincions que la consciència, entre els afectats, d'aquestes distincions. La cohabitació de col·lectius racials no implica directament l'aparició de solidaritats de color, i encara menys de confrontació racial. Els cronistes del dinou ens assenyalen com, malgrat les guerres de conquesta colonial, el racialisme és essencialment un fenomen del nostre segle. Els ens tribals arrossegaven massa animadversió entre ells, i estaven massa aïllats per falques de penetració europea, com per presentar un front comú africà a la desposseïció (8).

Similarment, els colons vivien en societats molt més esblanqueïdes que les actuals. A les granges, els temporers negres treballaven desconnectats els uns dels altres, incapaçs d'organitzar-se en teixits socials per a protegir els seus interessos. A les ciutats, la presència africana era negligible en termes numèrics i, sobretot, de potencial associatiu. A les acaballes del dinou, es calcula que a la zona minera de Johannesburg no hi havia més de 13.000 africans, front a 51.000 blancs i uns quants milers d'indis (9). El *swartgevaar* (perill negre) que els abanderats de l'Apartheid esgrimien per a captar el suport de les urnes blanques, no manifestaria les seves facultats hipnòtiques fins al 1948. Ben bé fins a la segona guerra mundial, la majoria de blancs s'amoïnaria més pels seus propis litigis ètnics i de classe que per la contenció dels nadius.

Els pocs experiments integradors no havien funcionat mai. Sir George Grey, governador del Cap, va intentar a mitjans del segle dinou portar a la pràctica un projecte d'interpenetració colonial, similar al que havia implantat amb èxit a Nova Zelanda. Però els xhosa de la Cafraria britànica no eren els maoris. Eren gelosos de les fronteres que havien establert amb vessament de sang, i no volien ni participar en una societat aliena ni compartir unes terres comunals més aviat escasses. Els colons europeus tampoc no volien ficar-se en camisa d'onze vares (10).

En general, la segregació *de facto* era palpable, tot i que la modernització i la industrialització trepidant del país s'encarregarien de capgirar-la en poques dècades. Abans de la unificació de Sudàfrica, el dret a vot era restringit entre els africans més com a estranys que no pas com a lacais. Entre les quatre colònies que conformaven l'actual territori de Sudàfrica, només la del Cap havia aplicat una política més agosarada, concedint el sufragi als assimilats amb prou capacitat adquisitiva. Anthony Trollope, un viatger anglès il·lustrat, opinava el 1877 que les forces de mercat i l'imperi de la *lex britannica* acabarien per imposar un vot de tipus censitari a tot el territori (11).

No va ser així. La irrupció en massa de mà d'obra africana a les zones blanques activaria el pas de la segregació *de facto* a la *de jure*. A finals del dinou, un quart de l'electorat del Cap era

d'extracció africana, i un altre terç d'extracció mestissa (12). Gradualment, la legislació va anar encongint aquestes proporcions, fins que l'any 1936, just abans de la supressió definitiva del vot negre, el seu pes relatiu havia davallat respectivament a un 2'6% i un 5'9% (13). A les 3 altres colònies, el vot negre ja era inexistent quan aquestes es van incorporar com a províncies en la nova Unió Sudafricana (14).

Dos fets havien trasbalsat els esquemes racials d'unes terres on, en acabar el segle, negres i blancs portaven vides quasi divorciades. D'una banda, el descobriment de minerals preciosos, primer a Kimberley (1870) i després a Johannesburg (1886), precipitaria l'adveniment de la industrialització, desvetllant unes forces de mercat que actuarien en direcció oposada al que havia vaticinat Trollope. D'altra banda, la guerra Anglo-Boer (1899-1902) desembocaria en la pau i la reconciliació entre tribus blanques, que es produiria en bona mesura a costa de les tribus negres (15).

La Unió Sudafricana (1910) naixia del pacte del diable entre britànics i afrikaners: els territoris del nord renunciaven a la sobirania, però imposaven al Cap el seu model d'exclusió racial, i des d'aleshores la supressió dels darrers vestigis liberals del sud només havia de ser una qüestió de temps. Aviat s'estendria també el model supremacista a la indústria, davant el temor dels obrers blancs de perdre els seus privilegis, i al camp, on els grangers farien pinya per evitar la fuga dels seus empleats a les ciutats o a les finques negres -desnonades a partir de 1913.

De tota manera, el paroxisme del color no arribaria fins al 1948, amb l'accés del Partit Nacional (NP) al poder. Les ferides obertes entre blancs a la guerra Anglo-Boer no es tancarien fins que la majoria dins de la minoria (els afrikaners, aproximadament un 60% dels blancs) no se sentís còmodament instal·lada al poder (16). La pressió provinent de sectors negres organitzats no serà percebuda com una amenaça fins passada la segona guerra mundial.

L'eliminació del vot i la segregació residencial permetran, a la població d'origen europeu, viure en el miratge d'una *Sudàfrica blanca* fins que les mobilitzacions populars dels 40s -liderades pel Congrés Nacional Africà (ANC)- els demostrin el contrari. L'accés al govern de la facció dura agrupada a l'entorn del NP de D.F. Malan i la secreta *Afrikaner Broederbond*, seran en bona part el producte d'una alarma estesa per l'*enfosquiment* de les ciutats i dels sectors productius. Les tendències feixistitzants encara s'aguditzaran amb la successió de Malan, sobretot amb H.F. Verwoerd, obertament racista. La ideologia supremacista de Verwoerd, font de la legislació segregadora, de la supressió dels opositors liberals, de l'ensenyament per separat, de la censura de premsa, de la bantustanització, etc., portaran Sudàfrica a frec del totalitarisme (17).

Malgrat que entre els blancs el sentit del vot no sempre implicarà connivència moral (18), i que sovint trobarem l'excepció del dissident blanc que confirmarà la regla, el context suau esbossat serà el que marcarà la vida de l'ANC des dels seus inicis. El sorprenent és que les agressions de l'Apartheid i dels seus antecessors, tot i provocar importants filons de pensament i acció racialista entre la població negra, hagin engendrat un poderosíssim filó conciliador, de tendència multi-racial o àdhuc no-racial, constatable en multitud d'iniciatives polítiques i present de forma majoritària a l'ANC. Com diria Govan Mbeki, "Tres segles de racisme i opressió dels negres pels blancs no han pogut convertir als negres d'aquest país en xenòfobs racials" (19).

Més endavant mirarem d'esbrinar com i perquè sorgeix aquesta resposta integradora a la desintegració racial. Una explicació plausible seria que, precisament, l'oposició intenta apuntalar els seus arguments en l'afirmació -més que en la pura reacció maniquea-, i s'esforça en no caure al parany del joc racista animat per l'Apartheid. Però caldrà veure també fins a quin punt l'agermanament entre tots els colors de l'Arc de Sant Martí serà una expressió retòrica o, al contrari, es traduirà en realitats palpables dins dels moviments anti-apartheid.

Per exemple, el primer ANC no serà una força ni clarament exclusionista ni netament integracionista. Sota el vel del nacionalisme africà s'hi ocultaran temptacions de caire racialista. Els nacionalistes africans no plantejaran ni reivindicacions lingüístiques ni culturals, guardant distàncies amb els patrons clàssics del nacionalisme en altres latituds. Tal i com ens indica l'historiador i polític Leo Kuper;

"El concepte de nacionalisme es reserva a moviments de consciència i organitzacions del poble africà a Sudàfrica. La seva base és, doncs, una percepció d'identitat racial comuna, un sentiment compartit de subordinació, i un status civil comú en la societat sudafricana. No hi ha ni una llengua tradicional ni una cultura tradicional comunes, i el territori comú és aquell establert per la incorporació dels diversos grups africans en la Unió Sudafricana... Els seus objectius, front a d'altres grups, varien del desig per la cooperació inter-racial a relacions més exclusives" (20).

La plena incorporació de representants de grups no-africans a l'òrbita del Congrés trigarà molt a produir-se. El pacte inter-racial no es tancarà fins als anys cinquanta, i la fusió definitiva en una sola organització haurà d'esperar fins als vuitanta. Fins aleshores, el col·lectiu indi mantindrà les seves pròpies formacions d'emancipació política -encara es mantenen, de forma testimonial, avui en dia-, que connectaran amb l'ANC de manera tàctica. A desgrat de la forta influència de Gandhi a l'oposició en general, la formació d'un front cohesionat entre els seus deixebles de diversa pigmentació es farà pregar (21).

En el cas dels mestissos, la convergència serà igualment difícil. Els *afrikaners bruns* no s'arregleraran de forma significativa amb els africans fins que els seus germans de pell blanca, a partir dels cinquanta, els repudïin en la Llei d'Àrees de Grups (1950) i en la supressió final del vot mestís (1956). En el moment actual, la comunitat de sang composta encara es debat entre la co-optació al privilegi blanc o la solidaritat amb la desposseïció negra (22).

El racialisme dels primers homes del Congrés és fàcil de desqualificar. Però cal admetre que aquells notables del "nacionalisme africà", que en alguns casos van estar a punt de caure en la temptació d'una veritable segregació (és a dir, d'una ja inconcebible separació entre iguals), vivien massa a prop del paradís pre-colonial. Per a ells, el manteniment de la puresa racial no era necessàriament l'avantcambrà de la subjecció. Què hagués passat si els Xhosa, Zulu, Pedi, haguessin obtingut protectorats i ens externs a la Unió entre blancs? Fins a cert punt, els processos de Basutolàndia-Lesotho, Betxuanalàndia-Botswana o Swazilàndia podien abonar aquesta visió (i per als més ingenus, potser també la creació de reserves al Transkei i Zululàndia).

La realitat econòmica es va ocupar de desmentir el somni d'una segregació justa. I aquest fet, que va accentuar el racisme dels dominadors, va escanyar el racialisme dels dominats. L'Apartheid va imposar un divorci racial injust, basat en la fragmentació i la dependència dels negres. Des d'aleshores, la tendència majoritària entre les races damnades ha estat el voler reparar el cisma amb propostes de reconciliació.

Totes les relacions entre cossos propers contenen elements de repulsió i d'atracció. El novel·lista Can Themba al·lega que l'horror professat pels africanistes al magnetisme sexual d'un cos blanc és, simplement "...una mentida pietosa i altament cultivada davant l'evidència d'un suplici diari al carrer i al cinema" (23). El mateix podríem dir dels blancs que han defensat a capa i espasa la Llei de la Immoralitat: els obstacles legals no han reeixit, precisament, a refredar els impulsos libidinosos trans-racials.

El fenomen pot ser traslladat a l'arena política. La història de l'ANC és en bona part una crònica d'amors i odis a poca distància. Contradiccions emotives ben profundes es manifesten al moviment, quan l'escola racial és superada per la multi-racial, i aquesta per la no-racial. En un moment donat els blancs, en genèric, poden ser escarnits com a casta dominadora i estulta. Tot seguit, es pot passar a l'adulació més desenfrenada per aquells blancs que es passen, o són susceptibles de passar-se, al camp de la dissidència.

El racisme blanc, que així mateix conté impulsos d'atracció i de rebuig, ha quedat més frenat davant un precipici de terror. Terror a la diferència i al desconegut, ben cert, però també a la venjança, a

la inferioritat numèrica i a l'eliminació en l'igualitarisme (24). Si el blanc s'ha refugiat molt més en la segregació desigual, és perquè es reconeix més fràgil, minoritari i foraster. Els negres, en canvi, són conscients en darrera instància de la seva superioritat: la seguretat que el temps juga al seu favor els fa més propensos a una solució no-racial.

Això no vol dir que els ciutadans de pell clara no siguin capaços de superar les seves pors i embarcar-se en l'aventura de la reconciliació. De fet, la recent transició impulsada per De Klerk sembla que apunti en aquesta direcció. Caldrà veure si, com advertia el patriarca zulu Msimangu -personatge de la novel·la d'Alan Paton *Flora, pàtria estimada*-, aquest viratge sentimental no haurà arribat massa tard:

"Tinc un gran temor al cor, que un dia quan ells [els blancs] es decideixin a estimar, nosaltres ens decidim a odiar" (25).

Racialisme (1912-1950) -

Walter Rubusana va ser el primer -i fins a 1994 l'únic- parlamentari africà escollit a Sudàfrica (26). A l'endemà de la seva elecció, l'any 1910, va declarar que la seva gent admetia la superioritat de la raça blanca; tot el que demanava era igualtat d'oportunitats i una porta oberta a l'emancipació dels seus (27).

L'actitud de Rubusana era típica de l'èlite africana del tombant de segle. La norma consistia en tractar els blancs amb contenció, tacte i tolerància. Però el fet mateix d'haver-se presentat a la cita electoral representava tota una revolució en l'àmbit esquifit de la política negra. En la propera convocatòria, John Tengo Jabavu, màxim exponent de la línia servil i pactista, va disputar-li l'escó. La divisió del vot africà va acabar en l'elecció d'un candidat blanc. Així s'acabava un episodi fugaç en la història del parlamentarisme sudafricà. Al cap d'uns anys, la llei impediria que qualsevol negre votés o es presentés en les eleccions dels blancs.

Fins aquell moment, la classe política africana havia eludit accions desafiantes. L'esmentat Jabavu, un home amb vocació de cacic al Cap oriental, sempre havia estat partidari de mantenir-se al marge de la participació activa, utilitzant el minso pes electoral africà per decantar els resultats cap a candidats blancs ben predisposats. La pau entre anglesos i boers, com ja hem indicat, es va fer en bona part a costa dels interessos negres. La creació de la Unió Sudafricana, el 1910, va confirmar aquesta tendència. I la reacció dels dirigents africans no es va fer esperar: primer, l'acció agosarada de Rubusana; dos anys després, va ser fundat el Congrés Nacional Nadiu Sudafricà (SANNC), precursor directe del Congrés Nacional Africà (ANC).

La compra-venda de vots negres per a partits blancs continuaria fins als anys vint, però el SANNC ja marcava l'ascendència, en els reduïts cercles de la classe mitjana africana, de tesis exclusivistes. Ningú no podia promoure millor els interessos africans que els africans mateixos (28). Si Boers i Britànics havien creat el seu parlament, els indígenes responien amb un Congrés amb pretensions de representativitat (29). L'orgull africà rebrotava, reprenent el discurs autosuficient de les esglésies etiòpiques (30) i anotant els èxits del Congrés Indi fundat per Gandhi el 1894 (31).

El procés de gestació del SANNC, emperò, no havia estat unànime. Jabavu, molest per l'elecció de Rubusana a una circumscripció que considerava féu personal, va renunciar a qualsevol participació en el projecte. Tampoc el va acabar de convèncer l'àmplia convocatòria de figures aristocràtiques i il·lustrades, que l'hagués relegat a la simple posició de *primum inter pares*. Va al·legar que el nou Congrés no centrava les seves activitats en les tasques de lobby i en la persuasió dels polítics blancs més dialogants, i va empescar-se un Congrés de Races Sudafricà per fer la guitza als seus col·legues (32).

Des del mateix moment de la seva creació, el SANNC va intentar fer tornar Jabavu al corrent majoritari. Dos intel·lectuals joves, Sol Plaatje i Pixley Seme, van ocupar respectivament els càrrecs de Secretari i Tresorer. Rubusana no va ser nomenat President: en part per deferència envers Jabavu, es va escollir John Dube, un pedagog zulu, aleshores relativament desconegut, que no havia ni assistit a la Conferència inaugural. Però no va servir de res. Aviat Jabavu trencaria definitivament amb el SANNC, i arruïnaria la seva carrera política, arran del posicionament en relació amb la Llei de la Terra (1913).

La llei en qüestió era producte, en realitat, del compromís entre dos corrents oposats dins la classe política blanca. Entre aquells idealistes que s'inclinaven per una partició total, que impedís la supeditació dels africans, i els partidaris d'una integració total orientada a la supeditació econòmica (33). En les seves clàusules, la llei preveia la creació de reserves africanes (inicialment, un 8% del territori) on s'hi protegien els drets comunals. A la resta de Sudàfrica, els negres no podien posseir ni llogar terres.

El SANNC s'hi va oposar frontalment. Els seus membres es debatien entre els que acceptaven el principi de la segregació però no la cessió als d'algunes llenques de terra ridícules i ermes, i els que rebutjaven el mateix esperit de la llei. En tot cas, els líders del Congrés no conservaven lligams o hipoteques polítiques amb estadistes blancs, que haguessin impedit una vehement denúncia del projecte.

Jabavu sí que en conservava. Les seves connexions amb destacats membres del partit governamental no li van permetre

reaccionar amb la fermesa o la independència suficient. Malgrat la insistència dels prohoms del SANNC, va plantar-se tot defensant les bones intencions dels seus mentors blancs. Era patent que s'equivocava. El 1914, com ja hem assenyalat, es va presentar a les eleccions pel seu districte, en competència amb Rubusana. Va treure molt pocs vots, però els suficients per robar la majoria a l'ex-diputat i permetre l'elecció d'un blanc. Ràpidament, Jabavu va ser esborrat del mapa polític. Va perdre la clientela i el prestigi. Poc abans de morir, va rebutjar la Llei de la Terra: ben pocs se'l van escoltar.

El furor desencadenat per la llei de 1913 no va extingir-se amb l'extinció política de John Tengo Jabavu. Era unànime el sentiment que la llei suposava un cop baix als anhels emancipadors enarborats pel SANNC. Però mentre alguns la desterraven per improcedent i racista, altres la consideraven simplement insuficient. Estava en joc la filosofia del moviment. Calia apostar per una segregació justa, o per la supressió de tot model segregador? La majoria dels dirigents es movien amb una incòmoda ambigüitat.

Sol Plaatje, que el 1913 va recórrer el país de dalt a baix per examinar els efectes de la llei, es va convertir en un detractor furibund de la separació racial. Les imatges penoses de jornalers voltant pel país, expulsats de terres que havien conreat durant més d'un segle, el van convèncer que cap disposició legal, cap solució de despatx, podia justificar tal patiment (35). Val a dir que, malgrat les evidències, l'opinió de Plaatje era minoritària a l'organització -i a més ben poca cosa podia fer des d'Anglaterra, on havia estat comissionat per pressionar el govern imperial.

Va recaure en John Dube, flamant president del SANNC, el galdós privilegi de sostenir les tesis racialistes. L'home havia rebutjat les provisions de la llei, així com les conclusions de la Comissió Beaumont, encarregada de delimitar l'extensió de les reserves africanes. Al seu entendre, les concessions no assolien, ni de bon tros, el mínim nivell per a satisfer les necessitats de les comunitats autòctones. Però se li va acudir introduir al Congrés el debat sobre el principi de segregació, que ell advocava. Això va obrir unes disputes que s'allargarien molts anys i que retardarien l'aprovació de la Constitució fundacional del SANNC fins a 1919 (36).

En el cas de Dube, no es tractava tant d'exclusivisme racial com de solidaritat comunal, evocadora de les societats tradicionals africanes. Pixley Seme, el Secretari General, el va secundar, amb un africanisme que clamava per desvetllar la consciència de raça (37). Fins i tot es creia compatible la separació territorial amb certa representació directa al Parlament. La protecció de les àrees tribals no tenia perquè implicar un obstacle en la promoció dels africans assimilats -és a dir, en la promoció social de personatges com els que lideraven el Congrés (38).

La majoria dels membres de l'executiva del SANNC advocaven per una versió ampliada i idealitzada de les tesis del govern, no pas per un rebuig frontal. Dube va denunciar la llei, amb un punt d'ironia, per poc segregacionista:

"No expressem cap protesta contra el principi de segregació, en la mesura que pugui ser aplicat de forma justa i practicable. Però no entenem com és possible, amb aquesta llei, aconseguir una separació entre les races més gran que l'actual. És evident que l'objectiu d'aquesta llei és generar mà d'obra tot suprimint els mitjans d'independència i de superació. Aquests treballs forçats de salaris magres i rendes altes no portaran a la separació, ans a una barreja de caràcter perniciosos entre ambdues races" (39).

Cal admetre que, per banda africana, hi havia encara un cert grau d'ingenuïtat en moltes actituds. En una de tantes consultes encarregades pel govern, els militants del SANNC del Natal van declarar que, si realment el que es pretenia era separar les races, calia reunir una Convenció representant a tots els afectats per arribar a un acord de consens (40).

El conflicte va degenerar l'any 1917 en un enfrontament intern. Quan es va comprovar que la Comissió Beaumont traduïa els preceptes de la llei en la creació d'unes reserves molt exigües, l'ala radical capitanejada per Makgatho va captar una majoria dels militants i va fer fora els moderats. Dube va convertir-se en el cap de turc i fou cessat, cedint el pas al mateix Makgatho. La nova executiva, curiosament molt similar a l'anterior, va rectificar els seus plantejaments i va desterrar el principi de la segregació (41).

Dube no havia pretès condemnar els seus conciutadans a la submissió eterna. Més aviat considerava que les masses tribals havien de recloure's en un procés aïllat de canvi social lent, abans d'exposar-se a la intromissió d'una cultura i d'una economia agressives, més poderoses que les cultures i els mercats propis. No volia ni sentir parlar d'equiparació, ja que al seu parer, la fusió en un sol sistema polític deixaria els africans en la més absoluta indefensió. Primer calia alfabetitzar, evangelitzar i enriquir: només aleshores, de forma gradual, podien començar a introduir-se en la societat sudafricana alguns indígenes emancipats (42).

Defenestrat de la direcció del Congrés, Dube va tornar al Natal i va elaborar les seves teories. En un entorn cada cop més marcat pels antagonismes de classe, va advocar per la *retribilització* dels africans, en un intent per repescar les virtuts tradicionals del paradís perdut. És clar que la recepta no funcionava per a tothom: contingents importants de negres s'estaven occidentalitzant, o -usant els seus termes-, destribalitzant. Per a aquests darrers, era menester trobar un sistema que els incorporés plenament a la vida urbana i industrial, sense discriminar-los (43).

Als anys trenta, Dube es va allunyar encara més dels seus antics companys de fatigues. Va acceptar la supressió del cos electoral negre al Cap -a aquelles alçades, poc més que testimonial-, si s'ampliaven les fronteres de les reserves i si les hi concedien una major autonomia. Amb aquesta perspectiva, va arribar a fer campanya amb el govern, fins que va adonar-se que les contraprestacions que ell exigia no serien mai concedides. Va acabar els seus dies, com Jabavu, en l'oblit, menyspreat pel govern i marginat pels dirigents negres del moment (44).

Però la polèmica no havia quedat esbandida. Certament, la Constitució del SANNC apostaria, el 1919, per "... descoratjar i contenir el racialisme... assegurar l'eliminació del racialisme... agitar i advocar amb mitjans justos la supressió de barreres racials en els terrenys polític, educatiu i industrial" (45). Però la mateixa Constitució reservava l'afiliació en el moviment a membres de les races *aborigens*. El Congrés també criticaria amb rotunditat la Llei d'Afers Indígenes de 1920, que introduïa uns Consells especials per africans i unes Conferències consultives entre els líders africans i el govern; però, altre cop, en la pràctica acabaria participant en els esmentats consells i conferències (46). El veterà Plaatje, tot just retornat d'ultramar, agrairia calorosament la possibilitat d'establir canals de diàleg amb el govern, mal que fos sobre la base de la segregació racial.(47).

La Llei d'Àrees Urbanes de 1923, que intentava regularitzar la situació dels ghettos negres, va ser força ben acollida en les fases preparatòries. Però quan va ser publicat el text definitiu, es va tornar a armar l'escàndol. La dinàmica era similar a la de la llei de 1913: acceptació condicional, per a alguns malfiada i per a d'altres sincera, d'unes promeses de millora social entre els africans - sempre partint del reconeixement de la segregació-; i tot seguit, una grandiosa frustració i disgust pels termes exactes de la llei.

Potser aquesta llei no era intrínsicament tan perversa com l'anterior, i sembla que efectivament va aportar mesures de sanejament, control i ordenació dels barris negres (48). Ara bé: el document final aprofitava per rescindir els drets dels propietaris africans en zones urbanes, i malgrat que entre els negres no hi abundava l'hisendat de finques urbanes, la maniobra va ser entesa com un engany més del govern. La conferència anual del Congrés -rebatejat com ANC des de 1923-, va aprovar, entre la indignació general, una resolució exigint que es respectessin els principis democràtics d'igualtat i l'extensió de ciutadania a totes les races (49).

La gota que va fer vessar el got fou la publicació, el 1925, de les proposicions electorals de l'aleshores Primer Ministre Hertzog. La desconfiança dels homes del Congrés va encendre's com una flamarada en comprovar que es pretenia eliminar el vot africà a la província del Cap, equiparant-lo al règim de les altres províncies, i disposant la creació d'un Consell Representatiu Indígena de

caràcter no-vinculant. Només Dube i algun despistat van escoltar seriosament els projectes de Hertzog. Les Conferències consultives nascudes a recer de la llei de 1920, i que s'havien anat celebrant de forma periòdica, es van convertir en veritables camps de batalla. El govern les va suspendre, i només s'atreví a convocar-ne una més -la darrera- al cap de cinc anys (50).

Un discurs de Hertzog, l'any 1929, va reblar el clau de la intransigència separadora. L'al·locució esdevindria el *Manifest Negre* del Partit Nacional; l'eix principal del discurs -"Mantinguem Sudàfrica com a terra de blancs"-, augurava l'adveniment de l'Apartheid (51). La segregació de mutu acord es convertia en una impossibilitat, perquè una de les parts no era escoltada i perquè era palès que separació i dominació eren concebudes com una mateixa cosa. A partir d'aquell moment, s'imposava el repudi al racisme, bé a través de la defensa a ultrança d'una societat multi-racial, o bé pel recurs al racialisme negre, combatiu i profètic, abanderat de la supremacia negra (52).

Les dues vies cohabitaran, dins de l'ANC, fins després de la segona guerra mundial. Inklusivisme i exclusivisme, potser amb un lleuger predomini de la segona opció, es disputaran l'ascendència entre les noves fornades del moviment. Val a dir que, malgrat tot, no quedarà descartada la col·laboració puntual amb les autoritats, de la mà dels antics patriarques conciliadors i d'alguns inklusivistes. Ens trobarem davant un cos polític eclèctic on, més enllà de la desconfiança radical en les intencions del govern, s'explotarà un possibilisme derivat de la pròpia feblesa objectiva. Com veurem més endavant, la denúncia i l'exasperació no impediran la participació en algunes institucions segregades.

La via integradora es manifestarà sobretot a partir d'influències externes. Un dels seus exponents serà l'escola dels Consells conjunts (*Joint Councils*), endegats al Natal l'any 1924 pel doctor americà James Aggrey, i finançats per la Phelps-Stokes Fund. Aquests grups de debat i d'ajut inter-racial, marcadament cristians, sostinguts per liberals blancs i amb forta implicació de veterans de l'ANC, conduiran el 1929 a la fundació de l'Institut de Relacions Racionals (SAIRR) -que encara existeix avui (53).

Un altre impuls multi-racial arrencaria de les relacions amb l'Organització política Africana (APO). Sota una denominació equívoca, aquesta força representava els mestissos del Cap, dirigits pel carismàtic Dr. Abdul Adurahman. L'APO va permetre l'afiliació d'africans, i un grapat d'activistes de l'ANC s'hi van apuntar -com ara Sol Plaatje (54). Cap als anys 20, un nombre reduït de mestissos va correspondre tot participant en les activitats del Congrés (55). Els mestissos no es veien afectats per les lleis electorals de Hertzog, però Abdul Adurahman va entendre que la seva parròquia entrava en llista d'espera per a la propera retallada. El

1927, tots dos moviments van muntar la primera d'un seguit de Conferències No-europees, amb resultats irregulars (56).

La darrera influència, possiblement la més important i sens dubte la més perdurable, fou la del Partit Comunista (CPSA). No és aquest el lloc per a descriure la història del CPSA, però ni que sigui de forma passatgera, cal ressaltar l'impacte damunt el Congrés d'aquesta formació afiliada al Comintern. Partint d'un grupuscle ortodox, pal·ladi de l'aristocràcia minera blanca, el partit esdevindria en pocs anys un propagador entusiasta de l'educació i l'emancipació política dels africans. En la dècada dels anys vint, va ser la primera força a reclamar l'extensió del vot a tots els ciutadans, i a reivindicar la creació d'una *República Negra* socialista.

La militància d'africans va créixer espectacularment en el CPSA, i alguns membres van compaginar una doble militància al Congrés. El 1927 van contribuir a l'elecció de Josiah Gumede com a President de l'ANC. Gumede no era un bolxevic: tot i així, va accedir a visitar Moscou i va defensar uns postulats que admetien les contribucions de radicals blancs (57). La col·laboració es va estroncar poc després, quan els exclusivistes van contraatacar amb els suport dels *camises velles*, fent fora Gumede i escanyant, de passada, les relacions amb l'APO (58). L'ampli front multi-racial preconitzat pel CPSA hauria d'esperar èpoques millors (59).

Un poderós corrent racialista, aquesta vegada bel·ligerant amb Pretoria, s'instal·lava en el Congrés. Dos processos externs havien alimentat la tendència exclusivista. El primer fou l'ascens fulgurant de Clements Kadalie i la seva Unió de Treballadors Industrials i Comercials (ICU), que en qüestió de mesos va esdevenir la formació sindical i política més forta entre els africans. Kadalie, un sindicalista controvertit, va adoptar un discurs furiosament anti-comunista i africanista abans d'ensorrar l'ICU i la seva pròpia trajectòria en un pou sense fons financer i organitzatiu. Però l'experiment fugaç de Kadalie havia servit per divulgar un segon corrent, aquest cop procedent de l'altra riba de l'Atlàntic (60).

Marcus Garvey, l'excèntric profeta de l'*Apartheid negre*, del retorn a Àfrica i de l'imperialisme bru, tindria un impacte legendari a Sudàfrica. Els missatges ponderats de Booker T. Washington i la Phelps-Stokes Fund, o el panafricanisme intel·lectual de W.E.B. Du Bois, penetrarien només en l'epidermis de les capes il·lustrades de la població negra.(61). El Garveyisme, en canvi, s'escamparia a partir de Ciutat del Cap, primer féu de l'ICU, i de la mà de Kadalie encendria les passions d'una massa humana assedegada d'utopia. Garvey tindria una visió personal un tant pintoresca dels *indígenes* sudafricans -i dels pobladors de la resta d'Àfrica-, però el seu evangeli seria assumit sense reserves en una societat marcada, com als Estats Units, per un fort desenvolupament capitalista i per importants conflictes de color (62).

L'Associació Universal per la Millora dels Negres (UNIA), fundada per Garvey, va establir algunes branques a Sudàfrica, i fou coneguda popularment com el moviment d'*Àfrica pels africans* -una expressió que era el slogan principal dels garveyistes. Altres crims de guerra eren *Mayibuye iAfrika* (retorna Àfrica) i *Ama melika ayeza* (arriben els americans). L'introduïdor principal del garveyisme a l'ANC va ser James Thaele, un dandy i doctor en teologia, que en acabar els seus estudis a Nord-amèrica va tornar per dirigir la secció de l'ANC al Cap. Thaele, vestit d'un blanc impecable, es feia dir *Professor* i va intentar convertir-se en una reproducció clònica de Garvey. La seu de l'ANC a Ciutat del Cap - que durant un temps també ho va ser de l'UNIA- fou batejada *Liberty Hall* -com la de Harlem-, i la revista oficial *African World* -en imitació de *Negro World*. (63).

L'esverada direcció del Congrés acceptarà la presència de Thaele com un dic per contenir la infiltració comunista. Rera la defenestració del pro-soviètic Gumede, el nou President (ni més ni menys que un semi-momificat Pixley Seme), atorgarà carta blanca a Thaele per liquidar els rojos i mestissos de la demarcació del Cap. La pugna interna acabarà en una pel·lícula de lladres i serenos, que esgotarà la secció local del Congrés, i desembocarà en la constitució d'un fugaç ANC Independent, connectat amb el CPSA (63).

La conxorxa entre vells conservadors i garveyistes resultarà nefasta per a l'ANC, i per a tota la comunitat africana. Enfrontats amb els comunistes, distanciatos d'altres comunitats racials, barallats internament, el Congrés viurà uns anys realment baixos. Ben bé fins a la dècada dels quaranta, el balanç de l'organització no oferirà gaire més que la dinamitació de qualsevol iniciativa competidora que mirés de formar fronts amplis, pluri-ideològics i multi-racials contra la dominació blanca.

Aquesta tònica resultaria francament perillosa a partir de 1935, quan semblava evident que les lleis Hertzog, superats uns llargs tràmits parlamentaris i esmenes inacabables, serien finalment aprovades. A correccita, l'ANC, l'APO, les engrunes de l'ICU, el CPSA i altres col·lectius van convocar la Conferència Plenària Africana (AAC). Era l'aplec més ampli i ambiciós de l'opinió negra que mai s'havia vist al país (64). Fins i tot un Jabavu (fill de John Tengo) va presidir les sessions. Les protestes eren clares i inequívokes:

"Les propostes per a l'establiment del Consell Representatiu no són acceptables a aquesta convenció, atès que pretenen substituir el sufragi indígena al Cap... La segregació política de les dues races només pot ser duta a terme amb justícia a través de la creació d'estats separats i això, ultra ser indesitjable i impracticable, no és contemplat en la llei" (65)

Les lleis Hertzog entren en vigor el 1936, i les tensions comencen a aflorar dins l'AAC. Els dirigents històrics del Congrés, patidors de mena, s'amoïnaran per la pèrdua de protagonisme personal, per la co-optació d'altres grups racials, i per la dilució de l'ANC en la nova plataforma unitària. Progressivament, aniran abandonant la Conferència, que sobreviurà com a organisme permanent, però en mans de nuclis trotsquistes i de mestissos radicals. Cap als anys quaranta, l'AAC es transformarà en el Moviment d'Unitat No-europea (NEUM), limitant-se a una clique intel·lectual centrada al Cap (66). El Congrés es replegarà ràpidament al terreny exclusivament africà.

Les iniciatives comunistes també seran torpedejades. A remolc de la consigna staliniana de crear Fronts Populars, el CPISA s'inventarà un Front Unit No-europeu (NEUF), i una Lliga de Protecció dels Drets Africans. El reverend James Calata, a aquelles alçades Secretari de l'ANC, se'n desmarcarà sense complexos: "Bon vent a tots ells... La meua experiència és que, mentre els grups racials establerts no reconeixin als seus líders, és inútil fer crides a les masses perquè s'uneixin, àdhuc en organitzacions tan atractives com la Lliga de Protecció dels Drets Africans o el mateix Partit Comunista" (67).

Les lleis Hertzog faran ressuscitar els vells fantasmes. Algun tronat de la vella escola, a l'estil de John Dube, s'exclamarà ple de ressentiment: "Per a assolir l'ideal d'una Sudàfrica blanca que no comporti l'esclavatge de la raça africana, ells [els governants] no han de dubtar en establir dos estats territorials sobre una base paritària. El seu sentit de justícia (si els en queda) els hauria de persuadir de cedir la meitat de l'àrea de la Unió tot creant un 'Territori dels blancs' i un 'Territori dels negres'. No poden nedar i guardar la roba. Hauríem de demanar, doncs, que la llei actual fos retirada i reemplaçada immediatament per una altra que apliqués una segregació territorial vertical" (68).

Les tesis segregacionistes, aquesta vegada, serien molt més fruit de la contrarietat, i provinents de sectors minoritaris. Els garveyistes, un tant exhaustes de tanta depuració, havien passat a un segon pla. Els veterans del Congrés, per tant, seran els encarregats de cremar el seu darrer cartutx, tot indicant la línia política a seguir: un refús frontal a la legislació, combinat amb un esforç possibilista per mitigar-ne els efectes i la participació a les institucions racialistes instaurades per les mateixes lleis.

L'ANC demostrarà, amb aquest posicionament, fins a quin punt havia perdut el nord. Candidats seus es presentaran al Consell Representatiu d'Indígenes sota la consigna del boicot a les lleis Hertzog. La via racialista havia arribat al punt de l'esquizofrènia: es rebutjava la segregació del govern, però es prenia part en institucions segregades paral·leles. El Congrés no abraçava obertament la via multi-racial apuntada per l'AAC, però tampoc no abraçava l'exclusivisme fins a les darreres conseqüències -el qual hagués implicat la instauració d'estats a part. Per acabar d'adobar-ho, els set escons del parlament blanc, que Hertzog preveia per a

representar als africans, van caure en mans de comunistes i liberals de conviccions integradores.

Tanta incoherència no va impedir, segons els apologetes de l'ANC, que el Consell d'Indígenes i el grupat de diputats reservats als interessos dels africans no fessin feina útil. Les dietes oficials van servir per revifar l'agònica estructura del Congrés. Els pressupostos per a l'ensenyament dels africans van augmentar sensiblement (69). L'accés d'algun militant de l'ANC al Consell Tribal del Transkei va resultar útil per a la penetració del moviment en sectors rurals molt negligits (70).

Paradoxalment, la contribució més important del Consell d'Indígenes, i d'altres organismes racials on l'ANC hi va prendre part, va ser el seu rotund fracàs: Z. K. Matthews, notable de l'ANC i membre del Consell d'Indígenes, ens ofereix un relat excel·lent de la inoperància d'aquest ens, que atribueix al seu caràcter consultiu (71). Les darreres reunions del Consell van ser, aparentment, d'allò més penoses.

Al plenari de 1946, en un context trasbalsat, consumada la victòria de les potències racistes de l'eix, i en plena vaga de miners negres, els consellers es disposen a carregar amb l'artilleria pesada contra el govern. La seva sorpresa degué resultar majúscula quan es van adonar que l'Ajuntament de Pretoria (controlat pel Partit Nacional) els impedia l'entrada a la Casa Consistorial i els engegava a unes dependències sòrdides on només hi havia lavabos per a blancs. El Secretari d'Afers Indígenes va excusar-se a causa de la vaga i va delegar en un subordinat, que va negar-se a introduir un punt sobre la situació dels miners a l'ordre del dia. Un dels consellers va exclamar amb ràbia; "Ens han ensarronat... se'ns ha demanat que col.laboréssim amb un telèfon de joguina" (72). La reunió va ser ajornada *sine die* : el govern va prometre una sortida honrosa, però el Consell es va volatilitzar rera l'accés del Partit Nacional al poder, dos anys més tard.

Els canvis polítics i socials experimentats a Sudàfrica havien conduït, en la dècada dels quaranta, a aquell *impasse* insalvable. Però la lliçó havia estat ben apresada per l'ANC. L'aventura col.laboracionista i racialista, de moment, s'havia acabat. L'enganyifa del Consell d'Indígenes seria tot un símbol per a les noves generacions que, a remolc de la guerra mundial, alterarien de dalt a baix l'estratègia i la filosofia racial del moviment. Quedava lliure el camí a la col.laboració amb altres races subjugades, i tancades les portes al festeig amb la política supremacista blanca.

Paral·lelament, una evolució de conseqüències inesperades s'havia anat produint en la comunitat índia de Sudàfrica. Des del retorn de Gandhi al subcontinent, el govern havia anat imposant als ciutadans d'origen asiàtic unes restriccions que havien anat

retallant les seves conquestes de principis de segle. La resistència passiva -satyagraha- havia caigut en l'oblit, i a finals dels anys trenta els Congressos Indis del Natal i del Transvaal (el NIC i el TIC), units en un paraigües polític d'àmbit sudafricà (el SAIC) havien romàs sota el control de la burgesia mercadera, poc donada a les mobilitzacions (73).

Coincidint amb la segona guerra mundial, una nova generació de dirigents havia reprès la tradició de resistència del *Mahatma*. El Dr. G.M. Naicker al Natal, i sobretot el comunista Dr. Yusuf Dadoo al Transvaal, engegaven campanyes de desobediència, malgrat les advertències cautelars de Gandhi -que coneixia bé a l'aleshores Primer Ministre, Jan Smuts, i confiava en la seva bona disposició (74). La prudència de Gandhi va desaparèixer després de la guerra, quan Smuts va fer aprovar una llei per als Indis, barreja de les disposicions de 1913 i 1936 per als africans, titllada popularment de *Llei de Ghettos*.

La campanya de protesta es va intensificar, i el 1946 milers d'indis van participar en accions de desobediència que van desencadenar una forta repressió. Els dirigents de l'ANC van expressar mostres d'admiració, i Dadoo va declarar que indis i africans estaven destinats a desterrar les pràctiques feixistes del govern (75).

El Congrés Nacional Africà havia patit, durant els mateixos anys, una evolució similar. El dinàmic Dr. Alfred Xuma havia estat escollit President l'any 1940. Era el primer President que no havia intervingut en la fase fundacional de l'organització, i va imprimir un segell novedós en les estructures i tàctiques del Congrés. Malgrat compartir, inicialment, els recels exclusivistes dels antics dirigents, aviat va adonar-se del potencial d'una col·laboració estreta amb els resistents disciplinats de la comunitat índia (76).

A finals de 1943, Xuma va dotar l'ANC d'una nova Constitució que no impedia, en teoria, l'entrada a militants de qualsevol raça (77). Al document *Reivindicacions Africanas*, que venia a ser una interpretació de la Carta Atlàntica en el context sudafricà, Xuma va insistir a introduir-hi una clàusula que postulava per l'abolició de la discriminació racial en el terreny polític (78). L'home tenia clar que l'ANC havia de continuar sent una formació essencialment africana, com demostraria més tard (79). Però també entenia la contradicció inherent en reclamar la fi de la segregació i mantenir, alhora, un moviment estatutàriament segregat.

Els projectes de Xuma apuntaven més aviat a acords puntuals amb altres col·lectius racials, que poguessin multiplicar l'impacte i la capacitat de pressió dels africans. El 1947 aconseguia que l'executiva del Congrés delegués en un Comitè Permanent facultats per convocar trobades multi-racials, atesa la necessitat de "...lluitar amb tots els no-europeus en un terreny comú per a l'obtenció de la plena

ciudadania". L'ANC es desmarcava, de passada, de la col·laboració amb institucions segregades, endossant als membres del Consell Indígena la responsabilitat de continuar-hi o no (80). Tot seguit, Xuma es va reunir amb els Presidents del NIC i el TIC (Naicker i Dadoo), aprovant una declaració conjunta de cooperació. El *Pacte dels Tres Doctors* comprometia els signataris a impulsar accions combinades, amb l'objectiu d'estendre els drets civils, el sufragi i els principis fundacionals de l'ONU a tota la població (81).

Havia arrencat un procés de convergència que, en els propers anys, portaria l'ANC molt més enllà del que Xuma mai havia pretès (82). La victòria electoral del Partit Nacional de D.F. Malan i l'adveniment de l'Apartheid, que l'imprudent Xuma havia menystingut com una simple variable del model vigent (83), galvanitzarien ben aviat, i en bloc, tota l'oposició de color. Els disturbis racials de Durban, a començaments del 1949, contribuirien a reforçar aquest agermanament embrionari: una simple brega de mercat havia degenerat ràpidament en una escabextina entre indis i zulus, provocant 142 morts i milers de ferits. El Comitè Permanent de l'ANC es reunia amb els Congressos Indis per adoptar mesures urgents, i Xuma declarava compungit:

"El Comitè Permanent apel·la als africans perquè... no es deixin utilitzar per altra gent que desitja promoure els seus objectius polítics a expenses dels africans, tot alimentant l'odi racial... [i] apel·la a la comunitat índia perquè contingui a la seva gent de fer res que pugui abocar a incidents similars i a topades entre les dues comunitats... la situació exigeix una taula rodona entre els líders africans i indis, incloent-hi els representants de sectors comercials indis" (84).

Xuma saltaria de la Presidència el 1949, defenestrat per una generació d'activistes més joves i radicals. La dinàmica vers una àmplia aliança multi-racial s'accentuaria, en bona part gràcies als precedents de col·laboració amb els Congressos Indis. L'any 1951, Yusuf Dadoo s'anticipava als corrents integadors dins l'ANC en proposar una gran Convenció Nacional de blancs, negres i bruns per lluitar contra l'Apartheid (85).

Però abans calia fer net l'ANC d'antics i nous corrents racialistes. James Calata, Secretari General del Congrés durant tretze anys, i que havia abraçat l'Apartheid com una oportunitat per afermar l'autonomia i l'autosuficiència dels africans, va ser facturat amb el Dr. Xuma (86). Selope Thema, militant veterà i editor del *Bantu World*, va fundar un corrent organitzat, el Bloc d'Orientació Nacional, que va trencar amb l'ANC el 1952 i va caure ràpidament en l'oblit. Un grupuscle de doctors herbalistes van crear un Congrés Nacional Bantú, extern a l'ANC i concomitant amb Pretoria, que es va esvaïr com el fum (87).

Totes aquestes faccions denunciaven la promiscuitat política, no només amb altres races, sinó sobretot amb els comunistes, que arran de la segona guerra mundial -i de la presència l'element

soviètic entre els aliats- havien reviscolat amb força renovada. Comunistes destacats havien accedit a les executives del NIC, del TIC i de l'ANC. Per als congressistes de la vella escola, el comunisme era una ideologia estrangera, i els comunistes de color obeïen a les consignes dels blancs del SACP, que segons ells eren els qui, en definitiva, movien els fils de la conspiració.

Curiosament, l'anti-comunisme i el racialisme més furibunds no representarien un repte tan poderós en mans dels *camises velles* com en mans del jovent que, cap a mitjans dels quaranta, fundarien la Lliga Jove del Congrés (ANCYL). La Lliga Jove havia estat acceptada per Xuma com un invent per a curar l'artrosi del Congrés, però aviat va adquirir vida pròpia i va combatre amb energia la línia integradora del President. Capitanejats per Anton Lembede, la Lliga aplegava un grup d'intel.lectuals africanistes que advocaven un ambiciós *Programa d'Acció* i que aviat assumiria un paper central en l'ANC. Figures com Nelson Mandela, Walter Sisulu, o Oliver Tambo, es formarien en un ambient altament crític del joc permès a comunistes i indis en el marc de la coalició emergent.

Repescant el fil del garveyisme (88), els components de l'ANCYL tornarien als slogans d'*Àfrica pels africans* o *Retorna Àfrica*, i lliures de contactes amb radicals d'altres races (89), s'embrancharien en la regeneració africana del moviment. Aquesta filosofia els brindaria una cohesió interna i una empenta important, suficient per a orquestrar el relleu de Xuma, imposar el Programa d'Acció i projectar-se ells mateixos a la cúpula de l'organització.

Ara bé; la realitat sudafricana i la realitat del poder, com veurem tot seguit, els van transformar ràpidament (90). Anton Lembede, l'ideòleg principal, va morir prematurament el 1947. Sisulu, nomenat Secretari General de l'ANC en substitució de James Calata, comprendria de seguida que l'èxit de l'africanisme passava per la col.laboració amb altres col.lectius opositors (91). Mandela esdevindria, amb el temps, el mite vivent de la reconciliació racial. I Tambo acabaria per cedir llocs d'honor en l'organització -que presidiria durant un llarg exili- a comunistes, blancs o negres, i a activistes indis. Els joves africanistes dels quaranta es convertirien, paradoxalment, en els actors principals del pas definitiu al multi-racialisme.

Multi-racialisme (1950-1983) -

El viratge vers la cooperació racial va comptar amb diverses contribucions. Els canvis socials enregistrats a Sudàfrica, producte de l'alteració radical del mercat laboral i d'una redistribució territorial de la població, constituïrien sens dubte el teló de fons més important. Els processos polítics que s'emmarcaren en aquest

context també van ser notables: d'una banda, l'evolució del règim i del cos electoral blanc cap al racisme institucional, i de l'altra, la previsible convergència de les organitzacions no-europees i esquerranes en resposta a la creixent discriminació.

Així mateix, encara que fos de passada, cal recordar que el món que emergeix de la guerra mundial és un món canviat. La victòria dels aliats, les aberracions del nazisme, l'emancipació progressiva dels pobles del Tercer món: tot plegat condueix a una condemna universal del racisme. Per descomptat, algunes actituds discriminatòries subsisteixen, fins i tot en democràcies pretesament modèliques com l'americana. Però el racisme es converteix en un càncer a extirpar, considerat immoral en la conducta tant de persones com de nacions. La nova ètica seria assumida per l'ANC de postguerra, però no per l'Estat. Com diria el periodista Allister Sparks, "Mentre el món es movia en una direcció, Sudàfrica es movia en sentit oposat" (92).

El Congrés dels cinquanta va esdevenir, en molts sentits, un nou moviment, representatiu d'un món nou, una societat nova, una militància nova... (93). Segons alguns cronistes, el moment era propici per abandonar solidaritats de pigmentació i començar a cercar solidaritats de classe (94). Si l'Apartheid s'arriscava a desafiar la comunitat internacional, era perquè el pretext racial resultava rendible amb vistes a l'explotació econòmica. A les files del Congrés, doncs, calia començar a soldar els greuges de color amb els de raça. Així seria, efectivament, a mig termini: però no sense superar abans algun petit obstacle.

El govern, obstinat a facilitar les coses, va il·legalitzar el 1950 el CPSA. En previsió, els propis comunistes ja havien dissolt la formació poc abans, per evitar la confiscació d'arxius i la detenció legal dels seus membres. Bona part dels militants van passar a la clandestinitat, tot accentuant la inclinació d'actuar sota cobert als Congressos Indis i a l'ANC. El Primer de Maig de 1950, els Congressos van convocar accions de protesta contra la prohibició del CPSA, sens dubte esperonats pels comunistes arreplegats a les respectives estructures.

Dins l'ANC, els joves *Lligaires* liderats per Mandela van oposar-se a tals accions. No van aconseguir l'aval de l'executiva, però a canvi van obtenir la proclamació del 26 de juny -una data escollida a l'atzar- com a *Diada Nacional*. El Primer de Maig va resultar tot un èxit, amb manifestacions multicolors com no s'havien vist encara al país. L'economia va quedar gairebé paralitzada, i el govern va recórrer a la repressió salvatge, provocant una dotzena de morts. En conseqüència, la *Diada Nacional* esdevindria més un episodi de protesta contra la matança i contra la supressió del CPSA que no pas, com pretenien els seus promotors, una festa d'afirmació africana -concebuda al marge de consideracions de classe i amb crits com *Amunt, Raça Forta!* (95).

Va ser el signe decisiu. Mandela, Sisulu i els pragmàtics de la Lliga van revisar a fons les seves conviccions racials i el seu anti-comunisme primerenc (96). Van partir peres amb els companys més intransigents, que durant uns anys es limitarien a denunciar complots bolxevics i a llançar invectives contra les manipulacions dels *botiguers* indis.(97) La direcció de l'ANC es va capbussar en la preparació d'una Campanya de Desobediència multi-racial.

La Campanya va ser concebuda per forçar la derogació de les lleis discriminatòries i per conscienciar, amb mètodes pacífics, als electors blancs sobre la perfídia del règim. En aquest sentit, va constituir un cert fracàs: la legislació racista es va intensificar, i els blancs van seguir atorgant majories cada cop més àmplies al Partit Nacional. Però les accions de desobediència, protagonitzades per voluntaris de totes les races, van forjar un maridatge sòlid entre l'ANC i les altres forces que hi van participar. Mandela, com a voluntari en cap, va intimar amb un grapat d'activistes no-africans (98). Els diaris n'anaven plens; i la gent fosca i clara que va anar a petar a la garjola van establir unes relacions de camaraderia que aguantarien fins als nostres dies.

La campanya es va allargar de 1952 a principis de 1953. El fet que s'interrompés en sec a causa d'uns episodis violents -en els quals hi van morir, entre altres, una monja i sis blancs més- va enterbolir-ne l'impacte publicitari. Però la dedicació d'un nucli hiperactiu de dissidents blancs, durant i després de la campanya, va mostrar-se clarament avantatjosa a nivell de recursos. La ideologia dels filàntrops blancs passaria a segon terme, i en canvi els seus donatius, capacitat professional i mobilitat física van resultar preciosos (99).

Val a dir que la cohabitació racial no implicava, de cap manera, la fusió en un sol cos -o ni tan sols l'assoliment d'objectius comuns. En la campanya de desobediència, cada grup desafiava lleis diferents. Mentre els africans contravenien els passis -mesura de control ancestral que només s'exercia en relació amb aquest col·lectiu-, els indis infringien la llei d'Àrees de Grups -versió corregida i ampliada de la Llei de Ghettos-, i els mestissos protestaven contra la imminent supressió del seu dret a vot (100). Era una demostració pràctica del multi-racialisme aplicat a l'extrem: cada organització convocava a la seva clientela, amb consignes concretes, i només es donava una coordinació global en un Consell d'Acció dalt de tot de la piràmide.

La mobilització dels mestissos es va revelar enormement laboriosa. L'antiga APO era en vies d'extinció, i el nucli trotsquista del NEUM (ex-AAC) va oposar-se a la campanya per motius més aviat faccionals. L'oposició a la supressió del vot mestís es va organitzar en dos grupuscles: una Unió Nacional de caràcter conservador, i un Consell d'Acció proper als comunistes. Van ser

aquests darrers els únics que van apostar per la desobediència, aplegant menys de tres-cents voluntaris a la zona de Ciutat del Cap. La comunitat mestissa s'endinsava, plagada de divisions, en una fase crítica, i transmetia certa coixera a la gran aliança anti-apartheid que naixia a recer de l'ANC (101).

Malgrat tot, l'aliança avançaria. Els nuclis exigus de la comunitat mestissa que havien pres part en la Campanya de desobediència formarien l'Organització Sudafricana del Poble Mestís (SACPO), amb l'objectiu immediat de conservar el sufragi -que va ser finalment suprimit el 1956-, però preveient una major integració en l'òrbita de l'ANC. Els Congressos Indis reforçaven la seva pròpia unitat orgànica, amb intencions similars. Els ex-comunistes i liberals blancs van aplegar-se al Congrés de Demòcrates.

Aquest darrer tindria una rellevància especial, a despit de la seva exigüitat numèrica. El 1953 es va fusionar amb grups sindicalistes i la Legió Springbok -un popularíssim club esquerrà de veterans de guerra- per estendre el Congrés de Demòcrates a tot l'estat i crear el SACOD (102). Entre els seus dirigents s'hi comptaven una colla d'afrikaners que trencaven l'abisme històric, que fins aleshores havia aparegut insalvable, entre aquesta comunitat i les formacions africanes. La irrupció del SACOD resultaria cabdal en l'articulació de la nova aliança, i desvetllaria certs recels entre sectors africanistes del Congrés, en aquells moments encara un xic somorts.

A la conferència de Tongaat, el 1954, els quatre Congressos van establir un Consell d'Acció Nacional, amb vuit membres procedents de cada formació. Albert Luthuli, nou President de l'ANC, va ser triat com a cap visible de l'Aliança, dirigint un secretariat que incorporava els Secretaris Generals respectius. El Consell d'Acció Nacional actuava com a simple coordinador dels respectius programes polítics, que seguien essent determinats per les executives de cada força. A aquest entramat s'hi afegiria, a partir de 1955, el Congrés de Sindicats Sudafricà (SACTU), que pretenia acabar amb la situació imperant de racialisme en les lluites obreres (103)

La representació paritària dels quatre elements racials a l'Aliança suscitaria moltes reticències. L'ala irreductible de la Lliga Jove acusaria la nova cúpula de l'ANC de plegar-se a la interferència de sanedrins blancs, mestissos i fins a cert punt també indis que tenien una esquifidíssima representativitat. Però el fet és que la complexa bastida organitzativa de l'Aliança es devia a tics racialistes que encara pervivien en la formació mare. El SACOD ja va proposar que els seus membres es diluïssin en un ANC no-racial. La idea no va prosperar : "...l'ANC argumentava que l'hora d'un sol cos multi-racial i unit encara no havia arribat, i que la fita del no-racialisme podia ser més ben assolida construint bases organitzatives a les comunitats segregades existents" (104).

La perspectiva era clara, si més no per a un Mandela que emergia d'una accelerada metamorfosi, abandonant la closca de l'africanisme a principis dels cinquanta: "En el passat hem parlat de les lluites d'Africans, Indis i Mestissos. Malgrat certes veus que reclamaven un front unit... les diverses organitzacions no-europees es trobaven a milles de distància... Avui parlem de la lluita del poble orpimit que, si bé s'executa a través de les respectives organitzacions autònomes, gravita vers una direcció central" (105). Alguns analistes estimen que, en realitat, el mètode de l'Aliança tenia poca importància en relació amb la finalitat. L'adopció d'una estratègia racial tentacular no enfosquia el fet que l'objectiu final fos unívoc -la supressió de tota barrera de color (106). Potser sí. Però el cert és que la dissolució formal de l'Aliança dins d'un ANC obert a tothom trigaria més de trenta anys. Ni tan sols es va intentar formar seccions a l'interior del Congrés, com s'havia fet amb joves i dones (107). Per alguna cosa degué ser així.

Una de les primeres iniciatives de l'Aliança multi-racial va ser la convocatòria d'una trobada per aprovar un document fundacional. Z. K. Matthews, un acadèmic que havia actuat com a frontissa entre els veterans de l'ANC i la Lliga Jove en l'etapa crítica del canvi de dècada, va avançar el 1953 una idea en el decurs del plenari del Congrés al Cap:

"Som conscients que des d'alguns sectors s'està intentant presentar l'ANC com una organització anti-blanca o subversiva... Contràriament, l'ANC està disposat a treballar amb qualsevol grup per a l'obtenció d'una Sudàfrica més unida, sempre i quan la cooperació es basi en igualtat de drets per a tothom", i "Em pregunto si no ha arribat l'horaperquè l'ANC consideri la convocatòria d'una Convenció Nacional. Un CONGRÉS DEL POBLE, representant la gent d'aquest país sense distinció de raça o color, per esbossar una CARTA DE LA LLIBERTAT per a la SUDÀFRICA DEMOCRÀTICA DEL FUTUR" (108).

La crida no era nova: els comunistes, els diversos experiments unitaris dels anys trenta i el dirigent Yusuf Dadoo -com esmentàvem més amunt- havien llançat al vol propostes similars. El context, emperò, no havia estat el més idoni. Aquesta vegada, la idea va prendre com el foc. En la conferència anual de l'ANC, l'assemblea de membres va instruir la seva executiva perquè afrontés, tot seguit, el projecte de Matthews, en combinació amb la resta de forces de l'Aliança (109).

El Consell d'Acció de l'Aliança es va començar a bellugar. A principis del 1954, editava un fulletó adreçat a *Africans, Europeus, Indis i Mestissos*, on sol·licitava la col·laboració de tots plegats en el procés d'elaboració de la Carta de la Llibertat. En un llenguatge bíblic, s'apel·lava a un futur utòpic que havia de quedar reflectit a la Declaració final: "La Carta de la Llibertat serà la nostra guia a un demà melodiós [*singing tomorrows* a l'original] en què els sudafricans viuran i treballaran plegats, sense amargors racials ni temor a la misèria, en pau i harmonia." (110).

La nova Sudàfrica dels *Cantamanyanes* havia de ser un paradís no-racial. Matthews va insistir que la Convenció fos prou àmplia per encabir-hi a tots els col·lectius, fins i tot els enquadrats en partits externs a l'Aliança. Centenars d'individus i associacions van enviar contribucions per escrit, deixant volar la imaginació. Alguns dirigents fins i tot van veure amb simpatia la idea de formar un govern paral·lel -que no va fructificar (111).

Els militants del SACOD van acceptar encantats el repte de participar en el disseny d'una societat ideal. Van arremangar-se i van ajudar a seleccionar, entre la muntanya de genialitats que havien arribat dels quatre racons del país, aquelles que semblaven més assenyades. S'hi van abocar tant, que la redacció final de la Carta va recaure pràcticament en les seves mans. Quan es va aprovar el document definitiu, el juny de 1955, alguns prohoms del Congrés com Luthuli o el mateix Matthews encara no l'havien llegit (112).

El *Congrés del Poble* es va reunir el 26 de juny de 1955 - coincidint amb la *Diada*- a Kliptown, un suburbi de Soweto. Hi van concórrer unes tres mil persones, potser no tantes com les que s'hi esperaven: entre els assistents hi havia 320 indis, 230 mestissos, i 112 blancs (113). Darrera l'entarimat, hi havia una tela amb el nou símbol de l'Aliança del Congrés: una roda de quatre radis, representant a les quatre organitzacions afiliades (114). No hi van poder prendre la paraula els dirigents més rellevants, que es trobaven sota arrest convencional o domiciliari. Una desfilada de segones figures, de totes les races, va anar passant per la taula per llegir i comentar les clàusules de la Carta de la Llibertat.

La redacció final introduïa cert confusionisme entre raça, color i *grup nacional*. Tot admetent la composició multi-racial de la societat sudafricana, defensava l'equiparació de drets i obligacions:

"Nosaltres, el Poble de Sudàfrica, blancs i negres junts -iguals, compatriotes i germans- adoptem aquesta Carta de la Llibertat... els drets del poble seran iguals independentment de la raça, color o sexe... Tots els Grups Nacionals tindran els mateixos drets! Existirà el mateix status als organismes de l'Estat, als tribunals i a les escoles, per a tots els grups nacionals i races... Tots els grups nacionals seran protegits per la llei contra els insults a la seva raça i al seu orgull nacional... La instigació i la pràctica de discriminació i odi nacional, de raça o color serà delictes castigable. Totes les pràctiques i lleis de l'Apartheid seran eliminades... Lluitarem per aquestes llibertats, colze a colze, al llarg de les nostres vides, fins que haguem conquerit la nostra llibertat" (115)

En el moment de la seva aprovació, la Carta va despertar de forma insòlita la imaginació de tots aquells que van participar-hi, tant en la seva elaboració com en el seu bateig. Mandela l'aclamaria com "...el repte més seriós i formidable a la política racista i anti-popular" (116). Luthuli assumiria sense reserves el redactat, incorporant-lo al seu discurs ferm i respectuós, molt donat a prèdiques utòpiques; "... el Congrés creu en una societat comú i manté que

els ciutadans d'un país, independentment de la seva raça o color, tenen el dret a participar plenament en el govern i en el control del seu futur" (117). L'Aliança del Congrés passaria a conèixer-se popularment com *Aliança Cartista*.

El primer miratge, derivat d'aquella cruïlla històrica, seria pensar que el govern estava disposat a prendre's la Carta de la Llibertat, o la mateixa Aliança del Congrés, com un repte seriós i de futur. Les hosts de Luthuli mostraven un paral·lelisme sorprenent amb els seguidors de Martin Luther Jr., a l'altra banda de l'oceà. El reverend King havia rebutjat l'exclusivisme *irreal* de Marcus Garvey, havia propugnat l'harmonia inter-racial amb un missatge fortament moralista, i el Juny de 1956, mentre el Congrés del Poble es reunia a Kliptown, encapçalava accions de desobediència a Montgomery, Alabama.

Però el moviment dels drets civils afro-americà reclamava l'aplicació estricta de la Constitució: l'ANC va haver d'inventar-se'n una d'extra-oficial. King va arribar a entrevistar-se amb els presidents Kennedy i Johnson. Ni Luthuli ni Mandela van aconseguir que Verwoerd se'ls escoltés: l'un aniria a parar a la presó i l'altre moriria, equipat amb un espectacular Nobel de la pau, en arrest domiciliari (118). Una altra distinció important consistia en un simple joc de xifres: els negres americans eren una minoria acomodada en el sistema, mentre que els negres de Sudàfrica eren una majoria. El seu accés a les urnes hagués significat, de manera quasi automàtica, un president negre.

Conscients dels temors que la marea negra -el *swartgevaar* d'antuvi- suscitava en la classe dominant, els dirigents del Congrés estaven disposats a concedir una fórmula gradualista i imperfecta del seu model polític ideal. Luthuli estava obert a un sufragi censitari, acompanyat de qualificacions econòmiques o educatives (119). Mandela va suggerir l'atorgament de 50 escons africans, que augmentarien a mesura que el sistema s'estabilitzés (120). La porta es va mantenir oberta, amb el govern i amb l'oposició parlamentària blanca, fins després de Sharpeville, quan la lluita armada ja estava en boca dels exasperats líders de l'ANC (121).

A finals dels cinquanta, un seguit d'experiments de diàleg inter-racial s'estavellarien contra la intransigència del govern i, en certa mesura, també contra la miopia voluntarista del Congrés. L'Institut de Relacions Racionals (SAIRR) convocaria discussions privades entre notables africans i afrikaners conservadors. El desembre de 1957, les esglésies organitzaven una conferència multi-racial, a la qual s'hi van absentar els calvinistes. L'equivalent pro-governamental del SAIRR, el Buró d'Afers Racionals, va preconitzar trobades confidencials amb Luthuli, Mandela, Tambo, Xuma i fins i tot alguns africanistes convençuts, amb l'objectiu de pactar una fórmula de segregació justa que pogués resultar atractiva alhora a Pretoria i a alguns negres (122).

L'esforç resultaria del tot inútil. La conversió dels blancs auspiciada per l'Aliança del Congrés no enganyava a ningú, més enllà d'alguns dels seus propis membres. El SACOD no representava altra cosa que sectors molt marginals de la població blanca, i les simpaties dels electors envers el Partit Nacional no tocaven sostre -ans al contrari (123). La resposta més tangible del govern al Congrés del Poble havia estat la detenció massiva dels assistents més destacats, tot acusant-los d'alta traïció.

Els famosos Processos de Traïció van començar a finals de 1956, rera la detenció de 156 líders de l'Aliança Cartista. Van allargar-se més de quatre anys, i van acabar amb una resolució absolutòria per a tots els acusats. El ministeri fiscal havia volgut demostrar la intenció hostil implícita en la Carta de la Llibertat, ja que s'hi advocava el canvi de sistema. Els arguments es van desmuntar, però el govern va aconseguir un segon objectiu, més pervers i subtil: immobilitzar als dirigents de la coalició inter-racial que emergia amb força.

Observadors pròxims a l'ANC valorarien els efectes positius dels Processos. La presència al banc dels acusats de blancs, negres i bruns recalca el caràcter obert de l'Aliança. La premsa internacional se'n feia ressò. Els inculpats divulgaven als quatre vents la seva fe cega en la reconciliació nacional (124). Però la veritat és que les profecies no havien de ser ben acollides en terra pròpia. La presència de blancs al moviment continuaria essent testimonial i marginal.

Un altre fenomen, en canvi, prenia embranzida a recer dels judicis i de la repressió del govern. L'al·legada presència desproporcionada de blancs i indis en l'Aliança, i la immobilització dels dirigents principals a causa dels Processos, projectava al primer pla el flanc radical del Congrés. A finals dels cinquanta, bona part de les cèl·lules locals de l'ANC, sobretot a l'àrea de Johannesburg, estaven en poder de joves africanistes que no havien emprès el camí de Damasc de Mandela, Sisulu, Tambo i companyia (125).

Els artífexs de la Carta de la Llibertat es defensaven, des del Jutjat o les cel·les de detenció preventiva, de les acusacions dels africanistes. Un dels membres del SACOD ho analitzaria així en retrospectiva:

"Certament, hi havia molts liberals blancs que s'esforçaven persistentment a influir els líders de l'ANC envers la moderació i la cautela. Però aquells eren blancs d'un altre tarannà, comunistes i demòcrates convençuts, que eren actius a l'interior del moviment d'alliberament. Es pot acusar a aquells de diluir la lluita?... Un raonament més versemblant seria que la mera presència de blancs a la cúpula del moviment causava malentesos entre les masses, incapaces d'identificar-se plenament amb un moviment que conferia tal status a individus de la classe dominant... El moviment potser es mostrava massa ansiós en oferir una imatge no-

racial, perdent en consonància part del seu impacte com a força d'emancipació dels africans, del component principal en la lluita" (126).

El 1957, l'ANC aprovava una nova Constitució que substituïa la del Dr. Xuma. S'hi introduïen algunes concessions als africanistes, com ara el reconeixement oficial de la Lliga Jove, el suport explícit als processos d'independència africans i mecanismes de consultació amb les bases. Però el text es reafirmava en els postulats de la Carta de la Llibertat i del multi-racialisme, que havien d'abocar a una societat unida i no-racial (127).

A les acaballes de la dècada, el relatiu fracàs de les campanyes orquestrades per la direcció (contra la demolició de la barriada de Sophiatown, contra la Llei d'Ensenyament Bantú, contra els augments en transports...) va fer vessar el got. Els africanistes, des del seu féu de Soweto, i encapçalats pels tabalots Josias Madzunya i Potlake Leballo, van iniciar l'assalt a la cúpula del Congrés. La seva pretensió era reviuire les gestes de la Lliga Jove de deu anys enrera, entrar a sac als òrgans de decisió, recuperar el Programa d'Acció d'Anton Lembede i desactivar l'Aliança Cartista.

Més endavant mirarem de relatar la peripècia filosòfica dels africanistes, però de moment els despatxarem tot ressaltant que el seu setge a les estructures de l'ANC no va reeixir. L'executiva d'aleshores, més experta i amb més recursos, va desactivar l'ofensiva. En un seguit de reunions tempestuoses, on no hi van mancar les amenaces i les bastonades, i on l'habilitat maniobradora de Tambo va quedar ben palesa, el sector Cartista va imposar les seves tesis (128). L'Abril de 1959, els dissidents van crear el Congrés Panafricanista (PAC) i, contra tot pronòstic, van elegir el -relativament - moderat Robert Sobukwe com a President.

La confrontació estava servida, tant entre els mateixos africans com amb el règim. El PAC va fer una crida, la primavera de 1960, per a una crema massiva de *passis* a tot el país. La resta de la història és coneguda: el govern va reaccionar amb extrema duresa, i va massacrar més de 70 manifestants, la majoria d'ells a Sharpeville (129). El somni de la reconciliació racial rebia un revés en plena cara. L'ANC i el PAC, entre recriminacions mútues, eren prohibits i marxaven cap a un llarg exili.

Els militants del PAC sostindran que el funcionament feixuc de l'Aliança, així com l'hipoteca d'altres grups racials als interessos genuïns dels africans, havien imposat una línia allunyada del que reclamaven les bases, massa tova i massa poc combativa front a l'enduriment del règim. Els quadres de l'ANC associaran, en canvi, la font principal de feblesa a l'escissió dels africanistes, opinant que el seu gran error va ser no enfortir encara més l'Aliança, presentant una coalició compacta davant les investides del govern

(130). El geni i figura de Mandela abonarà la línia multi-racial, sovint amb profecies que faran història:

"Al llarg de la meua vida m'he dedicat a la lluita del poble africà. He combatut la dominació blanca, i he combatut la dominació negra. He cultivat l'ideal d'una societat lliure i democràtica, en que totes les persones poguessin viure en harmonia i igualtat d'oportunitats. És un ideal que espero poder assolir i gaudir. Però si molt convé, és un ideal pel qual estic disposat a morir" (131).

Els dos moviments tindran més de trenta anys per reflexionar sobre les seves equivocacions. Mentrestant, Verwoerd desplegarà amb confiança el seu projecte de *desenvolupament per separat*. La instauració dels bantustans anirà evolucionant, a partir de les antigues reserves, en una versió a la baixa del que havien demanat els antics racialistes del SANNC. Fins ben poc abans de la independència nominal del Transkei -a la qual seguiran les del Ciskei, Bophutatswana i Venda-, l'oposició creuria que la fragmentació de Sudàfrica no passaria de ser un *farol* en la màniga de Pretoria. Aviat es podrà comprovar l'obstinació del premier sudafricà: Verwoerd fins i tot proposaria la constel·lació d'una sèrie de pàtries bantús, incloent-hi Botswana, Lesotho i Swazilàndia, a més dels bantustans, que faria net el cor de la Sudàfrica blanca (132).

La bantustanització desterrarà qualsevol noció de *segregació justa* que pogués quedar entre la resistència, tant dins de l'ANC com del PAC. Al mateix temps, activarà la denúncia per part de sectors liberals blancs, desolats pels fets de Sharpeville però de reaccions més aviat lentes. Aquests nuclis, aplegats a l'entorn del Partit Liberal des de 1953, s'havien mantingut distants d'uns Cartistes que consideraven afins als comunistes. A remolc dels esdeveniments de principis dels seixanta, reforçaran les seves conviccions no-racials i en contra de l'Apartheid. Tindran un abanderat de luxe en l'escriptor Alan Paton, que havia saltat a la fama mundial amb el seu *best-seller*, la novel·la *Flora, pàtria estimada*.

Paton havia escrit el 1955, en relació al Congrés, paraules plenes d'escepticisme: "Líders africans declaren que el Congrés és per a tot Sudàfrica, no només per als africans. S'oposen diametralment a l'Apartheid. Són certes aquestes declaracions? Estic segur que en bona part sí. Ho seran sempre? Resposta, no ho sap ningú." (133). A partir de Sharpeville, ell i tota una generació d'il·lustrats emprenen seriosament la via del somni no-racial. Es tractarà, de moment, d'una petita revolució entre intel·lectuals, primer anglòfons i tot seguit afrikaners, que no es reflectirà en els sufragis. El mateix Paton sospirarà: "Tots vivim al mateix país, i en canvi permetem als nostres fills que creixin en la més absoluta ignorància dels seus futurs conciutadans... si no juguen junts avui, es mataran els uns als altres demà" (134).

La petita revolució de la *intelligentsia* blanca vindrà acompanyada d'una evolució acadèmica d'intramurs. En el món de

la historiografia, es produirà un viratge notable quan alguns investigadors comencin a recuperar el passat africà, tot centrant-se en els precedents històrics de concòrdia racial. Fins aleshores, els cronistes del passat sudafricà s'havien amoïnats més a retratar el món dels blancs, i els africans només hi apareixien en cas de conflicte. Aquesta escola, avui ja clàssica, de Macmillan, De Kiewiet i Wilson/Thompson, derivarà aviat cap a les tesis dels radicals marxistes, que optaran per supeditar la confrontació racial a la lluita de classes (135).

El 1968, el govern arremetrà també contra els dissidents blancs. La Llei de 1950 ja havia prohibit, d'un cop de ploma, qualsevol veïtat de tendència marxista. El 1968, la Llei Preventiva d'Interferència Política farà il·legals les organitzacions de composició multi-racial. El Partit Liberal de Paton, pràcticament l'única formació que a aquelles alçades entrava en contradicció amb la llei, va optar per dissoldre's (136).

La desintegració dels liberals deixava al darrera, tal i com pretenia el règim, un rastre devastador. A partir d'aquell moment, l'entesa política entre persones d'un o altre color passava a constituir delictes. Només era viable a l'exili o en la clandestinitat. Així ho va entendre Bram Fischer, un brillant advocat que havia treballat en una pila d'encausaments contra membres de l'Aliança Cartista. Fischer, descendent d'una família de notables afrikaners, va ser acusat de pertànyer al Partit Comunista: el 1964 es va demostrar la seva culpabilitat. L'home es va escapar i, en lloc de marxar, va optar per quedar-se al país treballant en la il·legalitat. Poc després fou detingut altra vegada, i els seus ossos van acabar florint-se literalment a presidi (137).

Podem esmentar un grapat de casos similars als de Paton o de Fischer. El cas és que, progressivament, un nucli cada cop més ampli i qualificat de blancs abraçaven la causa multi-racial, fins i tot posant la seva vida en perill. L'ANC prendria bona nota del fenomen. De tota manera, la defecció del PAC i les dificultats de les primeres independències de signe panafricanista (sobretot la Ghana de Nkrumah, 138) havien posat les coses molt més fàcils als integracionistes. I un altre element, connectat amb la trajectòria de Fischer, rebrotaria durant aquests anys per alimentar la criatura Cartista: el renaixement dels comunistes, ara agrupats sota les sigles SACP (139).

El SACP s'havia reorganitzat en secret el 1953, arreplegant antics membres del CPSA i optant per actuar, gairebé en exclusiva, a través de les estructures de l'Aliança del Congrés. Fins al 1960 no tornaria a fer pública la seva reaparició, en unes octavetes repartides clandestinament. Bona part dels seus membres, entre els quals ja s'hi comptaven destacats africans com J.B. Marks o Moses Kotane (President i Secretari General del partit, respectivament), però també blancs influents com Joe Slovo (que,

curiosament, ocuparia successivament els càrrecs vacats per la mort dels anteriors) compartirien l'exili amb els dirigents de l'ANC.

La branca armada de l'Aliança, Umkhonto we Sizwe (*la llança de la nació*), comptarà amb un gruix important de comunistes, blancs i negres. En la seva proclama fundacional, s'hi afirmarà amb un punt d'incoherència que "Umkhonto we Sizwe és un ens nou i independent, format per Africans. Inclou en els seus rengles sudafricans de totes les races" (140). La cooperació de la Unió Soviètica, que gràcies als comunistes ajudarà a sostenir l'esforç militar, tindrà el seu pes específic. El suport dels soviètics, que per als africans no deixaven de ser europeus, contribuirà a evitar la degradació de la lluita en una guerra racial. El contacte humà de milers de joves de l'ANC que visitaran la URSS, o dels experts russos que es passejaran per les bases africanes del Congrés, deixaran un apreciat record d'intercanvi multi-racial (141).

El 1969, a Morogoro, Tanzània, s'hi va celebrar una Conferència consultativa de l'ANC. Les resolucions d'aquesta trobada són recordades perquè van reconèixer, de fet, el paper del Congrés com a moviment d'alliberament nacional a l'estil dels que aleshores pegaven fort a Indoxina o a l'Amèrica llatina -amb programes de revolució alhora nacional i social.

Però un altre punt, referent a la composició racial de l'organització, va entretenir els delegats durant força estona. El problema radicava en que, a l'hora d'obrir la missió exterior de l'ANC, els òrgans de l'Aliança Cartista van decidir que cap altra formació afí muntaria oficines paral·leles. O sia: l'ANC, fora de Sudàfrica, s'erigia en representant plenipotenciari de tots els membres de l'Aliança, fossin africans, blancs, mestissos o indis. Umkhonto havia solucionat part del problema en definir-se com a *ens nou i independent*, però en l'àmbit polític els no-africans operaven en una estructura que els rebutjava com a membres de ple dret. La Conferència va resoldre el contenciós admetent a militants de totes les races, traduint així a la pràctica una possibilitat que ja s'havia admès en la Constitució de l'època Xuma (141).

Ara bé: la Conferència va matisar que només els africans podrien accedir a l'executiva de l'ANC -el màxim òrgan de decisió. La precisió no tenia gaire importància en el context de l'exili, ja que l'executiva es trobava disseminada arreu del món i reunir-la era una tasca titànica: un Consell Revolucionari, que si que aplegava personatges d'extracció racial diversa, serviria a partir de Morogoro per curt-circuitar l'executiva. Tres comunistes no-africans, Yusuf Dadoo, Joe Slovo i el sindicalista mestís Reg September, passarien a formar-ne part (143). Però els obstacles formals tornarien a aflorar més tard, en dissoldre's l'esmentat Consell -en bona part, arran de les denúncies de les bases, temeroses de ser dominades per estaments aconstitucionals i farcits de comunistes.

El Programa Revolucionari aprovat a Morogoro -interpretació radical de la Carta de la Llibertat- també es feia ressò del dilema racial, en condemnar per una banda fortament l'Apartheid i sancionar, per l'altra, la coexistència de *collectius nacionals*:

"Un govern democràtic del poble haurà de garantir que tots els grups nacionals tinguin igualtat de drets, *com a tals*, per assolir els seus destins en una Sudàfrica unida. Hi haurà igualtat de status als organismes de l'estat, als tribunals i a les escoles per als africans, indis, mestissos i blancs en la mesura en que afecti els seus drets nacionals" (144).

Aquesta obertura de l'ANC a militants de totes les races, per molt acotada i parcial que fos, tornaria a provocar rebrots de signe africanista. El col.lapse del PAC a l'exili va traslladar a l'interior del Congrés opinions i tendències que, de forma natural, potser haguessin pres posicions en l'organització rival. El moviment estudiantil a Sudàfrica, liderat pel carismàtic Stephen Biko i inspirat per l'escola de la Consciència Negra, també introduiria un element de reflexió en la missió exterior de l'ANC.

A mitjans dels setanta, doncs, coincidint amb els esmentats processos, un col·lectiu de vuit militants signava una proclama que acusava "... una clique no-africana de segrestar l'ANC i intentar substituir la visió nacional de la lluita per una visió de classe" (145). Era un atac frontal als comunistes blancs i indis que comandaven Umkhonto i que havien accedit al Consell Revolucionari. Els signataris del document eren membres de cert renom, i entre ells s'hi comptava Tennyson Makiwane, antic membre de la Lliga Jove, del CPSA i de l'executiva de l'ANC. Sembla que, a més de discrepàncies ideològiques, hi havia un punt de ressentiment personal, atès que tots els dissidents havien perdut pes específic al Congrés després de Morogoro (146). Tots van ser expulsats el 1975: immediatament van fundar un ANC (*Nacionalista*), que faria catúfols poc després.

La història personal de Makiwane va acabar com el rosari de l'aurora. L'ANC va aconseguir reventar totes les ofertes de treball que va rebre de diferents institucions, fins que el 1980 va veure's obligat a instal·lar-se com a alt funcionari del govern del Transkei. Aparentment, allà va actuar contra la xarxa clandestina de l'ANC, el qual va precipitar el seu assassinat a mans d'un escamot d'Umkhonto (147). La defecció del que l'ANC qualificaria com *Banda dels Vuit* tampoc no resultaria gaire traumàtica. En l'ambient secretista i confús de l'exili, la seva denúncia gremial no arribaria gaire lluny: i segons alguns analistes, la seva inconsistència ideològica i programàtica impediria la formació d'un nucli dissident sòlid (148).

La preocupació pel *blanquejament* de l'ANC, però, subsistiria durant un temps. El malestar, combinat amb altres greuges de tipus material, personal i jeràrquic, quedaria palès en els motins d'Umkhonto de principis dels vuitanta, que obligarien a suprimir un Consell Revolucionari controlat, a aquelles atçades, per Joe

Slovo. Alguns teòrics blancs de l'ANC intentarien refredar els ànims tot reconeixent les virtuts de la filosofia de Consciència Negra, sobretot rera els aixecaments de Soweto de 1976:

"...la consciència negra no és una falsa consciència, com asseguren alguns teòrics dogmàtics de la lluita de classes... el seu rol es dirimeix en termes nacionals (racials) més que en termes de classe, perquè així és com es manifesten les contradiccions... Mentre que en un país capitalista madur sense complicacions racials, la consciència econòmica o sindical es manifesta de forma espontània, a Sudàfrica la desposseïció negra és el fet dominant" (149).

La política de convergència racial de l'ANC va tenir els seus dissidents més folclòrics en una penya auto-anomenada *Okhela*, nascuda a l'entorn del poeta afrikaner Breyten Breytenbach. El personatge es revelaria com un excel·lent literat, però com a polític resultaria del tot inepte. A principis dels seixanta, Breytenbach es va afiliar a una ONG radicada a París, que servia de cobertura per a accions de solidaritat amb moviments del tercer món, entre ells l'ANC. El 1973, fundava *Okhela* amb companys afrikaners i es desplaçava a Sudàfrica per muntar un aparell clandestí.

Encara no està clar si Breytenbach va rebre la benedicció de la cúpula de l'ANC: inicialment ell ho asseguraria, mentre que Tambo ho negaria rotundament (150). En tot cas, en trepitjar terres sudafricanes, l'home va ser delatat, jutjat i condemnat a presó per alta traïció. El seu discurs s'orientava a la manipulació de l'ANC per part dels marxistes, i en la tònica multi-racial que, segons ell, havien imposat contranatura al Congrés:

"El Partit Comunista és ...una organització multi-racial, no-racista. Entre els seus membres s'hi compten persones pertanyents a tots els grups culturals, lingüístics i ètnics del país, i exactament en aquest punt és on els meus amics i jo vam percebre que discrepàvem d'ells, no perquè no anheléssim el dia que la raça, el sexe o l'idioma deixessin de considerar-se en formar un partit polític, sinó perquè creïem que el SACP obviava els veritables problemes de la consciència cultural (després de tot, mentrestant havíem tingut el moviment de Consciència Negra!). Pensàvem que en agrupar a negres i blancs d'aquella manera, a aquell nivell, dins la mateixa organització, es reduïa l'eficàcia dels militants perquè es confonien els resultats i es dificultava que la gent (amb la seva experiència quotidiana de l'Apartheid, de les diferències entre experiències) s'identifiqués amb el Partit". (151).

L'esborrany de Manifest d'*Okhela*, que Breytenbach portà a Sudàfrica per a la seva discussió i aprovació, s'expressava en termes similars (152). A l'hora de la veritat, el minúscul esvortó de *Consciència Blanca* s'estavellaria contra les seves pròpies contradiccions. No era concebible un filó racialista format per blancs oprimits, ja que aquesta categoria no existia a Sudàfrica fora de cenacles d'intel·lectuals torturats. Era una iniciativa amb un cap hipertròfic i gens de cos. I la pretensió d'inserir-lo en l'òrbita de l'ANC, que avançava ràpidament cap a postulats no-racials, s'aproximava a la pura demència. Les intrigues que van envoltar la detenció de Breytenbach acabarien d'enterbolir l'afer. A mitjans

dels setanta, entre històries d'infiltració policial i el repudi de l'ANC, el grupscle es va escindir entre partidaris i detractors del poeta, i no va trigar gaire a convertir-se en material de desguàs.

Les opcions exclusivistes -

"Hi ha alguna cosa poc plausible en la idea de mobilitzar una revolució sobre una base racialista per a assolir un objectiu no-racial" (153). La frase és del periodista Allister Sparks, però reflecteix amb prou exactitud la intuïció que, a partir dels anys cinquanta, esbandeix les vel·leïtats exclusivistes en el si de l'ANC. Els fundadors del SANNC no havien sentit, o no havien verbalitzat, aquesta intuïció. Els impulsors de la Lliga Jove no l'assumirien fins arribar a posicions de lideratge. Les diverses escoles polítiques que, en la segona meitat de segle, denunciaran el multi-racialisme de l'ANC, no l'assumiran mai.

Les diferències van aflorar, lògicament, quan el Congrés de Xuma va començar a afermar els contactes amb col·lectius no-africans. La Lliga Jove en fou el primer exponent. Amb el seu *Nacionalisme africà*, els joves lleons de l'ANCYL pretenien dues coses: d'una banda, frenar el curs de la convergència multi-racial, i de l'altra, esgrimir un discurs popular i atractiu que els permetés dinamitzar les bases per preparar l'assalt a la cúpula de l'ANC.

En retrospectiva, sembla clar que la mateixa Lliga contenia dos tipus de personatges, els que feien primar el mòbil ideològic i els que posaven l'accent en les estratègies organitzatives. Els segons, entre els quals s'hi comptaven els pragmàtics Mandela i Tambo, van accedir a llocs de responsabilitat el 1949, i a partir d'aquell moment deixarien caure discretament els seus preceptes africanistes (154). Els primers mantindrien viva la flama del racialisme dins de l'ANC fins a escindir-se en el PAC: la seva força, però, quedaria disminuïda amb la mort prematura d'Anton Lembede. Un nucli reduït a l'entorn d'A.P. Mda s'eixamplaria, al cap d'uns anys, amb la incorporació de Sobukwe, Leballo i una fornada més jove que la dels creadors de la Lliga. Sisulu, que d'arrencada havia simpatitzat més amb aquests sectors, s'aproximaria a les tesis dels pragmàtics en esdevenir el nou Secretari General de l'ANC.

Inicialment, la Lliga Jove centrava el seu missatge en la recuperació de l'orgull africà i en l'autosuficiència dels africans en la lluita (155). A la proposta de les Joventuts Progressistes, d'integrar-se en un ample front multi-racial, respondran que només són partidaris d'acords puntuals, i que "... la cooperació en la fase actual és prematura. Només pot aportar caos, acció ineffectiva i gelosies, rivalitat i suspicàcia mútua" (156). Lembede, just abans de morir, definirà clarament la política de l'ANCYL en aquesta direcció, insistint que

Àfrica pertanyia als africans, i que la unitat, més enllà d'una cooperació ocasional amb altres grups, era "... un somni fantàstic que no té cap fonament en la realitat" (157).

L'alba de l'Apartheid, el 1948, i el creixent compromís d'alguns *Lligaires* en la direcció del moviment, suavitzaran la seva retòrica. Al document *Política Fonamental*, hi rebutjaren explícitament el Garveyisme com a doctrina *anti-blanca, extremista i ultra-revolucionària*. L'Africanisme professa, segons ells, una creença en Àfrica com la pàtria dels africans, una acceptació resignada de la presència europea, i una acceptació condicionada de la col·laboració índia o mestissa (158). Front a les acusacions de reproduir els vicis del Partit Nacional des de l'altra banda de la barrera, contestaran: "... no odiam l'europeu -no tenim odi racial-, només odiam l'opressió blanca i la dominació blanca" (159).

La Lliga Jove arribava a una formulació, doncs, del que seria el discurs de gairebé tots els corrents exclusivistes, tant dins com fora de l'ANC. Partint d'una clara visió de legitimitat, es raonava que Àfrica era negra, de la mateixa manera que Europa era blanca. Per tant, era natural que els propietaris naturals de la terra en determinessin el seu futur, comptant a més amb majoria demogràfica -per això, tot sigui dit de passada, les referències a les ètnies khoisan i als seus descendents mestissos sempre serien incòmodes. Ara bé: Sudàfrica sense blancs era difícilment concebible, s'acostava massa al model supremacista de Pretoria. La solució, és clar, era integrar la població *després* que el projecte africanista ja hagués estat dat i beneït. La integració racial s'havia d'enllestir el dia de l'alba del justos, quan Sudàfrica esdevindria un paradís incolor (160).

Al llarg de la dècada dels cinquanta es va accentuar l'enfrontament entre la direcció del Congrés, cada cop més compromesa en la via multi-racial, i una part de les bases, cada cop més capficada en la defensa de l'africanisme pur. Els irreductibles serien acusats, un tant injustament, de racistes i idealistes: els conciliadors serien etiquetats de claudicadors (161). Uns i altres reclamarien l'herència de la primera Lliga Jove i de Lembede, que un cop a la tomba ja no es podia posicionar (162).

Segons alguns observadors, el llegat genuí de l'antic SANNC havia passat a l'ANCYL, i d'allà passaria al PAC. El Programa d'Acció de 1949 havia estat subvertit pels moderats i possibilistes del moviment, assistits pels intel·lectuals del CPSA i altres oportunistes (163). La persecució del reducte africanista dins del Congrés conduïa, irremissiblement, a un atrinxerament radical. El jove llicenciat en llengües Sobukwe, en una clara premonició del que seria la tònica del PAC, despuntava com l'estrella emergent: "Àfrica no retrocedirà! Àfrica no claudicarà! Àfrica no cedirà! Àfrica no decebrà! Serà escoltada! Recordeu Àfrica!" (164).

Les discrepàncies amb la direcció de l'ANC havien sorgit amb força durant la campanya de desobediència (1952). Segons Sobukwe, l'opinió dels africanistes no s'havia respectat en el que havia demostrat ser poc més que una *enganyifa comunista* (165). El ressentiment s'afermava al llarg de les preparacions i l'aprovació de la Carta de la Llibertat. Sectors cada cop més nombrosos de les bases estimarien que la inclusió de clàusules socialitzants i multi-racials significava l'abandó del Programa d'Acció de 1949 i la rendició a les tesis del SACOD. El tèrbol procés de redacció de la Carta va afegir llenya al foc. La pressió dels africanistes es faria notar rera les aclamacions festives del Congrés del Poble -que ells també denunciarien com un muntatge bolxevic.

Quan es va conèixer que ni Luthuli ni Matthews havien revisat la darrera versió de la Carta, es va organitzar un considerable sidral a l'interior de l'ANC. Els africanistes van aconseguir que la Conferència Nacional no avalés el document, i va caldre convocar una reunió extraordinària, un any més tard, per procedir a la ratificació oficial de la Carta (166). A partir d'aquell moment, l'epítet *Cartista* passaria a ser injuriós en boca dels exclusivistes. Aquests darrers, conscients de la seva posició minoritària, van fundar un òrgan propi, *The Africanist*, per a divulgar les seves tesis

"Cap blanc no ens ha impressionat mai", s'exclamava l'editorial del primer número; "... treballem enèrgicament per netejar la porqueria pudenta que ens deixa en herència un lideratge oportunista que serveix, amb lleialtat, interessos estranys a Àfrica. Esgrimim amb decisió la causa d'aquells homes i dones de l'ANC que han vist les seves opinions deliberadament ofegades per a satisfer els lacais, embaucadors i funcionaris de minories no-africanes... hem vist la necessitat imperiosa de desfer l'ANC de la dominació estrangera... i hem reclamat el retorn a la posició ortodoxa de Lembede" (167).

La immobilització de la cúpula directiva als Processos de Traïció, com ja hem assenyalat, va facilitar enormement la tasca dels africanistes. A Ciutat del Cap, i sobretot al Transvaal, els joves i dinàmics quadres intermedis aplegats a l'entorn de *The Africanist* van fer-se amb les simpaties dels contingents d'immigrants dels ghettos. Al capdavant de la rebel·lió hi figuraven Josias Madzunya, un personatge bohemi d'Alexandra, i Potlake Leballo, un ex-veterà de guerra esbojarrat i de retòrica encesa (168). "L'ANC ha comès un error catastròfic", diria Leballo el 1954, "... en acceptar un lideratge de forasters blancs. Com podem tenir líders que són dirigits per altres?" (169).

Robert Mangaliso (*Meravelles*) Sobukwe (170) era un home d'estil ben diferent als seus companys estafolaris. De formació cristiana i universitària, era poc donat a la confrontació i a la guerra de trinxeres. A principis dels cinquanta, s'havia traslladat a Soweto per viure prop de la Universitat del Witwaersrand, on havia aconseguit una plaça com a professor de llengües bantús. Allà es va començar a relacionar amb els africanistes, i a cobrir el flanc teòric de les seves accions dins de l'ANC. Tot i així, no va compartir

mai les dèries anti-blanques d'alguns dels seus correligionaris. El *Meravelles* sostenia que les organitzacions s'havien de construir a partir dels individus, i no dels col·lectius racials. Per a ell, podia ser africà tot aquell que es comprometia amb els interessos d'Àfrica, fos del color que fos (171).

El multi-racialisme no era altra cosa que una concessió a les ànsies de protagonisme dels blancs, combinada amb un reconeixement obert de la divisòria racial (172). Sobukwe s'inspirava en els processos d'emancipació d'Àfrica, i rebutjava l'excepcionalitat de Sudàfrica: l'alliberament nacional havia de seguir el mateix patró que a Ghana o a Kenya -és a dir, havia de ser una cosa d'africans. Els ciutadans d'arrel caucàsica que participessin en la lluita haurien, tot simplement, d'africanitzar-se. L'èmfasi no era tant sobre el color com sobre la patrimonialització del país per part dels africans (173).

El raonament era més teòric que real. Primer, perquè en aquell moment molt pocs blancs estaven disposats a jugar-se la vida pels *interessos africans*; però també perquè la majoria dels africans es resistien a creure en la honestat dels blancs que professaven tals conviccions. La tropa africanista s'aproximava més al posat visceral de Leballo que no pas a la finura intel·lectual de Sobukwe. El sentiment imperant era que els notables del Congrés s'estaven venent l'ànima del moviment als diables de pell clara (174). El pes de les organitzacions *germanes* a l'Aliança Cartista apareixia desproporcionat i humiliant.

El que sí va tenir una innegable projecció popular varen ser els mites de les primeres independències africanes, i de manera especial els procedents de la Ghana de Nkrumah. De fet, és perceptible una clara corretja de transmissió entre les tesis de George Padmore -el principal ideòleg del panafricanisme ghanià- i els seus homònims sudafricans. Calia fabricar una tercera via entre l'imperialisme occidental i l'imperialisme comunista, allà on Àfrica recuperava les seves arrels i el seu orgull per a construir un futur unit. De la mateixa manera que els americans havien viscut la seva epopeia anti-colonial el 1776, i els russos la seva aventura revolucionària el 1917, els africans eren a punt d'alliberar-se per a construir els Estats Units d'Àfrica (175).

No podem oblidar, doncs, l'impacte d'esdeveniments a tot el continent quan observem l'evolució del discurs africanista a l'extrem d'Àfrica. Alguns malintencionats suggeririen fins i tot que l'escissió del PAC seria activada per la CIA. Aparentment, era cert que l'ambaixador nordamericà havia mantingut reunions amb els africanistes, i que la seva cèl·lula de Soweto havia usat més d'una vegada els locals del Servei d'Informació dels Estats Units. L'argument era que als americans els hauria interessat, per una banda, debilitar l'oposició a Pretoria amb un trencament fort de l'Aliança del Congrés, i per l'altra detenir l'avenç del marxisme a

l'Àfrica austral tot propagant-hi les idees alternatives de Padmore (176).

La conspiració de la CIA no s'ha demostrat mai, i sembla poc plausible en un moment en què Malcolm X ja començava a armar brega a l'altra banda de l'Atlàntic. Però en canvi és evident que el règim sudafricà va mostrar certes simpaties inicials pel trencament de les files negres, com a mínim fins a l'explosió de Sharpeville (177).

El problema era que els africanistes del moment, a diferència dels racialistes negres de la primera meitat de segle, no contemplaven la segregació de la seva pàtria. Tot distanciant-se dels integracionistes de l'ANC o d'Amèrica del Nord -"Luther King és un exemple de mendicitat... tot el concepte d'integració gira a l'entorn de persuadir als pobres perquè s'amistancin amb les hienes"- recuperaven la bel.ligerància expansiva dels garveyistes -"Què volen que faci un dirigent africà, per no ser considerat un racialista? Ha de ser un titella d'occident o un comunista... Que es morin tots [els blancs], i que s'extingeixin. La generació actual es compon d'incorregibles" (178)- i s'acostaven als postulats dels *Panteres Negres*. Malgrat l'africanitat ambigua i generosa del *Meravelles*, els activistes de base reclamaven sense matisos l'exclusió dels blancs del seu país, com ho demostren els slogans més freqüents; *Un colonitzador, una bala!*, o *Els blancs a mar!*

A mesura que s'aproximava la inevitable fractura amb l'ANC, Sobukwe extremà la seva actitud, carregant les tintes sobre la mitologia panafricana i obviant l'incòmode debat relatiu a la cohabitació entre grups racials. En poc més d'un any, l'home va practicar un viratge que li permetria connectar millor amb els seus seguidors: "... la història de Sudàfrica ha promogut els prejudicis i antagonismes de grup, i si hem de mantenir la mateixa exclusivitat de grups, desfilant sota el multi-racialisme, estarem transportant a la nova Àfrica aquests antagonismes i conflictes... tot aquell que professi la seva lleialtat a Àfrica i que estigui disposat a acceptar el domini democràtic d'una majoria africana serà considerat africà" (179).

Un tant inesperadament, quan es va fundar el Congrés Panafricanista (PAC) l'any 1959, Sobukwe esdevingué el seu President, en lloc dels idolatrats Leballo o Madzunya. El seu carisma començava a despuntar i a compensar la seva ponderació acadèmica. Això va permetre, entre altres coses, introduir una distinció important als documents fundacionals del moviment; es parlaria de la *gent africana* o del *poble africà* -fórmules volgudament indefinides- en lloc de *gent d'ascendència africana* -terme explícit advocat pels radicals (180).

La campanya contra els passis de 1960 seria la prova de foc per al nou PAC, i malgrat les posteriors distorsions provinents de l'òrbita Cartista, despertaria una considerable expectació (181). El ganxo del *Meravelles* hi tindria molt a veure. Tot demanant contenció i manca d'hostilitat racial als seus deixebles, Sobukwe exaltaria els ànims amb una crida en el més pur llenguatge

panafricà: "Avanceu ara amb nosaltres... cap a la independència: demà els Estats Units d'Àfrica!" (182).

La campanya va acabar, com és sabut, en tragèdia. La policia va disparar sobre alguns milers de manifestants a la barriada de Sharpeville, provocant 69 morts. Els líders principals del PAC, i també molts de l'ANC, van ser detinguts. Però els fets més insòlits potser es van produir a la rodalia de Ciutat del Cap. Als ghettos de Langa i Nyanga, uns esdeveniments similars als de Sharpeville van produir un parell de morts. Les protestes populars van desencadenar una contundent resposta policial, i els panafricanistes van organitzar una manifestació monstre que es va desplaçar fins al centre de la ciutat. El govern, espantat, va accedir a la suspensió temporal dels passis. Durant unes hores semblava que la protesta podia degenerar en una revolta a gran escala.

Un joveníssim membre del PAC, Philip Kgosana, era el portaveu reconegut dels manifestants. Encara no se sap exactament què va passar, però el cas és que Kgosana va negociar amb la policia, i després d'obtenir una audiència amb el ministre del ram, va disoldre la multitud. Tot seguit, Kgosana va ser tancat a comissaria, on li van comunicar que el senyor ministre havia cancel·lat l'audiència. Així es va volatilitzar la -fins ara- més gloriosa pàgina de la història del PAC.

El més intrigant, però, fou el paper que van assumir durant aquells dies alguns destacats liberals blancs. Homes com Randolph Vigne, Benjamin Pogrund o Patrick Duncan, tots ells propers al Partit Liberal d'Alan Paton i a la revista *Contact*, havien festejat fugaçment amb la gent de Sobukwe. El seu anti-comunisme els havia empès, de forma un tant anti-natural, cap als panafricanistes. De bon començament havien estat rebutjats, però la seva obstinació -el Secretari general del Partit Liberal havia afirmat; "No deixaré de lluitar perquè al Sr. Sobukwe no li agradi el color de la meua pell" (183)- va portar a col·laboracions puntuals, sempre que fossin incondicionals i no gravessin el programa o els ideals del PAC.

Duncan potser era el més captivador de la colla. Fill d'un Governador general de Sudàfrica (representant de la corona), des de molt jove havia optat per opcions radicals, declarant-se ciutadà d'un *país negre*, participant a la Campanya de desobediència i després apropiant-se als postulats africanistes -degut a la, segons ell, nefasta infiltració bolxevic dins l'Aliança Cartista (184). Duncan tenia un innegable *pedigree* contestatari, i havent assistit el 1960 a algunes conferències panafricanes, en esclatar els incidents del Cap va oferir-se com a mitjancer.

Quan es va conèixer el *fiasco* de les converses amb la policia, bona part de la controvèrsia es va centrar sobre el paper de Duncan. Per a l'ANC, els panafricanistes havien fet el ridícul,

plegant-se als oficis d'un liberal blanc, contra totes les seves proclames d'autosuficiència negra. Dins del mateix PAC, la intervenció de Duncan despertaria recels ocults i encetaria un debat sobre la conveniència d'acceptar els regals, sempre enverinats, dels bons samaritans blancs. Ja des de l'exili, Kgosana negaria rotundament que s'hagués deixat instrumentalitzar per Duncan, i en canvi alguns tercers ho confirmarien (185). Però això no rebaixaria la temperatura del debat intern subseqüent.

Els episodis de 1960 contribuirien, paradoxalment, a admetre la presència de blancs *africanitzats* dins del PAC. Posats a escollir, els panafricanistes degueren pensar que era preferible enquadrar aquests personatges dins del moviment que no pas patir-los a l'exterior de l'estructura, amb interferències constants mancades de disciplina de partit. El món de l'exili, en contextos racials més relaxats, on la vàlua de professionals hàbils resultava òbvia, va ajudar sens dubte a consumir la transformació. Patrick Duncan ingressaria al PAC el 1963, exerciria durant un temps com a delegat a Algèria, i finalment se'n desmarcaria a causa del suport xinès a l'organització.

El 1966, Sobukwe declarava des de la presó que "Si el PAC hagués de ser refundat de nou, probablement ho faríem sobre una base del tot no-racial" (186). El mateix any, una organització mestissa es dissolia i s'incorporava en bloc al PAC (187). En el periple de la clandestinitat i de l'exili, bona part dels militants del PAC serien assistits pel grup de la revista *Contact* i pel gruix del Partit Liberal, fins que aquest fos dissolt el 1968 (188).

Però el que més contribuiria a la rectificació seria, probablement, la desgraciada trajectòria del PAC i de la seva branca armada, *Poqo* ("nosaltres sols"), en els anys 1962-63. Leballo, que s'havia fet amb el control de l'organització, va declarar des de Basutolàndia (l'actual Lesotho) que 1963 seria l'any de l'alliberament. Les independències de nous estats africans se succeïen a una velocitat vertiginosa, i Leballo va estimar que el torn de Sudàfrica havia arribat. Va declarar que el PAC disposava de centenars de milers de militants, disposats a alçar-se contra el règim en una insurrecció popular.

Pretoria, sembla ser que amb la connivència de les autoritats britàniques de Basutolàndia, va aconseguir la llista de contactes clandestins del PAC, i va endegar detencions en massa. Així i tot, milers de persones sortirien espontàniament al carrer amb el crít messiànic de "Sobukwe condueix-nos, volem la nostra terra, el 1963 recobrem la nostra terra" (189). Grups d'incontrolats van atacar cases aïllades, especialment a la rodalia de Ciutat del Cap, i van matar alguns blancs. La policia va intensificar la repressió, i en poques setmanes el PAC va ser desarticulat a l'interior.

Quedava, això sí, la figura mítica de Sobukwe, que generava passions similars o més intenses que Luthuli o Mandela (190). Però l'home influiria ben poc en la seva criatura política. Als anys setanta abandonaria Robben Island; a partir d'aleshores viuria restringit a Kimberley, afectat de càncer i molt distant de la brega ideològica. Tot just tindria temps, abans de morir el 1978, d'apadrinar verbalment els joves de Consciència Negra (191).

El PAC no tindria gaire més sort a l'exili. Devastat per disputes intestines, maculat pel caràcter irascible i imprevisible de Leballo, embolicat en afers interns dels estats hostes (especialment Tanzània), aviat esdevindria una pàl·lida ombra al costat de l'ANC. El vell Congrés acabaria per absorbir bona part dels lluitadors panafricanistes i, més tard, dels joves de Consciència Negra, fins i tot en flagrant contradicció amb el seu ideari multi-racial (192). I com assenyala Tom Lodge, la línia exclusivista, a part d'aparèixer com reactiva o negativa respecte a l'ANC, resutaria difícil de sostenir en àmbits poc predisposats. Als estats occidentals, per exemple, no s'arribaria a captar gaire simpatia per unes tesis que refusaven influències *forànies* o que presentaven Sudàfrica com a patrimoni únic dels africans (193).

A l'interior del país, el buit polític obert per l'expulsió dels principals grups d'alliberament seria ocupat, en bona part, pels líders dels bantustans -destacant-hi Gatsha Buthelezi i el seu moviment Inkatha-, però al cap d'uns anys també per una generació combativa d'estudiants negres. La mateixa dinàmica de l'Apartheid havia forçat el règim a ampliar i desenvolupar una línia d'ensenyament *bantú* que pogués satisfer les necessitats dels bantustans i, alhora, les d'una economia que començava a xuclar mà d'obra africana semi-qualificada. Els estudiants negres de principis dels setanta eren, doncs, el fruit de diversos fenòmens; expansió industrial, supressió del sindicalisme i de l'oposició, així com subjecció psicològica i material en la fase més crua de l'Apartheid.

El moviment de Consciència Negra tindria la seva primera manifestació en l'Organització d'Estudiants Sudafricans (SASO), nascuda a les universitats negres i inspirada en la figura de l'estudiant de medicina Stephen Biko. Les similituds amb l'africanisme populista del PAC eren més que evidents, però tot i així el govern va estimar d'entrada que un corrent racalista podia encaixar bé amb la seva filosofia del *desenvolupament per separat* i la bantustanització. L'hostilitat inicial de l'ANC a tal criatura política, que a sobre menyspreava la Carta de la Llibertat com anticuada i gestada per radicals blancs, no faria altra cosa que alimentar les falses esperances de Pretoria (194).

Com és sabut, Biko i els seus es mostrarien ben poc dòcils a la manipulació institucional, a diferència de les administracions dels bantustans. Consciència Negra, certament, s'inseriria en les realitats

creades per l'Apartheid, però amb la intenció última de destruir-les. Era, altra vegada, la cantarella d'assolir la utopia inclusiva a través d'instruments exclusius. El refús a les aliances amb blancs era una mostra de rebuig, i no d'acatament, al sistema. Els joves estudiants entenien que l'autosuficiència negra i la recuperació de l'orgull eren elements indispensables per a una actuació en solitari, que amb el temps i l'experiència suficient podien acabar amb les relacions de dependència. A més, SASO arrencaria marcant distàncies amb el PAC i incorporant a indis i mestissos en la seva definició de *negre* (195).

La primera reacció dels liberals blancs i de l'ANC seria acusar Consciència Negra de *racisme a la inversa*. La desqualificació era massa fàcil. El *poble subjugat* no es limitava als africans -com, a la pràctica, pretenia el PAC- i per tant trencava l'esquema de classificació racial del règim -cosa que no havia fet l'ANC. S'insinuava, doncs, el model no-racial que imperaria als anys vuitanta, a falta d'incorporar-hi contestataris blancs atès que, segons Consciència Negra, el moment no era encara prou madur per fer-ho (196).

El llenguatge afirmatiu i la recuperació cultural i mental advocats per aquesta nova fornada de lluitadors apareixien, certament, mancats d'ideologia clara. "Els requeriments bàsics semblaven el ser *negre*, l'actuar *negre* i el pensar *negre*" (197), afirmava un dels principals coetanis que es van dedicar a analitzar el fenomen. Un dels fundadors de SASO ho definiria així: "El ser negre no és una qüestió de pigmentació -el ser negre és reflexió d'una actitud mental... pel sol fet de descriure's a un mateix com negre, ja s'ha emprès el camí vers l'emancipació... Entenem la Consciència Negra com una nova forma de vida, una actitud mental que permetés els negres lliurar-se del seu complex d'inferioritat... Sosteniem que l'alliberament psicològic era un component important del procés d'alliberament físic" (198).

Consciència Negra va explotar poc la mitologia panafricana. Aquest fet no es devia, lògicament, a les inclinacions dels seus components, sinó a l'*impasse* que es començava a detectar en certs estats nous de trinca, i també en l'obsessiva tasca de censura imposada pel govern. El moment era propici, sobretot rera les victòries èpiques de la resistència a Mozambic i Angola, i es van arribar a produir manifestacions de solidaritat (199), però l'èmfasi se centrava més aviat en la importació d'idees i la transferència de tesis emancipadores al terreny sudafricà.

SASO projectava a la palestra pública una classe intel·lectual negra incipient, que a qualsevol altre indret de l'Àfrica hagués fornit les èlites administratives i culturals d'un nou estat. A Sudàfrica, els supremacistes blancs no ho van permetre. Però es tractava realment d'un grup cohesionat, amb aspiracions socials frustrades, que patia un empatx col·lectiu d'obres de Du Bois, Nkrumah, Senghor i, sobretot, d'Aimé Césaire i Frantz Fanon (200).

La *négritude* de Césaire, formulada cap als anys trenta, rebria una embranzida important amb les independències africanes i arribaria a la regió austral amb tots els seus atributs: humanisme modern i obert, promoció de l'element negre en el context de la civilització universal, socialisme no-marxista i panafricanisme -aviat un tant torturat, a causa dels fracassos unificadors de l'OUA (201). Ara bé, la font intel·lectual principal de Biko i companyia seria l'obra del psiquiatre antillà Fanon, enormement en voga arran de les seves reflexions sobre la guerra d'Algèria.

El més atractiu de Fanon era que denunciava la fractura del món colonial, origen de pors, distàncies i simplificacions violentes. La fractura, en l'òptica de Fanon, era plenament aplicable a Sudàfrica: "El món colonial és un món tallat en dos. La línia divisòria, les fronteres, són delimitades per casernes i comissaries... El món colonial és un món maniqueu", i encara més: "... el maniqueïsm del colonitzador produeix un maniqueïsm de l'indígena. A la teoria del mal absolut de l'indígena replica la teoria del mal absolut del colonitzador" (202). Fanon només ofería receptes ideals i genèriques per al trencament de tal dicotomia iníqua: l'abandó del mimetisme envers Europa, la recerca de l'*home enter*, la creació d'institucions i societats plenament africanes, etc.(203).

La proposta de Consciència Negra era tan poderosa i alhora tan difosa com la de Fanon. El seu diagnòstic de la malaltia sudafricana seria impecable; la seva medicina, fluixa i imprecisa. La trajectòria de Biko, màxim exponent de la filosofia en qüestió, per una banda, i la capacitat organitzativa i l'impacte polític de Consciència Negra, per l'altra, evidenciarien els límits del moviment.

Segons tots els qui el van conèixer, Biko era un home de gran magnetisme i d'enormes promeses. Ja sabem que això és més fàcil de dir d'aquells que han desaparegut, sobretot si no arriben a l'edat madura. Però l'ascendència de Biko com a pare de la Consciència Negra, fins i tot abans d'una mort que va elevar la seva figura a proporcions llegendàries, ens fa pensar que veritablement es tractava d'un individu molt ben dotat per al pensament polític. Nascut el 1946, als vint-i-dos anys ja havia contribuït decisivament a la fundació de SASO, i poc després n'era elegit President. En vuit anys escassos, abans del seu confinament, detenció i mort, seria el líder principal d'un corrent que encara avui fa sentir el seu pes en l'escena sudafricana.

El propi Biko va explicar, en una coneguda sèrie d'articles, l'evolució de les seves creences. La decepció dels estudiants negres al sindicat multi-racial NUSAS el va portar a la formació d'una associació exclusiva: "El que volem no és visibilitat negra, sinó participació negra real" (204). L'engany de les forces integrades *artificialment*, i l'especificitat de la societat sudafricana, l'obligaven a prendre tal decisió (205). Tot seguit, exposaria la seva visió de l'africanitat del país, en termes molt similars als dels seus

predecessors africanistes i als de Sobukwe: "Els blancs [haurien de viure] en aquest país segons els termes definits pels negres i sota la condició que respectin els negres... de la mateixa forma que els negres viuen a Europa segons els termes definits pels europeus, els blancs [sudafricans] hauran de sotmetre's a les mateixes condicions" (206).

Repescant el discurs de Fanon, Steve Biko blasmarà el sistema opressor, basat en pors i simplificacions mútues: "El sistema tripartit de pors -de por blanca envers els negres, de por negra envers els blancs, i d'un govern tementós dels negres i capficat en allunyar les pors dels blancs- fa molt difícil establir comunicació entre els dos segments de la comunitat" (207). Igual que Fanon, denunciarà la buidor, la misèria i el servilisme de l'oprimit, reivindicant en consonància la recuperació d'un humanisme íntegre, que acompanyi el renaixement de la cultura, l'art i la religió genuïnament africans (208). I així com l'ANC s'havia arrecerat en una visió un tant estàtica, empírica, de la societat sudafricana, ell adoptarà una òptica dinàmica, de dialèctica quasi hegeliana que haurà d'abocar a una comunitat del tot nova:

"Atès que la tesi és el racisme blanc només pot haver-hi una antítesi, ço és la unitat sòlida entre els negres: si Sudàfrica ha de ser una terra on negres i blancs visquin junts en harmonia, sense témer l'explotació de grup, aleshores cal esperar que els dos extrems oposats interactuïn i produeixin una síntesi viable d'idees i un modus vivendi" (209).

Va ser Biko el que va insistir per atendre les idees abans que l'acció, l'alliberament de la ment abans que el del cos -"...l'arma més poderosa en mans de l'opressor és la ment de l'oprimit" (210). I un pensament del tot lliure no podia sorgir, segons ell, d'organitzacions comandades o hipotecades pels liberals blancs. Que aquests darrers trobessin motiu d'ofensa en aquest raonament constituïa, de fet, un error d'apreciació. Biko no condemnava tant els filàntrops blancs com els mateixos negres que, encadenats a complexos d'inferioritat i a un enaltiment malaltís de la blancor, eren incapaços d'alçar el vol -calia que es tanquessin primer en un procés de reflexió íntim (211).

Tot això era, sens dubte, molt bonic. Però Biko no denunciava una situació on els governants estiguessin disposats a deixar-se influir o enderrocar per un canvi de mentalitats. A partir de 1976, l'home seria confinat a casa i aïllat, en una contundent acció profilàctica, dels seus seguidors. Pocs anys després, la virulència del règim es deixaria sentir amb tot el seu pes tant en la ment com en el cos de Biko, que passaria a millor vida gràcies als oficis dels torturadors de la comissaria de Port Elizabeth. Posteriorment, la seva mort seria capitalitzada, sense que ell hi pogués dir la seva, com a bandera de negres i blancs en altres moviments.

L'ajut de dissidents blancs que havia rebutjat amb tanta tossuderia, hagués pogut proveir-lo de recursos preciosos a l'hora d'evitar l'eclipsi de la seva organització i la seva persona. Biko havia entaulat amistats cordials, fins i tot íntimes, amb liberals

blancs -com ara Donald Woods(212)-; però mai no havia tolerat cap lligam orgànic que pogués ser vist com una interferència.

El mateix podria ser aplicat a Consciència Negra en general. Com ja hem apuntat abans, SASO havia sorgit d'una escissió del sindicat estudiantil aleshores més fort, NUSAS. Resulta irònic que la disputa s'originés a l'interior de NUSAS, precisament, quan aquesta formació havia avançat més que cap altra en la integració multi-racial dels seus membres (213).

Els joves de SASO van considerar que, en aquell moment, la col.laboració blanca amagava intencions manipuladores, i van llançar la consigna de "Home negre, a la teva". Però tot el que guanyaria el moviment en orgull i autoconfiança, ho perdria en efectivitat. Els estudiants africans començarien a caure com a mosques, perduda la cobertura dels seus privilegiats companys. Uns anys més tard, NUSAS s'afiliaria a una plataforma política dirigida essencialment per negres (l'UDF), i aportaria a la lluita la mobilització de les universitats més prestigioses del país. Però potser a la colla de Biko no se'ls va acudir que podien utilitzar el progressisme blanc en profit propi. Potser en aquells anys encara no era viable.

La tònica es va estendre a altres agrupacions afins a Consciència Negra, com ara el sindicat estudiantil de secundària, associacions de mestres i l'efímera organització política Convenció del Poble Negre (BPC). Els contestataris blancs no acabaven d'entendre perquè se'ls exclouia, i per postres l'acceptació d'indis i mestissos no era del tot ben vista entre els militants africans (214). No tots tenien la sort del periodista Donald Woods, que va poder escoltar a plaer els sofisticats arguments de Biko i llegir el gruix de la seva obra. La incomprensió entre molts no-africans, que va acompanyar Consciència Negra al llarg de la seva curta experiència legal, li restaria força ofensiva i obriria les portes, finalment, al model no-racialista.

El 1976, en plena fase de creixement, Soweto va esclatar. Aparentment, ni els mateixos col.legues de Biko s'ho esperaven. El procés lent i gradual de *conscienciació* no havia arribat, ni de lluny, a l'estadi òptim previ a una insurrecció. De fet, els joves de Consciència Negra havien renunciat explícitament a la lluita armada dels seus antecessors, i havien eludit sempre preparar o parlar de confrontació (215) -una mostra més de la seva imprevisió organitzativa.

En primera instància, les escoles de Soweto es van revoltar contra l'extensió de l'ensenyament en Afrikaans. L'idioma era considerat una eina opressora, en flagrant contradicció amb la recuperació de valors africans que aleshores s'estilava. Però els greuges reals eren molt més profunds. Era l'edifici mateix de la segregació que feia aigües. De la mateixa manera que els seus

germans grans universitaris, els adolescents havien crescut en una època d'expansió econòmica que, si bé havia forçat un impuls decidit de l'alfabetització entre els negres, ho havia fet de forma discriminatòria. Els recursos i els programes de l'ensenyament *bantú* s'havien mostrat del tot insuficients.

Els aixecaments reflectien un conflicte d'arrels socials, però no van arribar a connectar amb l'incipient protesta sindical de l'època: "[Els estudiants] es bellugaven a distància dels obrers... i mostraven poc interès per les vagues industrials o els boicots d'autobusos... Ser comandants, i no tropa. Formar, i no ser formats. Aquests eren els somnis d'un grup selecte i relativament privilegiat" (216). Els escolars s'alimentaven de les esperances i les frustracions expressades en la Consciència Negra, fills d'una classe amb aspiracions mancades de lideratge social i intel·lectual. Sense l'Apartheid, haguessin pogut esdevenir raonablement l'èlite africana del país. I percebien, amb innegable lucidesa, que l'impediment principal era la barrera racial. La fúria dels joves, doncs, s'expressava més en termes de color que de classe.

Winnie Mandela, festejant amb els estudiants, declarava que la violència de 1976 no tenia res a veure amb el vandalisme social, i ho reduïa tot a una qüestió de raça: "És ira negra contra dominació blanca" (217). Els disturbis espontanis, certament, comptaven amb poc més que ira. Les reivindicacions eren abstractes, l'estratègia era improvisada. Només la ràbia negra era inconfusible. Els primers dies, alguns blancs -entre ells altruïstes consumats que feien tasques socials a Soweto- van perdre la vida a mans dels exaltats (218). La paranoia s'apoderava dels blancs. Era una confrontació de manual, de manual fanonista. La policia es va desplegar per tot Soweto, i aviat a d'altres ghettos del país. Uns mesos més tard, quan va decaure la revolta, les xifres oficieuses parlaven d'entre quatre i set-cents morts (219).

Val a dir que el cicle de violència no tindria un final clar i definit. Els disturbis anirien esllanguint i rebrotant, sota dirigents diferents i amb consignes diverses, ben bé fins a la dècada dels noranta. Barris negres i inestabilitat es convertirien es sinònims a partir de Juny de 1976. Dos anys després de l'explosió inicial, l'assassinat de Biko acabaria per derrotar les esperances dels més optimistes partidaris d'una solució negociada. "L'expres del racisme blanc corre a tota velocitat per col·lisionar contra l'expres de l'ira negra", s'exclamaria el periodista amic de Biko, Donald Woods (220). Consciència Negra potser no havia fabricat les eines necessàries per a enderrocar el règim, o ni tan sols les eines per a la seva pròpia supervivència política. Però havia desvetllat la determinació dels africans, l'amor propi que permetia visions èpiques acompanyades de sacrifici i fins i tot d'apocalipsi: "Soweto havia estat la guerra *simulacre*. La propera generació... desfermaria el *blitzkrieg* que anunciaria la guerra de veritat" (221).

Consciència Negra i els seus esbojarrats deixebles de Soweto havien caigut, impotents, sota la força del règim supremacista. Per a alguns, per tant, havia estat una protesta estèril. Però havien

engegat una revolució psicològica i cultural de llarg abast, com pretenia Steve Biko. Potser la mostra més captivadora del fenomen s'havia donat en el terreny de la literatura, en els *Poetes de Soweto* que havien glossat aquella època turbulenta. Alguns es capficarien en el complex d'inferioritat denunciat per Biko, com S. Motjuwadi a *Mentides blanques*;

"Els àngels són blancs
Els àngels són bons
Jo, jo sóc negre
Negre com el pecat embotit en una caixa de rapé.
Senyor, m'han rentat el cervell" (224)

Però el representant més notori de la generació, Mongane Wally Serote, assumiria un posat més bel.ligerant;

"Sóc l'home que no venceràs mai
Seré la teva ombra, sempre seré amb tu
... deixa que m'abandoni a Àfrica...
Ah
Àfrica
No és aquest el teu infant que ha retomat a casa?" (222)

I cantaria en versos les consignes de Consciència Negra;

"Els blancs són blancs
Estan cremant el món.
Els negres són negres
Són la benzina.
Els blancs són blancs
Han d'aprendre a escoltar.
Els negres són negres
Han d'aprendre a parlar" (223)

Ni el moviment Cartista ni els panafricanistes havien produït un impacte similar en el món de les lletres sudafricanes. Com a molt, havien comptat -i encara compten- amb plomes afins entre la intel.lectualitat blanca, tant en el terreny de la prosa com del periodisme narratiu. Però no van poder inspirar una *Rapsòdia en negre* de la talla dels *Poetes de Soweto*. Atesa la seva insistència en els aspectes més prosaïcs de la lluita, van negligir el poder de seducció de la paraula que sí que conrearà Consciència Negra. El potencial creatiu d'aquests darrers ajudaria, per exemple, a l'acceptació del terme *Negre* com a inclusiu de tots els grups racials sotmesos -africans, indis i mestissos-; i ja a principis dels setanta, la nova definició seria adoptada pels moviments d'alliberament degans (225).

Els joves de la generació de Soweto acabarien ressentint-se de l'empatx de mots i idees sobre la divisòria racial. Acabada la revolta, bona part dels seus protagonistes derivarien cap als postulats multirracials del Congrés i, sobretot, cap a una anàlisi de classe que connectés millor amb les preocupacions sindicals del moment. Els hereus de Consciència Negra, a finals dels setanta,

emprendrien un lent camí d'aproximació al socialisme clàssic i a fórmules polítiques més pragmàtiques, vist el balanç d'un corrent que havia generat molt d'orgull i reflexió però poca amenaça i acció (226).

Un altre llegat lèxic de l'exclusivisme negre fou la paraula *Azània*. Aquest mot, concebut per intel·lectuals del PAC a l'exili, havia de ser el *nom de guerra* mític de la Sudàfrica negra, i va ser ràpidament adoptat pels seguidors de Consciència Negra. Quan les organitzacions afins a Steve Biko (SASO, BPC, etc.) van ser il·legalitzades, bona part dels seus membres es van reagrupar i van fundar, l'any 1978, l'Organització del Poble d'Azània (AZAPO). Aquests desenvoluparien un programa, com apuntàvem abans, més proper a l'obrerisme i a tendències socialitzants, tot provocant conflictes de certa importància en la nova formació:

"L'AZAPO de 1979, més encara que la de 1978, apareixia com representant d'una etapa transitòria de l'evolució del moviment de Consciència Negra, en la via de l'anàlisi de de la societat feta per l'ANC. Dues posicions - 'tots els negres són treballadors', reclamant l'exclusió dels blancs, i una rigorosa anàlisi de classe no-racial- es van trobar en conflicte, provocant la suspensió precipitada del líder de l'AZAPO, Curtis Nkondo" (227).

Nkondo es va passar a les files dels Cartistes, aleshores reemergents en la clandestinitat. Recordant les desavinences de vint anys enrera, integradors i excloents tornaven a disputar-se l'arena política de la resistència. La batalla la guanyaria aquest cop l'ANC, especialment rera la creació d'un poderós paraigües legal dins del país, el Front Democràtic Unit (UDF), i de la captació de les principals centrals sindicals. L'AZAPO, alguns grups trotsquistes i sindicalistes purs van crear un Fòrum Nacional per contrarrestar la plataforma Cartista, però serien desterrats al terreny de la quasi-marginalitat (228).

Un dels motius del seu fracàs seria, sens dubte, la lliçó mal apresada de Consciència Negra. L'AZAPO i els seus aliats dissenyarien un discurs ideològic impecable, però s'allunyarien del pragmatisme organitzatiu que havia de portar l'èxit als Cartistes. El seu socialisme un tant restrictiu, així com l'exclusió de simpatitzants liberals blancs i de col·lectius menyspreats per la seva procedència -segons ells membres de la *classe dominant*- impedirien la captació d'uns recursos humans i materials preciosos (229).

Un dels grans contenciosos que enfosquirien el debat polític seria, precisament, l'adopció del nom d'Azània. L'ANC criticaria la invenció d'una etiqueta que, segons ells, recuperava de forma absurda una apel·lació dels esclavistes àrabs referida a la costa swahili de l'Àfrica oriental. L'AZAPO, mentrestant, s'encallaria en la defensa d'una denominació que no havia arrelat del tot entre els negres sudafricans. En el fons, el que s'estava dirimint eren concepcions diferents de la societat, bé aproximant-se a criteris pluralistes o bé a la idea d'una nova Azània propietat dels africans:

"Us pregunteu perquè rebutgen el nom Azània i el qualifiquen de *mot esclau* ? [Doncs perquè] els blancs de l'ANC dominen. S'inventen un programa per a l'ANC. Dissenyen la propaganda de l'ANC. Van escriure'ls la Carta de la Llibertat de Kliptown el 1955. Aquests blancs són els grans sabotejadors de la llibertat dels negres... Aquests socialistes blancs controlen l'ANC" (230).

Els exclusivistes dels vuitanta percebran el renaixement de l'ANC i la *ressurrecció* de la Carta de la Llibertat com un complot orquestrat pels radicals blancs, que s'havien vist exclosos de cert protagonisme durant l'època estel·lar de Consciència Negra. Tornaven, en consonància, els missatges legitimistes:

"Els Cartistes estan insultant la intel·ligència dels negres. Els patriotes genuïns i els revolucionaris han de rebutjar aquest document reformista de Judes Iscariot [la Carta de la Llibertat] amb l'odi que es mereix... Azània no és una prostituta. És el país dels negres. Només una prostituta pot pertànyer a *tots* o a *tothom*. Azània no pertany a tothom -opressor i oprimit, despossessor i desposseït, lladre i víctima. Azània pertany als negres. No hi ha cap negre intel·ligent, excepte aquell amb el cervell rentat per la política *multi-racial* dels *liberals*, que ho accepti [altrament]." (231).

L'AZAPO d'avui, una ombra difosa del que va ser el moviment de Biko, ha quedat reclosa en cenacles universitaris i dilettants. Això no implica que les vies exclusivistes hagin perdut vigència. De fet, en la dècada dels noranta el PAC ha aconseguit renéixer de les seves cendres, sota el lideratge carismàtic i populista de Benny Alexander. Caldrà comprovar la implantació real dels panafricanistes en la nova Sudàfrica democràtica, però és obvi que la dinàmica pactista de l'ANC, i la seva entesa amb De Klerk durant la transició, els pot aportar una força reactiva provinent de sectors joves i radicals negres desencantats amb les *claudicacions* de Mandela. I en el sí del mateix ANC, no hem de descartar l'actitud cada cop més bel·ligerant de personatges com Winnie Mandela o Peter Mokaba -dirigent de la Lliga Jove post-Apartheid-, que a mig termini podria provocar una altra escissió de signe racialista.

No-racialisme (1983-1993)

La naturalesa del règim sudafricà es va veure considerablement alterada per l'elecció de Pieter Willem Botha, el 1978, com a primer ministre. Botha pertanyia al Partit Nacional, i no era partidari de l'eradicació de l'Apartheid. S'havia treballat, malgrat tot, una certa fama de reformador -alguns dirien més aviat reformulador-, avançant propostes de renovació del cos legislatiu supremacista. Just després del seu accés al poder, va obrir un cert marge d'acció legal als sindicats negres. I tot seguit, formularia un projecte polític de co-optació d'indis i mestissos a la vida parlamentària.

Botha suggeria establir una reforma parcial del sistema, amb l'ampliació del Parlament per a acollir-hi dues cambres

suplementàries per a indis i mestissos. Això aniria acompanyat de la relaxació d'aspectes secundaris de l'Apartheid -els que el feien més ineficient i gravós-, la derogació d'algunes lleis i un cert grau d'autonomia local per a les barriades negres. L'estratègia no era una ximpleria integral: pretenia fer marxa enrera i trobar el suport de col·lectius que podien fer front comú amb els blancs contra el *perill negre*. Tenia, però, tres inconvenients importants: exclouia clarament els africans, arribava massa tard, i perdia credibilitat en conservar el poder de veto i la majoria de diputats blancs al Parlament.

Un altre problema és que l'ala dreta del Partit Nacional, descontenta amb les mitges tintes de Botha, es va escindir per crear el 1982 una formació intransigent sota les sigles del Partit Conservador. Però alhora, l'escissió permetria a Botha actuar amb més llibertat, materialitzant el 1984 les seves propostes en una nova constitució, que li atorgava més poder -convertint-lo en un President de tall *Gaullista* (233)-, i que instaurava el flamant sistema tricameral.

Arran de la publicació de les reformes, les comunitats índia i mestissa es van trobar dividides. Inicialment, les enquestes assenyalaven que prop de la meitat dels potencials electors d'ambdues comunitats estaven disposats a col·laborar amb Botha (234). Però la participació als comicis quedaria molt per sota del previst, degut principalment a les campanyes de l'oposició, i oscil·laria finalment entre el 18% i el 30% de l'electorat -segons les fonts (235). Els moviments anti-Apartheid havien posat a prova el règim, havien mobilitzat les seves forces i, aparentment, havien acabat per guanyar una primera batalla al règim. Havien demostrat que calia comptar amb ells i, sobretot, amb la connivència de la majoria negra que ells representaven.

Els màxims beneficiaris de la revolta contra Botha van ser, sense cap dubte, els Cartistes. Com assenyalàvem abans, aquests havien recollit els fruits de Consciència Negra i del seu propi patrimoni polític. La generació de Soweto els havia ajudat a emprendre el pas decisiu cap al no-racialisme. L'admissió de mestissos i indis sota la denominació de *negres* havia estat acceptada per l'ANC, i a més la seva tradició històrica els havia permès d'incorporar en el nou model de lluita també a revolucionaris blancs. No podem negligir aquest matis, que oferia avantatges notables i obria una perspectiva de futur més afalagadora:

"Això aportava avantatges estratègics significatius... Els compatriotes blancs podien proveir recursos econòmics... Els aliats blancs en la lluita també facilitaven que ells i altres blancs romanguessin a Sudàfrica rera una transició al poder... tal i com molts blancs havien fet a Zimbabwe després de l'alliberament" (236)

La proposta dels Cartistes també encaixava millor amb la Sudàfrica dels vuitanta. La forta migració d'africans a les ciutats

havia forjat, malgrat l'Apartheid, alguns focus socials no-racials. En el moment àlgid de la confrontació de color, reapareixia en àmbits cada cop més amplis la dinàmica d'atracció mútua que sempre havia existit al país. En cercles progressistes, blancs, negres i bruns anaven junts al teatre, trencaven la segregació a les universitats i es trobaven residint porta per porta a les zones grises de Johannesburg o Ciutat del Cap. Era la societat, un tant elitista i cosmopolita, que ens dibuixava Nadina Gordimer a *La història del meu fill*: "Ens traslладem a viure amb els blancs. És una tàctica que s'ha decidit adoptar i jo m'hi he presentat voluntari" (237). La barreja estava de moda.

Les reformes de Botha havien contribuït, suposem que involuntàriament, a dinamitar l'esquema multi-racial que l'ANC havia predicat durant dècades. Fins a cert punt, el Parlament tricameral era un projecte de vel·leïtats multi-racials. I l'exclusió de la majoria negra no havia fet més que revelar els perills implícits al multi-racialisme. L'acceptació dels quatre col·lectius racials clàssics podia ser aprofitada, en qualsevol moment i en mans de l'estat, com a tàctica divisionària. Calia fer un pas endavant coratjós i abandonar l'organització per separat de les comunitats subjugades: la coordinació al cim de la piràmide no era suficient. Aquesta reacció és la que portaria, l'Agost de 1983, a la creació d'una plataforma política històrica: l'UDF (238).

No va ser cap casualitat que, entre els impulsors del Front Democràtic Unit, s'hi comptés un feix important de gent procedent dels grups que Botha havia volgut festejar. Les reformes constitucionals van provocar un debat intens i divisions profundes a les comunitats índia i mestissa. Ultra les naturals diferències entre possibilistes i intransigents, el que estava en joc realment era la sinceritat de les propostes presidencials: era possible, després de tants anys d'exclusió, que el govern cedís genuïnament i ampliés l'escena política als col·lectius esmentats?

La resposta final seria d'incredulitat, però l'oposició hauria de salvar esculls importants abans de presentar un front comú contra el projecte tricameral. L'any 1979, el Partit Laborista, que havia nascut com a formació socialdemòcrata blanca en el període d'entreguerres, i que durant l'Apartheid havia derivat per esdevenir la principal plataforma política mestissa, va experimentar un crític viratge. La direcció moderada va ser substituïda per una altra més radical, sota el lideratge del reverend Allan Hendrickse (239). L'Aliança Cartista, que tradicionalment havia tingut en el migrat suport de formacions mestisses un dels seus flancs més dèbils, va pretendre la transformació dels laboristes en una espècie d'*ala interna* a la regió del Cap occidental.

Poc abans dels comicis al Parlament tricameral, Hendrickse i el seu partit van retornar a la via possibilista quan, tot i declarar-se contraris al règim, van accedir a presentar candidats. Això va provocar les iras de l'ANC. Oliver Tambo va fer una crida des de

l'exili perquè els mestissos rebutgessin qualsevol intent de coacció vers *el camp dels opressors* (240). Una formació nova, el Partit del Congrés del Poble, va ser articulada per enfrontar-se a la *capitulació* de Hendrickse i boicotejar les eleccions (241).

Ho van aconseguir, en bona mesura. Els dissidents van aplegar-se sota la figura d'un altre reverend, Allan Boesak i, collint els fruits de les protestes que els laboristes havien abandonat sobtadament, van forçar la creació de l'UDF. El primer butlletí de l'UDF ressaltava que les vexacions de l'Apartheid no podien ser arxivades com ho pretenia Hendrickse, i advertia que el govern estava perdent la batalla (242). Les organitzacions de base desertarien els laboristes i irrompien en massa al nou front Carista, interessat en atiar el caliu contestatari (243). Les modestes xifres de participació electoral van acabar de desacreditar els col.laboracionistes.

Amb els col·lectius indis es va produir un procés similar. En aquest cas, cal advertir que els Congressos Indis del Natal i del Transvaal no havien estat mai prohibits per Pretoria, però la persecució dels seus líders els havia emasculat a partir dels anys seixanta. La relativa obertura de l'era Botha els va permetre aflorar altra vegada, com a aliats dels Cartistes en la lluita contra la *reformulació* de l'Apartheid. Les postures col.laboracionistes van ser assumides pel Consell Indi, un desacreditat organisme *semi-bantustànic* creat pel règim i que, segons les previsions de Botha, havia d'evolucionar cap a una cambra exclusiva dels indis sudafricans (244). De fet, va ser a un míting anti-Consell Indi, el gener de 1983, on per primera vegada es va proposar reunir, en un sol moviment no-racial, els diversos corrents oposats a les reformes constitucionals (245).

El polític Jeremy Seekings ha avançat una tesi interessant sobre les implicacions de tal arrenclament de forces. Segons ell, el Congrés Indi del Natal havia vehiculat, des dels anys cinquanta, la representació dels Cartistes a la regió. Això havia permès, rera la il·legalització de l'ANC, l'ocupació de l'espai polític africà per part d'Inkatha i Buthelezi, tot reclamant la identitat zulú i explotant el ressentiment anti-indi. Aquesta teoria explicaria, en bona part, la feble implantació de l'UDF i de l'ANC a la zona durant els anys vuitanta, i afegiria un element a l'espiral de violència que ha sacsejat el territori des d'aleshores (246). A diferència de Ciutat del Cap, on la proporció de població africana era molt menor, al Natal l'UDF hauria de prendre partit pels activistes indis, antagonitzant a sectors notables dins de la comunitat africana. És un exemple de com, sovint, la defensa d'un model no-racial comportava uns costos polítics considerables.

Val a dir que, malgrat els entrebancs locals, la formació d'un ampli front no-racial va constituir un èxit sonat a escala estatal. A principis de 1983, Allan Boesak es feia ressò de la crida dels Congressos Indis i convocava l'acte constituent del Front

Democràtic Unit (UDF). El 20 d'Agost, al suburbi mestís de Mitchell's Plain, més d'un miler de delegats, representant a 500 organitzacions de base, aclamaven la nova formació d'inspiració Cartista. Tot i que els grups integrants de la plataforma comptaven amb composició ètnica molt diversa, els òrgans coordinadors no s'adcrivien a cap esquema racial especial, ni proporcional ni paritari -com a l'antiga executiva de l'Aliança Cartista. Oliver Tambo ho encoratjava des de l'exterior:

"... la Sudàfrica del futur no ha de ser creada a partir d'una data concreta. Pensem que ha de créixer orgànicament... Comença a manifestar-se ja en les forces que hi estan prenent part... Les forces del no-racialisme haurien d'assumir la davantera, en lloc d'esperar a inventar el no-racialisme després... La pròpia lluita és l'embrió de la nova Sudàfrica" (247).

S'estava gestant una metamorfosi cabdal en l'entorn de l'ANC, més en sintonia amb els temps que corrien. La segregació, dominadora o no, tenia els dies comptats al vell moviment, tant en els escenaris utòpics com en la lluita quotidiana. S'advocava el principi -i permeteu-me aquí repescar el simpàtic lema d'una coneguda escola de costura- de *Al éxito por la práctica*. Ja ho havia dit ben clar un personatge pròxim al Congrés, el venerat Desmond Tutu; "Crec en el govern de la majoria, no de la majoria *negra*" (248). Es marcaven distàncies amb el passat multi-racialista, i també amb les tendències exclusivistes que ens han ocupat més amunt.

L'UDF era una força d'ideologia bigarrada, d'interessos diversos i a voltes divergents, però sobretot multicolor, i unida al voltant d'aquest tret. Al nivell més fundamental, es consensuava l'objectiu d'un sistema polític unitari, assolible tot obviant els contrastos de color a la societat sudafricana (249). I es llançava un cable de complicitat a la minoria blanca compromesa en la lluita, amb independència de la seva pertanyença a la família política del Congrés -com havia succeït anteriorment amb el SACOD o els comunistes. Així ho expressava Boesak en l'acte fundacional de l'UDF:

"Ha arribat l'hora de que els blancs s'adonin que el seu destí està indestriablement lligat amb el nostre destí, i que mai no seran lliures fins que tots siguem lliures. Estic molt content de que tants dels nostres germans i germanes blancs es manifestin així avui amb la seva presència aquí." (250).

L'evolució social i política a l'interior del país convertia el multi-racialisme en un concepte desferrat. Però no era només la societat civil que avançava cap a l'enderroc de barreres de color. El maig de 1985 el govern va revocar la Llei Preventiva d'Interferència Política, que impedia l'existència de partits racialment mixtos. I el mes de juny, mentre l'ANC debatia a Zàmbia si calia obrir la seva executiva a tots els col·lectius racials, queien dues lleis menors però emblemàtiques: la que prohibia els matrimonis mixtos i la que penalitzava les relacions sexuals inter-racials (251).

L'UDF va treure importància a l'abolició de les esmentades mesures legals, adduint que els pilons bàsics de l'Apartheid (la Llei de la Terra, la d'Àrees de Grups, la de Classificació de la Població,...) encara estaven en peu. També es pot apuntar, com ho faria algun analista de prestigi, que l'ANC ja havia emprès la via no-racial molt temps enrera, malgrat que els criteris no-racials s'havien anat aplicant amb discreció i per la porta del darrera per evitar friccions amb la *banda dels vuit* o altres nuclis africanistes (252). Certament. Però no era menys cert que, estatutàriament, fins als anys vuitanta només els africans podien entrar a la cúpula del Congrés.

La situació es va fer insostenible rera la creació de l'UDF, i aquest tema va ser un dels que van precipitar la convocatòria d'una Conferència consultativa -la segona a l'exili, després de Morogoro- el juny de 1985 a Kabwe, Zàmbia. En l'informe que va presentar l'executiva, ja s'hi insinuaven canvis imminents, en una crítica als preceptes de Consciència Negra: "... hem d'expressar el nostre reconeixement per la contribució que el moviment de Consciència Negra ha fet... tot admetent les limitacions d'aquest moviment, que apreciava la nostra lluita com racial, en descriure tota la població blanca del país com a part del problema" (253).

Sectors liderats pel comunista Joe Slovo van pressionar per obrir l'executiva a tots els grups racials. Un nombre important dels militants s'hi van oposar, argumentant que la mesura podia suscitar malestar entre les bases, i que podia reforçar la presència de comunistes a la directiva, ja que la majoria de no-africans de l'ANC pertanyien també al SACP. A la conferència hi va circular un informe, el *document verd*, que reclamava l'ajornament de la decisió.

Un altre comunista blanc, Jack Simons, va contestar aquests recels amb un article a *Sechaba* -òrgan oficial del Congrés- on sostenia que les Constitucions de l'ANC de 1943 i de 1958 no limitaven explícitament la militància als africans. Tot admetent que una cosa era la llei i una altra la pràctica, va revelar una misteriosa enquesta entre els exiliats, on la majoria es decantava pel no-racisme absolut, i dues minories s'inclinaven, respectivament, per l'exclusió total dels no-africans o per l'exclusió parcial en els tres càrrecs principals -President, Secretari i Tresorer (254).

Finalment, però, la resistència africanista no va prosperar i en va resultar un compromís tàcit que encara és vigent avui dia. Un blanc (el mateix Slovo), dos indis i dos mestissos van ser elegits al Consell Executiu. D'altra banda, les tres posicions de la cúpula es reservaven per als que les havien ocupat fins aleshores, tots ells africans. A continuació, Tambo es despenjava amb unes declaracions un tant simplistes: "Hem de dir no-racial, abans que multi-racial... -no hi ha racisme. *Multi-racial* no pren en consideració el tema del racisme. *No-racial* sí que ho fa" (255).

S'havia tancat un cicle, llarg i apassionant, de la història de l'ANC. Que la resolució de 1985 hagués trigat tant a arribar era simptomàtic, per una banda, de la rigidesa del moviment i, per l'altra, de l'extrema rellevància d'una qüestió que, a finals del segle vint, encara feria susceptibilitats. Les crides a la solidaritat negra, tant per part de Mandela des de la presó (256), com de l'ANC des de fora, seguirien produint-se en els propers anys, com per exemple quan s'arengava als policies i militars negres perquè gressin les seves armes contra l'enemic comú (257). Els líders havien d'aconterar les faccions *africanistes* dins del Congrés, que continuaven existint i podien arribar a danyar la sagrada imatge d'unitat.

Al capdavant, la ironia va voler que el no-racialisme de l'ANC es formalitzés només tres anys abans que arrenqués el desmuntatge de l'Apartheid a càrrec de Frederik De Klerk, i escassament cinc anys abans que el Gran Satan de la segregació, el Partit Nacional, també abraqués militants de tots els grups racials -captant, sigui dit de passada, un nombre gens menyspreable d'africans (258).

Un altre procés, cap a mitjans dels vuitanta, ajudaria a refermar la tònica oberta i no-racial de l'ANC. Una colla de personatges de l'establishment blanc, encapçalats per la figura del polèmic Van Zyl Slabbert, van orquestrar una sèrie de converses amb la missió exterior del moviment. Van Zyl era un afrikaner dissident, un home de la pasta d'Alan Paton, que durant uns anys havia exercit com a líder de l'oposició al Parlament blanc. A principis de 1986 va renunciar al seu escó, tot renegant del procés de reformes de Botha, i va crear l'Institut per a una Alternativa Democràtica a Sudàfrica (IDASA), partidari de negociacions directes amb els grups d'alliberament.

Van Zyl es va entrevistar diversos cops, acompanyat d'empresaris i polítics liberals, amb dirigents de la resistència a Lusaka i a Lagos (259). El juliol de 1987, IDASA va orquestrar una conferència d'un centenar de blancs amb l'ANC a la ciutat de Dakar. Els delegats van intercanviar opinions durant uns quants dies, i van fer una visita simbòlica a l'illa de Gorée -antic centre del comerç esclavista a l'Àfrica occidental (260). Per a alguns dels participants, especialment per als afrikaners, la trobada va ser tota una revelació. Acusats de traïdors per la ultradreta sudafricana, i de titelles comunistes per Pieter Botha, aquests il·lustrats van descobrir la moderació ideològica, la talla política i la disposició al diàleg dels més destacats líders del Congrés (261).

Per part de l'ANC, les converses van ser conduïdes per Thabo Mbeki, fill d'un dirigent històric -encausat pels Processos de Rivònia- que encara s'estava florint a presidi. Thabo Mbeki, diplomàtic nat, va impressionar els components de l'expedició tot expressant seriosos dubtes sobre la conveniència d'emprendre nacionalitzacions, i amb un discurs en general molt ponderat.

L'ANC va avaluar molt positivament l'encontre, entenent-lo com un inici de defecció de prohoms afrikaners, un rajolí que podia arribar a convertir-se en un corrent de gran cabal. La iniciativa, a més, apareixia molt més sòlida i respectable que les calaverades de Breytenbach i Okhela; "La trobada de Dakar romandrà sempre com una de les principals fites en l'esforç del nostre poble per unir-se contra el sistema de l'Apartheid,... independentment de la distància que aquests nous demòcrates hagin de recórrer cap a posicions genuïnament democràtiques" (262).

Quan Frederik De Klerk va accedir al poder l'any 1989, l'ANC estava disposat a reemergir dins el país amb uns postulats força més avançats que els dels anys cinquanta. L'antiga Aliança Cartista descartava la pell de serp multi-racial, i irrompia en l'escenari de la transició amb l'*Aliança del Congrés*, que recollia l'herència de l'UDF tot presentant un front d'esquerres no-racial, en el qual s'hi integraven el Partit Comunista i l'enorme sindicat COSATU. L'eix vertebrador de la nova Aliança deixava de ser el consens inter-racial, i els seus òrgans de coordinació abandonaven la representació paritària dels diferents grups racials.

Una altra cosa era que les tendències racialistes dins del moviment haguessin desaparegut del mapa. L'exclusivisme negre va continuar captant una clientela notable, sobretot a l'abric d'una Winnie Mandela vociferant i d'una Lliga Jove reconstituïda. Aquestes postures, sovint més pròximes al PAC i a AZAPO, van arrelar fortament entre el jovent dels ghettos urbans, i a aquestes alçades no es pot descartar una espantada per l'esquerra en cas que l'ANC arribi al poder. Els programes d'*acció afirmativa* en el terreny laboral, i una tímida promesa de reforma de la terra, no satisfan del tot les aspiracions dels descamisats admiradors de la Sra. Mandela (263).

Des d'una òptica més conservadora, els Congressos Indis també han encarnat recentment un cert repte a la filosofia no-racial de l'organització-mare. Poc després de la legalització de l'ANC a Sudàfrica, el NIC i el TIC van prendre la polèmica decisió de preservar la seva personalitat política. Les raons adduïdes anaven des del sentimentalisme històric fins al manteniment de càrrecs i privilegis personals, passant per la necessitat d'assegurar-se un suport de col·lectius qu l'ANC tot sol no garantia. Així ho entenien alguns simpatitzants del moviment; "... l'estat ha aconseguit demonitzar la imatge de l'ANC... els Congressos Indis han de continuar operant fins que s'accepti progressivament que l'ANC, efectivament, pot representar els interessos de tots els sudafricans". Altres, possiblement la majoria, s'hi expressarien en contra; "Ara que el moviment ha tornat a la legalitat, amb una imatge nacional no-racial, ja no hi ha cap argument raonable per al mateniment de Congressos ètnics" (264).

L'anunciat transvassament de simpatitzants blancs, tant prometedor després de les converses de Dakar, no es va produir tampoc amb la magnitud esperada (265). L'oposició de signe

liberal no es va passar en massa a l'ANC, tot i que a principis dels noranta era una hipòtesi més que realista (266). Només cinc parlamentaris blancs, entre ells algun provinent del Partit Nacional, van apuntar-se finalment al Congrés, guiats per un sobtat redescobriments del no-racialisme i un punt d'oportunisme. Fins i tot un tal Wilhelm Verwoerd, nét de l'estadista, s'afegiria a les hosts de Mandela (267).

La dècada dels noranta es va caracteritzar, a l'hora de la veritat, per un reajustament caleidoscòpic de totes les formacions de centre, i el cas de l'ANC no va ser ni de bon tros el més espectacular. De Klerk va aconseguir atraure al seu partit un nombre considerable d'indis i mestissos -com ara la majoria dels laboristes d'Allan Hendrickse-, i fins i tot de comunitats africanes rurals més aviat conservadores (268). Només a ambdós extrems de l'espectre polític es van mantenir tesis exclusivistes, encara que les primeres eleccions multi-racials activarien algunes coalicions contra natura, entre elles una curiosa *Aliança de la Llibertat* entre els particularistes zulús d'Inkatha i la ultradreta afrikaner. Un cop acceptat el principi d'*una persona, un vot*, la política creava estranys companys de llit.

L'Arc de Sant Martí -

Als anys vuitanta, el reverend Jesse Jackson va crear als Estats Units una *Rainbow Coalition* (Coalició de l'Arc de Sant Martí) per a enfrontar-se al nacional-reaganisme que amenaçava erosionar, entre altres coses, les conquestes en el terreny racial de vint anys enrera. Jackson tenia tot el que calia: la benedicció de l'ídol màrtir -Martin Luther King-, una oratòria magnètica, seguidors de tots els colors i extraccions i, sobretot, conviccions morals de justícia. Jackson, però, no obtindria més que un rol secundari en la Convenció demòcrata americana. Un dels problemes, però no l'únic, era que el seu públic potencial es limitava als afro-americans i a un grapat de liberals blancs.

A l'altre extrem de l'Atlàntic, els Cartistes sudafricans van bastir un front comparable al de Jackson. No els mancaven ni raons ni líders -alguns dels quals, per cert, apareixerien en força ocasions a les mateixes tribunes internacionals que Jackson. Però la llavor sembrada per l'UDF, i recollida per l'ANC, donaria uns fruits espectaculars a la dècada dels noranta, quan aquestes forces es convertirien clarament en l'opció principal de futur de la nova Sudàfrica.

Com s'explicava que el Congrés, després d'una dilatada i penosa trajectòria d'oposició, arribés a les portes de l'hegemonia política amb tanta embranzida? Era el resultat d'una simple aritmètica demogràfica, on simplement reeixia aquell que

representava les aspiracions de la majoria negra? Perquè va aconseguir-ho l'ANC i no, per exemple, les diverses opcions exclusivistes que li havien disputat diversos cops la clientela?

La progressió del moviment s'havia produït en passos evolutius, de forma sincopada, i a cada eixamplament del discurs racial li havia correspost una fase d'entusiasme i dilatació de la població afí. L'eclosió del primer SANNC havia anat acompanyada d'un racialisme combatiu, marcant el naixement de l'oposició negra organitzada. L'adopció del multi-racialisme als anys cinquanta havia injectat energies renovades a una formació condormida. El no-racialisme dels vuitanta havia revifat l'antiga Aliança i havia obert el camí a la derrota de l'Apartheid. La metamorfosi havia requerit quasi un segle: era pura coincidència que l'estratègia de color i l'expansió del moviment haguessin avançat sobre la cresta de les mateixes onades? És més: perquè havien arribat, aquestes onades, de forma tan espaiada? Perquè havia costat tant assolir una fórmula màgica definitiva?

Val a dir, en primer lloc, que en alguns aspectes el Congrés tampoc no havia canviat tant al llarg del segle. Fins a cert punt, les alteracions en l'entorn social i en l'estratègia de l'estat havien estat molt més notables que les del mateix ANC, forçant-lo a adaptar els seus plantejaments. En el fons, hi havia un vector de continuïtat en la naturalesa de la força política més antiga d'Àfrica. L'ANC s'havia basat sempre en l'oposició al racisme oficial, i la consciència d'un mercat o d'una societat interdependent sempre havia estat el motor de la seva confrontació amb el poder supremacista. Al llarg del camí, havia acceptat i rebutjat influències ideològiques molt diverses, havia contingut i esporgat elements conservadors i radicals, havia desenvolupat una cultura política eclèctica o àdhuc camaleònica: però en tot moment havia conservat unes conviccions íntimes de signe liberal, i les havia defensat amb impulsos reactius més que no pas amb anticipació (269).

Aquesta combina, servint per una banda quatre principis morals elementals i *universals*, i per l'altra desplegant una operativa d'efectes retardats, havia resultat al capdavant incontenible. No sempre l'anticipació era garantia de victòria, com ho van demostrar el Partit Comunista dels anys vint -amb la seva agosarada proposta d'una *República Negra*- o l'AAC dels anys trenta -intentant forjar amb massa precipitació un front multi-racial. La tortuga passaria la línia d'arribada, a pas lent però segur, i deixaria enrera molta llebre impacient. L'ANC havia progressat a remolc de la industrialització i de la urbanització del país, deixant que altres projectes, molt més imaginatius, coherents i avançats que el seu, s'estavellessin contra realitats poc propícies. El discurs integrador, per exemple, no va assolir la seva plenitud dins l'ANC fins que la força de l'anti-racisme i de l'anti-colonialisme no es va generalitzar al món sencer, després la segona guerra mundial.

A cada moment, els gats vells del Congrés van fer-se seves aquelles línies de pensament que els podien resultar útils i digeribles, i van deixar caure aquelles que semblaven massa controvertides. La veu de l'experiència portaria a assumir la resistència calmosa de Gandhi, o el seny integracionista de W.E.B. Du Bois, i a deixar enrera la rauxa separatista de Marcus Garvey (270). La profètica tova de Martin Luther King els acompanyaria en el seu pausat pelegrinatge, però la retòrica encesa i desafiant dels panafricanistes, dels *Fanonistes* i de Malcolm X quedaria a la cuneta (271). Altres faccions i corrents podien confitar-se tot sols les opcions exclusives: podien estendre uns ideals plens d'imminència i encendre la flamarada rabiüda, per acabar sufocats al cap d'uns anys entre la bota del règim i la mare terra africana - tan vella i escèptica com el mateix Congrés.

El secret, és clar, era que la paciència de Matusalem i la saviesa de Salomó s'afegien a la certesa moral dels profetes. En el terreny racial, els primers homes del SANNC ja havien acabat per demostrar com, si la segregació podia ser una opció plenament respectable en abstracte, a Sudàfrica esdevenia una aberració ètica des del moment que justificava la dominació (272). La parsimònia política era viable sobre la base de la raó i de la veritat última que, suposadament, assegurava el triomf final contra el mal i la perversitat. Fins i tot durant els episodis més exclusionistes del moviment, mai no van enfonsar-se els ideals de reconciliació, ni la creença íntima en una eventual conversió de la comunitat blanca (273). L'UDF del predicador Allan Boesak esgrimiria, sense reserves, el trofeu capturat després de tants anys de croada moral:

"No fem el que fem perquè siguem blancs o negres, fem el que fem perquè és bo" (274).

A l'interior del moviment sempre es va mantenir viva, doncs, una confiança essencial en la bondat dels propòsits i dels objectius no-racials. Pot resultar sorprenent que això sobrevisqués a tants anys d'opressió racista, de discriminació i de prepotència blanca. I, certament, vistes les circumstàncies, és admirable que en l'eterna pugna entre impulsos d'atracció i de repulsa inter-racial, l'ANC apostés majoritàriament per l'atracció. Segons com, era incomprendible que Nelson Mandela, passats gairebé trenta anys de represàlies i empenonament, no mostrés cap mena de ressentiment envers els seus enemics.

Ara bé, cal admetre que la mística de la reconciliació es nodria d'unes arrels que anaven més enllà de la bondat congènita de persones i de projectes polítics. Per començar, els negres sudafricans sabien que la seva presència era indispensable per a l'economia i la prosperitat de Sudàfrica. I també per altres coses: la població de color degué fer un gran somriure el gener de 1968, quan el cirurgià Chris Barnard va haver de recórrer al cor del mestís Clive Haupt per fer el seu famós transplantament. Els

negres sempre havien viscut més a prop i havien observat més als blancs que no pas a la inversa: "Els blancs ho ignoren tot sobre les condicions de vida dels negres... Per als negres, conèixer els blancs és una qüestió de vida o mort" (275).

Però conèixer no era suficient per a entendre, i molt menys per a allargar la mà. Alguna cosa hi havia de l'admiració dels febles pels forts, dels analfabets pels cultivats, dels marginats pels privilegiats. Fanon i Biko ja havien denunciat abastament aquest fenomen d'adulació dels oprimits envers els seus opressors. Però no tot s'explicava amb claus de volta negatives, amb la psique de l'auto-destrucció i de la inseguretat en un mateix. La utopia de la barreja de color també arrencava de sentiments de seguretat; seguretat en la superioritat numèrica, en l'inevitable govern de la majoria, en la convicció que el *perill negre*, o si ho preferim la *promesa negra*, acabaria imperant per pura evidència demogràfica.

Per a més d'un observador, la composició multicolora de l'ANC afectava ben poc la seva naturalesa essencialment africana. I si al conjunt del país la proporció d'africans era dominant, dins del moviment era aclaparadora. Les tendències exclusivistes no entendrien que, més que esblanqueïr el moviment, l'entrada de gent de pell clara conduïa, a la força, a l'africanització de radicals blancs, indis i mestissos. La infiltració de comunistes no-africans representava més la captura de la retòrica marxista pels advocats de l'emancipació negra que no pas a la inversa (276). Els Cartistes no ho acabarien de capir fins ben entrada la dècada dels vuitanta, però quan ho van copsar el seu impuls es convertiria en indeturable.

La garantia de la superioritat estadística no seria, com indicàvem més amunt, l'única diferència entre l'arc de Sant Martí dels xicots de Mandela i els de Jesse Jackson: però unida a la paciència -i a la versatilitat- històrica del Congrés, així com a la pervivència de l'ètica integradora, completaria el triangle crític que havia d'afiançar l'èxit dels sudafricans en contrast a l'*impasse* dels nord-americans. Mentre la majoria numèrica dels africans a principis del segle XX no volia dir gran cosa, a les acaballes de segle, sota la batuta d'una força realista, pragmàtica i flexible, filla d'una evolució adaptada al terreny, amb uns líders visionaris i uns principis percebuts com impecables, ho volia dir tot.

De cap manera podem obviar la importància del fet racial, ni en la història de Sudàfrica ni en l'evolució de l'ANC. Els historiadors marxistes dels anys setanta van menysprear, de forma un tant precipitada, l'anàlisi racial que havien fet els seus predecessors, estimant que el color era simplement una disfressa per a conflictes de classe molt més profunds. Avui en dia, una escola menys dogmàtica ha recuperat la utilitat de les etiquetes racials: "Tot i que la raça no té cap validesa objectiva, ha estat una clau -si no la clau- determinant per a conductes passades, i no purament una eina emprada per interessos aliens... Els

historiadors encara no han trobat la manera d'eludir l'ús de categories racials en els seus escrits" (277).

En l'actualitat, el no-racialisme de l'ANC, i de fet el que s'ha contagiats al Partit Nacional i a d'altres opcions moderades, reivindica unes institucions obertes en el context d'una societat composta per diferents col·lectius racials. Els corrents que han intentat, amb èxit desigual, qüestionar les etiquetes racials, no ja com element de representació sinó també d'identificació -forjant una identitat sudafricana híbrida i incolora-, han estat incapaços d'enllestir la desconstrucció radical del terme *raça*. El patró racial està massa incrustat en l'imaginari col·lectiu (278).

La pigmentació, en el context sudafricà, ha estat i segueix essent un factor polític de primer ordre. En la trajectòria de l'ANC, esdevé un element configurador d'estratègia, d'organització i d'ideologia. La progressió de la política racial obeeix a una multiplicitat d'estímuls externs i interns que hem intentat esbossar en aquestes pàgines. Els estímuls procedents dels canvis socials i econòmics de Sudàfrica són importants: també ho són l'impacte d'una ètica universal cada cop més propensa, l'assumpció creixent de l'ascendència demogràfica negra, i l'estímul d'una formació que ha sabut evolucionar en sintonia amb les èpoques. L'actitud front al color, amb el temps i una bona canya, ha estat un bon trumfo per a l'ANC. Sense tant de bagatge i sense bones eines, hagués pogut ser la seva perdició.

"Som un nou poble, el poble de l'Arc de Sant Martí...Som imparables", Desmond Tutu, 1989 (279).

PROFETES I DEIXEBLES

"Als lluitadors per la Llibertat: / No oferiu pas els febles en sacrifici / Per a salvar-vos dels forts" Rabindanath Tagore (1).

"Veig en la lentitud dels seus passos... / La paciència intemporal, sòrdida, del serf / Que es mou ben a prop de la terra nua / i sega palaus, i trons, i torres", *El Serf*, del sudafricà William Plomer (2).

"Necessito oh desesperadament / Nelson Mandela / fora de les portes de presidi / caminant amb les espatlles amples / entre lletrats / baixant per Commissioner / pujant pel carrer West / i conduint-nos lluny de l'ombra / de fabricants impotents de mots / el seu puny alçant-se més amunt / que l'esperança / per què tots el veiem i el seguim", Siphò Sepamla (3).

L'home va pujar a l'entarimat de la Plaça Sant Jaume de Barcelona. Portava el cansament a la cara, en una expressió distant però enèrgica. Al darrera, s'hi bellugava un eixam de guàrdies de seguretat i assessors amarats de suor -sempre en retard, sempre amb presses, sempre confirmant i desconfirmant actes, generant un caos en constant evolució. A certa distància, menyspreant el món amb un esguard furtiu i penetrant, l'esposa i Mare de la Nació, poc amiga de la submissió i dels papers secundaris.

Mandela va avançar cap al micròfon igual que havia sortit, un any abans, de la presó de Victor Verster: el cap immòbil, la figura dreta, el puny clos i ben amunt. Pocs devien advertir que l'altra mà, la que havia agafat a Winnie en aquella ocasió, ara dormia la son dels orfes. No hi havia ulls per als detalls. La multitud, enfervorida, va aclamar l'ídol que sobresortia, gràcies a la seva talla patrícia, de la resta dels mortals. No es podia negar que l'aspecte físic acompanyava i enaltia el mite.

Quan va començar a parlar, els milers d'incondicionals que omplien la plaça van entrar en un èxtasi quasi espiritual. Poc importaven les paraules i el missatge: encara importava menys la traducció, que un abnegat membre del Comitè Anti-apartheid, amagat rera una copiosa melena i unes ulleres rodones, balbucejava sota els efectes del pànic escènic. A cada pausa, el públic irrompia en aplaudiments i crits d'aprovació. Hom hauria assegurat que les pancartes i banderes s'agitaven totes soles, indiferents a la xafogor estival d'un capvespre mediterrani.

L'orador llançava les consignes de rigor -les mateixes que a Londres, Soweto o Nova Delhi. La seva veu, monòtona i parsimoniosa, no era la del predicador magnètic. El seu anglès era entretallat i prosaïc. Com va apuntar, amb certa malícia, un

testimoni sudafricà -un vell militant gens sospitós de vel.leïtats conservadores-, en cap moment va fer referència a la llarga tradició catalana de lluita contra la tirania. El seu era un discurs *prêt-à-porter*, vàlid a qualsevol capital europea. A l'hora de donar les gràcies, es va fer un embolic entre *Barcelona* i *Catalonia*. Els assistents al miting i la premsa, per descomptat, van qualificar l'acte d'èxit total. Haver comptat amb ell a la ciutat era més que suficient. Mandela havia escampat aigua beneïda per Barcelona.

En l'entrevista prèvia amb el President de la Generalitat, Mandela havia reaccionat amb incomoditat quan aquest s'havia interessat pels bantustans. Ens podem imaginar l'aire d'incomunicació que es devia crear entre els dos dirigents. Però costa de creure que es pogués produir una situació d'estranyesa entre dos personatges tan informats, tan assessorats i aparentment tan connectats amb les realitats del món contemporani. Mandela es devia sentir tan aïllat com se sentiria en la segona visita a la ciutat - en ocasió dels Jocs Olímpics-, quan es va quedar atrapat a l'ascensor del Palau Sant Jordi durant una bona estona.

Ens preguntem si la química només fallava entre Mandela i els esperits inquiets de la capital de Catalunya. Que potser no li arribava la musa que havia inspirat a Gaudí, Miró, Picasso, Dalí i tota la resta? O es tractava d'un fenomen general, detectable arreu del planeta? En què es basava l'admiració del públic, a Barcelona o a Johannesburg? A què es devia la manca de crítica de la massa? De què s'alimentava el carisma? Aquestes, i moltes més, eren les preguntes que m'assaltaven, quan aquell juliol de 1991 tornava cap a casa després d'haver vist i escoltat a la llegenda vivent, i sense poder esquivar el dur judici que pesava sobre la consciència de qualsevol escèptic, aquell expressat magistralment pel *Lleó d'Àfrica* d'Amin Maalouf:

"Em sembla, senzillament, que no t'agraden els prínceps, i encara menys els soldans. Quan un d'ells té una victòria, ja et trobes d'entrada al camp dels seus enemics, i quan algun ximple els venera, per tu ja és una raó d'avorrir-los" (4).

L'Era dels Patriarques (1912-1940) -

Mandela va néixer el 1918 al llogaret de Qunu, al Transkei. Feia més de sis anys que funcionava el Congrés Nacional Africà - inicialment sota les sigles SANNC i, a partir de 1923, com a ANC-, i feia algunes dècades que l'activitat política africana s'expressava per la via pacífica. Acabades les guerres colonials, les èlites negres van triar mètodes conciliadors per abordar l'Estat segregacionista que s'havia implantat a redós de la Unió Sudafricana de 1910. La generació de Mandela, que acabaria trencant amb els seus antecessors i convertint l'ANC en una plataforma de confrontació, beuria del bagatge i de les experiències dels pioners de la primera meitat de segle.

Les crítiques als fundadors del Congrés serien una constant a partir de la segona guerra mundial, quan Mandela i una colla de joves dissidents acusarien als seus predecessors de tòbiol i inoperància. Sense ignorar els retrets, que tenien el seu punt de veritat, seria bo comprendre el perquè i esbrinar les causes de tal temperança. Entre altres coses, cal concedir que si, realment, l'antic ANC hagués estat una carcassa inservible, no hagués estat repescat i revifat per un grup de joves intel·lectuals cap als anys quaranta. Les crítiques de la colla de Mandela, doncs, han de ser preses amb cautela, i tenint en compte que l'argument principal girava entorn al malejament de l'organització. És a dir: s'imputava als líders una certa traïció o renúncia respecte als principis originals del Congrés, una suposada negligència del moviment que representava, amb més fidelitat i legitimitat, les aspiracions dels africans.

Però tornem al moment d'arrencada d'aquesta formació política. El 1912, els blancs tot just havien consagrat un aparell d'estat discriminador, on encara hi pervien elements de l'antiga tradició liberal de la colònia del Cap. A algunes zones, el vot negre encara hi subsistia, mal que restringit i en clar retrocés. Les guerres de conquesta i el conflicte Anglo-Boer havia demostrat de quin color eren les armes i la força que controlaven el país. Els africans més il·lustrats optaven de forma nítida per la participació i l'acomodació en la societat occidental, no per la seva destrucció. La seva afiliació a les esglésies cristianes era un clar exponent d'aquesta voluntat d'assimilació, i alhora un bon fre a la seva combativitat (5).

La industrialització del país era un procés incipient, en que els africans hi jugarien d'inici un paper secundari. La presència de negres a les ciutats era feble, l'analfabetisme era considerable i la classe mitjana era quasi exclusivament blanca. De fet, el SANNC integrava a una aristocràcia tribal encara potent, i a representants dels pocs i esquistats cercles professionals que eren oberts als africans. Els primers ja disposaven d'un edifici que se sustentava en l'autoritat clànica, eren poc propensos als canvis i, en poc temps, serien assimilats de forma intel·ligent en la xarxa de clientelisme rural creada pel govern.

Serien els segons, aquells que l'historiador Leo Kuper definiria amb un punt de gosadia com a *Burgesia Africana*, els que es farien seves les consignes i l'estructura del primer Congrés. Si examinem la llista dels dirigents de l'època, veurem que aquests procedien, gairebé exclusivament, de cinc professions: mestres, clergues, metges o infermeres, petits comerciants i intel·lectuals (periodistes, literats, estudiants, etc...). El seu rebuig a la segregació es basava, essencialment, en els impediments que la barrera racial imposava al seu ascens social (6).

Atès el seu status cultural i a vegades econòmic, aquest sector se sentia frustrat i relegat a una posició que, al seu entendre, no es corresponia amb les seves possibilitats. La mobilitat individual i de l'èlite en general quedava supeditada a la destrucció de la supremacia blanca, i a la seva substitució per un model de supremacia classista més a to amb altres societats en vies de desenvolupament. El seu mateix tarannà, però, els impedia empènyer un fort moviment de masses que els hagués dissolt en una mar de treballadors del camp o de les mines (7).

Els prohoms del primer ANC tenien pànic a les masses. Preferien accontentar-se amb peticions esporàdiques als governs del Cap o de Londres, sempre respectuoses amb l'autoritat, o muntar assemblees anuals on la ronquera de veu era el resultat més palpable de les deliberacions. Quan es va orquestrar una primera campanya contra els passis (8) a la zona de Johannesburg, les represàlies policials van espantar tant als líders del Congrés que no en van tornar a muntar cap més fins als anys quaranta. Quan el Partit Comunista i els elements més radicals van accedir a la direcció del moviment, a finals dels anys vint, l'aventura es va extingir en un parell d'anys, gràcies a la fèrria resistència de tradicionalistes i conservadors (9).

"L'ANC [fou] durant massa temps massa refiat, massa cautelós i burgès... amb un historial de decència quasi folla" (10), assenyala la principal biògrafa de Nelson Mandela, Mary Benson. Va ser la moderació dels dirigents, sobretot, el que va avortar l'esclat de l'organització en un veritable moviment popular. Els mals administratius i logístics no eren casuals: anorèxia financera, tumors secessionistes a les branques provincials, contagis ideològics diversos i contradictoris, autisme derivat de la inexistència d'òrgans d'expressió... (11). Tampoc va ser casual una altra malaltia que, a partir dels anys vint, començaria a atacar les cèl·lules del Congrés: la senilitat dels dirigents.

Durant més de vint-i-cinc anys, i ultra alguns episodis passatgers, l'ANC estaria dominat per bona part de les figures que l'havien creat el 1912. L'envelliment de la *nomenklatura*, sens dubte, era simptomàtic de les cotilles socials i dels mals organitzatius que acabem de descriure. La renovació no era possible, perquè l'aparell no permetia connectar amb grups de base que reclamaven més atenció als problemes diaris de la majoria d'africans. La urbanitat de les protestes oficials no satisfieia els greuges d'una població afectada per qüestions de tipus laboral, residencial o educatiu.-maldecaps materials, en definitiva (12).

En el període d'entreguerres, la militància formal de l'ANC no passaria d'un parell de milers, tot i que diverses fonts calculen el nombre de simpatitzants en xifres deu o vint vegades superiors. Però els amics i col·legues no pagaven quotes, no participaven en les decisions, i no contribuïen a la màquina organitzativa.

Mentrestant, altres formacions, com la Unió d'Obrers Comercials i Industrials (ICU) de Kadalie, aplegaria en els anys vint entre cent i dos-cents mil afiliats (13). El Partit Comunista disposaria d'una militància similar a la de l'ANC, però molt més fidel i stakhanovista.

Quan, l'any 1929, el comunista Sydney Bunting va visitar el Transkei, bressol dels Mandela, Tambo i Sisulu, no va trobar-hi absolutament cap branca de l'ANC (14). El Secretari general de l'ANC, en sotmetre el seu informe anual de 1930, afirmava desesperat que "L'any passat va ser el pitjor any...és impossible saber si el Congrés té membres o no" (15). Quan l'executiva del Congrés va informar al Ministre d'Afers Indígenes, el 1939, sobre el tamany de la seva militància, aquest va observar amb sarcasme; "Prou sabia que no representàveu gaire més que les vostres jaquetes" (16). Si l'apreciació del ministre era un tant injusta en aquells moments, tres anys després hagués resultat imprecisa i, al cap de quinze anys, simple imprudència temerària.

A les acaballes dels trenta, ja no era només l'ANC que es trobava en una situació agònica. La ICU de Kadalie havia desaparegut, el Partit Comunista estava devastat per purgues internes, i la Conferència Plenària Africana (AAC), creada per detenir la supressió del vot negre al Cap, s'enfonsava en el faccionalisme sense haver impedit el *sufragicidi*. Però el cas de l'ANC era diferent. Era el degà dels moviments africans, i no havia suscitat hemorràgies d'entusiasme comparables a les dels moviments esmentats. Això sí, s'havia mantingut en peu. Malalt, delmat, envellit, sobrevivia: i es disposava a entrar en una de les fases més sonades de la seva dilatada història. En bona part, això es devia al temor, temor de Déu i de Marx, que sentien els notables de l'organització.

Qui eren aquests homes? Com a estament, ja els hem intentat descriure. Com a persones, i més enllà de la noblesa tribal que es mantenia en un discret segon pla, constituïen una col·lecció pintoresca d'activistes abnegats, amb alguns trets generacionals comuns que oferien una imatge més compacta del que probablement era en realitat. En el moment fundacional, la majoria dels components de l'executiva s'havien format en la tradició liberal de les institucions d'ensenyament del Cap. Hi havia un grup de veterans, entre els quals s'hi comptaven Walter Rubusana, Sefako Makgato o Meshach Pelem, que rondaven la cinquantena i que aportaven el bagatge de l'activitat política del tombant de segle. Un altre grup, vint anys més jove, contribuïa amb l'energia d'un Pixley Seme, un Solomon Plaatje o un Alfred Mangena.(17).

John Dube, que es trobava a cavall entre les dues generacions, va ser escollit primer President del Congrés. La seva elecció va ser un tant inesperada, sobretot si considerem la gran reputació política de Rubusana, i el fet que Dube ni tan sols va assistir a l'acte fundacional. Però era la solució de compromís, a mig camí

entre grans i joves, entre xhoses i sothos (ell era zulu), i esquivava les enemistats que els veterans s'havien creat en innumbrables plets polítics (18). Dube era, a més, un personatge molt ben dotat: format als Estats Units, va fundar al Natal una escola calcada a l'Institut Tuskegee del moderat negre Booker T. Washington. També va crear i editar un diari en anglès i zulu, i va participar en les reunions i delegacions prèvies al naixement del Congrés.

Però el conservadorisme de Dube apareixia massa claudicant, fins i tot en les files del Congrés. En un parell d'anys, la seva acceptació del principi segregacionista va allunyar-lo de la direcció. L'home continuaria, però, defensant des de la secció del Natal la seva línia acomodaticia i benpensant, a la recerca de l'oligarquia africana perduda. Quan la supressió del vot negre, Dube elogiaria les contrapartides ofertes pel govern, en contra de la resta de l'ANC: això i disputes personals animarien el debat al Natal, fins a la seva mort el 1946. La seva relació amb Pixley Seme, també zulu i l'altra personalitat forta de l'època, seria irregular, degut a bones dosis de personalisme i diferències de criteri (19).

Pixley ka Isaka Seme és considerat el progenitor del Congrés Nacional Africà. Seguint les passes de Dube, va estudiar als Estats Units i a Oxford, graduant-se com el segon advocat africà del país (després d'Alfred Mangena). Aparentment, la idea de formar un Congrés permanent, i l'organització de la sessió inaugural de 1912, va partir d'ell (20). Fou nomenat tresorer i s'encarregà de l'edició de l'organ oficial, *Abantu-Batho*, fins a la seva desaparició a principis dels anys trenta. Seme es va casar amb una filla del rei zulu, i va ser fins al final un ferm partidari de reforçar la presència aristocràtica a l'interior de l'ANC. Entre les seves iniciatives privades s'hi pot comptar una immobiliària, que pretenia impulsar, amb una compra massiva de terres, la creació d'una classe terratinent africana.

El 1930, va ser l'artífex de la defenestració dels comunistes a l'ANC, i va assumir la presidència fins a 1937. En aquest període, va conduir l'organització a la seva fase més trista, i va ser acusat de refugiar-se en la inèrcia i en mètodes autoritaris (21). Cap dels seus projectes, com ara la ressurecció d'una cambra noble i la creació de *Clubs del Congrés* -una espècie de centres morals- no va poder saldar-se amb èxit (22). "L'home que havia fletat el vaixell de l'ANC el 1912", ens indica el seu biògraf, "...va estar a punt d'enfonsar-lo quan exercí la Presidència als anys trenta. Una combinació de letàrgia i de corrupció gairebé va destrossar l'organització... Tan sòrdida i rígida fou la seva Presidència entre 1930 i 1937, que Seme va acabar sent acusat d'*inèrcia culpable*. En ser expulsat del càrrec, el Congrés era a punt d'extingir-se" (23).

En l'etapa final de la seva vida, Seme es dedicà al seu gabinet jurídic. Va rebre un doctorat honorífic en dret de la Universitat de Columbia, però a la llarga també acabaria arruinant la seva trajectòria professional. En la defensa dels pagesos de Waverley,

que havien perdut les seves terres, Seme va ser incapaç de complir els requisits burocràtics: els pagesos es van querellar contra ell, i finalment va ser expulsat del cos d'advocats (24). Mentrestant, però, havia contractat a un passant anomenat Anton Lembede, que amb el temps es convertiria en una de les figures polítiques més fugaces, i alhora més crucials, de la història del Congrés. Seme va morir, sol i oblidat, el 1951 (25).

Un altre dels *patriarques*, un dels més simpàtics i atractius, seria Sol Plaatje, un periodista autodidacte que havia relatat el setge Boer de Mafeking (1899) i que havia fundat la primera revista en llengua tswana. Plaatje va prendre part en la creació del Congrés i en va esdevenir el primer Secretari General. Va instal·lar-se a Anglaterra uns anys, on va publicar *Native Life in South Africa*, causant una veritable sensació en narrar els efectes de la Llei de la Terra en els camperols desposseïts del país. Gradualment, es va distanciar de l'ANC, rebutjant fins i tot ocupar la Presidència (26) i va concentrar-se en la literatura i en causes morals, com ara la lluita contra l'alcoholisme.

Plaatje creuria sempre en el diàleg amb el govern, i de fet arribaria a conèixer personalment un grapat de ministres. De tots els líders de l'època, apareix com el més desinteressat i el de més capacitat intel·lectual. Va escriure un munt d'obres, va voltar el món sencer, va compartir tribuna amb Marcus Garvey i W.E.B. Du Bois, es va entrevistar amb Lloyd George i amb diversos mandataris de la Conferència de Versalles, i va acabar els seus dies sense ni un duro. Mantenia excel·lents relacions personals amb les generacions anteriors i posteriors. Va ser mentor de James Moroka, que seria President de l'ANC a principis dels cinquanta, i hagués pogut ser un home-pont ideal entre veterans i joves, si no hagués mort prematurament l'any 1932. El seu funeral va ser oficiat per un ex-President del Congrés, el Reverend Mahabane, i el metge que el va atendre fins al darrer moment seria un altre futur president, Alfred Xuma (27).

Un altre especímen curiós seria Sefako Makgatho, ja gran quan va néixer el Congrés, però que encara donaria molta guerra. Makgatho havia viscut, en edat adulta, la conquesta dels regnes africans i el Congrés de Berlín. Va ser President en l'etapa turbulenta de 1917 a 1924, contagiant certa energia a l'organització, i va participar en diferents activitats fins a la seva mort l'any 1951, als noranta anys d'edat. La seva longevitat va permetre-li influir, sempre des d'una òptica conservadora, en l'evolució del moviment. Un personatge similar va ser Zaccheus Mahabane, un clergue que fou president de l'ANC en dues ocasions (1924-27 i 1936-40), que va ser actiu al moviment des dels seus inicis fins als anys seixanta, i que la va veure de tots colors fins la seva mort, als vuitanta-nou anys d'edat (28).

Els pares de l'ANC compartien, gairebé sense excepció, un estil prudent, marcat per l'educació missionera i pel realisme. Eren ben conscients que, d'arrencada, la població africana es composava essencialment de camperols, amb un proletariat urbà emergent però encara feble, i unes èlites educades molt reduïdes. La seva moderació, doncs, era en gran mesura fruit del seu entorn, i entenien que qualsevol estirabot radical estava condemnat a tenir una existència efímera. Bona part d'ells compartien tant la saviesa com l'escepticisme de Matussalem. Als anys trenta i sobretot als quaranta, no es van adonar -o no van voler adonar-se- de com havia canviat el país. A penes superat el tràngol dels anys vint, esquivant temptacions socialistes i garveyistes, van estar a punt de sacrificar la criatura que ells mateixos havien engendrat (29).

La trajectòria de Seme exemplaritzava la perfecció aquesta contradicció. Mentre per una banda havia assistit en el part del Congrés, i havia ajudat a guiar-lo per camins difícils durant una pila d'anys, va trigar massa a cedir el pas als rellevistes. Seme i els seus companys de promoció no acabarien d'encaixar amb la societat que la segona guerra mundial forjaria a Sudàfrica. Una societat industrial, urbana, molt més dura i alhora més crispada que la que havien vist ells fins aleshores. No és coincidència que la majoria dels fundadors de l'ANC morissin en l'oblit, ressentits i distants dels seus successors. La història els havia exigint una missió fonamental per a una època concreta: després els havia desbordat i els havia atropellat a gran velocitat, sense miraments.

De l'Era Xuma a l'Era Luthuli (1940-1960) -

El Congrés patiria una metamorfosi en dos temps, coincidint amb dues presidències -Xuma i Luthuli-, i amb un interludi breu i ambigu -l'etapa de Moroka, de 1949 a 1952. Serien dues dècades intenses, al llarg de les quals canviaria de dalt a baix la naturalesa del moviment, evolucionant d'un *lobby* de notables, selecte i legalista, a una genuïna força popular, disposada a arribar on calgués per eradicar la discriminació racial.

Alfred Xuma seria el protagonista indiscutible de la primera fase d'aquest procés. Xuma nasqué al Transkei, va estudiar medicina als Estats Units i Europa, i quan va retornar a Johannesburg als vint-i-cinc anys d'edat era quasi un estrany en la vida política i social del país. Va rebutjar diverses vegades entrar en el Congrés moribund de Seme, però finalment, a la vista de la supressió del vot negre, es va decidir a col.laborar en activitats polítiques. Es va apuntar a l'ANC, coincidint amb una certa recuperació impulsada per un Secretari General tenaç i energètic, el reverend James Calata.

A finals de 1940, Xuma va presentar-se a la presidència de l'organització i va derrotar per un escàs marge de vots -21 contra

20- el candidat dels veterans. Era el primer president que no havia participat en l'etapa fundacional del Congrés. En nou anys, sota la batuta de Xuma, l'ANC va aconseguir coses que no havia pogut ni somniar en el passat. Va sanejar les finances, va disciplinar la militància, va fer quadrar les branques locals, i amb l'ajuda d'una nova constitució va imposar un lideratge fort i centralitzat. Sectors importants de professionals joves van ser atrets cap a la formació, facilitant la fundació d'una Lliga Jove el 1944. En l'escena internacional, va defensar la causa negra a les Nacions Unides, encetant un litigi contra el govern sudafricà que l'ANC ha explotat a fons fins als nostres dies (30).

Xuma era, com els seus antecessors, un moderat: home de profundes conviccions cristianes, estava disposat a dialogar amb el govern i a esgotar les possibilitats que ofería el marc constitucional. Tenia, però, una especial sensibilitat per temes sindicals, tot malfant-se de l'obrerisme ideològic, i apostava per la construcció d'un ampli front multi-racial, sempre i quan els africans conservessin la seva autonomia organitzativa. El seu tarannà liberal no li impedia recórrer, en el pla internacional, a l'ajuda puntual dels països del segon o del tercer món (31).

Com a persona, Xuma era un intel·lectual ben preparat, enèrgic i brillant, però alhora autoritari i refiat. Fins a cert punt, la seva seguretat era impròpia en el terreny relliscós de la política. En haver adquirit reputació i patrimoni a través de la seva professió, alguns el veurien com un intrús, un *parvenu* que confiava massa en el seu propi talent i massa poc en el suport negociat de tendències i figures a l'interior del moviment. No era un individu carismàtic, i per tant es mostrava reticent a l'acció de masses i al populisme. Lluny de ser un bon orador, preferia l'atmosfera del petit comitè a la del míting multitudinari. Els conflictes amb els líders de la Lliga Jove, que conduïren al seu cessament (1949), són difícils d'entendre si no es té en compte aquesta vessant del seu temperament (32).

El doctor Xuma era un líder ideal per als primers passos d'una complicada transició. Estava disposat a obrir l'ANC a nous corrents i noves idees, tot servant la unitat i la cohesió de l'aparell. D'altra banda, el seu prestigi, si bé no despertava passions, era indiscutible. Desmond Tutu l'evocaria en les seves memòries d'infantesa: "El doctor Xuma era admirat fins al punt de l'enveja. Tenia unes qualificacions que ningú no podia negar, havia estudiat a Amèrica, Anglaterra i Europa i guayava un salari més que respectable" (33).

Peter Abrahams, cronista del Johannesburg dels anys trenta, en faria un retrat robot en el personatge del Dr. Mini, que apareixia com un selenita en el context de les barrades negres: "[A casa seva] hi havia una gran llar. I hi havia una ràdio, i també llum que s'encenia en prémer una coseta enganxada a la paret. Ni espelmes ni llums d'oli... Això sembla una casa de blancs!... El doctor i la seva dona van esclafir a riure. -No...- va dir el doctor, -...No estàs copiant els blancs quan vius en un lloc així. Aquest és el tipus de lloc on un

home hauria de viure perquè és bo. Són els altres llocs els que són de la gent blanca. Els llocs on t'han obligat a viure." (34).

Xuma era fermament partidari d'acabar amb les indignitats de la segregació. La seva idea, però, no anava gaire més enllà d'equiparar les oportunitats dels africans amb les dels compatriotes de pell blanca. Transmetia un discurs que podia apel·lar a alguns cercles privilegiats, sobretot professionals joves que, algun dia, podien aspirar a emular els seus èxits. D'aquí la seva insistència a co-optar en l'ANC a les joves promeses de la *intelligentsia* africana. Ho acabaria aconseguint, però a costa del seu propi lideratge.

En el fons, Xuma no connectava amb la massa, amb aquells que el percebien com un blanc de pell negra. Els cadells de la Lliga Jove -*my kindergarten boys*, com diria Xuma- n'eren ben conscients, ja que alguns havien hagut de remuntar a cop de colze la costeruda escala de l'ascensió social. I a partir de 1948, amb la victòria del Partit Nacional, els valors encarnats per Xuma perdrien tot el sentit. Perquè l'Apartheid, ras i curt, no contemplava en els seus plans la promoció social dels negres. El somni de la burgesia africana s'esmicolava.

Ara bé; la reconstrucció estratègica duta a terme pel doctor Xuma tindria uns efectes duradors sobre la màquina de l'ANC. El capellà anglicà Calata, que ja havia accedit a la Secretaria General el 1937, esdevindria la seva mà dreta en la reanimació del teixit associatiu, i tots dos traspassarien als seus successors una organització encara petita (d'entre 4,000 i 7,000 membres (35)), però en bon estat de salut. Calata, un excel·lent dinamitzador, mal que desprovist del *glamour* professional de Xuma, mostraria una fidelitat cega al President i es convertiria en la seva ombra (36).

El tàndem Xuma-Calata actuava sota la convicció que l'emancipació dels africans, i molt particularment la consecució de plens drets civils, havia de sostenir-se en una organització modesta però efectiva. Les seves prioritats, doncs, es van centrar en l'adopció de criteris quasi empresarials, superant el caos organitzatiu i la indefinició estatutària d'èpoques passades (37). A partir de la Constitució de 1943, el Congrés havia de comptar amb una executiva de 22 membres, que delegava en una Comissió Permanent per al funcionament diari.

La Permanent esdevindria el veritable organ de gestió, ja que es reuniria amb una periodicitat mínima mensual, i aplegaria una desena de càrrecs que residien a menys de 50 milles de la seu central. Seria l'instrument principal de la centralització defensada per Xuma, essent les seves decisions vinculants, i s'encarregaria de forçar una altra de les disposicions de la normativa de 1943: que les delegacions lliuressin a l'aparell central un terç de les quotes recaptades (38).

La Constitució també obria les portes, per primera vegada, a la presència de dones. Aquesta mesura no provocaria una allau immediata de senyores cap al Congrés, però al cap d'uns anys permetria la formació d'una Lliga Femenina de vital importància (39). La formació de la Lliga Jove, que data del mateix moment, ja ha estat ressenyada. L'únic aspecte que no resoldria Xuma seria la captació de simpatitzants a les zones rurals. Tal vegada la sofisticació urbana de la cúpula directiva ho va impedir: en tot cas, aquesta constituiria una mancança que l'ANC arrossegaria ben bé fins a la dècada dels seixanta, i no és imputable en exclusiva a l'Era Xuma (40).

El darrer èxit, i potser el més important, de l'il·lustre doctor, tindria poc a veure amb la reforma organitzativa del Congrés. Consistiria, més aviat, en un encert estratègic. Xuma apostaria per un agermanament amb altres grups racials, que pogués donar més força a campanyes puntuals sense diluir l'essència africana de l'ANC. L'aliança es consumaria després de la impressionant campanya passiva índia de 1946, conduïda pels hàbils doctors Yusuf Dadoo i Monty Naicker.

Dadoo era, de lluny, el més dinàmic dels líders indis sudafricans. Tot recollint l'herència de Mohandas Gandhi, havia revifat el Congrés Indi del Transvaal (TIC), s'havia afiliat al Partit Comunista i havia desplaçat als dirigents conservadors dels anys trenta (41). Com a President del TIC, des de 1945, havia sintonitzat amb la tàctica convergent de Xuma. Els disturbis de 1947 a Durban, que van enfrontar indis i zulus, van precipitar la signatura del *Pacte dels Tres Doctors* i van segellar la cooperació inter-racial. Naicker, President del Congrés Indi del Natal, era el menys emprenedor del trio, però el pes de la seva organització -uns 35.000 membres, un cop consumada l'escissió de l'ala dreta (42)-, va aportar un contingent respectable de tropes disciplinades.

La col·laboració amb els comunistes seria més irregular i més tardana, però arribaria cap a finals de la dècada. La barreja de colors dins del partit i la innegable ascendència d'intel·lectuals blancs, així com les distàncies ideològiques, havien impedit fins aleshores un apropament efectiu. Però Xuma va fer una exhibició de pragmatisme quan, a partir de la impressionant vaga de miners de 1946, va adonar-se de l'enorme capacitat organitzativa de la formació marxista. L'aproximació crearia de bell antuvi fortes reticències dins del Congrés, tant de signe doctrinari com de tipus racial. Però la clarividència de Xuma es confirmaria al llarg dels cinquanta, quan el gruix dels militants comunistes s'incorporaria a l'òrbita de l'ANC.

En menys de deu anys, Xuma havia aconseguit canviar el panorama de la protesta negra a Sudàfrica. Els africans comptaven amb una força cohesionada, saludable i reglamentada. Els

ambients opositors eren freqüentats per cares multicolors i ideològicament diverses, que començaven a operar en sincronia (43). Hi mancava, això sí, un element essencial, que Xuma no sabia ni voldria potenciar: la mobilització popular. Caldria que una nova generació, havent après les lliçons de carrer dels anys quaranta, prengué el relleu i assumís aquest repte.

Tom Lodge és potser l'historiador que més s'ha esforçat, des d'una perspectiva prou independent, en descriure el divorci entre bases i dirigents al llarg de l'Era Xuma. Un dels processos més clars és el que Lodge localitza a Alexandra, suburbi negre de Johannesburg, al llarg de les diverses campanyes en contra dels augments en els transports. Els primers boicots de 1940 i 1942 van ser orquestrats per Richard Baloyi, tresorer de l'ANC i destacat home de negocis. Baloyi havia operat, de forma particular, algunes línies d'autobusos urbans, i quan la companyia oficial PUTCO va adquirir el monopoli, va dedicar-se en cos i ànima a les mobilitzacions, que van aconseguir un èxit rotund en cancel·lar-se els augments de preu.

Aviat, però, Baloyi va ser contractat per PUTCO, i els seus interessos van canviar sobtadament. També van canviar els de l'ANC, que entre 1943 i 1944 no va sumar-se a les protestes contra una altra pujada de tarifes. Xuma, que en qualsevol cas creia més en la capacitat redemptora del capital que en la dels treballadors, va estar a punt d'entrar també a PUTCO. Una organització nova, el Partit Democràtic Africà (ADP) dirigit per Paul Mosaka, va assumir les reivindicacions populars, amb el suport del Partit Comunista. PUTCO no va rebaixar altre cop els preus, però es va aconseguir que la Cambra de Comerç de Johannesburg subvencionés la diferència -a la indústria li sortia més a compte cobrir l'augment que no pas suportar l'absentisme laboral provocat pel boicot.

Més tard, l'ADP es perdria en disputes internes, i els comunistes s'afegirien a la inhibició del Congrés, de manera que les següents lluites veïnals, que es perllongarien fins als cinquanta, serien dirigides per un mosaic d'independents, àcrates i trotsquistes molt crítics amb els partits convencionals. En paraules de Lodge, "L'establishment de l'ANC estava totalment desacreditat als ulls dels boicotejadors [d'Alexandra]" (44).

El distanciament va ser encara més obvi en el cas dels barraquistes d'Orlando. Un contingent important de *squatters* s'havia instal·lat sense permís en un terreny buit al sud-oest de Johannesburg. Sota la direcció del magnètic i controvertit James Mpanza, va sorgir un poderós moviment que s'auto-anomenava *Sofasonke* ("tots morirem"). Mpanza era el típic subproducte de barriada; condemnat dues vegades per assassinat, i de tendències mafioses, combinava el messianisme religiós amb reivindicacions socials molt concretes. L'ANC, i en menor mesura el Partit Comunista, el varen repudiar de bones a primeres. Malgrat això, va

obtenir del govern la cessió d'habitatges per a la seva gent, engegant la construcció del que poc després seria conegut com Soweto -acrònim de *South Western Townships* (45).

La gran vaga minera de 1946 va brindar una darrera oportunitat per comprovar els prejudicis burgesos de la plana major de l'ANC. Mentre va durar la guerra mundial, el govern Smuts havia tolerat certa acció sindical; això va permetre que els miners negres trobessin refugi en la Unió de Minaires Africans (AMWU), i en la poderosa confederació CNETU, propera als comunistes. Des dels anys vint no s'havia vist un fenomen comparable en el món de l'obrerisme negre.

Gràcies a l'habilitat organitzativa de J.B. Marks, alhora comunista i membre de l'ANC, l'AMWU va poder penetrar en els hermètics complexos miners del Transvaal (46). L'Agost de 1946, uns 70.000 treballadors es van declarar en vaga tot reivindicant millores laborals (47). La directiva de l'ANC va recomanar prudència: la veritat és que Xuma i companyia estaven tan espantats com Smuts per la sobtada demostració de força sindical. Xuma no havia forjat cap aliança clara amb els miners, i havia declinat les invitacions reiterades de Marks, i de la Lliga Jove, per assistir a les reunions preparatòries (48).

Pretoria va copsar clarament la divergència de criteris, i no va estalviar duresa en la supressió de la vaga. En assabentar-se del nombre de morts, Xuma va reaccionar. Els notables de l'ANC van protestar oficialment, i van voler aparèixer com a conciliadors a l'hora de trobar una sortida pactada. El govern els va ignorar, va intensificar les represàlies i va empresonar als capítostos de la vaga. Tant l'AMWU com la CNETU van ser pràcticament desarticulats.

Les vacil·lacions de l'ANC havien posat en evidència les limitacions de l'equip de Xuma. Els activistes més radicals havien quedat al descobert. I encara pitjor: la inacció de la cúpula del Congrés havia facilitat la defunció d'un obrerisme prometedori, que podia haver resultat clau a les portes del règim de l'Apartheid. Quan el Partit Nacional de D.F. Malan va accedir al poder, dos anys després, la polida constitució i l'economia sanejada del Congrés van servir de ben poc. Una sòlida base popular, en canvi, capaç de paraitzar els sectors productius del país, podia haver frenat o dificultat el projecte involucionista i racista dels afrikaners ultramontans (49).

La sintonia entre directives i reivindicacions populars només es produiria en zones allunyades de la seu central de Johannesburg, reforçada i controlada per Xuma. L'altre gran bastió tradicional de l'ANC, el Cap Oriental, experimentaria un procés substancialment diferent (50). Els boicots d'autobusos a Port Elizabeth rebrien el suport entusiasta de la direcció local, fins al punt que el 1949,

després de la relliscada de la vaga de miners i de l'adveniment de l'Apartheid, Xuma es veuria obligat a desplaçar-s'hi i sumar-se a la iniciativa (51).

Altres observadors avalen la tesi de Lodge, en el sentit que els líders anaven molt a remolc de les accions i del sentiment popular. Michael Dingake, que s'afiliaria a l'organització en aquella època, indica com les energies dels activistes potencials no eren recollides pels oficialistes de l'ANC. És més: esmenta alguns casos on l'impuls de base va acabar dissipant-se en activitats delictives, com ara a Alexandra, on la Banda Msomi, creada a l'entorn d'una cèl.lula del Congrés, va ser repetidament menyspreada i va derivar cap al pur gangsterisme. El camp de cultiu d'Alexandra, que als anys quaranta va donar líders tan destacats com Moses Kotane, Alfred Nzo o Thomas Nkobi -tots ells futurs membres de l'executiva de l'ANC-, no va ser explotat degudament (52).

A Xuma, sens dubte, no se li escapaven els canvis operats en la societat sudafricana al llarg del seu mandat. De 1936 a 1946, el nombre d'africans ocupats en la indústria gairebé s'havia duplicat, de 270.000 a 457.000, i la proporció de població africana urbanitzada havia passat del 18% al 24% -i a 36% el 1960 (53). Els africans deixaven de ser un col·lectiu preeminentment rural. Però no oblidem que, fins al trastorn de 1948, les actituds de classe encara pesaven molt entre els negres, segurament fins a l'extrem d'impedir una bona sintonia entre les èlites i la massa.

L'associacionisme veïnal, per exemple, havia evolucionat segons esquemes classistes. Els clubs de barriades més selectes solien reunir a doctors, infermeres, professors, clergues amb formació i altres professionals lliures. A la zona rica del que seria Soweto, al districte de Dube, aquests notables eren coneguts amb l'apel·latiu simpàtic de *Dubenheimers*, per analogia amb la família Oppenheimer, que regentava la companyia minera més important del país. També eren coneguts com els *ooscuse-me*, atesa la seva inclinació a emprar un anglès d'allò més refinat (54).

El Dr. Xuma era un personatge sagaç, dinàmic i realista, però no podia reprimir els seus tics d'*ooscuse-me*. Si per una banda va ser capaç de ressuscitar el Congrés, de fer-lo més receptiu als joves i d'establir aliances amb col·lectius racials i polítics ben diversos, no va poder desvetllar l'imaginari popular. La militància va créixer de forma molt lenta, i no per casualitat, vista la desconfiança amb què eren rebuts els fenòmens de masses. Si Xuma era conscient de l'escassa penetració de l'ANC entre el proletariat incipient, no va fer gran cosa per a resoldre-ho.

Els homes de la Lliga Jove del Congrés eren d'una pasta diferent. Per començar, no s'havien trobat amb una estructura moribunda, sinó amb una de sanejada, i per tant no compartien els temors de recaiguda que podia tenir l'eminent cirurgià. Els

problemes organitzatius els amoinaven ben poc (55). Però sobretot, eren fills d'una altra època, coneixien bé els ghettos urbans, i mantenien que una aliança interclassista d'africans tindria més força -o més acceptació popular- que la sofisticada penya de Xuma i els seus amics *Dubenheimers*.

Les revoltes populars que la direcció de l'ANC havia negligit, al llarg dels quaranta, van inspirar tremendament als joves. Mentre els uns havien ignorat als *Sofasonke* de James Mpanza, els altres hi havien sintonitzat de seguida (56). El mateix podem dir dels boicots d'Alexandra i de la vaga de miners. La frustració de Lembede, Sisulu, Tambo o Mandela en comprovar les claudicacions de la plana major del moviment, aviat deixaria pas a una clara determinació per canviar l'estat de coses. A les acaballes de la dècada, els membres de la Lliga Jove van consumir el divorci amb els líders, i van preparar-se per l'assalt al poder.

La vella guàrdia del Congrés ja havia advertit Xuma, amb certa anticipació, que la Lliga Jove era una criatura capaç de devorar el seu progenitor (57). La profecia es compliria el desembre de 1949, en ocasió d'una Conferència anual de l'ANC. La Lliga va presentar un breu *Programa d'Acció*, de tall netament africanista i populista. Xuma es va negar a adoptar-lo, i els joves van buscar a corre-cuita un candidat propi. L'honor va recaure en James Moroka, de forma un tant insòlita, ja que era un metge prestigiós, amb un perfil molt similar a Xuma, i per postres no era ni tan sols membre de l'ANC, detall que el convertia automàticament en candidat inconstitucional (58). Aquestes minúcies, però, no van impedir que Moroka fos presentat i obtingués la trona presidencial. Per arrodonir el *putsch*, Walter Sisulu va rellevar l'abnegat Calata a la Secretaria General.

L'important era que Moroka havia acceptat el *Programa d'Acció* i la posició d'un simple figurant, deixant l'organització pràcticament en mans dels joves. Al llarg de la seva efímera presidència, influiria ben poc en la marxa del Congrés, reclòs al seu poble de Thaba 'Nchu -a centenars de quilòmetres de Johannesburg-, i els seus errors el conduirien aviat a caure en desgràcia entre els seus mentors. Sisulu, en canvi, es convertiria en el primer militant *alliberat* de l'organització, i s'abocaria en cos i ànima a imprimir l'estil d'una nova generació (59).

Els joves havien perdut a Anton Lembede, un líder carismàtic que havia estat víctima d'una mort precoç el 1947. Però comptaven amb l'energia de Sisulu, el talent de Jordan Ngubane (que més tard es passaria al Partit Liberal) i amb el reformista W.F. Nkomo, els advocats Duma Nokwe, Joe Matthews, Oliver Tambo i Nelson Mandela, i els professors Congress Mbata i Robert Sobukwe. M.P. Mda, successor de Lembede al capdavant de la Lliga Jove, va contribuir decisivament a moderar el to racialista d'alguns dels

seus companys (60). El planter era impressionant, i la història acabaria conferint rols importants a quasi tots els esmentats.

La cohesió generacional era evident, i de bon començament la cohesió doctrinària també. Els personatges en qüestió rondaven la trentena d'anys, professaven un anti-comunisme visceral, apostaven per un *nacionalisme africà* que dubtava de les tàctiques inter-racials de Xuma, i sobretot assumien la mobilització de les masses urbanes: "El Programa d'Acció de 1949 era un viratge en la història de l'ANC. Va encetar una nova era, una dècada de formes militants de lluita; era un adéu a delegacions, peticions i protestes inoperants. El Programa d'Acció era confrontacional. Exigia sacrificis per part del moviment" (61).

El sector majoritari dels *lligaires* abandonaria de seguida aquells preceptes que dificultaven, al seu entendre, una acció de masses efectiva. Arran de la repressió del Primer de Maig de 1950, i de la immediata prohibició dels comunistes, iniciarien un apassionat festeig amb el marxisme que encara s'aguanta avui dia. La col·laboració amb els col·lectius indis i amb blancs radicals s'enfortiria a la vista del potencial mobilitzador d'aquests. Només un sector d'incorregibles continuaria reclamant les pureses doctrinàries del Programa de 1949. La resta, a l'entorn de la *troika* Sisulu-Tambo-Mandela, evolucionaria cap a la concertació amb tots els que s'oposaven a l'Apartheid.

El Programa d'Acció, en realitat, no precisava com els principis generals s'havien de traduir en estratègies concretes. La forma escollida va ser la Campanya de Desobediència, que va arrencar el Juny de 1952, coincidint amb el tercer centenari de l'arribada dels colons holandesos al Cap. Milers de manifestants de totes les races van desafiar les lleis segregacionistes al Transvaal i, especialment, al Cap Oriental -on el Congrés comptava amb una forta implantació i experiència organitzativa. A la resta del país, l'impacte de la campanya va ser menor, i va posar en evidència la feblesa de l'aparell de l'ANC en algunes zones, com ara el Natal i Ciutat del Cap (62).

La Campanya va demostrar que les mancances de l'època Xuma, i especialment la desconexió entre bases i líders, no podia ser resolta en qüestió de mesos: les xifres de participació no van ser, ni molt menys, espectaculars (63). Però va obrir una fase crucial en la trajectòria del moviment: malgrat les detencions i algunes defeccions, els dirigents es van comportar amb una sensibilitat i una congruència apreciables (64). La plana major encapçalava les manifestacions i tastava els barrots de les presons tant o més que la militància de base. Blancs, bruns i negres, catòlics moderats i agnòstics socialistes, joves i grans, rebien bastonades igual de doloroses. Els *ooscuse-me* de sempre s'ho miraven des de la barrera, un pèl desconcertats i esporuguits.

Per primera vegada, una iniciativa de l'ANC havia disparat l'entusiasme de l'home del carrer: "L'impacte psicològic de la Campanya sobre les masses va ser enorme. Homes i dones corrents, que no hi tenien res a perdre i que podien guanyar-hi dignitat humana, es van apuntar a l'ANC en bloc...era l'acció apropiada. Arresteu-nos! Mateu-nos! Mengeu-nos si voleu!... Així vaig interpretar jo el sentir dels participants. Era el meu sentir. Frustrat, indignat i atrevit" (65). En passar de l'obsessió per la captació de quotes a la captació d'esperits, la nova executiva fomentava un creixement exponencial. Al terme de la campanya, diverses fonts suggereixen una militància inflada fins a cent mil membres, i la proliferació de seccions locals, tot i que bona part de l'eufòria s'apagaria en els anys següents (66).

Una excepció notable en la Campanya, i si voleu víctima del procés, seria el propi Dr. Moroka. Detingut i jutjat per la seva implicació, l'home es va espantar i va contractar lletrats a títol personal. Desmarcant-se de la resta dels acusats, Moroka va basar la seva defensa en el seu anti-comunisme i en les bones relacions que mantenia amb l'*establishment* afrikaner (67). Això li va valdre l'absolució legal, però també el repudi dels seus companys. Es va posar de manifest, més que mai, la seva condició d'intrús en el complex escenari polític sudafricà. Moroka no havia volgut assumir, en el moment crític, les càrregues de la seva posició. Una persona excepcional, apta per a les turbulències que s'endevinaven en un futur immediat, prendria el seu lloc: Albert Mvumbi Luthuli (68).

Mvumbi (*pluja persistent*) tenia més de cinquanta anys quan va accedir al càrrec. Tenia al darrera, però, una llarg historial, que l'havia convertit en una de les figures més adorades del país. Nascut i educat en un entorn missioner, aquest metodista zulu va dedicar-se a l'ensenyament fins que va ser elegit, en plena maduresa, cap tribal de la reserva de Groutville. El seu prestigi com a líder honest i receptiu es va estendre arreu del Natal, i rera la mort de John Dube fou escollit President del Congrés al Natal, amb el suport de tradicionalistes i cristians però també de la Lliga Jove. El 1952, en apostar decididament per la Campanya de Desobediència, el govern el va desautoritzar com a cap zulu.

En lloc de fer marxa enrera i quedar retratat, com la majoria dels líders tradicionals, Luthuli va preferir renunciar als seus privilegis i es va endinsar en el món incert de la política. Va publicar *El Camí de la Llibertat passa per la Creu*, un al·legat anti-racista que enllaçava perfectament amb les seves conviccions cristianes i amb la visió d'una Sudàfrica utòpica, multiracial i democràtica. La seva eloqüència i la seva provada integritat el van convertir en el candidat òptim per a reemplaçar Moroka (69). El canvi es notaria de seguida a l'ANC. Luthuli era ben distint dels seus predecessors cosmopolites, acomodats i un tant distants. El seu tarannà era més dignificat i coratjós, més càlid i afable: el seu bagatge pedagògic i els seus coneixements com a administrador rural facilitaven, sens dubte, la sintonia amb les multituds (70).

Es tractava d'un home pacífic, en el sentit que ho són la majoria dels patriotes -mirant d'evitar a tota costa conflictes civils, i entenent el valor del consens social (71). Però les seves inquietuds, l'edat i la lucidesa el feien dubtar de mètodes massa obsequiosos amb l'autoritat (72). No l'espantava, per tant, l'acció de masses, i al llarg dels anys va anar adoptant actituds cada cop més militants, en resposta a la insensibilitat del govern (73). A pesar del cessament oficial, la gent va continuar adreçant-s'hi com el *Chief*, en una afectuosa mostra de veneració i de reconeixement popular (74).

Luthuli també tenia, com tots els mortals, alguns defectes. Entre els més notoris, cal destacar la seva proverbial indolència, que el feia especialment reaci a les presses i al treball organitzatiu. L'adhesió de l'ANC del Natal a la Campanya de Desobediència va estar a punt de fracassar, i segons alguns testimonis Luthuli només va decidir adherir-s'hi després que una camperola present a la Conferència provincial l'acusés públicament d'*apalanca*t (75). Per sort, el dinamisme era una qualitat que no escassejava entre els antics *lligaires* i altres homes del seu entorn, com l'infatigable professor Z.K. Matthews (76) o alguns comunistes que aviat entrarien en l'òrbita de l'Aliança del Congrés.

Albert Luthuli estava destinat a convertir-se en una figura de proporcions mítiques, fins i tot fent ombra a alguns joves -com Sisulu, Tambo o Mandela- que haurien d'esperar l'eclipsi polític del *Chief* per a brillar amb llum pròpia. En el decurs de 1960, i sobretot rera els fets tràgics de Sharpeville, bona part dels ulls dels sudafricans -negres i blancs- estarien pendents de les reaccions i les declaracions del líder. La concessió del Nobel de la Pau, aquell mateix any, va elevar la seva estatura política i la va donar a conèixer arreu del planeta: mandatariis del món sencer, entre ells John F. Kennedy, li van enviar notes de reconeixement (77).

El govern va intentar frenar la irresistible ascendència de Luthuli. Van restringir els seus moviments, i van esforçar-se en associar-lo amb la lluita armada del Congrés, que arrencaria el 1963 de la mà de Mandela. Hi ha dubtes sobre la implicació de *Mvumbi* en la guerrilla del Congrés, però sembla que, si més no, hi va donar el seu consentiment tàcit (78). Les circumstàncies misterioses que van envoltar la seva mort van fer pensar en un muntatge del règim. Segons la versió oficial, mentre passejava vora el seu poble, un 21 de Juliol de 1967, va ser atropellat per un tren (79). En qüestió de segons, *Pluja persistent* va abandonar els turons verds del Natal, i va passar a ocupar el lloc d'honor en el Santoral del Congrés Nacional Africà. Entre la seva mort, la presó d'uns i l'exili d'altres, havia tornat la sequera de líders a la Sudàfrica negra.

La presidència de Luthuli havia marcat un punt àlgid en l'evolució de l'ANC. El seu lideratge havia acompanyat una etapa

de grans esperances, de puixança i de mobilització. El Congrés no havia actuat mai amb tant de tremp, no havia comptat fins aleshores amb una adhesió tan àmplia ni amb uns dirigents tan compromesos i devots. Però l'organització no va poder evitar una forta crisi de creixement, de la qual se'n ressentiria i la qual impediria una sòlida resistència als embats de Pretoria.

Un dels aspectes inèdits de la dècada dels cinquanta fou el desvetllament de la militància femenina. Front als plans del govern per estendre l'obligatorietat dels passis a les dones, es van produir manifestacions massives al llarg del país. A resultes de la Campanya de Desobediència -on gairebé la meitat dels detinguts van ser dones (80)- la Lliga Femenina de l'ANC es va integrar en la Federació de Dones (FSAW), que va promoure accions continuades de protesta. Però la FSAW no era orgànicament un apèndix del Congrés, i això provocava certa incomoditat en l'executiva del moviment.

El sector africanista de l'ANC, que agrupava als malcontents de l'antiga Lliga Jove, ja havia expressat els seus dubtes al llarg de la campanya multi-racial de 1952, i va condemnar l'ambigu suport de l'ANC a la plataforma de dones. La veritat és que els homes del Congrés, mentre es consideraven responsables de les activitats de les senyores, eren incapaços d'oferir tàctiques i estratègies clares d'acció: més aviat recomanaven contenció (81). La FSAW no va esperar a rebre consignes precises; va intensificar la seva activitat i el seu caràcter independent, però va evitar convertir-se en un instrument dels africanistes. L'èxit de les manifestacions de 1956, coronat per una marxa a Pretoria en contra dels passis, va reconciliar les dones amb la direcció de l'ANC -la qual finalment va concedir-li cert respecte i un ben merescut reconeixement (82).

Val a dir que els mascles de l'ANC, a aquelles alçades, estaven amoïnats per altres negocis. La Campanya de Desobediència havia posat en quarantena a bona part de la plana major (83): poc després, l'assemblea de Kliptown -que produiria la Carta de la Llibertat-, havia tornat a captivar els somnis de la gent corrent (84), però havia desfermat també una onada de repressió governamental de gran amplitud. Els principals dirigents, no només del Congrés sinó del que ja era una veritable coalició multi-racial (85), van passar a disposició judicial.

La fiscalia va acusar a més de cent cinquanta membres de l'*Aliança Cartista* (86) de traïció, i de voler enderrocar l'estat vigent per implantar un règim comunista. Els famosos Processos de Traïció es van allargar durant quatre anys, i van deixar el moviment quasi orfe d'abanderats fins entrats els anys seixanta. Tots els encausats van ser absolts, però el govern va assolir els seus objectius: trencar la cohesió del lideratge i enfonsar l'aparell del Congrés en el caos més absolut.

S'havia donat un fenomen màgic, un moment de catarsi en què el gruix dels treballadors urbans s'havien sentit identificats, per primer cop, amb les figures del Congrés (87). Amb l'entrada de Luthuli, s'havia forjat una comunió d'ànima i cos entre el poble i la seva avantguarda. Al cap de pocs anys, la complicitat patiria un desgast considerable i s'arribaria a qüestionar seriosament.

La negligència administrativa jugaria un paper destacat en aquest procés degeneratiu, i la repressió oficial no en seria l'única causa. Per començar, en el context de mobilitzacions dramàtiques i emotives del moment, resultaria feixuc concentrar-se en el sòrdid control de finances i de logística organitzativa. Les xifres de militància tornarien a remetre, mantenint-se a nivells superiors als de l'era Xuma, però per sota del sostre assolit a tenor de la campanya de 1952 (88). La secció del Cap ja havia anticipat a finals del 1952, en plena eufòria, les mancances que plagaven la formació:

"La campanya ha fet aflorar algunes febleses greus en la nostra organització... El primer defecte del nostre moviment.. és el [de la inexistència] d'un diari... Un moviment com el nostre no pot progressar sense un organ propi... El segon defecte és l'absència d'organitzadors a ple rendiment... Cal obtenir els recursos per assegurar les tasques administratives i organitzatives a càrrec de personal eficient i satisfactori... Un tercer defecte... és en l'administració. Moltes secretàries de secció no tenen ni idea del que significa l'administració d'una oficina. Les cartes no són contestades. Els informes, quan es fan, arriben tard. Les finances no són anotades i les subscripcions no són trameses al seu destí, amb rapidesa i regularitat. Decisions de gran relleu són aprovades per les seccions i sovint no són ni comunicades a la central" (89).

El periodista Anthony Sampson, a mitjans dels cinquanta, oferia un panorama desolador de l'organització, amb una militància que situava en el 0,5% de la població (càlcul certament optimista), i una administració que definia com *inexistent*. L'oficina de Johannesburg tenia un aspecte sinistre: "El quarter general de Johannesburg consisteix en uns baixos insalubres d'un edifici abandonat del barri indi, amoblat amb un gran florier, quatre cadires trencades, volums de la *Business Encyclopaedia*, un taulell i una pissarra d'anuncis... sense els equipaments d'un partit polític modern, sembla impossible la comunicació amb els membres, fins i tot suposant que aquests constin a l'arxiu" (90).

L'informe anual de l'executiva a la Conferència de 1955 insistia sobre els mateixos punts: "... mai no ressaltarem massa el fet que, quan no existeix una màquina organitzativa, qualsevol lluita està condemnada a morir" i alertava que "... Una organització com l'ANC no pot somniar en dur a terme les tasques que es proposa sense bons recursos financers" (91). L'expansió real, en volum i qualitat d'accions, no s'havia correspost amb una posta al dia de l'aparell. La infraestructura llegada per l'equip Xuma no s'havia ajustat a la nova situació, o encara pitjor: s'havia desatès i, per tant, s'havia degradat tota sola.

Sisulu, Tambo i Mandela van intentar combatre el marasme. La seva capacitat organitzativa s'havia posat de manifest durant la

Campanya de desobediència. Però Sisulu havia estat confinat a casa pel govern, i el 1954 va ser obligat a dimitir de tots els seus càrrecs. Tots tres van ser acusats en els Processos de Traïció. Els seus moviments van ser restringits per la policia. Mandela va reeixir, malgrat tot, a presentar i rebre l'aprovació d'un *M-Plan* que havia d'enquadrar els militants en cèl·lules locals, connectades de forma piramidal amb la direcció. El projecte només es va poder aplicar parcialment al Cap Oriental (92).

L'esquema de Mandela hagués permès reestructurar l'aparell de dalt a baix. A més d'enfortir les vies de comunicació internes i les finances, pretenia construir una xarxa àgil i descentralitzada de nuclis actius, anticipant-se a una més que probable etapa de clandestinitat. Però la cúpula directiva no el va considerar prioritari fins al 1963, quan ja era massa tard, amb l'ANC en situació d'il·legalitat i Mandela entre barrots (93). Els líders del moviment no havien tingut ni temps ni ganes de prendre's seriosament la proposta.

El cert és que, a finals dels cinquanta, un altre cúmulo de problemes urgents van venir a afegir-se a la urticària organitzativa de l'equip de Luthuli. Bona part de les bases, atíats pels africanistes, començaven a acusar-los de dirigistes. Els sindicalistes del Congrés d'Unions Sudafricanes (SACTU), enquadrats en l'Aliança Cartista, rondinaven per les constants intromissions dels polítics. Luthuli no va contribuir gaire a encalmar els ànims quan va declarar, el 1958, que "Cap sindicalista no és un bon sindicalista si no és un membre del Congrés. Cap treballador no és un bon membre del Congrés si no és un bon sindicalista" (94).

Les campanyes engegades en la segona meitat dels cinquanta van resultar, gairebé sense excepció, un fracàs notori. Semblava que els dirigents s'entreguessin a fabricar consignes, per una banda, mentre els afectats es perdien per camins diferents. La protesta contra la Llei d'Ensenyament bantú n'era un bon exemple. Quan ningú no discutia la perversitat intrínscica de la llei, que posava tota l'educació dels africans -fins i tot la missionera- en mans de l'Estat, sota criteris segregacionistes, la fórmula de confrontació proposada per l'ANC potser no va ser la més idònia. Professors, pares i alumnes havien de sostenir un boicot a les escoles secundàries, dirigit per quadres polítics, que deixava els marrecs sense classes durant un període indeterminat.

La resposta va ser moderada a Ciutat del Cap i al Transvaal, on les associacions de mestres estaven força polititzades, però a la resta del país va resultar un desastre. Els pares preferien una educació racista a una educació inexistent: els professors temien pels seus salaris, i els nois no acabaven d'entendre el que passava. L'*ensenyament alternatiu* promès per la direcció va ser un fiasco absolut. Comparant-ho amb anteriors motins escolars - que s'havien produït, i amb força, en reiterades ocasions- sobta

com l'ANC no va apel·lar als greuges clàssics -costos de matrícules, escassetats en la dieta, etc.-, sinó a qüestions d'elevada índole moral. Comparant-ho amb posteriors revoltes estudiantils -i sobretot la de Soweto '76-, era clar que els alumnes s'ho miraven tot com a purs convidats de pedra (95).

La demolició del barri de Sophiatown, un dels únics indrets on els africans encara conservaven drets de propietat, va generar una reacció encara més irreal i confusa. La resistència a les expropiacions, que va captar la simpatia d'alguns radicals blancs com l'inefable capellà Trevor Huddleston, va diluir-se front a les vacil·lacions de la cúpula del Congrés. La veritat és que l'ANC no va voler fer-se càrrec d'una mobilització heteròclita, que barrejava interessos de propietaris, llogaters, joves radicals i àdhuc bandes de delinqüents (96), i va limitar-se a fer proclames enèrgiques i protestes formals (97).

Un dels problemes de Sophiatown era la seva complexitat social. El mateix ANC admetria que "... la crida als propietaris no podia ser idèntica a la dels llogaters. Els llogaters estaven necessitats d'uns habitatges millors... i la mínima unitat entre els dos grups no va ser assolida" (98). Segons Tom Lodge, el Congrés encara madurava les implicacions del seu viratge populista, i el moviment encara no tenia clar quin dels segments socials havia de defensar (99). Mentre s'ho feia a cara o creu, però, el govern s'apuntava una victòria rera l'altra. Els darrers habitants de Sophiatown, atrinxerats rera els seus mobles i matalassos, van ser dissolts i expulsats per la policia en una freda matinada de 1957.

Un dels errors de la campanya de Sophiatown, igual que en les lluites contra l'Educació bantú, era la manca d'alternatives sòlides. El Congrés s'ensopegava, una i altra vegada, amb la mateixa pedra. Si la gent no podia passar sense instrucció, encara se les podia compondre menys sense un sostre. L'Estat potser no oferia palaus -de fet, els desnonats eren traslladats a quioscs de Soweto- però l'ANC només oferia sang i sacrificis a cel ras, i en els moments crítics els dirigents brillaven per la seva absència (100).

Una altra sèrie de fets, cap a la mateixa època, es devien clavar com una espina en les parts nobles dels líders del Congrés. Es tractava -novament- d'Alexandra i dels seus maleïts autobusos. Malgrat la postura reticent d'alguns ciutadans acomodats, el gener de 1957 Alexandra es va oposar en massa a nous augments en les tarifes de transports. Un Comitè popular (APTAC), on s'hi integraven representants veïnals, radicals d'esquerra, africanistes i oficialistes de l'ANC, va optar pel boicot. Durant un grapat de setmanes, sota la consigna d'*Azikhwe!wa!* (No pujarem!), els veïns van caminar els quinze quilòmetres que els separaven del centre de Johannesburg. L'acció es va estendre a altres barris de la zona.

Al cap d'un mes, la directiva de l'ANC, que encara no s'havia desempallegat dels Processos de Traïció, va decidir pactar amb les autoritats i desconvocar el boicot. Però els seus delegats van quedar en minoria al Comitè popular, i el boicot va continuar. Josias Madzunya, capítost dels africanistes, es va dedicar a intercanviar bronques i insults amb els nuncis enviats per la direcció. Alguns prohoms independents van mirar de desencallar la situació, com el Bisbe anglicà Reeves, l'escriptor Paton o el mateix Xuma, que com a militant de base del Congrés es devia fer un bon panxot de riure a costa dels maldecaps dels seus successors.

Els incorregibles boicotejadors van escalfar els ànims contra la temperança dels líders nacionals: "Aquests líders no són millors, sinó sovint pitjors, que aquell francès panxut que va ser vist corrent darrera una multitud que acabava de sortir d'un carrer durant la Revolució francesa; quan li van demanar perquè s'havia esgotat d'aquella manera, va respondre -la suor vessant per tots els porus- 'Veieu aquella gentada d'allà? Jo sóc el seu líder" (101). L'APTAC va acusar el Congrés de claudicador i de quintacolumnista, i va distribuir un full volant en termes duríssims: "Un home vestit de policia és fàcil de detectar, però un home disfressat de paraules fermes i accions febles -ha de ser delatat pels seus actes. Aquest és el cas de l'ANC... Que quedi ben clar: no ens deixarem enganyar per estafes i estafadors... Contraposem el nostre afartament i determinació a la seva estupidesa. El boicot no s'ha acabat de cap de les maneres" (102).

El boicot, no cal dir-ho, es va acabar, però al cap de tres mesos llargs. Com deu anys enrera, els empresaris de Johannesburg van subvencionar l'augment dels bitllets. La direcció de l'ANC va callar, conscient que havia deixat passar una ocasió històrica per recuperar una sintonia amb les masses notablement malmesa. El judici de Lodge, sempre incisiu, és que "... no van fer un intent seriós per a institucionalitzar el poder popular, la participació política popular, que s'havia gestat amb el boicot... havent contribuït al naixement de la dinàmica del boicot, podem afirmar que, un cop collit, en van llençar el fruit" (103).

Curiosament, a la barriada d'Evaton, arran d'un boicot similar, però encapçalat des del principi pels africanistes, la solució del conflicte va ser molt més ràpida i senzilla. La localitat estava més lluny de Johannesburg, les interferències de la plana major de l'ANC, de liberals o de filo-comunistes van ser insignificants, i els activistes locals van actuar de forma més cohesionada (104). No era d'estranyar que, entre les bases del moviment, un nombre creixent de militants s'estimessin més avançar tots sols que estimbar-se en companyia dels seus líders. Una segona rebel·lió, similar a la que havia protagonitzat la Lliga Jove en la dècada anterior, apareixia més que probable.

Davant l'onada de descontentament intern, l'executiva del Congrés va reaccionar amb poca traça. A finals de 1957, s'aprovava una nova Constitució, que reforçava la centralització de Xuma i adoptava un sever codi de conducta (105). Però la reforma

burocràtica no impediria que continués la cadena d'equivocacions, en la tònica apuntada: si la vaga general de juny de 1957 aconseguiria cert ressò, la d'Abril de l'any següent, en resposta a les eleccions blanques, havia de ser cancel·lada a darrera hora davant un més que previsible fracàs. Quant al paper de l'ANC en les revoltes rurals de 1956-60, més val no parlar-ne: altres estudiosos, algun fins i tot militant del Congrés, ja han relatat amb pèls i senyals el galdós paper del moviment en relació a uns fets tan novedosos i prometedors (106).

Els africanistes es nodrien de les patinades dels dirigents. Si la seva influència, durant la Campanya de Desobediència i l'assemblea de Kliptown, havia estat encara marginal, a finals dels cinquanta va començar a ser important. Als ghettos d'Alexandra, Soweto, Evaton i Sharpeville, així com al voltant de Ciutat del Cap, possiblement van arribar a captar més simpaties que els oficialistes del moviment. El novembre de 1958, els africanistes van orquestrar l'assalt final a la formació-mare. La destresa de la *nomenklatura* oficialista va evitar el triomf dels rebels, i aquests van decidir escindir-se. El març de 1959 naixia el Congrés Panafricanista (PAC), sota la Presidència de Robert Sobukwe.

El PAC va capitalitzar els èxits dels seus simpatitzants a les zones urbanes (107). La primera campanya que van orquestrar, en contra dels famosos passis, va tenir una acollida irregular, però va arrelar amb força a Ciutat del Cap i a la regió d'Evaton-Sharpeville. Va ser en aquests indrets que, el març de 1960, la policia va respondre amb contundència a les manifestacions i va desencadenar unes matances que alterarien el curs de la història del país. La Sudàfrica negra es va encendre, i el PAC semblava portar la davantera. Albert Luthuli, totalment desbordat pels fets, va haver de sumar-se a les protestes i cremar el seu passí.

L'últim que necessitava l'oposició negra, en aquella cruïlla històrica, era paralitzar-se en la fissió (108). Les divisions facilitaven l'empresa repressiva del règim. Però les nafres eren massa recents, i les dues formacions germanes no es van posar d'acord per a emprendre una ofensiva conjunta. El govern, un cop recuperat de l'ensurt, va declarar l'estat d'excepció i va prohibir tant el PAC com l'ANC. Ambdós moviments entraven en una blanca nit que s'allargaria trenta anys.

Les represàlies van afectar a totes dues organitzacions, però el PAC segurament va sortir-ne més tocat. Els seus quadres intermedis eren en general més instruits que els del Congrés, però també més joves i inexperts (109). En poc més d'un any, el seu còmput de militants gairebé havia arribat a empatar amb el de l'ANC, i no els mancava entusiasme, però el seu dèficit organitzatiu era encara més escandalós que el de la força rival (110). El PAC no va poder mantenir, ni a l'exili ni en la clandestinitat, la infraestructura que va facilitar a l'ANC la llarga travessa del desert.

Paradoxalment, una part molt important d'aquesta infraestructura havia de consistir en un bon equip dirigent. En condicions d'il·legalitat, la sintonia amb les masses perdia pes relatiu. Era essencial, en canvi, disposar de figures mítiques, que poguessin convertir-se en herois sense cap necessitat d'empassar-se constantment la pols dels ghettos. Líders com Luthuli, que malgrat tot no havia extraviat la seva aurèola de sant, i que segons la poetessa Jennifer Davis havia esdevingut insígnia dels esperits inquietos: "Encadenat / Em vas fer conèixer / La llibertat / Silenciat / Em vas ensenyar / A parlar" (111). Però sobretot, a partir de 1960, líders com Nelson Mandela.

L'Era Mandela: figura i llegenda (1960-1990) -

Nelson Rolihlahla Mandela va néixer l'any 1918 al poble de Qunu, al Transkei, en el sí d'una branca menor de la noblesa Thembu -casa reial xhosa. El 1940, va interrompre la seva formació a la universitat africana de Fort Hare per fugir a Johannesburg, sense el permís dels seus tutors. Allà va completar els estudis de dret i va connectar amb els membres fundadors de la Lliga Jove de l'ANC. Al llarg de vint anys, Mandela va assumir amb discreció diverses responsabilitats dins del Congrés, especialment rera l'accés de la Lliga Jove a la cúpula del moviment. El 1952 va ser elegit President de la secció del Transvaal, i Vice-President nacional a l'ombra de Luthuli.

La prohibició de l'ANC, arran dels fets de Sharpeville, va ajudar a convertir Mandela en una celebritat. Va passar a la clandestinitat, portant el pes de l'organització, viatjant a diversos estats de l'Àfrica independent, i donant a llum *Umkhonto* (o MK), la branca armada del Congrés. La premsa, atesa la seva facultat de fer-se esmunyedís, el va batejar com el *pimpinel·la negra*. L'estiu de 1962 va ser capturat, fruit d'una delació que alguns atribueixen a la CIA (112), i condemnat a cinc anys de presó. Poc després, el govern va desarticular MK i va afegir Mandela a la resta d'acusats en els processos de Rivonia. Els encausats van ser trobats culpables d'alta traïció, però la pena màxima fou commutada per cadena perpètua.

Mandela ja era, a aquelles alçades, una personalitat de cert relleu. Però fou el seu llarg presidi -vint-i-set anys-, el que el va projectar al reconeixement universal, sobretot a resultes d'una campanya per al seu alliberament en els anys vuitanta. El dia 11 de febrer de 1990 va ser alliberat, i poc després fou elegit President de l'ANC. El 1993 va rebre el Premi Nobel de la Pau conjuntament amb el seu indultador, el cap d'estat sudafricà Frederik De Klerk (113).

El primer pas de Mandela vers la preeminència política es va produir, de fet, en molt pocs anys. Tot i que la seva escalada en la jerarquia interna de l'ANC havia començat als anys quaranta, i que havia ocupat càrrecs estratègics al llarg dels cinquanta, diverses fonts rigoroses avalen la tesi que el seu salt a la *pole position* no es va produir fins al 1960, coincidint amb l'enduriment del règim i la il·legalització del Congrés. Malgrat el que puguin suggerir alguns hagiògrafs contemporanis, abans d'aquell moment era un home relativament anònim.

Els cronistes de finals dels cinquanta li van dedicar ben poca atenció, comparat amb l'espai concedit a Luthuli o fins i tot a Sisulu: en un cas concret, apareix com un simple *apparatxik*, cobrint les funcions de missatger de luxe. La mateixa Mary Benson, biògrafa reconeguda del personatge, admet que la Campanya de Desobediència no va ser una criatura de Mandela -altres fonts destaquen fins a la sacietat la seva condició de *voluntari en cap*, i que fins a principi dels seixanta tot apuntava a Sisulu com successor de Luthuli (114).

Benson situa el moment d'inflexió, per al moviment i per a Mandela, en l'any 1961. El règim ja ha mostrat la seva cara de monstre, i l'ANC abandona qualsevol esperança de diàleg. El conflicte -armat, a partir de Desembre- està servit. L'autoritat de Mandela pren la davantera a la beateria de Luthuli i també a l'entusiasme de Sisulu (115). Mandela combina una inqüestionable habilitat política amb una impressionant estatura física i mental. La militarització incipient de la formació és obra seva, amb el que podria ser una contribució cabdal de comunistes com Joe Slovo (116).

Els processos de Rivonia confirmen aquesta imatge d'home fort, tot afermant l'ascendència de Mandela, malgrat que també marquen la seva desaparició de fet en l'escena política activa durant quasi tres dècades. L'allocució final del líder als judicis, plena de fermesa i de dramatisme, donarà la volta al món: "He cultivat l'ideal d'una societat lliure i democràtica, en que totes les persones poguessin viure en harmonia i igualtat d'oportunitats. És un ideal que espero poder assolir i gaudir. Però si molt convé, és un ideal pel qual estic disposat a morir" (117).

No era sorprenent que, en aquella cruïlla històrica, una persona de la seva capacitat, el seu tremp i la seva fusta hagués deixat enrera al rústic de Luthuli. El respecte i l'afecte que generava des dels seus 1'80 metres d'alçada eren excepcionals. En el decurs dels processos de Rivonia, el seu posat digne i recte va enaltir la seva figura (118). El que sí resulta sorprenent és com el mite va anar creixent i expandint-se en els següents anys, mentre ell romania tancat, i com va esclatar rera el seu alliberament, al cap de tres dècades. Alguna cosa devia tenir aquest home per marcar amb el seu segell personal, *in absentia*, tota una època (119).

L'únic que ens podria fer qüestionar el mite és precisament l'abús. Hi ha hagut tanta unanimitat en la veneració, fins i tot tanta adulació, que el que més trobem a faltar és una anàlisi ponderada del personatge, que ens permeti interpretar les contribucions, tant positives com negatives, d'aquest mortal. En aquest sentit, hi ha hagut un cert debat sobre les conviccions ideològiques de Mandela, que hagués pogut resultar més enriquidor si no hagués quedat inundat per un oceà d'elogis acrítics.

Hi ha poques obres que tracin l'evolució del pensament de Mandela, des d'un africanisme i un anticomunisme furibund als anys quaranta fins a un multi-racialisme marxistitzant als seixanta. Pocs estudiosos han volgut destapar el tabú de la -més que probable- pertanyença del dirigent al Partit Comunista (120). La majoria ho han despatxat amb una referència a les consagrades paraules del mestre, que de fet són un tant evasives: "No sé si vaig esdevenir un comunista. Si per comunista voleu dir un membre del Partit Comunista i una persona que creu en la teoria de Marx, Engels, Lenin i Stalin, i que s'adhereix estrictament a la disciplina del Partit, no vaig esdevenir un comunista" (121).

Podem estimar que la militància de Mandela al Partit Comunista era un fet anecdòtic, que només obsessionava a Pretoria. Però no va ser anecdòtica l'aproximació al marxisme de la principal figura de l'ANC, que sens dubte ajudaria a empènyer el Congrés cap al patró dels moviments d'alliberament tercermundistes de l'època, proclius al guerrillerisme revolucionari. Un apropament que, al capdavant, havia de caracteritzar la vida de l'ANC fins als nostres dies. Tampoc no ha estat anecdòtic el viratge del líder, en temps recents, vers un liberalisme democràtic més acomodatici, que ha permès difondre una imatge de respectabilitat front a l'*establishment* sudafricà i mundial.

El geni i figura de Mandela ha de ser considerat un cas atípic, a causa de l'evocació mítica que l'ha acompanyat en vida. L'empresonament el va allunyar del desgast polític habitual, sotmetent-lo sens dubte a un martiri ignominiós, però estalviant-li també l'escrutini diari del que són víctimes la majoria de dirigents polítics. Només alguns casos de dissidents -potser Andrei Sakhàrov, Vaclav Havel o Aung Suu Kyi- són remotament comparables al fenomen Mandela. A partir de 1962, el nostre home serà més una bandera, un reclam simbòlic, que no pas un actor en el camp de batalla de l'oposició sudafricana. D'aquí les dificultats a fer-ne un examen rigorós, més enllà de la vexil·lologia o de la semiòtica.

Els anys de presó són, per raons òbvies, els menys documentats de la vida de Mandela. Inicialment, a Robben Island només podia rebre visites de la família, i de forma molt espaiada. La seva correspondència passava una estricta censura, que eliminava qualsevol menció a qüestions fora de l'esfera personal.

Les comunicacions amb l'ANC clandestí o amb l'exili eren gairebé impossibles, tot i que a la llarga, i mitjançant les astúcies més inversemblants, van arribar a circular alguns missatges. Però sobretot, la presència pública de Mandela no era una necessitat imperiosa: era més útil la seva presència immanent.

De cròniques de Robben Island n'hi ha una colla. La majoria són relats sòrdids sobre les condicions de vida i la rutina monòtona del penal. El complex penitenciari, situat en un illot a 10 milles de Ciutat del Cap, era modern i funcional però dur. A l'hivern feia fred i a l'estiu calor. Com que anteriorment havia estat sempre infrautilitzat, hi havia poques instal·lacions per als centenars de reclusos, principalment polítics, que hi van ser destinats al llarg dels seixanta. La violència dels vigilants i entre els propis reclusos era freqüent, la tuberculosi campava als seus aires, es produïen alguns suïcidis, etc...: res que no fos normal en una presó d'un règim repressiu. D'altra banda, el paratge natural era sublim, i els convictes podien passejar en companyia de pingüins, estruços i cabretes (122).

Pel que expliquen els testimonis, Mandela se'n sortia força bé. Quan va arribar a l'illa, acompanyat de la trepa de Rivonia, alguns quadres de MK i molts militants del PAC ja hi residien des de feia temps. Robert Sobukwe estava retingut, per ordre governativa, en un barracó isolat -i sembla que es va produir algun contacte entre ambdós líders (123). El camarada Nelson va imposar de seguida la seva ascendència sobre els seus col·legues. Mentre picaven a la pedrera, ell oferia consells legals, donava classes i organitzava peticions col·lectives (124). No hi ha dubte que el seu prestigi i determinació van contribuir a millorar les condicions del presidi. Quan intercedia, ho feia amb atreviment, com en la carta enviada el 1969 al Ministre de Justícia, on li retreia que se'ls tractés molt pitjor que als afrikaners condemnats per alta traïció rera la segona guerra mundial (125).

Amb Walter Sisulu i Govan Mbeki, van encoratjar la formació dels reclusos, fins al punt que l'illa era coneguda afectuosament com la *Universitat Mandela*. Un bon grapat d'anys després, Mbeki publicaria un recull dels textos didàctics d'història, de teoria marxista i de l'ANC, que es distribuïen en secret entre els presoners. Segons el propi Mbeki, aquests escrits tenien uns objectius ben concrets: "Primer, intentaven equipar als nostres militants amb un coneixement adequat de la seva pròpia lluita històrica; segon, pretenien frenar les pretensions de grups rivals a l'illa, i particularment del Congrés Panafricanista" (126). Els primers graduats d'aquell ateneu s'apuntarien a les revoltes dels setanta, ajudant a alimentar els aixecaments amb l'evocació dels líders absents (127).

L'any 1982, la majoria dels encausats de Rivonia serien traslladats a la presó de Pollsmoor, prop de Ciutat del Cap. Allà, el règim penitenciari va relaxar-se una mica. Dos enviats estrangers

que van tenir ocasió de visitar Mandela van sortir amb impressions molt positives, tant pel que feia a l'estat de salut del reclus com per la seva talla política, la seva sintonia amb el món exterior i el seu to mesurat (128). El moviment anti-apartheid, conscient del tresor que s'amagava rera els barrots del penal, va redoblar els tambors per a reclamar l'alliberament del seu ídol. La campanya que es muntaria a continuació acabaria essent, de llarg, la més clamorosa i impactant que mai no havia viscut el vell Congrés Nacional Africà.

El perfil de Mandela permetia la fabricació d'un mite molt especial. El seu aïllament, com ja hem assenyalat, era més un avantatge que un impediment per a la fabulació del personatge: l'ídol es podia mantenir en estat pur, sense la pàtina de rovell que adquireixen tots els cossos en contacte amb l'atmosfera. La seva vigència, d'altra banda, tenia molt a veure amb la supervivència i amb la longevitat, que el convertia en un punt de referència constant. Nelson no necessitava formol, com altres herois caiguts. No s'havia esvait, verge i màrtir, del món dels vius. Era símbol d'esperança viva, a diferència de Luthuli o de Steve Biko, que havien passat al panteó d'Azània i havien deixat orfes als seus admiradors (129). Mandela podia tornar, havia de tornar -i, de fet, acabaria tornant.

Un altre punt a favor de Mandela eren els seus ascendents, no tant astrals com familiars. Pràcticament totes les glosses del líder ressalten, d'una o altra manera, les seves arrels aristocràtiques, i tendeixen a equiparar noblesa de sang amb noblesa de caràcter. Que la seva filiació correspongui a una branca secundària de la casa Thembu no té gaire importància: és l'explotació del fet, que sovint els mateixos autors ignoren o subestimen en altres casos - com ara Buthelezi, de la dinastia zulu, o Kaiser Matanzima, ex-President del Transkei i cosí de Mandela-, el que resulta significatiu.

La infantesa de Mandela és retratada amb nostàlgia. La formació rebuda al *kraal* o cort principesca de Mqokezweni li imprimiria un caràcter inclinat al lideratge, cisellat a força de rondalles èpiques sobre el passat dels xhosa i la resistència africana. El món tribal, suposadament, pren en la seva memòria la força del paradís perdut, socialment estable i decorat per una mitologia alliberadora (130). El seu veritable ritm d'iniciació és la migració a la metròpoli, que l'obliga a madurar de la nit al dia i a desfer-se dels somnis de l'edèn.

Segons l'hagiografia ensucrada d'autors com Fatima Meer o Jean Guiloineau, Mandela no perdrà mai el vernís tradicional. Un petit toc viril l'ajudarà a refermar la seva autoritat de regust clànic: "Si pogués tornaria a fer-ho tot igual, tal com faria qualsevol home que es digni anomenar-se home" (131). El seu segon nom, el que la majoria dels africans conserven com a senyal d'identitat, és Rolihlahla, *el problemàtic* o *el que crea dificultats*. Més d'un s'ho prendrà com a

premonició dels embolics que arribarà a organitzar al llarg de la seva vida. Els sobrenoms afectuosos que col·leccionarà tindran encara més ressò entre el seu exèrcit d'incondicionals. No serà mai *chief* -Luthuli se li havia anticipat-, però sí *Baba* -pare- i sobretot *Madhiba* -guia (132).

L'entronització del *Madhiba* no impedirà que connecti amb la massa. Més aviat, en el marc d'una societat en transició entre el somni pairal i l'angoixa industrial, el convertirà en el comodí clau, el que condensa aspiracions contradictòries i entorns culturals sobreposats. Tal com ens indica un irònic Tom Lodge: "El seu lideratge és patrici i innat, dotat amb el poder d'una 'oratòria commovedora', compassió 'pels pobres', i per damunt de tot l'empatia social que li permet 'arromangar-se' i bellugar-se anònim entre la multitud"... "Patriarca comunal, heroi proletari, i demòcrata liberal; fins i tot en el context d'una èpica devota, les visions divergents de la vida de Mandela apunten a la complexitat ideològica del moviment que representa amb tanta eficàcia" (133).

Un crític de l'esquerra radical, Neville Alexander, ens aportarà un examen molt més cínic sobre la noblesa de Mandela. Al seu entendre, l'home no ha estat mai res més que un tradicionalista partidari de l'emancipació negra -el qual a Sudàfrica, òbviament, el fa aparèixer radical. Per a Alexander, el posat cavalleresc no ha actuat com a simple reclam estètic, ans al contrari; el veritable vernís ha estat l'adopció passatgera d'una retòrica socialista, la disfressa obrerista imposada per les circumstàncies: "... el seu bagatge personal és de fet molt més religiós i associat a la reialesa. La forma de vestir, la manera de parlar amb la gent, es basen en la seva creença que -segons les seves pròpies paraules- els dirigents estan fets per dirigir" (134).

Un altre capítol interessant de les elegies a Mandela, molt proper a l'esmentat, és el de les seves aptituds personals. Segons Fatima Meer, d'entre els apòstols elegits que formaven la Lliga Jove als anys quaranta -i que "havien de despertar el gegant africà condormit" (135)-, Nelson hi destacava amb llum pròpia. Al cap de cinc dècades, continua sent el messiès esperat: "És la persona indicada per a fer sortir el país del pantà actual de ruïna material i humana. Cal que preguem i desitgem que li donin l'oportunitat de portar el nostre país vers la unitat que tots ens mereixem" (136). Per a Ruth First, militant comunista assassinada pel règim, les virtuts del gran emancipador traspassaven els murs de Robben Island: "Mandela, es murmura del·là els murs de la presó, és tan magnètic en tant que pres polític com ho era en qualitat d'orador de masses i de dirigent clandestí, i segeuix irradiant la confiança, la fortalesa i l'autoritat moral que ha sostingut la lluita per la llibertat en els pitjors temps; i que enderrocarà, algun dia, tot el sistema de l'Apartheid" (137).

Algun txitxarel·lo s'atrevirà a dir que el dictamen del jurat en els processos de Rivonia es va inclinar per la cadena perpètua, i no per la pena de mort, a causa del magnetisme personal del *Madhiba*, que va quedar palès en el seu discurs final. Podem discutir tant com calgui sobre el carisma i l'oratòria de Mandela -entre altres coses, és probable que l'esmentat discurs no el redactés tot sol-; però afirmar que això podia influir als togats

pretorians, homes ben experimentats en enviar lluitadors a la forca, és una immensa bajanada (138).

Una altra cosa és reconèixer la capacitat organitzativa, l'energia i l'olfacte polític de Mandela, que sens dubte són excepcionals. Això no vol dir que aquestes qualitats fossin innates; al capdavant, hi ha raons de pes per pensar que van anar madurant en el decurs d'una llarga experiència vital, i que van començar a emergir a principis dels seixanta (139). La seva habilitat, per exemple, va resultar crucial a l'hora de ratificar la lluita armada o d'orquestrar la col·laboració amb els comunistes (140). I el seu coratge va ser determinant a l'hora de transformar la imatge d'un moviment amb rèmores servils (141).

La predisposició del nostre profeta al sacrifici s'afegeix a la llarga llista d'elogis dispensats pels seus deixebles. És un aspecte que potser ens obligaria a fer aflorar l'educació cristiana de Mandela, l'ascendència de Luthuli i l'afició per la redempció de la Creu. Que el bon Nelson, en el seu períple heroic, destrossés la seva vida personal i la de dues famílies, és positivat com a mostra d'abnegació per la causa. També s'admira el fet que mai no pogués fruit d'una veritable joventut, que sués sang a presidi o que visqués perseguit, fugitiu aventurer i agosarat, en el moment crític de la seva carrera política (142). Les bastonades, que entre altres companys de lluita són pura i simple agressió, en el cas de Mandela són martiri de sant.

El propi Mandela s'havia esforçat a avalar, en diferents moments de la seva vida, aquesta exaltació del massoquisme redemptor. En la seva època de *pimpinel·la*, havia anunciat: "No em lliuraré a un govern que no reconec... M'he hagut de separar de la meva estimada esposa, de la meva mare i de les meves germanes, per viure com un fora de la llei en la meva pròpia terra. He hagut de plegar el meu negoci, abandonar la meva professió, i viure en la pobresa i la misèria, com tants altres dels meus compatriotes... lluitaré contra el govern, colze a colze amb vosaltres, pas a pas, milla a milla, fins que la victòria sigui nostra. Què penseu fer vosaltres? ... Pel que fa a mi, ja he pres la meva decisió. No marxaré de Sudàfrica, no em rendiré. Només podem guanyar la llibertat amb el sacrifici, la sofrència i l'acció militant. La lluita és la meva vida. Continuaré lluitant per la llibertat fins a la fi dels meus dies" (143).

Al cap d'una colla d'anys de presó, l'efígie del *Madhiba*, aclamada en secret als cenacles del sotamón revolucionari, necessitava urgentment sortir a la superfície i capturar el fervor popular. Però el règim prohibia la publicació de fotografies o de declaracions seves. L'any 1979, el Ministre de Justícia, Jimmy Kruger, va afirmar satisfet que el nom de Mandela havia caigut en l'oblit. En resposta, el diari *Post* es va despenjar amb una enquesta entre els seus lectors, essencialment africans, demanant quin era el seu líder favorit. Van arribar 86.000 butlletes a la redacció, totes amb una mateixa inscripció: Mandela (144).

El *Post* va sumar-se a la campanya per l'alliberament de l'ídol, que s'havia insinuat discretament en cercles pròxims a l'ANC. El 9 de març, el quotidià demanava en grans titulars *Llibertat per a Mandela!* La campanya s'allargaria un parell de mesos, i permetria la participació de la dona i una de les filles de Nelson -Winnie i Zindzi-, fins que el govern enllestiria els tràmits legals necessaris per al tancament de la capçalera (145). Percy Qoboza, director del mitjà, declarava en el decurs de la campanya; "La nostra sincera i honesta convicció és que ell i només ell pot fer avançar el nostre país de les tenebres d'avui a l'esclat de demà" (146).

Mandela, evidentment, no havia estat oblidat. Amb la sola força del seu nom, un diari havia aconseguit introduir-lo de nou a les llars del país. En qüestió de mesos, el líder esdevenia un semi-déu als ghettos negres, un home-símbol a l'entorn del qual s'orquestrava la ressurrecció política del Congrés. Paral·lelament, Rolihlahla l'*emboïcaine* empenia el seu distanciament de l'òrbita marxista, a la recerca d'una clientela ampliada. En unes declaracions filtrades al *Sunday Mail* de Londres, afirmava "Personalment, sóc un socialista i crec en una societat sense classes... [però] homes de negocis i grangers, blancs o negres, poden sumar-se, per lluitar contra la discriminació racial, al nostre moviment. Seria un error escanyar-lo" (147). Començava una lenta pelegrinació cap a la democràcia liberal i la fabricació d'un cabdill *per a tots els sudafricans*.

Alguns anys després, amb l'ANC i Mandela a la cresta de l'onada contestatària, un altre diari, el *Sowetan*, va dur a terme una iniciativa similar a la del *Post*. En ocasió d'unes eleccions al parlament blanc, el diari va preguntar als lectors qui escollirien per a la presidència de la República. La immensa majoria es va decantar per Mandela. L'aleshores cap del govern, P.W.Botha, no apareixia ni entre els vint primers noms de la llista (148).

La popularitat i la devoció generades per Mandela no tenen parangó amb altres figures polítiques del món contemporani, excepció feta d'aquelles que incorporen, com ell, elements d'atracció espiritual -Gandhi, Martin Luther King, fins i tot Khomeini... Tots ells dipositaris de la veritat, o de les seves particulars veritats profètiques. Mandela, i bona part dels seus fidels, no han tingut mai cap dubte sobre el dogma de fe que l'acompanyava: "He complert el meu deure envers la meua gent i Sudàfrica. No tinc cap dubte que la posteritat confirmarà que sóc innocent i que els criminals susceptibles de ser portats davant aquest tribunal són els membres del govern" (149).

Que Nelson Mandela fos un home carregat de raons -i en gran mesura ho devia ser- no interessa tant com que s'ho cregués i, sobretot, que s'ho creguessin sense fissures els seus seguidors. No cal dir que és l'opinió pública la que sol conferir legitimitat política a un líder, no aquest a ell mateix, i encara menys un analista descregut com el que subscriu aquestes ratlles. El que és digne de menció, per tant, és com el *Madhiba* es transforma en un

gegant polític, primer a través dels publicistes, tot seguit a través del suport popular domèstic, i finalment per aclamació quasi universal. Pocs dirigents deuen poder exhibir tantes medalles: un Nobel (mig, si voleu), un Lenin, un Simón Bolívar, dotzenes de doctorats *honoris causa*, carrers i plaques dedicades, mencions, condecoracions, monuments, ...(150).

Noblesa, coratge, magnetisme, sacrifici, messianisme, legitimitat, popularitat,... tots aquests són atributs que, en conjunt o per separat, són reconeguts en altres monstres polítics del nostre temps. Però n'hi ha un, en concret, que farà destacar Mandela al quadre d'honor de les grans figures de la història mundial: la fidelitat. Fidelitat a les persones, als ideals, al poble i, per damunt de tot, al moviment. Només algun *kamikaze* marginal, disposat a patir excomunió i a ser desqualificat com sicari de Pretoria, gosarà dissentir sobre la lleialtat de Mandela als seus (151).

Vai a dir que, deixant de banda les aparents infidelitats conjugals del jove Nelson, i un parell de girs ideològics substancials, l'home servirà una obsessió quasi malaltissa per la lleialtat, i serà el primer a observar-la. Als ulls del món aquesta tossuderia, més que convertir-lo en un partitòcrata sectari, el projectarà al cim més alt de la integritat humana. Per als sectors afins a l'ANC, era natural que la lleialtat a la formació fos ben acollida. En general, però, el secret radicava en l'associació de la fidelitat amb la resta de virtuts del personatge, i especialment amb el sacrifici i la renúncia. L'amor de Mandela per l'ANC no era fruit d'interessos personals, ni d'un desbordat anhel de protagonisme. De fet, formalment ell no era més que un membre de l'executiva, i fins 1990 no seria escollit President del Congrés (152).

Era obvi que, si no hagués estat un incorregible cap quadrat, Mandela hagués sortit molt abans de la presó. El govern era molt conscient de l'estatura pública del seu convicte, i del mal que li estava fent la campanya a favor del seu alliberament. Però necessitava un pretext, per petit que fos, una concessió de Mandela que l'ajudés a salvar la compostura. *El problemàtic* no va cedir ni un mil·límetre: va preferir romandre a presidi deu, quinze anys, el que fes falta, mentre la seva colla creixia i s'enfortia extramurs, fora del penal.

El diable va temptar a Mandela per primer cop sota la pell de Jimmy Kruger, el mateix ministre que l'hagués volgut sepultar en l'oblit. Kruger el va visitar a Robben Island, el 1979, i no està clar què li va prometre, però aparentment el nostre home el va engegar (153). Pocs anys abans, segons un company de presó, Mandela hagués estat disposat a un compromís per sortir amb els seus col·legues i jugar al possibilisme amb el govern. Aquesta sospita no està documentada, però en tot cas a finals dels setanta, després de les revoltes de Soweto, amb una campanya internacional a punt de ser llançada, i amb Buthelezi i Inkatha assajant la *via Muzorewa*

que semblava prosperar a Zimbabwe, ja no quedava espai per a Mandela i l'ANC en el terreny de l'oportunisme dialogant (154).

A mesura que s'estenen els disturbis pels barris negres, que creix la pressió internacional i que s'eixampla l'aurèola del líder, augmenta el nerviosisme del govern. L'any 1982, la major part del grup de Rivonia són traslladats a tera ferma, sense quedar clar ben bé perquè. El 1984, Pieter W. Botha llança un globus sonda a través de Kaiser Matanzima, mandatari del Transkei i nebot de Nelson: si el pres accepta la ciutadania i la residència al bantustan dels xhosa, obtindrà la llibertat. L'oferta és rebutjada. Poc després, el règim comença a estudiar l'indult a Govan Mbeki o a Walter Sisulu, al·legant la seva avançada edat. Però la iniciativa no prospera, si més no durant uns anys: la veritable mosca collonera, per a Pretoria, és l'*embolicaire* (155).

El gener de 1985, Botha juga per primer cop amb intel·ligència les seves cartes, i promet l'alliberament si Mandela renuncia a la violència -és a dir, a la lluita armada de l'ANC. Botha es pensava que, fos quina fos la resposta, hi sortiria guanyant: si el presoner acceptava, el líder es divorciava del moviment, i ell seria aclamat com a alliberador de sants; si no acceptava, l'ídol quedava retratat com a fetitxe sanguinari. No va passar res d'això: Mandela es va prendre el seu temps per a replicar, i finalment ho va fer a través de la seva filla en un estadi de Soweto, amb paraules que estaven escrites per a la història:

"El meu pare i els seus camarades volen fer una declaració a vosaltres, el poble, abans que a ningú. Ténen molt clar que són responsables davant, i només davant vostre... [ell] desitja parlar no sols per ell mateix i els seus companys a la presó de Pollsmoor, sinó també... per tots aquells que pateixen sota l'Apartheid..., per tots aquells que són oprimits i explotats. El meu pare diu: 'Sóc un membre del Congrés Nacional Africà. Sempre ho he estat... i ho seré fins que em mori. Oliver Tambo és molt més que un germà per a mí... No hi ha cap diferència entre la seva visió i la meva... M'estimo molt la meua llibertat, però m'estimo encara més la vostra... Quina mena de llibertat se m'ofereix quan l'organització del poble continua prohibida?... Quina llibertat se m'ofereix quan la meua ciutadania sudafricana no és respectada? Només els homes lliures poden negociar... Els presoners no poden participar en contractes. No puc i no vull comprometre'm a res fins que jo i vosaltres, el poble, no siguem lliures. La vostra llibertat i la meua no poden ser separades. Tornaré.'" (157).

L'hàbil *embolicaire* ja no era cap jovincell, i amb inequívoca destresa havia girat la truita a Botha. Esquivant l'espinesa qüestió de la lluita armada, havia posat els punts sobre les is, afirmant que el realment important no era la seva condició, sinó la del poble sencer, que no podia dialogar amb un sistema que li barrava els drets més elementals. L'estampa de la seva filla, una atractiva i eloqüent senyoreta, provocant el deliri de tot un estadi en comunió amb el seu líder, arribaria a tots els racons del planeta. La catarsi entre poble i líder era massa gràfica per a ser ignorada. El *poble*, agraït, adreçaria un missatge al seu cap:

"Ets un veritable líder del nostre poble. No t'has venut els drets de la teva gent per a ser lliure, i no descansarem fins que siguis lliure. El teu alliberament, i el d'altres, és imperatiu. Reconeixem el teu lideratge. Afirmem el teu sacrifici pel poble... Que quedi ben clar: *La teva llibertat és la nostra, el nostre moment ha arribat, Sarem lliures i la pau regnarà*". (158).

Un dels encausats a Rivonia, el comunista blanc Dennis Goldberg, seria l'únic en acceptar l'oferta de Botha. Goldberg va renunciar a la lluita armada, fou posat en llibertat i es va exiliar a Israel, on moriria en l'oblit. En deixar la presó, va fer unes declaracions plenes de caliu humà: "Tenia un enorme desig de viure, de tornar a veure la llum, d'estar amb la meua filla. La porta de la presó era entreoberta. No vaig tenir el coratge de tancar-la. Hagués volgut ser més fort". La plana major de l'ANC va reaccionar amb menyspreu. Joe Slovo va afirmar que comprenia la feblesa del seu antic company de fatigues, que reconeixia el seu sofriment, però que no podia entendre el seu rebuig a la lluita armada, i encara menys la seva fugida a Israel: "No podem aprovar que hagi escollit l'Estat sionista d'Israel com a refugi, passant d'una presó a l'altra" (159).

A principis de 1986, Botha torna a la càrrega. Proposa -la imaginació al poder- que Andrei Sakhàrov i un general sudàfricà capturat a Angola siguin intercanviats per Mandela: ningú es digna a contestar. Uns mesos més tard, el Ministre de l'Interior és enviat a parlamentar amb el presoner, sense resultat aparent. El 1987, Govan Mbeki és alliberat sense condicions, suposadament com a mostra de bona voluntat -l'activista era el més gran de la colla, amb setanta-set anys-, però de seguida és confinat en arrest domiciliari (160). L'agost de 1988, Mandela és traslladat a l'hospital per ser tractat de tuberculosi. Sembla el moment ideal per a fer un gest, però Botha torna a relliscar, insistint que deixarà en llibertat aquell malalt septagenari quan repudï la violència (161). A Londres, l'estadi de Wembley crida com un sol home per la llibertat de Mandela. Botha es limita a instal·lar el líder a la casa-presó de Victor Verster, sota un règim penitenciari relaxat.

L'abril de 1989, sembla que Botha és a punt de llançar la tovallola: en lloc d'imposar condicions, demana a Mandela que prepari *les seves* condicions. El President de Sudàfrica sembla portar cadenes més feixugues que les del seu contrincant. Mandela replica amb un document on declina renunciar a la guerrilla fins que el govern no renunciï a l'agressió de l'Apartheid, i recalca altre cop les seves lleialtats: "Sóc un membre fidel i disciplinat de l'ANC; la meua lleialtat política s'adreça bàsicament, si no exclusivament, a aquesta organització i particularment a la central de Lusaka on hi ha la direcció oficial i des d'on es governen els nostres afers" (162). Però tot seguit, accepta una invitació secreta de Botha per prendre el tè al seu palau de Tuynhuys. L'aparell de l'ANC, quan s'assabenta dels fets, reacciona amb estupefacció i desconfiança. L'atenta esposa Winnie i altres radicals s'exclamen, convençuts que el vell repapieja i es deixa instrumentalitzar (163).

Res d'això. Quan Botha abandona la presidència, cansat i aïllat pel seu propi partit, Mandela pren la iniciativa i es converteix en l'interlocutor principal del nou cap d'Estat, Frederik W. De Klerk. La casa de Victor Verster es converteix en un focus d'activitat frenètica, tant o més important que les residències oficials. L'enllaç amb l'ANC de Lusaka comença a funcionar sense traves. El mes d'octubre, pacta amb De Klerk la llibertat de Walter Sisulu i set líders més del Congrés, en una deferència evident cap als seus companys de lluita. Aquests agafen el primer avió cap a Zàmbia i es retroben amb els companys exiliats, que no veien des de feia més de vint-i-cinc anys.

El 2 de febrer de 1990, De Klerk anuncia al Parlament la legalització de l'ANC, el PAC i altres forces, així com la imminent desencarceració de Mandela. Es complia una de les condicions més importants que el dirigent negre havia imposat a Botha: la llibertat prèvia per al seu moviment i els seus camarades. El 10 de febrer, el President de Sudàfrica convida Nelson altra vegada al palau de Tuynhuys, i es fan unes fotos junts que apareixen en portada de tots els diaris del món. Feia molts anys que l'opinió pública no li veia la cara a Mandela -i l'home, un avi ben plantat i encorbatat, encara fa patxoca. De Klerk afirma que és l'últim dia de presidi per al *Madhiba*. L'arquebisbe Desmond Tutu, que ho sent per la ràdio, surtel cotxe i crida *Hurra!* enmig del carrer. Les barrades negres no dormen en tota la nit (163).

El matí següent, la casa de Victor Verster és l'escenari d'una reunió tensa entre Nelson, Winnie, Sisulu, Tutu i altres personalitats pròximes a l'ANC. Es discuteix fins al darrer detall el protocol, i a les 16'15h, amb un retard de tres quarts d'hora, un Toyota Sedan platejat surt de la presó. A la mateixa barrera, Mandela obre la porta, un tant confús, i s'aproxima als seus admiradors. Ja a l'exterior del recinte, alça un puny, després tots dos. Tot seguit, agafa la mà de la seva dona i fa quatre passes, seguit d'alguns membres de la família i dels dignataris esmentats. La multitud l'aclama enfervorida; alguns feia tres dies que havien acampat a la zona per no perdre's l'esdeveniment. Els tumultes del voltant produeixen un mort i vint ferits, però Mandela no se n'adona. Aviat es fica en un altre cotxe i es dirigeix a Ciutat del Cap.

Les celebracions a Ciutat del Cap deixen un rastre de dotzenes de morts, i uns quants centenars a tot el país. Però no hi ha manera de contenir una eufòria que, inevitablement, degenera sovint en agressivitat. El més important és que l'home-símbol ha emergit d'una llarga nit, que ha retornat al món dels vius per alliberar la Sudàfrica negra. Milers de manifestants dansen i ballen amb unes samarretes on hi diu *Nelson Mandela, el nostre líder: Benvingut a casa!* Les banderes de l'ANC voleien pertot. Tutu, cosa inèdita, no troba paraules per expressar el que sent. Jesse Jackson es desplaça expressament a Sudàfrica. Fins i tot George

Bush i Margaret Thatcher feliciten al vell revolucionari (164). El poeta Breyten Breytenbach copsa, a mode de pintor impressionista, un instant fugisser:

"Un ancià deixa la presó. Hi va entrar com a activista i ara surt convertit en mite. S'amoïna per la seva pròstata, per les seves notes. Un horitzó s'il·lumina, porta l'esperança. Pels dies buits, mai no va conèixer el món, ni la carícia suau, en passar els núvols. Si això va succeir, ja no ho recorda. Potser a partir d'ara el nostre pas per la terra tingui una mica més de sentit. Ara ha aconseguit aplegar l'ànima i el cos, amb orgull i amb la impossibilitat de l'amor. Ho aconseguirà. Fracassarà. Viu. Mor. Nelson Mandela obre una porta..." (165).

L'Era Mandela: entorn (1960-1990) -

Nelson Mandela era, i és, un símbol. Però de qui i per a qui? En fer declaracions solemnes, sempre s'ha referit als seus companys, al seu moviment, al seu poble. En tot moment ha volgut deixar clar que no era una quimera, un ectoplasma vaporós per damunt de la gent i de les coses. Al principi de la seva carrera política, no és més que un d'entre una colla de gent jove decidida a canviar el curs de la resistència, i no pas el més destacat. Un sector d'aquesta promoció, un cop capturat l'ANC, el convertirà en *primum inter pares*, atesa la seva determinació i les seves aptituds com a dirigent. Però durant molts anys, ja a presidi, seguirà sent l'abanderat d'una generació; i la seva entronització com a patriarca de la Sudàfrica negra no es produirà fins als anys vuitanta, en el procés que acabem de descriure.

D'aquella primera generació, nascuts en la segona dècada del segle, molts caigueren pel camí. Anton Lembede, l'ideòleg i personatge central de la Lliga Jove, va morir el 1947 als trenta-tres anys. A. P. Mda, el seu successor, va allunyar-se de la política activa per causes de salut, tot i que va mantenir contactes amb l'ala radical que més tard es refugiaria en el PAC. Sobukwe, com ja hem indicat, esdevindria el principal impulsor i primer President del PAC. Jordan Ngubane va acabar passant-se al Partit Liberal fundat per l'escriptor Alan Paton. William Nkomo va trencar amb l'ANC als anys cinquanta, i va reaparèixer vint anys més tard com a patró de la Consciència Negra de Steve Biko. Congress Mbata va deixar l'ANC i Sudàfrica després de Sharpeville, i es va instal·lar en una universitat nord-americana (166).

Descomptades defuncions i defeccions, d'aquella primera fornada, en restaria un nucli reduït però compacte de veterans. A banda de Mandela, les figures més destacades serien Walter Sisulu i Oliver Tambo, als quals aviat s'hi afegirien les respectives esposes -Winnie Mandela, Albertina Sisulu i Adelaide Tambo-, que assumirien rols importants ultra la seva condició de consorts, sobretot en el sí de la Lliga Femenina -sota la inspiració de la dinàmica Lilian Ngoyi. El grup de Mandela es reforçaria amb la presència d'activistes formats en les campanyes dels anys

cinquanta als barris negres, com ara Robert Resha de Sophiatown, Alfred Nzo i Thomas Nkobi d'Alexandra, o Govan Mbeki i Raymond Mhlaba de Port Elizabeth.

La pinya s'eixamplaria amb el desembarcament d'intel·lectuals un pèl més joves, com Joe Matthews, Duma Nokwe, M.B. Yengwa o Tennyson Makiwane, i es completaria, rera la prohibició del Partit Comunista, amb sindicalistes i marxistes africans; J.B. Marks, Moses Kotane, o Moses Mabhida. Amb molt poques variacions, i sobretot a mesura que Luthuli i la seva generació anaven passant a millor vida, les persones que acabem d'esmentar constituïrien la cúpula dirigent de l'ANC durant més de trenta anys. Tots ells, sense excepció, ocuparien llocs de responsabilitat a l'Executiva del moviment. La majoria tornarien a la palestra en ser relegalitzat el Congrés, l'any 1990. Quan algú es referia al *lideratge* de l'ANC, o als *nostres líders*, es referia a aquesta trepa d'una o dues dotzenes de persones.

La pertanyença al Congrés, i la prominència dins de la formació, seria sovint qüestió de llinatge. No era casual que marits i dones ocupessin alhora posicions de responsabilitat. No era coincidència que nissagues senceres dediquessin les seves vides al moviment. La tradició política passava de pares a fills, perquè era tant una qüestió de cap com de cor o de sang. L'ANC havia creat una veritable cultura política, amb elements racionals - programes, organigrames,...- però també amb molts elements afectius i propis de societats clàniques. Els Mandela, els Sisulu, els Gumede, els Mbeki, els Matthews: tots ells noms que s'han escrit amb grafia d'or, una i altra vegada, al quadre d'honor de la resistència sudafricana (167).

La cosa clànica també s'ha estès als radicals d'altres col·lectius racials que han connectat, en un o altre moment, amb la pinya central africana de l'ANC. L'estirp dels Bunting -Sydney, Sonia i Brian- dels Slovo -Joe i Ruth- dels Sachs -Solly i Albie-, dels Simons -Jack i Ray-, dels Gandhi -Mohandas i Manilal-, dels Meer -Ismail i Fatima-; esposos i esposes, pares i fills, han contribuït en èpoques diferents a dilatar els rengles de l'oposició al règim. Pertanyents en bona part al Partit Comunista, aquestes famílies es van desplaçar en massa a l'òrbita del Congrés durant els anys cinquanta i, en adoptar-se criteris netament no-racials als vuitanta, van aportar color i diversitat als òrgans executius de l'ANC.

L'episodi determinant, que va estrènyer els llaços generacionals i va establir unes relacions personals perdurables, va ser la convocatòria del Processos de Traïció. L'Estat va acusar a més de cent-cinquanta activistes, membres de l'Aliança del Congrés, de voler enderrocar el govern. La causa es va allargar de 1956 a 1960, i va constituir una ocasió ideal per a que els líders més destacats es coneguessin i forgessin grans amistats (168).

Quan va finalitzar el judici, els fets de Sharpeville i la il·legalització de l'ANC havien trasbalsat el paisatge polític sudafricà. Començava una època de diàspora, de presidi i de repressió intensa. Però els lligams personals, la màgia que havien compartit activistes blancs, negres i bruns, no s'esvaïria.

Avui dia, pràcticament tots els veterans de l'ANC provenen d'aquella generació. La promoció Mandela, en tres o quatre dècades, ha perdut admirablement poca influència o cohesió dins de l'organització. En bona part, això es deu a la forta personalitat d'uns quants homes i dones que, com el mateix *Madhiba*, s'han mantingut extraordinàriament fidels als seus companys, al seu moviment i a la seva gent. I alguns es mereixen una menció més que passatgera, apropiada al seu pes específic en la història recent de l'oposició sudafricana.

Walter Max Sisulu seria un d'aquests. Ja hem esmentat el seu paper cardinal, a partir de 1949, en l'accés de la Lliga Jove a la cúria de l'ANC. Fill d'una família xhosa, en arribar a Johannesburg va iniciar la seva formació autodidacta i va introduir-se en el moviment sindical. Aviat va participar en la fundació de les joventuts del Congrés, i es va destacar com un fervent africanista. Després d'orquestrar la defenestració de Xuma, va moderar la seva posició i va impulsar l'aproximació a activistes d'altres races i a sectors marxistes. A principis dels cinquanta, va ser convidat a la Xina i a la Unió Soviètica, i en tornar va haver d'abandonar el càrrec de Secretari General de l'ANC per ordre governativa.

Sisulu seria un dels principals encausats en els Processos de Traïció i, a partir de 1961, s'abocaria en cos i ànima a la formació d'*Umkhonto*, la guerrilla del Congrés. Rera l'empresonament de Mandela, prendria la direcció de la lluita armada, fins que a mitjan 1963 cauria en la batuda policial a la granja de Rivonia. Jutjat i condemnat a cadena perpètua, amb el *Madhiba* i altres companys, passaria a Robben Island, d'on sortiria l'octubre de 1989 indultat per De Klerk. A partir d'aleshores, com a Vice-President de l'ANC, assumiria funcions més aviat protocol·làries. El seu estil de vida frugal i la seva discreció el convertiren en un dels avis més respectats del Congrés, però inevitablement lligat a una altra època (169).

Un altre dels barons destacats de l'ANC va ser Oliver Reginald Tambo. Els seus primers passos en política van ser gairebé idèntics als de Walter i Nelson. Nascut també al Transkei, va muntar un gabinet d'advocats amb Mandela, va ajudar a fundar la Lliga Jove, i va participar en l'assalt a l'executiva de Xuma el 1949. Va substituir Sisulu a la Secretaria General del Congrés quan aquest va ser obligat a dimitir, va comparèixer als Processos de Traïció i, el 1958, seria escollit Vice-President del Congrés. De temperament fred, equànim i astut, no li va ser difícil escalar càrrecs en la jerarquia interna. Tampoc no li va costar gaire

desactivar i expulsar els rebels africanistes que l'any 1959 s'escindirien per crear el PAC (170).

Després de la massacre de Sharpeville, Tambo va abandonar el país per muntar la missió externa de l'ANC. Va residir, entre altres ciutats, a Dar-es-Salaam, Lusaka, Londres i Estocolm. Durant quaranta anys, seria la figura central de l'exili i el màxim dirigent en actiu del moviment. Sovint acusat de tebi i poc carismàtic, Tambo mantindria un equilibri delicat entre les diverses faccions del Congrés en terres estranyes, durant un període llarg i inclement. Les seves profundes conviccions cristianes contribuirien a endolcir la imatge bolxevitzada de l'organització a Occident (171). El seu amic i mentor espiritual, el pare anglicà Trevor Huddleston, afirmaria que "...sense Oliver Tambo, és cert que l'ANC no hagués pogut sobreviure anys i panys de repressió i exili tal com ho ha fet" (172).

Però la veritat és que Tambo sempre va ser un personatge controvertit, no tant pel que feia com pel que deixava de fer. Alguns crítics van atribuir l'endormiscada general de l'ANC, en els primers anys de desterrament, i l'ascendència dels comunistes, a la seva manca d'energia i d'iniciativa. Mai no va brillar amb prou llum pròpia, primer a l'ombra del vell Luthuli, i tot seguit d'un Mandela encadenat. Fins la mort del *chief*, el 1967, no va ser nomenat President en funcions. I va haver d'esperar al 1977 per a obtenir formalment la Presidència, segons sembla a resultes d'una consulta secreta a Robben Island (173). El 1991, en la primera assemblea legal de l'ANC, l'home ja estava afectat de paràlisi cerebral: Mandela el va desplaçar i li va carregar la llosa d'una Presidència honorífica, fins a la seva mort el 1993.

Durant molts anys, el Congrés es va veure obligat a donar explicacions un tant el·líptiques sobre la irregular posició de Tambo. Segons alguns, la situació de clandestinitat impedia procedir a l'elecció estatutària del màxim mandatari. Per a d'altres, un pacte increbantable a principis dels seixanta reservava la direcció interna a Mandela i l'externa a Tambo. I encara per a alguns més, calia recórrer a justificacions populistes un tant surrealistes: "Els expliquem la gran pèrdua derivada de la mort del nostre President, el *chief* Luthuli, i de com Oliver Tambo omple un buit com a President en funcions... Som una organització del poble, els diem, no només dels líders. Però estem orgullosos dels nostres líders, sempre a la trinxera, intel·ligents, coratjosos, disciplinats, amb una estratègia clara d'unir totes les nostres forces, de dur a terme les seves responsabilitats històriques" (174).

En la introducció d'un recull soporífer dels discursos de Tambo, Mandela li enviava des de la seva cel·la un elogi ben galdós: "...la matèria i la qualitat dels discursos de l'Oliver són força previsibles... [i] inclouran amb tota probabilitat un repàs detallat de la situació política actual a Sudàfrica, el manteniment de l'aliança entre l'ANC i el SACP,... la continuació de la lluita armada..." (175). Potser la gran virtut de Tambo era, precisament, la seva monòtona invariabilitat, que conferia al moviment una sensació ben necessària de seguretat i de solidesa, per fictícia que

fos. Les seves aptituds radicaven, com en el cas d'Alfred Xuma, molt més en la gestió i en el petit comitè que en el verb encès i les gestes èpiques: "...segons com, tal prudència mantindria l'ANC d'una sola peça quan la dissensió interna el podia haver fet petar" (176).

Tambo era capaç de dormir a l'oficina en un matalàs, de vendre's un Mercedes regalat en benefici del moviment, d'escoltar amb paciència al militant de base...; però es resistia a prendre decisions dures, a imposar càstigs als guerrillers descarriats, a defensar les seves opinions a capa i espasa davant l'oposició dels col·legues. Era, doncs, un personatge més aviat poruc i influenciable, mancat de nervi. L'any 1993, les seves exèquies constituïrien un acte desangelat. L'ANC havia volgut repetir la cerimònia commovedora dedicada a Chris Hani, però l'estadi de Jabulani va quedar mig buit, i les mobilitzacions populars van ser inexistents. Tambo moria com havia viscut: sense despertar passions.

Val a dir, malgrat tot, que havia conduït amb èxit la travessa del desert, deixant la seva empremta en la campanya internacional -sobretot en la crida a les sancions-, havia fet rutllar les finances, havia apadrinat poc o molt la lluita armada... I per damunt de tot, havia mantingut, com Mandela o com Sisulu, la seva fidelitat al Congrés. Això havia aigualit, en el parer de Tom Lodge, la seva personalitat: "La gent que entreguen el seu ésser al moviment són difícils d'avaluar com individus. Oliver Tambo no és cap excepció a la norma; l'home que hi havia darrera la cara pública més coneguda d'una organització secreta només parlava ocasionalment amb veu personal" (177).

Tambo s'envoltaria de figures grises i proclius a la burocràcia, com Alfred Nzo o Thomas Nkobi. El primer, un ex-inspector de sanitat d'Alexandra -que havia tingut un paper ambigu en els famosos boicots d'autobusos- va ocupar el lloc del brillant Duma Nokwe a la Secretaria general, mantenint-s'hi durant més de vint anys. El segon era fill d'un taxista d'Alexandra, i carn i ungla amb Nzo: el 1974 va ser escollit Tresorer de l'ANC, i vint anys després encara manté el seu càrrec (178). Un hagués pensat que, amb tal triada de tòtils, el Congrés estava condemnat a dissipar-se en la mediocritat.

No va ser així. En gran mesura, la *nomenklatura* de Tambo era conscient que cobria un interinatge, penós i dilatat però transitori al capdavant. La seva feina principal consistia a mantenir l'organització en vida fins que l'home-mite tornés a la palestra, i amb ell reapareguessin Sisulu, Govan Mbeki i els altres notables de Robben Island. Altra vegada, la síndrome de la lleialtat s'imposava per damunt d'altres consideracions.

Però l'ANC va comptar també, al llarg d'aquelles dècades d'interminable provisionalitat, amb la contribució de comunistes destacats, tant negres com blancs. J.B. Marks, el protagonista de la

vaga minera de 1946, i sobretot Moses Kotane, Secretari General del Partit, eren membres de l'executiva, i tots dos aportarien el seu carisma i dinamisme a la formació. Kotane, en concret, es convertiria *de facto* en el braç dret -esquerre, en propietat- del President, facilitant el contacte amb els soviètics, i endreçant la caixa i la militància des de Dar-es-Salaam, fins a la seva mort el 1978 (179).

Un altre personatge clau seria Joe Slovo. Fill de jueus lituans, Slovo va lluitar a la segona guerra mundial, i en tornar va ingressar al Partit Comunista (SACP) amb la seva dona, Ruth First. Va ser un dels impulsors de l'Aliança multi-racial del Congrés, i va participar activament en la redacció de la Carta de la Llibertat. La creació d'*Umkhonto* es deuria, en bona part, a la seva visió estratègica. Les detencions de Rivonia l'enxamparien fora del país, i ja no tornaria fins al 1990. L'exili el va fer passar per Londres, Luanda i Maputo -on la seva dona fou assassinada amb un paquet bomba, cortesia de Botha. Va ser expulsat de Mozambic arran dels acords de Nkomati entre aquest estat i la República Sudafricana.

Slovo ocuparia, seguint les passes de Kotane, la Secretaria General i la Presidència del SACP. També esdevindria el comandant suprem d'*Umkhonto* i el primer blanc en accedir, l'any 1985, a l'executiva de l'ANC. Cap blanc no havia estat tan adorat pel jovent negre, ni tan odiat i vilipendiat per l'*establishment* blanc. Però la seva rocambolesca existència i el seu magnetisme personal no van interferir en el respecte a l'autoritat de Tambo i, a partir de 1990, de Mandela. Com a mostra de la confiança que aquest home mereixia a la plana major del Congrés, el 1991 assumiria una posició central en les negociacions amb el govern De Klerk (180).

Un altre blanc, un afrikaner, protagonitzaria també un periple vital admirable. Bram Fischer era fill d'un President del Tribunal Suprem i nét d'un President de l'Estat d'Orange. Advocat distingit, format a Oxford, podia haver optat al càrrec públic que hagués volgut. La seva consciència el va portar a assumir la defensa dels encausats en els Processos de Traïció i de Rivonia i a ingressar en el SACP. El 1964, va ser arrestat: es va fer escàpols i durant quasi dos anys va sostenir la infraestructura clandestina comunista, convertint-se en un insòlit *pimpinel.la blanc*. Finalment, va ser detingut i empresonat, fins que va morir el 1975. Fischer no va prendre part en la dinàmica de l'exili, tot i que en varies ocasions hagués pogut abandonar el país. La seva devoció a la causa, que li va valdre el repudi de la seva tribu i una mort miserable, esdevingué un exemple inesborrable per a molts activistes (181).

L'equip Mandela aconseguiria mantenir-se unit i fidel a la formació-mare. La inspiració dels ídols de Robben Island, la continuïtat assegurada per la insulsa però estable cúpula de l'exili, l'entrega dels marxistes africans, i l'entusiasme dels radical blancs,

més papistes que el papa, van preservar la pinya que s'havia forjat en els anys cinquanta. Les noves fornades, que apareixerien a l'exili o a remolc de les revoltes estudiantils dels setanta, no tindrien altra feina que adherir-se al tronc vertebral del moviment. Quan el *Madhiba* va franquejar la barrera de la presó de Victor Verster, aquell gloriós 11 de febrer de 1990, l'equip directiu se li va plantar al darrera com un sol home. Estava per veure si tanta fidelitat era avalada per les bases i si sobreviuria, amb la mateixa força, en els aires incerts de la llibertat.

Pel que fa a les bases, a partir de Sharpeville, ben poca cosa havia quedat d'aquell Congrés inflat i combatiu nascut a recer de la Campanya de Desobediència. El M-plan cel.lular de Mandela s'havia començat a aplicar massa tard i de forma precipitada. Els únics nuclis de vitalitat s'havien refugiat en l'estructura clandestina, pur apèndix de l'acció guerrillera, o en el sindicat afí SACTU. La primera xarxa clandestina va ser decapitada arran de les detencions de Rivonia.

Des d'aleshores, l'ANC va adoptar una estructura piramidal, on les decisions es prenen en una executiva central i circulaven en una sola direcció, de dalt a baix. Les seccions provincials van desaparèixer. La Lliga Jove i la Femenina van adoptar patrons similarment rígids. La seguretat i la disciplina passaven per davant de qualsevol altre consideració (182). D'altra banda, l'any 1964, el dirigent obrer Vuyisile Mini i dos companys més van ser penjats a la forca. El règim no va tenir cap necessitat de prohibir SACTU formalment: aquest es va enfonsar i els seus activistes més destacats van marxar a l'estranger, on imposarien també un patró dirigista (183). La militància política de l'ANC dins de Sudàfrica, en el sentit estricte, semblava en vies d'extinció (184).

Des de Tanzània, primer, i tot seguit des de Zàmbia, la missió exterior procuraria mantenir viva la flama del Congrés. L'organització comptava amb uns quants milers d'afiliats, entre estructura política i militar. Estatutàriament, era inviable la celebració d'una assemblea general, atesa la dispersió dels membres i la immobilització de mitja executiva -que era a presidi. El 1962 s'havia convocat una Conferència *Consultativa* a Lobatsi, Betxuanalàndia; el 1969, se'n va muntar una altra a Morogoro, Tanzània. A la segona hi van assistir uns 70 delegats, en representació de seccions territorials un tant fantasmes i, sobretot, de les unitats d'*Umkhonto* (185).

La represa no vindria fins després de les revoltes estudiantils de Soweto, el 1976. Milers de refugiats joves acudirien a les bases de l'ANC a Zàmbia, Tanzània, i aviat també a Angola i Mozambic. Els efectius de l'organització a l'exili es multiplicarien per dos o per tres. A la propera Conferència Consultativa, el 1985 a Kabwe, Zàmbia, hi assistirien 250 delegats, i l'executiva s'ampliaria de 20 a 30 membres -seria en aquell moment que Slovo i altres no-africans

entrarien en l'organ directiu. El Congrés havia iniciat la seva recuperació: ultra l'acció militar, corregida i augmentada, la formació comptava amb més tropa i amb un pressupost relativament fort -entre 20 i 30 milions de dòlars, segons algunes fonts (186). L'any 1985 era proclamat oficialment l'*Any del Quadre*, més per fer quadrar els nouvinguts que per fitxar-ne de nous: "Hem de millorar la qualitat i ampliar la quantitat d'afiliats. Necessitem quadres de lleialtat inqüestionable, amb dedicació i comprensió de la nostra lluita" (187).

Què havia passat? Doncs havia passat, principalment, el Front Democràtic Unit (UDF). L'UDF era un paraigües d'organitzacions de base, radicat a l'interior del país, i fundat l'any 1983 gràcies a les esclotxes obertes per les reformes de Pieter Botha. El Front reivindicava veladament els ideals encarnats per l'ANC, però mantenia gelosament la seva independència organitzativa i la seva naturalesa assembleària. Murphy Morobe, convidat a Kabwe en condició de portaveu de l'UDF, va formular un toc d'alerta; "... qualsevol negociació ha de ser el resultat d'un procés democràtic que impliqui a les masses" (188).

Malgrat la sintonia amb l'ANC, i sobretot amb la figura emblemàtica de Mandela, l'UDF no naixia de les desferres de l'antic moviment. La plataforma marcava una fita de primer ordre en la història de l'oposició negra a Sudàfrica, perquè funcionava de baix a dalt, recollint iniciatives particulars i inserint-les en una estratègia global, i no a la inversa. El vot de cada entitat afiliada valia el mateix, i les decisions es preniën per consens. La conferència inaugural va reunir uns mil delegats, provinents de 575 organitzacions de base (189).

Un dels flancs fonamentals de l'UDF seria la mobilització estudiantil. En realitat, els disturbis a les escoles i universitats del país havien estat un continu des de l'aixecament de Soweto de 1976 (190). A principis dels vuitanta, els grans sindicats de l'ensenyament secundari i superior ja havien derivat de l'òrbita de Consciència Negra cap al terreny de l'ANC, i s'afiliarien a l'UDF en l'acte fundacional (191). El 1984, els barris negres es van encendre amb una revolta oberta de les escoles. Sota l'eslogan *Primer revolució, després educació*, es va estendre per tot Sudàfrica un boicot que va deixar a més de 200.000 alumnes sense classes. L'UDF va donar ple suport a les accions, però al cap d'uns mesos s'adonaria del risc que suposava fomentar el col.lapse del sistema educatiu (192).

El Front aconseguia el que l'ANC, en les campanyes dels anys cinquanta contra l'Ensenyament Bantú, no havia aconseguit. Els instituts es paralyzaven i les universitats es convertien en un galliner. Darrera dels noms i les cares de Mandela, dels altres líders empresonats i dels màrtirs estudiantils del moment, els joves es llançaven en massa al carrer. Però la cúpula de l'ANC, a centenars de quilòmetres, hi tenia ben poc a dir. Els *camarades*

adolescents prenen el control dels ghettos, donant peu a abusos i a un augment indiscriminat de violència. L'UDF, a la desesperada, proposava el retorn a les aules amb la consigna *Educació popular per al poder popular*. Massa tard: la revolta havia adquirit dinàmica pròpia (193).

El segon flanc de l'UDF va ser cobert per l'associacionisme veïnal. L'aixecament de 1976 va demostrar que era factible plantar cara al règim en els barris negres, sublevant una població compacta a través de greuges concrets i d'una militància organitzada. Les relocalacions i deportacions del govern van despertar entre sectors més desarrelats, a les zones de barraquisme, o als focus suburbials dels bantustans, un cert corrent de simpatia amb les lluites de barriada (194). A finals de 1984, els ghettos de la regió del Vaal -entre ells Sharpeville- van patir una conflagració que aviat prendria a la resta del territori.

Curiosament, Soweto va ser un dels darrers ghettos a sumar-se a aquest nou aixecament, sens dubte a causa de l'esgotament produït pels fets de 1976-77 i de les reformes locals introduïdes per Pretoria amb vistes a calmar el descontent (195). A la resta de barris negres propers a Johannesburg, la protesta contra el sistema d'administració local va desencadenar una onada immediata de mobilitzacions i boicots contra els comerços *blancs*. Els veïns es van negar sistemàticament a pagar els lloguers i els consums. Les intervencions de la policia se saldarien amb centenars de morts, als quals caldria afegir les víctimes de represàlies populars contra càrrecs públics, agents de l'ordre i col.laboradors del règim en general.

A set municipalitats de l'àrea de Johannesburg, l'autoritat local es va desfer i grups de l'oposició van improvisar comitès alternatius. La detenció en massa dels líders locals va impedir la negociació, i la situació es va deteriorar en espiral. Així com la majoria d'agrupaments veïnals estaven afiliats a l'UDF, sovint competien amb faccions a dreta i esquerra de l'arc polític A Alexandra i Atteridgeville, per exemple, els seguidors de l'UDF comandaven zones pràcticament *alliberades*, però a Tembisa i Soweto només controlaven alguns carrers, i a Daveyton gairebé no tenien implantació. A més, la majoria de grups de base obeïen a interessos cantonals, sense enquadrar-se del tot en les directrius proveïdes pel Front.(196).

Als barris de barraques, l'UDF va subministrar sovint els recursos humans i financers necessaris per combatre les deportacions. Per als *squatters* de Crossroads o de Guguletu, la resistència era l'única alternativa a la indigència, i l'UDF va saber triar el moment just per combregar amb les aspiracions d'aquests col.lectius amenaçats. Però un cop aturats els desnonaments massius, la veritat és que l'eufòria militant va davallar ostensiblement.

Cap a finals dels vuitanta, les protestes veïnals continuarien mobilitzant a la població, tot i haver perdut bona part del seu contingut ideològic. Les topades amb escamots de dreta i la repressió governativa van debilitar als activistes de l'UDF, que van cedir el protagonisme a gremis amoïnats exclusivament per greuges de tipus material. El contenciós principal, que va quedar al descobert a mesura que desapareixia l'Apartheid territorial, era l'escassetat d'habitatge. A tot Sudàfrica, diverses fonts situaven la manca de vivendes entre mig i dos milions d'unitats familiars, i calculaven el nombre de vivendes informals -en camps de *squatters*- a l'entorn d'un milió. L'UDF no havia fet altra cosa que recollir i expressar la mala maror general, que aviat s'intentaria resoldre a nivells estrictament locals (197).

En el món sindical, el tercer flanc important de l'UDF, s'hi va produir un fenomen comparable. Després de Sharpeville, amb la desaparició de CNETU i l'exili de SACTU, cap organització obrera negra no havia aixecat el cap, si més no fins a les inesperades vagues de Durban (198). El 1973, trencant una agonia de més de deu anys, els estibadors d'aquella ciutat van aturar la feina, i van provocar un moviment espontani de solidaritat arreu del país. Les accions, auspiciades per SACTU des de l'exterior, no van arribar a connectar amb el malestar estudiantil dels setanta, i van quedar aïllades en la pura queixa gremial (199).

La lliçó va ser ben apresada pels sindicalistes dels vuitanta Quan Botha, en el seu paquet de reformes, va obrir el camp als sindicats negres, aquests van irrompre a l'escena legal amb una clara vocació revolucionària. La intervenció en el camp polític, però, no era una ambició compartida per tots els obreristes. Mentre algunes plataformes sindicals s'arregleraven nítidament amb l'UDF, la federació més gran (FOSATU, amb uns 100.000 afiliats) es debatia entre diverses famílies ideològiques i l'acció apolítica. L'any 1985, el dilema es va resoldre amb una fusió a gran escala, que desembocaria en el Consell d'Unions Sudafricanes (COSATU). Darrera la nova criatura hi havia un nom clau: Cyril Ramaphosa.

Ramaphosa havia estat l'artífex del renaixement sindical entre els miners. De tarannà combatiu però pragmàtic, havia aconseguit que la Unió Minera quintuplicés la seva afiliació, que els salaris africans augmentessin sensiblement, i que els empresaris alteressin la seva política de contractació de mà d'obra immigrant (200). Ramaphosa va moure els fils en la fundació de COSATU, va integrar-hi el seu sindicat monstre, i va inclinar la balança decididament a favor de l'UDF. Personalment, ell provenia de les files de Consciència Negra, però com a bon convers va arremetre amb fúria contra els seus antics companys. Va entendre que el futur de l'oposició passava per Mandela i els seus correligionaris. I no va perdre el temps en marginalitzar els apolítics ni en reclamar

l'hegemonia sindical per a COSATU: "El que hem de deixar clar és que un gegant ha nascut, i que escombrarà tot el que se li posi pel davant" (201).

Als tres mesos de la seva formació, COSATU havia fet perdre a la indústria 550.000 dies/home de feina, força més que el que s'havia perdut en tot l'any 1984. La central va arribar a reunir, a través dels sindicats adherits, prop d'un milió d'afiliats. Quan, a finals de 1986, Botha va decretar l'estat d'excepció, COSATU va haver d'assumir el relleu del Front Democràtic, de manera un tant contra natura. Un any més tard, l'engendre de Ramaphosa va adoptar formalment la Carta de la Llibertat, i va embrancar-se en la vaga minera més ambiciosa que mai s'havia vist al país. La vaga va obtenir un resultat irregular, i poc després la seu del sindicat va ser assaltada i cremada per la policia. Estava clar que una irrupció precipitada en l'àmbit polític era arriscada (202).

La turbulència de 1984 a 1987 havia tingut en l'UDF el seu protagonista més destacat. Els flancs estudiantil, veïnal i sindical havien suportat el pes de la lluita, tot i que va haver-hi aportacions significatives de grups religiosos, feministes, pacifistes i fins i tot empresarials. L'adhesió de les masses era alhora la força i la feblesa del moviment. Els responsables de l'UDF rondinaven sovint per la indisciplina dels membres, i quan van endegar una campanya de recollida de signatures contra la Constitució de Botha, no van arribar ni a la meitat del milió de firmes previstes -un fracàs, considerant que el Front presumia representar entre dos i dos milions i mig de seguidors (203).

La manca de recursos no podia ser una excusa. Les arques de l'UDF comptaven amb un pressupost anual de prop d'un milió de dòlars, que permetien disposar d'uns 80 empleats. Els recursos de les entitats de base afiliades s'aproximaven als cent milions de dòlars, procedents fonamentalment de donacions estrangeres. El govern acabaria prohibint el finançament extern, però la mesura no es faria efectiva fins al 1987 -quan, de tota manera, la marea contestatària ja es batia en retirada. Les enormes campanyes publicitàries i el suport de la premsa liberal van garantir a l'UDF una difusió que cap altra formació no havia tingut mai (204).

El Front probablement l'havia encertat en concedir àmplia autonomia als seus afiliats i concentrar-se en els greuges particulars de multitud de damnificats. El dirigisme del Congrés d'abans de Sharpeville i l'abstracció de les Consignes de Consciència Negra no havien assolit, ni de lluny, el mateix grau de mobilització. Però la fórmula impedia que una direcció cohesionada imposés aires marcial en èpoques crítiques (205) I en caure la pesada maça de la repressió, l'any 1988, l'UDF va desfer-se com un flam. Un efímer Moviment Democràtic de Masses, liderat per COSATU, va intentar suplir les funcions del Front: però aquesta nova criatura política, concebuda només per a el·ludir les traves legals imposades a l'UDF, no disposava ni de principis

doctrinaris ni d'una trista llista d'afiliats. En qualsevol cas, l'energia popular ja s'havia dissipat, i l'horitzó del diàleg s'insinuava, prometedor, més enllà de la confrontació.

L'UDF, com Sant Pere, havia renegar una i altra vegada de les seves connexions amb la missió exterior de l'ANC (206). Això, en bona part, s'explica pel temor a ser culpabilitzat, a ser declarat còmplice d'una organització *terrorista* i perdre, per tant, un marge de maniobra vital. També s'explica, d'altra banda, per les reticències del propi Congrés a ser engolit en un cos amorf i gegantesc, en una criatura hipertròfica de testa diminuta. Un s'imagina el posat de Tambo i el seu equip de buròcrates, encantats per la revifalla d'una força afí a l'interior del país, però alhora aterrits davant d'un cavall desbocat i indomesticable. Els escriptors oficials ho decretarien així: "L'UDF no és una façana de l'ANC manipulada per la seva mà invisible, tal com al·lega el règim, simplement perquè l'ANC no és (i no pot ser) un afiliat de l'UDF" (207). Més clar, l'aigua.

La proximitat entre uns i altres, no obstant, era palesa. Als judicis de Delmas -una mena de reposició moderna dels Processos de Traïció-, la fiscalia va guanyar el cas en establir que els inculpats, tots ells dirigents de l'UDF, havien convertit la formació en ala interna de l'ANC (208). Als principals acusats els va caure penes de presó d'entre deu i dotze anys. Rera la prohibició de l'UDF, el maig de 1988, l'ANC va fer una crida des de Lusaka per mantenir l'esperit del Front i observar el 70 aniversari de Mandela (209).

Shelagh Gastrow, al seu *Who's who in South African Politics* de 1985, recull 24 biografies de membres destacats de l'UDF. Els perfils resulten prou variats: s'hi troben obrers, professionals liberals, predicadors, mestres, petits empresaris,... Però quasi la meitat tenien en comú l'haver pres part en les lluites dels anys cinquanta, enquadrats a l'Aliança del Congrés. I la resta acabarien, tard o d'hora, ben a prop de l'ANC. Homes com Allan Boesak, Trevor Manuel, Cyril Ramaphosa, Patrick *Terror* Lekota, Frank Chikane, Jay Naidoo, Desmond Tutu, que havien ingressat a l'UDF sense la solera de la generació Mandela, a finals dels vuitanta ja estaven clarament en l'òrbita del vell moviment (210).

En el cas dels més joves -Ramaphosa, Lekota, Chikane, Naidoo-, la trajectòria havia estat tallada d'un mateix patró. Després de prendre part en els disturbis estudiantils dels setanta, havien gravitat des de Consciència Negra cap a postures més propenses al multi-racialisme i al marxisme. Als anys vuitanta, els mateixos hereus de Biko calculaven que un 60% dels seus antics simpatitzants, entre ells els esmentats, s'havien passat a l'UDF. Es tractava d'un conjunt de gent que havia començat a militar en l'adolescència, i que als trenta anys d'edat ja eren gats vells.(211). Però sobretot, eren uns personatges que comandaven les aspiracions de milions de seguidors. L'ANC no podia ignorar la

seva presència, i a partir de cert moment hauria d'optar entre imposar la seva pròpia xarxa a l'interior, o fer entrar amb calçador aquesta nova fornada de líders al moviment.

La decisió salomònica, típica de l'equip Tambo, va ser no fer ni una cosa ni l'altra, ans al contrari. Per a mesurar el grau d'ambigüitat de la directiva exiliada, només cal que ens fixem en unes declaracions del President, que ensabonaven i alhora menystenien la tasca històrica de l'UDF: "El Front Democràtic Unit, aquest exemple destacat de la maduresa política del nostre poble, és un producte dels anys que les forces de progrés del nostre país han invertit, primer, en mobilitzar les masses... segon, en assegurar que les masses s'adherissin a una plataforma política comuna, i tercer, en ... avançar com un gran exèrcit de revolució política, sota un sol comandament...[Però] ja havíem alertat al poble sobre el que podia passar, i l'havíem animat a no defallir en la lluita... El que manca ara és una presència clandestina forta de l'ANC" (212).

A finals de 1987, començava l'operació secreta *Vula*, que consistia en infiltrar alguns membres de l'executiva del Congrés a l'interior. El primer enviat seria Mac Maharaj, i aparentment només Tambo i Slovo estaven al corrent de la maniobra: la resta dels companys s'empassarien durant molt temps que l'home s'havia absentat per fer una cura de ronyó a Ucraïna. Aviat se li afegiria Ronnie Kasrils, un altre comunista d'*Umkhonto*, i entre els dos intentarien refer l'estructura interna de l'ANC (213).

L'any següent, l'ANC proclamava oficialment l'*Any de l'Acció Unida per al Poder Popular*. Sota aquesta pomposa consigna, el Congrés pretenia capitalitzar les despulles de l'UDF, decididament en declivi, i bastir un aparell clandestí, potser més petit però més compacte i resistent que el Front. Tambo tornava a dir-ho ben clar: "... [cal refer] les estructures clandestines del nostre moviment d'avantguarda, el Congrés Nacional Africà, com a component central de la nostra lluita... Hem de redoblar els esforços per eixamplar aquestes estructures, i garantir que estiguin en contacte amb la gent arreu i a tota hora... Cap revolució no és possible sense una avantguarda revolucionària" (213). Més d'un malpensat es preguntaria si, per inferència, Tambo estava qüestionant el rol capdavanter i revolucionari de l'UDF.

Fins al Gener de 1990, amb les reformes De Klerk avançant a tota màquina, la missió exterior de l'ANC continuaria emetent la mateixa cançoneta, ordenant "...als camarades de l'interior que s'esforcin en reforçar les estructures clandestines del moviment, per estendre-les i assegurar que arribin a tots els racons del país i a tots els sectors del poble" (214). Paral·lelament, però, no s'abandonava el suport a COSATU i al que quedava de l'UDF -ara agrupats sota el Moviment Democràtic de Masses-, encara que fos per pura retòrica (215). Calia jugar amb totes les cartes, descobertes o ocultes, mal que això comportés algunes contradiccions.

La legalització del Congrés i l'èpica reaparició del *Madhiba* trasbalsarien el panorama. L'Operació *Vula*, que no havia constituït cap èxit clamorós, queia pel seu propi pes. Oliver Tambo, havent

sofert la primera embòlia cerebral, passava a ocupar un discret segon pla. I Mandela es veia obligat, a part d'estar a l'alçada del messià esperat, a mantenir una posició equidistant entre la cúpula de l'exili i els activistes de l'UDF. Per primera vegada en el seu llarg i difícil camí, el Congrés disposava per un costat d'una direcció cohesionada i per l'altre d'un gruix impressionant de seguidors. Només calia conciliar-los.

El moment era alhora crític i prometedor. El camarada Nelson s'oblidava dels seus setanta-i-tants anys, i s'arromangava per treballar de valent en un nou ANC. Un ANC que pogués presentar-se a unes eleccions generals i guanyar per golejada. Un ANC, per tant, que aplegués els seus col·legues dels cinquanta i els seus *fans* dels vuitanta. Un ANC que harmonitzés exili i lluita domèstica, profetes de fora i deixebles de dins, *nomenklatura* i descamisats. Mandela era conscient que, si uns encarnaven la fidelitat i la veterania, els altres arrossegaven la joventut i les masses obreres. Sudàfrica estava a punt de veure néixer la locomotora negra més poderosa de tota la seva història.

Tan bells auguris haurien d'acusar, en els següents anys, pressions i ofensives de totes bandes. La reconciliació entre famílies resultaria complexa; la violència als barris negres s'enfilaria fins a cotes inquietants; la depressió econòmica s'accentuaria; el règim s'empescaria mil i una argúcies per retardar la transició al seu favor... Però una de les amenaces més serioses provindria del flanc més inesperat, d'allà on dolia més, d'aquell punt neuràlgic per on es podia trencar tant el prestigi del moviment com de l'home-déu que havia baixat a ressuscitar-lo. L'origen de la crisi tindria noms i cognoms: Winnifred Nonzamo Mandela.

Nonzamo, *la que passa proves*, havia nascut a Bizana, un llogaret del Transkei, el 1936. Va ser educada en un context missioner, i es va veure forçada a fugir d'un matrimoni tribal pre-arranjat, com el mateix Nelson, a un edat encara tendra. Winnie era, segons sembla, una alumna disciplinada i professionalment ambiciosa. Era profundament religiosa i no tenia grans preocupacions polítiques. Quan al seu institut es va declarar una vaga de solidaritat amb la Campanya de Desobediència, ella va acotar el cap i va seguir estudiant per als seus examens. Aviat es convertiria en la primera dona negra amb el títol de graduat social (216).

La jove pertanyia a una generació molt diferent de la del seu futur marit. Els seus ídols d'adolescència eren Luthuli, Sisulu i un atractiu advocat que començava a sonar per mèrits propis: Nelson Mandela. Va ser la seva amiga Adelaide, dona d'Oliver Tambo, que va presentar a la parella. Ella explica com, als seus vint-i-pocs anys, va quedar impressionada i va caure bojament enamorada d'un individu divorciat que podia ser el seu pare. Diu la rondalla que la química va ser instantània: "Estava sorpresa, no només perquè

l'home era una llegenda viva, sinó també a causa de la seva gran presència física... Era alt... i cepat, i exhibia un aire refiat que semblava alterar l'atmosfera, amb una particular electricitat" (217). En poc temps, del braç del seu home, entraria de ple en la penya que estava destinada a marcar la història de l'oposició sudafricana.

El grup de gent en què va ingressar Winnie era teixit per llaços familiars i d'amistat, alguns dels quals semblen, en retrospectiva, inversemblants. A part dels Tambo i dels Sisulu, que formaven part de l'entorn immediat de Mandela, la noia es va ensopegar amb altres personatges insòlits. El noi que va fer de missatger per concertar la primera cita entre els futurs esposos, d'acord amb la tradició, fou Joe Matthews, fill del professor Z.K. Matthews, més tard líder destacat de l'ANC i de la guerrilla, i avui dirigent destacat d'Inkatha. Un altre dels borinots que rondaven la senyoreta en aquella època era un príncep dels xhosa, Kaiser Matanzima. Aquest s'havia cartejat amb Winnie, i l'havia tret a passejar més d'un cop. Un dia, Matanzima va demanar un cotxe i una casa de préstec a Soweto per impressionar la xicota. Ella ja festejava amb Nelson, però va acceptar la invitació. Quan van arribar a la casa en qüestió, va aparèixer Mandela. El cotxe i la casa eren seus.

Nelson i Kaiser eren oncle i nebot. Vista l'embarassosa situació, tots dos es van retirar a parlamentar: va ser la primera negociació reeixida de Mandela, perquè es va emportar la noia. Amb el temps, Matanzima es convertiria en el Primer ministre del Transkei independent, i per tant enemic a mort de l'ANC i del matrimoni Mandela. Però en aquella primera època, la xarxa clànica encara tenia un pes capaç de superar diferències partidistes. De fet, quan Mandela va pactar l'habitual dot nupcial, la *lobola*, ho va fer a través del germà petit de Kaiser, George Matanzima -que vint anys més tard succeiria al seu germà com a premier del bantustan (218).

Malgrat el que hagi pogut transmetre l'extensa literatura rosa sobre el festeig dels dos promesos, sembla que l'afer va ser una cosa expeditiva. La declaració d'amor de Nelson va anar intercalada d'una acurada sinopsi del M-Plan. Winnie insistiria, anys més tard, als seus entrevistadors; "Si aneu al darrera d'un idil·li, no el trobareu pas". Fins a cert punt, era natural: Mandela, com a bon animal polític, estava del tot absorbit per l'ANC. I testimonis presencials asseguren que la dificultat màxima de la parella era trobar el moment i el lloc per estar en la intimitat. Quan passejaven per Soweto, encara que fos en cotxe, la gent no parava de saludar al conegut dirigent. I quan van enviar Nelson a presidi, Winnie va confessar que havia plorat d'una forma molt peculiar -"... eren llàgrimes de tipus militant, no llàgrimes de desesper" (219).

En un paroxisme de sensibleria, la crònica acaramelada va convertir el pastís de casament -sí, el pastís- en un símbol revolucionari. Segons la tradició, el pastís havia de ser portat als

pares de la núvia perquè el tallessinin en presència de la parella, i així beneir la unió. Com que Nelson estava en règim de detenció domiciliària, sembla que el ritual no es va poder consumir, i Winnie va desfer la mona a l'espera de temps millors. "Miraculosament, i potser simbòlicament", afirma un dels cronistes més fanàtics, "... el pastís mai no s'ha descomposat" (220).

Després del casament, la parella conviuria durant poc més de dos anys, sense comptar les detencions i altres interrupcions en la vida conjugal. El temps de fer un parell de filles. Tal vegada per això, precisament, arrelaria el mite d'un gran amor alimentat per la persecució policial. Mandela, un cop a Robben Island, escriuria cartes plenes de devoció per la seva dona, explicant com els records d'ella, la foto que tenia penjada a la cel.la, qualsevol detall sentimental, l'ajudaven enormement a suportar la condemna. La mateixa Winnie, a l'autobiografia *Part de la meva ànima va marxar amb ell*, raonaria aquesta idealització amorosa: "No vull suggerir que fos un àngel. Si hagués tingut més temps per conèixer-lo, potser li hagués trobat una pila de defectes, però només vaig tenir temps per a estimar-lo" (221).

El fenomen Winnie no es podria entendre al marge del seu enllaç matrimonial. Però cal admetre que, a partir de cert moment, la senyora iniciaria una fulgurant promoció per mèrits propis. La seva conversió en heroïna nacional començaria a l'endemà de l'empresonament del marit. Ella hagués pogut adoptar un paper discret, com a sentinella del bon nom del líder negre. A l'hora de la veritat, la seva joventut, el seu caràcter altiu i malcarat, i sobretot la importància desproporcionada que li va atribuir el règim, la varen transformar en bandera d'una població que no es resignava a rebre de genolls tots els càstigs del món (222).

Les elegies arribaven, una darrera l'altra; aristocràtica, Reina d'Àfrica, Protectora dels negres, baròmetre polític,... (223). *La que passa proves* va ser detinguda, jutjada i tancada diverses vegades, i això va enaltir la seva figura. A més de cuidar-se dels fills, Winnie va haver d'aguantar amenaces, interrogatoris, tortures, prohibicions i un llarg confinament al poblet conservador de Brandfort. Va encarnar totes les causes nobles: l'emancipació del seu poble, la redempció dels miserables, la defensa de la família, l'alliberament de la dona -no el llibertinatge, matisen alguns cretins-, ...i va esdevenir la *Mare de la Nació*. Havia pujat a l'altar de la revolució, en gran mesura fruit de la casualitat, i de sobte li havia caigut al damunt l'enorme responsabilitat de representar tota una societat de desemparats (224).

Qui, davant de tant turment i de tan elevada missió, no s'hagués trencat per dins? Als anys setanta, la senyora Mandela ja es despenjava amb alguns dels accessos d'arrogància i despotisme que després omplirien pàgines i pàgines de diaris. En el decurs de les revoltes de Soweto, i tot seguit al seu exili interior de Brandfort, veus aïllades l'acusarien de clientelisme, de

caciquisme mafiós i d'infidelitat envers el seu marit. Aquest darrer punt era especialment sensible, perquè amenaçava la imatge d'abnegació que li havien fabricat: "Winnie replica que en Nelson omple tant el seu horitzó que, en tal context, és impossible pensar en ningú més". Fonts malpensades, i probablement encertades, li atribuïrien afers tempestuosos en diverses èpoques amb, entre d'altres, el fotògraf Peter Magubane, el Doctor Motlana, alguns guardaespalles, el dirigent de les joventuts Peter Mokabe, i fins i tot un oficial de la policia (225).

Més enllà del furor vaginal de la Nonzamo, tema que per ell sol es mereix un novel·l·làs d'intriga i passió, altres aspectes requereixen una anàlisi política rigorosa. A mitjan anys setanta, coincidint amb l'esclat de l'UDF, Winnie irrompia amb força en els rengles de l'oposició. Trencant les ordres de confinament, i tornant a Soweto, la dona de Mandela participaria activament en la fundació i en la dinamització del Front. El moviment silenciaria, de moment, les veus crítiques, i permetria que Winnie enarborés els estendards més radicals i eixelebrats de la revolta.

Les declaracions incendiàries de la nostra amazona es van succeir, l'una rera l'altre. Tan aviat s'exclamava "Això serà el nostre Vietnam... Som davant d'un futur molt i molt negre... En l'estructura política actual ja no hi ha espai per al diàleg. No n'hi ha" (226), com assegurava: "Estem arribant al capdamunt del capítol de les converses. Sereu cridats a actuar. La nostre gent mor -assassinats pels racistes blancs... Els vostres líders no seran redimits per Pretoria... Ara heu de deixar de parlar i actuar" (227), o encara: "El jorn de la llibertat no és lluny. Tal com heu hagut d'enterrar el vostres nens avui, la sang d'aquests herois serà venjada" (228). I sobretot, el juny de 1986, a Soweto, pronunciava unes paraules que la farien tristament cèlebre arreu del món: "Nosaltres desmuntarem l'Apartheid... El programa us arribarà del Congrés Nacional Africà. Plegats, agafats de la mà, amb els nostres país i les nostres capses de llumins, amb els nostres *collars*, alliberarem el país" (229).

Winnie Mandela creixia, com a figura política, a mesura que creixia l'onada de radicalitat a les barriades negres. Si els reverends Tutu i Boesak eren la imatge de l'esperança i de la convivència, Winnie era la veu de la desesperació i l'ira. Com a dirigent, se sentia prou forta per rebutjar ofertes de diàleg de Pieter Botha -en nom del seu marit i del seu poble-, rebutjar donacions financeres de l'ambaixada nord-americana, i organitzar a Soweto una poderosa xarxa d'influències. Els responsables de l'UDF excusaven, una i altra vegada, els seus estirabots amb judicis apologètics, demanant comprensió per a la dona que havia pasat proves tan dures (230).

Winnie endossava tots els seus mals al règim, i justificava tots els mètodes com resposta a un sistema pervers. El món sencer l'adorava, l'elogiava i li dedicava cançons (231). La bella Winnie no parava de ballar: però alhora, feia anar de corcó als seus col·legues de partit. La cúpula dirigent de l'ANC i del Front esquivava els símptomes de la malaltia, amb observacions

paternals i condescendents sobre el temperament de la *Mare de la Nació*. Era una petita fera indomable, com el seu marit i el seu advocat havien dit manta vegada (232), però en el fons era bona persona. I tenia als joves en un puny. I era dona de qui era.

Poc a poc, la crua veritat va començar a aflorar, fins a adquirir proporcions tràgiques. Winnie havia utilitzat de forma persistent, en profit propi, el seu poder a l'organització i la seva popularitat. Era públic i notori que es negava a pagar hotels de luxe i peces de roba adquirides en establiments *capitalistes blancs*. El 1988, la premsa publica una primera entrega d'infundis: es rumoreja que la seva mansió de Soweto ha estat construïda amb fons desviats de donacions internacionals; han desaparegut partides destinades a la defensa de detinguts; la senyora s'ha comprat el model més car de Mercedes; i els tèrbols negocis amb un tal Robert Brown han estat a punt d'esquitxar al mateix Nelson

Brown era un milionari afro-americà que va ser enviat a Sudàfrica, en missió de relacions públiques, per Ronald Reagan. Presentant-se com a ambaixador *in pectore*, Brown va aconseguir els favors de Winnie i va adquirir la llicència de comercialització de la marca *Mandela*. A canvi, va oferir-li a Winnie una estada als Estats Units per fer una cura de salut -un eufemisme per a un tractament contra l'alcoholisme. El bon Nelson, que començava a estar-ne fins al capdamunt d'extravagències, va muntar en còlera: ni existia la marca Mandela -i si algú n'havia de treure profit, era l'ANC, al qual es devia en cos i ànima-, ni la seva dona havia de marxar del país per raons mèdiques, atès que a Sudàfrica hi havia un munt de clíniques que podien resoldre-li el problema. Un periodista negre observaria amb sarcasme: "S'està convertint en la nostra Imelda Marcos... la que havia d'haver estat una senzilla assistenta social ha estat brutalment catapultada a la fama" (233). El 1988, l'UDF retirava la confiança a la intrèpida amazona.

Les noies Mandela aviat entrarien en el safareig preferit dels sudafricans. Front a la llunyania de la casa de Windsor, i l'insuls calvinisme de les famílies presidencials -tant de Botha com De Klerk-, els Mandela adquirien la prominència de veritables testes coronades. El casori de Zeni, la filla gran, amb un príncep de la reialesa Swazi va satisfer les expectatives -ningú no es va fixar gaire que es tractava del fill 58è del rei Sobhuza. Zindzi, la que havia llegit l'any 1985 el famós missatge del pare a l'estadi de Soweto, tindria una fortuna ben diferent. Molt propera a la seva mare, havia despuntat com a activista i poetessa precoç, amb versos immenjables que retrataven el seu drama familiar. La jove, afectada de certa incontinència verbal, era propensa a presumir d'una mare guerrera i provocativa: "Li encanta la roba militar: té un uniforme khaki, botes d'home i una boina de soldat. Em sembla que li compraré una pistola de joguina i una cartutxera per què es disfressi als judicis" A principis de 1987, la policia va trobar una pistola a casa de Zindzi, i la va acusar de tinença il·lícita d'armes. (234).

La segona entrega de l'escàndol Winnie esclataria a principis de 1989, amb la detenció i el judici per assassinat dels membres del Mandela Futbol Club. Aquesta insòlita entitat, que mai no s'havia distingit per les seves proeses esportives, consistia en una banda de joves delinqüents i arreplegats que actuaven com a guardaespalles de Winnie. Les seves desfilades marcial i els seus mètodes de persuasió poc catòlics eren prou coneguts a Soweto, fins al punt que l'UDF havia demanat a la *Mare de la Nació* diverses vegades que desmuntés l'escamot camorrista.

Un bon dia, el bonic casalot de la Sra. Mandela va ser presa de les flames. Al barri es rumorejava que l'incendi havia estat intencionat, com a represàlia popular per la violació d'una adolescent a càrrec dels inefables futbolistes. Uns dies més tard, tres joves ferits van aparèixer a una comissaria per denunciar el seu rapte col·lectiu, tortures i apallissaments, i la desaparició d'un quart company. Segons la seva declaració, els responsables eren els galifardeus del Mandela F.C., que s'havien volgut venjar de l'incendi. Van afirmar que els havien segrestat d'una missió metodista, on estaven refugiats, i els havien escalfat de valent al llarg d'una setmana; abans de ser alliberats, havien vist com Stompie Mokhetsi, el jove desaparegut de 14 anys, era retirat de la casa completament ensangonat.

Winnie Mandela va explicar que tot plegat era un complot de la policia racista, i que el predicador metodista que els havia acollit - un capellà que ja s'havia enfrontat a Winnie en negar-se a amagar guerrillers d'*Umkhonto*- es dedicava a sodomitzar els nois. La senyora Mandela, sempre amatent a les penúries dels perseguits, havia dut els nois a casa per a salvar-los de la lascívia del mossèn. La resta de la història era inventada, i el petit Stompie havia marxat de la casa pel seu propi peu. Però al cap de poc, va aparèixer el cos del nen, amb indicis evidents de mals tractes, en un barranc pròxim. La història es va embolicar quan el metge Abu Baker Asvat, segons els veïns la darrera persona que havia vist el noi amb vida, i que havia intentat curar les seves ferides, també va ser misteriosament assassinat.

Un Comitè de Crisi de notables pròxims a l'UDF va reunir-se per estudiar el cas; Nelson va demanar des de presó que el Club fos dissolt -cosa que Winnie va ignorar (235). La missió exterior de l'ANC, a través de l'organ oficial *Sechaba*, demanava que l'afer es resolgués de forma ràpida i amicable, sense que afectés la cohesió del moviment anti-apartheid: "... cal intervenir per trobar una solució amicable... [Winnie] no va gaudir de la disciplina, assessorament i caliu del Moviment Democràtic de Masses... el club estava infiltrat per l'enemic... tot s'ha de resoldre en el marc del moviment democràtic" (236). Si llegim entre línies, les paraules conciliadores de l'ANC contenien una velada crítica a la fractura política que Winnie estava produint en el moviment.

El procés per la mort de Stompie Mokhetsi, que es va allargar alguns anys, va posar de relleu i va aprofundir aquesta esquerda. Entretant, però, es van produir els fets històrics de febrer de 1990. L'ANC retornava al país i Nelson Mandela, per primer cop en vint-i-set anys, era vist en públic agafat de la mà de Winnie. L'ídol havia tornat, per a salvar el país i, de passada, salvar una esposa descarriada. El jove cantava, extasiat, la famosa tonada *Bring back...* -"Torneu-nos a Nelson Mandela... Volem veure'l pel carrer amb Winnie Mandela". Les imatges, que va recórrer les pantalles de tot el món, esbandien els dubtes sobre desavinences en la parella, i als analistes més murrís se'ls trencava el cor: "Qualsevol que els hagi vist plegats no pot qüestionar la solidesa de la seva relació" (237).

En realitat, la senyora Mandela estava introduint fortes tensions a l'epicentre del moviment anti-apartheid. Segons sembla, l'alliberament del líder s'havia retardat alguns dies a causa de les disputes entre ella i el Comitè Nacional de Recepció, encapçalat per Cyril Ramaphosa. Les diferències van portar, el mateix dia del desencarcerament de Mandela, a enfrontaments i acusacions creuades en el moment de fixar el protocol definitiu dels actes, cosa que va provocar un retard de 75 minuts. Aparentment, Ramaphosa va acabar per cedir tot el protagonisme a Winnie i a la família de Zindzi (238). Enmig de la confusió, Winnie havia aconseguit ser nomenada cap del departament d'afers socials del Congrés.

La segona entrega de l'afer Winnie arribaria pocs mesos després d'aquell episodi gloriós. L'entrenador del Mandela F.C., Jerry Richardson, va ser condemnat a mort per l'homicidi del jove Stompie, així com el segrest, tortura i persecució del difunt i dels seus tres companys (la sentència no va ser executada, atesa la moratòria decretada per De Klerk sobre la pena màxima). L'inculpat, a més, va reconèixer la seva dependència psicològica de Winnie, i els testimonis van acusar la *Mare de la nació* d'haverlos estomacat i fuetejat personalment. El jutge va estimar que "... l'apallissament dels adolescents no només va ocórrer a la seva residència, sinó també en la seva presència", però no va poder determinar que hagués participat físicament en la mort del jove. La fiscalia va aconseguir la reobertura del cas, acusant a Winnie de complicitat i inducció a l'assassinat (239).

El més complicat era que tant el difunt, com la seva família, els seus companys i el mossèn que els havia protegit, no tenien cap mena de connexió amb la policia, ans al contrari. El Congrés, doncs, no podia recórrer a la tàctica habitual d'atiar les ires del poble contra les conspiracions del règim. Bona part de la cúpula directiva estava convençuda que la conducta de Winnie no havia estat allò que se'n diu exemplar. I les negociacions entre el govern i l'ANC acabaven de començar: era el pitjor moment, per tant, per posar-se a fabricar conflictes innecessaris. Mandela va tirar tanta sorra per damunt com va poder, i se'n va sortir amb declaracions

d'ofici, excusant a la seva dona i demanant a De Klerk que, a l'espera del veredict final, no permetés una campanya de difamació (239).

El maig de 1991, Winnie Nonzamo va ser condemnada a sis anys de presó per planificació i complicitat en l'homicidi, així com en el segrest i les agressions a les víctimes. El jutge va afirmar que la senyora Mandela havia demostrat ser "... una freda, serena, intencionada i desvergonyida mentidera" (240). La defensa va apel·lar i va aconseguir la llibertat sota fiança. Quan l'apel·lació va ser desestimada, es va presentar una segona apel·lació, però la fiança no va ser pagada. Winnie va declarar que no pensava reconèixer l'autoritat d'un *tribunal blanc*, i es va quedar tan ampla. La judicatura va armar-se de paciència i va decidir esperar que finalitzés el període de transició constitucional.

La crisi no es va acabar aquí. L'ANC va ordenar una auditoria interna del departament d'afers socials, i va descobrir indicis d'apropiació indeguda de fons. Winnie va ser alliberada de les seves responsabilitats directes, però va continuar a l'executiva del moviment. Poc després, un misteriós document va començar a circular entre els quadres dirigents del Congrés. L'informe acusava a alguns líders joves -Ramaphosa, Mac Maharaj, Boesak,... la majoria militants de darrera hora- de prendre part en un complot per desplaçar de la direcció a comunistes i històrics de l'exili, tot arraconant Mandela a una posició purament honorífica.

L'inversemblant era que els presumptes implicats composaven un quadre de gran heterogeneïtat doctrinària. L'únic que els unia, curiosament, era el seu paper actiu en el repudi de Winnie Mandela, tant des de l'UDF com de l'ANC. Les sospites van recaure sobre un tal Mporo, acomiadat també de l'organització per irregularitats financeres, i casualment, amant reconegut de Nonzamo. Segons fonts informades, Mporo havia utilitzat el fals document per fer xantatge a dirigents clau, impedir que sortissin a la llum els desfalcs, i de passada crear suspicàcies entre Nelson i els adversaris de la seva esposa (241)

El *Madhiba* podia entendre que la seva dona, tocada del bolet després de patir tant, fos un personatge extravagant. Podia arribar a comprendre les seves aventures extramaritals: de fet, ell mateix havia estat escolanet abans de ser monjo (242), i vint-i-set anys de castedat potser són massa anys. Podia acceptar, malgrat les seves arrels clàniques i rurals, que la senyora tingués un rol polític independent, fins i tot més actiu que el seu -com era el cas, a aquelles alçades, d'Albertina respecte a Walter Sisulu. El que no podia admetre, de cap de les maneres, era que Winnie embrutés la seva túnica de sant, impol·luta després de cinquanta anys de brega política.

Una cosa era la independència: una altra ben distinta, implicar l'ídol, i per extensió, el moviment, en una trama negra de corrupció, estupe, rapte, tortures, faccionalisme, intriga i mort. Els drames personals i els terratrèmols polítics, en aquell context de culte a la personalitat, no eren mai dissociables. Winnie havia travessat el seu Rubicon particular. *La que passa proves* hauria de passar-les, a partir d'aleshores, sense en Nelson -i no cal dir que estava més que disposada a fer-ho. El maig de 1992, el cèlebre matrimoni, amb tanta discreció com va poder, es va separar. I ningú no es va molestar a esbrinar què nassos havia passat amb aquell miraculós pastís de noces, que s'havia mantingut intacte durant tants anys. Potser va acabar convenientment estampat a la cara d'algú.

Elefants, panteres i lleons -

El traspàs dels batallons de l'UDF al nou ANC resultaria més complicat del que els dirigents podien preveure. Poc després de deixar el penal, Mandela situava els objectius immediats de la formació en assolir un sostre de sis milions d'afiliats. Les previsions es basaven en els precedents un tant discutibles del Front, que havia al.legat comptar, a través de les entitats associades, amb dos milions llargs de seguidors. També es pretenia deixar al descobert l'Inkatha de Gatsha Buthelezi -que al.legava disposar d'un milió de militants-, enquadrar les masses un tant anàrquiques de simpatitzants arreu del país, i oferir una prova de força en ple procés de negociacions amb el govern.

A principis d'Abril de 1990, l'ANC va obrir a Johannesburg la seva primera oficina legal en trenta anys, i el *Madhiba* va indicar a la premsa que l'executiva havia ordenat ja la impressió de dos milions i mig de carnets, per fer front a una esperada allau de peticions (243). Al cap de poc, altres dirigents van aconsellar que, de bon inici, es rebaixés la previsió oficial a un milió de membres pagadors de quotes. Així es va fer, però en cinc mesos de campanya es va comprovar que només 200.000 persones s'havien apuntat a l'ANC: a Soweto, el còmput no passava de 15.000 (244).

L'error havia consistit en creure que seguidors i militants podien ser una mateixa cosa, quan en el cas del Congrés la història havia demostrat que els perfils d'uns i altres eren diferents. Una cosa era demanar la mobilització i la col.laboració desinteressada de la població, entorn a problemes concrets, i una altra exigir la cotització mensual d'aportacions, per petites que fossin. Les comparacions amb l'UDF no eren vàlides, ja que en aquell cas el recompte es feia a través d'organitzacions afiliades, ni tampoc amb Inkatha, que obligava tots els funcionaris del bantustan zulu i tots els empleats a posseir un carnet per accedir a llocs de treball. D'altra banda, el clima de violència social, el caos organitzatiu a la seu del moviment, i la tèrbola imatge generada pel

cas Winnie, impedièn un eficaç desenvolupament de la campanya de captació.

Potser el desencert més sonat, malgrat tot, era l'assumpció d'una mentalitat dirigista, en contrast amb el caràcter assembleari de l'UDF. Els líders prenièn les grans decisions, feièn les declaracions, conduïèn el procés negociador, i s'arriscaven a caure en el mateix distanciament que tants maldecaps havia ocasionat a l'ANC de finals dels anys cinquanta. Les bases es veïen impotents per incidir en les orientacions essencials de la formació.

En aquell context, la revista oficial de l'ANC, *Mayibuye*, reconeixia el fracàs de la campanya de captació (245). A la secció de cartes dels lectors, hi començaven a ploure crítiques sobre la ineficàcia i la burocratització del Congrés (246), i l'editorial admetia: "Les campanyes de masses muntades des del retorn de l'ANC no han tingut gaire èxit. Algunes no han atret suport fora dels nuclis d'activistes. Altres només han estat efectives en determinades zones... Hi ha un buit entre el lideratge i la base. La mobilització per decret ha esdevingut la norma", i encara més cruament; "... la legalització de l'ANC és de per sí responsable de la desmobilització de les masses" (247).

El juliol de 1991, l'ANC convocava a Durban la seva primera Conferència legal des de 1958. La reunió va aplegar 2.354 delegats, que afirmaven representar ja, a aquelles alçades, uns 700.000 militants. L'executiva es va ampliar, integrant de ple les seccions territorials. Ramaphosa, que en aquella ocasió va resultar elegit Secretari General, va declarar que per anar bé el Congrés havia de respondre a les necessitats del poble sencer, i no únicament a les dels afiliats. Els Principis Constitucionals adoptats a Durban intentaven recuperar l'aire voluntarista i xiruquer de l'UDF: "...tot el poble de Sudàfrica hauria de participar en la redacció i adopció d'una nova Constitució per al país" (248). I l'ANC no acabava de decidir-se, sens dubte temerós de perdre part del seu atractiu, a deixar de ser un moviment i inscriure's com a partit polític.

L'any següent, l'ANC desplegava tots els seus mitjans per a mobilitzar la població, sota la consigna d'accelerar les converses per a la democratització. La iniciativa va arrencar amb èxit: una vaga general a l'Agost va tenir gran impacte, i una manifestació davant la seu del govern a Pretoria va reunir prop de 120.000 persones (249). Però la pròxima fase de mobilització, que pretenia fer caure els cacics dels bantustans a través de la pressió de masses, va portar al desastre. Una marxa vers la capital del Ciskei, Bisho, va ser segada a cop de metrallera per la policia del bantustan. Vint-i-vuit manifestants hi van perdre la vida.

L'ANC va fer un viratge de 180 graus. La segona marxa prevista, a la capital del conflictiu KwaZulu, va ser cancel·lada. La direcció del Congrés va retornar a les converses amb el govern De

Klerk, tot impulsant una via pragmàtica i confiant en la pressió assenyada dels aliats internacionals. En menys d'un any, s'aconseguiria pactar una Constitució de transició i una data fixa per a les primeres eleccions democràtiques. Les bases passaven decididament a un segon terme.

No s'havia assolit la xifra màgica del milió, però 700.000 militants no deixava de ser un sostre important. Molt més del que podien aspirar a captar la majoria de màquines partidistes del planeta, en condicions de pluralisme polític, i també més del que l'ANC podia comandar, amb realisme, des del seu gratacels de Johannesburg -l'antic edifici de la Shell, batejat amb sornegueria *Hell House* o casa de l'infern (250). De fet, organitzacions com el Partit Comunista o el PAC no havien estat capaços de superar un sostre de 50.000 afiliats (251).

No s'havia produït l'esperada catarsi entre líders i masses, entre cap i cos, si més no en l'escala desitjada pels homes i dones que havien viscut l'eufòrica eclosió dels anys vuitanta. D'altra banda, era força evident que no s'havien calibrat prou bé les possibilitats de l'ANC en una situació de legalitat. Per una banda, no s'havia tingut en compte l'història d'un moviment que sempre, fins i tot en les seves èpoques més brillants, s'havia construït a l'entorn d'una pinya d'activistes que, només de forma puntual, eren capaços d'activar un cercle més ampli de simpatitzants. Tampoc no s'havia entès prou el caràcter singular i irrepetible de l'UDF, que combinava un missatge messiànic amb greuges extremadament localitzats, i que no exigia la filiació incondicional o el pagament de quotes. I finalment, s'havia sobrevalorat el potencial mobilitzador, financer i sobretot organitzatiu de l'ANC.

El primer a caure en el parany de l'optimisme havia estat el propi Mandela. Els seus primers discursos anaven plens d'expressions de lleialtat envers el Congrés, ressaltant la identificació entre la seva figura i el moviment, que tan bon resultat havia donat fins aleshores: "Sóc un membre lleial i disciplinat de l'ANC. Estic per tant totalment d'acord amb tots els seus objectius, estratègies i tàctiques" i "... ara que sóc lliure, haig de posar-me a les ordres de l'ANC... Haig de funcionar com a part integrant de l'ANC, i serà aquest que determinarà quin rol haig de jugar" (252).

Per bé o per mal, Mandela ja no era una llegenda engabiada. Formava part d'una organització, i era important que manifestés la seva obediència al moviment: però també entrava a formar part de l'organisme, i no precisament com a soldat d'infanteria, sinó com a mariscal del qual s'esperaven decisions de pes. I encara més: la seva influència era de tal calibre, que es veia forçat a compartir la legitimitat popular amb el president constitucional de l'estat. En una situació de *diarquia*, comparable a la Polònia de Jaruzelski i Walesa, tindria sovint l'obligació de representar el país sencer, i no només els seus incondicionals (251). La fidelitat, una virtut que li

havia valgut l'admiració dels seguidors, ja no era suficient. Mandela s'havia de mullar, havia de comprometre's en la refundació d'un organisme eclèctic i farcit de contradiccions, i havia de tocar de peus a terra per impulsar l'esperada reconstrucció de Sudàfrica.

L'home ho aniria fent, mirant de no ferir susceptibilitats i de preservar la sagrada unitat dels seus. Ben aviat, va despatxar l'equip d'assessors que l'aparell havia posat a la seva disposició, i que sovint havien actuat més com a censors que com a servidors (254). Les primeres declaracions, de to oficialista, van deixar pas a apreciacions més personals, en que s'amonestava als sectors radicals per mor de les negociacions, de l'estabilitat i de certa visió d'estat. Més d'una vegada, les prioritats generals entraven en flagrant contradicció amb els interessos immediats de partit, com quan hipotecava el suport dels sectors marxistes per mor d'una transició en el marc de l'economia de mercat, o quan es desautoritzava a bona part dels exiliats, tot admetent tortures als camps angolenys d'*Umkhonto*.

En certa manera, la vida fora de la presó hauria de resultar més dura que l'anterior entre quatre parets. Mandela es veia forçat a embrutar-se les mans. "Siguem realistes", afirmava un ex-company de Robben Island, "... a fora no és com a dins. A la presó, no et pots equivocar, et converteixes en un mite". També calia reconèixer les pròpies limitacions. Mandela demanava un enfortiment de les sancions internacionals, però els estats tenien les seves pròpies prioritats i feien el que els semblava; les crides en abstracte per la pau servien de ben poc, i el seu entorn el pressionava tant que l'home es veuria obligat, per exemple, a cancel·lar diverses entrevistes amb Buthelezi: "Va refiar-se massa de l'autoritat de la seva pròpia personalitat... va assumir que si Nelson Mandela deia que tothom llencés els seus matxetes a la mar, els matxetes anirien de cap a l'aigua. Però aquí, el món de la política no funciona així" (255).

La comunió amb les multituds de vegades seria més fàcil a l'exterior que a casa. A Europa o als Estats Units, a mitjan 1990, les seves gires van causar sensació. El jovent motivat de l'estadi de Wembley, o els admiradors de Harlem, acceptaven sense reserves el seu missatge simple, quasi maniqueu, ...i embotien les arquas del Congrés amb una pila de duros. Quan l'ídol obria la boca per exclamar alguna cosa com *Mort al racisme!*, ningú no es parava a pensar què vindria després del racisme, ni on anirien a parar els milions de dòlars recaptats -en campanyes de màrqueting, admetem-ho, de difícil encaix amb un moviment d'alliberament popular (256).

Aquesta facilitat de connexió, a alguns indrets, era fruit d'un miratge: el miratge de pensar que la solidaritat era pura, i que no partia de frustracions, o d'aspiracions autòctones, per a les quals Mandela no era més que un detonant extern. El miratge era més

que obvi als Estats Units, on l'home-déu despertava la nostàlgia i revifava el missatge conciliador d'altres mites desapareguts:

"En aquesta era de cinisme, tals figures llegendàries han desaparegut als Estats Units... Mandela és únic entre els herois, perquè és l'encarnació viva de l'alliberament negre... pot banyar-se en l'adulació d'una gernació mundial que es desfà, si no per tocar-li la punta del vestit, com a mínim per endevinar com passa lliscant en una caravana de cotxes... Pot ser que Mandela no tingui l'estil incitant, a l'estil dels predicadors, d'oradors negres com King o Jesse Jackson... Però el seu magnetisme és palpable, conseqüència de la seva resistència i determinació... Dispara l'orgull dels afro-americans, i desvetlla un desig profund en la psique dels americans, tant blancs com negres, per un líder que pugui reanimar la coalició bi-racial que destruí la versió local de l'Apartheid, ara fa una generació, i que acabà dissipant-se en els estius llargs i calents dels seixanta..." (257).

Per als Republicans, la presència de Mandela als Estats Units significava un èxit diplomàtic, que podia compensar entre els electors negres l'impacte de molts anys d'ambigüitats envers l'Apartheid. El mateix podem dir dels *tories* i del cop d'efecte que la visita de l'ídol sudafricà suposava en el context de la política interior britànica. En compensació, les tournées internacionals aportarien una part important dels cent milions de dòlars que, segons algunes fonts, l'ANC requeria per a la seva refundació (258). Ara bé; indefugiblement, inevitablement, en el mateix moment que tocava terra a l'aeroport de Jan Smuts, Mandela tornava a enfrontar-se a maldecaps tan o més preocupants que quan havia marxat.

Les grans gires de Mandela farien molt per enaltir la figura d'un personatge inqüestionable. Però el seu mateix prestigi l'encadenava, i l'obligava a suportar un pes cada cop més gran en les sòrdides tasques que la providència li encomanava. L'escriptora Nadine Gordimer, Nobel de literatura de 1991, comentava: "Nelson no deixa d'impressionar-me... És un fenomen sorprenent: mai no ens haguéssim imaginat que sortiria viu d'aquella presó... [aleshores], vam deixar-nos endur per una gran eufòria... Però no podíem ser tan ingenus com per pensar que tot seria bufar i fer ampolles" (259). Part de la ingenuïtat consistia en refiar-se de les facultats ubíques del gran bruixot. A un any del seu alliberament, el septagenari *Madhiba* carregava a les espatlles un sac inhumà d'expectatives i de responsabilitats (260).

La càrrega més forta de totes era portar Sudàfrica a un govern de majoria negra, en principi comandat per l'ANC. Mandela, doncs, es va concentrar en aquesta tasca, entrant per una banda a fons en les negociacions amb l'equip De Klerk, i per l'altra remodelant la seva organització de dalt a baix. Si el Congrés volia regir els designis del país, calia que es desempallegués de la closca que arrossegava de l'exili i de la clandestinitat, i es convertís en una criatura política fresca, jove i àgil. I ell, Rolihlahla l'*emboliceaire*, era l'únic que disposava de prou autoritat per a fer-ho. Es va armar de valor i s'hi va posar de ple: els canvis s'havien de consumir a la Conferència de Durban, el juliol de 1991.

El primer que calia resoldre era el destí dels *elefants* del moviment, aquells que s'havien format i havien crescut amb Mandela, aquells companys de promoció que des dels Processos de Traïció mai no havien deixat de fer pinya. El més jove de la colla feia temps que havia passat l'emèrita frontera dels seixanta-cinc anys, i cap d'ells no havia viscut directament les revoltes dels vuitanta. S'imposava una jubilació, tant honorable com fos possible, i amb les excepcions que calgués.

La primera excepció era la seva: li agradés o no, ell era el màxim dignatari *de facto*, i ja era hora que es convertís en el líder *de jure*. No li va costar gaire obtenir la presidència del Congrés. El destí de Tambo, mig paralytitzat per una embòlia, tampoc no havia de suposar cap problema: li esqueia com anell al dit una presidència d'honor, un càrrec nou a la mida d'un camarada fidel que havia dirigit la llarga travessa del desert. Més complicat era el futur d'Alfred Nzo i Thomas Nkobi, els funcionaris que durant tant de temps havien ocupat, respectivament, la Secretaria general i la Tresoreria de l'ANC. Era públic i notori que poca gent aixecaria un sol dit en la seva defensa, però no era qüestió d'abandonar-los al carrer sense un mínim reconeixement institucional. Nzo va ser alliberat d'un càrrec enormement estratègic, i va passar a ser un membre més de l'executiva. Nkobi mantenia el seu lloc.

Walter Sisulu era condecorat amb una altra trona nova de trinca, la Vice-Presidència de l'ANC, que havia obtingut en una contesa desigual amb un vell comunista intransigent del Natal, Harry Gwala. El càrrec, allunyat dels centres de decisió, seria apuntalat amb una pluja de títols per als seus familiars, entre els quals s'hi comptava la seva esposa Albertina, nomenada Presidenta de la Lliga Femenina (261). Només quedava per enquadrar Joe Slovo, home clau a l'exili i President del Partit Comunista. De pell blanca, Slovo no podia ser admès a la troika directiva, i Mandela va optar per consagrar-li un forat com a representant de l'ANC en les negociacions amb el govern. L'aposta era arriscada, perquè Slovo havia estat tradicionalment la bèstia negra de Pretoria, però al cap de poc l'home seria ben acceptat com a interlocutor hàbil i imaginatiu, i contribuiria decisivament a desencallar les converses.

El punt crític de la Conferència de Durban era com donar sortida a la segona generació de dirigents, la que rondava els quaranta o cinquanta anys i que, o bé s'havia distingit al front de la poderosa UDF, o bé s'havia format a l'exili, als passadissos de les cancelleries i a les aules de les universitats nord-americanes. Integrar a aquesta gent no obeïa només a una necessitat biològica de renovació: la mitjana d'edat dels delegats de Durban era de trenta-quatre anys, i per tant calia adequar les jerarquies a una nova realitat (262). Havia arribat el moment de capturar els recursos humans i materials que, sota unes sigles germanes però

autònomes, havien permès la recuperació del moviment als anys vuitanta.

No n'hi havia prou amb enfortir els lligams entre l'ANC, COSATU i el que quedava de l'UDF. Per tal que aquesta segona Aliança del Congrés tingués garanties d'èxit, calia integrar de ple als *joves lleons* en l'estructura de l'ANC. Val a dir que, a diferència dels avis de l'ANC, aquests no presentaven un front compacte i homogeni. Més enllà d'uns trets comuns indiscutibles, com ara l'edat o el pragmatisme tàctic, només els unia una forta ambició. Cyril Ramaphosa, amb el suport dels sindicalistes i dels veterans de l'UDF, va ser escollit Secretari General, i va esdevenir el personatge més influent a l'ANC després de Mandela.

Un altre *lleó* que ja feia temps que despuntava era Thabo Mbeki. Fill de l'*elefant* Govan Mbeki, però molt més moderat que ell, havia estat durant una colla d'anys el responsable d'afers estrangers de l'ANC. Vista la popularitat de Ramaphosa, havia renunciat a la Secretaria, i aspirava a ocupar una Vice-Presidència, al costat o en lloc de Sisulu. Però també va renunciar-hi en veure que Chris Hani, antic guerriller i *enfant terrible* del sector més militant, també cobejava la plaça. Finalment, tant Thabo com Hani es van acontentar a restar en les seves posicions, i no comprometre la posició de Sisulu: al cap de poc, i per motius ben diferents, tots dos donarien molt a parlar.

Els *lleons* de l'exili, doncs, perdien l'oportunitat de col·locar-se en posicions clau, però a canvi obtenien una Vice-Secretaria General per a Jacob Zuma, home pròxim a Thabo Mbeki. Els activistes de l'UDF situaven a Ramaphosa, però perdien al carismàtic predicador Allan Boesak, que no va ser inclòs ni a l'executiva a causa de la seva afiliació tardana al Congrés. Així doncs, els diferents corrents trobaven un equilibri delicat als òrgans de govern del moviment, i alhora feien aflorar unes tensions que es mantindrien al llarg dels següents anys (263).

L'epíleg del Congrés de Durban s'escriuria al cap d'un any i mig. El seductor Chris Hani queia assassinat per les bales d'un mercenari ultradretà, i tot seguit, la mort de Tambo desencadenava un cúmul d'especulacions sobre possibles reajustos en l'organització.

Una de les opcions viables era la promoció de Sisulu a la presidència honorífica, el qual deixaria, un cop desaparegut Hani, el camp obert a Thabo Mbeki per a ocupar la cobejada Vice-Presidència. Però Mbeki va insistir que ell només estava disposat a prendre possessió de càrrecs vacants, i no a provocar desplaçaments en cadena per interessos purament personals (264). Al cap d'uns mesos, l'impasse era resolt amb el nomenament de Mbeki com a President d'honor, omplint de contingut una posició purament protocol·lària. Era la seva

consagració, empatat a punts amb Ramaphosa, com a successor de Mandela.

Els veritables perdedors de la remodelació van ser els radicals incombustibles, els *panteres* que sostenien una línia combativa pròxima a l'africanisme del PAC, i que disposaven de seguidors incondicionals entre el jovent dels ghettos urbans. Els caps visibles d'aquesta tendència eren Chris Hani, Winnie Mandela i el President de la Lliga Jove, Peter Mokaba. A la Conferència de Durban no obtindrien cap càrrec destacat, tot i que els tres entrarien a l'executiva. El seu mercat potencial eren d'una banda els milers de guerrillers que tornaven a Sudàfrica, sense feina i sense gaire medalles, i d'una altra la generació perduda que s'havia format a les barricades urbanes, en constant peu de guerra, des de 1976.

La clientela dels *panteres*, amb edats compreses entre els quinze i els vint-i-cinc anys, no havia conegut altra cosa que el conflicte polític, i havia aplicat al peu de la lletra les consignes de *Primer revolució, després educació, o Fem els ghettos ingovernables* (265). Eren les víctimes principals d'una taxa d'atur que superava el 40%, i d'una absorció laboral que havia davallat del 75% als anys seixanta, fins al 12 % als noranta (266). I eren els que més podien acusar la manca de participació dins de l'ANC, avesats a controlar carrers, barris i pobles sencers en l'anterior fase de dolça acràcia (267).

Peter Mokaba, un orador brillant de trenta-i-pocs anys, era l'abanderat d'aquests sectors. Sota el paraigües de l'UDF, havia muntat el Congrés de Joves de Sudàfrica, que presumia d'aplegar mig milió de simpatitzants (268), i que s'havia integrat pràcticament en bloc a la Lliga Jove del Congrés. Tot i que el codi de conducta de la Lliga tenia aspectes draconians -el faccionalisme i la conducta indecorosa, per exemple, eren considerats ofenses greus (269)-, les joventuts actuaven amb certa autonomia respecte a l'ANC, i més d'un cop Mokaba havia hagut de ser cridat a capítol.

Els *panteres*, marginats de la cúpula directiva, havien rebut el primer cop baix arran de la crisi de Bisho, quan l'ANC va decidir emprendre un notable gir vers la moderació. S'havien acabat les consignes fàcils i les grans mobilitzacions, es descartava el retorn a la lluita armada, i s'entrava en el relliscós terreny de les negociacions pacífiques. Començava el que als seus ulls no era més que una fase de claudicacions, capitanejada pels *lleons* oportunistes (270). El segon cop seria l'assassinat de Chris Hani, l'abril de 1993.

Hani havia destacat com a comandant d'*Umkhonto*. Havia pres part a les desgraciades campanyes de Wankie, contra la Rhodesia d'Ian Smith, havia creat les bases guerrilleres d'Angola, i havia coordinat la infiltració de comandos a través de Lesotho. El seu

caràcter obert i agosarat, i el seu historial rocambolesc -havia esquivat *in extremis* un parell d'atemptats-, l'havien convertit en l'heroi de la soldadesca. Però malgrat el seu aventurisme i la seva impulsivitat, havia connectat prou bé amb l'aparell de l'ANC i en concret amb Oliver Tambo, que jugava a ser el seu padrí polític. L'estrella ascendent de Hani havia quedat eclipsada a partir de la Conferència de Durban, i a partir d'aleshores l'home s'estimaria més invertir esforços en el Partit Comunista, del qual també n'era destacat militant.

Tot i així, en el moment de la seva mort, Hani era la persona idònia per a reconciliar les faccions intestines de l'ANC. El guerrillerisme i el posat radical li permetien sintonitzar amb els joves; l'edat l'apropava als pragmàtics moderats; i la veterania de l'exili infonia respecte als vells. Amb la seva desaparició, es va estroncar una important corda umbilical que comunicava els diversos sectors. Els *panteres* es van sentir més sols i desemparats que mai. Els ghettos es van encendre tot clamant venjança. Winnie i Mokaba van aparèixer, en roba militar, cantant la simpàtica tonada "Matem el boer, matem el granger" (272). Mandela els va desautoritzar públicament i, als funerals de Hani, el *Madhiba* va rebre una primera i sonora xiulada. Poc després, es veia obligat a incloure Peter Mokaba i Winnie Mandela a les llistes electorals del Congrés.

Profetes i deixebles. Al llarg de la seva història, el Congrés havia viscut de la relació, i de la contradicció, entre uns i altres. Els patriarques, fruit d'un entorn social pre-industrial, s'havien refugiat en el diàleg servil amb les autoritats. Els líders, entre els quals n'hi havia de francament capacitats, no habien sabut ni volgut desvetllar al gegant africà condormit. El seu conservadorisme va estar a punt d'ensorrar el moviment. Però havien preservat la flama de l'esperança, l'havien mantingut viva fins que es va imposar, ja a les portes de l'auto-immolació, el relleu generacional.

En dues dècades crucials, de 1940 a 1960, s'havia consumat la renovació de l'ANC. El canvi s'havia produït en dos temps: una primera fase, sota la batuta del Dr. Xuma, en què noves forces socials havien despuntat a l'interior de la formació; i una segona fase, a l'ombra del llegendari Luthuli, que havia evolucionat a cavall de l'esclat social. A mitjan anys cinquanta, s'havia produït la primera connexió de magnitud entre un cap ben dotat i un cos social ben predisposat..

Durant més de vint anys, el cap havia quedat aïllat del cos. La repressió de l'estat havia deixat els dirigents sense tropa. Però els líders, a l'exili o a presidi, havien conservat la cohesió i la lleialtat adquirida abans de Sharpeville. El mite de Mandela, un tant irreal, havia ajudat a mantenir l'espurna de l'ANC -i viceversa. Als anys vuitanta, quan el vent es va girar, i les barriades negres van esclatar, aquella petita flama va revifar, es va estendre i va

provocar una veritable conflagració al llarg de les terres sudafricanes.

La connexió tornava a ser possible. El Congrés es va introduir, amb més força que mai, a les llars dels negres sudafricans. Fins al punt que, en gran mesura, hauria d'ajudar a enterrar l'odiat sistema supremacista. Però la mateixa remuntada, de forma similar al que havia succeït en els cinquanta, obria una peculiar crisi de creixement. Com combinar la missió exterior de l'ANC i la criatura dels vuitanta, l'UDF, en una mateixa empenta? Com apaivagar les flames dels ghettos, que encara cremaven i posaven en qüestió qualsevol fórmula d'autoritat? Com adaptar el dirigisme rígid de la clandestinitat a la nova etapa?

A principis del 1994, L'ANC s'inscrivía com a partit polític, requisit indispensable per a prendre part en les eleccions del mes d'abril. La mesura s'havia fet esperar, en part per eludir l'estricta normativa sobre finançament exterior, però sobretot per a retardar la complicada reconversió d'un moviment on s'hi encabien tota mena de persones i entitats. El vell Congrés entrava de ple en una fase de democràcia formal, el qual l'obligava a la màxima transparència en els comptes i en els llistats d'afiliats. El pluralisme democràtic obligava a observar certes regles del joc, tant cara a l'exterior com cara a l'interior (271).

Durant molts anys, els líders de l'ANC havien pogut jugar al victimisme. Si una campanya no funcionava, era per culpa de la repressió policial. Si el caos s'apoderava de l'aparell, era a causa de les restriccions imposades pel sistema. Si els líders no complien, o no eren capaços de fer-ho, era perquè havien tancat els millors a presó o fora del país. Encara que s'equivoquessin, els dirigents tenien raó: més que polítics de carn i ossos, eren profetes. I els exèrcits es composaven més de deixebles que no pas de quadres militants. La fe i la lleialtat eren més importants que l'encert. Tal com diria un incondicional de l'ANC (en una discussió sobre política econòmica): "Potser no ens importarà el preu de l'or. O decidirem que no volem tenir una economia minera. Tant li fot. El moviment ho decidirà" (272).

L'ANC dels noranta, més a prop del poder que mai, té al davant un repte important, molt distint dels obstacles que ha anat superant al llarg dels anys. Ha d'esdevenir un veritable partit democràtic, preparat per guanyar... i també per perdre. Avui, sembla que el futur immediat de l'ANC està en mans dels *lleons*. Són ells qui reben el mandat de Mandela, i d'entre les seves files en sorgirà, molt probablement, el successor a tan idolatrada figura.

Les tasques de govern, amb tota probabilitat, els obligaran a assumir decisions d'estat, que poden resultar impopulars entre sectors determinats de les bases. Mandela haurà d'abandonar la túnica de profeta i aferrar-se al ceptre, conscient que no sempre

podrà fer ploure a gust de tothom. Haurà d'acostumar-se a les xiulades. I haurà de contenir les pressions d'elefants, panteres, lleons i altres espècies d'una fauna rica i diversa, que encara tenen un gran pes a l'interior de l'ANC. Tot això, és clar, suposant que hi hagi Mandela per molts anys.

LES POMPES FÚNEBRES DE L'ANC

"Oh, Senyor! Malgrat totes les pregàries que t'hem adreçat, seguim perdent totes les guerres. Demà tindrem una batalla realment sonada. Tot i la nostra força, ens cal el teu ajut, i és per això que t'hem de demanar una cosa: Aquesta batalla de demà serà una cosa seriosa. No serà cosa de nens. Per tant, t'haig de pregar que no ens envïis l'ajuda del teu fill. Vine tu en persona."; pregària de Koq, líder de la tribu Gricqua, la vigília de la batalla amb els afrikaners el 1876. (2)

"L'ANC està fart de ser una funerària"; portaveu de l'ANC a les exèquies de Chris Hani, Soweto, abril de 1993. (1)

Amb el tombant de segle, la resistència dels pobles africans a la colonització europea perd el seu caràcter combatiu. Les comunitats khoi-san (boiximans i hotentots) ja havien estat assimilades o passades per la pedra al llarg de tres segles. Les primeres tribus bantús sotmeses serien les de la colònia del Cap, bàsicament xhoses de l'actual Ciskei. Entre el 1871 i 1878, la resta de regnes nadius serien derrotats militarment i annexionats als territoris britànics o a les repúbliques boers. Alguns pobles, com els Swazi, part dels Tswana o els Sotho del sud, evitarien ser fagocitats en signar tractats de protecció amb Sa Majestat Imperial - esdevenint així, respectivament, els protectorats de Swazilàndia, Betxuanalàndia, i Basutolàndia.

Altres societats optarien per una confrontació directa amb els invasors, i acabarien sent derrotats militarment per exèrcits regulars. Les gestes dels Pedi, els Xhosa orientals, els Venda i sobretot els Zulús, passarien a engruixir el patrimoni èpic dels pobles africans. Durant la guerra anglo-boer, diversos contingents nadius s'implicarien amb un o altre bàndol. Però a principis del segle XX, la via bel.ligerant passaria a millor vida. La superioritat en armament i capacitat logística dels europeus havia quedat prou palesa (3).

Un darrer episodi violent acabaria, l'any 1906, per desterrar l'alternativa de la violència entre els africans de Sudàfrica. El cap tribal Bambatha protagonitzaria un alçament armat entre els seus seguidors zulús, en protesta contra la desposseïció de terres i la imposició de gravàmens fiscals. La revolta seria esclafada sense miraments pels britànics, i el cap de Bambatha exposat públicament dalt d'un pal per a escarment de patriotes. Segons Shula Marks, estudiosa dels fets, aquesta darrera rebel.lió activaria l'elecció de formes de protesta més convencionals i pacífiques:

"Els africans... van veure la necessitat d'assolir la unitat entre els negres... Les pèrdues enormes sofertes pels rebels demostraven els costos d'un aixecament

armat, i impulsaven la formació d'organitzacions polítiques d'estil occidental, així com la demanda d'un ensenyament occidental." (4)

La via pactista -

La decapitació de Bambatha, doncs, simbolitza també la decapitació de la resistència armada entre els pobles africans. El Congrés Nacional Africà (ANC) neix amb l'estigma d'uns fracassos que, amb el nou segle, porten a l'elecció de formes de lluita no-violentes.

Aquesta evolució coincidirà amb l'aparició, en l'escena sudafricana, del jove advocat d'origen indi Mohandas Gandhi. Les campanyes de resistència passiva liderades per Gandhi es limitaran, inicialment, als col·lectius indis establerts al Natal i a zones del Transvaal. Però l'èxit relatiu de la filosofia de la *satyagraha*, que aconseguirà la derogació d'algunes mesures discriminatòries contra hindús i musulmans, deixarà un segell inesborrable entre els grups opositors en general.

Els pares fundadors de l'ANC, en el mateix moment de la creació del moviment (1912), assumiran l'esgotament de l'esforç bel·licós, per una banda, i la poderosa i sacrificada fórmula de Gandhi, per l'altra. L'extracció social dels congressistes - essencialment clergues, professionals liberals o terratinents d'aspiracions burgeses-, contribuirà sens dubte a canviar les llances i els assegais per la ploma i la toga. La primera Constitució del Congrés ho ratificarà ben explícitament (5).

La *satyagraha*, com a mètode de contestació basat en principis ètics de bondat universal, acompanyarà l'evolució de l'ANC fins ben després de l'adveniment de l'apartheid (6). Cal no oblidar que l'ANC va ser creat a imatge dels Congressos Indis del Natal i del Transvaal, impulsats per Gandhi en el tombant de segle. I vers els anys quaranta i cinquanta, la confluència de l'un amb els altres reforçarà els elements pacifistes en el sí de l'Aliança (multi-racial) del Congrés, encara que algun dels protagonistes de l'època consideraran que l'adopció de mètodes passius, entre la militància africana de base, mai no acabaria d'encaixar amb els seus sentiments genuïns (7).

De fet, no deixa de sorprendre la insistència dels patriarques del Congrés, i dels grups opositors en general, en mantenir formes de lluita dins els marcs legals o, si més no, dins d'una tònica decididament pacífica. La influència de l'escola gandhiana i les desfetes dels exèrcits tribals expliquen, en part, la permanència d'un canvi estratègic que no torna a revertir a pràctiques armades fins a la dècada dels seixanta. L'esmentada configuració social del Congrés també hi juga un paper determinant. Però potser el factor clau és la prostració mateixa de la població de color,

acompanyada sens dubte pels missatges conciliadors de les esglésies més influents, i que no permetrà disposar de camp abonat fins que tant la intransigència de Pretòria com l'emergència d'un africanisme autosuficient i combatiu inverteixin el signe.

En retrospectiva, la majoria d'analistes afins a l'ANC han intentat justificar aquest retard aparent en l'exhumació de la destralt de guerra. Més que una apologia de la violència ens trobarem, doncs, amb un esforç per excusar la impotència del Congrés fins al moment històric de l'adopció de la lluita armada. El ventall de pretextos, curiosament, se centra més en la casuística dels líders i en la seva autèntica devoció a la via tranquil·la, que no pas en la immaduresa i passivitat de la societat que els envolta.

Brian Willan, biògraf de Sol Plaatje, un dels pares fundadors i primer Secretari General de l'entitat, ens dibuixa un personatge obsessionat per esgotar la via pacífica, en la qual creu honestament, abans d'enfonsar el país en un conflicte civil (8). Zacchariah K. Matthews, contemporani d'Albert Luthuli i Alfred B. Xuma (president de l'ANC als anys quaranta) apel·lava al profund sentit religiós de la seva generació com a factor dissuasor de temptacions incendiàries que tots ells compartien (9). El mateix Luthuli, com veurem més endavant, abonava aquesta percepció un tant angoixant. Mary Benson, hagiògrafa de Nelson Mandela, apunta al poder de seducció que la no-violència exercia sobre la comunitat internacional i, per extensió, sobre certs sectors cosmopolites de l'ANC (10). I Ruth First, comunista veterana, ens ofereix potser la millor expressió d'aquesta visió que es fonamenta en la innocència frustrada dels quadres del Congrés:

"No hi deu haver cap tècnica de lluita que no hagi estat provada a Sudàfrica - des de la presentació pacient i soferta de greuges i reivindicacions dels africans, a l'ús de vagues generals per a demandes polítiques i econòmiques i, inevitablement, en tancar la repressió policial tot camí de protesta per a la majoria africana, a la decisió d'emprendre actes de sabotatge, i només aleshores, quan l'única resposta obtinguda va ser la repressió, a la lenta derivació cap a la sublevació armada popular o lluita de guerrilles" (11).

Els Processos de Traïció, que s'allarguen de 1956 a 1960, cobreixen el període d'inflexió de la política no-violenta de l'ANC. La detenció i posterior processament de més de 150 activistes destacats, representen l'esforç de Pretòria per a emascarar el moviment anti-apartheid. L'objectiu del fiscal de l'estat, però, és molt concret: pretén demostrar que els acusats aspiren a crear un clima d'hostilitat entre la població negra per a enderrocar el sistema.

La defensa, lògicament, destaca la llarga trajectòria del Congrés, caracteritzada per una assumpció a ultrança de mètodes pacífics. Els encausats adopten també aquest discurs en les seves declaracions, anant més enllà i sostenint que ni tan sols s'intenta provocar les iras del govern. Segons Luthuli (aleshores president

de l'ANC), "...l'objectiu del Congrés Nacional Africà... no és empènyer el govern a un vessament de sang; esperàvem que el govern pogués entrar en raó abans d'això" (12). Mandela suggereix que el concepte d'absentisme (*stay at home*) és utilitzat precisament per evitar les connotacions combatives del terme vaga general (13).

Més pelut ho té l'activista Robert Resha, quan intenta explicar el sentit de la seva crida a "matar i matar", enregistrada per la policia en un míting prop de Johannesburg. Segons Resha, la consigna pretenia simplement il·lustrar als seus simpatitzants fins a quin punt havien d'obeir la disciplina i les indicacions de l'organització, sense que en realitat s'estigués avançant cap instrucció concreta. Ultra la feblesa de l'argumentació de Resha, la seva encesa retòrica palesa el grau d'exaltació i d'impaciència que en aquells moments es respira entre les bases (14).

Tant els discursos de l'acusació com de la defensa, i de fet els judicis en el seu conjunt, perden tota rellevància al llarg de la primavera de 1960. En una manifestació del radical Congrés Panafricanista (PAC, recentment escindit de l'ANC), la policia carrega sense contemplacions i mata 69 persones. La massacre desperta un seguit de disturbis que són tallats en sec, a principis d'abril, amb l'estat d'emergència i la il·legalització del PAC i de l'ANC. Robert Sobukwe, líder del PAC, declara que "han regat amb sang l'arbre de la llibertat" (15). L'oposició africana és empesa a un carreró sense sortida, conscient que la supremacia blanca ja no cedirà davant de cap pressió de naturalesa pacífica. Quan finalitzen els Processos de Traïció, amb l'absolució de tots els acusats, els dirigents del Congrés ja han entrat de manera irreversible en una via de confrontació bel·ligerant i netament inconstitucional (16).

En condicions de clandestinitat, els dirigents de l'ANC organitzen el març de 1961 la Conferència Plenària Africana. És un darrer intent de mantenir un mínim paraigües legal de l'oposició, en un front unit entre el PAC, l'ANC i altres organitzacions, que no prospera en cap dels sentits. Segons alguns autors, la Conferència Plenària és també un darrer intent de l'ANC per a evitar un conflicte armat (17). Certament, la convocatòria és àmplia i generosa, estenent-se fins i tot a partits de l'oposició parlamentària blanca; i el parlament de Nelson Mandela en una de les sessions, malgrat el seu to desafiant, segueix apostant pel diàleg.

Però el clima social i polític que envolta la Conferència no és, ni de bon tros, conciliador. L'aparició fugaç de Mandela, que surt del seu amagatall durant uns minuts per fer la que serà la seva darrera allocució pública en vint-i-nou anys, és entesa com la gesta heroica d'un fugitiu, del *pimpinel*. La *negre* que ha aconseguit burlar a les poderoses forces de seguretat sudafricanes. I com veurem tot seguit, quan els delegats es reuneixen el març, les decisions sobre

la creació d'un braç armat ja estan molt avançades tant en la cúpula de l'ANC com del Partit Comunista.

Al cap de dos mesos, el govern organitza un referèndum per a proclamar la República fora de la Commonwealth britànica. El Congrés detecta l'última oportunitat per a frenar una col·lisió frontal amb Pretòria. Però l'exasperació és visible en una carta que Mandela envia al líder del Partit Unit, Sir De Villiers Graaf. El dirigent negre entén que De Villiers, com a epònim del sentiment conservador i anglòfon entre els seus compatriotes blancs, pot contribuir a formar un front ampli que aïlli els arquitectes de l'Apartheid i que impedeixi *in extremis* el ball de bastons. Però el discurs, insistim, és extremament enardit: "Parlant clar, les alternatives són aquestes: dirimir-ho amb paraules o bé amb trets" (18). No cal dir que De Villiers ignora la carta, la República és proclamada, i el verb cedeix el protagonisme a les armes.

El pas no resulta senzill per als dirigents del Congrés, i encara menys per a alguns dels vells militants. Albert Luthuli, a cavall entre l'antic planter de congressistes religiosos i benpensants i la nova fornada de joves activistes, constitueix potser la víctima més destacada d'aquesta transformació traumàtica. El 1957, aquest fill de predicador enviava una carta al Primer Ministre Strijdom en un llenguatge remissiu d'altres èpoques, parlant de valors democràtics i morals, de civilització, de visió d'estat, etc. I s'acomiadava del premier supremacista amb una advertència velada, probablement el més agressiu que podia sortir de la ploma de Luthuli: "Sense un contacte saludable i consultes motivants... les relacions tenses i els malentesos creixeran" (19).

El desembre de 1961, Luthuli se'n va cap a Oslo a recollir el premi Nobel de la Pau, i recalca les seves creences pacifistes: "hem persistit en la no-violència... res del que hem patit a les mans del govern ens ha desviat del camí elegit, en el marc d'una resistència disciplinada" (20). A la tornada, quan just trepitja terra africana, sonen al llarg del país les primeres detonacions de la campanya de sabotatge inspirada per l'ANC.

Les explosions marcaven no només l'inici d'una nova fase de resistència, sinó també d'una contraofensiva del govern que gairebé reduiria l'oposició a cendres en dos anys. L'adopció de mètodes violents havia estat el resultat d'una profunda decepció respecte als mètodes pacífics. Les armes, en retrospectiva, resultarien tant o més estèrils. Però en aquell moment i context determinats, semblava que no hi havia gaire a escollir. Fins i tot el tros de pa de Luthuli ho reconeixia: en la seva autobiografia, i al text *El camí de la llibertat passa per la Creu*, reproduirà un passatge angoixant i impotent, que resumeix a la perfecció l'agonia que un home de profundes conviccions cristianes havia hagut de patir:

"Qui em pot negar que he malversat trenta anys de la meua vida picant en va, pacientment, modestament i moderadament contra una porta tancada i barrada?" (21).

A les armes -

El trauma de Sharpeville sacseja a una població que, al llarg de la dècada dels cinquanta, ja havia anat perdent l'esperança de resoldre els seus greuges per la via pacífica. L'ANC no és ni la primera ni l'única organització en decantar-se per la lluita armada. El clima social imperant empeny els dirigents del moment a adoptar un canvi estratègic que, encertat o no, és ben rebut per una militància cada cop més frustrada.

Més enllà de la reacció a la creixent repressió de l'estat, el Congrés es veu forçat a assumir decisions dramàtiques per mantenir la seva ascendència política. L'auge del *guerrillerisme* a certs racons del Tercer món, la previsible competència de sectors radicals a l'entorn del PAC, i una certa mentalitat dirigista, obliguen la plana major del vell moviment a pujar-se al tren de la confrontació violenta. La creació d'una branca armada és entesa, a partir de cert moment, com un esforç per encarrilar, mediatitzar i conduir un sentiment que podria desencadenar una conflagració d'estil anàrquic i indisciplinat.

Lewis Nkosi, escriptor de la generació de la revista *Drum*, retrata amb vigor el canvi en la percepció col·lectiva després de Sharpeville: "...la massacre brutal... ens va portar de pet a 1960 i a una era del tot diferent. A partir d'ara els temps seran francament conflictius. Hi haurà violència, mort i patiment com mai no haguéssim pogut imaginar" (22). Joseph Ki-Zerbo, a una distància prudent, apunta que, comptant amb l'exemple capdavanter d'altres pobles del continent, "les masses africanes es prestaven cada cop menys a aquest joc de matances" (23).

Alguns autors han assenyalat que la intransigència de l'Apartheid afecta per igual a l'escola "realista i moderada" de l'ANC com a l'escola "heroica i extremista" del PAC, empenyent-los cap a l'opció violenta i plantejant només el dubte de si calia atemptar contra les persones o contra la propietat (24). Però les diferències potser són més marcades. Mentre el Congrés de Mandela entén les accions de protesta contra la proclamació de la República, al maig de 1961, com la darrera mà estesa al gruix de la població blanca, el PAC descarta la campanya com una demostració patètica de tesis desfassades (25).

Els principis multi-racials de l'Aliança del Congrés l'obliguen a una significativa política de gestos que els Panafricanistes consideren innecessària. Fins a la primavera de 1961, i malgrat discussions avançades sobre l'adopció de la lluita armada, l'ANC no es desfà d'antigues rèmores, basades en la creença que un nombre important d'electors blancs poden contribuir a l'isolament

dels impulsors de l' Apartheid (26). I cal no oblidar que, a diferència del PAC, l'ANC crearà el seu braç armat amb la presència de destacats comunistes blancs. Tampoc no serà casual la distinció inicial entre el sabotatge, associat a l'ANC, i la insurgència espontània associada al PAC.

De fet, si bé el Congrés fracassa a l'hora de captar les simpaties d'un sector substancial de la comunitat blanca, tindrà un èxit relatiu en atraure la militància d'un sector reduït de radicals i intel·lectuals d'esquerra. Després de Sharpeville, aquest sector marginal de blancs desenganyats connectarà fàcilment amb els aires bel·ligerants de bona part dels seus conciutadans negres. A partir de la dècada dels seixanta, els uns i els altres compartiran el clima imperant de repressió, censura, clandestinitat i persecució (27). I ajudaran a imprimir, sens dubte, un caire més selectiu i cautelós a les operacions militars contra l'estat, procurant no trencar el somni convivencial que tant havia costat de mantenir (28).

El 16 de desembre de 1961, *Umkhonto we Sizwe* (La llança de la Nació, MK per als amics) fa esclatar les primeres bombes casolanes a diversos indrets del país. La data escollida no és aleatòria: recorda la batalla de Blood River entre els afrikaners i els zulús. Per als primers, la victòria és celebrada com a diada nacional de la Sudàfrica blanca. I per als africans, la derrota és també recordada, a l'estil català, com a símbol de la resistència dels pobles autòctons.

L'Alt comandament d'Umkhonto distribueix un pamflet, aquell mateix dia, que explica la seva existència i la decisió de passar a l'acció (29). El comunicat comença precisant que Umkhonto és un cos independent de qualsevol altra formació política. Els historiadors més oficialistes han ressaltat aquesta autonomia, suggerint que la seva creació obeeix a la iniciativa d'alguns individus concrets de l'ANC i del Partit Comunista (SACP), que no volen comprometre l'història pacifista de les respectives forces (30). Hi ha certa veritat en aquest plantejament, ja que la cúpula del braç armat prefereix evitar les implicacions jurídiques i criminals que un lligam massa orgànic podria tenir en els respectius militants de base.

Altres fonts, però, indiquen que MK és un part assistit per les màximes figures en actiu d'ambdós moviments. Mary Benson, biògrafa de Mandela, sosté que aquest, com a líder fàctic del Congrés a partir de la il·legalització, serà l'impulsor principal de MK. Així ho avalen observadors destacats i el mateix Mandela en declaracions judicials (31). Entre altres, sembla clar que Sisulu i Mbeki per part de l'ANC, Kathrada per part del Congrés Indi (SAIC), i Slovo per part del SACP, participen activament en el llançament d'Umkhonto. Les ambigüitats inicials sobre la forta connexió entre braços polítics i braç armat quedaran esbandides al cap d'uns anys, quan l'activitat passi en pes a la missió exterior:

aleshores perdran importància les esmentades consideracions legalistes, així com una pretesa marginació de Luthuli i el sector més moderat en les decisions finals (32).

No és fàcil establir el calendari de converses i resolucions que desemboquen, en un marc clandestí, en la creació de MK. Walter Sisulu reconeix que, a finals dels cinquanta i a principis dels seixanta, havia comentat seriosament el tema amb Mandela, i que fins i tot havien mantingut contactes preliminars amb experts de la jove República Popular Xinesa per preparar el camí: els pocs escrúpols que podien haver conservat desapareixen després de Sharpeville (33). A partir d'aquell moment, és només qüestió de temps i de capacitat logística. Val a dir que, al llarg de 1960, ja sorgeixen uns escamots de voluntaris propers a l'ANC coneguts com *Amadelakufa*, "els qui desafien la mort", (34).

El juny de 1961, coincidint amb la proclamació de la República, el nucli coordinador de l'Aliança del Congrés (ANC, SACP, SAIC i el sindicat SACTU) es reuneix a porta tancada per tractar la qüestió. La majoria dels assistents ja han abordat la discussió en privat, i sembla que només alguns representants indis es resisteixen a engegar, sense contemplacions, la *satyagraha* a pasturar. L'ANC i el SACP, doncs, s'embarquen independentment en una aventura que han madurat des de fa mesos. Cap al novembre, nacionalistes africans i comunistes fusionen les seves unitats de combat, formen Umkhonto we Sizwe i envien els primers quadres cap a la Xina per a entrenar-los militarment (35).

La rapidesa del procés, entre la primera discussió oficial a nivell intern i els primers atemptats, prova que els líders més influents de l'Aliança ja havien pres una determinació temps enrera. Les contradiccions amb algunes amenaces velades i declaracions públiques de la primavera de 1961 són només aparents. De fet, si rellegim detingudament els termes, per exemple, de la carta de Mandela a De Villiers, i ho comparem amb l'esmentat full volant que acompanya els atemptats del 16 de desembre, veurem que el discurs de fons és molt similar.

El manifest de MK proclama obertament, a diferència de documents anteriors, l'assumpció de mètodes de lluita violents: ".... la paciència del poble no és infinita... En la vida de qualsevol nació, arriba el moment en que només resten dues opcions: sotmetre's o lluitar. Aquest moment ja ha arribat a Sudàfrica. No ens sotmetrem i no tenim altra opció que colpejar amb totes les nostres forces en defensa del nostre poble, el nostre futur i la nostra llibertat". Però també s'hi incorpora la cantarella del "darrer recurs", d'una decisió un tant forçada i involuntària, aliena a les tradicions del moviment, i que pot ser invertida a la més mínima senyal conciliadora:

"Des d'Umkhonto we Sizwe sempre hem perseguit -com el moviment d'alliberament ha perseguit-, assolir l'alliberament sense vessament de sang ni confrontació civil. Encara hi aspirem. Esperem que les nostres primeres accions,

fins i tot a última hora, obriran els ulls a tothom sobre la situació desastrosa a la qual ens ha conduït la política dels Nacionalistes [afrikaners]. Esperem retornar el seny al govern i als seus simpatitzants, abans que sigui massa tard, de manera que tant el govern com la seva política puguin canviar abans que arribem a l'estadi extrem d'una guerra civil" (36).

Com era d'esperar, Umkhonto fracassaria en l'objectiu enunciat. El govern no captarà el missatge, desplegarà un ampli dispositiu contra el sabotatge, i en menys d'un any i mig desmuntarà l'estructura interna de l'organització. De fet, l'exèrcit d'aficionats a la pirotècnia que era MK en aquells moments no aconseguirà inspirar ni seny ni cautela a ningú, ni tan sols als seus propis membres.

Oliver Tambo, per part de l'ANC, i Joe Slovo del SACP, ja havien fugit a l'exili per a instal·lar les missions exteriors i apuntalar la lluita armada des dels països veïns. Mandela, a principis de 1962, visita un seguit de capitals africanes i europees amb la intenció d'aconseguir suport logístic i financer. Quan retorna a Sudàfrica, la campanya internacional tot just dóna els seus primers fruits, però en el terreny exclusivament moral: el 4 d'agost, l'ONU adopta les primeres resolucions contra Pretòria. A l'endemà mateix, el comandant en cap de MK, "Pimpinella" i, a aquestes alçades, figura principal de l'oposició, és detingut per la policia. Anava disfressat de xofer, i es va lliurar sense resistència. Ja no tornaria a tastar la llibertat fins vint-i-set anys més tard.

Abans que els exiliats puguin contribuir substancialment a la campanya militar, la cúpula de MK a l'interior és desarticulada. Havent plantat un centenar llarg de petards arreu de Sudàfrica, i realitzat algunes emissions clandestines a la ràdio, el 20 d'abril de 1963 mitja dotzena de quadres són capturats a la granja de Lilliesleaf, situada al suburbi de Rivonia, prop de Johannesburg. Sisulu, Mbeki, Kathrada i altres se'n van, entre barrots, a florir-se en companyia de Mandela.

Molt s'ha especulat sobre la delació que va conduir als fets de Rivonia (37). En tot cas, sembla que les imprudències constituïen la nota dominant en aquesta primera fase d'Umkhonto. Damunt la taula d'una de les sales de la casa, la policia va requisar una peça d'evidència ben comprometedora: els plans per a l'ambiciosa operació *Mayibuye*, que detallava els preparatius per una autèntica guerra de guerrilles. Tot indicava que el règim, lluitant amb més tècnica, guanyava el primer assalt per KO.

En els subsegüents processos de Rivonia, l'Operació Mayibuye hi va tenir un paper cabdal (38). A diferència dels anteriors processos de Traïció, els acusats van admetre la seva complicitat en la lluita armada. Mandela va reconèixer, amb tot luxe de detalls, les seves responsabilitats com a fundador i màxim dirigent d'Umkhonto we Sizwe. Es va refugiar, però, en el discurs tradicional, insistint que havia optat pel sabotatge com la fórmula

més benèvola de violència política, que encara no havia donat llum verda a la insurrecció advocada en l'esmentat document, i que la seva era una lluita contra la intransigència i a favor de la reconciliació multi-racial. I va cloure el seu al·legat èpic: "... si molt convé, és un ideal pel qual estic disposat a morir" (39).

La resta dels encausats, en la seva majoria, van incorporar arguments similars (40). L'Operació Mayibuye era, precisament, a punt de ser discutida quan la policia va irrompre a la granja de Lilliesleaf. En aquells moments, la lluita armada seguia eludint mètodes terroristes i insurreccionals, en una concessió evident per a impedir la pèrdua de vides humanes. A més, MK era una entitat independent, sense vinculacions orgàniques amb el Partit Comunista i que no comprometia al gruix de l'ANC o de la seva Aliança. El darrer raonament cau pel seu propi pes, vista la doble militància dels alts responsables d'una i altra organitzacions.

Informacions més recents també permeten dubtar de la naturalesa provisional del document confiscat a Rivonia. La majoria d'analistes i de testimonis admeten que, si bé a nivell de l'Aliança del Congrés s'hi detectava certa oposició -com es va comprovar en el moment d'optar pel sabotatge- l'Operació Mayibuye havia estat àmpliament debatuda, madurada i acceptada per l'Alt Comandament d'Umkhonto. Probablement l'aprovació formal del pla no s'havia produït, a l'espera de retallar alguns detalls impracticables d'una campanya que, vista en retrospectiva, sembla certament irreal i fantasiosa (41).

Les contradiccions de la defensa durant els processos queden paleses en un manifest, publicat pel Comité Executiu de l'ANC dues setmanes abans de les detencions, on es reconeixen obertament les vinculacions del moviment amb el seu braç armat, així com l'assumpció que la guerra de guerrilles era a punt de caramel (42). El veredict final del jutge, que va rebaixar la pena de mort sol·licitada pel fiscal i va imposar cadena perpètua, era possiblement més aviat una mostra del temor de la comunitat blanca a una explosió social i a les pressions internacionals que no pas una concessió a la bondat dels mètodes o dels motius esgrimits pels aprenents d'insurgent.

Els matisos introduïts pels advocats al judici, en tot cas, quedaven eclipsats per la força moral d'uns homes que, inexperts en l'ús d'explosius i imprudents en la clandestinitat, s'enfrontaven a una poderosa maquinària repressiva i militar amb poca cosa més que les seves conviccions. Si Rivonia, a la curta, va representar un revés enorme per a Umkhonto i l'oposició en general, a la llarga aportaria autoritat, legitimitat i un punt de llegenda a la lluita anti-apartheid.

Després de Rivonia, ni els més moderats van aferrar-se ja al somni de la no-violència. En les seves darreres declaracions

públiques, Luthuli arengava als indecisos tot fent una crida a "inspirar-se en les grans batalles de Shaka i Moshoeshe, de Gandhi i Hintsá" (43). I durant el judici mateix, a porta tancada, es desfeia encara més dels seus prejudicis pacifistes: "Ningú no pot culpar a uns homes justos i valents de perseguir la justícia amb mètodes violents; no poden ser culpats per intentar crear una força organitzada cara al restabliment, en definitiva, de la pau i de l'harmonia racial" (44).

Els fets de Rivonia, doncs, marquen una cruïlla històrica. Es confirma el fracàs material de la via violenta i al mateix temps el seu èxit moral, capaç de guanyar-se fins i tot a un cristià moderat com Luthuli. És difícil establir fins a quin punt els impulsors d'Umkhonto realment pensaven que les armes ajudarien a aconseguir el que dècades de protesta pacífica no havien assolit: la inversió del procés de segregació racial. Sens dubte, Mandela i companyia estaven convençuts que després de Sharpeville havien optat per la via apropiada, o si més no l'única possible. Però fins a quin punt es van deixar emportar pel clima enrarit del moment, obeint més a les vísceres que no pas al cervell? Els fundadors de MK, havien realment calculat l'esforç necessari, i preparat els recursos que calien, per a tan arriscada empresa?

Si fem cas del balanç inicial de MK, i del seus *modus operandi*, la resposta és més aviat negativa. I si ens fixem en els objectius de l'operació Mayibuye, les conclusions no poden ser més crítiques. Com pretenien els dirigents de MK orquestrar una campanya militar en tota regla, quan ni tan sols havien sabut mantenir durant un any i mig una discreta campanya de sabotatge? Alguns observadors han caricaturitzat als soldats del primer Umkhonto com una trepa d'inexperts pacifistes jugant amb foc (45), d'homes que no van saber implantar una estructura cel.lular decent, que van penetrar poc les zones rurals i que van adoptar una actitud massa relaxada i xiruquera front a uns serveis policials implacables (46).

Però és la mateixa infanteria de MK la que ens ofereix un panorama més desolador. Michael Dingake, sempre fidel a l'organització, retrata amb resignació tant les imprudències dels reclutes com l'excés de confiança d'alguns caps (47). I Bruno Mtolo, que acabaria sent el testimoni principal de l'acusació als processos de Rivonia, ofereix una crítica molt més ressentida i destructiva de la seva experiència a MK. Mtolo esgrimeix acusacions un tant injustes contra la direcció -"... la mateixa gent que ens mataven de gana a nosaltres i a les nostres famílies mentre ells i les seves famílies vivien envoltats de luxe"- però presenta també exemples versemblants de desorganització, informalitat, indisciplina, alcoholisme i embolics de faldilles (48).

D'altra banda, és evident que bona part de la direcció d'Umkhonto no estaven afectats de miopia aguda ni patien deliris irrealitzables. La decisió d'embarcar-se en una lluita superior a la seva capacitat es fonamentava, probablement, en criteris molt més

pragmàtics. Cal concedir, en primer lloc, certa credibilitat a la noció d'inevitabilitat, en el sentit que l'abandó de la via pacífica responia a la manca d'alternatives, per molt que això impliqués l'assumpció d'una missió que superés les seves forces. També cal admetre que era necessari donar sortida a les demandes d'una massa social cada cop més frustrada i exasperada. I en darrer lloc, l'Aliança del Congrés havia d'evitar a tota costa perdre el tren del protagonisme enfront d'altres forces, disposades a capitalitzar una situació ben volàtil.

De fet, la via del sabotatge havia estat inaugurada per una formació aliena al Congrés, el Moviment de Resistència Africà (ARM). Aquesta organització havia plantat la seva primera bomba l'octubre de 1962: sens dubte més reduïda que MK, l'ARM seguiria actuant en terreny sudafricà durant uns anys, fins a la detenció i execució del seu membre John Harris -el primer màrtir blanc de l'oposició. L'ARM comptaria amb radicals de totes les races recrutats entre el minoritari Partit Liberal, tot i que el partit en sí no hi tindria mai cap vinculació directa -un fet, en aquest cas, demostrat amb proves fefaents. (49)

Més perillosa seria la competència procedent del camp proper al PAC. Els africanistes havien aplegat més cadàvers, però també més combativitat, arran dels successos de Sharpeville. Era obvi que en aquell moment el seu pòtencial mobilitzador i rebel superava, en la imaginació popular, al de l'ANC. A més, el PAC mai no havia practicat el culte a la no-violència (50). La seva revolta armada va començar una mica més tard que la del grup rival, però de seguida es va encendre com una flamarada arreu del país. El braç armat corresponent s'anomenaria *Poqo*, una paraula xhosa que significa "nosaltres sols" i que en la pronunciació es confon amb "PAC".

Poqo consistia en un mosaic d'escamots disseminats pel territori, poc coordinats entre ells i amb la direcció del PAC a l'exterior. Les seves tàctiques a l'estil *Mau-mau* van aterrir els grangers blancs durant un any. Potlake Leballo, un dels pocs dirigents del PAC que s'havia salvat de la garjola, va proclamar des de Lesotho que 1963 seria l'any de l'alliberament de Sudàfrica, i va animar a les unitats de Poqo i al poble en general a consumir la revolució de forma immediata. La policia va prendre bona nota, va interceptar els seus missatges als contactes de l'interior, va fer-se amb les llistes de Poqo, i va facturar milers d'activistes a la presó de Robben Island (51).

Va ser el principi de la debacle per al PAC, que fins trenta anys més tard no es recuperaria de les ferides. Però l'estel fugaç dels africanistes havia servit per activar els sentits dels xicots d'Umkhonto. Abans que Leballo rebentés el potencial insurreccional de la seva gent, la direcció de l'ANC es mostrava francament amoïnada per la pèrdua d'ascendència entre la

població negra: les accions espontànies del Poqo reunien més concurrència que la que MK mai no hagués pogut somniar. Entre espantats i gelosos, acusaven al Poqo d'emprar tàctiques terroristes, d'aventurisme i de despertar falses expectatives entre la gent: no van descansar fins que les seves advertències van donar-los la raó (52).

Va ser una victòria pírrica: la volatilització dels rivals arribava massa tard per als valerosos oficials de l'Umkhonto, ja que l'escombrada de 1963 també els passaria pel damunt a ells. Al cap de poc, es trobarien tots plegats a Robben Island i tindrien tot el temps del món per debatre les seves diferències.

Un núvol de pessimisme i decepció vindria a enfosquir el panorama polític de l'oposició en general. La majoria d'activistes anirien a parar a l'exili, a presidi o a l'altre món (53). Per a Umkhonto, era la desarticulació total: començava una dura tasca de reconstrucció des de l'exili. 1963 havia suposat "La defunció de l'amateurisme" (54). Algun observador coetani es va precipitar a donar l'organització per morta i enterrada (55). En realitat, la solidesa de la formació-mare, la perseverància de la missió exterior i les petites ajudes d'alguns amics foranis permetrien mantenir viu l'alè de MK a Tanzània.

Més important encara: el clima social que havia permès l'adopció de la lluita armada, les energies i les esperances que havien inaugurat la dècada, s'havien esvaït d'una bufada. El gresol on s'havia encès la resistència armada apareixia carbonitzat i neutralitzat. L'ARM, per marginal, i Poqo, per ingenu, passarien a la història. Umkhonto aniria fent la viu-viu fins que l'erupció social de mitjan dels setanta tornés a proveir-lo de sang fresca i jove.

De derrota en derrota a la victòria final -

Després de Rivonia, l'activitat de l'Aliança del Congrés, i d'Umkhonto en particular, passaria gairebé de forma exclusiva a la missió exterior. L'oficina de Londres assumiria tasques de difusió i informació al món occidental, i la Tanzània de Nyerere acolliria, malgrat una major proximitat ideològica amb els elements panafricanistes, el centre d'operacions polític i militar africà.

Canon L. Collins, un clergue anglicà afí a l'ANC, endegaria des del Regne Unit una campanya internacional per a recaptar fons i polir la imatge del principal moviment anti-apartheid. El Fons de Defensa i Ajuda Internacional (IDAF), fundat l'any 1964, esdevindria la plataforma ideal per passar la boina i arreplegar duros per a la defensa legal dels represaliats a Sudàfrica i per a d'altres accions humanitàries. Collins també s'esforçaria, però, en vendre la legitimitat dels lluitadors per la llibertat, i en construir un

discurs apologètic que fes la lluita armada més digerible a les capitals occidentals (56).

A partir de 1963, arrencaria també un programa d'ajuts decisius per part de la Unió Soviètica, marcant la naturalesa de la insurgència durant quasi trenta anys. Vistes les vacil·lacions de les potències occidentals, i l'evident manca de recursos dels nous estats africans, Umkhonto explotaria al màxim la presència de destacats comunistes entre els seus rengles. La influència de Moscou es remuntava als anys vint, quan els comunistes sudafricans havien començat a penetrar l'ANC i a prestar consignes i mitjans al veterà moviment. Les relacions havien passat per moments difícils, com quan la vena tercermundista dels joves africanistes del Congrés els havia empès a acceptar assessorament militar dels xinesos (a principis dels seixanta).

L'any 1963, però, marca un viratge important en l'acostament als soviètics. A més de rebre significatius ajuts en espècie i modestes partides en metàl·lic, MK va destacar els primers contingents apreciables per rebre entrenament militar a l'URSS (57). Va començar, tot seguit, una lenta reconstrucció de l'organització armada, sota l'imperatiu d'actuar a milers de quilòmetres de Sudàfrica i amb una tropa disminuïda, poc motivada i mal formada (58).

Ja des d'una base més adequada, a Lusaka, MK va sumar-se a la guerrilla de la Unió del Poble Africà de Zimbabue (ZAPU), immersa en una perseverant guerra de desgast contra la Rhodèsia d'Ian Smith. Entre 1967 i 1968, destacaments de MK i ZAPU van protagonitzar conjuntament les campanyes de Wankie, a l'oest de Rhodèsia. L'objectiu final dels rebels sudafricans era arribar, a través de territori rhodesià, fins al nord del Transvaal. Les campanyes van permetre a l'ANC capitalitzar algunes gestes heroiques i un bon nombre de màrtirs, però en general van constituir un fracàs sonat. Ian Smith va persuadir el govern sudafricà que enviés reforços a la zona de Wankie, i aviat van ser liquidats tots els nuclis de resistència. Pocs guerrillers van sobreviure les campanyes, i encara menys van poder trepitjar la seva terra promesa (59). El "Bateig de foc" (60) de l'ANC va deixar un mal gust de boca.

Chris Hani, un dels protagonistes destacats de les incursions, va tornar a la base operativa amb un ben justificat esperit crític. Ell mateix s'havia salvat pels pèls del desastre. La col·laboració amb el ZAPU havia estat un tant improvisada, desprovista del necessari suport logístic, i estratègicament mal concebuda. No només havia fracassat MK en assolir la mínima part dels seus objectius: l'entrada en escena de Pretoria també havia perjudicat els interessos a curt termini del ZAPU (61).

L'autocrítica desemboca a la conferència de l'ANC a Morogoro, prop de Dar-es-Salaam, on Hani presenta un memoràndum recollint els greuges de la soldadesca. Aprofitant el primer cònciu del Congrés després de Rivonia, els militants comunistes dins del moviment presenten un document històric, *Estratègia i tàctiques de l'ANC*. Les tesis d'aquest informe són adoptades, en principi, com una extensió de la Carta de la Llibertat -declaració de drets i principis inspiradors de l'Aliança del Congrés o dels *Cartistes*, aprovada el 1955. Però el programa de Morogoro va molt més enllà que la Bíblia del Congrés.

Per començar, es fan extensius a la missió exterior de l'ANC els criteris no-racials d'Umkhonto, el qual entre altres coses permet co-optar a destacats comunistes i intel·lectuals blancs a la formació degana del nacionalisme africà. De fet, el mateix Joe Slovo, a aquestes alçades secretari general del SACP, i factòtum de MK, havia estat el màxim inspirador d'*Estratègia i Tàctiques* (62). D'altra banda, el llenguatge marxista d'alliberament nacional s'incorpora de ple al discurs de l'ANC. L'emancipació nacional és indissoluble de la lluita pel socialisme. Es crea un Consell Revolucionari que, *de facto*, assumeix bona part del poder en detriment d'un Comité Executiu ja quasi honorífic.

Una mica en la línia de l'antiga Operació Mayibuye, a Morogoro es ratifica el pas del sabotatge a la guerra de guerrilles. Però el precedent de les campanyes de Wankie serveix per afegir més atenció a l'acció de masses a l'interior, malgrat que de moment l'enunciat es queda en el pla teòric i en una declaració de bones intencions (63). Sembla que el viratge estratègic és ben acollit entre la migrada militància clandestina que resisteix a Sudàfrica (64), però durant alguns anys la lluita urbana serà escassa i l'activitat de MK continuarà limitant-se a col·laboracions amb els elements progressistes de la línia del front. L'estreta cooperació amb el ZAPU s'ampliarà a aliances puntuals amb el SWAPO de Namíbia, el FPLA i MPLA d'Angola, i el FRELIMO de Mozambic (65).

L'argument de Joe Slovo parteix d'una constatació òbvia: el règim de l'Apartheid, abans que perdre pistonada, és cada dia més sòlid i poderós. L'aventura rhodesiana havia demostrat la futilitat de buscar una confrontació militar oberta des de l'exterior. "La insurgència", segons Slovo, "...depèn d'una estratègia política àmplia on el factor central és la mobilització d'unes bases populars revolucionàries" (66). Si els supremacistes blancs són cada cop més forts, la lluita també ha d'evolucionar cap a plantejaments més generals i insurreccionals. Els sabotatges esporàdics, vista la prostració dels oprimits, no fan més que augmentar la passivitat i l'aïllament (67). Cal, doncs, prometre redreçament social (a més de nacional), prometre revolta, prometre victòria.

Oliver Tambo radicalitza el discurs, i fa des de Londres una *Crida a la Revolució*: "...Durant segles, els opresors blancs del nostre país han viscut per l'espasa. Ara moriran per l'espasa. Durant dècades la supremacia blanca s'ha mantingut amb pistoles. Ara la llibertat serà assolida amb pistoles... Victòria o mort, vencerem!" (68).

Parlar de victòria després de Rivonia i del fiasco de Wankie sembla, per fer servir un eufemisme, prematur. Calia, no obstant, mantenir la moral, fora i sobretot dins de l'organització. Més enllà de proclames enceses o de pur marketing revolucionari, també era necessari oferir una explicació més cerebral i relaxada de l'*impasse* que patia el front anti-apartheid. L'encarregat de fer-ho seria, altra vegada, Joe Slovo:

"L'insòlit moment històric que permet l'assalt final revolucionari és un compendi de molts elements. Entre els més importants, hi trobem un poble i un moviment amb una herència de resistència acumulada que, gràcies a tots els errors immediats, perpetua i reforça la tradició de lluita. Sovint, és només a través de l'experiència d'aquests suposats errors que les masses comencen a entendre la necessitat de conquerir el poder de l'estat i, en consonància, de la revolució. I quan arriba el moment de la revolució, només una organització política que hagi acompanyat al poble al llarg de les experiències precedents, pot comandar les seves simpaties" (69).

El raonament s'acosta sospitosament a l'epígraf de Marx -l'amic Groucho, no el camarada Karl-; "De derrota en derrota, a la victòria final". El curiós del cas és que el temps acabarà, en certa mesura, donant la raó a Slovo... i a Groucho Marx. L'ANC no només aprendrà, sinó que probablement també sobreviurà, si més no en l'imaginari popular, gràcies a la victimització heroica del seu sofert martiri històric. Però no ens avancem als fets.

A mitjan dels setanta es disparen un seguit de processos que, en deu anys, transformaran radicalment la naturalesa de la resistència armada a l'Apartheid. Per començar les aliances amb els moviments d'alliberament d'Angola i Mozambic donaran els seus rendiments, sobretot a partir de la retirada dels portuguesos. Umkhonto s'implanta als nous estats independents, a desgrat dels soviètics, que són conscients dels perills implícits en la complicació -i subsegüent hipoteca- dels joves règims de Luanda i Maputo en el conflicte austral. Els més optimistes transporten la *Teoria del dominó* d'Indoxina al cas sudafricà, i de fet alguns guerrillers completaran el seu entrenament al Vietnam (70).

Els indicis més prometedors, però, procedeixen de l'interior. Una nova onada d'activisme revifa a partir de les vagues de 1973 i del fenomen, principalment estudiantil i intel·lectual, de Consciència Negra. Sota el lideratge de Steve Biko, sectors importants de la joventut urbanitzada s'identifiquen amb un moviment cultural que aspira a recuperar l'orgull negre i l'autosuficiència d'africans, indis i mestissos enfront de la supremacia blanca.

El desafiament de Biko i els seus pren volada arran de la revolta de Soweto, a mitjan 1976. L'aixecament és essencialment espontani i no respon a campanyes orquestrades o planificades: de fet, Consciència Negra posa més l'accent en la disseminació d'idees que en la construcció d'estratègies o de formacions estructurades. L'oposició a l'exili s'ho mira amb certa estupefacció, i l'extensió de la revolta als ghettos de Sudàfrica els enganxa amb els pixats al ventre.

Al cap de pocs mesos, el règim aconsegueix esclafar uns disturbis inspirats més en la força de les emocions i els ideals que no pas en l'obediència a consignes procedents d'organitzacions jeràrquiques amb un suport sostingut. La repressió deixa un rastre d'un miler de morts, i empeny tot una generació de militants cap a l'exili. Tot i l'evident proximitat de Consciència Negra a la filosofia del PAC, els Cartistes treuen més profit del capital humà que es veu obligat a abandonar el país. A la fira de reclutament que es munta als països veïns, l'ANC hi surt guanyant (71).

Un cop liquidat Poqo, els panafricanistes i la seva nova i exígia branca armada, l'exèrcit d'Alliberament Popular d'Azània (APLA), es troben en una situació penosa. Implicats en les disputes internes de Tanzania, acaben delmats per escissions i per l'inefable esperit conspirador de Leballo. Umkhonto, malgrat els revessos de Zimbabwe, compta amb prou recursos i ajuda soviètica per acollir als refugiats. De 1975 a 1980, la població exiliada de l'ANC puja d'un miler a uns vuit mil afiliats, i la mitjana d'edat baixa dels trenta-cinc als vint-i-vuit anys (72). Els fitxatges de gent per part del PAC i dels perpetuadors de Consciència Negra, l'Organització del Poble d'Azània (AZAPO), serien sovint interceptats i desactivats per l'ANC (73).

El flux de sang nova genera un frenesi d'activitat, però també una important crisi de creixement. A finals de 1976, MK s'embarca en una campanya de *propaganda armada*, realitzant més de cent actes de sabotatge en dos anys. Com el seu nom indica, la iniciativa estava orientada a difondre la represa de l'ANC, més que no pas a desafiar militarment el règim (74). S'estava preparant el terreny per a accions de més abast, a partir d'un exèrcit guerriller reforçat i d'una xarxa clandestina renovada.

L'alineament progressiu en el marc de la guerra freda, i l'assistència militar dels soviètics, afiança l'ascendència dels comunistes a MK. Joe Slovo es converteix en l'home clau, i malda per aplicar les tesis de Morogoro (75). S'intenta desfermar una autèntica *guerra del poble*, creant pressió des de l'exterior, combinada amb aixecaments al camp i als barris negres: al mateix temps, les accions de sabotatge perden el seu tradicional caràcter selectiu (76). El 1980, l'ANC fa volar pels aires la refinaria més gran del país. El desembre de 1982, una sèrie d'explosions destrueixen la nuclear de Koeberg. El maig de l'any següent, un

cotxe-bomba contra la caserna de la Força aèrea a Pretòria mata a 19 vianants.

Pretòria respon amb l'*estratègia total*, que sota el lideratge de P. W. Botha pretén acomodar algunes demandes socials a Sudàfrica (certa tolerància política i sobretot sindical), i alhora anul·lar les bases de l'ANC als països del front. La reforma tricameral, que introdueix parlaments per a indis i mestissos, i la interferència als països veïns -foment de l'UNITA a Angola, de la RENAMO a Mozambic i posterior treva de Nkomati, incursions a Lesotho, extorsió econòmica...- són les dues cares de la mateixa moneda (77).

La policia, d'altra banda s'infiltrarà amb èxit a les files de la resistència (78). Però el braç armat dels cartistes també haurà de lluitar contra ell mateix. A Angola, els primers èxits contra UNITA aviat emboliquen als combatents de MK en una contesa dura, confusa i lluny de casa. El descontent s'apodera d'alguns sectors que protesten per la pèssima intenció i per la rendició als interessos dels pro-soviètics dins del moviment. En particular, el Consell Polític-militar de l'ANC, i l'agència d'intel·ligència *Mbokodo*, ambdós dominats pels comunistes, són denunciats pel seu excés de burocràcia, secretisme i autoritarisme.

A Quatro, a Mkatashindo, a Malanie i a Viana, es produeixen veritables motins entre la tropa, que reclama poder lluitar a Sudàfrica i l'expulsió de certs líders. La insubordinació és liquidada per les armes, en algun cas amb veritables batalles campals. Chris Hani, venerat per la majoria dels guerrillers, és enviat a estudiar les represàlies i a calmar els ànims. Bona part dels sublevats són empresonats, torturats i fins i tot executats. En el procés, però, Hani s'enfronta a l'ala oficialista i tecnocràtica encapçalada per Joe Modise: el primer és apartat per uns anys i el segon perd el seu delfí i Comissari nacional, Masondo.

A altres campaments, la conducta irregular i la indisciplina enfebleixen considerablement Umkhonto. L'organització, desolada per disputes internes i per incursions sudafricanes, abandona Lesotho. Una combinació de factors similars els obliga a marxar de Swazilàndia i de Mozambic. Els quadres infiltrats als ghettos també s'enfronten entre ells, en una cadena d'intrigues i de plets sovint auspiciats pels serveis secrets del règim (79). A les zones rurals, les incursions de la guerrilla no comptaran amb la cooperació dels locals: de vegades els activistes són plantats al bell mig de comunitats sense ni tan sols conèixer-ne la llengua, i les comunicacions entre unitats solen fer-se en anglès, el qual en facilita la intercepció. Algunes fonts indiquen que més de les tres quartes parts dels lluitadors enviats a Sudàfrica serien capturats per la policia (80).

Els oficialistes sostenen que les dificultats de MK als llarg dels vuitanta eren plenament justificables en el context d'una guerra d'alliberament contra un enemic poderós i sàgac. La insubordinació era promoguda per agents provocadors que manipulaven greuges materials -els quals, per si sols, podien ser legítims. Bona part dels cadells de la generació de Soweto, mentre aportaven aires nous a la guerra, no eren prou madurs i curts per a entendre les limitacions d'un exèrcit revolucionari. L'avantguarda comunista, tan criticada per autors com Stephen Ellis, va contribuir amb el seu sentit de la disciplina i la seva proximitat al germà gran soviètic (81).

La veritat és que, entenent tot el que calgui i admetent tots els impediments, la trajectòria de MK en la dècada dels vuitanta deixa molt que desitjar. Sens dubte, l'estat sudafricà disposava d'una potent maquinària militar, policial i d'intel·ligència. És obvi que la situació dels països fronterers, on s'ubicaven la major part dels campaments guerrillers, no era la més idònia. Però altres moviments d'insurgència, arreu del món, han operat en condicions pitjors i han conservat la dignitat, o fins i tot han acabat venent les respectives guerres d'alliberament.

La mare dels ous, probablement, resideix en els orígens i en la mateixa naturalesa de MK des del moment de la seva fundació. Els teòrics de la lluita armada associats a l'ANC sempre havien mantingut, des del principi, que l'element decisiu havia de ser el combat polític a l'interior. En fases de desmobilització, els soldats quedaven aïllats a l'exili i es convertien en custodis de la flama revolucionària. En fases d'intensa mobilització, les armes esdevenien un element propagandístic per a minar la confiança del règim i esperonar el coratge de la militància interior. L'expressió *propaganda armada* resulta, en aquest sentit, tan crua i explícita que fa pujar els colors a les galtes (82).

A partir de 1984, amb les revoltes dels ghettos, l'accent de la lluita havia passat decididament, i definitivament, al pati de casa. L'impuls dels Front Democràtic Unit (UDF), paraigües legal de l'ANC des de 1983, unit als boicots, la consigna d' *ingovernabilitat dels ghettos*, la campanya de les sancions internacionals, les vagues obreres i les mobilitzacions, és el que veritablement fereix el taló d'Aquil·les de Pretòria. Així ho entenen tant la *nomenklatura* afrikaner, que amb Frederik De Klerk es compromet el 1989 en una genuïna reforma democràtica, com la cúpula dirigent de l'ANC. Ja inaugurada la dècada dels noranta, el paper instrumental d'Umkhonto quedarà ben palès, quan passi de ser l'arma de la revolució a ser una arma de la negociació.

Les armes de la negociació -

L'abril de 1993, Chris Hani era enterrat amb tots els honors militars al cementiri de Germiston, prop de Johannesburg. Pocs dies abans havia caigut, ferit de mort, víctima de les bales d'un ultradretà blanc. El funeral i les exèquies van comptar amb una nodrida presència de quadres d'Umkhonto. El fèretre, portat a les espatlles per sis guerrillers uniformats, va ser despedit amb salves de metralladora. El taüt era cobert per una bandera de l'ANC, una bandera comunista i la gorra de comandant de Hani.

El govern no va alçar ni un dit per protestar de la parafernàlia castrense. En pocs anys, MK havia passat de ser la bèstia negra del règim a ser acceptat com un apèndix folclòric del principal moviment d'alliberament sudafricà. La cúpula de l'exèrcit ja feia alguns mesos que discutia obertament amb la guerrilla la seva futura incorporació a l'estructura professional. A alguns bantustans, la fusió era un fet consumat. I per als més maliciosos, l'enterrament de Hani era molt més que les exèquies d'un heroi: era la defunció d'un estil de lluita, l'acte paradigmàtic de la fi de l'ideal revolucionari.

L'any 1989 havia significat el punt d'inflexió, com amb tantes altres coses, en l'enfrontament armat entre l'ANC i l'Estat. Dos processos paral·lels havien conduït al canvi. Per una banda, Pretoria havia esgotat totes les opcions i els recursos usats en el passat. La pura repressió, així com l'*estratègia total* basada en una freda i una de calenta, no havien aconseguit deturar la creixent onada de contestació.

D'altra banda, l'Aliança Cartista havia comprovat, al llarg de quasi tres dècades, com les armes totes soles no conduïen a l'esperada explosió revolucionària: més aviat delmaven el capital humà de l'oposició, aplegant centenars de làpides en el cementiri de l'exili. I les maniobres regionals de Pretoria, completades per De Klerk amb els acords sobre Angola, desactivaven la majoria de bases operatives de MK (83). Aparentment, doncs, la guerra acabava en taules. Els dos bàndols es veïen obligats a cedir i a seure per dirimir les diferències a l'entorn d'una taula, si volien evitar una espiral de confrontació que podia dessagnar el país *ad infinitum*.

L'apropament de posicions ja havia començat en els darrers temps del govern de P. W. Botha. El president sudafricà va oferir la llibertat a Mandela si aquest renunciava a la lluita armada. El més famós del món va declinar l'ofertament, tot precisant que no es tractava d'una qüestió personal, i que la seva llibertat i la del seu poble eren indissociables. En un document redactat a la presó a mitjan 1989, Mandela reafirmava els motius i les raons que des d'un inici havien justificat l'assumpció de la lluita armada, i suggeria la via a seguir:

"L'organització no té cap interès creat en la violència. Detesta qualsevol acció que pugui comportar la pèrdua de vides humanes, la destrucció de la propietat i la misèria del poble... [però] els blancs mantienien el monopoli del poder polític i de la violència contra gent innocent i indefensa. La situació ens era del tot inacceptable i la formació d'Umkhonto we Sizwe va ser decidida per acabar amb aquest monopoli, i per persuadir al govern que els oprimits d'aquest país estaven disposats a alçar-se i a defensar-se... La Sudàfrica blanca ha d'acceptar el simple fet que l'ANC no suspendrà, ni per descomptat abandonarà, la lluita armada fins que el govern mostri la seva voluntat de suspendre el monopoli del poder polític... Un govern que va usar la violència contra els negres molts anys abans que recorreguéssim a les armes no té cap dret de reclamar que lliurem les armes... La renúncia a la violència, tant per part del govern com de l'ANC no pot ser la condició prèvia sinó el resultat d'una negociació" (84).

Vers la mateixa època, El Partit Comunista encara preconitzava amb vehemència la lluita armada, malgrat reconèixer que calia trobar un equilibri entre aquesta i l'acció política de masses. De manera similar al que sostenia Mandela, el discurs oficial del partit deixava la porta oberta a la negociació, sempre que l'amenaça subversiva seguís pesant sobre el govern: "La presa del poder serà un producte de la progressiva i creixent fusió entre lluita armada i política, amb la probabilitat que culmini en una insurrecció" (85).

L'accés de Frederik De Klerk a la presidència enceta la peculiar *Pretoriastroika* sudafricana. En pocs mesos, l'ANC, el SACP i altres organitzacions deixen de ser il·legals, la majoria de presos polítics són alliberats -entre ells el mateix Mandela-, i comença una llarga i dilatada ronda de negociacions per implantar un sistema no-racial de democràcia. L'*establishment* ha entès el missatge. Però els dirigents de la resistència no responen immediatament a l'estímul del govern. Mandela, en el seu primer discurs en llibertat, declara que "...l'ANC mantindrà la lluita armada contra el govern fins que cessi la violència de l'Apartheid" (86). És una manera fina d'expressar que l'ANC no veu cap contradicció en parlamentar i estomacar-se al mateix temps.

Finalment, l'agost de 1990, a les converses de Pretòria, l'ANC anuncia la suspensió de la lluita armada. Inicialment, la decisió no implica el desmantellament d'Umkhonto ni l'abandó d'una forma de confrontació que, a la vista del procés, podria ser recuperada a discreció. El Congrés desa les armes *sine die* en resposta a la bona disposició del govern, però deixant ben clar que poden ser desenterrades quan es consideri necessari (87).

Davant l'Assemblea de l'Organització de la Unitat Africana, el setembre de 1990 Nelson Mandela ratifica la resolució als representants dels estats africans: "Hem declarat una suspensió de les accions armades amb efectes immediats... Ho hem fet... perquè nosaltres som els arquitectes del procés de pau que avui es desenvolupa al país" (88).

El viratge genera cert malestar a les files d'Umkhonto, entre els sectors més radicals de l'organització i unitats de l'exili relativament llunyanes i desconnectades del clima que es viu a

l'interior. Alguns quadres interpreten que les resistències sorgeixen degut a la manca d'informació i consulta popular, però no sembla lògic que un exèrcit hagi de funcionar en base a criteris assemblearis (89).

En tot cas, la paròdia s'ha acabat. L'ANC deixa de fer veure que pretén enderrocar el règim per la via militar, i el govern abandona la pretensió que està contenint un embat essencialment terrorista i desestabilitzador. L'atenció, tant per part dels uns com per part dels altres, se centra en dues qüestions prioritàries: tancar la reforma pactada i frenar l'onada de violència que, vistes les perspectives de canvi, enfronta diverses organitzacions interessades en afermar els seus fèus polítics -especialment la ultradreta afrikaner i els particularistes zulus d'Inkatha.

El Congrés, fart de coleccionar esqueles, aposta per la substitució de les metralladores per les urnes. L'activitat heroica d'Umkhonto ha servit per reforçar el seu prestigi entre la població, contribuint al que es preveu com una victòria electoral més que segura. La funerària vol plegar, dissolent-se en el marc, molt més confortable, de les forces armades de la Nova Sudàfrica.

Vers la guerra civil -

El centenar llarg de víctimes de l'acció violenta d'Umkhonto en tres dècades equivalen, si fa no fa, a la mitjana de baixes provocades per les operacions policials en dos mesos durant el turbulent període de 1976 a 1986 (90). I si prenem com a referent el conflicte civil que s'ha disparat, al Natal i la zona de Johannesburg a partir de 1990, veurem que els enterraments del país facturen ara els mateixos taüts en un sol cap de setmana que els que van haver de despatxar a causa de les campanyes mortíferes del famós grup "terrorista" en tota la seva existència (91).

És més: a fi de comptes, els grans conflictes que ha patit Sudàfrica en aquest segle han estat arran d'enfrontaments ètnics entre blancs, on la població africana hi ha jugat el simple paper de convidat de pedra. Al ritme actual, caldran encara uns disset o divuit anys perquè el còmput global de cadàvers dels enfrontaments de 1990-93 es pugui comparar al de la guerra Anglo-Boer de 1899-1902, i encara uns quants més per a igualar el recompte de sudafricans liquidats en les dues guerres mundials (92).

En primer lloc, doncs, més val que ens ho pensem dos cops abans de suggerir que la violència i l'agressivitat són impulsos indissociables del caràcter africà. El potencial assassí de la resistència anti-apartheid ha resultat ser infinitament més baix que el de l'Estat supremacista, i els instints fraticides dels negres molt més continguts, de moment, que els dels seus compatriotes de pell

clara. En segon lloc, sense cap intenció de caure en l'apologia del crim, cal assenyalar que la lluita armada de l'ANC s'ha inserit en una societat devastada per la violència crònica, i que l'impacte de les seves accions guerrilleres -en termes quantitativus- no és gaire més que una gota en un mar de sang.

Estem parlant, en referir-nos a MK, d'un conflicte de baixa intensitat. El fenomen interessa més com a novetat política i estratègica en la gènesi del Congrés Nacional Africà, que com a element amb prou magnitud per afectar decisivament el conjunt de la societat sudafricana. L'impacte de la guerra Anglo-Boer i de les dues guerres mundials en la vida i en l'imaginari dels habitants de l'Àfrica austral va resultar incalculablement més elevat.

La contesa ètnico-política que es desferma als ghettos i als bantustans d'ençà dels anys 80s, i que s'intensifica a partir de la dècada dels 90s, ja revesteix unes altres dimensions. S'aproxima en escala a les guerres formals entre tribus europees de la primera meitat de segle, i se'n distingeix per la plena implicació d'organitzacions i dirigents africans, que no només en pateixen els efectes, sinó que s'hi veuen embolicats fins al coll.

Es tracta, però, d'un conflicte difícil d'analitzar. Per recent, per crònic, per incontrolat, indesitjat, incomprès i aparentment inútil. Des de la trinxera de l'ANC, un estudi seriós del procés resulta doblement complicat. En bona part, perquè genera certa estupefacció: l'espiral de violència coincideix amb el desmantellament de l'Apartheid, amb el retorn legal del moviment, i amb l'alliberament de Nelson Mandela -un moment que, en l'escenari èpic dels vells lluitadors, s'havia projectat com un moment de glòria i de reconciliació nacional. La sinistralitat es menja la utopia (93).

En els funerals dels darrers anys, els sermons reflecteixen cada cop més l'astorament d'un poble que no entén com, havent sofert tant per acabar amb l'Apartheid, pot sofrir tant ara en lluites entre germans. Les notes elegíacques de *Senzeni na? Senzeni na?* (Què hem fet?, Què hem fet?) són cada cop més corrents en tals ocasions (94).

La frustració, a més, no arriba del bracet de la lucidesa. La tendència natural és atribuir tots els mals al llegat d'un sistema monstruós, i a obviar altres factors que també tenen el seu pes. L'opinió orgànica, a l'ANC, és que els mòbils interètnics o intraètnics, els partidistes, els associats a la delinqüència, no són els motors principals del conflicte, o en tot cas són subproductes del gran Satan que els ha anat fent germinar al llarg de molts anys. No es planteja que la mateixa Aliança del Congrés hagi pogut contribuir, de forma parcial o total, en el deteriorament de la situació.

No cal dir que, en gran mesura, l'orgia de sang actual té arrels profundes en les injustícies de l'Apartheid. La criatura del Partit Nacional necessitava exercir una força considerable per a mantenir-se en peu: els arrestos, execucions, prohibicions i matances eren inherents al sistema. A partir dels anys seixanta, el nivell de brutalitat va escalar a tal nivell, que la majoria dels opositors van creure que només la Llei del Talió podia donar-los prou moral i orgull per a seguir lluitant contra el drac.

Les revoltes rurals de finals dels 50s (95), i sobretot la matança de Sharpeville (1960), van donar la mesura d'allò que el règim estava disposat a desplegar contra l'oposició. La relativa quietud de les dècades següents va ser, per a molts, una quietud de reclusió i de mort. Els aixecaments de Soweto, l'any 1976, van tornar a encendre les hostilitats, i aquestes pràcticament ja no han cessat fins avui.

Val a dir, en honor a la veritat, que l'Estat ha anat perdent en els darrers anys el seu rol com a instigador principal de la violència -o si més no, ha transformat substancialment aquest rol. Un món separa la mort de Steve Biko el 1977 i la de Chris Hani el 1993. En el cas del primer, l'enquesta judicial revelarà les implicacions de l'aparell de seguretat de l'estat (96); en el segon cas, es demostrarà que l'assassinat va ser perpetrat per nuclis ultradretans al marge del sistema -malgrat ser secrecions del sistema .

La distància entre ambdós fets és essencialment la mateixa que la que separa la massacre policial de Sharpeville dels disturbis dels 90s. A mig camí, les revoltes dels ghettos dels 80s revelen un aparell de repressió que evita sempre que pot la confrontació directa, i recorre a un combinat de força bruta, estímul al quintacolumnisme i a lluites intestines en el si de l'oposició, foment dels grups involucionistes, desestructuració social expressa, etc...(97).

De manera lenta però segura, al llarg dels 90s l'Estat perd el seu paper com a agent generador o fins i tot instigador de violència física. La Comissió de Drets Humans sudafricana imputa a la *repressió policial*, l'any 1991, només un 4% de les morts "polítiques": l'any següent, la *violència política* (que substitueix l'epítet acusador *repressió informal*) s'enduu la part del lleó de les morts violentes, un 80%, i el 15% restant és atribuït a *altres d'origen incert*. La immensa majoria dels incidents, a més, són ubicats a la regió de Johannesburg (entorn a un 50%) i al Natal (un 40%), on es localitzen els grans focus de conflicte entre seguidors de l'ANC i d'Inkatha (98). Altres zones on la col·lisió amb l'Estat hi havia ocupat un lloc destacat en el passat, com ara Ciutat del Cap i Port Elizabeth, ocupen un lloc negligible en el rànking de violència.

Segons els informes de l'esmentada Comissió, no obstant, el govern no s'escapa d'una culpabilitat molt directa en els enfrontaments:

"Els primers mesos de 1990 eren certament prometedors amb vistes al desmantellament de l'Apartheid...Tot i així, no va passar gaire temps fins que es comprovà una estratègia ambivalent -la de desestabilitzar el moviment d'alliberament tot just relegalitzat, mentre simultàniament s'hi negociava...Pot ser perfectament que els autors originals de la desestabilització, ço és el govern Nacionalista, ja no estiguin tan convençuts de l'estratègia (donat que ha esdevingut contraproductiu), però malgrat tot semblen incapaços de controlar la seva pròpia creació" (99)

És la tesi que domina en els cercles afins a l'ANC: una malèvola conspiració entre el règim i els seus titelles (Inkatha, governs dels bantustans, escamots d'ultradreta) intenta segar l'herba sota els peus d'un moviment popular que reprèn la iniciativa i recupera ascendència. Per a ells, no és cap coincidència que, cinc mesos després de l'alliberament de Mandela, una lluita ètnico-política que s'havia mantingut en ebullició des de mitjans dels 80s, es desbordi i comenci a esquitxar tots els àmbits de la vida sudafricana.

El punt de partida seria la massacre de Sebokeng (19 morts), el Juliol de 1990, que es produeix a la sortida del llançament d'Inkatha com partit d'abast estatal. És l'avenç imparabile de l'ANC el que desperta enveges entre antics beneficiaris del sistema, i forja una conjunció d'interessos partidaris del desgovern. A continuació, assistim a una multiplicació dels incidents i el creixement en espiral de morts violentes, superant en tres anys un còmput de 10.000 víctimes.

Una altra massacre, la de Boipatong (46 morts) marca, el Juny de 1992, el vòrtex del procés degeneratiu. Els esdeveniments provoquen una crisi sense precedents: l'ANC culpa a Inkatha de part activa i al govern de part passiva en els fets, i es retira de les negociacions. Tot seguit, l'organització decideix emprendre un programa de mobilitzacions massives, com a demostració de força, i pressionar a De Klerk perquè abandoni el poder. La interpretació dels observadors pròxims al Congrés no dóna marge a equívocs:

"Amb el suport popular pràcticament garantit, l'ANC no hi té res a guanyar amb la violència, malgrat que alguns dels seus seguidors més ardents...puguin pensar el contrari...Però la violència sí que beneficia al govern, ja que desorganitza i desestabilitza l'ANC, obligant els seus dirigents a malversar bona part del seu temps intentant reaccionar a les matances...[Aquesta] també ajuda Inkatha, que ha obtingut més influència política de la que asseguraria el seu suport popular -cap enquesta d'opinió no li atorga més del 10%.. L'ANC sosté que l'estratègia del govern ha consistit en debilitar-lo a través de la violència per a ocupar-se'n amb més facilitat en el procés negociador" (100).

La tesi desestabilitzadora havia guanyat pes amb l'escàndol de l'*Inkathagate*. A finals de Juliol de 1991, el *Guardian* de Londres i el *Weekly Mail* de Johannesburg publicaven unes informacions on es revelava una desviació de més de mig milió de dòlars de fons

governamentals, i lliuraments d'armes, al partit Inkatha. Un portaveu del govern reconeixia els pagaments, tot insistint que es tractava de subvencions als nacionalistes zulus per recolzar les seves campanyes contra les sancions internacionals, però destacava que havien cessat el 1990 (101).

A l'equip De Klerk només se li va acudir frenar l'erosió de la seva credibilitat amb al·legacions tronades sobre la influència de comunistes i insurreccionals en el sí del Congrés. Sorprenentment, les acusacions passarien a un primer pla al cap d'un any, arran dels avalots del Ciskei. En el marc de les mobilitzacions de masses, el setembre de 1992 l'ANC organitzaria una marxa sobre la capital del bantustan, Bisho, amb la intenció d'enderrocar el govern titella del brigadier Oupa Gqozo. Sota les mirades atònites de la premsa internacional, un escamot d'antics membres de MK es desmarcaria del gruix de la manifestació per enfrontar-se a les metralleres dels homes de Gqozo. El balanç seria de 28 morts i centenars de ferits.

La majoria d'observadors va coincidir a denunciar la brutalitat dels *mercenaris* del Ciskei, però també la conducta suïcida de les tropes de xoc de l'ANC: "La tragèdia de Bisho pot ajudar a persuadir l'ANC i De Klerk de retornar a la taula de negociacions. Tots dos costats han de percebre clarament els perills implícits en permetre als caps de trons romandre a primera línia de foc" (102). Al cap de poc, efectivament, les negociacions es reprendrien, a remolc dels elements més pragmàtics d'ambdós bàndols. L'alternativa a la conciliació resultava, simplement, massa desoladora per a ser ni tan sols imaginada.

Havia estat menester, doncs, una altra matança per introduir de nou el seny a la praxi i a la teoria política. Les acusacions fàcils a De Klerk cedien el pas a avaluacions més matisades, on fins i tot hi tindrien cabuda reflexions autocrítiques sobre la incapacitat de l'ANC per dominar unes bases massa enardides (103). A l'altre bàndol, De Klerk desarticulava els elements més involucionistes de les forces de seguretat i ordenaria, per primer cop, investigacions serioses sobre conspiracions involucionistes dins l'aparell de l'Estat (104).

Els estudiosos de l'oposició, tot i mantenir la noció de desestabilització i l'herència de l'Apartheid com a factors crítics en l'explosió de violència, començaran a admetre el pes d'altres elements. Les animositats ètniques, la deprivació, la competició política, el trencament de les estructures tradicionals, els trasbalsos demogràfics, etc., seran reconeguts com fenòmens que, si bé generats i distorsionats per quaranta anys de racisme institucional, a partir dels noranta ja compten amb dinàmiques pròpies (105). El gir conceptual és de primer ordre: el Partit Nacional, de ser culpable i actor principal del marasme, passa a ser víctima del seu passat i d'un procés devastador que ja no domina.

Certament, no és inèdita la idea que la violència política s'encardina amb una multiplicitat de factors, inevitablement connectats a la disrupció provocada per l'Apartheid, però alhora autònoms de la seva acció repressiva. Es tracta d'una percepció prou generalitzada, a mig camí entre la inculpció monotemàtica procedent de l'ANC i l'exculpació sistemàtica dels apologetes del règim.

Diversos autors han retratat la pèrdua de cohesió social dels ghettos urbans (106) i de les zones rurals (107) que han facilitat l'erupció de brots violents els quals, tot i ser més espectaculars en anys recents, són ja crònics des dels anys quaranta. Algun analista ha destacat l'associació entre bandes de delinqüència i disturbis polítics als barris negres, que existeix des de fa molts anys, fins i tot abans de la prohibició dels moviments anti-apartheid (108).

A tall d'exemple, podem dir que Soweto és una de les ciutats més perilloses del planeta. Les estadístiques oficials hi indiquen una agressió cada vint minuts, un robatori armat cada mitja hora, una violació cada quatre hores i un assassinat cada sis hores. Els nivells de criminalitat són, en l'actualitat, perfectament comparables als de certes metròpolis d'Amèrica Llatina, i superiors als de les zones urbanes més degradades d'Amèrica del Nord (109). És impossible que les conteses polítiques ignorin o que no es vegin esquixades, en la seva acció diària, per aquesta realitat.

A les zones més miserables del país, la vida té molt poc valor. La mort arriba sovint més com un alliberament que com una condemna. Així ens ho expressa, amb tota la força i la cruesa del seu verb, el poeta Can Themba:

"Protegits dels seus adversaris,/ A l'abric dels seus contraris,/ Lluny de la persecució d'aquest món./ Feliços són els morts!" (110)

No està del tot clar si la segregació, les deportacions en massa, el desplegament repressiu, etc., han de suportar tota la responsabilitat per la violència social imperant al país. De fet, allò que s'aprecia en altres latituds com a motors principals de la criminalitat -emigració i desintegració de l'autoritat tradicional, massificació i pèrdua d'identitat a les fronteres urbanes,...- ha estat més aviat frenat que no pas incentivat per l'Apartheid.

És precisament en el moment que es relaxen les cadenes, que s'aboleixen els passis, que es garanteix la mobilitat geogràfica i social, quan més es dispara la conflictivitat. La perversitat macabra del racisme institucional no ens ha d'amagar que l'Apartheid també ha representat un dels pocs intents per a domesticar, de forma planificada, l'enorme trasbals demogràfic i cultural inherent a qualsevol procés d'industrialització.

En terres de zulus, al féu tradicional d'Inkatha, les lluites intestines també s'aguditzen a remolc de la progressiva retirada de l'aparell coercitiu del règim. Igual que en els ghettos urbans, conflictes socials i polítics formen un teixit d'interessos difícils de destriar. De fet, els estudis de casos demostren que problemes es concentren a l'entorn dels focus de barraquisme a l'extrarradi de Durban, formalment dins del bantustan del KwaZulu, i des d'allí repercuteixen en àrees rurals més remotes (111).

A finals dels 70s, un grapat de caps tribals s'enfronten a la pèrdua progressiva d'autoritat i a l'empobriment d'uns súbdits que es multipliquen de forma alarmant. Les tensions condueixen, en la dècada següent, a col.lisions violentes que, en principi, no palesen signe polític (112). Es tracta més aviat de litigis territorials i clànics, atribuïbles a una competència desesperada per controlar uns recursos cada cop més escassos (113). Ben entrats els anys noranta, la Comissió Goldstone, nomenada per a determinar les causes de la violència a diversos indrets, dictamina que en molts casos els mòbils socio-econòmics o generacionals són tan o més importants que els polítics (114).

És un pèl absurd discutir si sota un altre règim polític la confrontació s'hagués produït abans, més tard, o de forma distinta. En tot cas, a partir de cert moment és obvi que el quadre d'inestabilitat social i repressió d'Estat, que trobàvem en l'arrel del conflicte, es complica enormement. Hi comencen a intervenir factors d'identitat ètnico-nacional, i sobretot unes expectatives de poder entre formacions africanes que se sobreposen a la lluita històrica contra el poder de l'Estat.

Per cert, els sentiments ètnics no sembla que despertin cap interès genuí entre investigadors de bandera radical, o d'altres inclinats cap al nacionalisme unitari de l'ANC. El sociòleg Gerhard Maré, en una línia molt assajada, presenta l'etnicitat zulu com una invenció del líder d'Inkatha, Gatsha Buthelezi. Per a Maré, la violència al Natal es deriva d'una resistència ferotge a l'hegemonia d'Inkatha en els barris metropolitans de Durban; només es detecta animadversió ètnica en aquells sectors on l'UDF i formacions pròximes al Congrés van captar el suport del col·lectiu indi, mentre Inkatha captava les simpaties dels africans. I fins i tot en aquest darrer cas l'autor recorre al discurs clàssic, adduint que la premsa havia exagerat les antipaties, sense examinar les maniobres divisòries del govern que havien atiat el foc (115).

Els prohoms de la Comissió Internacional de Juristes, que visiten Sudàfrica l'any 1990, sentencien que la violència al Natal no és *tribal*, ja que es tracta de zulus matant-se entre ells (116). No cal desplaçar-se fins a la punta d'Àfrica per obtenir les dades que fonamenten tan elevat judicament: qualsevol resum estadístic ens indica que nou de cada deu africans de la zona són zulus. El que ja no ens indiquen els almanacs informatius és si entre la població

zulu hi ha diversos graus de consciència ètnica, intensitats i formes diferents de concebre el poble zulu, que poguessin aparèixer en les disputes civils (tampoc no se'ns adverteix -tot sigui dit de passada- que l'absència de mòbils ètnics en les batusses no sempre implica, de forma mecànica, una absència total de sentiments ètnic. La majoria de pobles i nacions pateixen conflictes interns que no tenen gaire a veure amb la seva identitat: no per això deixen de ser pobles i nacions).

No ens enganyem: l'onada galopant de violència a Sudàfrica *també* té un component identitari. La té al Natal, on les arengues de Buthelezi a l'orgull zulu no paren de revifar les flames del conflicte -i si el foc pren, poc o molt, és per alguna cosa-; i la té sobretot a les barriades de Johannesburg, on els emigrants zulus sovint constitueixen un ghetto dins d'un ghetto, i per tant la sensació d'aïllament exacerba la defensa dels valors ètnics. El retrat robot que ens ofereix la premsa -xhoses de l'ANC contra zulus d'Inkatha- és sens dubte maniqueu, però el problema és que els clixés de la *canallesca*, de tant en tant, es fan ressò de percepcions populars.

Els residents de Thokoza accepten de bon grat la presència de les unitats d'auto-defensa de l'ANC, però els de Katlehong, a un quilòmetre de distància, es queixen de campanyes orquestrades pels seguidors del Congrés amb la intenció de netejar ètnicament el barri de zulus (117). Darrerament, les cròniques de successos sudafricanos van plenes d'incidents en que els assaltants de cases o taxi-furgonetes procedeixen primer a una identificació de les víctimes i, segons la parla o la identitat dels mateixos, en seleccionen aquells aptes de ser segats a ràfegues (118).

El factor ètnic és real. Això no vol dir que sigui ni l'únic, ni el més important, en la latent guerra civil sudafricana. Però ignorar-lo pot resultar arriscat, ja que deforma la nostra visió del problema i, sobretot, dificulta enormement la seva resolució. Dit això, hauríem d'endinsar-nos en l'aspecte que, probablement, sigui el de més pes en l'actual clima de confrontació: la competència política. La competència entre formacions que encara no han pogut dirimir les seves forces a través de les urnes.

La mateixa Comissió de Juristes que hem esmentat més amunt apuntava, en les seves conclusions, que mentre la ideologia del desenvolupament per separat constituïa l'arrel dels disturbis, la rivalitat política havia acabat erigint-se en el factor dominant de la violència. L'anàlisi del grup d'experts es remuntava a la creació, l'any 1983, del Front Democràtic Unit -plataforma pròxima al Cartisme i a l'ANC- com a detonant del conflicte. Inkatha, que fins aquell moment havia cobert un buit en l'espectre de l'oposició africana, veuria amenaçada la seva hegemonia i s'embrancharia en una persistent intimidació de les forces aliniades rera l'UDF (119).

La rivalitat adquireix un caràcter extremadament violent durant les revoltes dels ghettos de 1984-86. Sorgeix el fenomen dels *vigilantes*, escamots conservadors que malden per sufocar l'energia de l'associacionisme combatiu nascut a recer de l'UDF. Aquests peculiars esquadrons de la mort actuen en diverses zones amb el suport d'Inkatha o d'altres particularistes, sovint de forma encoberta (120). La implicació del govern, com de costum, és denunciada pels Cartistes: i mentre és cert que el règim fa bon ús dels escamots en la supressió dels rebomboris, cal que tornem altra vegada a explicacions que operen amb independència de la conspiració fabricada a Pretoria.

Les bandes de *vigilantes* s'organitzen per patricular i aterrir barriades on els joves de l'UDF havien afiançat el seu control. En alguns casos, operen en connivència amb grups d'ultradretans blancs (121). Les atrocitats dels *Mbokotho* al KwaNdebele (122), dels *Witdoeke* a Crossroads (123), dels *Phakatis* a Thabong (124), de l'*A-Team* a Lebowa (125), així com d'incontrolats d'Inkatha al Natal i al voltant de Johannesburg, responen a un cúmul de motius. Segons l'Institut de Relacions Racionals sudafricà, la protecció dels cacics col.laboracionistes, el desig de "llei i l'ordre", i el temor de col.lectius indis i mestissos a la pressió dels seus veïns africans, animen la mobilització dels comandos clandestins i espontanis (126).

Nicholas Haysom, en canvi, cataloga els *vigilantes* com exèrcit privat de l'Apartheid, que s'encarrega de la feina bruta del règim, tot defensant les fràgils estructures d'autogovern que el govern havia instal.lat als ghettos urbans i als bantustans (127). Ningú no dubta de l'interès de l'Estat en apuntalar la seva xarxa clientelista a les zones negres, especialment en l'època de Pieter Botha. Però a les portes de l'era De Klerk, la lluita d'elements conservadors per a preservar els seus privilegis acabarà adquirint vida i dinàmiques pròpies. Davant el problema, l'ANC adoptarà una actitud poc intel.ligent, o poc decidida, que és la de respondre a les provocacions i permetre que les seves tropes s'empastifin en plets locals. La pugna contra l'Estat deriva en una guerra partidista entre tendències al camp africà.

La legalització de l'ANC, el 1990, fa aflorar amb tota la virulència possible aquestes disputes. L'excés de confiança del moviment anti-apartheid condueix més a l'antagonisme que no pas a la conciliació amb els seus competidors polítics. I la confrontació, abans que esborrar del mapa els rivals, contribueix a difondre la imatge de paritat de forces, mal que sigui a través en la brutalitat i el sofriment.

L'any 1992, per exemple, les matances més sonades fan caure partidaris de tots els bàndols. Entre les víctimes de massacres provocades per Inkatha a Boipatong (46 morts) i als ghettos de Durban (40 morts), o per la policia del Ciskei a Bisho (28 morts),

s'hi compten en gran part seguidors de l'ANC. Però a Katlehong (23 morts) i a Umbumbulu (20 morts), les víctimes són més aviat de l'òrbita d'Inkatha (128). Un petit botó de mostra, el que seria una crònica ben corrent als mitjans sudafricans, il·lustra el que representa l'espiral de represàlies i contra-represàlies en un ghetto del Natal, Ezakheni, una zona teòricament poc conflictiva:

"Un seguidor d'Inkatha va ser estirat fora d'un taxi a la secció E, controlada per l'ANC, i ja no se l'ha vist més; mentre que un seguidor de l'ANC va rebre uns trets, fou mort a cops de destrat, i el seu cos arrossegat a la secció C1. Un resident de la secció C1 va ser després abatut a trets en un foc creuat entre seguidors de l'ANC i d'Inkatha." (129)

D'altra banda, els pocs exemples de pactes reeixits entre les organitzacions rivals, com en el cas de Ximba i Manyavu al Natal, aconseguen tallar en sec rius de sang que havien fet milers de víctimes (129). El qual demostra, no només que la pau és possible, sinó que aquesta depèn de la voluntat d'unes forces polítiques -en la cúpula i en la base- que avui ja comanden la lluita sense necessitat de cooptar-hi les tanquetes del govern.

La pugna per l'espai polític, damunt les cendres de l'Apartheid, té un exponent encara més clar en el ball de bastons que es va produir, a finals dels 80s, entre els Cartistes i els partidaris de Consciència Negra. Aquests darrers, hereus de la filosofia exclusivista de Steve Biko, i protagonistes dels aixecaments de Soweto el 1976, arribaven francament debilitats al moment històric del col·lapse de l'Apartheid. El seu missatge radical semblava que hagués de cedir el pas a la piconadora de l'UDF, multi-racial i procliu a la negociació. L'Organització del Poble Azanià (AZAPO), liderada per antics col·legues de Biko, no va tenir més remei que optar per una entesa tàcita amb l'UDF.

La precària cohabitació entre ambdues tendències es trencà en el decurs de les revoltes de 1984-86. L'espurna que va fer esclatar les hostilitats fou la visita del senador nord-americà, Edward Kennedy, a principis de 1985. Kennedy havia estat convidat per sectors propers a l'UDF, i membres d'AZAPO van obstaculitzar el míting que aquest tenia previst a una església de Soweto. L'incident degenerà en un seguit de segrestos i assassinats d'activistes que el govern, sens dubte, esguardava amb complaença (131).

Prop de Johannesburg, a Soweto i Alexandra, el conflicte s'allargaria un parell d'anys, cobrant-se uns dos-cents cinquanta morts. A Port Elizabeth, membres d'AZAPO s'enfrontarien als militants de l'UDF i acabarien refugiant-se en una parròquia local sota protecció policial (132). Un escriptor gens sospitós de concomitàncies amb el règim, Rian Malan, ens descriu la situació a Soweto:

"Als carrers, continuaven les massacres i [AZAPO] perdia manifestament la guerra... es desintegrava; tement per les seves vides, els membres dimitien, els líders passaven a la clandestinitat. Ningú no se sentia ja segur" (133)

El President de l'AZAPO, Nkosi Molala, declarava "...una campanya d'eradicació de l'AZAPO és en marxa, i tot el món sap que l'UDF... manega els fils d'aquest complot" (134). Un full volant de l'UDF responia amb fel: "Cridem totes les nostres unitats a la guerra. Ja hem tolerat l'AZAPO prou temps. Volen usurpar la nostra popularitat entre les masses i obstaculitzen totes les nostres campanyes... No hem d'abaixar la guàrdia fins que tots els membres d'AZAPO siguin eliminats" (135).

Es tractava, altre cop, d'una batalla per l'hegemonia política. En el camp de l'ANC, com més s'acostava el dolç moment de l'accés al poder, més molestaven els contrincants que volien compartir el terreny comú de l'oposició. La competència de l'AZAPO, sota l'actitud muda i estupefacta de la premsa estrangera, quedaria pràcticament desarmada a finals dels vuitanta. I no serà fins ben entrats els noranta, amb el retorn del PAC, que els africanistes tornaran a reconstruir un nucli polític fort a l'esquerra de l'ANC - amb el subseqüent rebrot de la violència faccional

La cultura revolucionària que embarga les comunitats negres a mitjans dels vuitanta adquireix tics d'intolerància i despotisme. El polítòleg americà Anthony Marx, pròxim als plantejaments de l'UDF, atribueix el conflicte a les expectatives dels cartistes, que no estan disposats a compartir una "victòria palpable" amb cap altra formació. Sosté, en un argument que es podria fer extensible a Inkatha, que l'Estat i els minoritaris d'AZAPO acaben convergint en els esforços per a contenir l'opció majoritària, donant peu a aliances contranatura. Però admet que la causa principal de la col·lisió cal trobar-la en la prepotència dels Cartistes, unida al descontrol d'unes bases molt amoïnades per la implantació al territori i poc sensibles a problemes d'imatge (136).

Les revoltes de 1984-86 constitueixen un episodi clàssic de dinàmica revolucionària: l'eufòria inicial comporta agermanament i generositat entre les faccions oposidores, mentre que la contracció del procés condueix a l'avarícia i la pugna intestina per mantenir-se al capdavant de les preferències populars. La sensació que les masses han arribat al punt d'exhauriment es cavalca, a finals dels vuitanta, a la intuïció que el règim està tocat de mort. Els simpatitzants de l'ANC, doncs, no estan disposats a perdre una ascendència que no tenien des de feia trenta anys, i que els pot resultar preciosa en les fases embrionàries de la Nova Sudàfrica.

El període final de les revoltes experimentarà una radicalització dels contendents, de la qual els cartistes no n'estaran exempts, que tindrà conseqüències de llarg abast. Ultra l'agudització de la repressió estatal, i els ja esmentats episodis amb *vigilantes*, el moviment opositor s'afegirà amb mèrits propis a la crispació general. Oliver Tambo farà una crida, des de l'exili, a mantenir la

ingovernabilitat dels ghettos. Winnie Mandela llançarà la consigna d'alliberar Sudàfrica "amb els nostres *collars* i les nostres *capses de mistos*" (137). Grups sense identificar assaltaran els grangers blancs (138)

Zwelokhe Sisulu, fill de l'històric Walter, interposarà un clam en el desert per evitar que al país s'hi implantí un veritable regnat del terror (139). La violència s'estava convertint en el recurs quotidià, primer contra el règim i tot seguit, durant la transició, contra els adversaris polítics. Allò que havia sorgit com a autodefensa esdevenia demostració de força, a l'espera d'un veredict que les urnes trigaven massa a donar. El reverend Allan Boesak de l'UDF ja havia advertit:

"...la violència als ghettos és un llegat de l'Apartheid -un sistema violent per definició. Però hi ha hagut una glorificació perillosa de la lluita armada; l'hem romantitzat. La canalla ha crescut amb la idea que només ets un heroi en la lluita quan estàs disposat a matar algú. Això està destruint la nostra ànima" (140).

Boesak tenia raó: un dels béns més preuats de l'ANC ha estat sempre la seva imatge de solidesa ètica, el rebuig fins i tot malaltís de vies violents i l'assumpció final, davant la brutalitat de l'Apartheid, d'una lluita armada extremadament selectiva i ponderada. La seva era una ànima de sant. Als anys vuitanta, l'efígie del beat cau i s'esmicola. Però l'enaltiment de la força no n'és el culpable, com tampoc no ho és el llegat de l'Apartheid tot sol. Les causes cal buscar-les més aviat en l'enaltiment del poder; el poder de comandar expectatives i esperances entre les masses negres desheretades, el poder que s'ensuma rera la caiguda de l'Apartheid.

Lluita armada i lluita moral -

Fins fa ben poc, l'ortodòxia del Congrés sostenia que la incorporació de formes de lluita violents havia constituït un encert, tant en l'oportunitat -en el moment que altres opcions s'havien esgotat-, com en recursos desplegats -els disponibles-, com en els objectius assolits -contribuir a la fi de l'Apartheid. A aquestes alçades, ben pocs observadors, fins i tot en les files del moviment Cartista, abonarien nocions tan triomfalistes. Des que el secretisme propi de la clandestinitat ha cedit el pas al debat obert, han aflorat matisos i interrogants que qualsevol anàlisi honesta no pot defugir.

Podem dibuixar dues escoles de pensament que han abordat, des de perspectives crítiques, l'assumpció de la força per part de l'ANC. Una primera tesi tendeix a afirmar que les decisions seminals que es prenen a principis dels seixanta, amb la creació d'Umkhonto, acabaran per oferir un balanç irregular en el pla insurreccional, però resultaran encertades en el pla estratègic i d'imatge. Una segona tesi apuntarà al fracàs rotund de l'opció

armada, tant a nivell militar com en la conservació d'una polida façana ètica que el moviment havia heretat dels pares fundadors.

Els primers insistiran, per exemple, que la branca armada arriba massa tard. És més un reflex condicionat per l'apoteosi revolucionària del PAC, els fets de Sharpeville i la pressió policial que no pas el fruit de conviccions genuïnes i madurades. O sigui: l'ANC no aconsegueix anticipar-se als fets, funciona a remolc de la competència del PAC i de les iniciatives del règim. No es prepara ni prou bé, ni amb prou temps, ni amb prou estructura. En menys de dos anys serà escanyat pels cossos de seguretat. Karis i Carter, en una obra que ja ha esdevingut un clàssic, afirmaran:

"Les [primeres] explosions marquen no només el principi d'una fase nova en la lluita de l'ANC i els seus aliats, sinó també d'una contra-ofensiva del govern que reduirà l'oposició extraparlamentària a quasi-runes en els següents dos anys. L'elecció del camí de la violència havia estat el resultat de la desil·lusió per la ineficàcia de tàctiques no-violentes. Les tàctiques violentes, si més no a curt termini, resultarien igualment improductives" (141).

Les operacions conjuntes amb el ZAPU a Zimbabwe tindrien mèrit com a primer intent per reconstruir les guerrilles. La *Teoria detonadora* del Che Guevara i Régis Debray, experimentada amb èxit a altres latituds, feien creure que les gestes exemplars dels guerrillers desencadenarien una rebel·lió de proporcions èpiques. Però una calamitat se sumaria a l'altra, i les campanyes de Wankie, enteses com a injecció de pà amb tomàquet, constituïrien un bon desastre tàctic. La militarització del moviment a l'exili havia portat a abandonar les xarxes clandestines de l'interior: aquesta és la conclusió principal d'un llibre recent de Howard Barrell sobre Umkhonto, que assenyala la cúpula de l'organització com a principal responsable de tal negligència.

Segons Barrell, però, MK va aportar una dosi precisa de publicitat, calculada al mil·límetre per a desgastar el sistema sense provocar un bany de sang: "Anirien a la guerra per evitar la guerra... i vencerien... van reeixir en crear les condicions propícies per a una transferència negociada del poder, sense el daltabaix i la devastació inevitables en una guerra civil oberta" (142). Noció compartida, a partir dels setanta, pels ideòlegs més lúcids del moviment -Joe Slovo entre ells-, i implícita en el concepte de *propaganda armada*.

Els disturbis de Soweto, l'any 1976 s'estendran de forma espotània i imprevista pel territori sudafricà, mostrant -entre altres coses- fins a quin punt l'Aliança havia desatès les seves obligacions envers la militància que sobrevivia o renaixia a l'interior. L'ANC s'apressa a reclutar els estudiants represaliats, i refà a corre-cuita el seu aparell clandestí. La revifalla post-Soweto es produeix, altre cop, a remolc d'uns esdeveniments que depassen l'agilitat del moviment. Umkhonto multiplica el seu potencial ofensiu, a costa d'indisciplina, infiltració d'espies, motins, depuracions i malestar intern en general.

La resistència als ghettos de Sudàfrica avança a salt de mata. En les revoltes de 1984-86, la presència subterrània de l'ANC ja és notable, i amb unes quantes coces a dreta i esquerra, el moviment aconseguix comandar els símbols i les simpaties dels joves rebels. No arriba, malgrat tot, a anticipar-se i dirigir els brots revolucionaris que sacsejaran el país, ni a connectar-los amb l'ofensiva guerrillera de l'exterior. L'ampli front associatiu de l'UDF, més anàrquic que jeràrquic, no es deixarà guiar ni pels herois de l'exili ni pels seus propis prohoms.

Ellis i Sechaba convindran que "Durant uns quants mesos tumultuosos..., l'ANC i el Partit Comunista realment van creure que, finalment, la Guerra del Poble havia arribat...La clau per a la futura progressió de la insurrecció era que Umkhonto we Sizwe fos capaç d'establir escamots armats i organitzats... que poguessin operar autònomament dins del país. Només aleshores podia al·legar Umkhonto we Sizwe que la fase del que anomenava Propaganda Armada havia passat incontestablement a la fase de la Guerra del Poble... Mentre es mantenia un elevat nivell de violència dins del país, en la segona meitat de 1986...ja era evident que el govern havia recuperat la iniciativa militar" (143).

Segons l'escola que defensa la utilitat última de la lluita armada, la dècada dels vuitanta finalitza en una situació d'escac. El govern ha guanyat la guerra, però ha perdut la confiança. El moviment Cartista ha perdut la guerra, però ha guanyat la confiança. Les armes han ajudat a mantenir l'esperit de resistència, forçant el règim a entrar en una fase negociadora. Es tracta d'una victòria moral, i la reflexió que se'n deriva també revesteix un tarannà moral: la desfeta al camp de batalla no significa la derrota de la voluntat popular, de les causes nobles, de la raó. O si ho preferiu: les guerres justes no es perden mai

Davant d'aquesta visió, relativament apologètica, ens trobem amb una tendència que cada cop valora l'històric recurs a les armes en termes més negatius. La decisió mateixa de crear Umkhonto representaria un error de greus conseqüències per al moviment anti-apartheid en el seu conjunt. El desencert quedaria palès en els fets de Soweto de 1976, i en la remuntada del Cartisme dels anys 80s. Cap d'aquests fenòmens pot ser atribuït a la prioritització del guerrillerisme des de la missió externa de l'ANC.

Ans al contrari: l'excés d'atencions envers el manteniment de MK retarda la implantació interna del moviment, i introdueix interferències militaristes en una dinàmica que brota al marge de consignes exteriors. Mark Swilling, analista polític expert en la trajectòria de l'UDF, i afí als seus plantejaments més populistes, ens comenta en un accés de sinceritat: "La història de l'ANC consisteix en un error rera l'altre: renunciar a la mobilització de masses a principis dels seixanta per endegar la lluita armada va ser un error, tal i com ens demostra el rebrot dels 80s" (144)

Per a alguns, i no només per als addictes al règim, la força moral d'un recurs extrem no compensa les seves conseqüències negatives. La lluita armada no és l'única forma de lluita, i el seu abús porta a la distracció en la mobilització cívica, l'acció sindical o les campanyes internacionals. En el sprint final, és plausible que la utilització d'Umkhonto com a trumfo en la negociació fos més un obstacle que un atot. En la recta final, la inexistència, o la jubilació anticipada, del factor Umkhonto podia haver facilitat una transició més ràpida i més fluida.

El parer d'Allister Sparks, sagaç informador i cronista de la Sudàfrica actual, és que concebre una ofensiva armada a l'estil dels exèrcits d'alliberament en voga al Tercer món va constituir una opció malaurada. Sudàfrica no era comparable a les situacions colonials d'Algèria, Vietnam, Mozambic o fins i tot Rhodesia. L'Estat supremacista no podia ni volia retrocedir, i l'amenaça del *terrorisme* li permeté abrogar-se un discurs moralista altrament inversemblant: "...la decisió de Juny del 1961 significava que durant més d'una dècada l'acció política dels negres desapareixia de Sudàfrica... De cop, l'oposició negra era anihilada. Pitjor encara..., permetia al govern satanitzar l'ANC" (145).

De retruc, formacions noves es veuen obligades a ocupar el buit deixat pels antics moviments opositors, expulsats a partir dels 60s de l'escena sudafricana. Inkatha, Consciència Negra i els seus hereus, assoleixen un protagonisme al qual més tard no voldran renunciar. Amb la ressurrecció de l'ANC i els seus aliats, aquestes forces substitutòries no voldran entregar ni la seva implantació ni la seva independència. I es desencadena una pugna ferotge per la supervivència, igual o més violenta que la confrontació contra l'Apartheid.

Entre els incondicionals de l'ANC, la lluita armada també es cobrarà les seves víctimes. Per als que van haver de patir en la precarietat dels camps d'instrucció, per als represaliats, per als que van comprovar en pròpia carn el cinisme de la *propaganda armada*, les ferides ja vénen de lluny. Però fins i tot per al jovent *enragé* dels ghettos, la glorificació irracional de les gestes bèl·liques havia de conduir a una profunda frustració. Com s'entenia que MK hagués muntat txeques de tortura, com la policia de Botha? Per quins set sous els guerrillers desmobilitzats havien de tenir un tracte de favor, quan ells s'havien passat la vida esquivant bales? A què obeïa la suspensió de la lluita armada, quan més calien els fusells per contenir els atacs d'Inkatha i dels *vigilantes*?

"L'ANC està fart de ser una funerària". Aquesta és l'expressió més ressentida i angoixant d'un desencís galopant entre els seguidors de Mandela. Si l'ANC va escollir que la seva branca armada fos emprada amb finalitats propagandístiques o negociadores, algun dia s'havia de notar. Avui, les inquietuds i les

preguntes sense contestar són moltes. La resposta no pot ser més que una: cal pagar el preu d'una opció equivocada.

D'altra banda, era impossible eradicar, de la nit al dia, el que Sparks anomena l'estigma *Khmer rouge* de l'ANC. La contenció dels elements exaltats es feia més difícil quan MK abandonà el principi d'evitar víctimes civils. El Maig de 1983, un cotxe-bomba matava 19 persones innocents a Pretoria. L'any següent, els ghettos negres esclataven i els *camarades* incendiàries de l'UDF es prodigaven en tribunals populars i execucions sumàries amb el famós *collar*. La romantització de la lluita armada a la qual al·ludia Boesak no contribuïa precisament a encalmar els ànims. Inevitablement, la fúria es va traslladar a la rivalitat política entre les formacions negres.

Quan una Comissió de Persones Eminents (no caricaturitzo: la delegació realment portava aquest títol) es desplaçà a Sudàfrica l'any 1986, va dictaminar que la violència era un resultat de l'Apartheid, i que aquesta disminuïria un cop es desmantellés el sistema (146). Que no hagi estat així, sinó al contrari, representa l'element de frustració més greu entre la població africana. I l'ANC, un dia o altre, haurà d'admetre la seva part de responsabilitat.

Hi ha un no sé què d'inconsistent en la concessió de tres Nobels de la Pau a dirigents del Congrés (Luthuli, 1960; Tutu, 1984; i Mandela, 1993), que coincideix amb moments crítics en el camí de la violència. Quan Luthuli torna d'Oslo, esclaten les primeres bombes d'Umkhonto. Tutu rep el premi en el moment àlgid de les batusses entre *camarades* i *vigilantes*; i Mandela és guardonat quan la guerra civil al país, des del seu alliberament, ja supera el còmput esfereïdor de 10.000 morts. Què està passant amb el degà dels moviments antiracistes? No voldria pas sobreestimar el valor d'un guardó polèmic per naturalesa. Però és obvi que, als ulls de l'observador profà, l'aclamació de la comunitat internacional no acaba de quadrar amb els rius de sang que passen a frec de l'ANC.

Passa, simplement, que el Congrés i els seus líders, com qualsevol formació política i qualsevol mortal, són plens de contradiccions. No queda clar si hem de donar la raó als apolegetes de la violència o als seus crítics més aferrissats. En tot cas, hem de qüestionar seriosament el triomfalisme de l'antiga ortodòxia, que percebia el recurs a les armes com just, necessari i victoriós. I a partir d'aquí, admetre que l'ANC ha hagut de pagar el preu de les seves decisions històriques: l'haurà de pagar, probablement, durant molt de temps. Esperem que algun dia, tant el Congrés com el país en general es puguin deslliurar de l'estigma sanguinari que Carl Jung expressava en acostar-se a les costes africanes:

"Em trobava embuixat per una impressió que ni jo mateix arribava a comprendre. No parava de pensar que aquella terra exhalava una flaire estranya. Era la flaire de la sang, com si el sòl n'estigués impregnat" (147)

ES BUSCA: UNA NACIÓ PER A UN POBLE

"La defensa de l'internacionalisme i una lluita sense concessions contra tota forma de nacionalisme equivocat". Solució a la qüestió nacional sudafricana, segons l'òrgan oficial de l'ANC, *Sechaba*,.Novembre de 1980.

"El poble, el poble de debò, no dóna suport a l'Inkatha. Fa costat a l'ANC".
Teni, activista de Soweto. Abril del 1993.

El Congrés Nacional Africà (ANC) es defineix, i projecta la seva imatge, com el principal moviment d'alliberament nacional de Sudàfrica. El seu mateix nom sembla que ho indica i els màxims exponents de la seva doctrina el presenten com l'instrument per a la superació definitiva de les barreres racials, culturals, lingüístiques, ètniques, sexistes, etc., de la societat que aspira a representar.

Potser sembla superflu, doncs, interrogar-se sobre la naturalesa d'un propòsit tan noble. En cercles pròxims a l'ANC, fins i tot pot semblar un exercici intel·lectual fútil que voreja l'heretgia. Però precisament aquesta seguretat sobre la visió nacional o nacionalista és el que duu a provocar inquietuds raonables. Què ha significat i què significa avui la nació? Quin model d'estat comporta? Com se suposa que s'ha d'ajustar al laberint sudafricà d'identitats? O encara més: la nació esgrimida per l'ANC, aquesta nació tan idealitzada, desitjada i gastada, respon a una realitat o a un anhel fonamentat en una abstracció? Ha existit sempre, esperant ser descoberta, o neix d'un projecte polític concret, compendi d'il·lusions i de voluntats?

En tot cas, els fundadors del moviment no van saber captar les essències de la nació sudafricana de la mateixa manera que ho van fer els seus hereus de la segona meitat del segle. Per a ells, la nació era la nació negra. La resta constituïa, com a màxim, una nació veïna (1). L'any 1922, la nova força política va ser batejada alegrement com a Congrés Nacional Indígena de Sudàfrica (SANNC) i no es va convertir en Congrés Nacional Africà (ANC), a seques, fins al 1923. Els seus entusiastes creadors el van concebre com una agrupació de notables africans, entossudida a estendre els drets de ciutadania a la comunitat negra. L'impuls principal consistia en obtenir un cert accés i empar de l'Estat, i no primordialment en la construcció d'una societat superadora de les barreres racials, culturals, és a dir; de l'estat-nació.

Certament, les exigències del primitiu SANNC es basaven en un discurs encara vigent avui: que Sudàfrica pertanyia legítimament als seus pobladors africans, els quals acceptarien generosament la cohabitació amb altres grups en termes d'igualtat. Però una cosa és el pacte entre nacions del SANNC i una altra de molt diferent és el Pacte Nacional de l'ANC actual. Així com els Dube, Seme o Plaatje de 1912 van incorporar immediatament una filosofia intertribal (no pas antitribal), la seva nació no va saber, o no va pretendre, bregar amb èxit amb el monstre racial.

De fet, la confusió entre raça i nació és una de les constants més compromeses del debat polític a Sudàfrica. Alguns autors han intentat d'establir distincions (2), però el virus contagiats després de tants anys de segregació n'ha fet una tasca quasi impossible (3). L'ANC mateix no ho va intentar en l'àmbit teòric fins al 1955 (Carta de la Llibertat) i en el pràctic, fins al 1985 (4). Anteriorment, el nacionalisme dels pioners, per bé que era clarament antidiscriminatori, arrossegava una inevitable olor exclusivista. Fins i tot avui, de ple en el camí cap a un estat no racial, el debat sobre el nou model territorial es veu distorsionat pel vell i conegut fantasma del racisme.

És inevitable, i fins i tot natural. Però potser val la pena separar tots dos conceptes, o almenys veure quan es confonen i perquè. Diríem, partint de la modèstia més innocent, que no sempre són termes intercanviables -ni tan sols a Sudàfrica. Juraríem que la raça s'imputa més a la diferència física, i la nació, a la diferència cultural, tot i que, sens dubte, hi ha vasos comunicants. Com que el temps i l'espai són limitats, i qui molt abraça poc estrena, ens centrarem aquí en l'ideari nacionalista adoptat per l'ANC, i apel·larem només a concepcions racials, o racialistes, quan aquestes adquireixin una presència determinant en el discurs nacional.

La Gran Aliança de Tribus

Moshoeshoe I, rei dels sothos, un dia somnià una gran coalició de nacions africanes que podia derrotar, o almenys detenir, el colonitzador blanc en el seu passeig per l'Àfrica austral. Moshoeshoe no va poder dur mai a terme aquesta tasca, malgrat que va aconseguir la creació d'un petit protectorat que, un segle després, s'emanciparia com a Regne Independent de Lesotho.

La gran aliança no es va materialitzar fins algunes dècades més tard, de la mà del SANNC. Els principals impulsors de la nova plataforma ja no van ser les testes coronades, ni tan sols africans de sang blava, sinó una classe emergent de professionals liberals i intel·lectuals de zones urbanes. Estranys a les jerarquies tradicionals, malgrat que no n'eren completament indiferents, van

ser capaços de convocar un gran moviment sota una bandera unitària.

Les paraules de Pixley I. ka Seme, advocat d'origen zulu, en la seva crida a la unitat, són ben eloqüents:

"El diable del racialisme, l'aberració del plet entre xhoses i fingos, l'enemistat que existeix entre els zulus i els tsongues, entre els sothos i la resta dels nadius, han de ser enterrats i oblidats... Som un sol poble. Aquestes divisions, aquestes gelosies, són la causa de totes les nostres penes, de tot el nostre endarreriment i la nostra ignorància actuals." (5)

De fet, la sensació de derrota i la impotència davant l'agressor blanc havien animat l'emergent classe mitjana africana a crear organitzacions intertribals des del final del segle XIX. Els Congressos Provincials, l'Associació d'Electors del Cap o Imbumba Yama Afrika suposaven esforços en aquesta direcció. La liquidació de la resistència armada era vista com el resultat lògic de conflictes que es mantenien per separat, de manera independent o fins i tot antagònica (6).

Després de l'extinció de les revoltes, el buit de líders amb credibilitat s'ompliria per èlites cristianes educades a les missions, compromeses no solament amb l'universalisme i el progrés sobre una base material, sinó especialment amb un patró interètnic de la societat, capaces, per tant, de captar la cooperació dels africans més enllà de les animositats esmentades per Seme (7).

Així ho van veure els cronistes oficials, que van esgrimir l'aliança interètnica com el gran triomf del primer SANNC, per sobre d'altres consideracions. El mateix Albert Luthuli, en la seva autobiografia (8), criticà els padrins del SANNC per la timidesa i el servilisme que mostraven, però va salvar la devoció per l'unitarisme que manifestaven i va elogiar l'abnegació que tenien per consumir la fusió d'interessos tribals i urbans. Procedents de Luthuli, aquestes lloances tenien un significat especial, a causa de la seva posició com a president del moviment, però també per la seva ascendència com a jerarca zulu.

Els cronistes oficials de l'ANC han mitificat la fundació del moviment fins a extrems inversemblants. Per exemple, Francis Meli presenta el moment històric com la culminació d'una nova lleialtat -lleialtat no tribal- que es manifestava bàsicament com a anticolonial i, per això, antimissionera. I afegeix: "S'ha dit que aquesta conferència (la del 1912) va significar el naixement no solament de l'ANC, sinó també de la nació -l'ANC va assumir la tasca de comadrona en el procés de renaixement i regeneració nacional [...]. Va ser un acte de salvació nacional, una continuació -sota noves condicions històriques- de la lluita anticolonial del nostre poble, que va començar davant el mateix colonialisme" (9)

John Pampallis, autor de la història de l'ANC que s'utilitzava als camps de formació de l'exili, s'expressava de forma similar: "El

significat de Gener de 1912 radica sobretot en el naixement, no només d'una organització, sinó també d'una nació. Els fundadors de l'ANC van adonar-se que les divisions entre els diferents grups nacionals eren una font de feblesa per als africans i havien de ser eliminades... L'èxit considerable de l'ANC en les dècades següents és sens dubte un dels seus encerts principals" (10)

Solomon T. Plaatje, secretari general del SANNC en la primera època, apel·là aleshores a una òptica menys essencialista, i va destacar la capacitat de l'organització de concertar interessos prèviament divergents. En la seva obra cabdal, *Native Life in South Africa*, escrita com a al·legat contra la Llei de la Terra del 1913 (que va limitar la possessió i l'explotació de terres pels africans a un 7,3% del país), remarcava l'efecte unificador d'aquestes mesures discriminatòries entre els seus compatriotes negres. Tot citant un diari anglès, Plaatje sentenciava: "Els sudafricans [blancs] sempre han temut l'acció combinada de totes les tribus indígenes, però amb aquesta llei han escollit la manera més efectiva d'irritar tots i cadascun dels indígenes" (11)

De fet, la mateixa creació de la Unió Sudafricana el 1910, resultat de la conjunció del nacionalisme boer i de l'imperialisme britànic, havia estat interpretada pels africans com la sacralització d'una idea de nació-estat blanca i exclouent, obcecada a desposseir de la ciutadania els habitants negres. La Llei de la Terra i altres disposicions legislatives només serien passos, lents però segurs, en aquesta direcció.

En gran mesura, doncs, el primer Congrés neix contra l'estigma d'un projecte de nació eurocèntrica, mutilada i arrogant. El dret d'admissió condueix per reacció, lògicament, a la fundació d'un club afrocentric i, si es vol, racalista. La diferència es troba en el fet que, mentre la Sudàfrica pàl·lida i dominadora aspira a la segregació, la Sudàfrica bruna i dominada es pronuncia per una eventual integració.

Ara bé, de la mateixa manera que la Unió de Botha i Smuts no aconsegueix esborrar les diferències entre les tribus blanques, la gran aliança de Seme i Plaatje no encerta a liquidar les disparitats entre els col·lectius de la suposada nació negra. Tampoc no ho pretén, en el fons. El matís és important, perquè explica una de les distincions crucials entre el Congrés de l'època inicial i l'actual, amb un tomb en la seva doctrina nacionalista que comença durant els anys cinquanta i es consuma a l'exili. Fins aleshores, el SANNC, malgrat les seves sigles, pot pretendre ser nacionalista però no nacional. El comportament social, especialment entre la població rural -que compon la majoria- continua marcat per les pautes culturals, lingüístiques, mitològiques i territorials dels Moshoeshoe, Shaka i Makana.

Fins i tot dins del SANNC, no tots combreguen a la perfecció amb l'unitarisme anglòfon, encorbatat i burgès dels alquimistes urbans que destil·len, a partir del 1912, la pedra filosofal de l'africanisme multiètnic. El Congrés disposa, des del començament,

d'una cambra alta o senat, plena de caps tribals, que complementa la cambra baixa. Malgrat que és la segona, l'Assemblea de comuns, la que pren les decisions i gestiona l'organització, el parlament de barons constitueix una clara, i necessària, concessió al tradicionalisme dels Grans d'Azània.

A l'ANC d'avui, i malgrat les iniciatives seductores d'última hora, no sembla que hi hagi aquesta concessió. En general, els caps tribals són tractats amb suspicàcia perquè encarnen un costumisme antiquat, perquè han flirtejat amb Pretòria i, sens dubte també, perquè han alçat la bandera d'un particularisme ètnic que sense cap mena de dubte qüestiona el patriotisme unitarista del moviment. És evident que, al llarg de més de vuitanta anys, la societat ha patit un canvi irreversible, i l'evolució de l'ANC és un reflex fidel de la industrialització, urbanització i -diguem-ho amb una certa cautela- modernització de Sudàfrica. Però també ha canviat alguna cosa més, potser a causa de les transformacions estructurals esmentades.

En contra del que poden defensar Francis Meli i altres essencialistes contemporanis, el SANNC primigeni no es considera a ell mateix un òrgan de salvació nacional, i molt menys el ressuscitador d'una atàvica unitat de destí en l'universal que es perd en l'albada del colonialisme.

En tot cas, la gran aliança es constitueix sobre una base molt més àmplia del que avui és la República de Sudàfrica, i afegeix una certa confusió al principal precepte de qualsevol doctrina nacional: la traducció al territori. La primera constitució del SANNC comprenia la inclusió de delegats de Rhodèsia i dels tres protectorats britànics (els actuals Lesotho, Botswana i Swazilàndia). Entre els fundadors del SANNC hi havia un sotho (de l'actual Lesotho), Maama Seiso; un tswana (de l'actual Botswana), Joshua Molema; i entre els presidents honoraris de la cambra alta, el rei dels sothos, Letsie II (12).

Seme, el martell d'heretges, d'aberracions entre xhoses i fingos, d'enemistats entre zulus i tsongues, tenia vinculacions clares amb els seus orígens i amb alguns caps regis. En la seva joventut, mentre estudiava a Nova York, va causar més furor com a nacionalista zulu que com a sudafricà unitarista (13). Com a advocat, els seus clients van incloure la monarquia Swazi, que, per cert, va finançar durant uns quants anys l'òrgan oficial del Congrés, Abantu-Batho (14). El jove Seme tenia també una certa debilitat per la reialesa zulu, fins al punt que va conèixer prou bé -en el sentit bíblic- a la filla del rei Dinizulu, amb qui es va casar. Durant els anys trenta, Seme es va tornar a delatar com a tradicionalista consumat quan va intentar tornar a fer emergir la cambra alta, que en menys de dues dècades s'havia volatilitzat (15).

Un estudi sobre el regne Swazi de l'època subratlla l'interès de l'aristocràcia clànica en tenir presència al Congrés, ja que es preveia la incorporació del territori a la Unió Sudafricana en un futur no massa llunyà. La corona swazi havia arribat a exigir prerrogatives absolutes a les zones swazis dins les fronteres sudafricanes, exigint que el SANNC comptés sempre amb el seu permís per a operar entre els que seguia considerant súbdits seus. El rei Sobhuza va prestar el seu suport a Seme, i va defensar la seva opció conservadora davant els radicals del Congrés fins ben entrats els anys trenta. De fet, les inclinacions ètniques de Seme encaixaven amb els recels del polític davant la creixent urbanització i proletarització de les masses africanes, que enfiebien les línies d'autoritat tradicionals (16).

Les connexions de Seme, i fins a cert punt de Dube, amb les reialeses Swazi i Zulu provocarien una reacció airada de la minoria Tsonga, al nord del Transvaal, que actuarien amb recel front a la prepotència dels col·lectius esmentats. Els Tsonga, i d'altres ètnies menors, protestarien pel favoritisme dels prohoms del Congrés envers certes testes coronades. Això obligaria a fer malabarismes per a mantenir un precari equilibri de poders entre els pobles africans representats a la formació, que no sempre s'aconseguiria (17)

El biògraf de Plaatje destaca, com a virtuts del personatge i com a motius per a la seva nominació com a secretari general, la fluïdesa amb què parlava la majoria de les llengües africanes, la proximitat amb els electors africans del Cap (la seva dona era fingo), l'origen tswana i la defensa que feia dels interessos dels africans del Transvaal i de l'Estat d'Orange. En bona part, va ser Plaatje, gran coneixedor del sistema tribal, promotor de la recuperació de la llengua tswana, qui va insistir, fins a la sacietat, en establir una cambra aristocràtica i nomenar vuit caps com a presidents honoraris del SANNC. I va aconseguir totes dues coses. El que no va aconseguir va ser batejar el moviment amb un nom autòcton (18).

Aquestes dades no contradiuen la premissa bàsica que els creadors del Congrés postulaven una nova nació, d'estil africà i intertribal, a l'extrem sud del continent negre. Però hi afegeixen dues distincions importants: en primer lloc, que aquests aspiraven a conciliar la realitat multiètnica de la zona, i no a ventilar-se-la. Per bé que el liderat podia comptar amb la dedicació i inspiració d'una diminuta classe de professionals cosmopolites, la base havia de descansar sobre l'estructura tradicional i rural de les antigues estructures tribals, d'allò que molts entenien encara com les genuïnes nacions africanes.

I en segon lloc, l'actitud dels patriarques del Congrés ens permet sospitar que aquests senyors no concebien la gran aliança com una reanimació d'una nació dormida i immanent, sinó com la

fabricació d'una plataforma inèdita. Tenien una visió més conjuntural que essencialista, que consumava un tall històric respecte a la dispersió de les lluites anticolonials i no una continuació lògica i prescrita. I encara més: la naturalesa de l'entitat política i territorial preconitzada era encara difosa, i aniria evolucionant d'acord amb les circumstàncies fluctuants de cada moment. La inclusió de Rhodèsia i dels protectorats cauria pel camí, víctima de la consolidació de fronteres de la Unió -després República- Sudafricana. El reconeixement o la tolerància de les particularitats ètniques també es volatilitzaria davant el *divideix i venceràs* de Pretòria, especialment després de la victòria del Partit Nacional de D. F. Malan.

El somni de Moshoeshoe s'havia materialitzat, si més no en la seva versió pacífica i constitucional. Sorgia un patriotisme africà nou, plural i interètnic. Assumia també un caràcter provincial i mimètic amb la Unió blanca, basada en les quatre divisions administratives -dues ex-colònies britàniques i dues ex-repúbliques boers - que van aconseguir una àmplia autonomia arran del pacte fundacional del 1910. Però quedava encara un llarg camí per recórrer fins a arribar a la idea de la nació-estat centralista, igualitària, no racial, no sexista i no tribal de l'ANC dels nostres dies. La noció jacobina d'un país absolut i sobirà, format per ciutadans i no per grups, es faria esperar encara unes quantes dècades.

Nació de nacions?

Fins al final de la Segona Guerra Mundial, la vaguetat i la política conciliadora dels dirigents de l'ANC en la qüestió nacional, com en moltes altres qüestions, es van mantenir essencialment intactes. Els corrents de pensament dominants van continuar abordant el passat i el present dels africans sense aclaparar-se gaire per la diversitat de pobles que componien la riquesa cultural de la comunitat negra. John Henderson Soga, acadèmic mestís fill de Tiyo Soga -el primer clergue africà del país-, ho va entendre així en la seva magna crònica sobre els ngunis (19).

L'empenta electoral dels nacionalistes afrikaners (20), això no obstant, va obligar a prendre posicions respecte a les possibles aspiracions d'altres grups nacionals en la construcció de l'Estat. Els nois de Barry Hertzog, primer, i els del Dr. Malan, després, van fer reflexionar a alguns africanistes sobre les fórmules antropològiques que aquests propugnaven, fins i tot entre els blancs. Per bé que no es va arribar a qüestionar la unitat del front interètnic al si del Congrés, algunes organitzacions noves van limitar el seu radi d'acció a zones culturalment homogènies (la ICU Yase Natal, la Bantu Union del Cap Oriental, la Convenció d'Electors Nadius en la mateixa zona, o la *Bunga* que es va empescar el govern al Transkei). En el mateix moviment, les

agrupacions provincials van funcionar amb independència, i van cultivar fins i tot temptacions secessionistes. Les personalitats més conservadores de l'ANC (Selope Thema, Champion, el mateix Seme) van optar per extreure les inclinacions africanistes del moviment, i van defugir les temptacions multirracials i socialitzadores dels més progressistes.

Ni tan sols les vaques sagrades del Congrés se salven de les contradiccions que, en bona manera, sorgeixen a cavall de les dues èpoques -l'anterior i la posterior a la Guerra Mundial. El professor Z. K. Matthews, erudit i rector de la Universitat de Fort Hare, cosí de Plaatje i també d'origen tswana, però netament unitarista, es lamenta en la seva autobiografia del següent: "Ens ensenyaven a viure en dos mons [...] un que en realitat abandonaríem per sempre més (la tribu) i un altre que no ens ofería cap possibilitat de prosperar i de créixer d'una altra manera. Això és el que més tard aprendria a descriure com a *procés de destribalització*" (21)

La destribalització a la qual al·ludeix Matthews no sempre és un procés inconscient. Per més que la sortida (integració en una societat urbana i multi- o a-ètnica) fos ronyosa i alienadora, el primer dels dos mons de Matthews començava a caure sota l'òrbita de la bantustanització ordenada per Pretòria. El cap zulu Albert Luthuli ens descriu el conflicte en la seva pròpia carn abans de la seva deposició i el seu accés a la Presidència de l'ANC: "Els africans es troben atrapats per un veritable dilema -el nostre impuls és de lleialtat cap als nostres caps, però sabem del cert que els nacionalistes [*afrikaners*] els estan convertint cada vegada més en els seus titelles" (22)

Luthuli dedica unes quantes pàgines apassionants a la seva actuació com a cap de la missió d'Umvoti, i ens retrata el clima d'absoluta cordialitat que es respirava a la cort reial zulu durant els anys trenta, entre africans d'extracció rural i urbana. De fet, la seva trajectòria personal demostra fins a quin punt el projecte ètnic de la tribu afrikaner, a partir dels primers cinquanta, repercuteix sobre les seves pròpies contradiccions en l'aspecte nacional. Fins al punt de renunciar a la jerarquia zulu per pujar-se al carro unitarista i cada vegada més antiètnic de l'ANC. Luthuli no aconsegueix conciliar ambdues passions, tal com ho aconseguiren els seus precursors del SANNC. Es veu forçat a escollir. Altres optaran per defugir la gran nació i refugiar-se en la petita nació que els ofereixen els bantustans de Verwoerd -*la gran trampa*, segons Luthuli (23).

Però no ens avancem. El Congrés dels anys trenta i quaranta encara no sent la necessitat d'escollir. Tal com apunta el nostre admirat Francis Meli, l'organització evita la confrontació amb els col·lectius ètnics i se centra a unir-se contra la pèrdua de terres i de llibertats, i també a favor de la preservació de la cultura africana (24). Si assumim que per *cultura* realment es refereix a *cultures*, el plantejament sembla plausible: és només a partir dels anys cinquanta, i en concret arran de la creació dels primers bantustans, que l'afany d'unitat creix a expenses de la defensa cultural. Unes

altres mans, externes a l'ANC, ja s'encarreguen prou de capitalitzar la promoció de la diferència.

Pocs màrtirs intenten, en aquesta mar de passions, proposar una tercera via que conjumini l'oposició unida a l'Apartheid amb el reconeixement honest de la pluralitat de pobles de Sudàfrica. Però d'haver-ne, n'hi ha: i un que val la pena que destaquem és Lionel Forman, jove intel·lectual comunista que, durant els anys cinquanta, intenta influir amb la seva aguda prosa en la política de l'Aliança del Congrés -on hi militen, a través del Congrés de Demòcrates o altres formacions, marxistes notables. Forman és tan lliurepensador com es podria ser en un entorn estalinista, i els seus escrits teòrics aporten una alenada d'aire fresc.

El 1928, el Comintern ja havia comminat la seva filial sudafricana que adoptés l'eslògan d'una *República Indígena Independent com a estadi cap a una República d'Obrers i Camperols*. Entre l'enrevessat del lema i la preocupació dels militants a afrontar les devastadores purgues stalinistes que acompanyaven l'original consigna, pocs es van aturar a pensar en les implicacions que aquesta mena de fraseologia comportava.

El 1932, el Comintern tornava a l'atac amb més artilleria: "Independència nacional completa i immediata per als pobles de Sudàfrica. Pel dret de les nacions zulu, sotho, etc., a formar les seves pròpies repúbliques. Per la unió voluntària de totes les nacions africanes en una Federació de Repúbliques Indígenes Independents i l'establiment d'un govern d'obers i camperols. Garanties plenes de drets per a totes les minories, per a les masses treballadores índies, mestisses i blanques" (25). Els eslògans es van perdre en el marasme organitzatiu dels comunistes sudafricans dels anys trenta.

Però el 1954, a través de la revista *Advance*, Forman s'atreveix a ressuscitar les consignes, a la seva manera, i traslladar el debat a l'Aliança del Congrés. Per començar, reclama l'eradicació del terme *raça*, que considera derogatori, i la substitució d'aquest per *grups nacionals o nacionalitats* que, sense reflectir els mateixos col·lectius, segons ell il·lustren amb més fidelitat la realitat sudafricana (26). I s'endinsa en el que percep com a reivindicacions culturals alliberadores, davant els estereotips racials opressius:

"Els nostres poetes zulus han de cantar glosses d'alliberament en la seva llengua materna -el poble ha de deixar anar riallades amb les sàtires sothos sobre el Govern [...]. Sudàfrica no és una nació. És un estat multinacional format per un nombre de nacionalitats" (27).

La ploma esmolada de Forman no s'acovardeix davant les crítiques furibundes de Yusuf Dadoo, del Congrés indi -afiliat a l'Aliança- o dels membres de l'ANC, com ara el fill de Z. K. Matthews, Joseph -l'inefable Joe, que anys més tard vendria els seus galons per un plat de macarrons a l'Inkatha!—, els quals

deploren la inoportunitat del debat davant la fonamental unitat de l'oposició. Forman ignora els lladrucs i continua cavalcant. Apel·la, això sí, a l'ajuda qualificada del camarada Stalin quan cita el seu concepte de nacionalitat o *grup nacional* com a entitat de trets lingüístics i històrics propis, que aspira a una certa cohesió territorial i econòmica -i que es converteix en nació plena quan aconsegueix aquesta cohesió.

Forman eludeix identificar les nacionalitats de Sudàfrica, però insisteix en el seu paper cardinal per aconseguir una societat lliure, socialista i feliç: "El fet de garantir territoris legítims als pobles pot sobtar alguns pensadors superficials, ja que estan massa condicionats a combatre qualsevol idea que sembli que divideix la gent. Això fa pudor a Apartheid. Però és obvi que les garanties d'autonomia nacional en una democràcia popular no s'assemblen en res a l'Apartheid" (28)

Forman no es rendeix i organitza a Ciutat del Cap un simposi sobre la qüestió nacional, en el qual hi participa ell mateix, juntament amb Masabalala Yengwa, de l'ANC, Archibald Jordan, lingüista africà, i Jack Simons, del Comitè Central del Partit Comunista (SACP). L'obcecació de Simons, en aquest aspecte més papista que el Papa, no contribueix a desenvolupar la polèmica, i de fet és ell mateix qui al final posa el baldó a tanta xerrameca: "Seria erroni inquietar o desviar [...] en ressaltar diferències tribals, racials o culturals. És més: l'accent hauria d'estar, sempre que fos possible, sobre els valors i interessos comuns a totes les persones dels moviments d'alliberament nacional" (29)

Al cap d'uns quants anys, el mateix Papa entra en lliça, per boca d'I. Potekhin, director de l'Institut d'Etnologia de Moscou -i alguna cosa més, també. Potekhin sentència des de l'oracle que "...el coneixement dels problemes evitarà els errors" (30), i anima Forman perquè no cessi en el seu afany. Al brau dissertador només li faltava aquell cop de mà a l'esquena, a punt de precipitar-se de cap a la *melée*. Argumentant que les distorsions del mapa nacional sudafricà provenen del capitalisme i de l'imperialisme, que han provocat migracions i formes híbrides de les nacionalitats en els complexos miners i urbans, pronostica:

"Una sola nació africana pot sorgir a Sudàfrica abans que una sola nació sudafricana, i de manera similar, sembla probable que es desenvolupin nacions zulus, sothos i d'altres abans que es fonguin en una sola nació africana [...]. Amb el Congrés es produí la primera afirmació conscient d'una sola condició nacional africana. Però les tribus havien estat considerades durant molt de temps com nacions. La paraula *nació* es va començar a fer servir de manera corrent tant com a descripció de les tribus africanes a títol individual com del poble africà en el seu conjunt. En propietat, l'ús de la paraula *nació* és inexacte en ambdós casos" (31)

A partir d'aquí, el nostre amic comença a patinar. Abandonant la prudència d'anys anteriors, decideix assenyalar les pre-nacions africanes: zulu, sotho, xhosa, swazi, tswana, etc., i les proto-pre-nacions restants, que no compten ni amb la cohesió geogràfica ordenada pel camarada Stalin: afrikaners, mestissos, anglesos i

indis (possiblement agrupats, per conveniències de l'idioma, en dos grans grups lingüístics). Fent gala de generositat, concedeix el dret d'autodeterminació a tothom en un futur lliure i socialista. Potekhin afegeix llenya al foc, i aposta incongruentment per una fusió racial anglo-afrikaner i per una fusió lingüística dels grups nguni (xhosa, zulu i swazi).

El debat, doncs, es perd en vaguetats teòriques, que no compten ni amb les simpaties dels companys de partit. Forman, que podia haver sofisticat encara més les seves lucubracions sobre una futura Unió de Repúbliques Socialistes Sudafricanes, mor prematurament el 1959 i deixa l'Aliança del Congrés una mica òrfena de teòrics sobre la qüestió nacional.

Mentrestant, a les files de l'ANC s'ha anat observant una evolució interessant en la pràctica diària. Sense grans controvèrsies, el Congrés del Dr. Xuma (1940-49) ha anat adoptant declaracions que llimen les asprors del nacionalisme una mica bast dels seus antecessors. A les *Reivindicacions Africanes*, un document que fa una interpretació anticolonial de la Carta Atlàntica (1943), s'exigeix el respecte a l'existència separada dels tres protectorats que l'antic SANNC havia incorporat a la seva estructura; també es demana, en un altre document, la sobirania d'Àfrica del Sud-oest (Namíbia). Es ratifica, a més, el dret d'autodeterminació dels pobles, però no s'extrapola prou a Sudàfrica per poder establir si es tracta d'un sol poble no ètnic i no racial, o si són diversos els pobles que han d'exercir la/les seva/es sobirania/es. (32). En escometre una ambiciosa renovació organitzativa, Xuma assumeix la supervisió directa de les agrupacions provincials, i centralitza les decisions en el seu comitè permanent.

Amb la creació de la Lliga Jove del Congrés, el debat nacionalista se centrarà en quelcom que Forman, potser innocentment, pretenia defugir: la divisòria racial. No és ara el moment d'analitzar l'accés dels joves africanistes a l'ANC, ni la doctrina propugnada per Lembede, Mda, Sisulu i companyia. Potser val la pena remarcar, això no obstant, que el que s'eleva com un grup compacte entorn de l'africanisme (33), comença a patir unes certes fissures just quan el seu *Programa d'Acció* és assimilat per la cúpula de l'ANC.

El Programa d'Acció és tan explícit o més que documents fundacionals de la Lliga Jove ("Per llibertat nacional entenem alliberament de la dominació blanca i la consecució d'independència política.",(34)), però la seva adopció coincideix amb el viratge d'alguns membres destacats cap a posicions multirracials. Inicialment, el sector moderat o *nacionalista* (Mda. Ngubane, Tambo) havia estat eclipsat pel sector exclusivista o *africanista* (Lembede, Sisulu, Mandela, més tard Sobukwe).

Tanmateix, rera la mort de Lembede el 1947, rera les mobilitzacions conjuntes amb el Congrés Indi i radicals blancs, i amb el desenvolupament de l'Apartheid a partir del 1948, els joves *panteres* de la Lliga van anar derivant cap al sector minoritari. Quan Xuma fou defenestrat el 1949, i Walter Sisulu saltà a la Secretaria General del Congrés, el nacionalisme racialista ja era poc més que un pecat de joventut, sostingut per un nucli marginal d'exaltats (35). Serà aquest nucli, reforçat i encoratjat per una retòrica molt encesa, el que s'escindirà el 1959 per crear el Congrés Panafricanista sota la presidència de Robert Sobukwe.

Tornant a principis dels cinquanta, només faltava una declaració doctrinària que enarborés el nou nacionalisme multiracial. Després d'uns quants anys de discussió, es va elaborar i aprovar el document que, entre altres coses, reconeixeria l'anhel per una nació de negres, blancs i bruns: la Carta de la Llibertat (1955). En el preàmbul, la Carta afirmava que "Sudàfrica pertany a tots els que hi viuen, negres i blancs" (36). No hi havia cap confusió possible sobre l'assumpció del patriotisme nacional: havia de ser comú a tots els grups racials. L'Aliança del Congrés, consagrat el principi de col·laboració multiracial, es convertia en l'Aliança *Cartista*. A més, es feia un pas històric ja que en el preàmbul es definia també Sudàfrica com a *país*.

Però un capítol de la Carta semblava que donava la raó a les tesis de Forman, o com a mínim a l'ideari pluralista del primer SANNC. No s'esmentava en cap apartat la unitat de la pàtria, ni s'al·ludia a cap futur model d'estat no ètnic o centralista. Sota l'epítet de *Tots els grups nacionals tindran els mateixos drets*, s'hi anunciava: "Hi haurà estatus d'igualtat als cossos de l'Estat, als tribunals i a les escoles per a tots els grups nacionals i totes les races; tots els grups nacionals seran protegits per la llei contra els insults a la seva raça i a l'orgull nacional; tota la gent tindrà els mateixos drets a emprar la seva pròpia llengua i a desenvolupar la seva pròpia cultura popular i els seus costums" (37)

Més enllà de l'habitual confusionisme entre raça i grup nacional, qualsevol observador ingenu hauria jurat que l'Aliança del Congrés abonava un projecte de *nació de nacions*. Doncs bé, no del tot. Probablement, la Carta de la Llibertat reflectia, en aquest apartat concret, el cant del cigne d'una doctrina, a l'interior de l'ANC i dels moviments germans, que la bantustanització de Verwoerd escombraria en molt poc temps. Els redactors de la Carta eren homes de l'antiga generació que, com Z. K. Matthews o Luthuli, encara es debatien entre un món urbà i culturalment híbrid, i un món rural, ètnicament molt marcat, que els recordava la seva enyorada i feliç adolescència. I els marxistes blancs que van participar en el procés de redacció amb prou feines havien descobert el potencial divisionari i faccions dels condemnats *grups nacionals*. Aviat confessarien la seva imperdonable relliscada i, com tots els conversos, farien mans i mànigues per esporgar el seu passat..

La síndrome de Morogoro -

El 1950, Hendrik Verwoerd és nomenat ministre d'Afers Nadius, i comença de seguida a aplicar les seves tesis del desenvolupament per separat o *Apartheid*. En essència, el seu argument és que Sudàfrica és un país blanc i, per tant, els altres grups racials han de tornar a les seves respectives pàtries bantús (bantustans) o bé rebre, en territori blanc, la consideració d'immigrants temporals. La legislació aprovada en aquest sentit inclou, entre altres, les lleis sobre mobilitat (1952, 1950 i esmenes posteriors) i la Llei d'Autoritats Bantus (1951), malgrat que la formulació definitiva hauria d'esperar fins a la promulgació de la Llei d'Autogovern Bantu (1959 i esmenes posteriors).

En aquest marc, l'estudi encarregat pel Govern a la Comissió Tomlison havia d'oferir dades objectives sobre la viabilitat de la segregació territorial. Les conclusions de l'informe, presentades el mes d'octubre del 1954, avalaven el que fins aleshores encara no havia passat de ser un sinistre exercici masturbatori de Verwoerd i els seus conxorxats. El dossier recomanava la creació de deu nous estats bantús, sobre la base de les reserves rurals existents, seguida d'un traspàs massiu d'inversions i de propietat per a la seva consolidació territorial. El resultat d'aquesta ambiciosa operació hi permetria l'absorció de la població africana, gràcies a les mesures de desenvolupament econòmic que garantirien l'autosuficiència i l'emancipació dels bantustans (38).

El Govern es va afanyar a implementar una part de les recomanacions de l'informe, i en va arxivar discretament els suggeriments més onerosos. Per si de cas hi havia hagut algun dubte, es confirmava la naturalesa perversa de l'*Apartheid* com a instrument de la supremacia blanca, davant l'*Apartheid* genuí o retòric que glossava les virtuts d'un desenvolupament per separat equitatiu (39).

La reacció dels nacionalistes africans va trigar encara un temps a expressar-se de manera clara i contundent. Els activistes de l'ANC havien criticat, des del principi, la concepció i la inoperància de les reserves rurals (40); els greuges comparatius i la resistència a la filosofia que inspirava l'assignació de territori als negres no eren res de nou. Però hi havia dubtes raonables, si més no fins a l'aprovació de la llei del 1959, que les bogeries de Verwoerd arribessin a materialitzar-se algun dia.

Quan es comprova que el procés de bantustanització sembla, efectivament, irreversible, es fan sentir les veus que clamen contra la *trampa* de Pretòria. Una d'aquestes veus, que mentre dissertem sobre l'ANC no està de més escoltar, és la de Nelson Mandela: "Els bantustans no intenten expressar les aspiracions del poble africà: són instruments per a la subjecció. Amb el pretext d'atorgar l'autogovern, el poble africà està essent

fragmentat en unitats tribals que n'endarrereixen el progrés i l'evolució cap a la condició nacional plena" (41)

En aquesta fase inicial, doncs, el que més fereix i espanta Mandela és que els bantustans puguin usurpar el capital africanista, i s'alimentin de tendències exclusivistes i etnicistes que persisteixen tant en la societat sudafricana com, malgrat que en decliu, dins del mateix Congrés. Les seves pròpies memòries juvenils del Transkei no eren tan llunyanes, i sens dubte sentia unes contradiccions similars a les de Z. K. Matthews i Luthuli. Les seves connexions amb l'aristocràcia xhosa i el seu impuls de fidelitat al passat el devien situar en una posició personal crítica. Molts anys més tard, des de la presó, admetria aquest conflicte en una carta a la seva biògrafa Fatima Meer. Afirmaria que, al cap, hi tenia dos Transkeis, un d'innocent i obert, associat a la seva infància i als seus antecessors, i un altre

"[...] l'entitat política que va emergir a mitjan anys cinquanta i que va avivar polèmiques brutes enfrontant, en el procés, amics, familiars, ídols i admiradors com a oponents i fins i tot enemics irreconciliables". I fent referència en concret al seu cosí i president del Transkei, Kaiser Matanzima: "Encara ens sentim molt a prop l'un de l'altre, però es va trencar alguna cosa dins meu quan es va passar [als nacionalistes afrikaners]" (42)

El conflicte civil al Transkei, desencadenat en gran mesura per la bantustanització, va afectar Mandela en la seva pròpia carn, i també en la de Winnie Mandela, que va veure els seus familiars més immediats embolicats en la disputa (43). La peculiar esquizofrènia dels Mandela es va resoldre, com en la majoria dels casos dintre de l'ANC, amb la satanització del particularisme promogut per Verwoerd. Sens dubte, aquest serà també el cas de Govan Mbeki.

L'actitud de Mbeki resulta particularment il·lustrativa. Membre de l'ANC des de ben jove i més tard del SACP, fou també secretari de l'Associació Africana d'Electors del Transkei i, durant quatre anys, membre de la *Bunga* o Consell tribal. Condemnat arran dels processos de Rivonia, escriuria, ja a la presó, el que seria el llibre insígnia del nucli dirigent de xhoses a l'ANC, *La revolta dels camperols*. En aquesta obra, Mbeki va oferir el que podríem considerar com la tesi oficial del moviment sobre el Transkei, els seus conflictes civils i la bantustanització en general:

"El Transkei és la resposta del Dr. Verwoerd a la crítica internacional de l'Apartheid [...]. El Transkei és l'aparador de Sudàfrica. [...] si l'Apartheid no hi triomfa, no pot triomfar enlloc. Es tracta [...] d'una estratagema per contenir la marea del nacionalisme africà a Sudàfrica. La política sencera dels bantustans es basa en el càlcul que la supremacia blanca no podrà derrotar el nacionalisme africà sense desviar la força d'aquell nacionalisme cap a canals domesticables. Però els canals s'han mostrat erronis. L'estructura de l'Apartheid, curiosament arrebossada, roman dèbil i precària. Les dades econòmiques despullen visiblement les fantasies dels bantustans i, lluny de constituir un pla de Sudàfrica per afrontar els problemes

d'avui i de demà, el projecte dels bantustans suposa un retrocés cap al passat de Sudàfrica" (44)

Mbeki exposa la diferència crucial entre el Transkei anterior a l'Apartheid i el posterior. Mentre que el primer consumava la segregació, en convertir-se en reserva de terres que els africans no podien posseir en zones blanques, no negava tots els drets de ciutadania sudafricana als seus pobladors, ni trencava un model de sobirania extensible a tota la Unió. Les eleccions a la *Bunga* no eren alternatives o substitutòries de les eleccions sudafricanes -per als pocs transkeians que tenien dret a votar. Després de la Llei del 1959 i les correccions subsegüents, la tendència de Pretòria fou excloure els bantustans i els seus habitants de compartir drets i deures amb la Sudàfrica blanca.

Una altra crítica de Mbeki, més conjuntural que conceptual, apuntava a l'incompliment de les directrius marcades per la Comissió Tomlison. L'engany dels bantustans quedava al descobert quan, sobre un territori ja saturat demogràficament, es pretenia invertir les tendències migratòries sense crear riquesa agrícola ni fomentar el desenvolupament d'una classe mitjana autòctona. Segons Mbeki, a principis dels seixanta el nivell d'inversions se situava a menys de la meitat del que l'informe Tomlinson estimava com mínim indispensable per assolir els objectius esmentats (45).

La desposseïció de la doble ciutadania es va dur a terme a partir del 1970 amb la Llei de Ciutadania de les Pàtries Bantus, i es va aplicar automàticament en el moment que els bantustans accedien a la independència. El mateix Verwoerd, ja com a primer ministre, havia expressat les seves reticències a la fragmentació de la seva flamant República Sudafricana (proclamada el 1961, després de trencar amb la Commonwealth). Alguns activistes de l'ANC, a la presó i a l'exili, van interpretar el misteriós assassinat del *premier* el 1966 com el desenllaç d'una lluita intestina, en la qual sectors del partit governamental volien vèncer les resistències de Verwoerd per dur la bantustanització fins a les últimes conseqüències (46).

La primera independència (Transkei) no arribaria fins al 1976, però molt abans ja semblava evident que ni el mateix Pare Sant -ni el Dr. Verwoerd, ignorem si en la seva companyia- podria congelar el procés en una tímida fase de concessió d'autonomies. La bola havia començat a rodar i anava creixent en la seva cursa precipitada cap a la culminació de l'Apartheid. A les files de l'ANC -de la seva missió exterior, a aquestes altures-, la resposta habitual fou de mera desqualificació, conjuminant esforços per desacreditar els nous estats bananers tant dins com fora de Sudàfrica. La campanya va donar els seus dividends, ja que la comunitat internacional es va negar a reconèixer cap de les independències.

Dintre del Congrés, doncs, la reacció més habitual fou la del rebuig frontal: "Els bantustans són un fenomen passatger, un dels malsons que el nostre poble recordarà haver tingut en el seu camí cap a la llibertat. Una cosa ha de quedar clara: el poble africà no ha acceptat mai les autoritats bantús com una alternativa a la llibertat i la democràcia a Sudàfrica" Les paraules provenen de Masabalala Yengwa, que escassament quinze anys abans havia accedit a discutir amb Lionel Forman les excel·lències de les nacionalitats de Sudàfrica (47).

Paral·lelament a les reaccions més visceral, els intel·lectuals més destacats de l'Aliança Cartista anaven desenvolupant un corpus teòric, sofisticat i complex, per retratar l'enforcall històric en el qual es trobava la *nació*, i per trobar fórmules que poguessin curar tots els seus mals. La vareta màgica va fer la seva aparició en un document aprovat pels comunistes el 1962 i ratificat, per l'Aliança del Congrés, en la Conferència de Morogoro (1969), de la mà de Joe Slovo i d'altres comunistes influents, i es va materialitzar en el document *Estratègia i tàctiques*.

Estratègia i tàctiques defineix la situació de Sudàfrica com a *colonialisme d'un tipus especial*, entenent que imperialistes i colonitzats es disputaven un mateix territori nacional. A partir d'aquí, l'ANC, concebut com un moviment d'alliberament nacional, ha de redoblar la seva lluita anticolonial a partir de les classes oprimides -predominantment africanes, però aliades amb uns quants rebels descolorits- per construir una sola nació, unida en una societat sense classes i sense discriminació de raça, ètnia, sexe, etc.

Slovo es revelarà com un lluitador infatigable en molts camps, un d'ells la divulgació i l'elaboració de les tesis de Morogoro. Apuntarà que, així com les metròpolis colonials recorrien al neocolonialisme per continuar explotant les seves antigues possessions, el colonialisme intern i de tipus especial s'inventava, a Sudàfrica, unes entitats menors dependents i governades per mitjà d'oligarquies locals: els bantustans (48).

La guspira de Slovo esclata amb efectes endarrerits, però amb un impressionant desplegament pirotècnic el 1988, amb l'edició d'una obra col·lectiva a càrrec de Maria Van Diepen, *La qüestió nacional a Sudàfrica*. Un planter admirable d'intel·lectuals pròxims a l'ANC analitzen i desenvolupen, amb totes les variants i els colors, les tesis que es desprenen d'*Estratègia i tàctiques*.

El mateix Slovo contribueix a la causa amb un article que arrenca amb una paraula clau: "Som ja un poble o bé, per ara, només una nació en construcció?" Després de rebutjar la fórmula estaliniana sobre les nacionalitats i el paquet teòric de Forman, que al seu entendre van infectar el debat fins a apropar-lo perillosament al separatisme ètnic, afirma que en un context africà la invocació de drets ètnics o

regionals acostuma a minar, més que no pas a promoure, la lluita colonial per una veritable autodeterminació nacional. I sentència:

"Sudàfrica no és un país multinacional: és una nació en construcció [...]. Sabem molt bé allò que [...] el *multinacionalisme* implica. És l'estratagema principal per a mantenir la dominació nacional. [...] no podem acceptar propostes dissenyades o calculades per perpetuar un marc *multinacional* que retengui les identitats nacionals separades i, en conseqüència, el poder del racisme blanc" (49) En la mateixa línia, rebutjarà les recomanacions del camarada Starushenko, membre de l'Acadèmia de Ciències Soviètiques, sobre la consagració dels drets de les minories en la futura Sudàfrica: "A la Unió Soviètica, el reconeixement del *multinacionalisme* fou la base de l'alliberament i l'autodeterminació nacional [...]. En el nostre cas, el *multinacionalisme* constitueix la principal recepta racista per a mantenir la dominació nacional" (50).

L'obra col·lectiva afegeix matisos interessants a la doctrina central exposada per Slovo. Van Diepen, l'editora, insisteix que el nacionalisme blanc no és gaire més que una manera encoberta de dominació, mentre que el veritable nacionalisme, alliberador i no racial, és el de la nació africana -que compta amb la connivència de certes minories (51). William Pomeroy parteix de la mateixa premissa, però es despista quan assenyala que cal idear un model similar al de l'URSS per adaptar el laberint ètnic heretat del colonialisme. En la conclusió, això no obstant, retorna al recte camí indicant que solament una força internacionalista i oberta (com l'ANC, per exemple) té la capacitat integradora necessària per assumir aquesta tasca (52).

Mzala, un zulu de soca-rèl i principal punta de llança de l'ANC contra Buthelezi, argumenta correctament que el capitalisme va forçar a Sudàfrica una cohesió de mercat que va diluir les diferències entre africans, i tot seguit sosté que la resposta més efectiva a la nació blanca opressora ha de procedir del nacionalisme solidari dels oprimits. La classe obrera, lliure de lligams ètnics, es converteix d'aquesta manera en l'avantguarda d'una revolució que ha de conduir a una nova nació socialista, fusionant el que encara són -segons les seves pròpies paraules-, nacionalitats diferents. Per cert, sap greu que el noi exemplifiqui amb una imprudència manifesta, com quan compara el procés de fusió mencionat amb altres experiències històriques: "O és que la nació italiana no es va formar a partir dels romans, teutons, etruscs, grecs, àrabs, etcètera?" (53)

Harold Wolpe equipara alliberament nacional amb progrés cap al socialisme (54), i Francis Meli -ja el trobàvem a faltar- apunta que sense alliberament nacional del poble africà no hi ha cap socialisme possible a Sudàfrica (55). Kader Asmal recorre a la resolució 566 de l'ONU sobre la restauració del ple exercici de l'autodeterminació a Sudàfrica, per exposar el que, segons ell, és un cas flagrant d'usurpació de sobirania nacional. Malgrat que la recuperació dels drets civils ocupa un lloc destacat -tal com

l'ocupava als Estats Units-, el colonialisme especial que sotmet la majoria de sudafricans obliga a reclamar una devolució de riquesa, terra, cultura, dignitat..., en resum: de la plena sobirania nacional (56).

Per a Pallo Jordan, finalment, la nació no és identificable a partir de fórmules *prêt-à-porter*, fabricades en algun cenacle acadèmic, sinó un producte de voluntats i adhesions a un projecte comú, que no coneix ni races ni colors. Els racistes consumats són els únics que s'autoexclouen d'aquesta noció de sobirania, pròxima a la línia jacobina oferta per Asmal. I per si quedava algun dubte sobre quina entitat està autoritzada a reclamar la sobirania, es vanta dels *grups nacionals* reconeguts en la Carta de la Llibertat, que "...correctament reconeixen la diversitat cultural de la població sudafricana, però sense implicar que es tracta de categories eternament congelades", i dóna l'estocada final: "Àfrica rebutja amb raó el principi de secessió" (57)

Suposem que Jordan, quan parla d'Àfrica, es refereix a l'OUA i a la seva disposició fundacional sobre el respecte a les fronteres heretades del període colonial. En tot cas, és considerable el camí recorregut pels intel·lectuals de l'ANC des del 1912 o, fins i tot, des del bateig de l'Aliança Cartista el 1955. Al llarg dels anys setanta i especialment dels vuitanta, la síndrome de Morogoro ha envaït el panorama acadèmic, fins i tot més enllà de les fronteres de la militància cartista.

En l'àmbit francòfon, per exemple, ens trobem amb diversos investigadors de tendència esquerrana que reflecteixen amb fidelitat les tesis unitaristes. Potser el model d'estat i el mateix llegat del nacionalisme francès els facilita la tasca. Marianne Cornevin, reconeguda especialista sobre l'Apartheid, ataca la falsificació històrica promoguda pel sistema i consagrada en uns bantustans fragmentats i infradimensionats, davant del que serien les veritables àrees d'influència de les cultures africanes autòctones. Curiosament, Cornevin evita desqualificar la filosofia central de la bantustanització -és a dir, l'adscripció de pobles a territoris tradicionals- i s'ocupa més aviat de l'aplicació miserable del principi (58).

Sí que ho intenten, en canvi, un grup d'acadèmics pròxims a Claude Meillassoux, a través dels serveis editorials de la UNESCO, on qüestionen els fonaments d'un procés que titllen d'il·legítim. Meillassoux, per exemple, defineix la seva posició de manera molt nítida:

"[La] cristallització de les diferències culturals és estrangera a la tradició africana.... La separació, tal com es practica a l'Àfrica del sud, és un fenomen recent fonamentat en l'explotació econòmica de la terra i del treball dels africans.... La ideologia de l'Apartheid ha fabricat una història cultural que compromet a la vegada els africans i els blancs segons els criteris d'un passat mític, revisat per adaptar-se millor a la dominació racial actual" (59)

Jacques Marchand, de manera similar, parla de la invenció de deu pàtries africanes com a pur maquillatge d'un sistema de dominació capitalista, orientat a la manutenció de mà d'obra barata. A partir d'aquesta noció, denuncia la manipulació del vot i la corrupció institucional als bantustans, i afegeix que sovint la composició ètnica i demogràfica d'aquests desautoritza el disseny de fronteres imposat per Pretòria (60). També delata la invenció de conflictes tribals en el sector miner, que atribueix a la perversitat intrínseca d'una filosofia obcecada a demostrar la manca d'unitat entre els negres i la consegüent incapacitat per dirigir els destins d'una empresa o d'una nació (61). I sentència: "La idea que les diverses ètnies de Sudàfrica constitueixen *nacions* [és], de fet, [una] mitificació elaborada per l'aparell d'estat del règim sudafricà" (62)

Donald Moerdijk, en una altra publicació de la UNESCO, denuncia la política expressa de repressió de la cultura africana urbana i moderna: "L'art i la literatura africanes es desenvolupen actualment a l'exili. Cap representació original del món modern no ha emergit dels bantustans. [...] les particularitats ètniques són promogudes i creades no solament com la base de les suposades *nacionalitats* bantus, sinó especialment per evitar l'emergència d'un nacionalisme sudafricà viable, o d'una solidaritat de classe" (63)

En altres àmbits de l'espectre opositor sudafricà també hi sorgeixen tendències unitaristes, que de vegades s'acarnissen amb l'ANC post-Morogoro i els seus postulats vistos, pel que sembla, com insuficientment centralistes. Pogrund, el biògraf de Robert Sobukwe, insisteix que el seu personatge havia defensat des de sempre l'assumpció d'una forta consciència nacional per unir els negres al voltant d'un africanisme combatiu. I, certament, juraríem que la idea de nació advocada pel PAC va ser des del principi més monocolor que la de l'ANC, malgrat que el seu racialisme tendria a excloure en la pràctica les minories índia, mestissa i, sobretot, blanca (64)

Un altre fustigador notable de l'ANC en aquest terreny serà l'infatigable Neville Alexander, intel·lectual mestís i pròxim al grupuscle trotsquista del Moviment d'Unitat. El Dr. Alexander apunta tres possibles solucions a la qüestió nacional, ço és:

Una: la separació territorial de negres i blancs en dos (o més) estats, d'acord amb els dissenys de l'Apartheid. I poseu atenció a l'afegitó: "Les suposades nacions que diuen que representen, siguin xhosa, zulu, tswana, mestissa, índia, o la que sigui, són entitats inexistentes que cap recurs teòric no pot dur a terme [...]. L'única manera que tenen aquestes presumptes nacions de reclamar una legitimitat de tipus pakistano-israelià és servint els mateixos interessos polítics que els esmentats estats, com a centres de contrarevolució i divisió dels pobles colonitzats del món" (65)

Dues: la creació d'un estat multiracial o multiètnic, en la línia de l'antic ANC o de l'Aliança Cartista fins al final dels seixanta. Aquest model, segons Alexander, no compta amb una burgesia africana prou poderosa per poder segellar el pacte amb les altres burgesies

nacionalistes, a causa de l'ofec racial i classista del sistema. En tot cas, l'autor adverteix sobre les diferències entre una combinació d'*alliberaments nacionalistes*, i el que al seu entendre seria un veritable alliberament nacional.

Això ens porta al tercer i definitiu model: la consecució d'una autèntica nació unitària i socialista, d'una Azània sobirana on "...la classe obrera es converteix, en breu, en la classe dirigent de la nació i arriba a constituir-se com a nació sudafricana [...]. El mateix poble rebutja la validesa de les tesis del Partit Nacional, i també les de les altres tesis divisòries, multinacionals i multiètniques. [El poble] ha expressat clarament que els anomenats *grups ètnics* són realment castes de color o grups lingüístics, religiosos o administratius, i prou" (66)

Esgotant la polèmica, Alexander ens regala amb encesos elogis del Moviment d'Unitat, del PAC o d'AZAPO, atesa la seva vocació d'abonar el tercer model i de superar la *balcanització* del país. Per contra, els teòrics soviètics (Potekhin al capdavant), el SACP i el Congrés s'emporten una bona reprimenda per donar suport, de primer, als essencialismes tribals i, després, per passar de Morogoro, amb el seu tipus singular de colonialisme, a un model dual que recorda les tesis segregacionistes.

Joe Slovo contraataca, alarmat per la mala sang de les crítiques d'Alexander: "El colonialisme d'un tipus especial [no] postula l'existència de dues *nacions* plenes -blanca i negra. No equipara la classe dirigent amb la població blanca en la seva totalitat [per cert, Slovo és de complexió més aviat caucàsica] ...El xovinisme antiblanc no serà mitigat amb la difusió d'una idea basada en un mite. Les classes revolucionàries progressaran millor amb la lluita per una única condició nacional si reconeixen (i actuen) sobre la realitat que encara no constituïm una nació" (67)

El debat irromp en la decisiva dècada dels noranta en aquests termes, immers en una disputa competitiva sobre quin pensador o quina formació esgrimeix amb més convicció la seva bandera unitarista. Sota la influència de l'africanisme psicològic i cultural de Consciència Negra -i un cop liquidat el 1977 el seu fundador, Steve Biko, però no el seu llegat intel·lectual o polític, que en part es refugia en la sigla d'AZAPO-, la moda consisteix a avalar l'orgull negre de la mà d'un energètic patriotisme, monolític i desafiant davant la *balcanització* esponsoritzada per Pretòria.

Comunicadors de tota mena s'aboquen a aquesta tasca. Can Themba, periodista i escriptor de la generació de la revista *Drum*: "Gràcies als esforços de l'ANC, però també a causa dels canvis industrials i demogràfics del país i de l'excessiu èmfasi sobre el color en la política blanca, els africans despatxaven el tribalisme i es veïen com a africans, com una nació -diguessin el que diguessin les guies de l'Oficina d'Informació de l'Estat" (68). Michael Attwell, polític: "Un sentit d'identitat nacional és compartit de manera desigual, però compartit malgrat tot" (69). Desmond Tutu, clergue i activista: "A Soweto sempre hem viscut en harmonia. Jo sóc xhosa. Tinc una família zulu al costat. Una família swazi aquí. Una pedi allí. Una tswana allà. Si

discutim és perquè tu tens un vestit nou i em fas enveja. Mai no ens hem discutit a Soweto per motius tribals" (70).

Potser és cert. En tot cas, la insistència al final resulta sospitosa. I no és normal que la qüestió ètnica, tribal, o com se'n vulgui dir, s'hagi convertit a partir dels anys seixanta en un tema tabú. Si recorrem a fonts més malicioses, en traiem la conclusió que la retòrica s'enfila per la banda pública i la crua realitat es remou en la banda prohibida. A la majoria de les formacions opositores, però certament a l'Aliança Cartista, diríem que la processó va per dins. Si rasquem molt lleument la superfície oficialista, imaginem que els conflictes ètnics han merescut un paper destacat en la vida interna del Congrés, i també en les seves relacions amb altres organitzacions.

Una bona part de les fonts reveladores, en aquest àmbit, són inevitablement orals i fora de registre, amb tota la imprecisió i les reserves que aquests conductes comporten. Un estudiós de l'ANC ens comentava, per exemple, que li constava la constitució de cinc comissions d'enquesta sobre conflictes interètnics en el moviment durant l'exili, sense cap més detall. Aquesta apreciació coincideix amb fonts que assenyalen la circulació d'un memoràndum, destinat a la Conferència Consultativa de l'ANC de 1985, i referent al tribalisme en el moviment, presentat per un *militant destacat* (71).

La mateixa persona indicava que, a partir dels seixanta a la cúpula dirigent de l'ANC hi predominava l'element nguni (xhosa, en concret: Mandela, Sisulu, Tambo, Mbeki o Nzo són d'origen xhosa), mentre que al PAC hi predominava l'element sotho o del nord (Leballo, Kgosana, Madzunya). La interpretació de la nostra interlocutora és que les ètnies del nord, especialment al Transvaal, sempre s'han ressentit més de la segregació i de la col·lisió històrica amb els boers, mentre que els grups nguni del sud tendeixen més aviat a recollir el llegat liberal britànic del Cap i, per tant, a adoptar una actitud més relaxada davant el problema racial.

Tom Lodge, també per via verbal, coincideix a grans trets amb les hipòtesis esmentades, i afegeix que alguna vegada, com en el cas dels enfrontaments dels miners sothos amb sectors moderats al Transvaal, el PAC utilitza la mobilització ètnica en profit propi. Segons Lodge, mentre que la direcció del Congrés rebutja les etiquetes ètniques, les bases viuen intensament la seva identitat. El fenomen és detectable d'una manera especial en els aldarulls rurals del final dels cinquanta al Transkei i al Sekhukhuneland.

La col·lisió d'identitats, tal com veurem més endavant, adquireix un matís virulent al Natal a partir de la col·lisió d'interessos entre l'Inkatha i els grups afins a l'ANC. Són prou conegudes les acusacions abocades contra Buthelezi per la manipulació de l'orgull zulu. S'han divulgat menys, però no per aquesta raó resulten menys interessants les invectives d'aquest contra

l'hegemonia dels xhosa i dels seus cosins germans, els pondos, al si del Congrés (72)

Stephen Ellis, a *Camarades contra l'apartheid*, destaca entre els pocs autors que opten per fer referències clares, malgrat que passatgeres, al contenciós ètnic en l'Aliança del Congrés. D'aquesta manera, reflecteix les disputes entre tswanes i xhoses a l'ANC, associades a la presència minoritària dels primers davant els segons en els dos grans òrgans de decisió (73). També retrata les crítiques a Tambo pel seu favoritisme cap als xhoses (74) i confrontacions en el SACP, on el secretari general, Moses Mabhida, d'origen zulu, sua sang i aigua per trobar equilibris ètnics de vegades impossibles (75).

Cavalls de Troia als bantustans -

Seria un error pensar que l'ANC i la seva Aliança s'han batut en retirada davant la creació i la progressiva materialització de les criatures polítiques de Verwoerd. De fet, sempre que li ha estat possible, el moviment ha interferit en la política interna dels bantustans; de vegades optant per l'oposició frontal, d'altres, mantenint un joc ambigu i, darrerament, influint directament en els assumptes interns i externs de les entitats territorials. Encara que mai no s'ha admès públicament, la formació opositora ha assumit un paper compromès en alguns contenciosos ètnics, tant dins dels bantustans com entre diferents governs autònoms.

Durant els anys cinquanta, abans de ser il·legalitzat, l'ANC dona suport a la majoria d'aldarulls rurals que es produeixen en contra de les autoritats bantus i del seus efectes secundaris. En l'àmbit general, cal entendre aquesta política com una extensió de les campanyes urbanes de desobediència, encara que sobre el terreny la intervenció adquireix un caràcter molt més autònom.

A Witzieshoek (bantustan del QwaQwa), el 1951, l'ANC brinda la seva col·laboració als elements tribals que protesten pels desnonaments de terres i les limitacions de bestiar. El 1956, els pedi de Sekhukhuneland (Lebowa) es rebel·len contra la implantació de l'educació bantu, els nous impostos i les restriccions de bestiar: el Congrés també ofereix, abans que la policia suprimeixi l'alçament, el seu suport als caps de la revolta (76).

La contribució a les protestes en el districte de Marico (Transvaal occidental, 1957) sembla que és un mica més premeditada i que està més d'acord amb les consignes generals del moviment. Les mobilitzacions de les dones contra els passis i contra les autoritats bantus són secundades per l'agitació de voluntaris de l'ANC, que van als seus poblats d'origen per caldejar l'ambient, tot i que fonts

de l'ANC coincideixen que aquests "...no creen les condicions de la lluita en l'aire" (77). L'impuls inicial, doncs, té arrels autòctones.

La revolta dels pondos (Transkei) el 1960, constitueix el punt culminant de l'activació, per part de l'ANC, de fenòmens camperols als bantustans. El rebuig de l'educació i de les autoritats bantus, i la imposició des de Pretòria de caps tribals desacreditats, condueixen directament a l'alçament. Es crea el Comitè de la Muntanya, denominat popularment Ikongo o Congrés, liderat per l'estudiant i membre de l'ANC Anderson Ganyile. Al final el Govern decreta l'estat d'emergència en aquesta zona i liquida la rebel·lió. Segons Mbeki, la revolta adquireix tons de reivindicació política, amb l'adopció per aclamació de la Carta de la Llibertat: "La lluita a Pondolàndia va connectar amb la lluita d'alliberament nacional" (78)

Tanmateix, anàlisis més recents qüestionen una interpretació massa mecànica dels fets, al·legant que els objectius abstractes i generals de l'ANC van tenir poc pes en les reaccions indignades de les víctimes directes de la bantustanització. Roger Southall, en el seu voluminós estudi del Transkei, adverteix que seria un error entendre la rebel·lió pondo com un reflex de les protestes urbanes de l'ANC; "Certament, a mesura que la campanya va anar progressant, va anar creant llaços amb l'ANC [...]. Però magnificar aquests contactes externs és ignorar la base interna de la revolta. [...] l'objectiu dels rebels era paral·litzar el desplegament de les autoritats bantús, establir una estructura legal i administrativa pròpia i, negociant, obtenir resposta als seus greuges contra el Govern" (79)

El mateix Mbeki, entonant un *mea culpa*, rectifica gairebé trenta anys després i reconeix el paper accessori de l'Aliança en els conflictes esmentats: "[...] malgrat el despertar dels camperols a tot el país, tant l'ANC com el Partit Comunista es van preocupar poc d'organitzar-los. Els esforços que van prosperar van anar a càrrec dels mateixos camperols, que van trobar suport en l'escassetat dels seus propis recursos" (80). Alguna de les poques cròniques literàries sobre aquest fenomen sembla que avala aquesta hipòtesi (81).

A partir de la repressió desencadenada en els anys seixanta, si l'ANC es va sentir ofegat a les ciutats, sembla que va ser totalment escombrat de les zones rurals. En aquest context, la satanització dels bantustans revela no sols una reacció de tipus conceptual al fraccionament de la sagrada unitat de la pàtria, sinó també un reflex de la incapacitat manifesta de la formació d'influir en els problemes concrets d'unes zones on mai no s'havia implantat amb força. De moment, i llevat d'honroses excepcions, l'Aliança dona per perduda la lluita a l'interior dels engendres ideats per Verwoerd.

Però aquests engendres, sense la benedicció del Congrés, evolucionen i van prenent forma. Malgrat la manca de recursos, la poca fertilitat de la terra, el baix nivell de vida i la impopularitat entre els habitants, els règims autònoms s'afiancen i la política de segregació territorial avança. Cal reconèixer un relatiu èxit de les

tesis de Verwoerd: al final dels anys vuitanta, un 57 % de la població negra i un 44 % de la població total de Sudàfrica, resideixen als bantustans, quan aquests a penes cobreixen un 13% de la superfície de l'Estat. Els resultats són impressionants, tot i que cal tenir en compte un altíssim índex d'absentisme, que en alguns casos -com en el Ciskei- supera la meitat de la població (82).

Fins i tot entre els col·lectius d'emigrants, la noció de pertinença al bressol indígena es manté amb força, si ens atenim als estudis recopilats per Philip Mayer en l'obra *Vilatans negres en una societat industrial*. Els diversos autors pinten un panorama devastador de les migracions provocades per l'Apartheid, però admeten que les repercussions que comporta, entre altres coses, reforcen les afinitats de grup i el replegament en formes tradicionals de vida, que apareixen com a protectores davant la confusió del treball migratori (83).

Després de diverses dècades d'impacte sobre la mentalitat col·lectiva, els bantustans desenvolupen models psicològics i culturals propis. La propaganda institucional, les realitats administratives, la introducció de mitjans de comunicació i de sistemes educatius marcats pel particularisme, fan efecte en les comunitats afectades. És cert que, com indica Moerdijk, aquests fenòmens estan subordinats a les directrius que emanen de Pretòria, formant una xarxa de terminals perifèriques controlades i gestionades pel poder blanc (84). Però no deixen d'existir per aquest motiu.

La cultura resistencial no envaeix de ple els bantustans fins a la dècada dels vuitanta, amb l'eclosió del Front Democràtic Unit (UDF), afí al Congrés. Entre la gran quantitat d'associacions que componen el Front, hi ha un bon nombre d'agrupacions que planten cara a les autoritats bantus, normalment a partir de greuges molt específics, però sota el paraigua de les consignes genèriques de l'Aliança i de la Carta de la Llibertat. I amb l'obertura democràtica, l'ANC buscarà suport en la inestabilitat creada per aquests grups per entrar -o simplement fagocitar- el joc polític dels governs autònoms. La penetració és desigual en els diferents territoris, i potser val la pena fer un repàs succint, zona per zona, de com el moviment anti-Apartheid infiltra els seus cavalls de Troia als bantustans.

A la zona xhosa, el Transkei i el Ciskei ofereixen trajectòries molt diferents. El Transkei, l'únic territori que té una cohesió geogràfica i ètnica raonable (85), ja va ser incorporat amb un estatut especial a la Colònia del Cap cap al final del segle XIX. El 1903, els britànics van fondre totes les tribus dins dels Territoris Units del Transkei, i, el 1929, es va crear la *Bunga* (Consell Indígena Autònom). Les peticions d'autogovern, a partir del 1948 (86) són aprofitades per Pretòria per iniciar l'experimentació de l'Apartheid territorial.

El cap Kaiser Matanzima rep el mandat del Govern. Amb l'ajuda d'una gran xarxa de cacics, accepta el règim autònom (1963, el pioner), supera totes les cites electorals i estrena la independència (1976, també el primer). Matanzima, la seva família i el seu Partit de la Independència Nacional del Transkei (TNIP), recorren a la nominació directa de més de la meitat d'escons en el Parlament local per enfonsar el Partit Democràtic (pro-ANC) opositor. L'entramat d'interessos creat entre l'aristocràcia tribal i el funcionariat, que es quadruplica del 1963 al 1978, asseguren l'èxit de les seves tesis secessionistes (87). Fins i tot un grup de dissidents anticomunistes de l'ANC, liderats per Tennyson Makiwane, entra en el seu govern.

Tanmateix, sembla que l'ANC es continua guanyant les simpaties del respectable entre àmplies capes de la població. Bona part dels seus màxims dirigents són originaris d'allí, i la línia dinàstica del príncep Dalindyebo, enfrontada a Matanzima, s'oposa a la independència. El 1979, Dalindyebo organitza una roda de premsa amb Oliver Tambo a Lusaka i llança el Partit Democràtic del Poble -que recull la majoria d'escons reservats al sufragi directe, però que queda en minoria davant les designacions a dit. Matanzima prohibeix l'ANC, el PAC i -feu atenció— l'Inkatha, i desterra Dalindyebo, que morirà a l'exili, a Zàmbia, el 1986.

El flamant president del Transkei aconsegueix esgarrapar de Pretòria algunes concessions territorials, com ara la incorporació de Port Saint Johns i alguns altres enclavaments, però fracassa en l'intent d'annexionar al Ciskei el corredor d'East London, a causa de la importància estratègica d'aquest últim per al Govern i de la furibunda oposició de les autoritats del bantustan veí (88). La tradició del DP i del DPP, sumada a les mobilitzacions dels anys vuitanta a tot Sudàfrica, facilita un cop d'estat intern, pioner en el gènere, a càrrec del general Bantu Holomisa el 1987. Holomisa deposa del poder a Matanzima, restaura *post mortem* Dalindyebo i sobreviu diversos intents d'involució auspiciats pel règim de P. W. Botha.

A cavall de les reformes De Klerk, Holomisa legalitza els moviments d'oposició i indulta els presos polítics. Amb l'alliberament de Mandela, se suma a les celebracions i declara, en mítings locals, que el seu exèrcit és un aliat tàcit del braç armat de l'ANC, *Umkhonto*. Clama per la reincorporació a Sudàfrica, i al principi dels noranta deriva cap a posicions més extremes, i fins i tot ofereix el Transkei com a santuari de la guerrilla del PAC. Finalment, Holomisa és acollit per l'ANC relegalitzat, i es presentarà al 13è lloc de les llistes del Congrés en les eleccions de 1994.

Al Ciskei, sota la batuta del plebeu Lennox Sebe, el temor d'absorció pel bantustan veí inspira un sentiment localista i una

política de diferenciació acompanyada de cert maniqueisme, quan la configuració ètnica és molt similar. El 1981, Sebe reclama la consolidació en un únic continu territorial -que aconsegueix-, organitza un referèndum -que guanya- i accepta la independència oferta per P. W. Botha. Per sobre de les disputes amb l'oposició i amb membres de la seva pròpia família, s'estableix còmodament en el poder gràcies al suport dels caps, dels seus serveis secrets i del Partit d'Independència Nacional del Ciskei -de filiació obligatòria per a tots els assalariats, que hi contribueixen amb deduccions preceptives del sou.

Els primers gestos de la *pretoriastroika* de De Klerk són seguits amb expectació, fins al moment que la sortida de la presó de Mandela genera una explosió espectacular de joia i de protesta alhora. La repressió policíaca s'aplica amb contundència, provocant un gran nombre de morts. El març de 1990, davant el creixent immobilisme de Sebe, el brigadier Joshua Oupa Gqozo, fins aleshores director dels serveis d'intel·ligència locals, lidera un cop d'estat victoriós. Lennox Sebe es queda atrapat a Hong-Kong, on era de viatge de negocis.

Les primeres aparicions de Gqozo, entre banderes de l'ANC i del SACP, auguren per al Ciskei una trajectòria semblant a la del batustan veí. Però l'alegria dels primers moments deriva aviat en vindicació i, davant la duresa de les forces de l'ordre, en violència. Una onada de saqueigs i assalts als antics col·laboradors de Sebe col·loca la situació fora de control: Gqozo reforça la seguretat, declara l'estat d'emergència i reclama l'ajuda de l'exèrcit sudafricà.

Gqozo recorre a mètodes que recorden l'autoritarisme de Sebe: expulsa dos ministres afins a l'ANC, crea el seu propi partit - Moviment Democràtic Africà- i estén la repressió als moviments de base, pròxims des de mitjan anys vuitanta a l'Aliança del Congrés. Ben aviat s'agreuja el clima de confrontació; l'ANC convoca una assemblea popular, que celebra un referèndum de rebuig a Gqozo i al sistema tribal, i el 1992 organitza una marxa multitudinària per ocupar Bisho -la capital del Ciskei-, que acaba en un veritable bany de sang. L'íncit brigadier deriva cap a la dreta i s'aproxima als líders d'altres bantustans (KwaZulu, Bophuthatswana) en el Grup de sudafricans Inquiets (COSAG) reclamant un model confederal per a la futura Sudàfrica. El juny del 1993 sorprèn fins i tot els seus incondicionals en segellar un pacte amb els secessionistes afrikaners: "Ens considerem aliats", declara, "...en el procés de negociacions i en la idea d'estats separats" (89)

Oupa Gqozo i el seu partit es presentaran enormement debilitats als comicis històrics d'Abril de 1994. Poc abans, el seu estat de fireta havia estat reincorporat a la República Sudafricana, i sotmès a les directrius de dos administradors nomenats per De Klerk i Mandela. L'aventura ciskeiana té tots els números d'esvair-se en la

nova Sudàfrica: el partit de Gqozo no va obtenir ni un sol escó a les eleccions.

L'experiència del Ciskei evita que es reproduïxi el procés en un altre dels bantustans teòricament independents: Venda. La destitució del president Ravele en un cop d'estat és seguida d'aldarulls populars, animats per una implacable caça de suposats *zombies* i bruixots malignes. El segon de bord, el tinent coronel Ramashwana, accedeix al poder i declara l'estat d'emergència, però en aquest cas amb la connivència de l'ANC. El moviment de Mandela, havent comprovat l'efecte d'explosions socials incontrolades, pacta amb Ramashwana una política de contenció, per impedir atrapar els seus militants en una espiral de violència i evitar a tot preu el fàcil recurs a l'exèrcit sudafricà com a àrbitre de conflictes entre africans. La bona entesa s'evidencia amb la celebració en l'enclavament, a mitjan 1991, de la primera cimera legal de l'Umkhonto. L'entitat també serà dissolta l'any 1994.

Un altre bantustan, KwaNdebele (pàtria dels ndebele, emparentats amb els zulus), havia de ser proclamat independent el 1986. Després de l'agregació del districte sotho de Moutse, les autoritats locals es guanyen l'enemistat dels veïns Lebowa i Bophuthastswana, que també cobejaven l'àrea. Amb el suport d'aquests últims i les mobilitzacions anti-independentistes dels joves camarades associats a l'ANC, es desencadena una veritable guerra civil contra l'organització tradicionalista *Mbokotho*, vinculada a l'administració del KwaNdebele (90). La jerarquia tribal, que està dividida, força la renovació de les autoritats, la convocatòria d'eleccions i el reconeixement d'un govern de transició que integra representants de tots dos bàndols. Just al començament de les reformes De Klerk, es produeix una dimissió en massa de consellers, que obre el camí al príncep reformista James Mahlangu. Aquest, en línia amb el possibilisme dels líders de Venda, es declara simpatitzant de l'ANC i anima la majoria dels caps ndebele a apuntar-se al Congrés de Líders Tradicionals de Sudàfrica (CONTRALESA), inspirat per l'ANC.

El líders tribals de Lebowa (sothos del nord), pressionats per vagues i boicots populars, adoptaran una posició semblant. El bantustan havia viscut, des de les eleccions locals del 1989, sota el govern de Nelson Ramodike i el seu Partit del Poble de Lebowa. La proliferació de disputes tribals, casos de bruixeria i de corrupció, i també violència entre militants anti-Apartheid i bandes de la conservadora Unió Cívica Sofasonke (que significa més o menys *tots morirem*), havien obligat a adoptar un pla de pau promogut per les esglésies. Era obvi el perill de disgregació social. En aquest cas, però, Ramodike puja a temps al carro de la negociació: dissol el seu partit, es declara partidari de l'ANC i advoca a favor del desmantellament del bantustan. Ramodike entraria inicialment a les llistes electorals de l'ANC, però una forta polèmica interna obligaria a fer saltar la seva candidatura.

Comprovem una evolució semblant en el cas del Gazankulu (Tsonga-Shangaan), on el professor Ntsanwisi es trobava en el poder des del 1973. A remolc dels esdeveniments del principi del 1990, el Congrés Jove *Giyani*, pròxim a l'ANC, impulsa una sèrie de mobilitzacions i boicots que duen Ntsanwisi a reclamar la intervenció de les forces armades sudafricanes. Com en els altres bantustans del nord, els tumultes es combinen amb les disputes rituals per bruixeria. Vista la situació, el líder de Gazankulu fa marxa enrere i s'inclina per negociar amb l'ANC i rebaixar el nivell de crispació, cosa que s'aconsegueix de manera clara a partir del pronunciament per una Sudàfrica unitària i multiracial.

La transició ha resultat més relaxada a QwaQwa (sothos del sud) i a KaNgwane (swazi). En el primer bantustan, el primer ministre Mopeli i el partit Dikwankwetla mantenen una posició ambigua, fins que una cadena de vagues -bàsicament a causa de salaris més baixos que en la Sudàfrica blanca- els obliguen a inclinar-se per la reincorporació gradual a un estat unitari. El partit Dikwankwetla es presentarà a les eleccions de 1994 i no obtindrà cap representació.

KaNgwane va estar a punt de ser cedit a Swazilàndia el 1981, juntament amb la franja costanera d'Ingwavuma (districte pertanyent a KwaZulu). P. W. Botha pretenia encoratjar la unió dels swazis amb un regal al regne veí, oferint-li una sortida al mar i, a canvi, exigir-li el reconeixement diplomàtic (91). L'operació va ser abortada per Buthelezi, naturalment temerós de perdre una llenca de territori zulu, i pels caps de KaNgwane, temorosos de perdre els seus privilegis en el nou estat pan-swazi. D'aquesta manera es va iniciar una tradició resistencial que, en els anys noranta, va facilitar una entesa del *premier* Enos Mabhuza i del seu moviment Invandza amb l'ANC.

El cas de Bophuthatswana mereix una atenció especial. En el seu moment una constel·lació d'enclavaments entre el Transvaal, la província del Cap i l'estat d'Orange, el territori va tenir històricament un paper estratègic. Al segle passat, Cecil Rhodes va dividir les terres tswana entre el protectorat del nord (l'actual Botswana) i la possessió del sud (origen de l'actual bantustan i incorporada a la colònia del Cap al final del segle XIX). Era el corredor vital per a l'accés a Rhodèsia i a les mines del Transvaal sense passar per l'estat boer d'Orange.

El 1961 es va establir l'Administració Territorial Tswana, i onze anys més tard va ser creat formalment el bantustan, encara retallat per passadissos geogràfics (passos de ferrocarril i carreteres principals), i desproveït de zones mineres o de ciutats importants (com ara Kimberley, Vryburg i, inicialment, Mafeking). Un cap tribal carismàtic, Lucas Mangope, va aconseguir el poder, davant una escassa oposició interna. Així, en les eleccions del 1972, ja va

poder prescindir de les nominacions directes de parlamentaris, i assegurar tres vegades més escons que el competidor Partit *Seoposenqwe*. Cinc anys més tard, va accedir a la independència amb la condició que les lleis de l'Apartheid fossin suspeses a la seva República. I immediatament després va arrasar en les eleccions, on va obtenir el 75 % dels sufragis (92).

Des d'aleshores, Mangope va promoure incansablement la noció d'una identitat tswana a través de l'educació i de la popular Bop TV, reafirmant la sobirania del seu engendre polític. També va perseguir la viabilitat econòmica del bantustan, sense arribar a aconseguir-ho. El complex lúdic de Sun City-Lost City aportava uns ingressos considerables, ja que potenciava plaers prohibits per la legislació puritana de Sudàfrica (bàsicament, sexe i joc). A més, l'explotació d'unes mines de platí va permetre inflar les arques locals. Però les rendes dels residents continuaven sent molt inferiors a les del conjunt de Sudàfrica, i la independència nominal només es mantenia gràcies a transferències substancials del govern de Pretòria. Les autoritats locals havien arribat a exigir visats als visitants i a propugnar la fusió amb Botswana -fracassant totes dues mesures davant la pressió concertada de Pretòria i Gaborones. El pan-tswanaisme de Mangope (93) va topat amb les reticències explicables de Botswana: "La font més gran d'inquietud per a Botswana és trobar-se a la seva frontera sud-oest amb un estat on hi ha 2.457.000 tswanes censats, mentre Botswana no passa dels 630.000" (94)

El president de Bophuthatswana va endurir les seves posicions a remolc del ressorgiment legal de l'ANC, assegurant que la reunificació amb Sudàfrica no es consumaria "ni en cent anys". Va establir, a més, relacions privilegiades amb Israel, Ucraïna i Letònia (95). Segons Mangope, l'Apartheid era cosa de Sudàfrica, i no és que l'ANC estigués prohibit a la seva República, sinó que simplement era una força estrangera. El Partit Progressista del Poble, afí a l'ANC, era il·legal des d'un intent de cop d'estat el 1988. L'excarceració de Mandela, celebrada massivament al carrer, va provocar-hi desordres, amb centenars de morts i la proclamació de l'estat d'emergència.

Ens trobàvem, pròpiament, davant una república bananera de partit únic, on les reunions de més de dues persones podien ser dissoltes i acusades de ser clandestines. El segon del règim, Rowan Cronje, un ex-rhodesià implicat en la creació de la RENAMO moçambiquenya, controlava l'exèrcit i la policia del bantustan. Davant la contestació creixent, Mangope decidí cancel·lar les eleccions presidencials del 1991, aduint oficialment "la inexistència d'un candidat opositor". També és cert, però, que Mangope mantenia un peu a la taula de negociacions per la democratització (CODESA I i II, i ulteriors), proper als plantejaments del COSAG. En el fons, Mangope i la seva *clique* tenien ben clar que la independència real no seria mai ni

sostenible ni acceptada, però que un discurs radical i ferm podia beneficiar-los en el camí cap a una Sudàfrica federal.

Ni la fragmentació del territori (C. Meillassoux, 1979, p. 109), ni la ràpida evolució del context polític van fer dubtar Mangope de la legitimitat de la seva heterodoxa nació-estat. "Amb més raó...", declarava el 1993, "...ens alegrem de la nostra independència, ja que gaudim per un moment de la certesa suprema que som una nació singular, que hem recobrat la nostra identitat, la nostra dignitat i el nostre orgull" (96). Per contra, el que sí va intentar el Partit Cristià-demòcrata de Mangope fou disfressar la seva filosofia patrimonial amb un vernís regionalista que pogués aconseguir un cert respecte internacional i, simultàniament, encaixar amb el model federal que s'insinuava per a la nova Sudàfrica.

En aquest sentit, el 1992 es va crear el Fòrum Tswana (SATSWA), juntament amb interessos conservadors afrikaners de la zona, que propugnava un gran estat incorporant les zones contigües al bantustan, amb el 15 % de la població de Sudàfrica (un 56 % dels quals són d'extracció tswana) i el 60 % de la seva activitat minera. La *unió de pàries* havia de constituir un esforç possibilista i a la defensiva, davant les temptacions unitaristes d'un govern de l'ANC. S'ha de reconèixer que el discurs de Mangope no deixava de ser curiós: "Crec que ara, més que mai, els afrikaners i els tswana [...] s'han d'agafar les mans i treballar, amb determinació i convicció, cap a un nou futur" (97)

La comèdia es va acabar el març de 1994. Un seguit de disturbis i de vagues van paraitzar l'administració de Mangope. El virrei local es va espantar i va consentir a celebrar en el seu territori les eleccions generals previstes el mes següent, cosa que havia descartat fins aleshores. Però el canvi de parer va arribar massa tard. Uns escamots de l'extrema dreta afrikaner, que havien arribat al bantustan per a apuntalar el seu insòlit aliat, van ser severament castigats i rebutjats per l'exèrcit de Bophutatswana, que es va afegir a la multitud contra Mangope. Un centenar de morts, una pila de ferits, saqueigs i el col.lapse general van obligar Pretoria a desplegar-hi tropes de xoc. En un parell de dies, *Bop* tornava a ser Sudàfrica. Lucas Mangope es va haver de refugiar, envoltat de pistolers, a una de les seves mansions.

L'ombra de Shaka és allargada

Però on realment l'Aliança Cartista ha topat amb un escull insalvable ha estat al Natal. La seva idea de nació s'ha trencat aquí en mil trossets, i la seva estratègia de penetració ha xocat amb la complexa situació del bantustan zulu (KwaZulu). L'anatema del Congrés té noms i cognom: Mangosuthu Gatsha (*la branca que condueix a la guerra*) Buthelezi, primer ministre de KwaZulu i líder del partit Inkatha.

Els arquitectes de l'Apartheid van concebre el bantustan zulu com un mosaic d'enclavaments que, suposadament, evocava l'herència del gran regne forjat per Shaka al final del segle XIX. Les gestes militars de Dingane contra els boers i de Cetshwayo contra els anglesos, a pesar de les seves respectives desfetes finals, havien reforçat la llegenda guerrera d'aquest poble combatiu. Fins a la supressió de la revolta Bambatha del 1906 (98) el potencial militar dels zulus no va ser esborrat definitivament del mapa.

Tradicionalment, la condició nacional dels zulus és la que s'ha posat menys en qüestió. La seva historiografia èpica explica amb novel·les romàntiques, que poden ser equiparades a les catalanes, txeques o escoceses (99) l'epopeia d'aquest poble. Antropòlegs i historiadors no han tingut cap problema a referir-se a la *nació* zulu (100). Els hagiògrafs de Buthelezi (101) han glossat les seves virtuts com a líder nacional, connectat a la família reial i paladí dels signes d'identitat zulus -encara que esquivant contradiccions en la seva projecció com a figura de pes en el context sudafricà. Fins i tot autors en l'òrbita de Meillassoux han reconegut la singularitat del fet zulu, i han advertit, això sí, que el cas no és extrapolable a altres ètnies. Paul Coquerel parla sense reticències de la nació i del nacionalisme zulus (102), i Jacques Marchand en reconeix l'excepcionalitat:

"Els zulus, que inclouen diverses ètnies nguni aplegades en el decurs d'un procés militar i polític, són potser l'únic exemple de *nació* africana a Sudàfrica" (103)

El particularisme zulu es manifestarà amb força dins del mateix ANC, en diversos moments de la seva història. Als anys vint, el Congrés oficialista patirà l'escissió de l'ANC Yase Natal, dominada pel sindicalista Champion. El futur President de l'ANC, Albert Luthuli, impulsarà una Societat Cultural Zulu, amb plantejaments molt distanciat de la vella organització, que es pronunciarà per "...distingir els zulus de les altres nacions tot reconeixent la seva singularitat separada". Més tard, el nacionalisme zulu serà la base sobre la qual s'expressaran forts sentiments anti-indis i, en els anys cinquanta, portarà a un cert fracàs de la campanya de desobediència (104).

També es donen, naturalment, visions escèptiques sobre el fenomen zulu. La més corrent és la que descriu la mobilitació ètnica com un fenomen conjuntural, protegit per Pretòria i per *la branca que condueix a la guerra*, amb la pretensió de combatre les aspiracions del genuí poble sudafricà. Es pot arribar a sospitar que tots els fenòmens d'identitat són víctimes d'una certa manipulació; però sembla que aquest resulta especialment maliciós, ja que fa el joc a l'imperi del mal i, a més, sacseja els fonaments del projecte nacional associat a l'ANC.

La campanya de desprestigi és profusa, i inclou des d'al·legats sobre la instrumentalització de l'Inkatha als anys vint (105), passant per la calculada ambigüitat del missatge nacionalista de Buthelezi, la capitalització d'una més que dubtosa connivència d'aquest amb figures de l'ANC (106), l'apropiació de l'herència de Steve Biko i Consciència Negra (107), o la incentivació d'una vaga adhesió ètnica que se circumscriu a l'idioma (108), fins al discurs més complet de Gerhard Maré sobre la manipulació patrimonialista del sentiment zulu.

Maré és un enginyer de la denúncia, i com a tal és reconegut i aclamat per bona part de la comunitat acadèmica. Per començar, construeix una bastida teòrica sobre l'etnicitat, sobre els puntals del recurs al passat, la tendència a l'exclusió, l'adhesió al territori i els factors culturals. Segons el seu parer, l'afinitat ètnica - especialment en el cas dels zulus- no és un fet primordial; neix i mor a remolc dels interessos i les condicions que l'alimenten, de vegades -però no sempre- influïda per una peculiar estructura de classes.

En aquest sentit, el racisme classista i institucional té un paper de primer ordre. "Encara que l'etnicitat no és simplement el resultat de l'Apartheid, aquest sistema és enormement responsable per la forma en què els *nacionalismes culturals* i l'etnicitat van ser utilitzats per a una manipulació extensa i despiedada" (109). *Manipulació* és, sens dubte, la paraula-mascota. Resulta simpàtica, es deixa grapejar i s'adapta a qualsevol suport. Mare no nega l'autenticitat del diferencialisme zulu, que havia existit temps enrere, encara que domesticat per "...una identitat nacional liderada per l'ANC" (110) i encarnat en la figura del bondadós Luthuli. Ara bé: arremet contra la manipulació d'aquest sentiment quan es converteix en la basa principal del despotisme pairal i empra la consigna que "[...] tots els membres de la nació zulu són automàticament membres d'Inkatha si són zulus" (111).

Un juraria que la història és una mica més complexa de com ens la presenta Maré. Buthelezi no és sols productor; també és producte de la societat que l'envolta. La singularitat de Natal, del col·lectiu zulu i dels seus portaestendards ha estat històricament un os dur de rosegat, no sols per als nacionalistes alineats amb el Congrés, sinó també per al règim. El mateix Verwoerd, quan era ministre d'Afers Nadius, va haver de desplaçar-se personalment a terres zulus per rebre l'aprovació dels seus projectes. Ni el rei Ciprià ni els altres caps, entre els quals hi havia el jove graduat Buthelezi, no van acceptar la instauració d'un ens racial supeditat a Pretòria. Tot i això, el 1957 s'implantava l'Administració bantu. Buthelezi -aleshores un personatge de segon ordre- es va oposar a aquesta mesura i s'aproximà als postulats de l'ANC: el govern li va retirar el passaport.

Quan finalment és formalitzat el bantustan del KwaZulu, el 1972, ens trobem un Buthelezi més acomodaticí. Rebutjant encara la

independència del territori i l'aplicació dels principis segregacionistes, assumeix el càrrec de primer ministre i desposseeix de poder efectiu el nou rei Zwelithini. Reviu l'antic *Inkatha ka Zulu*, moviment dinàstic i cultural dels anys vint, i el transforma en un moviment de masses fidel a la seva persona - davant la mirada atemorida de les autoritats blanques. La implantació de l'Inkatha impedeix una forta arrencada de l'ANC al Natal, malgrat la procedència zulu d'alguns dels seus dirigents històrics, com John Dube, Pixley ka I. Seme, A. W. G. Champion o l'esmentat Luthuli. També s'ha d'admetre que, en aquesta primera fase, l'ambigu perfil ideològic de l'Inkatha no permet distingir-lo amb claredat del moviment degà de l'Àfrica del Sud.

S'ha especulat i s'ha debatut molt sobre la implicació inicial de Buthelezi en l'ANC. Ben Temkin, apologeta oficial del personatge, ens explica les seves trobades amb John Dube (112), amb Z. K. Matthews a Fort Hare (113), amb Mandela (114) i, especialment, amb Luthuli (115), amb qui se suposa que estableix una relació filial, per la qual cosa ocupa un lloc d'honor a l'enterrament del venerat líder. Temkin ens ofereix una imatge devota del jove Buthelezi, com quan es presenta voluntari a les oficines de l'ANC després dels aldarulls de Cato Manor (1949): "Fou invitat a instal·lar-se a les oficines de l'ANC. [...] el treball l'absorbia les vint-i-quatre hores del dia: allotjava els afectats i tenia cura dels refugiats i ferits. Buthelezi estava entre els que interrompien la feina només per recuperar algunes hores de son [...]. No el recorden com algú amb ànsia de figurar" (116)

La veritat és que no va destacar gaire. Tot i que pocs historiadors neguen obertament la implicació de Buthelezi amb la Lliga Jove de l'ANC, es creu que l'home va exagerar les seves relacions amb els notables del moviment. Aquests el saludaven perquè procedien de la mateixa zona o per pura cortesia (117). Altres admeten aquests contactes, però entenen que són utilitzats per refermar la seva popularitat i la seva elecció com a *premier* del KwaZulu (118). A partir dels anys seixanta, Buthelezi, mostrant la seva astúcia, reclama l'herència pacifista i dialogant de Luthuli, i rebutja els mètodes violents de lluita, les sancions, les influències comunistes, etc.; tot això li permet, d'una banda, explotar el prestigi del vell moviment i, de l'altra, llimar les asprors que podien resultar inacceptables a Pretòria.

Quan transforma l'Inkatha en un partit, s'adopten els colors i l'himne nacional de l'ANC, cosa que de seguida és denunciada per Maré: "Comencem pel més obvi: l'Inkatha no és la reencarnació de l'ANC a Sudàfrica [...]. Potser sembla obvi, però Inkatha ha estat percebut i presentat de vegades com a tal -l'ANC al descobert. Ha seleccionat i ha adoptat alguns dels símbols i mites de l'ANC, atesa la credibilitat d'aquests després d'una llarga història d'oposició i de lluita, rebujant-ne d'altres perquè calia presentar una opció més acceptable davant els militants, el govern i els interessos econòmics" (119)

Malgrat les obvietats de Maré, la veritat és que l'ANC a l'exili opta, en una primera fase, per buscar suport en les ambigüitats de

Buthlezi. Diversos observadors han avançat els motius més diversos d'aquest pecat original: el pes relatiu dels zulus a Sudàfrica, la confiança que Buthlezi acataria les consignes de l'ANC, les arts entabanadores de *Gatsha* (120), les fluixeres d'Oliver Tambo (121), el suport d'alguns zulus de l'ANC i del SACP, com Moses Mabhida, o la simple constatació -que sembla l'argument més versemblant- que Inkatha era, fins al final dels setanta, l'únic aliat sòlid per a l'ANC dins del país (122).

La guerra es desferma després de dues reunions d'alt nivell que mantenen totes dues organitzacions a Estocolm (1978) i sobretot a Londres (123). És difícil esbrinar exactament què hi succeeix, però sembla que l'ANC arriba a la conclusió que el seu creixent arrelament a l'interior ja no necessita els serveis de Buthlezi, el qual de tota manera s'està convertint en un aliat massa incòmode.

El 1985, Oliver Tambo incorpora a un discurs el que podria ser la versió oficial de l'ANC. El President de l'organització reconeix que Buthlezi havia format part de les joventuts del Congrés, i admet que inicialment havien confiat en ell com a aliat interior. El fracàs d'aquesta via és atribuït, en paraules de Tambo, a "...l'antipatia comprensible dels nostres camarades a treballar en el marc dels bantustans. La tasca de reconstruir Inkatha va recaure en les espatlles del propi Buthlezi, que va bastir Inkatha com una base de poder personal molt allunyada del tipus d'organització que havíem previst". I finalment conclou, referint-se al líder zulu, que "...d'alguna manera ell és responsabilitat nostra" (124).

Temkin sosté que la llavor de la discòrdia ja s'havia sembrat abans, quan Buthlezi va optar per una via moderada, amb la qual cosa va obtenir un suport i un reconeixement importants, tant en l'àmbit local com en l'internacional. Els seus progressos espanten la direcció de l'ANC i, malgrat els esforços de Tambo, la línia intransigent al final s'imposa (125). Els puristes disputen aquesta versió: segons aquests, la progressiva implantació de l'ANC, constatada per mitjà de les vagues dels setanta i, finalment, per mitjà de l'èxit de la UDF (1983), impulsen el tetrarca zulu, de forma natural, cap a l'aïllament.

Aquesta visió l'avalarien més tard els esdeveniments succeïts el 1978, durant l'enterrament de Sobukwe, on els assistents esbronquen i expulsen de la sala Buthlezi (126), i per les dificultats del líder a l'hora de controlar les mobilitzacions de l'UDF al Natal i les escissions o defeccions al seu propi partit (127). El *premier* del KwaZulu, doncs, opta per replegar-se al seu propi terreny, impulsant la identificació del partit amb el govern del bantustan, donant suport als *vigilantes* o esquadrans contrarevolucionaris (128), i creant el sindicat groc UWUSA, vinculat a estaments oficials i empresarials (129). Els enfrontaments entre simpatitzants de l'Inkatha i de l'UDF degeneren en una guerra generalitzada al Natal que, en pocs anys, hi deixa milers de morts.

L'Inkatha i Buthelezi compten amb el suport efectiu dels militants de base (prop de dos milions, segons xifres oficials més que dubtoses), el cos de funcionaris i la policia del KwaZulu, l'aristocràcia tribal (amb el rei Zwelithini al capdavant), una extensa xarxa d'escoles, serveis públics i filiació sindical, i mitjans de comunicació que inclouen una cadena de televisió pròpia. També detenen un cert prestigi entre la població blanca del Natal: el 1986, es proposa la fusió (*Indaba*) entre el bantustan i la resta de la província. L'experiment no prospera, però marca un precedent interessant en les relacions de Buthelezi amb sectors blancs.

Amb el començament de les reformes De Klerk, Buthelezi deixa clares les seves aspiracions com a actor en el gran teatre sudafricà. Conscient que la seva força es basa en el factor ètnic, intensifica les seves arengues: "Espero que el poble zulu, sigui quina sigui la seva filiació política, veurà que la campanya d'enviliment de l'ANC no és ja només contra mi i l'Inkatha, sinó contra el poble zulu com a tal [...]. KwaZulu no és una invenció de l'Apartheid, i això ho sap fins i tot un alumne de primària que conegui a grans trets la història zulu" (130)

Però la seva apassionada defensa del poble zulu no li impedeix ampliar el seu radi d'acció. De fet, l'ombra de Shaka és molt allargada. La llegenda del *Napoleó negre* és sentida com a pròpia per altres pobles africans. Els contingents migratoris de zulus són considerables a les mines i a les zones urbanes. L'idioma zulu és utilitzat, a molts llocs, com a *lingua franca* entre els africans. Buthelezi, doncs, transforma el seu partit en el Partit de la Llibertat Inkatha (IFP) i busca les simpaties de sectors conservadors fora del Natal, sobre una base no-racial. Fora del seu feu, intenta superar una adscripció testimonial, fins aleshores restringida als barracons de solters zulus que proliferen en els ghettos industrials.

L'interès i la participació de Pretòria en aquest fenomen queden palesos el 1991, quan esclata l'escàndol de l'*Inkathagate*. Aparentment, el Govern havia desviat fons a l'IFP, esperant contenir l'avenç de l'ANC a les ciutats. El foc creuat d'acusacions arriba al punt culminant després de la matança de Boipatong (1992), imputada a una acció conjunta de l'IFP i elements de la policia sudafricana, que provoca la retirada cautelara de l'ANC de la taula de negociacions de CODESA II. Quan es reprenen les converses multipartidistes, no és casual que l'IFP aparegui a la taula representat per Joe Matthews, fill de Z. K. Matthews i antic militant històric de l'ANC.

Buthelezi torna a la càrrega amb les seves propostes de conjunt. El 1973, havia propugnat infructuosament un front comú entre tots els bantustans en la cimera d'Umtata -rebentada per Mangope, davant el temor que la minoria tswana fos marginada per una aliança nguni (131). El 1983, havia afavorit l'Aliança Negra (132) entre africans, indis i mestissos, que també va fracassar. Als anys noranta, entra amb força en el Grup de sudafricans Inquiets

(COSAG) i fa pressió per l'adopció d'un model federal amb amplis poders per a les regions.

En aquest camp, Buthelezi té més credibilitat que Mangope. La força del fet diferencial zulú, els precedents de la *Indaba* KwaZulu-Natal o la mateixa tradició secessionista dels blancs del Natal (133), el situen a una certa distància del líder de Bophutatswana. I cal reconèixer que les seves propostes de caire gairebé confederal, més que les de qualsevol altre agent, són les que forcen un debat a fons sobre el model territorial a la taula de negociacions: "Encara que no constitueix de cap manera l'única veu que clama avui pel federalisme, [...] és l'IFP de Buthelezi el que ha posat la qüestió al centre mateix de l'escena negociadora" (134)

Les peripècies que porten Buthelezi a les primeres eleccions multirracials de 1994 són llargues i complexes. No és aquest el lloc per a descriure-les en detall: però val la pena ressaltar que, després d'afluïxar el llast d'una aliança contra-natura amb l'extrema dreta blanca, de boicotejar el procés fins al darrer moment, i de presentar-se a corre-cuita, una setmana abans dels comicis, deixa parats a tots els observadors. Inkatha treu una majoria absoluta de vots al KwaZulu-Natal i més d'un 10% a escala nacional. Que hagi estat l'únic líder dels antics bantustans capaç d'arribar tan lluny, aconseguint pel camí un reconeixement constitucional per a la monarquia zulu, diu molt a favor de la seva capacitat política i a favor del sentiment d'identitat del seu poble.

La inèrcia de les realitats

No sembla pas que l'assalt de l'ANC als bantustans ni la seva sobtada conversió al regionalisme reflectissin un autèntic retorn als orígens pluralistes del moviment. Més aviat diríem que es tractava d'un esforç pragmàtic per afrontar els reptes d'una transició encaminada a cedir el poder al Congrés.

L'interès de les aristocràcies tribals i de les modestes *nomenklatures* d'alguns bantustans per aproximar-se a l'ANC era elemental: com hem pogut comprovar, una gran part dels militars colpistes i dels cacics de les reserves es van afanyar a apostar per la força política amb més expectatives. D'altra banda, l'ANC intentava trencar la identificació mecànica amb el jove camarada incendiari, epònim de la ingovernabilitat, i oferir la perspectiva d'una transició ordenada, fins i tot a costa de mantenir a ratlla els ardors del sindicat afí, COSATU, o dels estudiants de COSAS. La iniciativa de reunir els líders tradicionals sota el paraigua de CONTRALESA no era més que una mostra d'aquesta política pragmàtica, entestada a suavitzar l'assalt cap a un estat unitari que posés fi, finalment, als engendres de Verwoerd.

Com indicava encertadament David Welsh, l'ANC s'oposa a una estructura federal genuïna "...per motius essencialment jacobins: tenen por que un pluralisme genuí associat a un model federal representi una amenaça al seu previsible control hegemònic del centre". (135) D'altres autors argumenten que, malgrat el vernís descentralitzador de les propostes territorials de l'ANC, incorporades al nou model constitucional sudafricà, el seu plantejament essencial, vertebrador d'un ampli patriotisme sudafricà, no s'ha vist alterat (136); i s'oposa a l'entronització del *virus* ètnic, perquè implicaria una tornada als mals del passat (137).

A l'*Esbós Constitucional per a una Sudàfrica Democràtica*, l'ANC diu ben clar que "Serà una prioritat d'Estat el promoure el creixement d'una sola identitat i lleialtat nacional que vinculi a tots els sudafricans" (138). I també ho va dir ben clarament Mandela en sortir de la presó: "Hem d'eliminar tota forma de faccionalisme o regionalisme [...]. La nostra crida és Una Nació, Un País", encara que compensat per un altre discurs paral·lel: "Us vull animar a no ser innecessàriament hostils contra els líders dels nostres bantustans. Aquests homes són de la nostra mateixa carn i dels nostres mateixos ossos, i volem que s'uneixin a la lluita. [...] els que hagin descobert els seus errors i estiguin disposats a unir-se al moviment d'alliberament, que siguin benvinguts amb els braços oberts" (139).

La retòrica oficial, doncs, manté una visió centralista, tot i que corregida per un discurs preelectoral i una política d'Estat encaminats a evitar els xocs frontals amb els interessos creats per la bantustanització. Així ho evidencia la literatura produïda pel moviment, des dels documents més radicals de la Lliga Jove (140) fins a les propostes territorials i constitucionals de l'ANC. Un primer esborrany del 1991 ho palesa així:

"L'ANC proposa una Sudàfrica unida, democràtica, no racial i no sexista, un estat unitari amb una Declaració de Drets que garanteixi drets i llibertats per a tots sobre una base equitativa [...]. Proponem una sola ciutadania, nació i lleialtat comunes. Parlem moltes llengües, tenim orígens diferents i creences diverses, però tots som sudafricans [...]. Les regions no han de ser dissenyades com a vies per perpetuar privilegis o divisions ètniques i racials sobre el territori, sinó que han de ser concebudes sobre la base de la distribució demogràfica, els recursos econòmics, les comunicacions i l'equilibri rural/urbà" (141): és a dir, acomodant-se bàsicament a criteris *tècnics*. A més, s'assignen competències decisives al centre i només algunes de tipus administratiu a les regions.

Al principi del 1992, l'ANC publica la seva proposta de divisió de Sudàfrica en deu regions autònomes. L'habitual al·legat unitarista és acompanyat d'arguments que recorden inevitablement el centralisme democràtic leninista: "[...] lluny de debilitar el centre, unes regions fortes i democràtiques fan que el centre sigui fort i democràtic" (142). El projecte parteix de les nou regions funcionals dissenyades pel Banc de Desenvolupament deu anys abans, però creant una regió més (*Border/Kei*); d'aquesta manera s'evita la partició d'un Transkei *fidel*, i -ironia de les ironies- es compleixen els antics somnis de Mantanzima en fusionar-lo amb un Ciskei *infidel*. En

canvi, es castiga la dissident Bophutatswana, ja que el seu territori s'assigna a tres regions diferents, cosa que provocaria les grans ires de Mangope i donaria curs a la seva *iniciativa SATSWA*.

En documents posteriors de política regional i de drets humans, l'ANC continua tocant la flauta unitarista, però s'hi afegeixen innovacions interessants. Per exemple, s'hi esmenta en termes elogiosos el model federal alemany -encara que es compensa amb un advertiment catastrofista sobre la balcanització- (143) i es proposa la cooficialitat d'onze llengües -precisant, però, que el Parlament Nacional pot escollir-ne només una per al seu ús corrent (144).

En la Constitució provisional pactada a finals de 1993, l'ANC accedeix a implantar un model de nou províncies autònomes molt similar, per exemple, al que impera actualment a l'Estat espanyol. Les pressions d'Inkatha obliguen a transferir més competències a les regions i a introduir un cert principi d'asimetria, palès en el reconeixement de la monarquia zulu al KwaZulu-Natal. L'antiga pretensió de mantenir una divisió entre la zona de Port Elizabeth-Ciskei i la de East London-Transkei és abandonada a favor de la consolidació d'una gran entitat anomenada Cap oriental, agrupant així la totalitat de les terres xhosa en una sola demarcació. El repartiment de l'antiga Bophutatswana, però, es confirma.

Inevitablement, els retocs de l'ANC al seu sempitern model unitari apareixen com a pura cosmètica o, en tot cas, com a concessions en el marc de la seva estratègia negociadora. Per escurçar i aplanar el seu camí cap al govern de l'Estat, sembla que els líders del Congrés estan disposats a diluir les seves conviccions centralistes i a pactar un esquema federal amb el Partit Nacional, l'Inkatha i altres agents. Potser fins i tot algunes ments preclares, al si del Congrés, comencen a sospitar en secret que no sembla prudent oblidar, d'entrada, unes realitats i un fets diferencials que persisteixen des de molt temps abans que Sudàfrica aparegués com a tal en el concert internacional. Que per més que la immensa majoria dels sudafricans advoquin per la desaparició d'uns ens autònoms desacreditats i empobrits, per més que un moviment polític, o fins i tot un estat, s'apliqui a esgrimir la seva concepció particular de la realitat per sobre de la mateixa realitat, com diria Galileu, *eppur si muove*.

La nació neix o es fa?

Si bé podem aventurar que l'ANC sempre ha estat un moviment nacionalista, no podem afirmar amb la mateixa dosi d'alegria que és una organització nacional, a pesar de les seves sigles. El SANNC del 1912 preconitzava la construcció d'una nació africana i plural -cosa que implicava, entre d'altres coses, que aquesta nació encara no existia-, i, per això, partia d'una visió contextual o d'una

aproximació progressiva a una meta final. El Congrés sofreix una metamorfosi decisiva a partir dels anys cinquanta, i si bé incorpora una filosofia multiracial o fins i tot no-racial, s'aproxima a postulats unitaristes que molt sovint, d'una manera conscient o inconscient, remetent a una òptica essencialista. És a dir: la nació sudafricana existeix des de la nit dels temps, és una realitat que només la dominació colonial i la fragmentació de l'Apartheid han aconseguit de disfressar.

Tanmateix, mentre que la doctrina continguda en la Carta de la Llibertat i la pràctica no-racial del moviment en els anys vuitanta han contribuït de manera decisiva a superar les barreres de color en la mentalitat col·lectiva, sembla que l'estendard unitarista de l'ANC no ha aconseguit imposar-se per aclamació, i que els conflictes d'identitat encara subsistiran amb força en el mapa sudafricà durant força temps.

Una de les explicacions pot ser que el canvi d'orientació al si de l'ANC es deu poc a una avaluació meticulosa i ponderada de la canviant realitat sudafricana, i sí, en gran mesura, a una reacció, en part mecànica, contra la supremacia blanca, particularista i atomitzadora, de Pretòria. No es tracta de l'única instància en què l'ANC, formació heteròclita i de vegades buida de plantejaments estratègics consistents, recorre a un actitud pavloviana en la política: contra més estímul, més resposta.

Precisament en aquest punt, el pensament marxista, que ha deixat les tesis nacionals de Stalin -servides a *la carte* per Lionel Forman-, i abandonant-se als braços d'una lluita d'alliberament nacional típicament africana i anticolonial -servida a *la carte*, en aquest cas, per Joe Slovo-, es converteix en company inseparable del nou nacionalisme, aportant-hi la columna vertebral acadèmica i ideològica que l'intenta justificar. La majoria d'estudiosos forans, obsessionats per qüestions de classe i indiferents a qüestions d'identitat, ajuden a difondre aquest miratge (145).

Malgrat els esforços, certament meritoris, per fabricar una consciència nacional homogènia, l'ANC ha d'afrontar dins les seves pròpies files l'aparició constant del mal endèmic -les afinitats ètniques. I en territori sudafricà, es veu forçat a admetre l'arrelament d'unes pautes diferencials cada vegada més marcades. Davant la consolidació dels bantustans, el temor principal s'associa a la promoció de micro-nacionalismes a partir dels ens autònoms, però també a l'apropiació de l'herència racialista o africanista per part d'aquests, competint contra el model harmonitzador liderat per l'ANC (146).

La resposta de l'ANC als seus temors tendeix a manifestar-se, segons l'etapa històrica i els personatges concernits, en dues direccions: o bé amagant o simplement ignorant els fets, o bé intervenint en les realitats -amb resultats irregulars. La segona

opció s'imposa als anys noranta quan, dissipades les tenebres de l'Apartheid, l'ANC es troba entre l'espasa del seu propi ideari i la paret d'una visió d'Estat pragmàtica i conciliadora. Les tendències centralistes de l'organització entren en col·lisió amb l'evident pluralitat sudafricana: sense rectificar substancialment el seu discurs tradicional, la degana formació irromp amb força en les estructures tribals i ètnico-administratives, i deixa al mateix temps sobre la taula de negociacions una proposta regionalista mínimament decent.

Els avenços del Congrés es produeixen en un context mundial preocupant. La Unió Soviètica i l'antic Pacte de Varsòvia s'enfonsen, davant l'impuls de nacionalitats que, pocs anys abans, ni tan sols eren localitzables en el mapa, i sota les mirades atònites de comunistes i esquerranistes en l'Aliança Cartista. En el marc sudafricà, els més realistes adverteixen que ni l'eliminació dels bantustans, ni molt menys de les diferències ètniques, podrà ser feta a cop de decret-llei (147). Aquesta certesa se suma a la sensació que el que és assumible i desitjable en la clandestinitat no sempre és assumible i defensable en la democràcia.

Un cop dit tot això, només ens queda confirmar, amb tota la cautela del món, una hipòtesi sobre la naturalesa del concepte de *nació* que impera a l'ANC. Reconeixent el pes del passat -doblement pesant a causa de la tendència, ja apuntada, de definir-se per reacció o per negació- i l'aportació teòrica d'elements pròxims a l'escola marxista del moment, potser el factor preponderant en el disseny del dogma nacional-unitari és la mateixa configuració de la societat sudafricana.

El nacionalisme, en aquest sentit, adquireix una funció bàsica com a idea-refugi. Davant la diversitat racial, ètnica, cultural, religiosa, social, etc., d'una entitat relativament jove (la Unió Sudafricana data del 1910), l'ANC persegueix la protecció d'un concepte, real o irreal, realitzable o irrealitzable, que actua com a sedant davant la incertesa de la diferència. La necessitat d'aquest tranquil·litzant, d'aquesta sensació de resguard, és sens dubte més fort com més desarrelament se sent respecte als nuclis tradicionals de la societat.

Tal i com suggereix Simon Bekker, investigador del Human Sciences Research Council de Durban, "L'al·legat per una Sudàfrica àmplia no és més que una ideologia política (encara que produeix conseqüències reals), mentre que les etnicitats exclusivistes més restringides apunten a comunitats, de formes canviants en èpoques diferents, però malgrat tot representacions del passat i del present que són significatives per als seus portadors. Comparar ambdues no és raonable. Invocar la primera i desqualificar la segona arrenca d'un fet purament ideològic, sense legitimació acadèmica en relació amb les percepcions identitàries dels sudafricans" (148).

No és casualitat que les bases del Congrés hagin estat històricament molt més arrelades entre la població urbana,

sotmesa a un profund procés d'aculturació -cosa que Z. K. Matthews definia com a destribalització- o, si es prefereix, d'integració en un entorn dinàmic de fusió cultural. De manera semblant, la nació sudafricana de l'ANC gaudeix de la màxima acceptació entre els sectors esmentats de la societat, que acullen els símbols (bandera, himnes, eslògans) del moviment com a referents poderosos i el seu patrimoni polític, combatiu i mobilitzador, com a resguard d'identitat col·lectiva. Són militants de l'hibridesa, *esquimals* com els antics iugoslaus, ara perduts en un desert de neteja ètnica. A diferència de l'eslavisme balcànic, però, el sudafricanisme arrossega una forta càrrega de resistència a la tirania, el qual podria garantir-li un futur més brillant.

L'ANC no té cap més alternativa que oferir una visió mítica i total de la nació. El poble, el *poble de veritat*, ha de trobar empar en una pàtria que es perdi en el passat i que es projecti en un futur millor -i més unit. No és sorprenent, doncs, que el discurs habitual de la militància, de cronistes oficials (com Francis Meli o John Pampallis) o de la direcció (Mandela en lloc preferent), apel·li al llenguatge de les essències i dels valors eterns. Al capdavant, com diu el proverbi acadèmic francès (Ernest Reenan) "Equivocar la pròpia història forma part de l'esdevenir nació", El poble ho demana.

A una certa distància ens podem permetre el luxe, alguns, de constatar l'evolució de la pàtria evocada per l'ANC, i comprovar-ne la naturalesa canviant, adaptable a èpoques i a conjuntures determinades. I només un grupat de diletants en l'òrbita de l'Aliança Cartista poden compartir la nostra anàlisi, adduint que Sudàfrica és encara un país en construcció i que, de moment, no és més que un projecte. Ja s'ho faran. Poden acabar tan desorientats com el més honest, o el més ingenu, dels erudits:

"Finalment ens plantegem la qüestió de saber què és Sudàfrica: una nació, decididament no; un Estat multinacional, un imperi?" (149)

"El model occidental de l'estat-nació que mira d'identificar-se amb la nació cultural simplement no s'aplica en segons quines situacions, i insistir en el seu dret superior a la legitimitat i la lleialtat és pura miopia" (150).

UN PANTEÓ NEGRE

"Quan els blancs van venir a l'Àfrica, nosaltres teníem la terra i ells la Bíblia. Ells ens van ensenyar a pregar amb els ulls tancats. Quan els vàrem obrir, els blancs tenien la terra i nosaltres la Bíblia", dita popular africana.

"És irònic que els governants de Sudàfrica s'anomenin cristians. Si Crist aparegués avui a Sudàfrica, i es pronunciés contra les brutals lleis de l'Apartheid, seria crucificat", Kwame Nkrumah (1).

Aquell dissortat any de 1857 serà recordat per sempre més en les rondalles del poble xhosa. Tot havia començat amb l'arribada dels anglesos a la riba del riu Kei: la fam de terres i la superioritat militar dels europeus havien creat una pressió insostenible sobre els clans que, des de feia segles, conreaven aquelles vessants. Una jove vident anomenada Nongqawuse va anunciar la profecia que havia de salvar els seus compatriotes. Si els xhosa escorxaven el seu bestiar i cremaven les seves collites, els esperits ancestrals davallarien per fer fora els blancs i proveïrien de menjar als fidels que haguessin obeït la crida del cel.

La histèria s'apoderà dels desesperats camperols. Abans que recórrer a les llances per a repel·lir els intrusos, els xhosa atengueren en massa a la crida milenarista. Als indrets més afectats, la població caigué en picat de 105.000 ànimes a 37.000. Milers de persones van morir de fam: la resta es van veure forçades a emigrar cap a la colònia del Cap, amb la intenció de trobar seguretat i salaris a les granges blanques (2). La resistència a la colonització, que fins aleshores havia estat prou ferma en aquella zona, s'ensorrà d'un dia per l'altre. Les creences atàviques, inevitablement associades des d'aleshores a la superstició i a la desfeta, passaren a ocupar els racons més íntims i incofessables en l'imaginari dels negres sudafricans.

Com a qualsevol altra conquesta, el Déu dels vencedors seria resignadament adoptat pels vençuts. L'evangelització dels indígenes seria molt més ràpida i precoç que a qualsevol altre indret d'Àfrica, acompanyada d'una forta aculturació -o educació a l'occidental, si ho preferiu-, tecnificació, proletarització i urbanització de les societats nadiues. Les conviccions animistes, però, no desapareixerien mai de Sudàfrica. En gran mesura, s'incorporarien a les pràctiques de les confessions sincrètiques, les anomenades esglésies africanes independents, que recullen alhora components paganes i cristianes, i que avui són majoritàries al país. Alguns elements també sobreviurien a l'interior de les sectes missioneres, mantenint-se amb força en les litúrgies importades pels europeus.

Els africans s'havien adonat ben aviat que, si volien espavilar-se en el nou entorn de supremacia blanca, havien d'usar el mateix llenguatge i les mateixes armes que els seus amos. També van percebre, però, que això no impedia mantenir viva la flama de les seves conviccions atàviques, sempre i quan no ho manifestessin de forma pública i oberta. Encara avui, un grapat de ritus iniciàtics i pràctiques ancestrals tenen una enorme vigència entre els africans, fins i tot entre els més sofisticats. La bruixeria, blanca i negra, compta amb una gran popularitat -i no només a les zones rurals. I la influència i permanència dels esperits dels avantpassats és encara detectable arreu, especialment en la reclosió familiar (3).

Una altra cosa és l'impacte d'aquestes creences en l'àmbit polític, o ras i curt en la vida pública. Com que s'han integrat en manifestacions religioses o socials acceptades, de la mateixa manera que les antigues pràctiques paganes europees, són indestriables de comportaments que s'expressen a través de vies més convencionals. En la seva forma pristina, només han sobreviscut en casos molt comptats dins d'estructures religioses reconegudes, el qual porta a l'equívoc general que l'animisme, com a fenomen confessional, ha desaparegut del mapa sudafricà.

La força de les pràctiques que encara perviuen al país va molt lligada al clima de secretisme i al pudor que les envolta: resulta gairebé impossible trobar estudis o reflexions que les analitzin obertament. Només de tant en tant s'endevina la seva presència a través d'incidents que les fan brotar a la superfície, com ara en els conflictes locals que revelen l'ascendència de bruixots sobre la població. Aquests elements són ben vius als antics bantustans del nord -Venda, Gazankulu, Lebowa-, on l'evangelització va arribar-hi més tard, i per tant l'animisme encara pot ser contemplat en el seu estat més pur. Les revoltes dels anys vuitanta, que van enfrontar les forces afins al Congrés Nacional Africà (ANC) amb sectors conservadors auspicats pel govern, van revelar la permanència d'un paganisme que molts ja donaven per mort (4).

Degut a l'escassetat de fonts i a l'hermetisme que envolta aquestes pràctiques, però, renunciarem a tractar-les de forma específica en les pàgines que segueixen. Tot reconeixent la mancança que això suposa, intentarem endinsar-nos en les connexions que des de sempre han existit entre espiritualitat i resistència política, primer a partir de les organitzacions religioses convencionals, i després a partir de les litúrgies laiques que, a Sudàfrica com a la resta de societats evolucionades, ocupa un lloc destacat en la vida política. Malgrat les limitacions evidents de tal enfocament, també és obvi que hagués estat una llàstima no abordar un terreny apassionant que, en el cas sudafricà, pot ajudar a explicar moltes coses.

El Concili Nacional Africà -

En la primera època, oposició política i confessió religiosa no només creixen juntes. En bona mesura, les esglésies africanes apunten i fins i tot substitueixen la resistència organitzada. És el cas evident de les esglésies independents, que vehiculen gran part del ressentiment contra el monopoli blanc de l'administració, i que actuen com a refugi per a certs sentiments de pertanyença. Les derrotes militars dels regnes autòctons impedeixen un aixecament en tota regla, i la consciència política no és prou madura per a permetre la creació de protestes organitzades.

A finals del dinou, un seguit de sectes s'escapen de la disciplina de les missions. Es tracta de grups que, tot considerant-se cristians, desenvolupen els seus propis cultes, escullen els seus predicadors i les seves jerarquies, i difonen un clar missatge d'autosuficiència negra. Els Presbiterians de Tiyo Soga, l'Església Thembu de Nehemiah Tile, els Etiòpics de Moses Mokone, i els Episcopalsians (AME) de Charlotte Maxeke, són els exemples més destacats d'aquesta efervescència religiosa: "Les esglésies independents eren símptomes d'una revolta africana contra la croada missionera dels colonialistes, una expressió de malfiança, resistència i oposició, un signe de la vitalitat de l'herència religiosa i cultural dels africans" (5).

Bengt Sundkler, un dels estudiosos pioners i més respectats en l'àmbit en qüestió, defineix aquests cultes com a separatistes, ja que la majoria parteixen d'escissions de les congregacions cristianes clàssiques. El seu mòbil principal és el rebuig a la dominació blanca en un dels pocs terrenys permesos, l'espiritual. En l'arrel, segons ell, hi trobem indefectiblement un impuls afrocèntric i un *nacionalisme* que, mentre s'alimenta per una banda de l'alfabetització i de l'evangelització -sempre indissolublement lligades- introduïdes pels occidentals, per l'altra recorre a una Utopia que somnia en l'imperi del Regne de Déu a la terra.

La desposseïció i la segregació estimulen, doncs, el creixement de les esglésies africanes. Sundkler aborda primer el fenomen de les sectes *Sionistes*, que no tenen res a veure amb l'irredemptisme jueu, i que es reclouen en creences milenaristes tot esperant la tornada del regne de Sió. És el cas dels *israelites*, que es resisteixen a sotmetre's a qualsevol autoritat terrenal i que el 1921 són massacrats per la policia al seu reducte de Bulhoek, o de l'Església Cristiana de Sió, que en els nostres dies comanda les simpaties de milions de fidels. Són organitzacions conservadores i apolítiques, quasi autistes, reticents a intervenir en afers mundans i partidàries de donar al Cèsar el que és del Cèsar. La incorporació d'elements animistes hi és molt pronunciada.

L'altra gran categoria és la de les esglésies *Etiòpiques*. Aquestes reclamen el llegat de l'ortodòxia etiop per a justificar l'autonomia i la legitimitat d'unes confessions plenament africanes. Neixen sempre de l'escissió amb el cristianisme convencional, i de fet mantenen una

marcada tendència fissionista, ja que les jerarquies són escollides o repudiades pels mateixos feligresos. Al tombant de segle, són els etiòpics els qui juguen un paper capdavanter en les primeres organitzacions polítiques africanes, intervenint de forma decisiva en la creació del Congrés (6). Alguns d'aquests grups no eren, ni molt menys, simples cenacles d'il·luminats. L'AME (Metodistes Episcopalians Africans) era una branca escindida d'una església nordamericana, i durant una colla d'anys va contribuir a sufragar els estudis de les èlites negres sudafricanes als Estats Units. Al cap de poc, bona part dels seus becaris i seguidors es comptarien entre els fundadors del Congrés (7).

El 1909, John Dube va fundar al Natal l'Institut d'Ohlange, un centre d'ensenyament cristià basat en experiments similars als Estats Units. Quan tres anys després va ser elegit el primer President del Congrés Indígena Sudafricà -precursor de l'ANC-, el potencial emancipador de l'església entrava de ple en el camp de la política africana. Pixley I. ka Seme, un jove advocat que havia passat pels Estats Units amb l'ajut de Dube i de diverses institucions religioses, i que havia impulsat amb energia la nova formació, n'esdevenia el Tresorer. Els mentors de Seme havien confiat en la seva vocació cristiana, però l'home devia pensar que la hipocresia dels seus compatriotes blancs requeria alguna cosa més que discurs cristià: "Allò que Àfrica necessita més són blancs cristians, i n'hi ha tan pocs entre nosaltres..." (8).

Fos quina fos la seva denominació religiosa, els africans assimilats no podien evitar de sentir certa desconfiança cap als seus germans en Crist de pell blanca. No els resultava gaire difícil contrastar les prèdiques de germanor i d'amor al proïsme amb la realitat de la discriminació racial. Solomon Plaatje era un altre dels que compartien aquesta sensació. Fill de missioner, i educat a una escola-missió anglicana, Plaatje havia begut, des que va néixer, de la particular simbiosi entre tradicions africanes i ensenyament cristià que s'estava produint a Sudàfrica. De gran, es va inclinar pel món de les lletres, i es va apuntar al Congrés -va ser-ne el primer Secretari General-, i va imprimir a les seves conviccions religioses un caràcter compromès i actiu. Paral·lelament, va inspirar la creació d'unes Germandats cristianes que pretenien, a través de la fe, qüestionar les barreres de color. Fins a la mort, va restar convençut que el cristianisme contenia un enorme potencial de reconciliació racial, tot i que manta vegada expressaria els seus dubtes sobre la pietat dels governants blancs (9).

La religiositat dels africans seria alhora un estímul i una força de contenció per a les reivindicacions socials, econòmiques i polítiques d'aquesta època. Per un costat, l'església armava de contingut moral i oferia recursos organitzatius als activistes negres. Per l'altre, els restava combativitat, i els infonia falses esperances tot confiant en la rectitud cristiana dels blancs. En tot cas, el cristianisme "...era la influència predominant en les vides dels líders africans. En afermar els ideals de

fraternitat humana, era entès pels personatges esmentats com a portador d'implicacions socials, imposant justícia i igualtat d'oportunitats per a tots els homes, i esdevenia la norma moral a la qual solien recórrer automàticament els africans més formats" (10). Al llarg de cinc dècades, aquesta ambigüïtat en la relació entre església i protesta política es mantingué gairebé intacta (11).

De cap manera, però, es pot aplicar aquí el precepte marxista de la religió com a desactivador revolucionari, com a *opi del poble*. De fet, el que podria ser vàlid des d'una perspectiva eurocèntrica no pot ser traslladat de forma mimètica a Àfrica. En el cas del Congrés, però també entre els dirigents africans del Partit Comunista sudafricà, l'element espiritual hi és massa present com per ser ignorat. Quan, en la dècada dels anys vint, els intel·lectuals marxistes blancs van mirar de promoure un moviment ateu, el refús o fins i tot les defeccions en massa de militants africans van obligar a reconsiderar l'estratègia. Les mobilitzacions, a partir d'aquell moment, van haver de comptar amb els designis divins -això sí, d'una divinitat activista, radical i alliberadora.

Les forces més combatives aviat van descobrir que les masses africanes preferien casar l'emancipació material amb l'emancipació espiritual. Els comunistes van passar a denunciar l'enganyifa del cristianisme blanc, tot apostant per un Déu africà que allargava la mà al seu atribulat poble: "Hem de tenir un Déu dels africans -els Indis disposen de la seva pròpia religió-; perquè els africans hem d'anar al darrera de l'Anglès i del seu Déu?" (12). I en els anys vint, els racialistes negres del moviment garveyista, emulant als seus germans d'Amèrica del nord, van repescar la doctrina utòpica dels etiòpics: "Etiòpia estendrà ben aviat les seves mans cap a Déu" (13).

El Congrés també apadrinaria l'enorme potencial del cristianisme africà. Fins després de la segona guerra mundial, en les seves files encara hi dominaria l'element moderat, que creia fermament en la caritat dels blancs i en la seva eventual conversió a una reconciliació fraternal. Fins a la implantació de l'Apartheid, els pastors i les ovelles de l'església que convivien al moviment no s'adonarien plenament de la seva ingenuïtat. I aleshores, en comptes de repudiar a Déu, els africans repudiarien la hipocresia d'uns compatriotes que eren capaços de cometre les injustícies més flagrants, mentre adoraven el seu vedell d'or.

De moment, els prohoms del Congrés -Congrés Nacional Africà o ANC des dels anys vint- tenien altres preocupacions. En els primers Estatuts, l'organització s'havia pronunciat per "Encoratjar i promoure la unió de les esglésies, independentment de les irregularitats confessionals i sectàries" (14). És a dir, coordinar les denominacions de certa obediència africana, per tal d'oferir una veu única front a l'estat i a les jerarquies eclesiàstiques blanques. La iniciativa era un exponent més de la importància que la majoria dels africans donaven al discurs moral i religiós, i un símptoma de l'òsmosi existent entre activisme polític i confessional.

En el període d'entreguerres l'ANC, que en altres aspectes es mostrava moribund, va desplegar una intensa activitat en el terreny de les iniciatives multi-confessionals. A mitjan anys vint, com a mínim tres càrrecs clau de l'organització eren exercits per predicadors de les esglésies independents: el President Mahabane, que alhora pertanyia a una secta wesleyana; H.R. Ncayiya, Rector espiritual de l'ANC i també President de l'església etiòpica; i Charlotte Maxeke, cap de la secció femenina i pionera de l'AME. La resta de dirigents, no cal dir-ho, pertanyien a una o altra església, en la seva major part de tradició missionera. I també hi coexistien alguns garveyistes exaltats, que havien fundat una confessió pròpia en l'Església Ortodoxa Africana (15).

Tots plegats van intentar crear una *Església Nacional Bantú*, o *Església Indígena Unida*, que pogués operar com a contrapunt religiós a la tasca política desenvolupada per l'ANC. L'experiment va fracassar, i renaxeria als anys trenta de la mà del vell Seme i del reverend Mahabane, que s'alternarien en la Presidència al llarg de la dècada. Algun líder religiós s'aventuraria a fundar una nova secta que, sota els auspicis del Congrés, s'havia de convertir en el germen d'una nova Església Nacional Unida d'Àfrica. El projecte va avançar, i es va arribar a acordar que qualsevol església independent amb més de 200 membres s'hi podria apuntar, disposant de representants en un Consell interconfessional, però mantenint les seves competències en la investidura de bisbes, ministres i predicadors. L'intent va tornar a fracassar.

El 1944, la idea va ressorgir en el sí del Consell Representatiu Indígena, organisme creat pel govern rera la supressió del sufragi africà censitari. Altra vegada, el projecte es va estimbar, aquest cop contra les discrepàncies sobre el grau d'autonomia que calia concedir als grups afiliats. Per a alguns, el respecte a la independència jeràrquica i a les diferències de culte acabaria per fomentar l'escissió permanent, mentre que per a la resta la sobirania en el culte constituïa un fonament indissociable de la naturalesa de les esglésies *separatistes* (16).

El potencial unificador del cristianisme, que havia vertebrat el primer Congrés, va palesar les seves limitacions. Com molt bé havien assenyalat alguns dirigents del Congrés, les esglésies *independents* havien nascut i s'havien multiplicat com a tals. Si les comunitats de base perdien la seva capacitat d'autogestió, si es difuminaven en una nova jerarquia rígida i reglamentada, perdien també l'espontaneïtat i la càrrega contestatària que havia estat la clau del seu èxit. Pel que fa a les confessions convencionals, el panorama estava massa fragmentat: del 30% d'africans que en aquella època es consideraven afiliats a les esglésies clàssiques, un 11% era d'obediència metodista, un 4'2% anglicana, un 3'6% luterana, un 2'4% conegacionalista, un 1'8% calvinista, un 1'7% presbiteriana, i un 5% catòlica. Les diferències d'ètnia i de llengua

acabaven de complicar el caleidoscopi. En el cas de les disciplines de tradició missionera, a més, l'ascendència dels caps espirituals blancs contribuïa a dificultar qualsevol procés de convergència (17).

L'acció combinada de les esglésies no s'endegaria amb èxit fins que no aparegués a l'horitzó l'anticrist de l'Apartheid. De moment, i de forma sectària i dispersa, les diverses confessions continuarien oferint-se com a refugi espiritual davant una realitat material cada cop més desesperançadora. Per a la majoria dels negres, el problema dels blancs seguia residint en la pobresa de les seves conviccions ètiques i religioses. Algun testimoni de l'època ens explica com, en la seva percepció d'infant, els únics cristians de veritat eren els clergues i missioners que compartien els greuges africans: "Eren...homes de Déu, i no tenien res en comú amb els blancs que ens portaven por, dolor i perdició. Eren *cristians*, i mai se'ns va ocórrer que la resta de blancs poguessin ser cristians també" (18).

Calia, doncs, aspirar a la plena i veritable conversió dels blancs, mirant que d'una vegada per totes redimissin els seus pecats i entenguessin que el Regne de Déu començava a la terra (19). No és d'estranyar, en aquell context, que les ànimes més devotes es quedessin garratibades en observar com el nacionalisme afrikaner, amb la Bíblia a la mà, es despenjava el 1948 amb una doctrina i una pràctica de les menys fraternals que ha conegut el món en els darrers temps.

Just després de la pujada al poder del Partit Nacional de D.F. Malan, el Secretari General de l'ANC, el reverend James Calata, desafiava el nou govern: "Jo sóc un d'aquells que han predicat que el Cristianisme és una fraternitat universal, i que un cristià europeu és més a prop meu que un musulmà africà, però començo a preguntar-me si els meus germans europeus prediquen el mateix a la seva gent. I bé, reverend Dr. Malan, aquí teniu la vostra oportunitat. Demostreu al món sencer que obeïu els principis de la Cristiandat, tot admetent la paternitat de Déu i la germanor entre els homes" (20). Als ulls de Calata, i de molts altres africans, Malan i la seva penya demostrarien aviat tot el contrari. D'un dia per l'altre, la confiança dels africans en la pietat dels seus correligionaris blancs es va esfondrar. La població de color es disposava a emprendre un llarg Via Crucis, sota la mirada cínica dels fariseus i de les legions romanes.

Les primeres reaccions van anar en dues direccions. D'una banda, es va esquerdar la sòlida moralitat que havia preservat l'enteresa dels nuclis socials més maltractats. A les grans ciutats, particularment, la delinqüència i el gamberrisme van escalar fins a cotes desconegudes. Sorprenentment, aquest fenomen no va anar acompanyat d'un creixement significatiu de l'ateïsmes. El descrèdit de la moralitat pública no va implicar un desgast en les conviccions íntimes dels africans.

En segon lloc, i en consonància, es va produir un replegament momentani del cristianisme al pati de l'afrocentrisme. La fe en la reconciliació cedia el protagonisme a la fe en l'alliberament. Una nova generació de lluitadors, sota la bandera del nacionalisme africà, prenia el relleu i animava unes prèdiques molt més excloents i combatives alhora:

"Preguem perquè ens guiï l'Esperit sant... preguem pels líders d'obediència africana... Intercedim per la nostra terra... Intercedim per a la raça africana en el seu conjunt... Et demanem que ens conduexis per tal que poguem servir a la raça africana, per tal que les decisions que prenguem puguin ser profitoses per a la raça. Accepta les nostres súpliques, oh Senyor, i permet que beneïm el teu nom sagrat, per Ell que va morir per nosaltres, Jesucrist el nostre Senyor i Redemptor. Amén" (21).

Contra el Satanàs blanc -

La guerra racial aviat va derivar en guerra teològica. D'una banda, es van situar les esglésies independents i els sectors més propers als africans de les confessions convencionals. De l'altra, les esglésies reformades holandeses addictes al règim. Entremig, les jerarquies protestants, catòliques, i jueves, prou lúcides per distanciar-se de l'Apartheid, però massa transigents per a abraçar la denúncia del sistema.

Entre els africans, les expressions com "el dimoni campa a la seva pel país" es van popularitzar (22). La majoria de clergues negres, propers als moviments de resistència, van començar a utilitzar les troncs per a sensibilitzar els seus fidels contra la conducta sacrílega dels governants, i per a rebutjar "...la veu satànica dels racistes blancs que s'han embarcat en una cursa infernal per a excloure, per sempre més amén, als negres que voldrien participar en el govern del país" (23). El periodista Can Themba, que es va entretenir a visitar temples freqüentats per blancs, va constatar personalment l'abisme entre les diferents denominacions: mentre va ser expulsat a patades per la policia dels cultes Reformats, i també dels Adventistes del setè dia, la seva presència va ser tolerada a les misses anglicanes i catòliques. No cal dir que, a les esglésies negres, va ser acollit amb els braços oberts (24).

Si situem la confrontació en el context africà, resulta obvi que el tret diferencial a Sudàfrica era la presència de les esglésies calvinistes blanques, i la seva ascendència sobre el poder. Les afinitats polítiques dels altres cultes haguessin estat, en un marc més obert, força similars a la que s'observaven a tot el continent (25). Les prèdiques religioses de les esglésies Reformades holandeses, sotmeses a un aïllament secular respecte a les seves precursoras europees, havien justificat el dret providencial dels afrikaners a romandre com a senyors d'aquell país -en un exercici teològic només comparable al dels sionistes jueus. La reacció dels teòlegs negres era força natural, donades les circumstàncies, tot

insistent que la missió de Crist a la terra era identificar-se amb els pobres i oprimits. L'església negra havia recuperat les idees dels teòlegs anti-nazis, sobretot de Bonhoeffer, de la teologia de l'alliberament sudamericana i d'alguns clergues afro-americans, com ara James Cone -produint, els anys vuitanta, una poderosa revolta cristiana només comparable a la polonesa (26).

Juan Bosch (cap relació amb l'autor), un teòleg que ha estudiat el cas sudafricà, posiciona les diverses confessions d'acord amb la seva actitud front a l'estat, i apunta tres *temptatives* o escoles que coincideixen amb les que indicàvem més amunt.. La temptativa boer, segons ell, es caracteritza per col·locar-se al servei de l'estat, reforça la noció dels afrikaners com a poble escollit, i n'assegura la segregació tot fundant esglésies missioneres filials per a l'evangelització entre els negres, mestissos i indis. És la traducció exacta, al terreny religiós, de l'Apartheid.

La temptativa de les esglésies anglo-parlants consisteix en crear la il·lusió d'una església al marge de l'estat. Una opció que, lògicament, acaba estavellant-se contra la crassa realitat de la crispada societat sudafricana. Si bé rebutgen el supremacisme com una aberració teològica, es distancien de la lluita per l'alliberament tot al·legant que no combreguen amb la lluita armada, o fins i tot amb mesures com les sancions internacionals. El seu compromís social anirà canviant al llarg dels anys, sobretot en començar a admetre africans a les més altes jerarquies, en comprovar com la neutralitat les distanciava de la majoria negra, i també en rebre una continuada pressió internacional.

La tercera temptativa és la que Bosch anomena la de l'església negra, enfrontada a l'estat i compromesa en la resistència. Si bé aquesta escola es compon inicialment de grups etiòpics i sionistes, aviat és capturada per les filials africanes de les esglésies convencionals, com per exemple el calvinisme instal·lat entre negres i mestissos. A través d'aquesta corretja de transmissió, la teologia combativa entra en les confessions clàssiques, de manera que als anys vuitanta els anglicans, els catòlics, els diversos grups protestants i bona part dels fidels calvinistes ja se situen sense complexos en el camp opositor a l'Apartheid (27).

L'escriptor Alan Paton, de forma molt similar, bateja les tres tendències com l'Església de la nació, formada pels calvinistes blancs, encaparrats en identificar designis divins amb destí nacional, l'Església de Crist, associada a les denominacions clàssiques, més amoïnades per la lletra que per l'esperit de l'evangeli, i l'Església en societat, que construeix el seu discurs a partir de la connexió amb la massa social, i no a la inversa (28).

El viratge de les esglésies convencionals cap a una professió de fe combativa es produirà sota la influència determinant d'Albert Luthuli. Les conviccions religioses d'aquest home estaven fora de tot

dubte quan va accedir, el 1952, a la Presidència de l'ANC. Educat a la missió d'Umvoti, al Natal, i predicador metodista, Luthuli va ser cessat com a cap tribal en embolicar-se en política. Ell va respondre al govern amb una famosa proclama, *El camí de la Llibertat passa per la Creu*, on acusava l'Apartheid de degradar moralment tant les seves víctimes com els seus beneficiaris, reafirmava la seva fe en mètodes no-violents, i es mostrava convençut que els blancs finalment serien convertits a la raó per la via de la pietat (29).

Luthuli era més un exponent de la vella escola del Congrés, que predicava paciència i creia fermament en la bondat íntima dels compatriotes blancs, que no pas de la nova tendència, bel·licosa i disposada a extingir la desprestigiada flama de la conciliació. Es desmarcava, però, dels seus antecessors, en acceptar la mobilització i la pressió social, econòmica i política que facilités la tan esperada conversió ètica dels supremacistes. En certa manera, doncs, actuava de pont entre dues generacions, i també entre dues maneres d'entendre la religió: acostava, si voleu utilitzar els termes de Juan Bosch, la temptativa negra a la temptativa anglo-parlant. El rebuig frontal a la segregació no tenia perquè desterrar tota esperança de reconciliació fraternal entre negres i blancs.

Pretoria va començar a predre la guerra teològica als anys cinquanta, quan va promulgar la Llei d'Ensenyament Bantú (1953). La intenció última del decret era traslladar el desenvolupament per separat al terreny educatiu, però per fer-ho exigia que totes les institucions d'ensenyament passessin sota el control del govern. Les missions, doncs, havien de renunciar al monopoli educatiu que havien preservat, sobretot entre els africans, des dels temps de la colonització. Va constituir un error d'imprevisibles conseqüències. Algunes esglésies -catòliques, per exemple-, van desafiar la llei; però la majoria, incapaces de mantenir la seva activitat pedagògica sense els permisos i les subvencions de l'estat, van cedir les escoles a l'administració.

En pocs anys, el govern va esbandir les poques iniciatives multi-racials que algunes missions havien mantingut, i va impulsar una política educativa que, si bé estenia l'alfabetització a capes més àmplies de la població de color, rebaixava el llistó de l'ensenyament bantú a cotes miserables. Així, mentre les esglésies missioneres es lliuraven del llast principal que fins aleshores les havia associat al sistema polític, podien assumir una actitud molt més bel·ligerant i ressentida contra l'intervencionisme de Pretoria. Per a la població negra, les esglésies convencionals deixaven de ser còmplices de la dominació per passar a convertir-se en víctimes d'un estat prepotent. En l'opinió de més d'un activista negre, "...l'actitud de les esglésies [convencionals] envers el règim de l'Apartheid ja no ha estat mai la mateixa" (30). La seva especial situació començava a atansar-se, a la força, a la de les esglésies independents, crònicament castigades i marginalitzades pel poder.

El procés d'aproximació va evolucionar de forma prometedora l'any 1960. Els fets de Sharpeville van trasbalsar la comunitat religiosa en ple, i l'aire era carregat d'hostilitat contra un govern capaç de massacrar persones innocents i de prohibir una organització com el Congrés, liderada per un cristià convençut. El bisbe anglicà de Johannesburg, Ambrose Reeves, va reaccionar afirmant: "Sharpeville ha estat una tragèdia. Però d'aquesta acció malvada encara en pot sortir alguna cosa bona si els sudafricans obliden els greuges del passat i comencen a creure que Déu ha disposat per a tothom alguna cosa millor que l'Apartheid" (31). Semblava que la jerarquia tradicional trencava, finalment, el seu mutisme estèril.

Al desembre, es va convocar la conferència interconfessional de Cottesloe. Allà s'hi van reunir delegats de quasi totes les religions implantades al país, fins i tot de les esglésies reformades holandeses, i s'hi va adoptar una resolució de condemna a l'Apartheid. Z.K. Matthews, un notable de l'ANC, va retratar l'ambient de cordialitat i de diàleg que va regnar en totes les sessions (32). Per primera vegada, clergues negres i blancs parlaven d'igual a igual. El dramatisme dels darrers mesos hi imposava una gravetat i una sensació d'urgència que, a l'hora de trobar solucions concertades, semblaven anunciar una nova era espiritual.

Per un moment, hom hagués dit que s'estava produint el miracle. Però la lluna de mel havia de durar ben poc. Uns dies després de la conferència, els calvinistes van rebre l'ordre directa del Primer ministre Verwoerd que calia repudiar la seva adhesió a les resolucions de Cottesloe. Així ho van fer. Les altres esglésies *institucionals* no van alterar la seva posició, tot i que en els anys següents farien gala d'una gran ambigüitat en la *praxi* política i social. Segons un exponent de la *teologia negra*, Charles Villa-Vicencio, "...trobarien impossible d'acceptar el recurs a la lluita armada... i quan el Consell Mundial d'Esglésies, l'any 1970, va decidir oferir ajuda humanitària als exèrcits d'alliberament, condemnarien la decisió" (33).

Malgrat tot, els fets de Sharpeville i l'intent de Cottesloe havien plantat una llavor que germinaria al cap d'un temps. Les pràctiques de les esglésies convencionals potser no havien canviat gaire cara a la societat real, però Cottesloe n'havia alterat els esquemes teològics. El bisbe Reeves, el rector French-Beytagh, el rector Huddleston, i un seguit de capellans van plantar-se davant les injustícies de l'Apartheid. Alguns van arribar a ser expulsats del país. Trevor Huddleston, un pare anglicà d'origen britànic, va posar-se al capdavant de les protestes veïnals contra la Llei d'Àrees de grups. Tot denunciant la hipocresia dels fidels blancs, va fer certa amistat amb Oliver Tambo, que segons ell encarnava les virtuts del catòlic compromès: "L'Església continua adormida...mentre Oliver Tambo viu una vida de fugitiu... I jo puc oblidar-ho perquè durant massa anys, a Sudàfrica, he oblidat que l'home és fet a la imatge de Déu quan és de raça negra" (34).

Huddleston, incapaç de conduir la seva tasca evangelitzadora com hagués desitjat, va marxar finalment a Anglaterra, des d'on

crearia i dinamitzaria un dels grups de solidaritat internacional més influents que mai s'han vist arreu del món: el Moviment Anti-Apartheid. La seva figura només és comparable a la d'un altre dissident que va sortir fortament impactat de la reunió de Cottesloe, Beyers Naudé. El mèrit principal d'aquest darrer, però, radicava sobretot en el fet que va haver de trencar amb l'església reformada holandesa, amb el culte que històricament havia proveït la base teològica de la segregació.

El reverend Naudé havia assolit un càrrec destacat en la jerarquia calvinista. Jove, brillant i carismàtic, podia haver aspirat a l'ofici més elevat en el món eclesiàstic o polític. En canvi, va declarar el racisme anatema i va optar per defensar la igualtat de totes les persones davant Déu. L'església reformada, que hagués pogut tancar el cas amb discreció, va preferir atacar-lo frontalment. El Sínode reformat va jutjar i condemnar Naudé per heretgia, desfermant així un escàndol de grans proporcions. Les instàncies internacionals calvinistes van iniciar l'excissió de l'abcés racista sudafricà, i el ferment inconformista a l'interior de l'església oficial va continuar creixent (34). A l'exterior, des del nou Institut Cristià, Naudé no va parar de fer el corcó als ortodoxos que l'havien excomunicat.

Els temples de Sudàfrica, a partir de Cottesloe, ja no tornarien mai a ser ben bé els mateixos d'abans. El país no va disposar d'un Martin Luther King, però va patir una transformació espiritual molt similar a la del sud dels Estats Units. La via no-violenta, que apostava per la igualtat de drets entre tots els germans en Crist, però que descartava el recurs a la paciència dels oprimits, s'imposava en amplis sectors de les esglésies negres i també de les blanques. La religió entrava de ple en les lluites socials i es desmarcava de l'estat, donant a entendre que hi havia una justícia superior a la dels tribunals formals: "Una llei justa és un codi humà que s'adequa a la llei moral o llei de Déu. Una llei injusta... és la que entra en contradicció amb la llei moral" (35).

La immolació de King i l'èxit de les seves mobilitzacions ciutadanes animarien els seus homòlegs sudafricans a emprendre un camí similar, a desgrat dels enormes obstacles que aquests haurien de superar en contrast amb el profeta americà. Algunes prèdiques de King eren transferibles, mot a mot, al context sudafricà: "Tota normativa segregadora és injusta perquè la segregació distorsiona l'ànima i fa malbé la personalitat. Dóna al segregacionista un sentiment fals de superioritat, i al segregat un sentiment fals d'inferioritat... La segregació no és únicament inviable en el pla polític, econòmic i social, és moralment equivocada i pecaminosa"(36).

Albert Luthuli, en molts aspectes el King sudafricà, somniava en un final feliç a l'americana. Quan el seu col·lega pronunciava, a l'altra banda de l'Atlàntic, el seu commovedor "Vaig tenir un somni", el líder del Congrés degué imaginar que, gairebé fil per randa, aquell discurs era el que convenia al seu país. Pocs anys després de King, l'home

va rebre el Nobel de la Pau, i va aprofitar el seu viatge a Oslo per ressaltar la importància de l'Església en la croada contra el racisme: "...l'Església a Sudàfrica, -bé que amb retard- s'està desvetllant per assumir una missió més àmplia... Comença a prendre's seriosament les paraules del seu Fundador quan va dir 'He vingut a donar una vida millor i més abundant'" (37).

Però Pretoria no era Washington. La *nomenklatura* afrikaner n'havia tingut ben bé prou amb l'esquerda oberta per Beyers Naudé al portal de casa. El règim havia topat amb l'Església, gairebé en bloc, i pressentia el perill de quedar-se sense justificació espiritual. De forma lenta i segura, s'estava gestant una veritable revolució que li faria perdre la guerra teològica. L'obstinació de la classe política blanca en aferrar-se al poder, tot intensificant la repressió, no va fer altra cosa que alimentar la insurrecció moral. Aviat s'adonaria del seu error: una cosa era reprimir els cossos i una altra, ben diferent, era esforçar-se per contenir les ànimes.

L'Església sudafricana, doncs, amb la notable excepció dels fariseus adscrits al règim, es preparava per l'assalt final a l'Apartheid. Mentrestant, però, els cultes independents havien patit una evolució interessant que potser convindria esmentar. Els etiòpics, que havien assolit el seu punt àlgid als anys vint, perdien el seu antic potencial i cedien protagonisme reivindicatiu als sectors africanitzats de les esglésies convencionals. D'altra banda, els cultes sionistes, conservadors i cismàtics per naturalesa, guanyaven popularitat entre les comunitats rurals i la immigració urbana més desarrelada (38).

Certes capes de la població, encara sensibles a creences i valors tradicionals, tendien a refugiar-se abans en actituds milenaristes passives, fins i tot sacrificials, que no pas en la revolta de les sotanes, socialment compromesa i connectada a la lluita política de l'ANC. La línia divisòria entre ambdues tendències era sovint rural-urbana, però no sempre: més aviat coincidia amb les distincions de tipus cultural i educatiu. L'alfabetització i la promoció social, per febles que fossin, empenyien els fidels cap a estructures religioses més consolidades. L'adscripció a parròquies metodistes, anglicanes, luteranes o catòliques actuava, de fet, com un mecanisme més d'integració en les comunitats instruídes i sofisticades (39).

Els sionistes capitalitzaven, amb força, aquell sentiment atàvic d'alienació que havia inspirat l'episodi de Nongqawuse en el segle passat o la immolació dels *israelites* a Bulhoek en els anys vint. A partir dels anys seixanta, la seva influència s'estengué tant que el govern va començar a fomentar-les per fer front als cultes més combatius. No deixava de ser curiós que l'*establishment* afavorís el creixement de grups que partien, en l'arrel, del refús frontal a la colonització religiosa i de pràctiques afro-cèntriques. Però el seu tarannà apolític apareixia com irresistible, als ulls dels governants: els primers ministres van començar a fer acte de presència a les peregrinacions sionistes de Moria, i a afavorir l'expansió i

l'enriquiment d'unes jerarquies religioses que cada cop tractaven amb més respecte (40).

Segons alguns estudiosos del fenomen, la manca de militància de les organitzacions sionistes es deu a la pura alienació social, que crea unes formes de resistència introspectives, de caràcter inhibit i primari. Altres sostenen que el seu conservadorisme es deu simplement a l'adopció dels *tics* habituals en qualsevol societat clànica amenaçada, que s'esforça per reforçar línies d'autoritat en perill i per combatre l'assimilació amb el recurs a formes tradicionals (41). Les dues interpretacions, en realitat, no són antagòniques, i reflecteixen un anhel general d'*africanització* de l'a religió. Davant l'amenaça modernitzadora i occidentalista dels cultes convencionals, els sionistes opten pel retorn a la solidaritat del petit grup - especialment a les ciutats-, a la litúrgia activa i catàrtica -dansa, música, èxtasi espiritual-, a les creences curatives -bruixeria blanca, exorcisme-, al simbolisme ritual i a la veneració pels profetes (42).

És curiós comprovar com l'exclusivisme negre en política mai no acaba de connectar amb l'afro-centrisme en religió. El Congrés Panafricanista de Sobukwe, als anys seixanta, no disposa de cap corretja de transmissió especial amb les esglésies independents. De fet, Sobukwe i la majoria de dirigents del PAC formen part d'una èlite instruída, sovint amb profundes conviccions religioses, però vinculada per experiència vital amb les missions metodistes o anglicanes (43). En aquest sentit, la seva trajectòria personal els aproxima a Luthuli, Tambo o altres líders de l'ANC, i els impedeix d'establir una concomitància amb les esglésies independents que, d'haver-se produït, hagués forjat una poderosa aliança africanista.

El moviment de Consciència Negra, uns anys més tard, seguirà una pauta molt similar a la dels seus predecessors del PAC. Steve Biko i la major part dels universitaris negres que reclamen, en absència de les formacions històriques de resistència, la recuperació de l'orgull negre, no gosen trencar l'aïllacionisme polític dels cultes sincrètics. Els clergues que ajuden i cedeixen les seves parròquies als activistes de Consciència Negra pertanyen a les esglésies convencionals (44). El mateix Biko, que preconitza el retorn a una espiritualitat genuïnament africana, expressa els seus dubtes sobre la capacitat emancipadora de la religió: "Déu no té per costum baixar del cel per a resoldre els problemes de la gent a la terra" (45). I quan apel·la a la confrontació moral amb l'Apartheid, ho fa reivindicant una Església Negra indefinida, que uneixi a tots els oprimits en una plataforma multi-confessional contra la blasfèmia de la segregació.

L'eclosió de Consciència Negra tindrà, però, un impacte inesborrable en la coalició ideològico-religiosa que s'enfronta, en el terreny teològic primer i en el quotidià després, a l'Apartheid. D'una banda, contribueix a *africanitzar* el conjunt de les confessions, i especialment aquelles que tradicionalment havien estat governades per bisbes blancs. D'una altra, ajuda a introduir un estil molt similar

al que havia desenvolupat, per exemple, James Cone als Estats Units. Cone defensava la unitat d'acció de totes les denominacions en una Església Negra compromesa, que superés l'ideal d'integració amb un ideal dinàmic de lluita: "...la lluita apareix com l'alternativa lògica en el context racista americà. Lluita que consisteix en afirmar la pròpia dignitat, la pròpia negritud com criteri fonamental per a iniciar el diàleg sobre la reconciliació" (46).

De forma creixent, els predicadors africans entendran la missió evangelitzadora a Sudàfrica, no tant com una discreta tasca de submissió als designis divins, sinó com una enèrgica estimulació de la component alliberadora del cristianisme: "...en una societat racista blanca, l'obediència cristiana només pot significar obediència a la negritud, la seva glorificació i exaltació" (47). Si el *retorn a Àfrica*, en l'esfera política, implica la projecció al futur de la sobirania perduda, en el terreny religiós comporta la recuperació d'una espiritualitat oblidada, que creia en la força emancipadora de l'utopia. És una teologia de l'alliberament a l'africana, que incorpora una mica de tot: la lluita per una societat més justa, la càrrega moral i ètica de l'evangeli cristià, i encara les inclinacions utòpiques dels mil·lenaristes -convenientment depurades del seu conformisme terrenal castrador.

En aquest ambient d'efervescència religiosa, i entrant en les revoltes dels vuitanta, la teologia negra donarà a llum la seva encíclica definitiva: el document *Kairós*. Sense ser una proclama oficial de les esglésies, el text es publicarà amb el suport de 151 signataris de 36 congregacions diferents, fruit de les discussions del grup radical *Kairós* i de l'Institut de Teologia Contextual, encapçalats pels reverends Albert Nolan i Frank Chikane (48). Segons com, el document apunta cap a aquell Concili Nacional Africà que els fundadors de l'ANC havien perseguit durant tants anys. Val a dir, així mateix, que alguns dels clergues més destacats del moment, com ara Desmond Tutu o Allan Boesak, sintonitzaran amb bona part dels continguts, però es desmarcaran de la iniciativa en detectar-hi indicis d'apologia de la violència.

La primera edició del document, que apareix el setembre de 1985, es convertirà immediatament en un autèntic *best-seller* i punt de referència per al debat teològic sudafricà. *Kairós*, en grec clàssic, significa oportunitat o moment decisiu. Els autors del text entendran que, a Sudàfrica, ha sonat l'hora de la veritat: "Ha arribat l'hora. El moment de la veritat és aquí... aquest és el *Kairós*, el punt de gràcia i d'oportunitat, l'hora decisiva en què Déu planteja un repte per a l'acció decisiva" (49). Tot criticant l'obediència a l'estat, derivada en bona part de les prèdiques de Sant Pau, l'escrit crida a la desobediència en un marc on l'estat no és al servei de l'ideari cristià: "El Déu de l'Estat sudafricà no és simplement un ídol o un déu fals, és el diable disfressat de Déu Totpoderós - l'Anticrist" (50).

El document *Kairós* denuncia la passivitat de les jerarquies oficials, que es refugien en un fals pacifisme, i aposta per un cristianisme de confrontació contra un règim "...il·legítim des del punt de

vista moral i teològic" (51). L'església, precisa el text, no ha d'assumir el rol de les forces polítiques, però ha d'erigir-se en fòrum de discussió i en plataforma d'acció per eradicar la injustícia i la misèria. Aquest repte, en un determinat context, exigeix la participació dels cristians en la lluita, utilitzant discursos i recursos religiosos per incitar a la revolta moral. "Una Església que assumeixi seriosament les seves responsabilitats, en aquestes circumstàncies, sovint haurà d'enfrontar-se i desoïr l'Estat per tal d'obeïr Déu" (52).

Per als lectors occidentals, el document *Kairós* pot semblar més un pamflet de tipus polític que un text teològic. És cert que, en termes de teologia convencional, es tracta d'un discurs feble i poc elaborat. Però l'escola de pensament que hi ha al darrera és relativament jove, i pretén apuntar als valors que considera essencials. És natural, per tant, que es ventilin certs serrells acadèmics i apunti al que percep com el cor de la doctrina cristiana: "... la unitat i la reconciliació de les esglésies passa necessàriament pel servei a la humanitat que pateix... Només quan serveixen abandonen les rivalitats -allò que no té a veure amb l'essencial- i s'uneixen en el que és radical i en les veritables fidelitats" (53).

Charles Villa-Vicencio, professor de religió a la Universitat de Ciutat del Cap, és potser un dels teòlegs que més s'esforçarà per lligar el discurs combatiu del grup *Kairós* amb la lluita dels moviments d'alliberament, i especialment d'un ANC que torna a irrompre amb força en el panorama de la resistència. Villa-Vicencio proclama que "El cristianisme opressor ha de morir per deixar pas al cristianisme que allibera", i es permet qüestionar la validesa de l'argument teològic del *darrer recurs*: "Quan l'Església actua en situacions de crisi només com a darrer recurs, la seva contribució sol arribar massa tard" (54). Cal que l'Església es comprometi des del primer moment, i que deixi d'utilitzar l'evangeli com a pretext constant per a la inèrcia. La indignació moral, la simple condemna verbal, no són tampoc suficients per a aquest capellà impetuós: cal passar a l'acció.

Villa-Vicencio és molt clar en la seva filiació política, tot just eludint *in extremis* la identificació amb una formació determinada: "...el missatge alliberador de les escriptures impedeix als pobres i als oprimits, històricament víctimes de l'expropiació, la claudicació i l'extorsió, de conformar-se amb res que no garanteixi el seu dret irrenunciable a ser lliures -a Sudàfrica, això es tradueix en un home, un vot, en el marc d'un estat unitari" (55). L'home s'atura a un pas de recomanar el suport a un partit determinat, en un dirigisme religiós que recorda el de certs fonamentalismes o el d'alguns demòcrata-cristians -com els portuguesos, que feien campanya amb l'eslogan *El vot no és secret: Déu t'observa*.

L'ANC disposarà, evidentment, d'algun predicador orgànic, com el pare metodista Lapsley, que en un article a *Sechaba* defensarà el concepte de *Guerra justa*, una espècie de *jihad* associada a la guerrilla d'Umkhonto we Sizwe. Segons Lapsley, la via insurreccional triada per la branca armada del Congrés aconsegueix, a la perfecció, les sis condicions requerides per a iniciar una guerra justa: una causa

justa, uns mitjans proporcionats, objectius clars, finalitats públiques - no personals ni lucratives-, invocació del darrer recurs, i possibilitats raonables d'èxit (56).

Però la croada contra el mal no necessitava contractar pegoners. El 1985, la majoria de les esglésies celebraven a tot Sudàfrica una *Pregària per acabar amb un sistema injust*. La convocatòria, més populista que qualsevol tractat teològic, encaixava perfectament amb el que ja es venia practicant als temples africans, de forma més o menys encoberta, des de feia temps. Dos anys més tard, l'ANC va rebre un aval crític del Consell d'Esglésies Sudafricanes, quan la direcció d'aquest organisme interconfessional va desplaçar-se a Lusaka i va entrevistar-se amb els dirigents del Congrés. En sortir de la reunió, els representants religiosos van emetre un comunicat oficial, on expressaven que el recurs a la força era justificat per la brutalitat de Pretoria, i afirmaven el dret inalienable dels pobles de Namíbia i Sudàfrica a buscar la pau i la justícia a través dels moviments d'alliberament. Oliver Tambo els va afalagar amb floretes:

"El Congrés Nacional Africà compta amb una llarga tradició d'associació amb l'església. Els nostres fundadors eren homes i dones d'església. Al llarg de setanta-cinc anys d'història aquell vincle no s'ha trencat mai. Quan entrem en la fase final de la lluita, creiem que vosaltres, també, teniu la responsabilitat de contribuir al màxim per desterrar un règim que ofèn els principis de l'església... Seguirem trucant a la porta de l'església per a sol·licitar una plena implicació en tots els aspectes de la lluita. Els milions de persones que fan sacrificis tan grans al nostre país no poden esperar altrament d'una església que es compon essencialment dels pobres i dels oprimits, i que s'hauria d'identificar amb les masses subjugades"(57).

Era obvi que els supremacistes blancs havien perdut qualsevol rastre de credibilitat moral. La nova doctrina teològica, condensada en el document *Kairós*, i culminació d'un procés de convergència eclesiàstica llargament anhelat, tenia tots els números per a esdevenir el nervi ètic d'un nou sistema polític. La semi-teocràcia de l'Apartheid semblava destinada a ser substituïda per la de l'alliberament. Però no seria així. Un conjunt de raons impediria que, allò que a primera vista apareixia com un aixecament amb aires de revolta fonamentalista, desbordés la dinàmica de les organitzacions polítiques formals i exercís una influència desmesurada sobre l'alternativa ideològica emergent. La interferència de la religió, en la turbulenta arena política dels anys vuitanta, no passaria de ser una formidable revolta de sotanes.

En primer lloc, i com ja hem indicat més amunt, els postulats radicals de l'escola *Kairós* no eren compartits de forma universal. De fet, els signataris del famós document van generar un debat clau en l'àmbit religiós sudafricà, però no van passar d'aquí. La mateixa concertació que s'esgrimia en el discurs teològic, i que va crear el miratge d'una naixent Església unificada, tenia difícil traducció sobre el terreny. El cas dels cultes sincrètics era el més notori, en aquest

sentit. Però la fragmentació confessional estava molt arrelada en el paisatge religiós sudafricà.

En el cens governamental de 1980, el 78% de la població del país eren definits com a cristians. La resta de religions (hindús, musulmans, jueus) no assolien en cap cas el 2% del total. En l'apartat de cristians, les esglésies independents s'enduen la part del lleó, un quart del total, i les altres denominacions (calvinistes, catòlics, metodistes, anglicans i altres protestants), una desena part cadascuna (58). En el cens de 1991, s'hi detecta un augment espectacular dels que es declaren d'obediència a esglésies independents, fins a un terç del total, i una davallada relativa repartida entre la resta de confessions. Tot i que els censos oficials no són del tot fiables, ofereixen un quadre exploratori prou alligador sobre les afinitats religioses dels sudafricans (59).

Les fronteres entre els diversos cultes, en molts casos, són tènues. El que queda dels etiòpics, per exemple, s'acosta molt a la branca segregada dels calvinistes mestissos, dirigits per Allan Boesak, tant en litúrgia com en afinitats entre els respectius feligresos. Però les distincions també són importants, i sovint irreconciliables. Els mateixos sionistes compten amb centenars de petites esglésies, amb els seus bisbes i les seves àrees d'influència. Els dos grups principals, l'Església Cristiana de Sió de Moria i l'Església Zulu de Nazareth, mantenen una forta rivalitat a partir dels seus respectius bastions al Transvaal i al Natal (60).

El tradicionalisme i l'apoliticisme un tant fals dels sionistes impedirà que aquests participin en la sagrada coalició contra l'Apartheid, malgrat l'evident afinitat de bona part dels seus fidels envers els moviments d'alliberament. Quan la secta de Moria convidi a P.W. Botha, el 1988, a assistir al pelegrinatge anual, l'ANC contestarà amb una nota indignada: "L'Església Cristiana de Sió pertany a aquella família d'esglésies que van néixer fa un segle com a moviment de protesta contra la discriminació racial... La invitació oferta a Botha... és alhora una patinada i una traïció de la confiança i del respecte que més de dos milions de feligresos han dipositat en el bisbe Lekganyane" (61). Tres anys després, quan corre el rumor que els sionistes pretenen aliar-se al partit zulu Inkatha i al Partit Nacional per presentar-se a les eleccions, el mateix bisbe Lekganyane es veu obligat a desmentir-ho públicament per tallar l'escàndol (62).

Els grups islamistes oferiran una nota ben pintoresca. Concentrats a la regió del Cap, els musulmans organitzaran plataformes de protesta molt properes, en aquest cas, als moviments polítics d'alliberament. Durant les revoltes dels vuitanta, preconitzaran obertament la *jihad* i rebran un discret suport de l'imam Khomeini. Un responsable del col·lectiu Crida a l'Islam declararà el 1985: "En aquesta fase, la nostra tasca essencial és la d'enderrocar el capitalisme racista. Més tard, ja lluitarem per l'establiment d'un estat islàmic" (63). En les primeres eleccions multirracials, el 1994, els partits islamistes rebran un 0'2% dels vots. Tot i que els

fonamentalistes musulmans podien tenir cabuda, conjunturalment, en una coalició moral contra l'Apartheid, ja es veu que la seva permanència en un front interconfessional cristià hagués resultat a la llarga ben incòmoda.

Una segona limitació de la revolta teològica, més enllà del caleidoscopi confessional del país, residia en el tarannà dels líders religiosos. Els redactors del document *Kairós* no eren, amb la possible excepció de Frank Chikane, figures carismàtiques. Tampoc no eren els colossos d'acció que la seva doctrina reclamava per a la penetració social del cristianisme. Aquest rol l'assumien a la perfecció personatges menys cerebrals però molt més populars, menys radicals però més vehements, com Desmond Tutu o Allan Boesak. Als ulls de la comunitat internacional, i també de la majoria de sudafricans, aquests predicadors eren realment els símbols del poderós matrimoni entre fe i rebel·lió (64).

Boesak serà realment un producte de les revoltes dels vuitanta. Més jove que Tutu, es convertirà en una figura pública rera el seu nomenament com a President de l'Aliança Mundial d'Esglésies Reformades. Es donarà la contradicció, sens dubte volguda per la *internacional* calvinista, que en accedir al càrrec es convertirà en el cap espiritual, a nivell mundial, dels seus fidels blancs sudafricans. Paradoxa resolta parcialment el 1982, amb l'expulsió de les congregacions blanques sudafricanes del sínode internacional Boesak aviat combinarà l'activisme polític amb el seu ministeri, en ser designat patró del Front Democràtic Unit (UDF), paraigües legal que esdevindrà el protagonista dels fets de 1984-86 com a cobertura del prohibit ANC. Pocs anys després, en ser desarticulat l'UDF, assumirà amb Tutu la defensa dels interessos dels moviments d'alliberament, tot aprofitant la relativa tolerància del règim envers les organitzacions religioses.

Segons el mateix Boesak, les lectures teològiques que més el van impressionar van ser les de l'alemany Bonhoeffer i el danès Kaj Munk, tots dos màrtirs del nazisme (65). Les seves prèdiques l'ajudarien a condemnar el racisme en general i el sistema sudafricà en concret: "El racisme és pecat... l'Apartheid no és només una ideologia política. La seva mateixa existència com a opció política s'ha bastit i es basteix encara sobre la justificació teològica de certes esglésies... Les esglésies haurien d'admetre que l'Apartheid és una heretgia, contrària a l'evangeli i inconsistent amb la tradició Reformada, i per tant rebutjar-lo." (66). I l'heretgia, per a Boesak, és molt pitjor que el paganisme o l'ateisme: "... malgrat el que hagin fet els comunistes, i Déu sap que les seves malifetes han estat nombroses, no ho han fet en nom de Nostre Senyor i del nostre Messies Jesucrist. Per tant, el judici de Déu serà a la força més sever amb aquest govern que, coneixent el Nom més enllà de tots els noms, l'ha profanat deliberadament i consistent... En la seva adscripció al cristianisme, l'Apartheid és una blasfèmia, una idolatria i una heretgia" (67).

D'acord amb els plantejaments del grup *Kairós*, Boesak advocarà per un paper actiu de l'església, insistint que la pietat no significa inhibició, i que la neutralitat en un entorn injust porta a la modalitat

més odiosa de cristianisme, la passiva(68). Cal passar a l'acció, amb tanta empenta com calgui. Fent-se seves les paraules de Munk, afirmarà: "Quan el foc i la mort cauen damunt la gent de la terra, és la nostra missió, en nom del Déu d'amor, denunciar allò que entenem és obra del diable... Quan la covardia dedica elogis al que és identificat com a detestable, aleshores és feina de l'Església veure que els seus símbols sempre han estat el colom, el lleó i el peix, però mai el camaleó", i també "Ens manca ira de Déu... Ira contra el mal ús del sagrat evangeli, que és la Paraula de vida... Estimats col·legues, la nostra prioritat avui és la rauxa" (69).

La clau de l'èxit d'aquest enèrgic predicador radicarà en la força de l'exemple i en la seva capacitat, tot i haver passat diverses vegades per les presons del país, per mantenir viva la visió utòpica. En aquest aspecte, connectarà amb la tradició profètica dels vells etiòpics, a l'hora de demonitzar el sistema i prometre el paradís terrenal: "He vist una terra lluny de l'Apartheid; lluny de la mort; lluny de les cadenes; una terra de joia i una terra de llibertat i una terra de pau. Llitem plegats per aquesta terra". O encara millor "El mal és real... Satanàs és viu... ha decidit que ens enviarà els seus lleons de por... Sovint és al púlpit, justificant l'opressió del poble... tot seguit s'alça al Parlament, justificant els assassins dels nostres infants... i veient com veig la sang brollar, us puc dir ara que he vist caure Satanàs... Creieu les paraules de Jesús: he vist caure Satanàs" (70).

Boesak és, sens dubte, un dels oradors més brillants que mai han nascut a Sudàfrica. No li falta força, ni domini del llenguatge, ni cadència, ni capacitat comunicativa. Com a profeta, també és insuperable, perquè en les hores més baixes sap transmetre esperança: "Jo crec en Jesús. Crec en la justícia. Crec en la pau. Crec en l'alliberament, crec en la visió divina per a aquest país... Déu s'ocuparà de nosaltres... El preu serà alt, però el final s'acosta" (71). El mestre del consol, el missatger de la redempció, però, no s'adaptarà del tot a la *realpolitik* de l'etapa de transició democràtica. A diferència de Tutu, voldrà continuar explotant la seva barreja de profecia religiosa i política, indiferent als canvis d'actitud dels seus conciutadans.

La vida li jugarà una mala passada al bon evangelista. A finals dels vuitanta, la premsa esbombarà un parell d'escàndols sexuals, que embrutiran la seva imatge pública entre uns seguidors puritans poc propensos al perdó. Un dels embolics, a més, l'havia relacionat amb una popular presentadora de TV de família afrikaner conservadora. El 1991, voldrà inscriure's a l'ANC -formació per la qual sempre havia mostrat una certa debilitat (72)-, però arribarà massa tard per a obtenir un càrrec de responsabilitat en l'organització. Alguns associaran la seva passió espiritual a un excés de passió pel poder i per les dones. En les eleccions de 1993, el Congrés encara li tindrà prou respecte per a proposar-lo com a candidat a Primer ministre de la regió del Cap Occidental. La seva circumscripció, poblada majoritàriament per mestissos calvinistes com ell, li girarà l'esquena. Serà humiliat pel candidat del Partit Nacional, un home de l'antiga escola, i des d'aquell moment es retirarà a un discret segon pla.

Desmond Tutu, un destacat membre de l'església anglicana nascut l'any 1931, apareixerà com un orador més tosc però políticament més prudent. El 1979, Tutu havia deixat una còmoda plaça com a Bisbe de Lesotho per a dirigir el Consell sudafricà de les esglésies, i a partir d'aleshores entraria, de forma un tant involuntària, en un període trepidant de la seva carrera. El 1984 accediria al bisbat de Johannesburg, i aquell mateix any rebria el Premi Nobel de la Pau. El 1986 seria el primer negre nomenat arquebisbe de tota la diòcesi anglicana, radicada a Ciutat del Cap.

El seu estil espontani i temperamental va sorprendre agradablement els anglicans més progressistes quan era un simple rector de la parròquia de Thokoza, un conflictiu suburbi negre de Johannesburg. Sense entrar de ple en l'escola de la teologia negra, atès que sempre havia defugit els refinaments intel·lectuals, va incorporar en el seu discurs directe i populista el compromís social dels seus companys més radicals. Les seves relacions, primer amb el moviment de Consciència Negra i després amb el Congrés, van ser sempre alhora intenses però distants (73). Des del principi, les seves homilies es van caracteritzar per la denúncia de l'estat; "Les esglésies sudafricanes estan obligades a retirar, en la mesura del possible, el seu suport a l'estat en aquelles àrees de la societat en que la llei violi la justícia de Déu" (74). Així mateix, Tutu defugiria una identificació mecànica amb cap partit o formació política concreta.

"Hi ha tres raons de pes", diria sovint l'home, "...per les quals els religiosos no haurien d'entrar mai en la política de partits: l'Aiatol·lah Khomeini, el bisbe Muzorewa i l'arquebisbe Makarios" (75). La seva experiència a l'UDF, al contrari que Boesak, el portaria a la conclusió que barrejar les sotanes amb les tribunes polítiques era molt perillós. En la visita del senador Edward Kennedy a Johannesburg, va haver d'enfrontar-se al boicot actiu d'AZAPO, una organització que reclamava el llegat de Steve Biko, i que va acabar obstaculitzant la visita del liberal nord-americà. Tutu, que era patró de l'UDF però també del front equivalent creat per AZAPO, va veure's forçat a prendre partit en la batalla que tot seguit es va apoderar dels ghettos negres entre seguidors d'una i altra plataforma. Va optar per alinear-se amb l'UDF, i això li va valdre moltes crítiques i un desgast personal enorme (76).

A partir d'aquell moment, Tutu no es mossegaria la llengua en expressar les seves preferències polítiques, tot i que tindria prou cura a refermar la seva independència. Igual que Boesak, es declararia anti-comunista convençut i rebutjaria el recurs a la lluita armada -el qual sembla que va motivar la seva negativa a signar el document *Kairós*. Però a diferència d'aquest, en tornar el Congrés al país, l'any 1990, i abandonar l'històric moviment tant els seus postulats radicals com la via violenta, no cometria l'equivocació d'apuntar-s'hi a correcció. Quan el President P.W. Botha l'havia acusat de defensar el Regne de l'ANC, del Partit Comunista i de l'ateïsm marxista, Tutu no es va quedar curt en contraatacar "Jo treballo per al Regne de Déu. Per a quin Regne treballeu vós? ... Déu us beneeixi" (76).

En honor a la veritat, Tutu sempre havia tingut friccions amb la branca exaltada de l'ANC en el debat sobre l'ús de mètodes violents. Ja als anys setanta, quan el govern havia amenaçat d'il·legalitzar el Consell de les esglésies si no tallava els seus vincles amb les organitzacions religioses internacionals que concedien ajuts al PAC i a l'ANC, Tutu va pressionar per a mantenir els lligams, però va ser també decisiu a l'hora de repudiar el recurs a les armes com a instrument de canvi social (77). En més d'una ocasió, havia condemnat i fins i tot intervingut físicament als ghettos per evitar el linxament de col·laboracionistes per part de *camarades* incendiàries.

Tutu havia explotat més el missatge evangèlic que no pas el del Pentateuc -preferit pels calvinistes de Boesak i altres-, molt menys confusionista pel que fa a la separació entre poders espirituals i terrenals: "Al nostre país..., l'Església ha de situar-se entre la pobresa i la misèria... Ell és del costat dels oprimits, dels pobres, dels marginats... Hem de dir aquestes coses encara que ens facin sofrir. I això no és política. És l'evangeli de Jesucrist l'alliberador que ens farà lliures" (78). De vegades, hom diria que es recreava en el massoquisme estèril, tot remembrant les lamentacions de Job o de Crist a la creu. En ocasió de la mort de Biko, el 1977, les seves úniques paraules serien de desesperació: "...és mort i encara ens sentim paralitzats de dolor, i ens planyem d'angoixa 'Oh, Déu, on ets? Oh Déu, de veritat t'importem -com pots deixar que ens passi això?'". I sovint recordarà l'episodi del jueu que els nazis havien obligat a netejar els lavabos: "...mirant-lo amb menyspreu, el Nazi va preguntar-li tot satisfet, 'I on para el teu Déu ara?' El jueu va contestar amb humilitat 'És aquí mateix amb la meua merda'" (79).

Amb el temps, i a mesura que la fi de la segregació s'acosta, Tutu s'apuntarà també al messianisme i a l'optimisme profètic que tanta força havia imprès Allan Boesak en les seves prèdiques. Un sermó de principis dels vuitanta sembla reflectir el canvi d'actitud: "Res no podia estar més mort, aquell divendres de Pàsqua, que Jesús crucificat, i les esperances dels seus deixebles semblaven morir amb ell. Res no era més profund que el desconsol dels seus seguidors quan van veure el Mestre penjat a la creu com un criminal corrent... i llavors s'esdevingué la Pàsqua. Jesús s'alçà d'entre els morts. L'increïble, l'inesperat, va succeir. La vida triomfà per damunt de la mort... L'opressió, la injustícia i el sofriment no poden ser el final de la humanitat... La Pasqua ens diu que malgrat l'adversitat, la Seua voluntat prevaldrà... El Senyor s'ha alçat. Al·leluia" (80).

Les distàncies amb la política de partits no impedirà que Tutu, en el clima convulsionat dels vuitanta, s'aboni com el primer a pronosticar una crisi final de l'Apartheid: "Serem lliures. No desespereu. Serem lliures perquè la nostra causa és una causa justa... El Déu que adorem sempre ha pres partit. És un Déu que s'oposa al mal, la injustícia i l'opressió", o també; "... no hi ha cap dubte que serem lliures. No penso debatre això, i si algú vol discutir-ho, ho sento -serem lliures i prou", o encara més concret: "Tindrem un mandatari negre a Sudàfrica en cinc o deu anys... i ens cal Nelson Mandela, perquè ell serà, ben segur, aquest primer mandatari negre" (81).

Abans de complir-se les profecies de Tutu, no obstant, Sudàfrica haurà de viure una darrera involució breu que projectarà els homes d'església al primer pla de l'activisme. La il·legalització de l'UDF, el Febrer de 1989, obligarà els predicadors a intensificar el seu rol substitutori de les organitzacions polítiques. Tutu declararà indignat que "Si volen aturar-nos, hauran de prohibir a la població tota sencera" (82). El nou Moviment Democràtic de Masses (MDM), que intenta prendre el relleu de l'UDF, no pot comptar ja amb tots els polítics i sindicalistes que són a la presó o a l'exili. Només els predicadors tenen alhora prou mobilitat i ascendència social per a mantenir viva la flama de la revolta.

A part de Boesak i Tutu, un altre predicador s'afegirà al capdavant del MDM: Frank Chikane. Chikane ocupa el lloc que havien ocupat abans, successivament, els altres dos clergues, la Secretaria General del Consell d'Esglésies sudafricanes. És un personatge més discret i més jove, tot i que d'idees potser més fixes que els seus predecessors. Com a impulsor del document *Kairós*, era considerat un teòleg brillant, però no havia passat encara el bateig de les masses. La seva posta de llarg arriba el 1989.

El MDM activa una campanya de desobediència civil, remissent de la que havia organitzat l'ANC trenta anys abans. Milers de militants negres desafien les lleis segregacionistes. Els temples s'omplen de fidels que preguen per la fi de l'Apartheid. A Ciutat del Cap, una primera manifestació de trenta mil persones arriba a les portes del Parlament. La marxa és conduïda per Boesak, Tutu i Chikane. Aquest darrer s'adreça als manifestants: "Els que lluiten per imposar la veritat sobre les mentides, la pau sobre la violència, la justícia sobre la injustícia, i l'alliberament sobre l'opressió, poden estar segurs que Déu és al seu costat... Jo vinc de Soweto, però Déu és [avui entre nosaltres] al Cap... El que ha passat avui aquí no pot ser aturat" (83).

Una segona marxa, també a Ciutat del Cap, coincideix amb l'elecció de Frederik De Klerk com a cap d'Estat. El nou President evita la confrontació i permet que els tres predicadors s'adrecin a la multitud, des del balcó de l'Ajuntament, darrera d'una enorme bandera de l'ANC. Tutu provoca el deliri en exclamar: "Som un nou poble, el poble de l'Arc de Sant Martí... Som imparables" (84). De Klerk no perd el temps. Poc després, anuncia que vuit líders històrics del Congrés seran indultats, i inicia així les reformes que conduiran, el Febrer de 1990, a la legalització dels moviments d'oposició i a l'alliberament de Mandela.

La llarga nit de la supremacia s'acaba, i a ritme trepidant. Els moviments d'alliberament triguen a reaccionar, però quan ho fan s'apressen a advertir dels perills que comporta el creixent protagonisme de l'església. En els darrers anys, l'ANC ja havia expressat dubtes sobre el solapament entre evangeli i lluita política. A la revista *Sechaba*, el pare John Lamola havia recomanat no enganyar la plebs: "... Les activitats dels líders religiosos al moviment de resistència poden conduir a la percepció, entre les masses lluitadores, que

l'església orquestra la caiguda de Pretoria... Inconscientment, poden ser víctimes de la catalèpsia... d'una falsa suficiència, i acabar creient que l'església pot liderar i administrar el procés de canvi polític..., sense subjectar-lo a la supervisió del moviment d'alliberament" (85).

Passat el tràngol de la tirania racial, l'ANC vol esbandir qualsevol temptació o inclinació cap a una teocràcia progressista. El temor és una mica infundat, perquè els principals profetes no pensen fer ombra als activistes i polítics professionals. Qui ho té més clar és el predicador més venerat de tots, l'arquebisbe Tutu, que serà ben explícit: "Ja he dit que adoptaré un estil més discret... Vam haver d'omplir una funció..., perquè els nostres líders de veritat eren a la presó o a l'exili... Jo no sóc un polític... Sóc un pastor, sóc un pastor" (86). En el retorn a la normalitat, cal reservar a Déu el que és de Déu, i a Mandela el que és de Mandela. El camarada Nelson no li agrairà mai prou aquesta pilota d'or, passada als seus peus davant una porteria descoberta. Quan Mandela guanyi per golejada, en les eleccions de 1994, Desmond Tutu xuclarà més càmera que ningú, representant un paper a mig camí entre el mestre de cerimònies i la dama d'honor.

Els cultes sudafricans van assumir un paper d'enorme importància en una cruïlla històrica irrepetible. Podien haver eternitzat la seva influència, o haver negociat amb el Congrés determinades parcel·les de poder terrenal. Si no ho van intentar, fou en bona part gràcies als seus líders espirituals. Tutu ho hauria pogut forçar, però no va voler. Boesak ho va voler en part, però no va poder. Chikane i d'altres no van voler ni poder. No sabem el que hagués passat si la voluntat general de l'església hagués estat una altra. Els més realistes sospitaven, en el fons de les seves conviccions, que Sudàfrica no era un país propens a tals experiments. D'una banda, les devocions laïques d'una societat post-religiosa, sobretot a les ciutats, eren massa vives. D'una altra, l'ANC disposava de litúrgies pròpies, fortes i antigues, que no toleraven cap mena d'interferència. La veritable religió de la Sudàfrica naixent havia de ser la del Congrés.

Devocions laïques -

En les societats post-religioses i post-modernes, o si ho preferiu agnòstiques i materialistes, la cultura de masses ja no passa necessàriament pel sedàs religiós. Això no vol dir, certament, que s'hi hagi volatilitzat tot sentit de la moralitat o l'amor per la litúrgia col·lectiva. Tampoc no significa que les esglésies hagin perdut la seva ascendència social. Vol dir simplement que els canals són més diversos, que les esglésies ja no conserven el monopoli de la denúncia ètica i que els codis de conducta parteixen d'un ampli ventall d'esferes d'activitat, i es manifesten en cerimònies pretesament laïques.

Sudàfrica no n'és una excepció. La industrialització ha transformat profundament el cos social del país, en dues fases consecutives:

una primera que coincideix amb l'esclat de la mineria i de l'agricultura comercial, i una segona, assolida bàsicament sota el sistema de l'Apartheid, que es caracteritza pel desenvolupament de les manufactures i els serveis. El creixement de les grans metròpolis i la inserció en una cultura laica, així com la incorporació al *poblat global* de MacLuhan, a través dels mitjans de comunicació, s'ha accentuat en les darreres dècades, encara que de forma molt desigual.

A les àrees més desenvolupades, la religió ha hagut d'enfrontar-se a poderosos competidors. Potser el més fenomenal de tots ha vingut, com en la majoria de societats post-religioses, del món de l'activisme polític, sigui d'arrencada sota formes dogmàtiques o ideològiques, sigui després sota la disfressa de l'espectacle mediàtic. Deixem de moment, però, aquest àmbit, al qual hi retornarem tot seguit, i centrem-nos en altres camps que han tingut un impacte demolidor sobre l'imaginari col·lectiu, els valors i la cohesió social de les comunitats més receptives al canvi.

Un altre rival formidable de les religions ha aparegut en el món de l'esport. Per al règim, que en això guardava concomitàncies clares amb el nazisme, el culte al físic era una extensió natural de la superioritat racial. El fervor esportiu, i en concret l'afició al rugbi -seguida de lluny per altres disciplines com l'atletisme o el cricket- servia alhora per a dissipar els problemes de consciència dels blancs i per a reforçar la segregació cultural. Que els blancs tinguessin la seva mística esportiva i els negres la seva, aparellada al futbol o la boxa, confirmava la inqüestionable existència de dos móns separats en un mateix territori.

"Sudàfrica, certament per als sudafricans blancs, és una nació esportiva. Les quantitats d'inversions financeres, temps i energia que els sudafricans dediquen a l'esport i al seu etos i l'interès públic que desvetlla, es combinen per a indicar la seva importància social...", assenyalaven uns estudiosos del fenomen esportiu; "B.J. Vorster, quan era Primer Ministre, se les va empescar per a ser interromput cada quart d'hora mentre conversava amb el Secretari d'Estat nord-americà, Henry Kissinger, a l'hora de ser informat dels resultats del partit de rugbi entre els *All Blacks* i els *Springboks*" (87). Els *Springboks* eren, com a esquadra nacional de rugbi, l'ensenyà principal que el règim tenia per a passejar l'orgull nacional arreu del món.

La ideologia oficial atribuïa a l'esport els valors d'una moralitat col·lectiva. Les qualitats festives i lúdiques de l'espectacle eren desplaçades per un fervor ascètic: la pràctica de l'esport representava una inversió d'esforç genuí, i la perfecció del cos acompanyava la recerca de la perfecció espiritual. Quan vencien els *Springboks*, vencien els arguments de Pretoria, semblava imposar-se el seu discurs d'ascendència racial blanca i s'afermava la noció que la separació de col·lectius era el més saludable per a tothom.

En l'arena internacional, un dels cops més forts per al règim va arribar amb l'exclusió de Sudàfrica dels Jocs Olímpics. La mesura,

sens dubte, afectava molt més el ciutadà de carrer que no pas l'excomunió de les esglésies reformades o la marginació en els fòrums internacionals. De 1960 a 1992, cap altra sanció no va tenir la mateixa força moral, ni va palesar tant com aquesta la condició pària de l'estat sudafricà en el concert de nacions. Encara que el rugbi no fos disciplina olímpica, l'exclusió al fòrum més emblemàtic de l'alta competició esportiva s'entenia com un insult a la devoció pàtria pel culte al múscul.

La batalla per l'esport es va viure fronteres endins de forma molt similar a la guerra teològica que acabem de descriure. La passió pel futbol entre els negres revestia una naturalesa similar a l'afició dels blancs per altres modalitats. El futbol havia nascut entre la classe obrera, era un joc de contacte i de tradició multiracial. L'adoració general per alguns ídols brasilenys no era tan diferent de l'admiració i el mimetisme generat per la religiositat afro-americana. *O Rei Pelé* era a la gespa el que Martin Luther King era al temple. La popularitat dels jugadors dels Kaiser Chiefs, dels Orlando Pirates, o dels Moroka Swallows (tots ells de Soweto) sovint desplaçava l'interès pels sionistes, els metodistes o els calvinistes. Les postes en escena principals als estadis de Jabulani, FNB o Orlando sovint buidava de feligresos les parròquies. Una manera alternativa de veure l'esport concorria amb una manera diferent de veure Déu a l'hora de denunciar l'estretor de la cultura supremacista dominant. Els grans partits eren també grans cerimònies d'afirmació política i ètica.

Dues organitzacions afins a l'ANC, el Congrés d'Esports Sudafricà (SACOS) i el Comitè Olímpic No-Racial de Sudàfrica (SANROC), capitalitzaven la indignació per la immoralitat de l'Apartheid esportiu, i difonien l'ideal d'una competició sana i oberta, sense cap mena de discriminació. El seu missatge s'estendria amb força en els estaments internacionals, tant en l'àmbit olímpic com en d'altres terrenys. La suspensió de Sudàfrica dels Jocs va anar seguida de la seva exclusió del Comitè Olímpic Internacional el 1970, i de l'expulsió definitiva el 1980. Als fanàtics de l'esport no els quedava més remei que veure, en ràpides seqüències punxades de cadenes internacionals -la televisió sudafricana no podia ni adquirir els drets de retransmissió- les gambades d'una Zola Budd humiliada i obligada a córrer amb els colors britànics. El govern va contraatacar amb una tímida reforma d'integració multiracial, però la mesura es va quedar curta i va arribar massa tard.

La batalla pel rugbi va ser més llarga, però l'Apartheid també la va perdre, i de la forma més sonada i vergonyosa. Els directius de la Federació de rugbi havien arribat a dir, en ocasió de la visita d'equips estrangers als seus estadis, que "...el rugbi canviava la cara de Sudàfrica", ja que era l'única activitat capaç de "desplaçar Nelson Mandela de les portades a les pàgines interiors dels diaris" (88). En la maltractada consciència col·lectiva dels blancs, el rugbi actuava com un opi realment necessari.

L'any 1981, la tragèdia i la ignomínia van fulminar, en un camp Neozelandés, la fal·làcia esportiva de Pretoria. Els *Springboks* havien de jugar un matx decisiu contra els *Maorís* del país oceànic. Just abans de començar l'encontre, un grup nombrós de manifestants anti-apartheid va invadir el terreny de joc i va impedir que l'espectacle tingués lloc. Milions de telespectadors van presenciar els fets en directe. La pau dominical de moltes llars sudafricanes es va estroncar de cop. Els polítics de l'*establishment*, que, amb comptadíssimes excepcions, havien jugat a rugbi a les respectives universitats, van quedar-se glaçats. El partit i la gira mundial van haver de ser cancel·lats.

Aquell vespre, molts ciutadans blancs van adonar-se que allò de l'Apartheid no anava enlloc. Els incidents de Nova Zelanda els havien convençut del terrible sacrifici que la segregació els demanaria en el futur. Tots els que aquell dia havien deixat caure el pot de cervesa damunt la moqueta de la sala d'estar, presos d'estupefacció, haurien de suportar encara deu anys de sequera esportiva. El boicot internacional devaluaria, al llarg d'aquella llarga i àrida travessa del desert, el seu particular panteó esportiu. Perquè la idolatria de la perfecció física no tenia cap sentit si no es podia aspirar a l'excel·lència mundial, i si hom no podia passejar pel món aquells rudes homenots amb calça curta -expressió vivent de l'èxit de l'Apartheid.

El triomf dels moviments d'alliberament en altres litúrgies de masses va ser més planer. Fou el cas de les manifestacions artístiques, i molt especialment de la música moderna. Els *hits* populars de la cançó sudafricana, o de la vessant homologada pel règim, no havien anat mai gaire més enllà del *Sarie Marais* i de la banda musical de *Born Free*. L'aïllament va convertir les melodies locals, les d'inspiració occidental, en imitacions tronades d'Aznavour, de Julie Andrews o del grup Abba. Als artistes més progressistes, no els va ser difícil entroncar la tradició dels cants espirituals i del jazz dels ghettos amb les tendències més actuals del pop-rock.

La música, com el teatre o les arts plàstiques, han estat en les últimes dècades terreny fèrtil per als missatges de denúncia. Però cap moviment artístic no ha adquirit la rellevància, ni ha representat una amenaça tan seriosa al règim, com el pop-rock en les seves múltiples manifestacions: "Des del mateix moment que la música popular amb arrels negres va començar a estendre's pel món, els racistes s'han sentit profundament disgustats per la cançó i el ball... En els darrers anys, [aquest fenomen] s'ha situat al rovell de l'ou d'una entesa productiva entre els músics i el moviment anti-apartheid" (89).

L'esclat es produeix el 1983, a Londres, en un concert commemoratiu del 65è aniversari de Nelson Mandela, obrint la campanya internacional per a l'alliberament del líder sudafricà. Tot seguit, Jerry Dammers, representant de la música *ska*, edita l'àlbum *Free Nelson Mandela*; Peter Gabriel aconsegueix un gran èxit amb *Biko*; Little Steven treu *Sun City*; Eddie Grant, cantant reggae, ret un

homenatge amb *Give me hope, Joanna* als negres de Johannesburg; i Stevie Wonder dedica a Mandela el seu Òscar per la millor banda sonora. Mentrestant, amb una perspectiva més polèmica -sobretot pel desafiament a les sancions culturals decretades per l'ANC-, Johny Clegg popularitza els ritmes zulus, Paul Simon incorpora a *Graceland* bandes sudafricanes i òperes com *Sarafina* divulguen arreu del món les cançons polítiques dels ghettos.

Als Estats Units, l'associació d'Artistes Units contra l'Apartheid edita un LP antològic, que inclou bona part dels esmentats, i al Regne Unit Jerry Dammers crea el col·lectiu Artistes contra l'Apartheid. Els dos grans focus irradiadors de música moderna s'encarreguen de convertir la temàtica sudafricana en una moda irressistible, i de fabricar veritables èxits mundials de vendes. El 1986, un festival a l'esplanada de Clapham Common, prop de Londres, congrega mig milió d'espectadors, i dos anys després s'organitza un segon macroconcert a l'estadi de Wembley, que es transmet a 63 països i deixa uns beneficis de 200 milions de pessetes a la causa. Des dels temps de Woodstock i de l'illa de Man no s'havia vist res semblant.

Una enquesta Gallup a Anglaterra revela que el 75% dels joves de 16 a 24 anys saben qui és Nelson Mandela, i que estan unànimement a favor de la seva llibertat (90). L'acte de fe catàrtic es consuma el 18 d'abril de 1990, altre cop a la catedral de Wembley, per celebrar la resurrecció política de l'ídol. Sant Mandela treu el cap una estona i declara: "La meua excarceració ha estat el resultat directe de les accions de la gent de dins i fora de Sudàfrica. Ha estat el resultat de l'enorme pressió exercida per la comunitat internacional contra el govern de Sudàfrica" (91). El públic baveja, conscient del paper que el jovent melòman de tot el planeta ha jugat en la fallida d'un sistema pervers.

Valdria la pena ressaltar una darrera creença laïca, que ha tingut les seves connexions amb el fenomen religiós, però que ha acabat operant amb independència i ha desvetllat un poderós moviment arrengrerat contra els crims morals de la supremacia blanca. Es tracta de la devoció per l'educació, que a Sudàfrica ha ocupat durant molt de temps un paper comparable al que va jugar en la majoria de revolucions burgeses d'occident. La capacitat redemptora de l'ensenyament s'ha idealitzat fins a l'extrem, en bona part gràcies als entrebanys i als paranys que el sistema ha parat, una i altra vegada, en el camí de la veritable alfabetització dels negres.

La fe en l'ensenyament occidental va arrelar, el segle divuit, entre minories d'assimilats de la colònia del Cap. Cap al tombant de segle, el fenomen s'estengué a les zones industrials del Transvaal, i lentament penetrà en contrades rurals, sobretot gràcies a les missions. De fet, urbanització, occidentalització i cristianisme eren part d'un mateix paquet per als africans que s'havien iniciat a les lletres. Una enquesta de 1904 indica que una quarta part dels

africans de Johannesburg sabien llegir i escriure en aquella època, proporció gens menyspreable si ho comparem amb les xifres rurals o, no cal dir-ho, amb les d'altres ciutats d'Àfrica. Els negres il·lustrats formaven una secta en expansió, però havien de suportar la incomprensió i les enveges dels seus conciutadans: "Els seus companys fidels a la tradició els veien com a traidors, instruments a mans dels europeus, i els blancs cridaven alt i fort; 'la instrucció espatlla el *negrot*'" (92).

El Congrés va néixer, en bona mesura, com un club de saberuts. La insistència en la promoció educativa era un dogma fundacional, àmpliament compartit més enllà de discrepàncies ideològiques o confessionals. L'escolarització massiva dels negres era percebuda com la primera prioritat d'un humanisme progressista. La Constitució inicial del Congrés apuntava els objectius irrenunciables de "Educar el poble bantú sobre els seus drets, deures i obligacions a l'estat i a ells mateixos; tot promovent l'ajuda mútua, el companyerisme i l'esperit de germanor... Encoratjar la inculcació i la pràctica dels hàbits del treball, l'estalvi i la netedat entre la gent, tot propagant l'evangeli de la dignitat del treball...Mantenir i enaltir el nivell de la raça moralment i espiritualment, mentalment i materialment, socialment i políticament" (93).

No era casual que les primeres proeses dels activistes negres, igual que als Estats Units, es produïssin en el camp de l'educació. Més enllà de les peripècies individuals per a obtenir carreres universitàries, que van marcar les èlites africanes de finals del dinou a mitjan segle vint, alguns notables van deixar-se la pell i els duros en iniciatives pedagògiques capdavanteres. John Dube, primer President del Congrés, va fundar l'escola d'Ohlange a imatge de l'Institut de Tuskegee, creat pel seu ídol afro-americà Booker T. Washington: "Washington és el meu estel inspirador... Com ell, jo també em concentro en cos i ànima a l'educació de la meua raça. És la millor via per al seu progrés moral, mental, material i polític" (94).

Z.K. Matthews reconeix que "Educació era la paraula màgica a la nostra família" (95). Molts dels seus compatriotes, que van tenir la sort d'estudiar a l'escola de Lovedale i la universitat africana de Fort Hare, compartien sens dubte el seu judici. Els patriarques de la política negra, com John Knox Bokwe, John T. Jabavu o Walter Rubusana havien estat els seus mestres. I quan Matthews va esdevenir el primer rector africà de Fort Hare, va comptar entre els seus alumnes amb persones com el seu propi fill Joe, Nelson Mandela, Oliver Tambo, Robert Sobukwe, Govan Mbeki, Dennis Brutus, Allan Hendrickse, Mangosuthu Buthelezi o Kaiser Matanzima. Des de la seva fundació el 1907, Fort Hare havia estat, per a molts, el tabernacle iniciàtic als misteris de les lletres i les ciències.

L'any 1955, Lovedale i Fort Hare van ser absorbides pel Ministeri d'Afers Indígenes, d'acord amb el que estipulava la Llei de l'Ensenyament Bantú (96). El nivell acadèmic va caure en picat, deixant els africans sense cap centre universitari que pogués atendre la demanda formativa dels sectors més privilegiats. La

filosofia de Verwoerd consistia en rebaixar el llistó cultural dels *bantús*, creant una massa treballadora prou llesta per a fer rutil·lar les mines, però evitant la formació d'una casta intel·lectual preparada per a desafiar el dogal blanc.

L'ANC, lògicament, va muntar una forta campanya en contra de la legislació esmentada. Trenta anys abans, l'organització havia reclamat un sistema educatiu segregat i sota el control directe del govern, quasi idèntic al que Pretoria proposava (97). Però la seva filosofia havia evolucionat, ja mesura arribava tard. El Congrés va pronunciar-se pel boicot a les escoles, i va auspiciar el Moviment Educatiu Africà, en col·laboració amb els pares i els professors, amb la intenció d'oferir un ensenyament alternatiu. Malgrat la solera de l'ANC en aquest camp, i el zel dels dirigits africans per una educació digna, l'experiment va fracassar estrepitosament (98).

La mitificació dels estudis entre els negres sudafricans era massa forta, i era impossible que se sotmetés a l'estratègia mobilitzadora de l'ANC. La majoria de pares preferien per als seus fills una educació racista que l'absència total d'educació. I val a dir que, sota l'Apartheid, l'alfabetització arribaria al 76% de la població, la xifra més alta d'Àfrica (99). Els estudis alternatius orquestrats per l'ANC eren patètics, i constantment interromputs per la policia. A més, la protesta tenia un inevitable rivet elitista. El gruix de la població no s'amoïnava gaire per la desactivació de Fort Hare o d'altres institucions selectes. El que els preocupava era l'accés a l'alfabet i a les taules de multiplicar, encara que fos en un sistema massificat, segregat i denigrant. Un cop instal·lades les aules i assignats els professors a tot arreu, ja arribaria l'hora de protestar (100).

L'hora va arribar el 16 de juny de 1976. Una revolta espontània d'estudiants va desfermar els pitjors disturbis en la història de Sudàfrica, i va provocar una crisi política d'enormes dimensions. Aquesta vegada, l'ANC era a l'exili i no podia capitalitzar la protesta. Els avalots, per tant, van quedar força circumscrits a les escoles. L'espurna inicial havia estat l'oposició dels alumnes negres a estudiar en afrikaans, llengua percebuda com *opressora*, i que complicava encara més les dures proves d'accés a l'educació superior. Però en el fons, els nois de Soweto estaven passant factura a un sistema que pretenia perpetuar la seva prostració cultural. Les escoles eren molt més accessibles que unes dècades enrera, certament, però resultaven cares, dolentes i discriminatòries.

El 24% d'analfabetisme era enganyós, perquè es concentrava en la població africana. Així, amb prop de la meitat d'analfabets, la Sudàfrica negra se situava per sota dels índexos de 13 països africans (101). A tots els estats veïns sense guerra, l'escolarització era més alta. La instrucció, per pobra que fos, havia desvetllat unes expectatives entre el jovent que després s'estavellaven contra la crassa realitat d'un mercat laboral altament restrictiu. El govern va enviar les tanquetes als ghettos, i es va esforçar en oferir millores

substancials. Les inversions en l'educació negra van créixer exponencialment.

Davant aquella cruïlla històrica, l'ANC es va tornar a equivocar. Va acollir els estudiants que fugien del país, integrant-ne un grapat a la guerrilla, i va animar tantes vagues i tants boicots escolars com va poder. El 1980, fundava el sindicat afí COSAS (Congrés d'Estudiants sudafricans), i engegava una forta campanya d'insubordinació juvenil. Amb l'eslogan *Primer revolució, després educació*, les aules es van buidar. Els mestres que s'atrevien a fer classe eren represaliats; els alumnes es quedaven a casa, esporuguits, o aprenien al carrer, a la dura escola de la vida. A mitjan anys vuitanta, el sistema escolar s'havia enfonsat. L'oportunisme tàctic havia desfet, en molt poc temps, les conviccions quasi-religioses de tres o quatre generacions:

"La tàctica del boicot va tenir un impacte real, en la mesura que va fer les escoles ingovernables, però aviat hom s'adonà dels seus límits, atès que no aportava solucions viables a la crisi de l'ensenyament" (102).

Si Dube o Matthews haguessin aixecat el cap, se n'haguessin fet creus. L'eina més preuada dels negres, la gran esperança redemptora, l'Ensenyament en majúscules, trepitjada i menyspreada per bandes d'adolescents -instigades, al seu torn, pel degà dels moviments d'alliberament... L'ANC, conscient del fiasco, va mirar de rectificar. Va empescar-se un Comitè Nacional de Crisi de l'Educació, i va voler introduir una consigna menys incendiària: *Educació del poble per al poder del poble*. No va servir de res. El bunyol era descomunal, i tota una generació es podia donar per perduda. Amb la reforma De Klerk, Mandela va exigir repetides vegades que els nois deixessin de fer l'enze i tornessin a les aules. Finalment, entre 1991 i 1992, la situació es va normalitzar. Però la nova Sudàfrica naixia amb el llast d'un jovent que fregava l'analfabetisme.

Iconografia de la revolta -

Els vasos comunicants entre resistència política i fe religiosa eren importants a principi de segle, i ho seguien sent a les acaballes del segon mil.leni, un cop assolida la democràcia pluralista al país. La diferència essencial consistia en la desaparició de la dependència de l'una respecte a l'altra. Els fundadors de l'ANC tenien com a dogma ètic, social i en bona part també ideològic el cristianisme. La seva litúrgia era la de les esglésies: els cants, els màrtirs, els símbols i els textos eren confessionals. Als anys noranta, la penya Mandela semblava haver invertit la relació. Com si els feligresos i els clergues s'haguessin convertit a la doctrina de l'alliberament, i haguessin adoptat el repertori semiòtic del Congrés.

El moviment anti-apartheid havia esdevingut un dels fenòmens més poderosos d'observança moral en tota la història de la humanitat. Potser no competia directament amb la pietat religiosa, però si més no hi concorria -en un terreny molt proper. Devots del marxisme, del sindicalisme o d'altres corrents polítics propensos a la utopia s'hi van apuntar, donades les circumstàncies. Era obvi que aquell fervor místic, habitualment capturat per l'ANC -encara que no sempre-, era capaç d'integrar al seu panteó divinitats polítiques externes, però mai de perdre el protagonisme.

Les icones que el Congrés havia popularitzat no havien estat infantades, en contra del que se sol pensar, en el moment mateix de la gestació del moviment. El procés havia estat lent i erràtic. Pràcticament l'únic reclam d'identitat que els prohoms de 1912 reconeixerien avui en l'organització actual és l'himne resistencial per excel·lència, *Nkosi Sikelele iAfrika* (Déu beneeixi Àfrica), i probablement en una versió prou distinta de l'original.

L'himne oficial del Congrés havia estat compostat el 1897 pel professor de xhosa Enoch Sontonga, i va ser interpretat per primera vegada dos anys després. En aquella època, no era més que un càntic religiós com qualsevol altre, que s'entonava a les missions africanes i que va ser popularitzat pel cor de l'Institut Ohlange. A l'assemblea inaugural del Congrés, a Bloemfontein, la seva cadència planyidora va causar un fort impacte, i d'aleshores ençà va convertir-se en la música de cloenda a la majoria de reunions reivindicatives. Però la seva adopció oficial no arribà fins al 1925. La lletra actual va ser posterior, fruit de les esmenes del poeta xhosa S.E. Mqhayi. Amb el temps, *Nkosi Sikelele* passaria a ser el símbol de la lluita per l'emancipació africana, i uns quants estats de l'Àfrica austral l'adoptarien com a himne nacional -Sudàfrica, per descomptat, seria el darrer a fer-ho l'any 1994. Les seves estrofes recorden vivament els seus orígens com a cant cristià, més aviat conservador:

"Déu, beneïu Àfrica / Que el seu clam s'alci / Escolteu les nostres pregàries / I beneïu-nos.

(TORNADA): Davalleu, oh Esperit / Davalleu, oh Esperit Sant.

Beneïu els nostres caps / Que tinguin present el seu Creador / El temin i el reverenciïn / Perquè Ell els beneeixi.

... Beneïu els ministres / De totes les esglésies d'aquesta terra / Envia'ls el teu Esperit / I beneïu-los.

... Déu, beneïu Àfrica / Acaba amb les seves maldats / Les transgressions i els pecats / I beneïu-la." (103).

Els tres puntals semiòtics del moviment són adoptats a mitjan anys vint. El nom és modificat el 1923: el Congrés Nacional Indígena Sudafricà (SANNC), és rebatejat Congrés Nacional Africà, adoptant les sigles mítiques (ANC) que tantes pancartes, fulletons i murs han popularitzat al llarg del nostre segle. Dos anys més tard, *Nkosi Sikelele* passa al lloc preferent del cantoral, i la bandera negra, verda i daurada -que després també serà adoptada per uns quants estats veïns- es converteix en l'enssenya oficial de la formació. Els

vexil.lòlegs no es posen d'acord sobre el significat original dels colors de la senyera. Alguns diuen que representa la raça africana, la terra i el sol: però la veritat és que se'n desconeix el missatge inicial (104).

A cavall dels anys trenta, coincidint amb les grans mobilitzacions obreres de l'època, sorgeixen alguns dels eslógans reivindicatius que encara s'empren avui. Els radicals garveyistes, els comunistes i els sindicalistes adopten la consigna *Mayibuye iAfrika*, que si fa no fa vol dir "Retorna Àfrica". El crit expressa un mil·lenarisme secular, una sacralització del passat que implica alhora desesperança en la prostració vigent i esperança en el futur. L'ANC trigarà anys a fer-lo servir oficialment, però el seu ús s'estendrà després de Sharpeville, i serà un dels eslógans principals en les revoltes dels vuitanta: l'organ oficial del partit porta, en l'actualitat, la capçalera *Mayibuye*.

Un altre clam tradicional, molt popular també en els vuitanta, serà *Amandla!* (Poder), que provoca unànimement la resposta *Uwethu!* (al poble). La majoria dels crits revolucionaris són interactius, ja que els reiterats estímuls des de la tribuna solen disparar, fins al deliri, respostes de la concurrència. És el cas del popular *Kill the boer, kill the farmer* (Matem el boer, matem el granger), que va ser prohibit pel Congrés després de l'enrenou generat per Winnie Mandela i Peter Mokaba -dirigent de les joventuts- en entonar-lo l'any 1993, ja en plena transició política (105).

Els cants més antics, com *Nkosi Sikelele*, la melodia fúnebre *U Ea Kae* o *Senzeni na* tendeixen a ser angoixants, lents i lacrimògens. En canvi, les peces més modernes, com l'himne de la guerrilla *Umkhonto*, tenen sovint el mateix efecte galvànic que les consignes revolucionàries ressenyades. A més de corejar la lletra, en aquests casos és costum ballar a l'estil *toyitoyi*, amb saltirons rítmics repetitius. L'èxit d'aquests comportaments rituals ha quedat palès amb la seva adopció, en el decurs de la primera campanya electoral multiracial de 1994, per part del nou Partit Nacional de De Klerk i altres forces d'extracció blanca (106).

Un altre gest enormement popular, i de clar signe reivindicatiu, és el puny alçat a l'africana. Hi ha qui ho confon com un hàbit derivat de la salutació socialista, o fins i tot del *black power* afro-americanà. Si bé l'origen històric no es coneix amb certesa, els seguidors del Congrés insisteixen que en realitat, el que aixequen és el dit gros -que no queda tancat en el puny-, i que el significat és ben diferent. La primera constància escrita d'aquest gest es remunta al 1949, quan el Secretari General de l'ANC, James Calata, va donar-ne una explicació oficial: "Els primers quatre dits [tancats] simbolitzen unitat, determinació, solidaritat i militància, mentre que el polze s'estirava tot reivindicant la recuperació d'Àfrica. El símbol va ser introduït per la Lliga Jove a Ciutat del Cap, i tot seguit es va decidir adoptar-lo de forma universal" (107).

L'entrada del Congrés en una Aliança multiracial, a partir de 1955, va generar un nou element distintiu: una roda de quatre radis, que expressava la unió dels quatre col·lectius racials del país en un sol moviment. Aviat, la fundació de la branca armada de l'ANC va obligar a empeltar-hi una llançadora i un escut africans, com a mostra de l'esperit decididament insurreccional de l'organització. Avui, la insígnia de l'ANC incorpora tots aquests elements, acompanyats de la bandera amb els colors tradicionals (108).

Alguns senyals d'identitat han tingut més mala fortuna. És el cas de l'evocatiu topònim d'Azània, que els africanistes radicals volien adoptar en substitució de Sudàfrica. Cap als anys setanta, els seguidors de Sobukwe i de Biko van voler imposar el seu ús, imitant el que havia passat amb Rhodesia-Zimbabwe, Rhodesia del nord-Zàmbia, Àfrica del sudoest-Namíbia, Alt Volta-Burkina Fasso, Costa de l'or-Ghana, etc. La disputa, malauradament, es va perdre en un seguit de tòpics històrics de caire partidista:

"Un sudafricà sempre ha estat i és un blanc... Arreu del món no podem trobar cap país anomenat per la seva situació geogràfica [sic]... Sudàfrica, Rhodesia i Àfrica del sudoest han de desterrar els seus apel·latius colonials... Els blancs, i un petit sector de negres, mentalment colonitzats, han mirat de resistir-se al nom d'Azània a favor del colonial Sudàfrica" (109).

La minoria de negres colonitzats equivalia, ni més ni menys, a l'ANC en pes. Un article a *Sechaba* condemnava aquesta innovació exòtica i innecessària, que segons l'autor tenia connotacions esclavistes. Aparentment, Azània era el topònim usat en mapes hel·lenístics per a identificar la costa oriental d'Àfrica: s'especula que l'arrel etimològica procedia del semític *Zinj* (negre), que els perses utilitzaven per fer referència als esclaus importats d'aquelles contrades. D'aquí, suposadament, les reticències a popularitzar un nom tan sonor. En el fons, el problema radicava en l'acalorada defensa que en feien els sectors més radicals, suscitant el rebuig del moviment majoritari i impeding-ne l'ús general. Només els poetes van tenir prou vista per explotar, sense escrúpols partidistes, la bellesa del mot (110).

La parafernàlia iconogràfica tindria el seu moment d'esplendor entre els vuitanta i principis dels noranta, a cavall de l'obertura reformista i de l'eclosió de l'ANC en condicions quasi hegemòniques. Els símbols del moviment eren arreu, i un agressiu *merchandising* es va encarregar de fer arribar pòsters, clauers, paraigües, samarretes, arracades, rellotges, insígnies, xapes, corbates, mocadors, gorres, bosses, etc..., als quatre racons del país i als simpatitzants del món sencer. L'èxit dels colors i els eslògans del moviment superava, de llarg, la implantació dels símbols de qualsevol secta religiosa o fenomen esportiu (111).

Ha calgut esperar a l'adveniment de la nova Sudàfrica per veure el declivi de tan impressionant desplegament semiòtic. El 1993, el Consell de Transició va acordar la convocatòria d'un concurs per als

símbols del nou estat democràtic. El procés de selecció va generar un debat encès en l'elaboració d'un nou himne nacional. Finalment, s'optà per la solució més senzilla, que fusionava l'himne anterior *Die Stem*, i l'himne del Congrés, *Nkosi Sikelele*, en una insòlita seqüència d'ambdós. La bandera constitucional també va ser fruit del compromís: de les més de 7000 propostes rebudes, se'n trià una que combinava els colors de l'ANC i els de la vella ensenya pretoriana. Diguem de passada que un dels suggeriments més sarcàstics fou el dels grups neo-nazis, que van recomanar una ensenya amb un tauler d'escacs (blanc i negre) i una ampolla de Coca-Cola estampada al damunt (112).

Malgrat la forta controvèrsia, els nous símbols van ser ben rebuts. En entrar en vigor la nova Carta Magna, els invents emblemàtics també van ser estrenats. La població en general, i en concret els seguidors de l'ANC, van fer-se seus els símbols d'una nova era. Per primera vegada, a les celebracions del partit de Mandela -ja en el poder- els antics estendards compartien el protagonisme amb uns altres. Senyal que una nova fe, una religió d'Estat, prenia el relleu. Els fetitxos d'abans, ensenyes d'una lluita gloriosa, esdevenien també recordatoris d'un silenci antic i molt llarg, i com a tals havien de ser superats.

Un procés similar es va produir amb les sagrades escriptures associades al moviment anti-apartheid. L'ANC havia disposat de diverses constitucions, tot i que en propietat eren més aviat uns Estatuts de la formació. El document de 1919, el primer, s'entretenia tant a descriure els objectius del Congrés com a detallar-ne el funcionament intern. Al llarg dels anys patiria diverses esmenes, fins que el 1943, el President Xuma va elaborar una nova Constitució, molt més simple, inspirada en la Declaració dels Drets humans i en la Carta Atlàntica. L'any 1957 es va aprovar una àmplia revisió dels principis de Xuma, i fins al retorn legal del moviment, en la dècada dels noranta, no van ser redactades unes normes bàsiques adequades al nou moment.

Les diverses *Constitucions*, però, no van comptar mai amb el fervor popular, potser a causa del seu caràcter més aviat tècnic. La veritable Carta Magna de l'ANC fou adoptada el 1955. Amb la col.laboració destacada d'altres col.lectius integrats a l'Aliança multiracial del Congrés, la Carta de la Llibertat reflectia la visió del que havia de ser la futura Sudàfrica, sense distinció de color, sexe, edat i religió. El text, relativament breu, va ser confegit a partir de milers de consultes populars, i proclamat en unencontre festiu a Kliptown, prop de Johannesburg. Els enunciats eren tirant a poètics i utòpics, amb una frase central que de seguida es convertiria en el *leit motiv* del moviment: "El poble governarà".

La Carta va desvetllar l'imaginació dels plebeus, tot esbossant el que havia de ser el paradís del demà. De seguida va arrelar entre els sectors més progressistes, encara que els fets de 1960, la

subseqüent repressió i la prohibició de l'ANC van aparcar-la durant molt de temps en un discret segon pla. La generació dels vuitanta, en un clima d'eufòria reivindicativa i amb la captura del jovent combatiu per part del Congrés, va desenterrar-la de l'oblit (113). El document, de la mà d'activistes i d'intel.lectuals compromesos, va adquirir una talla mítica:

"Aquí teníem el somni de Martin Luther King en un escenari diferent, presentat no al gran teatre d'una capital i amb el Memorial Lincoln de decorat, sinó en un descampat, envoltat d'eucaliptus i en un racó anomenat Kliptown... [La Carta de la Llibertat] ha adquirit una mena de categoria canònica entre la resistència. És com una combinació del somni de King i d'un programa polític" (114).

Els dirigents més destacats del moment no van poder assistir a la cerimònia de Kliptown. La majoria estaven empresonats o confinats a casa. Però en lloc de restar lluint a l'acte, aquest fet va afegir un toc dramàtic a recreacions posteriors. La pel·lícula Mandela reproduïx una conversa fictícia entre el líder negre i el seu company Oliver Tambo: "Estic borratxo! Estic terriblement borratxo! Estic borratxo d'esperances de llibertat. Et repeteixo que hem engegat una cosa imparabile. La Carta de la Llibertat farà arrancar una revolució, Tambo -i nosaltres no hi érem..." (115).

A l'exili, els veterans del Congrés vetllarien per la puresa del document com qui custodiava els rotlles del Talmud o l'Arca de l'Aliança. En quatre dècades, la seva lletra no va ser maculada. A molt estirar, se'n van fer edicions explicatives o epílegs interpretatius, com arran de la Conferència de Morogoro, en editar-se el programa *Estratègia i Tàctiques*. Aquest apèndix de 1969 alterava substancialment l'esperit del document, i anunciava la conversió de l'ANC en un moviment d'alliberament tercermundista, que volia compartir la doctrina nacional amb la socialista. Però l'entusiasme que inspirava la Carta, el seu ganxo popular, no podia ser alterat: "La Carta no era un pronunciament d'un sector o altre de la població. Era una declaració de tot el poble de Sudàfrica. Era un document senzill, honest i modest que reflectia els desigs i idees de milions de persones corrents. En tot això hi residia la força del seu missatge revolucionari... La Carta de la Llibertat havia esdevingut un dels documents més famosos en la lluita de l'home per la llibertat" (116).

La veritat és que la seva naturalesa ambígua, lírica i profètica facilitava l'embalsament. Els redactors van tenir l'encert d'usar un llenguatge quasi bíblic, que estimulava i animava l'adhesió de les masses. Winnie Mandela, sempre tan a prop del poble ras, va declarar diversos cops que la Carta era la seva Bíblia particular (117). Era lògic, en conseqüència, que aquest cant a les benaurances de la futura Icària passés al bagul dels records en insinuar-se, a l'horitzó, la forma que prendria la nova Sudàfrica. La Constitució de 1994, negociada durant molts mesos entre el govern de Frederik De Klerk i el partit de Nelson Mandela, va entrar en vigor una inoblidable matinada del 27 d'abril. En un ambient general de celebració, el nou testament va substituir l'antic. La vaca sagrada de

la revolució havia acabat de la millor manera imaginable: perdent el seu sentit.

És d'esperar que es produeixi un fenomen similar amb la memòria històrica de la resistència. Mites, llegendes i festes de guardar no desapareixeran, ans seran integrades, en una solució de síntesi, al nou repertori mitològic nacional. Algunes commemoracions s'imposaran sense problemes: el Dia de la Constitució, la data de l'alliberament de Mandela... El 16 de desembre mantindrà una ambivalència ben útil. Aquesta festa, que recorda la batalla de Blood River, era celebrada fins ara com una derrota per uns i una victòria per altres. El règim l'havia glorificat com el Dia de l'Aliança, el moment en què els trekkers afrikaners van pactar amb la Providència i van obtenir, a més d'un triomf èpic sobre els zulus, la seva terra promesa. Els africans evocaven el Dia del rei Dingaan com primera efemèride de resistència als invasors: al llarg dels anys, activistes destacats havien mort en el decurs de mobilitzacions commemoratives, i l'any 1961 la guerrilla de l'ANC havia inaugurat la lluita armada, precisament, un 16 de desembre (118).

Una altra jornada d'elevada càrrega reivindicativa, el 26 de Juny, no tindrà el mateix sentit en un entorn democràtic. La fita va ser introduïda el 1950 per l'ANC com a Diada d'Àfrica, gràcies a la pressió dels joves africanistes que volien evitar que els comunistes acaparessin la litúrgia de protesta amb el primer de maig. Els primers anys, la convocatòria no va arrelar del tot, malgrat les crides dels líders: "...el cap Luthuli ...va animar els africans i els seus aliats a observar el 26 de juny com un dia nacional de commemoració i dedicació a la causa de la llibertat. Es demanava a cada família que recordés el dia tot explicant, a casa, la història de la lluita del poble negre oprimit... i encenent una foguera davant la porta a les nou del vespre, o col·locant-hi una espelma o un llum, 'símbols de l'espurna de llibertat que estem decidits a a mantenir en els nostres cors, així com un signe, davant altres amants de la llibertat, que volem vetllar tota la nit'" (119).

El problema era que la data no remembrava res en concret, i era difícil animar el culte sense un pretext versemblant. Aquest va arribar el 26 de juny de 1955, el dia que fou aprovada la Carta de la llibertat. Des d'aleshores, la diada africana es convertí en la diada multi-racial per la llibertat. Les seves connotacions va continuar canviant al llarg dels anys, com qualsevol altra festivitat, però es va mantenir en la seva qualitat d'aniversari dels resistents. A l'exili, naturalment, hauria d'adquirir un estil sensiblement més agosarat; en paraules de Tambo, "El 26 de juny és un dia de dedicació a la sagrada causa de l'alliberament de la nostra pàtria. En aquest dia, la nostra gent jura solemnement que venjarà els herois màrtirs que van donar les seves vides per a la redempció de la independència nacional i la dignitat humana de l'africà" (120).

Més endavant, no mancarien ocasions per retre homenatge als caiguts: el 21 de març (Sharpeville 1960), el 16 de juny (Soweto 1976), i altre cop el 21 de març (Langa 1985). Les Nacions Unides i l'Organització de la Unitat Africana convocarien dies de dol en les dates esmentades, aixecant protestes airades de sectors

conservadors (121). Altres motius de culte se centrarien menys en el calendari i més en el territori. Així, el mateix Sharpeville, o els antics barris mixtos de Sophiatown o District Six, enderrocats sota la piqueta de l'Apartheid, esdevindrien els llocs sants de la resistència (122).

El ritualisme del Congrés, en l'enyorança de l'exili, no tenia parangó entre els estats laics del planeta. Només aquells d'inclinació teocràtica, com el Vaticà o l'Iran de Khomeini, mostraven certs punts de contacte. La gran diferència, és clar, era que l'ANC no era al poder, i que no podia servir-se de cap marc eclesiàstic establert: havia de forjar un culte propi, que festejava amb diverses confessions religioses però que generava una fe nova, profètica i de síntesi. A partir dels anys seixanta, l'ANC va prendre per costum batejar cada any amb un nom particular. El 1979, per exemple, va ser batejat *l'Any de la Llança*, en record de la batalla d'Isandhlwana. Valia la pena, és clar, celebrar el centenari d'una de les poques victòries africanes sobre l'exèrcit imperial britànic. El més sorprenent, però, era com les efemèrides eren usades per a extrapolar en el present i en el futur:

"[Isandhlwana] fou una veritable situació de David i Goliat; un equivalent del segle XIX a l'actual guerra imperialista dels Estats Units contra el Vietnam... Guanyarem manta victòria, tan sorprenent com Isandhlwana, fins que la nació sigui lliure" (123).

Tots els desterraments obliguen a un replegament i a un reforçament de la fe. El de l'ANC, llarg com la travessa del Sinaí i escampat com la diàspora d'Israel, es va alimentar en bona part del fonamentalisme fetitxista. Sovint, el moviment era el succedani que compensava la pèrdua de casa, família i comunitat: "Els nous rituals que substituïen aquells que ja no eren possibles -casoris, bateigs, funerals- eren la commemoració de certes dates; el 8 de gener (fundació de l'ANC, 1912), el 16 de juny (aixecaments de Soweto), el 26 de juny (Diada de la Llibertat), el 8 d'agost (dia de la dona), el 16 de desembre (dia de Dingaan). Fossin on fossin, els exiliats s'aplegaven, cantaven els eslogans, alçaven els punys i omplien els pulmons als acords de *Nkosi Sikelele*" (124).

La mitologia i la llegenda havien estat elements indissociables de totes les lluites polítiques a l'Àfrica negra. A vegades, la deformació de la història era considerable, associant els conflictes actuals a tòpics històrics o fins i tot prehistòrics (125). L'èpica del passat era necessària, si es volia suggerir que la dominació blanca no era ni desitjable ni eterna. Com més perllongat era el combat, més creixien, s'acumulaven i s'arrelaven les proeses pretèrites (126). El Congrés sudafricà es va convertir en una fàbrica de mites ben productiva: el mateix moviment, gairebé tan antic com la lluita, es prestava amb facilitat a tal empresa (127). I Pretoria, poc sensible al repte, s'entretenia sense pausa a provocar matances, martiris i injustícies que engruixien el calendari insurgent.

Tres frontisses històriques van contribuir decisivament a canviar la naturalesa de les commemoracions i a generar interpretacions diferents. La primera es va produir als anys quaranta, amb l'emergència de la Lliga jove i de la renaixença cultural africanista. Els antics monarques van deixar de ser personatges conciliadors, modernitzadors i cristians de pro, per passar a ser resistents sudafricans de tota la vida. Les aspiracions *nacionals* de l'ANC van ajudar a crear, al costat d'una extensa iconografia, figures militants que representaven un passat rural, un paradís perdut que havia de retornar (128).

La segona metamorfosi es produiria a principis dels seixanta, quan la lluita armada va ser assumida pel Congrés. Les dates emblemàtiques esdevenien batalles perdudes en una guerra que els africans acabarien guanyant. Shaka, Dingaana, Cetshwayo, Sekhukhune i Moshoeshe es convertien en els precursors dels guerrillers errants que eren sacrificats a la línia del front. Les rondalles del passat es tornaven desafiantes i militaristes. La tercera i darrera transformació, naturalment, arribaria amb l'adveniment del pluralisme i la desaparició de l'Apartheid. Aquest darrer canvi encara és en curs, i resta per veure com es traduirà en l'imaginari col·lectiu. És de preveure, però, que la frontissa dels noranta serà la més decisiva de totes i, si bé no és probable que els vells mites siguin desterrats, serà interessant de veure com s'adaptaran a la nova era.

No cal dir que, a més de símbols, escriptures i vetlles sagrades, una causa escatològica com Déu mana necessita també els seus màrtirs. Aquí, ni el moviment d'alliberament ni els seus botxins van reparar en sang. Caldria, així mateix, distingir entre una primera època d'herois tranquils, homes de lletres i patriarques de la pau, i una segona molt més bel·ligerant. Al principi, l'ANC s'esforçava en evocar per una banda les figures anti-colonials -els monarques i guerrillers de la integració, esmentats més amunt-, i per l'altra els metges, escriptors, professors i capellans que havien assumit el paper de pares fundadors.

Per una misteriosa raó, que se'ns escapa als observadors maniqueus, cap als anys quaranta els primers habitants de Soweto van aconseguir que molts barris portessin noms de ressonàncies èpiques: Dube, Jabavu, Moroka, Mofolo (129)... Probablement, els planificadors blancs ni tan sols coneixien les implicacions polítiques dels apel·latius. A falta de nomenclàtor oficial (fins a finals dels vuitanta), carrers i centres de barriada van ser batejats pels veïns amb els noms explícits de Luthuli, Mandela, Tambo, Lembede, Gumede, Xuma o Seloape Thema (130). Algunes cançons populars feien referència als líders de la primera època i als nobles tribals que havien combatut contra l'invasor blanc (131).

Però el santoral negre, insistim, no evocava tant les víctimes de la repressió com els notables de la primera època. Els veritables màrtirs d'aquells anys es comptaven més aviat entre les files

sindicalistes i comunistes -Lewis Nkosi i Harry Mashabalela essent-ne els més coneguts-, i la cúpula dirigent de l'ANC es resistia a repescar imatges de tint revolucionari. La profunda transformació que el Congrés va experimentar a mitjan segle XX va alterar radicalment el plantejament. La clandestinitat i la iniciativa d'*Umkhonto*, la branca armada, van facilitar la reaparició d'antics herois sota un vel irredemptista i, sobretot, la producció en cadena de nous lluitadors caiguts.

A partir dels setanta, la generació dels poetes de Soweto va apuntalar la línia melodramàtica: "...la poesia que ha sorgit des de Juny de 1976... ha redescobert l'ideal africà més elevat; l'heroïsme. Aquesta poesia 'post-Soweto' s'ha centrat cada cop més... en la progressió vers un futur revolucionari" (132). Els trobadors de la revolta, com ara Musaemura Zimunya, glossaran en les seves al·legories la força natural d'Àfrica: "És una comunió de veus que empeny com Musiwatunya [cataractes Victoria] i corprèn l'audiència i la nostra atenció -ens corprèn per la seva unió d'imaginació i intenció, desafiant a la fí presó i esclavatge, mort i destrucció, bombes i bales... Aquesta és la veu de la llibertat en comunió" (133). I altres, com M.O.Mtshali a *No ploreu pel guerrer*, enaltiran el noble destí del soldat: "No ploreu per ell, / Era un guerrer valent; / Que jegui al jaç de pell de búfal, / On els seus avantpassats reposen" (134).

Els poetes de Soweto tenien molts dels seus companys de fatigues a la guerrilla -joves protagonistes de les revoltes e 1976, que havien fugit Àfrica endins per enfrontar-se al poderós exèrcit sudafricà. La primera víctima de la generació serà Solomon Mahlangu, un soldat capturat, jutjat i executat el 1979. La seva mort exemplar serà àmpliament explotada pel moviment, i una escola revolucionària de Tanzània serà batejada en honor seu. La martirologia tindrà, a partir d'aquest moment, el seu portaveu més fidel en la revista oficial de l'ANC, *Sechaba*. No apareixerà número sense les corresponents notes necrològiques, totes elles enormement elogioses. El juny de 1979, dedicarà un article hagiogràfic a Mahlangu:

"Ell simbolitzava l'esperit de Soweto i la tradició lluitadora del nostre poble. Solomon Mahlangu serà l'exemple vivent del patriota revolucionari per a les futures generacions de sudafricans negres... Mahlangu i tots els nostres herois caiguts seran venjats!" (135).

Les campanyes de glorificació se succeiran, l'una darrera l'altra. Primer seran els *Tres de Moroka*, guerrillers que, en ser ajusticiats, donaran peu al crit "No porteu dol, mobilitzeu-vos!" (136). Després vindran els *Sis de l'ANC*, immolats el 1983; els *Caiguts de Lesotho*, assassinats per grups paramilitars a finals del mateix any; els *Vint-i-dos de Delmas*, jutjats per alta traïció; els *Sis de Sharpeville*, condemnats per la mort d'un col·laborador negre; el poeta Benjamin Moloise, executat a la forca; i un llarg etcètera. La darrera víctima, Chris Hani -ocit l'abril de 1993 per les bales d'un ultradretà blanc-, tancarà tota una època. Hani, dirigent del Congrés i alhora Secretari general del Partit Comunista, tindrà les exèquies reservades a les víctimes dels magnicidis. Serà enterrat com el que era, un

comandant guerriller, i l'ANC inflarà tant com podrà la pompa del seu darrer màrtir.

La creu dels vius serà, però, tan adorada com la dels ,morts. No cal estendre's aquí en descriure les tribulacions de Mandela i la seva colla a presidi. És evident que vint-i-set anys de privació de llibertat són molts anys. Prou anys per fer parar boig a qualsevol mortal, i també prou anys per fer créixer en estatura moral aquests homes excepcionals. Les poques veus escèptiques que se sentiran, en relació amb el seu sofriment, al·ludiran als excessos del procés de beatificació. Com ara el jove *passota* de Soweto a una novel·la de Nadine Gordimer: "Sempre la mateixa història; Mandela, Sisulu, Kgosana a Robben Island -igual que els cristians que no paren de dir que Crist va morir per ells" (137).

Tampoc no anava gaire desencaminat Tom Lodge, conegut analista polític, quan afirmava tot aprofitant una frase cèlebre de Luthuli, que "Massa sovint s'han descartat els guanys potencials de lluites puntuals. Per als cristians de l'ANC, el camí de la llibertat passava per la creu, la salvació pel martiri..."; i quan reblava el clau amb una frase pronunciada pel sindicalista J.B.Marks, en ser arrestat el 1952: "Ha arribat l'hora. Seré crucificat i ja sento el pes de la creu" (138). El mateix Mandela es referiria diverses vegades als seus patiments personals, i a cada cantonada aprofitaria per dedicar paraules solemnes als desapareguts: "Quan ens inclinem davant les seves tombes, recordem el següent; els morts segueixen vius, com a màrtirs, als nostres caps i als nostres cors" (139).

Què en restarà, a la nova Sudàfrica, dels ídols caiguts? Quina haurà estat la seva aportació als valors i a la memòria històrica de les generacions que no han conegut l'Apartheid? Sens dubte, tindran recordatoris als llibres de text i làpides als cementiris. Cada dia seran menys els qui oferiran flors als rebels que, sense fracassar del tot, varen morir abans de viure l'alba dels justos. El tabernacle de la llibertat, a Robben Island, es convertirà en un museu -els antics veterans ja s'han encarregat d'evitar la profanació del lloc sagrat (140). Front a una previsible allau de turistes japonesos i pelegrins fidels, els màrtirs es remouran incòmodes en el seu son etern. Alguns assistiran impotents, des de la tenebra, a la seva canonització per part del nou sistema. Deixaran de ser els esperits de la revolta i es convertiran en imatges convencionals del panteó negre.

Portadors de la veritat -

Molt abans de vèncer en la guerra real, l'ANC ja havia guanyat la batalla del dogma moral. D'arrencada, i durant molts anys, la dependència envers les esglésies els havia donat convicció moral però els havia restat unitat de propòsit. Fins als quaranta, el missatge de justícia humana havia quedat paralitzat pel desig de crear una gran coalició multiconfessional: "La veritable feblesa de l'ANC

era que els seus líders se sentien massa lligats a l'església; tan lligats, de fet, que l'església acabaria limitant la seva efectivitat política" (141). El moviment no havia alçat el vol fins que havia generat la seva pròpia cosmovisió, el seu propi discurs espiritual. Els pioners d'aquesta revolució teològica havien estat els visionaris de la Lliga Jove del Congrés, obcecats en distanciar-se del sentit competitiu i de la conflictivitat entre grups i individus introduïdes pels europeus:

"L'Àfrica, en contrast, esguarda l'Univers com un tot compost: una entitat orgànica, acostant-se progressivament a l'harmonia i a la unitat, que compta amb les seves parts individuals simplement com a aspectes interdependents d'un tot, assolint vida plena en una existència corporativa on l'acord comunal és la mesura dels valors absoluts. La seva filosofia de vida porta a la unitat i l'agregació; a una major responsabilitat social" (142).

La teologia negra havia facilitat novament, uns anys després, l'estreta connexió entre església i mobilització política. A diferència dels seus predecessors, la nova fornada de predicadors no havia empeltat les seves disputes confessionals a l'ANC. Els clergues més destacats no havien volgut o pogut barrejar lideratge religiós i lideratge ideològic. La seva contribució, sens dubte cabdal, havia consistit més aviat en construir un dogma d'alliberament espiritual que denunciés la perversitat intrínseca de l'enemic, i que subratllés alhora la bondat de la resistència.

"Déu és llibertat" (143), dirien els profetes de la fe negra, i a partir de l'axioma forjarien una poderosa coalició d'esglésies, com la que els seus avis mai no havien aconseguit crear. Els moviments de resistència s'alimentarien de la força moral religiosa, i impulsarien l'acció positiva del clergat, però acabarien per desenvolupar un credo ètic particular, amb lleis morals suposadament universals (144). Tot apel·lant a l'humanisme ben entès, forçarien l'església a unir-se en allò essencial i a superar disputes bizantines. De retruc, els sacerdots de l'alliberament, i molt particularment Nelson Mandela al capdavant de l'ANC, esdevindrien emissaris d'una fe secular -una fe que, diguem-ho de passada, també tindria extensions laïques a les aules, als estadis de futbol o als concerts multitudinaris. Com diria l'any 1986 Shridath Ramphal, Secretari general de la Commonwealth:

"...l'esperit humà viu a Sudàfrica... En el coratge dels joves a les esglésies, en la gran coalició de l'UDF [afí a l'ANC]... Però sobretot, la seva permanència és simbolitzada en la persona de Nelson Mandela. Els murs de les presons sudafricanes el tenen confinat, però el seu esperit les traspasa: un esperit de llibertat, de nació més enllà del grupuscle, de valentia i determinació contra l'opressió, un esperit de no-racisme... un esperit que deslliurará tot el seu país de l'esclavatge" (145).

Tant el Congrés com l'UDF havien defugit l'alta definició ideològica. Els corrents marxistes tenien un pes important a l'interior de l'ANC, però també els socialdemòcrates, liberals i democristians. Com a moviment, es basava més en una cultura política que en un programa clàssic de partit. La Carta de la Llibertat era políticament

ambígua, i potser precisament per això era socialment inspiradora. Militants destacats del Congrés han reconegut que la porta d'accés era més la d'una parròquia que la d'una cèl.lula revolucionària. La mística es transmetia de pares a fills, no tant a través del pensament com dels símbols: banderes, cants, líders...(146). "En l'àmbit de la ideologia pura", apunta l'estudiós de torn, "...[l'ANC] se situava en el terreny dels símbols i de la cultura política, més que no pas a la zona on s'elaboren patrons de pensament concrets o *ismes*" (147).

Stephen Clingman portava el debat, en una antologia recent, al terreny de l'antropologia cultural. Segons ell, en el cas de l'oposició sudafricana, cultura política i política cultural s'havien fos en una mateixa cosa: "A les desfilades, les cançons, el *toyi-toyi*, el teatre, la literatura i la música de Sudàfrica aquesta combinació és omnipresent". Més amunt ja hem ressenyat la proximitat entre certes manifestacions artístiques i esportives i la tradició resistencial. Clingman ho aplega tot en un paquet, compacte i ben embolcallat, que anomena *repertori*, i que entén com "...la plasmació de les constants interseccions entre consciència política i consciència cultural" (148).

La tesi, com passa gairebé sempre amb les tesis dels antropòlegs, és encisadora si som generosos amb la semàntica. Si per cultura entenem tot allò que cultiva la societat en el seu imaginari col·lectiu, aleshores no hi tenim res a dir. Si es limita a expressions artístiques de la cultura, és de témer que hagi fet curt. Perquè probablement la peça central del *repertori* resistencial famós no en sigui la seva manifestació creativa -per suggerent que resulti-, sinó el seu missatge últim. Un missatge de redempció, de profecia, de messianisme; de creença en l'imperi de la veritable justícia.

El 9 de gener de 1973, milers d'obriers de Durban van sortir al carrer al crit de *L'home ha mort, el seu esperit viu!* (149). Sudàfrica no havia vist cap moviment de masses significatiu des dels fets de Sharpeville, tretze anys enrera. El jou de l'Apartheid i la prepotència del règim, en els seus anys daurats, ho havia impedit. Quan rebrotava la protesta, ho feia sota la bandera mística. I el mòbil principal dels estibadors de Durban no era el del guany material. Aquells homes, curts per la brisa marina i pels olis de les grues, anunciaven el retorn de la utopia. La supremacia blanca havia liquidat els seus enemics físics, però no havia aconseguit deslliurar-se de l'esperança negra.

El milenarisme es disposava a ocupar la tribuna d'honor en la lluita contra la injustícia. El fenomen no era nou: a principis dels seixanta, les cèl.lules armades del Congrés Panafricanista (PAC) havien constituït el *Poqo*, un grup guerriller que havia adoptat el nom d'una secta etiòpica -*Poqo* en xhosa significa 'nosaltres sols'-, i havia vaticinat la caiguda de Pretoria l'any 1963 (150). El PAC havia comès l'imperdonable error de fixar una data per a la instauració del paradís, i s'havia estimbat contra la seva pròpia imprudència. L'ANC, en la dècada dels setanta, havia apostat per l'alliberament *sine die*,

demostrant molta més astúcia i mà esquerra. El poble veuria la terra promesa, sí, però abans hauria de caminar molts anys a través del desert, passar gana i set, i abandonar un grupat de camarades pelegrins a la cuneta.

L'edèn dels activistes negres era, sens dubte, un quadre borrós. Consistia, a grans trets, en una Sudàfrica unida, governada per la majoria africana, acompanyada d'una decidida redistribució de conreus i de riquesa. Una terra de pau, justícia, pau i llibertat. Era, sobretot, una cosa radicalment diferent a l'infern de l'Apartheid (151). I per descomptat, per damunt de qualsevol altra consideració, saltava a la vista que tard o d'hora acabaria materialitzant-se. El messianisme dels exèrcits de la llibertat havia invadit el terreny dels cultes religiosos, carregant amb bona part de llur bagatge: la cohesió dels feligresos, la litúrgia participativa, el simbolisme, l'obediència als profetes... (152) Però havia anat més enllà, perquè no s'havia limitat a prometre el cel: havia promès la instauració del Regne del cel a la terra.

Un sagaç reporter americà, Joseph Lelyveld, havia recorregut el territori sudafricà, a mitjans dels vuitanta, amb una inquietud imperiosa: esbrinar si els cultes messiànics havien ajudat a contenir o bé a sublimar les ires de la població negra. Un bon dia, al bell mig de Soweto, va trobar la resposta en les paraules del pare Buti, un capellà catòlic: "No, no, les coses no funcionen així... els estudiants que veieu no esperen pacientment l'arribada del Messies. No poden resignar-se a fer cua mentre són segats a tota velocitat" (153). La repressió, doncs, actuava de revulsiu entre sectors amplis de la societat. D'una banda, reforçava la utopia, i de l'altra inspirava a ajudar Déu contra l'anticrist. El Congrés Nacional Africà transformava l'energia profètica en ministeri polític. I oferia un destí molt més atractiu que l'ultraterrenal. Passant per la creu i el sacrifici, el mil.leni seria servit a tots els mortals.

La literatura quimèrica de l'ANC rebria crítiques severes d'alguns companys de viatge africans (154), però en general seria compartida per la majoria de grups de l'oposició, en major o menor grau. Des dels quatre racons del continent, a mesura que s'anava afermant el retrocés del colonialisme, els combatents sudafricans captarien un suport moral important. Quan Julius Nyerere pronosticava "És inevitable una explosió interna a Sudàfrica, que conduirà a l'ensorrada de l'edifici sencer de l'Apartheid" (155), la predicció tenia un valor poc més que emblemàtic. Però accentuava la convicció íntima que la injustícia, tard o d'hora, seria derrotada.

Aquesta confiança quasi fanàtica en la força del destí envaïria el moviment anti-apartheid de dalt a baix, fins i tot en les hores més tristes. Just després de la conferència de Morogoro, una dècada després de Sharpeville, amb la direcció a presidi o a l'exili, amb l'ANC pràcticament desarticulat, i quan encara no s'havien produït les mobilitzacions de mitjan anys setanta, hom podia sentir declaracions d'un optimisme gairebé ofensiu: "Estem a les portes d'un formidable avenç en la nostra lluita per la llibertat, basat en la mobilització de les

masses a casa... des [dels processos] de Rivonia hem recuperat progressivament la iniciativa... La nostra victòria és absolutament segura. Tant en termes històrics com pragmàtics, avui disposem d'unes condicions que no existien fa deu anys, per a l'èxit d'una guerra revolucionària al nostre país" (156).

La revista oficial *Sechaba* exhortaria les tropes a no defallir en el camí de l'emancipació, sovint amb paraules més pròpies d'una secta messiànica que d'un moviment polític; "Entrem en la darrera dècada del segon mil.leni, convençuts que la victòria és segura" (157). Walter Sisulu admetria, en sortir de Robben Island, que mai no havia sentit desesperació, ni tan sols en els moments més negres. "De vegades havia sentit irritació, i hagués volgut rebentar la televisió del penal a cops de peu, però en el fons *sabia* que el règim cauria, i que el poble africà acabaria per tenir el vot" (158).

Els activistes sudafricans havien patit humiliacions i derrotes inesborrables. Havien sofert la seva quota de sacrificis i havien portat una creu ben feixuga durant dies, anys i segles. Les condicions humanes i materials havien arribat a ser del tot adverses. Però havien conservat el seu esperit de lluita, albirant la formidable llum que els arribava del final del túnel. Oliver Tambo, màxima figura del Congrés en la llarga nit de la clandestinitat, no havia vacil.lat mai en afegir-se al cor de bons auguris: "Quan milions de persones són inspirades per aquest grau de determinació, aleshores la victòria és inevitable... La nostra victòria en el combat és segura" (159).

La gent de l'ANC era conscient de la pressió demogràfica dels africans al seu país. També entenia la importància de la lluita armada, de les campanyes internacionals, de la mobilització a l'interior, etc... Però més d'una vegada, la força material havia estat a punt d'abandonar-los. Quan tota la resta havia semblat ensorrar-se, la fe els havia sostingut. I quan havien vist amb claredat la fi del turment, una poderosa empenta espiritual els havia portat fins al llindar de l'alliberament. La força els havia acompanyat, com havia acompanyat al Shaka del poema de Sédar Senghor:

"S'allarga aquest gran combat sonor, aquesta lluita harmoniosa, la suor de perles de rosada! / Però jo moriré d'esperar, / ...Que d'aquesta nit rossa -Oh Nit meva Negra meva Nolivé meva- / Que del tam-tam en surti el sol del nou món" (160).

LES TRES SUDAFRIQUES

"Ex Africa semper quid novi", Ciceró.

Nelson Mandela s'aproxima a l'urna, manté la papereta enlaire durant uns minuts, somriu generosament a la premsa i introdueix el seu vot a l'escletxa. Dimecres, 27 de maig. S'estava consumant un procés històric de llarg abast, una lluita que havia semblat interminable, rondes i rondes de negociacions amb el govern blanc... El món era testimoni d'un esdeveniment altament simbòlic, i tant el *Madhiba* Mandela com el Congrés Nacional Africà (ANC) n'eren plenament conscients.

El vot del líder era emblemàtic per ell mateix. L'ídol de la majoria dels sudafricans tancava la darrera pàgina de l'Apartheid, i obria la primera plana d'un futur incert però prometedor. El temps i el lloc havien estat triats amb vista: Mandela va ser el primer dels líders polítics en votar, de bon matí, i ho va fer a l'Institut Ohlange, fundat per John Dube -primer President del Congrés-, uns vuitanta-i-tants anys enrera. En votar a l'Institut, Mandela no pretenia només explotar el llarg llegat de l'ANC: també enviava un missatge d'unitat nacional -o d'unitarisme- des del cor de la pàtria zulu.

Els comicis de 1994 havien estat esperats per molts com un referèndum d'alliberament, i no cal dir que l'ANC partia com a clar favorit. Alguns sondeigs havien pronosticat, amb certa anticipació, una escombrada de l'ANC. La incògnita era més aviat l'abast i la magnitud de l'èxit, més que no pas la certesa d'aquest. Les primeres enquestes d'opinió mostraven a l'ANC per damunt del 66% dels sufragis -una xifra considerada crítica, atesa la majoria de dos terços que exigia la Constitució provisional per a qualsevol esmena. Però en la mesura que les estimacions per al Partit Nacional (NP) van començar a consolidar-se en àrees poblades per indis i mestissos, les enquestes van revisar la posició del Congrés, situant-lo just per sota de les dues terceres parts dels vots. I just abans de la moratòria de silenci pre-electoral, la majoria d'estudis atorgaven a l'ANC entre un 50 i un 60% de les simpaties de vot.

Totes aquestes especulacions assignaven a l'ANC, i de fet també al NP, uns resultats força similars als que finalment obtindrien. Les comparacions demostren que les diferències entre el que s'esperava i el que es va comptabilitzar afectaria molt més les petites formacions. Als sondeigs, el Congrés Panafricanista (PAC), obtenia entre un 4 i un 6%, el Partit Democràtic prop del 5%, l'extrema dreta poc més del 5%, i Inkatha entre el 3 i el 7% (1).

El recompte final, fet públic el 6 de maig després d'un considerable retard, va confirmar les recents estimacions sobre la força de l'ANC, amb un 62'6% del sufragi per al partit de Mandela. La crida a l'alliberament havia arrelat en l'electorat. S'havia evitat una majoria de dos terços, per a la satisfacció de tothom -inclòs el mateix ANC, que preferia compartir el pes de la responsabilitat. La formació de De Klerk també va respondre a unes expectatives raonablement optimistes, assegurant-se el 20'4% de l'escrutini, i completant miraculosament la renovació del vell engranatge de suport a l'Apartheid, tot bastint un aparell d'oposició creïble.

La gran sorpresa va ser l'Inkatha de Buthelezi, que al llarg de la campanya havia mantingut una presència irregular, i que havia entrat en la cursa escassament una setmana abans de les votacions. Tot i així, va emportar-se el KwaZulu-Natal i va superar la barrera del 10% en l'escrutini global. Un altre resultat inesperat fou el fracàs de les opcions menors, amb el Front de la Llibertat conservador de Constand Viljoen resignant-se amb un 2'2% (tot i que s'endua prop d'un 15% del vot blanc) i el PAC caient a un ínfim 1'3%. El Partit Democràtic, atrapat ideològicament entre els grans partits, acabaria amb un desastrós 1'7% dels vots.

És probable que la majoria dels votants optessin per les alternatives *útils*, decantant-se bé pel suport explícit o bé per la resistència a l'ANC. A les demarcacions provincials, malgrat que els partits menors aconseguïen resultats relativament millors, el quadre seria molt similar. L'ANC va arrassar a cinc províncies, amb un insòlit 91% al Nord del Transvaal. Al PWV (Pretoria-Johannesburg), la lluita va ser més aferrissada, però l'organització de Mandela va assolir el 58% dels vots. Només al Natal, on Inkatha s'havia afiançat amb poc més de la meitat dels sufragis, i a les terres de ponent, on el NP es va endur un 53% (Cap Occidental) i 40'5% (Nord del Cap) va ser desafiada l'hegemonia de l'ANC.

Els balanços provincials representaven un correctiu important per al Congrés, ja que d'alguna manera qüestionaven el seu *pedigree* com a força genuïnament nacional. La majoria dels responsables de l'ANC haguessin preferit, sens dubte, uns resultats distribuïts de forma més homogènia, que destaquessin la seva acceptació al llarg de tot el territori. Les espines a ponent i a llevant insinuaven l'aparició de tres Sudàfriques -una d'africana dominada pel Congrés, una de zulu dominada per Inkatha, i una de mestissa dominada pels Nats del NP (2).

El color dels vots -

En general, i a desgrat de declaracions solemnes i esforços en sentit contrari, sembla que els resultats es van arrengrar de manera nítida amb el panorama racial. El NP, el DP i l'extrema dreta es van emportar plegats un 25% dels sufragis, una xifra ben

propera a la proporció d'habitants blancs, indis i mestissos. Forces tradicionalment *africanes*, com l'ANC, Inkatha i el PAC, van sumar entorn a tres quartes parts dels sufragis. No cal dir que es devien produir transferències apreciables de vots, difícils de detectar en unes circumscripcions enormes, però és innegable també que el patró racial resulta massa evident per a ser ignorat.

Fins a quin punt havia contribuït l'ANC, en realitat, a tal aliniament? Abans de les votacions, el Congrés havia acusat els homes del NP d'usar tàctiques racistes. Nelson Mandela, en el decurs del seu debat televisat amb F.W. De Klerk, havia posat el dit a la nafra, tot acusant el seu contrincant d'explotar els recels anti-africans, especialment entre els mestissos del Cap. Un fulletó del NP, que contenia al·lusions al *perill negre* -esgrimit de manera abusiva en el passat pels arquitectes de l'Apartheid-, va ser denunciat pel futur president com a prova irrefutable de maquinacions perverses (3).

Però el Congrés Nacional *Africà* era conscient de les seves prioritats i s'adonava d'on provenia el gruix del seu suport. Fins als anys cinquanta, el moviment havia mantingut tesis bàsicament racialistes, centrant-se en problemes africans, i a continuació havia relançat una aliança multi-racial que retenia clarament l'afrocentrisme en la coalició. Quan els dirigents del NP apuntaven, amb cert cinisme, que l'ANC s'havia convertit al no-racialisme el 1985, mentre que ells ho havien fet només cinc anys deprés, no anaven del tot errats. Era cert que el camí del Congrés vers el no-racialisme havia estat llarg i empedrat de polèmica -encara que la solera del NP en aquest terreny, i aquí hi rau la hipocresia de l'argument, havia estat atroç fins a la sobtada conversió de 1990.

En honor a la veritat, la filosofia no-racial del Congrés s'havia centrat més aviat en una preocupació general per la unitat nacional, abans que en l'assumpció de greuges socials i actituds polítiques concretes de les diverses comunitats sudafricanes. Al capdavant, cal admetre que els *Nats* se'n sortien millor a l'hora de fer el pont entre els grups racials no-africans. En dissenyar una campanya agressiva contra la *marea negra*, estimularien l'element conservador latent en els col·lectius indis i mestissos, atraient-los en massa, i sumant-los a la majoria dels blancs en la seva resistència a l'empenta de l'ANC.

D'altra banda, el NP fracassaria ostensiblement en el seu intent de penetrar l'electorat negre. Durant la campanya, una pila d'anuncis presentaven a individus blancs, negres i bruns pronunciant-se per De Klerk i amoïnats pel seu futur professional davant un hipotètic intervencionisme estatal. L'ANC era caricaturitzat com una ovella disfressada amb una pell de llop i amb la falç i el martell, disposada a cruspir-se la seva presa de classe mitjana. L'equació entre inclinacions comunistes i les masses africanes era eludida en la seva forma més explícita, ja

que el NP pretenia captar alguns vots africans, però la insinuació era prou transparent per a espantar els no-africans recelosos de la pèrdua de status social.

L'Executiva del Congrés, així com les llistes de candidats a les eleccions provincials i a les estatals, incorporaven un nombre considerable de blancs, alguns mestissos i una quota inflada d'indis. Després de les eleccions, entre els membres del Congrés nomenats per al Govern d'Unitat Nacional, aquests col·lectius hi obtindrien una representació ben generosa. Però això, fins a cert punt, era poc indicatiu del suport de base de l'organització de Mandela. La història, el llegat, el lideratge i les polítiques del Congrés apel·laven en primer lloc als africans.

La manera en què el Programa de Reconstrucció i Desenvolupament (RDP) del Congrés era venut a diferents sectors de la societat revesteix un interès especial. Quan divulgat entre els incondicionals del partit i entre col·lectius africans menys sofisticats, l'accent descansava en el pla com a projecte de rehabilitació social massiva. Les dades eren desplegades amb sorprenent ampul·lositat: es crearien 2'5 milions de llocs de treball, 7 milions de cases tindrien electricitat, 1 milió de vivendes serien construïdes, etc... (4). Quan era descrit al món empresarial o a ciutadans benestants, el to era més defensiu: no caldria augmentar els impostos, no hi hauria nacionalitzacions a gran escala, no s'expropiarien grans extensions agrícoles...

Quan Mandela es va adreçar al personal de la Borsa de Johannesburg, no va malversar gens d'energia en convèncer els seus oients sobre les virtuts inherents al RDP. No es va estendre en descriure aquesta estranya combinació de *Marshall Plan* i de *New Deal*, que buscava la reactivació de les forces de mercat tot augmentant la inversió estrangera, les despeses socials de l'estat i el consum intern -en aquest ordre. En canvi, el líder de l'ANC va insistir en els 'principis de mercat' que inspiraven el seu decàleg econòmic, i va recalcar que aquest no contenia "...ni una sola frase sobre nacionalitzacions" (5).

La prioritat de Mandela, per descomptat, no era atraure en massa els corredors de borsa a les seves files. Li interessava més la complicitat blanca que no pas el vot blanc. El suport entre els negres li assegurava sufragis més que suficients, i la intenció dels discursos conciliadors, renecs del marxisme i glosses al més genuí no-racialisme anaven adreçades a garantir la futura estabilitat i bon govern d'una Sudàfrica de lliure mercat.

Diferències territorials -

El resultat de les eleccions, no va afectar l'esperat domini de l'ANC, però potser va fer-li més mal en la vessant moral. Al Cap

Occidental, en concret, els primers escrutinis van generar una considerable frustració. Al llarg dels vuitanta, aquella contrada havia estat el bressol de l'activisme no-racial d'esquerres, i el Congrés va donar per suposat que recolliria el fruit d'experiències passades. Durant la campanya, l'assistència massiva de públic als mítings del NP en zones mestisses, i alguns incidents desagradables -entre ells, l'apedregament del cotxe on viatjaven Mandela i el cap de llista local, Allan Boesak- van demostrar que no es podia donar res per suposat (6). Els primers recomptes que van ser publicats procedien d'aquella regió, i van col·locar al NP per davant, a escala nacional, durant un parell de dies. Els fidels de l'ANC evocaran durant molt de temps l'ensurt d'aquells primers dies, i com a recordatori, en els propers anys, hauran de suportar un líder autonòmic dels *Nats* a Ciutat del Cap, segona metròpoli del país i capital legislativa.

Una segona decepció va arribar dels verds turons de Zululàndia. Des de l'època dels pares fundadors, el Congrés havia presumit que les *tribus indígenes* enterrarien els seus litigis i es fondrien en un projecte nacional comú. El nacionalisme de la Lliga Jove als anys quaranta, la reacció a la instauració dels bantustans en els cinquanta i la vivència de l'exili havien reforçat aquesta tendència, fins al punt que va esdevenir el tret principal -juntament amb els ideals no-racials i socialistes- de la lluita als anys vuitanta. Els resultats dels comicis de 1994 van ensenyar, com en el cas del no-racialisme, fins a quin punt les consignes es basaven més en desigs que en realitats.

Bona part dels acadèmics, periodistes i analistes sudafricans havien cultivat la idea, un tant estereotipada, que l'Inkatha de Mangosuthu Gatsa Buthelezi era un simple subproducte de l'Apartheid, i que a la llarga cauria en desgràcia igual que els règims de Mangope, Gqozo i altres cacics dels bantustans. La *intelligentsia*, partint d'enquestes que algun dia hauran de ser revisades a fons, atorgaven a l'organització zulu molt poques possibilitats d'esdevenir una força major en el nou escenari polític del país. Els prohoms del Congrés van avalar tals percepcions, tot abonant la marginació de la formació que més subestimaven i menyspreaven.

Un columnista destacat havia avançat que Inkatha "...era a punt de caure en l'abisme de l'extinció". Un altre assenyalava que "...qualsevol partit que es defineixi en termes ètnics, com ara Inkatha, es desqualifica a ell mateix... a d'altres països africans, ... l'accés al poder polític passa per la mobilització de les passions ètniques de la tribu majoritària. Sudàfrica, mancada de tribus majoritàries, condemna a la tenebra política intents d'aquest estil" (7).

Les previsions sots-valoraven la popularitat d'Inkatha al KwaZulu-Natal. Els sondeigs li concedien aproximadament un 20% dels vots a la regió, sumant a l'entorn d'un 3 o 4% del total nacional (8). Buthelezi, ignorant tals estimacions, va dirigir la seva campanya de forma prou irregular però, pel que sembla, altament

efectiva. Primer es va retirar de la contesa i va acusar l'ANC de neteja ètnica i de manca de conviccions federals, i va cridar a la formació d'unitats d'auto-defensa zulus, amenaçant que el seu boicot electoral podria provocar un bany de sang. I va apuntalar als seus incòmodes companys de viatge de l'Aliança de la Llibertat (extrema dreta blanca i altres líders de bantustans) fins que la caiguda de Bophutatswana va dinamitar l'estrambòtica coalició.

Tot seguit, va estirar fins al límit el seu rebuig a participar, ensorrant pel camí l'intent de mediació internacional, i acceptant per fi el joc electoral en un viratge dramàtic i inesperat. El dirigent d'Inkatha va adduir que finalment s'havia acceptat la seva demanda de conferir un reconeixement constitucional al monarca zulu, que s'havia incorporat el principi d'autonomies asimètriques, i que per tant ja no tenia cap inconvenient a prendre part en els comicis. Altres fonts suggereixen que tals peticions ja s'havien satisfet molt abans, i que l'únic motiu darrera el canvi de parer de Buthelezi va ser l'entendre a última hora que el temps s'exhauria, i que el boicot electoral l'acabaria condemnant a un inhòspit exili polític (9).

Fossin quins fossin els motius, Inkatha va anunciar que entrava en la cursa una setmana abans de l'inici de les eleccions. A correuita, la Comissió Electoral Independent (IEC) va programar centenars de noves meses al Natal i va anunciar que fabricaria un adhesiu polèmic -per enganxar-lo a la punta de totes les paperetes- que permetés la inclusió del partit zulu. Els ànims es van tranquil·litzar, sobretot quan va comprovar-se que la treva s'havia traslladat al camp de batalla, però la majoria d'observadors encara sostenien que Buthelezi tenia ben poques possibilitats d'arrossegat els seus seguidors als col·legis electorals. Entenien que les complicacions logístiques s'afegirien al sectarisme ètnic.

A fi de comptes, i si considerem tots els obstacles, els resultats d'Inkatha no van ser gens dolents. I hom encara es pregunta si l'organització zulu, havent disposat d'un cap de files més coherent i venerat, no hagués pogut obtenir un èxit més sonat a escala nacional. Amb el 50'3% dels vots a KwaZulu-Natal, va assegurar-se el control del parlament provincial i va humiliar l'ANC, que va davallar a la seva cota més baixa, un 32'2%. Malgrat al·legacions de frau a gran escala, el Congrés va acceptar el recompte, i es va resignar a reservar tres carteres ministerials per al seu rival. Només faltava saber si l'ANC podria oblidar el seu féu sagnant amb Inkatha.

Quan Mandela va adreçar missatges de reconeixement a tots els seus contrincants polítics, en el seu discurs de la victòria a l'Hotel Carlton, l'omissió de Buthelezi va ser interpretada com un signe de ressentiment. Tot i la forta abraçada entre ambdós líders a la sessió d'obertura de l'Assemblea Nacional, el 9 de Maig, Mandela no podia ignorar les antigues hostilitats. A més,

l'hegemonia de l'ANC respecte al vot africà havia estat amenaçada en terres zulus, tot esquitxant el credo unitari del vell moviment anti-Apartheid. Val a dir que, a la resta del territori, Inkatha havia captat una mitjana insignificant del 1% dels vots, arribant amb penes i treballs al 3'7% a la província crucial de Johannesburg. Aquí, les al·legacions de d'irregularitats van provenir més aviat d'Inkatha, que entenia que s'havia ocultat bona part del seu vot fora de terres zulus. Un té la impressió, difícil de confirmar, que Buthelezi i Mandela van resignar-se a retirar les acusacions de frau per a conservar l'hegemonia als respectius bastions.

La distribució geogràfica de resultats també es pot explicar en base a la violència política que havia desolat el país en els darrers quatre anys de transició, des que Mandela va ser alliberat el Febrer de 1990. Els enfrontaments, que principalment havien implicat a seguidors de l'ANC contra simpatitzants d'Inkatha, s'havien endut més de 15.000 vides en l'esmentat quadrienni. Mentre Inkatha havia carregat amb les culpes arreu del país, i especialment a la zona metropolitana de Johannesburg, no semblava que hagués sofert el mateix descrèdit al cor del territori zulu. Al llarg dels anys, Inkatha havia suportat l'estigma com a element desestabilitzador als ghettos industrials més importants, i la satanització va assolir el seu clímax rera la sagnant manifestació del 28 de març al centre de Johannesburg -malgrat que la majoria de les víctimes van ser militants d'Inkatha. La descoberta d'un calabós il·legal al soterrani de la seu central de l'ANC, uns dies més tard, on hi havien estat reclosos cinc membres d'Inkatha, no va modificar la imatge de la formació de Buthelezi com a instigadora de les batusses partidistes (10).

Com sol passar, les culpes se les va emportar el grup percebut com intrús a cada zona. Així, mentre Inkatha es desgastava amb una imatge negativa a la regió de Johannesburg, al Natal era el Congrés que pagava el preu de la violència. L'atac brutal i l'assassinat de cinc joves que feien campanya per a l'educació electoral a Ndwendwe, prop de Durban, va ser directament relacionat amb les consignes dels prohoms d'Inkatha en aquelles contrades. Però aquest fet, sumat a la mort d'un activista de l'ANC a Ulundi, no sembla que beneficiés gaire el prestigi del Congrés a la zona (11).

Tal vegada l'aspecte més destacat de les votacions va ser, un cop Inkatha ja havia anunciat la seva participació, l'absoluta manca de sang i fetge en terres zulus. Altre cop, aquest fet sembla que va ser interpretat de formes diferents entre clienteles polítiques distintes. Si per alguns era la prova concloent que Buthelezi, fins aleshores, havia manipulat la violència en profit personal, per a d'altres era la mostra definitiva que la guerra era evitable si els zulus i la monarquia zulu eren degudament respectats pels poders centrals.

En qualsevol cas, la treva va acabar de confirmar que, efectivament, les agressions es gestaven en la rivalitat de partits, i que la millor manera d'extingir el foc era a través d'un compromís d'alt nivell entre les parts en conflicte. Altres explicacions, que recorrien a l'herència nefasta de l'Apartheid, conspiracions de *terceres forces*, desestructuració social, etc., van deixar pas a l'admissió que les lluites havien estat dirigides, i traslladades sobre el terreny, per les respectives cúpules dirigents. Quan Buthelezi va deixar d'augurar vessaments de sang arreu, els vessaments de sang es van aturar. Quan Mandela va insistir als seus seguidors més eixelebrats que no desaparessin ràfegues a l'aire -com va fer el 23 d'Abril a l'estadi principal de Soweto- les bales van desaparèixer d'escena (12).

Profetes i deixebles -

Potser l'èxit en aturar la guerra civil, més que no pas el record de quatre anys d'escabexina, fou el que mobilitzà els votants de l'ANC i d'Inkatha en els seus respectius féus. Sovint, quan l'opinió pública està decidida a apreciar el costat positiu de les coses, no hi valen crítiques o memòries agres. De la mateixa manera, sembla que el Congrés va capitalitzar la connexió interna que es va establir, en plena cursa electoral, entre líders i bases. Per molt que en el passat s'hi hagués endevinat un divorci, o que es poguessin pronosticar discrepàncies en el futur, el Congrés Nacional Africà va aconseguir quadrar el personal en una fase crítica de la seva història.

Possiblement el fet que la campanya girés al voltant de figures, i no de programes, va ajudar a apaivagar les remors internes a l'ANC. Les eleccions van adquirir la naturalesa d'una contesa presidencialista, altament personalitzada. Si és que es va arribar a produir alguna tensió interna entre els barons que es disputaven la parrilla de sortida, va ser convenientment sufocada. Mandela va carregar tota la responsabilitat, tant en la confecció de les llistes de candidats com en el nomenament de càrrecs per al govern de consens. La promoció de Thabo Mbeki a la primera vicepresidència no va constituir cap sorpresa, encara que el seu tercer lloc a les llistes, per darrera del Secretari General Cyril Ramaphosa, havia despistat a més d'un observador. En conjunt, el suport polèmic d'alguns notables del partit per a Mbeki sembla que va inclinar la balança a favor del primer (13). Ramaphosa optaria per una posició molt més confortable: la presidència del Parlament constituent, des d'on podia influir en el procés de transició sense embrutar-se gaire les mans.

Estava escrit que un dels *joves lleons* del Congrés s'emportaria el delfinat polític de Mandela, esdevenint de fet una espècie de Primer Ministre sota el patrocini del President. Més intrigant va ser l'assignació de carteres ministerials, ja que es preveia el traspàs

del poder governamental als polítics de mitjana edat, que ja controlaven l'aparell de partit (14). Sorprenentment, Mandela va optar per recompensar la generació emèrita, atorgant ministeris clau als *elefants* del Congrés. Joe Slovo obtingué la cartera de Benestar i Habitatge, Ahmed Kathrada per un temps la de Presons, Joe Modise la de les Forces Armades i, inesperadament, Alfred Nzo la d'Afers Estrangers. Tots ells homes que passaven de la seixantena.

Una explicació seria que el *Madhiba* volia reconèixer els seus antics companys de fatigues, concedint unes medalles que durarien tant com s'aguantés el Govern d'Unitat Nacional. Una altra interpretació apuntava que els quadres de la segona generació ja s'havien afiançat a les Presidències autònomes de les províncies: tot i que al Natal, Jacob Zuma perdia la seva oportunitat d'encapçalar l'executiu regional, i de forma semblant Allan Boesak era incapaç de fer-se seu el Cap Occidental, Tokyo Sexwale s'instal.lava a Johannesburg, *Terror* Lekota a l'Estat d'Orange, Popo Molefe al Nordoest... L'excepció a la norma seria Raymond Mhlaba, antic company de Mandela als processos de Rivonia, que esdevenia *premier* del Cap Oriental.

Encara és aviat per a dil.lucidar quin paper o quin rol exacte hauran de jugar aquests virreis provincials, però sembla lògic que el sorgiment de dos bastions del NP i d'Inkatha rellançarà la càrrega política de tots plegats, una mica com va passar durant la configuració de l'estat autonòmic espanyol a remolc de les comunitats punteres. Si ens fixem en el perfil dels mandataris provincials de l'ANC, no seria gens estrany que estiguessin destinats a acumular bagatges de poder i d'experiència per saltar, quan fossin cridats a fer-ho, a funcions estratègiques en el govern central. De moment, els seus nomenaments resulten útils per a mantenir un cert equilibri amb la vella guàrdia que acapara ministeris.

La concessió d'accèssits, o la simple exclusió, d'exaltats reconeguts com Peter Mokaba, Winnie Mandela o Bantu Holomisa, sobtava menys però portava mals auguris per a la cohabitació amb l'element radical i populista de la casa. En els darrers mesos, i de fet també en els darrers anys, el Congrés havia anat promentent *l'oro i el moro* a la plebs. Un cop assegut a la trona presidencial, Mandela moderà el seu discurs i només assegurà pau, pa, aigua i sal (15). A l'interior de l'ANC, el repte dels descamisats va ser contingut a força d'utopia i de la disciplina imposada per les exigències electorals. Però com apuntava el cronista polític F. Van Zyl Slabbert: "El problema decisiu és la possibilitat, ben versemblant, que esclati una revolta populista si les reformes no són prou ràpides. L'ANC té les seves arrels en un moviment revolucionari populista. En un context hostil, li costaria establir estructures normals i acceptar els dil.lemes de la política convencional" (16).

Resultava arriscat -o valent, si així ho preferiu- condecorar l'antiga generació, promocionar els *joves lleons* i oblidar-se dels *panteres*. Aquests darrers són venerats en molts barris de barraques i en alguns dels vells bantustans, i és precisament d'aquests indrets marginals d'on poden sorgir els problemes si el President Mandela i el seu estat major no són capaços de satisfer certes aspiracions. L'ex-camarada Nelson era ben conscient d'això quan, en el seu discurs de la victòria al Carlton, va anticipar que "...si fracassem en l'aplicació d'aquest programa [el RDP], significarà que hem traït la confiança que el poble de Sudàfrica ha dipositat en nosaltres" (17).

El mateix RDP, esgrimit una i altra vegada com l'eina miraculosa que el país necessitava per al seu redreçament, no era tan diferent, per exemple, dels projectes anunciats pel NP. Tal com el professor Willie Breytenbach havia anat dient durant un temps, els partits majoritaris convergien en una zona comuna de política econòmica, expressada des de 1992 en el Fòrum Econòmic Nacional, un organisme de consens (18). Les distincions reals entre una i altra proposta residien més en l'estil, la credibilitat i sobretot en les respectives clienteleles.

Passades les eleccions, l'ANC tenia l'obligació de complir, de fer-ho ràpid i centrant-se en els sectors més desposseïts de la societat. El públic o el grup de pressió que requeria més atencions es trobava entre les *masses* i el *poble* que el moviment havia festejat de forma insistent fins aleshores. Tal com havia apuntat el propi *Madhiba*, l'escissió entre profetes i deixebles era el pitjor escenari que l'ANC podia esperar en un futur no gaire llunyà: "La nostra gent... encara pensa en termes de resistència, i s'oposaran a res que vingui de dalt. No estan avesats a resoldre problemes... el nostre pitjor enemic no és el NP, sinó el propi ANC" (19).

I havent recalcat aquest fenomen, que és més aviat un repte de futur, tornem al comportament de les urnes el mes d'Abril de 1994. I insistim en un aspecte que podria semblar obvi: una de les cartes, si no la carta de més pes, en la victòria de l'ANC, va ser el lideratge del partit. O en propietat, el líder del partit. Tots els altres contrincants quedaven disminuïts a l'ombra de Mandela, davant l'adoració que el món sencer li dispensava, el seu predicament local, el seu impecable currículum i la seva aurèola del tot llegendària.

Mandela potser no era ni el millor orador ni l'actor més virtuós del teatre polític sudafricà. En una elecció-espectacle a l'estil occidental, desprovist del seu passat i del seu mite, no s'hagués menjat un torrat. El debat televisat amb De Klerk, el 14 d'Abril, que per cert va ser d'allò més ensopit i encarcerat, va ser guanyat per Mandela *avant la lettre*. En realitat, probablement el dirigent del NP se'n va sortir millor, va ser més ocurrent i més eloqüent. Algunes enquestes d'opinió immediates van donar més punts al polític blanc, si més no quant a aspectes d'imatge (20). Però en Nelson era molt Nelson.

Quan, a mig debat, Mandela va agafar-li la mà a De Klerk en un gest de reconciliació, l'home va encertar-la de ple. Un altre hagués estat ridiculitzat, tractat de pallaso o d'ensarronaire. No pas ell. Aquella mà havia passat massa tribulacions, era un símbol massa elevat per a ser escarnit. Això no significa, és clar, que el líder anti-apartheid figurés com un pur emblema sense substància. Com de costum, va conduir la campanya amb un estil sobri, intel·ligent i sensible, malgrat no ser el rapsode més gran de tots els temps. Però les seves virtuts empeticien en comparació, o si voleu adherides a, la seva llegenda personal.

Una nova fe per a Sudàfrica -

Mandela era la millor bandera, el millor himne, el millor eslogan i el millor anunci per a la campanya de l'ANC. L'organització, així mateix, comptava amb altres valors, un munt d'ells també en el terreny simbòlic. La iconografia i el desplegament semiòtic del moviment van ser explotats a fons, amb l'excepció d'aquells signes -cançons de guerrilla, uniformes, llances i metralladores, per exemple- que transmetien agressivitat, i que només apareixien de forma *espontània* entre les multituds. Mandela era el sant principal, però els colors de l'ANC -verd, negre i or-, els cants de llibertat, les danses revolucionàries (*Toyi-toyi*), les consignes, els homenatges a màrtirs i a herois vius,...també hi feien acte de presència constant. De fet, tots aquells elements que havien fet de l'ANC una gran secta laica van ser convenientment exhibits.

Cap altra organització política, a part del Congrés, podia servir-se del mateix bagatge moral. Ni tan sols el PAC, malgrat que als anys seixanta havia desafiat l'ANC principalment en aquest àmbit. El *nou* NP no tenia prou legitimitat, havent revisat a cuita-corrents els seus missatges desacreditats, i encara arrossegava l'estigma d'una facció d'il·luminats exclusivistes. Curiosament, en la fase final, l'ANC no va ressaltar gaire la seva proximitat a grups religiosos formals, que tant l'havien ajudat a sostenir les revoltes dels vuitanta. Desmond Tutu encara hi era, és clar, i Mandela assistia a les misses que calia. Però la funció de les esglésies havia de passar inevitablement a un discret segon terme.

A la seva campanya, De Klerk va apel·lar molt més als valors cristians i a la divina providència. Potser ho necessitava més. I a la regió del Cap Occidental, els escàndols al voltant del reverend Allan Boesak, cap de llista de l'ANC, van tenir cert pes en la victòria del Partit Nacional. Boesak s'havia embolicat en adulteris i en una conducta indecorosa, el qual no havia d'ajudar-lo gaire en una demarcació fortament calvinista. En tot cas, les distàncies amb l'església convencional o amb la moral tradicional no representaven cap amenaça en les expectatives dels xicots de

Mandela. La força espiritual del Congrés transcendia els codis de conducta acceptats. Era de naturalesa més general.

Fins a cert punt, la veritat era amb Mandela i amb la seva fe. El Congrés havia combatut el mal, havia defensat els pobres i els oprimits contra els fariseus rics, havia lluitat i patit per a l'emancipació de tots. La immensa recompensa d'exercir el vot - que ben pocs blancs podien arribar a comprendre- tingué un efecte de catarsi sobre les masses desheretades. Per primer cop, els negres podien participar de la sagrada comunió, en aires d'alliberament. Els comicis van ser unes eleccions -utilitzant el mot swahili que ha fet fortuna a tot Àfrica- d'*Uhuru*, de llibertat. Van ser les eleccions de Mandela i del Congrés. La vídua d'un antic president de l'organització, Albertina Luthuli, va votar com ho hagués fet una Mare de Déu nonagenària. L'arquebisbe Tutu va declarar literalment que caminava pels núvols, i que l'única sensació comparable a aquella era la d'estar enamorat. (21).

Tal vegada uns lligams confessionals més explícits haguessin danyat el missatge ecumènic de l'ANC. La seva creença era universal, la seva moralitat aspirava a ser generosa, el seu anhel era perseguir la saviesa i la bondat humanes. La seva religió havia de ser la Mare de totes les religions, i els seus mítings incorporaven predicadors cristians, hindús, musulmans i jueus; Mandela va atacar De Klerk pel seu sectarisme confessional, malgrat que la immensa majoria de creients sudafricans es declaren cristians. La filosofia multiracial de l'ANC anava sens dubte adreçada a atraure algunes minories religioses, però segurament reflectia una preocupació a més llarg termini: la de bastir una veritable nació. La nova Sudàfrica, l'emergent *segona República* de Mandela, demanava forces unificadores, i el sincretisme peculiar i humanístic del Congrés no deixava de ser un bon instrument.

L'acceptació entusiasta, a les files de l'ANC, de la simbologia de la Nova Sudàfrica -altre cop producte de compromís i de síntesi- seguia el mateix patró. La davallada i l'hissada de noves banderes, la introducció d'un curiós doble himne, van ser acollides sense reserves pels seguidors de l'ANC, fins i tot abans que es publicuessin els resultats dels sufragis. El credo alliberador havia de ser traduït en signes nacionals inèdits, entrats amb calçador al nou estat. No era contradictori explotar els vells símbols i les antigues creences per a accedir a l'estat, i assumir tot seguit els híbrids de nova creació en una fase distinta.

L'òrgan oficial de l'ANC, la revista *Mayibuye*, es va atrevir a extrapolar el principi transformador al mecanisme constitucional que proclamava onze llengües oficials al nou país. Es tractava d'una altra concessió simbòlica per a assolir un objectiu més elevat: "Necessitem idiomes i símbols unificadors. Hem d'abandonar les nostres afiliacions tribals en abordar els interessos del conjunt del país, i acomodar-les

només en tant que elements enriquidors de la nostra herència cultural com a sudafricans. No estem dient que la tribu hagi de morir per a la supervivència de la nació, sinó que la tribu ha de mantenir-se per contribuir a la nova nació" (22).

La darrera carta important del Congrés era la seva edat. La presència de la formació es remuntava a la tenebra dels temps, i encara era viva en la memòria del pare, de l'avi i del besavi. Era relativament intranscendent que la seva política hagués evolucionat de forma dràstica, que els pares fundadors haguessin desaparegut del mapa, que àdhuc el seu nom original (Congrés Nacional Indígena Sudafricà) hagués patit modificacions menors. Seguia sent el Congrés, exhibint tots els signes i apel·lant al mateix fervor moral que apuntàvem abans.

Una de les jugades brutes orquestrades pels Nats va involucrar a la família sencera de Makgatho, President del Congrés entre 1917 i 1924. Un anunci de pàgina sencera als diaris mostrava una foto de la seva descendència, que confessava públicament les seves simpaties pel NP: "...L'ANC d'avui s'assembla poc al partit que [el nostre antecessor] va ajudar a fundar. Ell era un professor i home d'església -un home de pau, que creia en la llibertat d'expressió. Creiem que estaria escandalitzat de veure la destrucció i la degradació en l'ensenyament dels negres propugnada per l'ANC i els seus camarades en nom de la revolució... i entenem que estaria avergonyit de la violència i de la intimidació impulsades per aquesta gent, contra qualsevol que s'atreveixi a expressar les seves discrepàncies"(23).

No va servir de gran cosa. La percepció de longevitat, de supervivència contra tot obstacle, era massa forta i arrelada com per desgastar-se a les mans de publicistes murrís. L'ANC era ben conscient de l'enorme atracció del seu patrimoni històric, i no es contenia a l'hora de capitalitzar-lo. Mandela, en un pròleg a un fulletó electoral, s'hi abonava en termes un tant maniqueus: "Quan el Congrés Nacional Africà va exposar la seva visió d'una societat no-racial el 8 de gener de 1912, no sabíem quant de temps ens caldria per a assolir-ho. El que sabíem és que no descansàrem fins que aquells ideals es convertissin en realitat. Durant vuitanta anys, l'ANC ha dirigit la lluita per arribar a una Sudàfrica popular " (24).

Quan Nelson Mandela va votar a l'Institut Ohlange d'Inanda, és evident que pretenia tancar un llarg parèntesi que havia arrencat amb els ideals d'emancipació pedagògica dels negres impulsats per John Dube. A la festa de la victòria de l'Hotel Carlton, va al·ludir a Dube, Gumede, Luthuli, Fischer, Hani i Tambo. L'elecció de noms no era gens arbitrària, i el futur President recorria a les figures més progressistes i multi-racialistes de la història de l'ANC - excepció feta de Dube, que com a President fundador no podia ser ignorat. La recuperació de velles glòries no era doncs únicament un missatge de legitimitat històrica, sinó també una interpretació parcial del passat de l'organització. Els precursors conservadors de Mandela no eren esmentats: ni els patriarques, ni Xuma, Moroka, o Z.K. Matthews... ja que era inapropiat trencar la imatge del Congrés com un moviment que sempre havia mantingut criteris idèntics sobre la societat, la nació i la coexistència racial.

Precisament aquella noció que els assessors de De Klerk havien intentat danyar sense èxit.

Finalment, podem afegir que l'ANC va passar amb bona nota la seva transformació d'un moviment ampli i divers en un partit polític convencional. Quan no li va quedar més remei que fer-ho, en la vigília dels comicis, Mandela es va esforçar en tranquil·litzar les seves tropes: "Amb aquest gest no estem modificant el caràcter de la nostra organització. Seguirem sent un moviment nacional, amb la missió d'assegurar que la política de l'Apartheid quedi morta i enterrada" (25).

El Congrés havia comptat amb el seu passat, amb una col·lecció impressionant de símbols, amb el seu venerat *Madhiba* al capdavant, i amb un suport massiu per al canvi entre els descastats. No era poc per afrontar unes primeres eleccions. El 6 de maig de 1994, la Comissió Electoral va anunciar que les votacions havien estat raonablement justes i lliures, i confirmava una victòria per al vell moviment, que s'enduia el 62'6% dels sufragis emesos. Es tractava, sense cap mena de dubte, d'un triomf contundent. La llegenda s'havia materialitzat en realitat política. Però alguns factors secundaris enfosquien l'epopeia i amenaçaven en el futur immediat.

Un poble, tres nacions -

En primer lloc, semblava obvi que la violència política en algunes contrades, que havia estat continguda amb èxit a força de pactes entre formacions rivals, ja no podia ser atribuïda alegrement a confabulacions secretes o a agents del govern. La fi sobtada dels disturbis, lògicament benvinguda durant els comicis, hauria de ser mantinguda a força de més solucions entre partits. Un simple intercanvi de cares o de tendències al nou govern de consens, tot i ser dominat per l'ANC, no era cap garantia de pau. De fet, quan part de les forces armades es van retirar del Natal després de les votacions, la violència va rebrotar en alguns indrets. La reconciliació amb altres organitzacions africanes, i abans que res amb Inkatha, hauria de ser una prioritat real si es volia evitar la revifalla d'hostilitats.

També caldria revisar les il·lusions a l'ANC sobre el seu caràcter nítidament no-racial. Ningú no podia disputar els principis no-racials i la política igualitària de la formació. Però les alineacions de vot havien demostrat que el Congrés encara tenia un llarg camí al davant si volia arribar a penetrar les comunitats blanques, índies o mestisses.

Similarment, el nacionalisme integrador advocat per l'ANC havia de ser confrontat a unes realitats desafiantes a la costa de ponent i en terra zulu. Els correctius electorals en aquestes àrees no podien ser imputats a errors de campanya. El NP i Inkatha no

havien obtingut millors resultats en aquestes zones simplement gràcies a la manipulació del vot i a uns candidats més idonis. Diferències culturals i socials profundes havien col·lisionat amb el missatge unificador de l'ANC. I qui sap si la integració i la homogeneïtzació eren precisament allò que no volien els habitants d'aquestes demarcacions. L'obsessió del Congrés per l'igualitarisme jacobí havia impedit reconèixer la diferència.

Sí, els sudafricans eren lliures a la fi, tal com Mandela havia proclamat quan es van conèixer els resultats d'unes eleccions històriques. Però ho eren en tres modalitats diferents: el centre dominant, africanitzable i progressista de Mandela; el ponent, conservador, atemorit i esblanqueït de De Klerk; i el llevant monàrquic i bel·licós de Buthelezi. Fondre aquests tres països en un de sol, sense encendre passions i antagonismes, seria la tasca més laboriosa que l'ANC hauria d'assumir en els propers anys -i tal vegada la més difícil de tota la seva llarga vida. En retrospectiva, hom diria que el camí de la llibertat no havia estat més que la primera part d'un llarg viatge. Al davant, el vell Congrés s'enfrontava amb una segona etapa, si no més dura, com a mínim més complexa i comprometedora que l'anterior.

A MODE DE CONCLUSIÓ

"Hi ha una cosa més activa que l'acció constant de les lleis en un sentit determinat: l'acció constant de les passions humanes en sentit contrari" Alexis de Tocqueville, 1858 (1).

"La lluita de l'home contra el poder és la lluita de la memòria contra l'oblit", Milan Kundera (2)

La llarga singladura del Congrés Nacional Africà (ANC), i el seu accés final al poder, resulten sens dubte apassionants per als purs contempladors de rondalles pretèrites. Les seves pujades i baixades, sovint dramàtiques, l'aparició fulgurant de figures llegendàries, els episodis èpics de confrontació amb l'estat, la cloenda climàtica de 1994... ofereixen prou elements narratius com per excitar al més ensopit dels cronistes, o lectors, del gènere de la Tieta Anècdota - que, com diu Terenci Moix, és la germana de la Mare Història.

Però l'aventura d'entre 1912 i 1994 també conté un interès innegable per als hermeneutes del passat, aquells que pretenen obtenir explicacions, fabricar conclusions o extraure lliçons de la història política. Per als amants de les explicacions maniquees, i que s'estimen més pintar els processos en clau de dos o tres colors ideològics, una mala notícia: el Congrés es vesteix i es desvesteix diverses vegades amb disfresses doctrinàries diferents, i fins i tot antagòniques. Els devots del fetixisme ideològic toparan inevitablement amb un fenomen del tot camaleònic, i si es volen mantenir fidels a les seves receptes hauran de parlar -com de fet ho fan nombrosos analistes- de Congressos distints i desconnectats.

Per als aficionats a vaticinar la fi de la història -de fet res més que un cisma dels anteriors-, pronostiquem una desoladora ruïna del negoci. Com hem pogut comprovar, l'escac que anunciava Francis Fukuyama per al planeta bipolar també ha tingut el seu impacte a Sudàfrica, i molt particularment a l'interior de l'ANC, on la fi de la guerra freda hi ha tingut conseqüències rellevants. Però no ha enterrat, ni de lluny, el ferment entusiasta que ha acompanyat, i segueix acompanyant avui, la trajectòria del moviment en qüestió. Més aviat ha obert un futur d'incerteses, una nova fase que haurà de posar molt més a prova l'impressionant llegat de la formació política més antiga d'Àfrica.

Benaurats, però, els modestos admiradors de les llargues durades i dels cicles, els pobres estudiosos que, a cavall de Braudel i de Toynbee, han resistit a l'avantguarda i s'han fet forts en la interpretació del metabolisme social, les onades biològiques i els biorritmes de la història. En el periple paradigmàtic del Congrés hi podran trobar l'eina ideal per a desplegar el seu rovellat aparell

teòric. Benaurats també els maquiavelians i altres murrís de la ciència política, ja que la fatigosa travessa del desert, coronada pel peculiar triomf de la penya Mandela, convida als judicis més cíncics i descarnats. Benaurats, en suma, els filàntrops en sentit estricte i els homes de fe, però només fins al 28 d'abril de 1994. Fins a aquesta data, hi veuran l'apoteosi de la justícia i la igualtat, l'afirmació d'una moral incolora i, incorporant el discurs el vell Tocqueville, la victòria de les persones per damunt la llei. A partir d'aquesta data, potser no hi veuran tan clar o hi veuran altres coses.

Si ens distanciem prou per a abastar amb la vista la vida sencera de l'ANC, ens toparem de front amb la primera conclusió lògica, o la primera lliçó històrica, que es desprèn del nostre estudi. Tot resumint, podríem apuntar que el més important, per a un cos polític, és sobreviure. Més enllà de totes les crisis, de creixement o d'encongiment, l'inefable Congrés Nacional Africà no desapareixerà del mapa. Una i altra vegada, caurà i quedarà calcinat pels avatars del moment: però aplegarà totes les seves forces, ressorgirà de les seves pròpies cendres i remuntarà el vol, cada cop envers muntanyes més altes i sagrades. Després de cada deflagració, tornarà a lluitar, tornarà a sofrir ...i tornarà a perdre.

Altres companys de viatge, més abrandats, més coherents en el seu ideari, fins i tot transitòriament més forts, aniran caient a la cuneta. Malgrat les seves pretensions hegemòniques, l'ANC no serà en cap moment l'únic actor en l'escena sudafricana -ni tan sols l'únic en el teatre de l'oposició. És a dir; no serà ni el FRELIMO de Mozambic, ni el FLN d'Algèria, ni el Vietminh de la Conxinxina (3). Als anys vint, el Congrés resistirà millor que la poderosa ICU de Kadalie; als trenta, deixarà enrera una AAC massa conjuntural; en ple Apartheid, l'aparell del Congrés es mostrarà prou flexible per adaptar-se a les turbulències i prou robust per a evitar el desmembrament que afectarà als principals rivals africanistes. Com diu Allister Sparks, "El PAC havia fet de la confrontació una fatalitat, i quan va arribar i el govern atacà, prohibint les dues organitzacions i arrestant-ne els líders, l'ANC estava més preparat per a sobreviure...Consciència Negra tindria la mateixa dissort que el PAC, embolicant-se en una confrontació intensa amb el govern i les forces de seguretat, abans de comptar amb la fortalesa organitzativa per a sobreviure" (4).

La pervivència del Congrés té molt a veure amb una dinàmica particular, que li permet mantenir certa continuïtat i alhora sotmetre's a les fluctuacions de l'època. En aquest sentit, l'ANC sí que guarda similituds amb altres moviments de protesta, que són capaços d'actuar tant en un context colonial, com en el marc de la guerra freda, com en el món unipolar dels noranta. La diferència principal, respecte a criatures polítiques semblants, és la durada del combat: fins i tot en el cas palestí (OAP), que se'ns acut com l'únic remotament comparable, la longevitat no arriba ni a la meitat de la que pot presumir el Congrés. En l'àmbit africà, les organitzacions pioneres arriben al poder una generació abans que a Sudàfrica -i les

que hi arriben més tard, com a Namíbia (SWAPO) o a Zimbabwe (ZANU), són de creació més tardana.

Admesa la singularitat, doncs, si alguna consideració general podem fer, és que la manca d'un corpus ideològic definit, o l'assumpció d'un codi ambigu i genèric, com ara la Carta de la Llibertat, resulta més un avantatge que no pas un defecte. Igual que la SWAPO o l'OAP, el Congrés opera més amb mentalitat de moviment que no pas de partit. Malgrat els esforços dels comunistes, a partir dels cinquanta, per dotar l'ANC d'una doctrina, unes estratègies i unes tàctiques d'inspiració marxista, la formació respectarà el seu caràcter plural. La fèrria lluita de Tambo, en un clima de diàspora, contra el faccionalisme partirà més de consideracions jeràrquiques i organitzatives que no pas ideològiques. I el primer veritable programa d'acció política, social i econòmica no serà beneït fins que l'ANC es converteixi en partit, just abans de les eleccions de 1994.

És per això que cal buscar els elements de continuïtat del Congrés en fidelitats extra-ideològiques. L'adhesió a uns símbols i a una determinada moral humanista, l'ascendència mítica dels líders i la filiació parroquiana dels seguidors, l'africanitat o el mateix pes del llegat històric, expliquen una continuïtat que no s'explica en els postulats més cosmètics o conjunturals. Les grans decisions, les que aspiren a acotar el perfil doctrinal o estratègic de la formació, són de fet associables a grans crisis o fluctuacions: l'assumpció de mètodes violents en els seixanta, la via socialista en els setanta, l'unitarisme jacobí en els vuitanta... I tots ells, sense excepció, passaran a millor vida quan l'ANC es desfaci finalment de la pell de serp, vella i resseca, que havia portat en temps de clandestinitat.

No estem dient que els viratges en el difuminat i voluble ideari de l'ANC no siguin significatius. Més aviat suggerim que, sobre un fons de constants vitals -les que, en definitiva, asseguruen la supervivència de l'ens polític-, s'hi cavalquen factors discontinus que ajuden a salvar moments crítics. Pocs estudiosos defensen obertament l'increbantable fidelitat del moviment als seus orígens, i els pocs que ho fan, com Mary Benson, apelen a encadenaments massa personalitzats. La majoria d'autors prefereixen parlar de trencaments essencials en la història del moviment. Jeremy Seekings no creu que l'ANC duri molt, sinó que canvia molt; Ahmed Kathrada pensa que cal parlar d'un abans i un després, considerant la frontissa dels anys quaranta; Shula Marks accepta l'impacte dels pre-anys cinquanta només en el terreny del mite, comparant-ho al valor de les faules sobre Shaka o Makana; Leo Kuper sosté que l'Apartheid altera profundament el tarannà del moviment... (5).

Kuper esbossa una altra noció que pot ser de certa utilitat. Ell argumenta que l'ANC és fonamentalment un cos de tipus reactiu, que respon a estímuls determinats de forma concreta. Això encaixaria amb el que dèiem abans, sobre la manca d'un decàleg o

doctrina que forci a portar la iniciativa, i una naturalesa contestatària que és comú a moltes foces d'oposició. També quadraria amb les grans campanyes de l'organització: primer contra la Unió blanca i la llei de la Terra; a finals dels trenta contra la supressió del vot censitari negre; als cinquanta contra l'Apartheid; als seixanta contra la il.legalització; als vuitanta contra les reformes de Botha, i en la transició democràtica contra la iniciativa de De Klerk. També explicaria les reaccions al sorgiment de diverses forces rivals, sigui l'ICU, l'AAC, el PAC o Consciència Negra (6).

La tesi reactiva ajudaria, alhora, a entendre les discontinuïtats i els cicles d'activitat del Congrés. Quan es presenta una amenaça afegida, la tradicional letàrgia de la formació es veu alterada i, en tals circumstàncies, la temptació a incorporar aliances noves o tombs ideològics és massa forta. Temptació que desapareix, lògicament, quan l'estímul s'esvaeix i l'hegemonia del moviment sembla afiançada. Tom Lodge comparteix aquesta visió, tot afegint que, per a una organització que rarament marca objectius estratègics clars, és difícil actuar d'una forma que no sigui reactiva (7).

Per a Lodge, la permanència de l'ANC és imputable a un compendi, constant i acumulatiu, d'emocions col.lectives, llegat històric, símbols i genealogies familiars. De manera periòdica, però, la formació es veu incapaç de respondre a situacions extremes, i recorre a eines complementàries -que l'obliguen a modificar substancialment la seva aparença ètica o estètica. Com de costum, el polític britànic no es mulla excessivament, introdueix matisos i no s'arreglera ni en un sentit ni en un altre, sinó tot el contrari. D'Val a dir, però, que d'aquesta manera probablement s'acosta més a la confusa realitat de les coses:

"Al llarg de la història [de l'ANC], sens dubte, hi ha continuïtats -la persistència de certes dinasties de líders, la influència dilatada de les institucions educatives del Cap i una meritocràcia basada en l'excel.lència acadèmica. Nogensmenys, la memòria històrica de l'ANC ha estat subjecta a viratges paradigmàtics abruptes" (8).

La història del Congrés exemplifica com la determinació, per ella mateixa, constitueix una virtut i una basa política de primer ordre. Sobretot quan és sostinguda per elevats imperatius morals, conviccions messiàniques, cabdillisme llegendari, devoció al poder emancipador de l'ensenyament, orgull col.lectiu -racial o no-racial-, i capacitat de supervivència en les sigles, banderes i cants alliberadors. Constància i paciència no li manquen, a la criatura política en qüestió, i no és casual que, després de cada garrotada, reneixi amb energies renovades de les seves pròpies despulles. Però la pura supervivència, és clar, no garanteix la preeminència. I és aquí on, amb habilitat intencionada o inconscient, l'ANC acaba conjugant l'espera amb el do de l'oportunitat.

El corredor de fons ha de saber dosificar les seves reserves. Els grans mestres de la biomecànica, com Miguel Indurain o Abebe Bikila, com els bolxevics de Lenin o els comunalsistes de Mao, entenien molt bé que un cúmul de derrotes parcials poden conduir a la més espectacular de les victòries. L'important és el llum al final del túnel, al qual cal atansar-s'hi a costa de tantes ensopegades com convingui. La segona gran lliçó que ens ofereix el present relat, doncs, és que cal ser-hi sempre, bé o malament, però sobretot ser-hi en el lloc i el moment decisius.

L'ANC travessa alguns trams a velocitat de creuer, i altres a salt de mata: i quan sona l'hora de la veritat, en la cruïlla històrica de 1989, es troba en una posició immillorable per a recollir els fruits del seu llarg i sacrificat pelegrinatge. Aplica a la seva trajectòria vital la màxima de Berlinguer, aquella que el patrici de les esquerres italianes emprava per als negociants de la cosa pública: en política, el que escalfa més la trona i aguanta fins al final és el que sol sortir-se amb la seva.

Fins a les revoltes dels vuitanta, el Congrés havia estat present en les vides i en els records dels sudafricans negres. Amb més o menys mèrits, s'havia mantingut en tot moment com una força a tenir en compte. Però mai, fins al període esmentat, no havia obert esquerdes serioses en l'edifici de la supremacia racial. "El nacionalisme africà", assevera Leo Kuper, "...no havia esdevingut en cap moment una força central en la vida política del país, amb el múscul suficient per amenaçar l'estructura de la dominació blanca". Kuper busca les raons de tal impotència en la seducció que la *civilització* europea exercia sobre els africans, en el distanciament d'indis i mestissos i en la línia essencialment conciliadora de l'organització -que ofega els episodis radicals. "Setanta anys!", s'exclamava Mamphela Ramphele, l'amant de Steve Biko, tot calculant de l'edat de l'ANC, "... Hauríem de deixar que ens pengessin del coll, avergonyits, abans que celebrar-ho" (9).

Brian Bunting, a l'*Apogeu del Reich Sudafricà*, esgrimeix un argument similar, però explica la feblesa de l'oposició negra en relació a la fortalesa del règim. Per a ell, la colonització a l'Àfrica del sud no és comparable a la de qualsevol altre territori del continent, ni tan sols Algèria. Les proporcions demogràfiques, l'arrelament a la terra, l'acumulació de riquesa i de potència militar-repressiva per part dels blancs no té parangó enlloc. I conclou: "Hem de considerar aquests fets a l'hora d'explicar perquè el moviment alliberador a Sudàfrica, tot i gaudir de l'herència més llarga en la lluita, i segons com també del nivell més avançat d'ideologia i d'organització, no ha fet els mateixos progressos espectaculars que hem vist arreu del continent. La realitat del poder blanc no pot ser mai menystinguda" (10).

El gruix dels membres del Congrés coimpartien, probablement, aquest judici. Ahmed Kathrada, fundador de la guerrilla (MK) i company de cel.la de Mandela i dels encausats de Rivonia, apuntava a la mateixa conclusió quan afirmava: "No podem parlar tant d'encerts i d'errors històrics com de possibilitats. En aquell moment [1960-61]... les

úniques opcions eren mantenir el moviment des de l'exili i demostrar que encara existíem amb accions armades espectaculars. Cal distingir fases diferents: als anys seixanta, la repressió era massa forta, no hi havia manera d'arribar a la població. No va ser fins més tard que van aparèixer algunes esclatxes, algunes vies d'expressió i d'agrupació pacífica que van ser ràpidament aprofitades. En la dècada dels vuitanta, la situació es va fer tan insostenible per al govern que aquest va haver d'esmenar algunes lleis com les que afectaven la mobilitat de les persones o l'associació sindical. A partir d'aquell moment sí que va ser possible recuperar l'acció de masses, sota el paraigua d'organitzacions més o menys tolerades. Una plataforma com l'UDF o un sindicat com COSATU són inimaginables en la dècada dels seixanta" (11).

No té gaire sentit, en tot cas, calibrar la mesura de l'èxit en contrast amb la fortalesa de l'estat, i els militants de l'ANC, de Mandela fins al darrer mico, sabien perfectament que aquest no podia ser el barem. Era força evident que Pretoria no cauria de la nit al dia, que el combat seria llarg i sostingut i que caldria esperar el moment oportú. Però hi ha altres maneres d'avaluar la trajectòria del Congrés. La més òbvia consisteix a establir comparacions amb moviments coetanis; una altra es basaria en estimar la implantació sobre el territori; una altra la destresa organitzativa; una altra la popularitat a les enquestes, etc... Atribuir totes les penes dels opositors a l'estat és massa fàcil, encara que en períodes concrets cal reconèixer el potencial castrador de la màquina repressiva.

Els apologetes incorregibles de l'ANC (Meli, Pampallis, Meer, Holland...) tenen certa tendència a retratar els períodes de crisi com a *pauses* o interrupcions passatgeres en la passejada triomfal del moviment. Alguns fins i tot opten per enfosquir o obviar etapes de deu i quinze anys. El lapse de 1930 a 1936, o el de 1964 a 1973, són encoberts sota eufemismes de *reconstrucció* o *replegament tàctic*. En podem dir, si ho preferiu, victòries en retirada. Però es tracta de desfetes en tota regla, i no sempre, o no exclusivament, atribuïbles al terrorisme d'estat. Quan l'activitat de les cèl·lules s'acosta al zero absolut, quan no queda ni una façana de presència clandestina, quan la plana major cau en la indolència, o en la immobilitat forçosa, hem d'admetre que ens trobem davant d'un cos en perill d'extinció.

La curiosa obstinació a presentar les fallides com a transicions entre encerts diu molt, tanmateix, sobre l'esperit dominant en el sí d'una formació o d'una societat sencera. Referma el valor de la determinació històrica, i ens remet de nou a l'optimisme quasi religiós d'un moviment que aspira a representar un poble. Tom Lodge, altra vegada, ens dóna un cop de mà en la comprensió del fenomen: "Per als revolucionaris socials dins de l'Aliança del Congrés, res no triomfava com el fracàs: el caràcter opressiu de l'estat havia de ser descobert, un i altre cop. Des d'aquesta perspectiva, els herois eren els vençuts, no els vencedors. La victòria final només es podia esdevenir a costa d'una cadena de derrotes" (12).

En un brot de lucidesa, un dels teòrics més desperts del moviment, Joe Slovo, ens faria arribar un missatge similar. En la

desesperació de l'exili, entre Sharpeville i Soweto, aquest avantatjat deixeble del leninisme s'acostaria a l'epígraf de Marx -Groucho- que havia inspirat els grans revolucionaris del nostre segle: *de derrota en derrota a la victòria final*. En l'article "*Sudàfrica: cap tercera via*", Slovo havia vist la claror a la sortida de la caverna:

"L'insòlit moment històric que permet l'assalt final revolucionari és un compendi de molts elements. Entre els més importants, hi trobem un poble i un moviment amb una herència de resistència acumulada que, gràcies a tots els *errors* immediats, perpetua i reforça la tradició de lluita. Sovint, és només a través de l'experiència d'aquests suposats errors que les masses comencen a entendre la necessitat de conquerir el poder de l'estat i, en consonància, de la revolució. I quan arriba el moment de la revolució, només una organització política que hagi acompanyat al poble al llarg de les experiències precedents, pot comandar les seves simpaties" (13).

El que Slovo expressava, amb una ploma sorprenentment desinhibida, constituïa el secret més íntim en l'estratègia quasi secular de la formació degana. Altres observadors, temerosos de ser acusats de cíncics, van arribar a la mateixa anàlisi amb un coixí d'ironia més prudent. És el cas del poeta Breyten Breytenbach, que ja se les havia hagut amb la directiva de Tambo:

"Estàvem orgullosos dels antecedents de l'ANC com l'organització més antiga i respectable a Sudàfrica... Sí, i també la més grisa, la més vella i potser finalment caldria assenyalar que havia malversat recursos i que només havia participat de forma tèbia en la lluita quan una oposició més intensa podria haver fet que les coses canviessin de direcció. Però aquesta és només una crítica molt superficial, perquè hem d'admetre alhora que rera tots aquests anys d'il·legalitat al país -i d'exili des de 1961- en l'actual etapa de la seva història és més poderosa i gaudeix d'un suport més ampli entre la població sudafricana... que en qualsevol altra època anterior. No és això una victòria?" (14).

I Joseph Lelyveld ens retorna al quid de la qüestió, a aquell enlluernament utòpic que garanteix la supervivència i que manté l'esperança en l'apoteosi dels justos: "El Congrés Nacional Africà... deu ser un dels moviments d'alliberament menys efectius del planeta. Malgrat tot, gràcies a una herència de més de setanta anys i a la seva habilitat per sostenir la lluita armada -feble i desastrosa com és-, ha mantingut les fidelitats negres sobre aquella qualitat intangible de la legitimitat que els xinesos anomenen el *Mandat del Cel*... és encara la veritable gran església de la política africana", o també "...L'ANC té poc a celebrar més enllà de la seva supervivència. Un moviment revolucionari que es troba a l'exili en el seu setantè aniversari, ha d'explotar a fons les seves reserves de fe per a superar el desconsol típic de les sectes mil·lenaristes que s'equivoquen en profetitzar la Segona Vinguda" (15).

Aventurem, de passada, que l'anunciada ressurrecció de l'organització de Mandela es produeix en les condicions apropiades i a l'hora adequada. Fins i tot Alan Paton, després de consultar l'oració, va encertar amb una precisió sorprenent el temps que trigaria la resistència en rebentar els dics de l'Apartheid. La clau, és clar, radicava en endevinar quants anys podia durar el bastió de la dominació racial. El que només era una esquerra al tombant de segle, va cedir i va fer saltar pels aires el mur de contenció a les

portes del 2000. I allà hi era l'ANC, acompanyat de l'UDF i de COSATU, a primera fila i disposat a pujar a l'escenari.

Si els homes del Congrés ho haguessin programat, no els hagués pogut sortir millor la jugada. Al llarg de set dècades, el moviment havia fet acte de presència en les lluites socials i polítiques de Sudàfrica. Ho havia fet a voltes amb energia i sovint amb una exquisida discreció. Havia permès que els seus rivals es socarrimessin en les grans conflagracions, i havia arribat al capdavant, regulant les forces com el millor dels esportistes o dels revolucionaris. Mark Swilling, especialista en l'estudi de les revoltes dels vuitanta, entén que la història de l'ANC és una col·lecció d'errors, dels quals el més important seria l'assumpció de la lluita armada, i que tot i així la formació s'erigeix en jutge i àrbitre de la transició a la democràcia.

"Que per què dura tant?", confessa; "...la meua visió malèvola és que l'ANC sobreviu tants anys perquè simplement, sobre el terreny, no hi era mai. La veritable substància de l'oposició és entre les bases, l'associacionisme [de l'UDF]. La resta no és més que llegenda, una senyera" (16). La idea és atractiva, per maliciosa i per agosarada. Shula Marks rebutja la noció, aventurant que potser seria aplicable en l'època de clandestinitat, però no abans, quan l'organització operava obertament; i certament no encaixaria amb l'onada de militància dels cinquanta (17). Però les puntualitzacions perden sentit si entenem l'asserció de Swilling en un sentit ampli. És a dir, si sostenim que l'ANC mai no hi era *gaire*. Ni en els trepidants cinquanta, ni en els turbulents vuitanta, la prestigiosa formació no va encapçalar, fins a les darreres conseqüències, la protesta popular. Va deixar que altres li passessin al davant.

Això és el que en diem visió estratègica de llarg abast. Quan semblava que els aires començaven a canviar, va associar-se a distància amb l'UDF, va mirar-s'ho amb satisfacció des de la barrera, va plànyer la defunció de la plataforma cartista, i tot seguit va desembarcar per a negociar la presa del poder. L'ANC de 1990 era un moviment molt més fort del que ho havia estat en els setanta-vuit anys anteriors, a pesar de crisis reiterades, d'aparicions i desaparicions fulgurants, de tres dècades d'ostracisme i il·legalitat (18). S'havia mantingut en peu, contra vent i marea, i tancava la seva odissea als despatxos ministerials de Pretòria.

Què havia passat? Havia passat una lliçó magistral de ciència política. Supervivència i oportunitat havien produït un final feliç, aclamat per la majoria dels sudafricans i aplaudit per la comunitat internacional. Nelson Mandela s'instal·lava en el darrer tron de la reialesa divina. L'Au Fènix empenia el vol definitiu, potser el més arriscat de tots, però sens dubte el més gloriós. Un bagatge d'alts i baixos, el llegat d'una cursa històrica ben dosificada, s'enlairava amb vuitanta anys de pes cap a un demà atzarós. La solera i l'edat havien

vençut. Milan Kundera tenia raó: la lluita de l'home contra el poder havia estat la lluita de la memòria contra l'oblit.

Mayibuye Afrika, iAfrika Mayibuye!; Retorna Àfrica, torneu-nos Àfrica !